Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

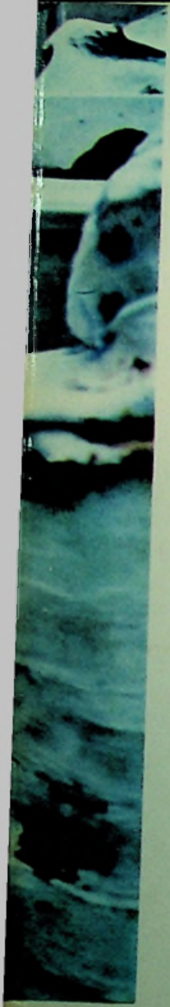

PREZENTAREA ARTISTICĂ
DOINA DUMITRESCU
REDACTOR RESPONSABIL DE NUMĂR
MARIA DINESCU

COPERTA:
MIRCEA SPĂTARU
« Suplicii »
Fotografie color:
MIHAI OROVEANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Secolul 20

REVISTĂ DE SINTEZĂ

editată de Uniunea Scriitorilor din România

LITERATURĂ UNIVERSALĂ — ARTE — DIALOGUL CULTURILOR

Redacția:
DAN HĂULICĂ redactor șef, **ȘTEFAN AUG. DOINAȘ** redactor șef adjunct, **ROGER CÂMPEANU** secretar general de redacție, **ALEXANDRU BACIU, GEO ȘERBAN, ALINA LEDEANU, IOANA IERONIM, MARIA DINESCU, ALEXANDRU AL. ȘAHIGHIAN, RADU R. ȘERBAN, ILIEȘ CÂMPEANU**

322-323-324

SUMAR

BORIS PASTERNAK

EPICĂ ȘI ETHOS

DAN HĂULICĂ: *Izbăvirea de minciună* • 4
AUGUSTIN BUZURA: *Testamentul lui Pasternak* • 6
D. S. LIHACIOV: *Cheie de lectură* • 8
VITTORIO STRADA: *« Un roman ca o scrisoare »* — în românește de Tatiana Nicolescu • 15
BORIS PASTERNAK: *Noapte de iarnă*, versuri în tălmăcirea lui Mircea și Maria Dinescu • 24

Doctorul Jivago

roman, fragmente în românește de Maria și Mircea Dinescu • 25
RADU COSAȘU: *Arie și recitativ la Pasternak* • 63
PASTERNAK, ȚVETAEVA, RILKE: *Un triunghi epistolar*, cu un argument de LILY DENIS, prezentare și traducere de Alexandru Baciu • 71
BORIS PASTERNAK: *« Cartea — o bucată cubică de conștiință fierbinte »*, în românește de Maria Dinescu • 85

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PASTERNAK — EPISTOLAR către OLGA FREIDENBERG, VALENTIN ASMUS și ELENA BLAGHININA, traducere din revista « Ogoniok » de Maria Dinescu • 89
ARIADNA EFRON către BORIS PASTERNAK • 96
E. B. PASTERNAK și V. M. BORISOV: *Din ambianța imediată* • 100
VIACESLAV VS. IVANOV: *Cerul răsturnat.* Articol pentru « Secolul 20 », în românește de Alexandra Nicolescu • 103
ȘTEFAN BORBÉLY: *« Doctorul Jivago » și romanul secolului XX* • 105

VEACUL LUI PASTERNAK

ALBERT KOVÁCS: *Simpozion internațional la Moscova* • 112
DIN DOSARUL CENTENARULUI: ANASTASIA ȚVETAEVA, VARLAM ȘALAMOV, BULAT OKUDJAVA, ALEXANDR KUȘNER, ANDREI VOZNESENSKI, ARTHUR MILLER, în românește de Maria Dinescu • 117

PUTEREA ȘI GÎNDUL

VLADIMIR KOROLENKO

IOANICHIE OLTEANU: *Eterodoxul Korolenko* • 132
VLADIMIR KOROLENKO: *Scrisori către Lunacearski*, în românește de Ioanichie Olteanu • 135

DANILO KIŠ

IOSIF BRODSKI: *Inscripții*
EDGAR REICHMANN: *« . . . un Borges din Balcani »*, în românește de Alina Ledeanu • 161
MIRCEA MIHĂIEȘ: *Trăind și murind* • 164
CORNEL UNGUREANU: *Calea spre Răsărit* • 169
DANILO KIŠ: **Criptă pentru Boris Davidovici**, în românește de Constantin Ghirdă • 175

MARIO VARGAS LLOSA

Elefantul și cultura — eseu, în românește de Andrei Ionescu • 193

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CHRISTA WOLF

MIHAI ISBĂȘESCU: *Explozie în cotidian* • 199
CHRISTA WOLF: **Accident** — fragment de roman, în românește de Mihai Isbășescu • 203

KAFKA

LUCIAN PINTILIE: **Colonia penitenciară.** Scenariu cinematografic • 214

MIRCEA SPĂTARU

ANDREI PLEȘU: *Neliniștea lumii de azi*
DAN HĂULICĂ: *Suplicii*
Sub semnul confruntării — la Bienala de la Veneția

«INOSTRANNAIA LITERATURA»

Un dialog reînnoit

LARISA VASILIEVA: *Creatorul și Puterea*, în românește de Eugenia Theodorof • 240

FILMOLOGIE ROMÂNEASCĂ

FLORIAN POTRA: *Secolul cinematografului—cinematograful secolului* • 243
BUJOR T. RÎPEANU: *Însemnări* post factum • 251
CRISTINA CORCIOVESCU: *Cartea ca personaj* • 253

ARTA TRADUCERII

IRINA MAVRODIN: *Traducînd Proust* • 259
MIHAI ZAMFIR: *Proust chemat la o nouă viață* • 260
MARIA CARPOV: *«Memoriile» voluntare și memoria involuntară: Saint-Simon și Proust* • 264
ADRIANA BABEȚI: *Străbaterea numelui* • 267

CARNET

PHILIP E. MOSELY: *Dezmembrarea Transilvaniei*, prezentare de Ioan Comșa, traducere de Mihai Moroiu • 269
EUGEN MIHĂESCU: *Riposte contra tiraniei.* Desene • 276
JOANNA LANGADA-IOTA: *«... neatins de vîrstă ori de remușcare».* 280

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Izbăvirea de minciună

În restituţia pe care o sărbătorim acum e o aşteptare îndelungă, şi o bătălie a dreptăţii, răzbind amar prin îndărătnice vicisitudini. Ţintă de ultragii şi obiect de interdicţie, această operă exercita o calmă fascinaţie, apropierea de autorul lui *Jivago*, cuviinţa cu care îi înconjurai amintirea, deveneau ca un test moral, unul din testele puterii noastre de invenţie şi rezistenţă. N-aveam voie să-i preluăm scrierile circulînd în Occident, în presa de mare notorietate, am fi stîrnit agresiunea acuzelor de complicitate ideologică. Pentru ultimele sale pagini bunăoară, o piesă de teatru, nu era posibil să cităm ca sursă directă celebra revistă *Il Dramma*, care ne pusese generos la dispoziţie textul: a trebuit să-l pescuim dintr-o obscură publicaţie siberiană — unde abia scăpase, fragmentar, prin ochiurile cenzurii —, pentru ca, dublînd astfel, să putem avansa o provenienţă « avuabilă ». Izbutisem atunci, în 1970, aproape o sută de pagini Pasternak, — un studiu de Michel Aucouturier şi o cunoscută nuvelă însoţeau, ca un nimb respectuos, surpriza melancolică pe care o aducea piesa neîncheiată, *Frumuseţea oarbă*.

Nu *oarbă*, doar sarcastic refuzînd să vadă chemările spre complezenţă, frumuseţea optase, odată cu *Doctorul Jivago*, pentru acel inconfort salutar care e adevărul. Lucid, voit pînă la capăt, « fără de întoarcere » — cum îl explică pregnant scrisorile sale —, gestul lui Pasternak a dobîndit îndată un înţeles paradigmatic: izbăvindu-se de minciună, el ardea punţile care l-ar fi readus îndărăt, pe tărîmul nefast al compromisului ,al bunăvoinţelor sterilizante. Izbîndă faţă de sine, nu doar faţă de jandarmii culturali ai epocii, romanul lui Pasternak venea să statueze, peste oricîte mizerii, onoarea condiţiei creatoare.

Lecţia acestei dignităţi ne-am străduit s-o relevăm în *Secolul 20*, pregătind în 1988 grupajul de faţă, care să marcheze legitima reintegrare a *Doctorului Jivago* în drepturile sale. Fără a intra în dosarul lamentabil al interdicţiei de acum trei decenii — revelaţiile editurii *Feltrinelli* îl făcuseră public —, ne propuneam să-l însoţim pe scriitor în biografia operei, în straturile adînci ale creaţiei, departe de orice *parti pris* abstract: acolo unde pentru Pasternak, dimpotrivă, libertatea răspundea fierbinte unei « imense datorii » faţă de viaţă. În jurul lui inepţiile jdanoviste loveau necruţător, el se afla împresurat de boală şi dizgraţie, dar scrisul la roman înainta într-o cumplită fericire; ca şi cum forţa zămislitoare nu se mai lăsa personalizată, un fel de anonimat al plenitudinii urca vital, pînă şi în cea mai neascunsă participare lirică

Printre campanii de feroce denunţare ideologică, aceasta este, desigur, o nesperată victorie, să poţi rosti fără amăgire, precum Pasternak în 1946: « Mi-am recăpătat pe deplin sentimentul fericirii şi credinţa vie în ea ». « Fericirea numită artă », ecuaţia, funcţionînd şi în tragism, figurează pe o dedicaţie către tînărul său prieten, Andrei Voznesenski. Sub semnătura căruia, înflorisem cîndva, în 1983, memoria poetului, cu vîlvoarea unui buchet de gratitudine şi tandră perspicacitate: simbolicul liliac alb, pe potriva acelui « perpetuu adolescent » care fusese Pasternak.

Cînd *Secolul 20* a trecut la prezentarea şi discuţia *Doctorului Jivago*, tălmăcirea fragmentelor fu încredinţată Mariei şi lui Mircea Dinescu. În curînd obstrucţia la Pasternak ieşi din faza ipocrită — să nu ofensăm memoria lui Z. Stancu etc. —, actualizîndu-şi tăişul printr-o a doua excluziune: intolerabilul Mircea Dinescu anula şansele precare ale indezirabilului Pasternak! Cum n-acceptam să-l alungăm din sumar pe poetul nostru, întregul grupaj fu oprit, şi revista cu el, într-unul din episoadele războiului nostru de uzură cu « forurile ». Reluat astăzi, în dimensiunea lui de edificatoare istorie literară, întregit cu ecouri ale centenarului Pasternak, omagiul din aceste pagini înseamnă, şi pentru *Secolul 20*, prilejul unei luminoase reparaţii morale.

DAN HĂULICĂ

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

EPICĂ ŞI ETHOS

DOCTORUL JIVAGO

de

BORIS PASTERNAK

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

AUGUSTIN BUZURA

Testamentul lui Pasternak

În decembrie trecut, la Amsterdam, unde am participat la constituirea unei fundaţii culturale europene, am avut prilejul să-l cunosc pe Andrei Voznesenski, unul din marile nume ale poeziei sovietice, omul de aleasă cultură care se îngrijeşte de tipărirea operei lui Boris Pasternak. La acea reuniune, ţinută într-un moment cînd Amsterdamul se pregătea să înmîneze ştafeta viitoarei capitale culturale europene, Berlinul de Vest, Andrei Voznesenski a vorbit nu numai despre rosturile importantului forum cultural abia înfiinţat, ci şi despre iminenta publicare a unui roman de care-l legau prea multe fire: *Doctorul Jivago*. O carte celebră, încununată cu premiul Nobel, urma să fie tipărită, după aproape trei decenii şi jumătate, în limba şi în ţara în care a fost scrisă. Unei mari culturi i se restituia, în sfîrşit, una din cărţile cele mai cunoscute şi mai cinstite, iar unei mari conştiinţe, unui mare scriitor urma să i se facă, din păcate postum, dreptatea cuvenită. În timp ce Voznesenski anunţa această autentică victorie, semn al reaşezării vieţii spirituale pe temeiurile valorii şi adevărului, m-am uitat involuntar la feţele celorlalţi participanţi, importante personalităţi ale vieţii culturale europene, dar am rămas cu impresia, poate falsă, că, în afară de Andrei Bitov şi Tadeusz Konvicki, prea puţini au înţeles motivaţia adîncă a bucuriei poetului, adică ce înseamnă reaşezarea creaţiei spirituale în drepturile şi la locul ce i se cuvine, recîştigarea pas cu pas, după imense eforturi şi sacrificii, a accidentatului teren al libertăţii de exprimare. Pentru că, la urma urmei, tipărirea acestui roman şi asta înseamnă.

Scris «*fără nici o speranţă de publicare*» — cum mărturiseşte autorul —, într-un climat spiritual impropriu, cînd toate cîte se întîmplau în jur îl obligau să se întrebe cu infinită durere «*dacă mai există artă şi ce semnificaţie mai poate avea*», *Doctorul Jivago* este un roman complex, vast, ce se impune a fi cercetat din mai multe unghiuri. Aşadar: o descriere socială, morală şi politică a Rusiei din perioada prerevoluţionară pînă în anii ultimului război, o descriere adevărată, deci contravenind şabloanelor şi regulilor ce se credeau imuabile; apoi — o meditaţie lucidă despre dragoste şi morală, dar şi o confruntare dramatică între individ şi o istorie

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

crudă care, cum ar spune Shakespeare, și-a « *ieșit din matcă* » etc. Înainte de toate însă, *Doctorul Jivago* este Testamentul, Cartea visată de orice scriitor adevărat, incapabil să rămînă indiferent la lecțiile timpului, o conștiință ce refuză să fie altceva decît îi impune vocația, om liber care își asumă și îndură excepția în înțelesul kirkegaardian al cuvîntului. Contextul apariției, premiul Nobel, polemica mondială purtată adesea cu vehemență, i-au asigurat romanului un succes enorm: milioane și milioane de exemplare vîndute, locuri de seamă în toate topurile. Autorul, în schimb, aflat în situația de a refuza premiul, se vede obligat să mediteze cu spaimă și durere asupra posibilității de a i se întrerupe legătura directă cu cei pentru care a scris, cu pămîntul pe care-l iubea cu patimă. « *Plecarea în afara frontierelor patriei mele ar fi, pentru mine, echivalentă cu moartea*, scrie el unei mari personalități politice, *și iată pentru ce vă implor să nu luați, în ce mă privește, această măsură extremă . . . Insist, cu mîna pe inimă, că am contribuit la literatura sovietică și că încă îi mai pot fi util.* » Mai tîrziu, după atenuarea polemicilor, cînd estetica și bunul simț au reușit să se impună, unghiurile de abordare a cărții s-au schimbat, dar nu și strălucita ei carieră. Un film, altfel mediocru, al lui David Lean, i-a potențat pătrunderea chiar și în zonele cele mai de jos ale interesaților de literatură. Oricum, dramatica poveste de dragoste dintre Iuri Jivago și Lara intra treptat în drepturile ei firești . . .

De fapt, Denis de Rougemont, în *Les mythes de l'amour*, consideră că *Doctorul Jivago* este în primul rînd o mare carte de dragoste și că, alături de *Omul fără însușiri* de Musil și *Lolita* de Nabokov, ar ilustra cel mai convingător romanul în care transpare arhetipul lui Tristan. Ulrich, Humbert și Iuri Jivago vor, în esență, să « *atingă interzisul și să posede inaccesibilul* » cum ar spune Musil, dar fiecare este separat de Isolda sa de cîte un rege Marc, o forță capricioasă, oarbă, care, în cazurile pomenite, ar fi Morala comună, Societatea și Regimul. În romanul lui Boris Pasternak, Larissa Feodorovna, născută Guichard, Lara, după ce îl întîlnește întîmplător, într-un spital, pe doctorul Jivago, se desparte de el — tulbure istorie — pentru mult timp, pentru a se reîntîlni prin voința hazardului; ea însă era căsătorită cu revoluționarul Antipov-Strelnikov, un fel de Robespierre răsăritean care, pînă la urmă, sfîrșește în maniera lui Maiakovski — unul din modelele pe care le-ar fi avut în vedere Pasternak. Legătura dintre Lara și Iuri, întreruptă de complicatele meandre ale războiului civil, se restabilește pentru puțină vreme prin intervenția aceluiași hazard. Într-o cabană, undeva în pădure, cei doi, noii Tristan și Isolda, își trăiesc cu o intensitate dureroasă dragostea: « *Spunînd adio speranțelor noastre*, i se adresează Jivago Larei, *spunem adio unul altuia. Să mai rostim încă o dată cuvintele noastre secrete pe care ni le-am șoptit în nopțile acestea mari și calme precum oceanul Asiei. Nu este o întîmplare că ești aici, la sfîrșitul vieții, îngerul meu secret, îngerul mei interzis, sub un cer de războaie și de insurecții . . .* » Frazele acestea și multe altele asemănătoare, foarte patetice, pot fi înțelese și acceptate de către cititorul exigent doar dacă încearcă să privească realitatea prin prisma *interzisului* și a *morții*, din unghiul acestor *existențe condamnate*. În sfîrșit, tristaniana cununie în moarte: Lara îl va revedea pe Iuri Jivago prea tîrziu, cînd moartea îi redase acestuia, doar lui, liniștea rîvnită, după care « *nuntă* » ea este arestată și dusă în Siberia unde va muri. Mare roman tristanian, firește, dar dincolo de asta și de alte posibile interpretări, *Doctorul Jivago* este un exemplu și un grav subiect de meditație despre constanta victorie a operelor de artă autentică asupra timpului și obstacolelor de orice fel, dar în egală măsură și despre rostul scriitorului, care trebuie să-și urmeze vocația în orice împrejurări, cît de potrivnice.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

D. S. LIHACIOV

Cheie de lectură

Nu contenesc să mă minunez, citind și recitind *Doctor Jivago*. Dacă romanul ar fi fost scris într-o manieră cu totul diferită, novatoare, ar fi fost mai ușor de înțeles. Dar romanul lui Pasternak, forma și limbajul său, par a fi obișnuite, stabile, ținînd de tradițiile poeziei romancierilor ruși din veacul al XIX-lea. Această apropiere în unele elemente ale sale, de forma clasică a romanului ne face să o cotim mereu pe drumul bătătorit, să căutăm în el ceea ce nu există, iar ceea ce există să descifrăm într-un mod tradiționalist: căutăm o evaluare directă a faptelor, o atitudine prozaică și nu poetică față de realitate, vedem printre rîndurile ce descriu o nenorocire acuzarea unui anumit lucru care l-ar fi generat-o.

Pe cînd *Doctorul Jivago* nici nu este de fapt un roman. În fața noastră se află un soi de autobiografie — autobiografie lipsită, în mod uimitor, de faptele exterioare care ar coincide cu viața reală a autorului. Figura centrală a romanului, medicul Iurii Nikolaevici Jivago, văzut prin prisma cerințelor obișnuite ale personajelor de roman, pare palid, inexpresiv, iar versurile sale, adăugate romanului, — o codiță nejustificată, artificială și care nu-și are sensul în locul respectiv. Și totuși autorul (Pasternak) scrie despre sine însuși, dar vorbește ca despre un altul, își inventează o soartă care să-i dezvăluie cît mai deplin cititorului viața lui interioară. Biografia reală a lui Boris Leonidovici nu-i dădea posibilitatea să-și exprime pînă la capăt toată dificultatea poziției pe care o ocupa între cele două tabere formate în timpul revoluției, lucru care apare atît de evident în scena luptei dintre partizani și albi, publicată la vremea ei în presa sovietică (vezi « Novîi Mir », 1958). Și totuși el, adică eroul romanului — persoană neutră din punct de vedere juridic, — este implicat în luptă de partea armatei roșii. El îl rănește, ba chiar i se pare că îl și ucide pe unul dintre tinerii gimnaziști, iar apoi găsește la acest tinerel același psalm ca la unul dintre partizanii uciși, — psalmul al 90-lea, cusut în amuletă și care, după credințele acelor timpuri, avea puterea de a salva de la moarte.

De ce a avut totuși nevoie Pasternak de « un altul » pentru a se exprima pe sine însuși, de ce invocă împrejurări inventate în care el nu s-a aflat niciodată? Dar dacă ar fi scris despre sine și în numele său — oare n-ar fi devenit el « un altul »? Oare J. J. Rousseau în *Confesiunile* sale — operă scrisă cu o sinceritate extremă — este chiar J. J. Rousseau cel real? Oare n-a avut loc la Rousseau o înlocuire a propriului eu cu un personaj (involuntar) inventat, și asta cu tot adevărul faptelor relatate? Rousseau s-a acoperit în *Confesiuni* cu faptele reale care au devenit între timp ceva inventat, deoarece au crescut atît de mult în volum, încît au dezechilibrat raportul dintre ceea ce e important și acel ceva insignifiant, trecător, pur personal și superficial pe care Rousseau, într-un moment de sinceritate disperată, acoperind total sau pe jumătate adevărata sa viață sufletească și spirituală, l-a făcut să pară lucrul cel mai important.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Măsura supremă de exactitate a autoexprimării o atinge poezia lirică. Eroul liric, inventat şi distanţat, se dovedeşte a fi de fapt cel mai adecvat şi limpede autoexprimant al poetului. Poetul pare să nu scrie despre el însuşi şi, în acelaşi timp, tocmai despre sine scrie. El îl poate pune pe eroul său în situaţii inventate, să-i adauge sau să-i scadă nişte ani faţă de vîrsta reală, poate, în sfîrşit, să-i atribuie nişte sentimente pe care el nici nu le-a trăit vreodată, dar va fi totuşi el însuşi privit prin prisma altuia. Şi e o greşală să credem că poetul, dacă scrie la persoana întîi, se are în vedere neapărat pe sine însuşi. Da, poetul scrie despre sine, dar nu îşi dezvăluie eul poetic şi spiritual neapărat prin evenimente reale şi împrejurările în care se află el însuşi. La fel de bine poetul poate să scrie la persoana a treia chiar despre sine însuşi. Omul este înzestrat cu o capacitate uimitoare de a se metamorfoza, dar această disimulare este în acelaşi timp capacitatea de a-şi întrupa printr-un altul gîndurile şi sentimentele, atitudinea sa faţă de ceea ce îl înconjoară. Şi este fascinant cum cel care percepe poezia lirică foarte frecvent se percepe prin ea pe sine însuşi suprapunînd, într-o măsură mai mare sau mai mică, eul său peste eul eroului liric. Aceasta nu s-ar putea întîmpla dacă poetul ar scrie strict documentar despre sine însuşi, dacă ar garanta pentru exactitatea faptică a tuturor lucrurilor spuse de el.

Iurii Andreevici Jivago este eroul liric al lui Pasternak, care rămîne şi în proză un autor liric.

Ca o garanţie a faptului că viziunea mea asupra romanului *Doctorul Jivago*, pe care-l consider a fi o confesiune lirică a lui Boris Leonidovici, este corectă, stă însuşi faptul că I. A. Jivago este poet ca şi Pasternak, iar poeziile sale îi sînt alăturate romanului. Acesta nu este un fapt întîmplător. Versurile lui Jivago sînt versurile lui Pasternak însuşi. Aceste poezii sînt scrise de aceeaşi persoană, poeziile au un singur autor şi un erou liric comun.

Multe pagini din *Doctorul Jivago*, cele dedicate creaţiei poetice de exemplu, sînt strict autobiografice. Iată cum descrie Boris Leonidovici un moment de creaţie al lui Jivago (în această descriere întrevăzîndu-se cea mai importantă trăsătură a creaţiei lui Pasternak însuşi):

« După două-trei strofe care i-au ieşit foarte uşor şi după cîteva comparaţii care l-au uimit pe el însuşi, munca a pus stăpînire pe el şi a simţit că se apropie ceea ce se numeşte îndeobşte inspiraţie. Echilibrul forţelor care dirijau creaţia părea a se întoarce cu capul în jos. Nu mai aveau nici o importanţă omul şi starea lui sufletească ce-şi caută exprimarea, ci doar limba prin care vrea să o exprime. Limba, patria şi recipientul frumuseţii şi al sensului, începe să gîndească şi să vorbească singură în numele omului şi devine muzică, însă nu în sensul auditiv, exterior, ci în sensul impetuozităţii şi forţei cursului ei subteran. Atunci, precum şuvoiul unui rîu ce se rostogoleşte şi care prin simpla sa mişcare şlefuieşte pietrele de pe fund şi întoarce roţile morilor, vorbirea, în curgerea ei, prin forţa legilor ei, creează în treacăt, parcă printre altele, şi ritmul şi rima, şi mii de alte forme şi structuri mai importante încă dar neidentificate pînă acum, neluate în consideraţie, nenumite.

În asemenea clipe Iurii Andreevici simţea că cea mai importantă muncă nu o face el însuşi ci un ceva anume care se află deasupra lui şi îl călăuzeşte: starea ideii universale şi a poeziei, ceea ce îi stă scris acesteia în viitorul, următorul pas pe care îl va face în dezvoltarea ei istorică. Şi el simţea că nu-i decît un pretext sau un punct de sprijin al ei, de la care ea îşi poate porni această mişcare.

Scăpa de reproşurile pe care şi le făcea el însuşi, de nemulţumirea de sine, sentimentul propriei neputinţe îl părăsea pentru un timp. Privea în jur. »

Mai departe, Pasternak scrie cum universul se adună într-un singur val omogen care, trecînd prin inima doctorului, « îl făcea să jubileze şi să plîngă, împins de

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sentimentul victorioasei purităţi a existenţei ». Şi acest extaz este cu atît mai semnificativ în roman, cu cît torentul lui pur se contopeşte brusc cu « cîntecul visceral » al lupilor care se apropiaseră de conac.

Trebuie remarcat de asemenea că nici între imagistica limbajului poetic al autorului şi imagistica poetică a vorbirii şi gîndirilor eroului principal nu există diferenţă. Autorul şi eroul sînt unul şi acelaşi om, cu aceleaşi gînduri şi acelaşi tip de logică, cu aceeaşi atitudine faţă de lume. Jivago este cel care îl exprimă pe cel mai tăinuit Pasternak. Nu este greu să te convingi de asta. Am mai scris în introducerea la volumul de proză lirică al lui Pasternak, iar apoi şi în prefaţa la cele două volume care prezentau atît proza cît şi poezia sa, că imagistica lui Pasternak violează cîteodată realitatea care a servit la naşterea imaginilor, acestea căpătînd legi de dezvoltare proprii, mişcări autonome pornite din ele însele parcă, ceea ce este perfect în spiritul fenomenologiei lui Husserl de la şcoala filosofică din Marburg, în Germania, unde Pasternak a studiat filosofie înainte de primul război mondial. Şi oare nu acelaşi lucru se întîmplă în cea mai însemnată operă a lui Pasternak — *Doctorul Jivago?* Imaginea lui Jivago — emanaţie a lui Boris Leonidovici — devine mai mult decît Boris Leonidovici: ea se dezvoltă prin sine însăşi, face din Iurii Andreevici Jivago un reprezentant al intelectualităţii ruse care a primit revoluţia nu fără îndoieli şi nu fără pierderi sufleteşti. Jivago-Pasternak acceptă lumea, oricît ar fi de crudă în momentul dat . . .

Şi încă o împrejurare de o importanţă covîrşitoare. Dezvăluindu-se printr-un altul, cu o soartă diferită, Pasternak nu vrea să-şi convingă cititorul de corectitudinea concepţiilor sale sau, mai exact, de aceea a îndoielilor sale. Jivago este absolut neutru, faţă de cititor şi de părerile lui. Dacă totul ar fi fost altfel şi Pasternak ar fi povestit despre sine în mod deschis, cititorului i s-ar fi părut că se încearcă o sugestionare, o prelucrare a sa, că i se cere să împărtăşească părerile expuse — doar ele aparţin autorului însuşi, unui om real!

Dar ce era, de fapt, de împărtăşit? Jivago are mai multe oscilaţii şi îndoieli, o atitudine mai degrabă poetică şi lirică faţă de evenimente (insist asupra atitudinii poetice) decît răspunsuri clare şi concluzii definitive. În aceste îndoieli nu se ascunde slăbiciunea lui Jivago, ci forţa sa intelectuală şi morală. El nu are voinţă, dacă este să înţelegem prin acest cuvînt capacitatea de a lua, fără a sta la îndoială, hotărîri univoce, dar el are decizia spirituală de a nu se lăsa sedus de soluţiile univoce, care te scutesc de îndoieli.

Jivago este personalitatea creată parcă pentru a absorbi epoca, fără să se amestece în evenimentele ei. În roman, cea mai importantă forţă care acţionează este revoluţia. Eroul principal nu o influenţează însă şi nici nu încearcă să o influenţeze, nu se amestecă în mersul evenimentelor, îi slujeşte pe cei la care nimereşte, — odată, într-o luptă, cu albii i se întîmplă să ia arma şi, împotriva propriei sale voinţe, să tragă în tinerii care atacă şi al căror curaj iraţional îl încîntă.

Tonia, care-l iubeşte pe Iurii Andreevici, intuieşte în el, mai bine ca oricine altul, această lipsă de voinţă. Ea îi spune în scrisoarea ei de despărţire: « Iar eu te iubesc, ah, dacă ai putea numai să-ţi imaginezi cît te iubesc! Iubesc în tine particularităţile tale, cele ce te avantajează şi cele care te dezavantajează: toate laturile tale obişnuite, dragi în combinaţiile lor stranii, faţa înnobilată de încărcătura interioară şi care ar părea poate urîtă fără aceasta, talentul şi mintea care au luat parcă locul voinţei ce lipseşte cu desăvîrşire. »

Voinţa este, într-o oarecare măsură, un zid între om şi lume. Dacă nu există hotărîri univoce, nu poate exista nici o viziune fixă asupra propriei persoane, şi autobiografia sinceră este imposibilă. Trebuie să existe un erou interpus în care să poţi pune tot ce e necesar şi în care cititorul va crede mai degrabă decît

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în autor, mai ales că e lipsit de orice fel de obligativitate, iar locul pavăzei care este voința îl ia deschiderea generată de lipsa ei.

Și aici se trasează limita între autor și eroul său. Pasternak însuși nu este, desigur, nici pe departe lipsit de voință, deoarece creația însăși cere eforturi de voință imense. Și nu rămîne nici neutru, întrucît crearea unei imagini a epocii este deja un amestec în cursul vieții. Poate că nici doctorul Jivago nu este lipsit de voință în toate domeniile, ci doar în sensul în care se lasă cuprins de sentimentul enormității evenimentelor ce se înfăptuiesc pe lîngă voința lui și care îl poartă și îl gonesc prin lumea întreagă.

Imaginea lui I. A. Jivago, pătruns parcă de întreaga natură înconjurătoare, reacționînd la toate profund și cu recunoștință (ca un adevărat « intelighent »), este extrem de importantă deoarece prin el, prin atitudinea sa față de ceea ce-l înconjoară, este redată atitudinea față de realitate a autorului însuși.

« Iurii Andreevici iubea din copilărie pădurea înserării străpunsă de focul apusului. În asemenea clipe i se părea că și prin el trec aceste coloane de lumină. Dorul de spiritul vieții părea să intre ca un șuvoi în pieptul său, traversînd întreaga sa ființă și ieșind printre coaste sub forma unei perechi de aripi. »

Vom vedea că evenimentele revoluției din Octombrie îl pătrund pe I. A. Jivago în același fel în care intră în el natura însăși...

Pentru Pasternak natura este o minune vie și această atitudine a autorului ne ajută să-i înțelegem și sentimentele față de Rusia, care sînt și ale eroului său.

Ce înseamnă Rusia pentru Jivago? Înseamnă întreaga lume înconjurătoare. Rusia este țesută și ea din contradicții, este plină de dihotomii. Jivago o percepe cu o dragoste care trezește în el suferința supremă. La Iuriatin, Jivago își regăsește singurătatea. Și iată sentimentele — meditațiile lui de o extremă importanță (mai mult sentimente decît meditații): « ... seară de primăvară. Aerul întreg este delimitat prin sunete. Vocile copiilor care se joacă, răsfirate la diferite distanțe, par să fie semne că fiecare fibră a spațiului este vie. Și această depărtare — Rusia, această născătoare incomparabilă ce-a făcut vîlvă peste mări și oceane, renumită martiră, încăpățînată, nebună, smințită, divinizată, cu veșnice ieșiri mărețe și distrugătoare, niciodată previzibilă. O, cît de dulce este existența! Cît de dulce este să trăiești în lume și să iubești viața! O, cum îți vine să-i mulțumești mereu vieții însăși, existenței însăși, să le-o spui chiar lor, drept în față! » Pot fi și cuvintele lui B. L. Pasternak și ale lui I. A. Jivago, dar ele se contopesc cu imaginea acestuia din urmă și par să tragă o concluzie la toate rătăcirile sale între cele două tabere. Concluzia acestor rătăciri (la propriu și la figurat, voite și involuntare) este dragostea pentru Rusia, dragostea de viață, conștiința purificatoare a inevitabilității celor ce se petrec.

A gîndit oare Pasternak la sensul evenimentelor istorice la care a fost martor și pe care le-a descris în roman? S-a întrebat oare ce semnificație au ele, ce le-a provocat? Fără îndoială. Și totuși, el le ia ca pe ceva la fel de independent de voința omului ca și fenomenele naturii. Simte, aude, dar nu conștientizează logic, nu vrea să conștientizeze, sînt pentru el un dat al naturii. Doar nu i-a trecut nimănui vreodată prin cap să dea fenomenelor naturale o evaluare etică — ploii, furtunii, vijeliei, pădurii înmugurite, — nimeni și niciodată nu a încercat să întoarcă aceste fenomene după voia sa ori să le împiedice prin eforturi personale. În orice caz, fără amestecul voinței și al tehnicii nu ne putem amesteca în treburile naturii, cum nu putem să fim pur și simplu de partea unei antinaturi. Prin tradiție însă evenimentele istorice au pretins întotdeauna o evaluare.

Este foarte importantă, în acest sens, următoare cugetare despre conștiință: « ... ce este conștiința? Să ne gîndim. Cînd îți propui să adormi în mod con-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ştient — insomnia e asigurată; cînd încerci să-ţi conştientizezi mecanismul propriei digestii — poţi fi sigur că inervaţia sa va fi dereglată. Conştiinţa e otravă, un mijloc de autootrăvire pentru cel care o întoarce asupra lui însuşi. Conştiinţa este lumina care ţîşneşte în afară, conştiinţa ne luminează drumul să nu ne împotmolim. Conştiinţa este farul aprins în faţa unui tren în mişcare. Îndreptaţi-i luminile spre interior şi va avea loc o catastrofă. »

În alt loc Pasternak îşi exprimă prin Lara (ea este al doilea personaj lipsit de personalitate şi, deci, asemănător cu autorul) antipatia faţă de explicaţiile seci: « Nu iubesc operele dedicate în întregime filosofiei. După părerea mea, filosofia trebuie să fie un ingredient folosit cu zgîrcenie în artă şi în viaţă. Să te ocupi numai şi numai de ea e la fel de ciudat cum ar fi să mănînci numai hrean ».

Pasternak urmează cu stricteţe această regulă: în romanul său el nu explică, ci doar arată, iar explicarea evenimentelor dată de Jivago-Pasternak nu este, într-adevăr, decît un « condiment ». De cele mai multe ori însă Pasternak acceptă viaţa şi istoria aşa cum sînt.

Ca să înţelegem această atitudine a lui Pasternak faţă de evenimente trebuie să cităm o scenă din roman . . . Cumpărînd de la un băiat care vindea ziare un număr urgent cu o decizie a guvernului de la Petrograd privind « formarea Sovietului Comisarilor poporului, venirea la putere în Rusia a forţelor sovietice şi introducerea dictaturii proletariatului » (aceasta se petrece chiar în momentul în care triumfă la Moscova Revoluţia din Octombrie), Iurii Andreevici Jivago, întors acasă şi încălzindu-se lîngă sobiţă, îi întinde socrului său ziarul: « Aţi văzut? Ce părere aveţi? Citiţi ». Rămînînd în continuare ghemuit, întorcînd cărbunii cu un vătrai, Iurii Andreevici îşi vorbeşte singur cu voce tare: « Ce chirurgie superbă! (Să nu uităm că doctorul Jivago este chirurg şi pentru el aceasta este lauda supremă — D.L.) Să iei şi să scoţi deodată, cu un bisturiu de artist, toate vechile pecingini putrezite! Simplu, fără ocolişuri, condamnînd la moarte vechea nedreptate atît de obişnuită să i se facă reverenţe, temenele şi plecăciuni.

În faptul că acest lucru a fost dus astfel, fără teamă, pînă la capăt recunosc ceva apropiat, naţional, dintotdeauna ştiut. Ceva din făclia pe care Puşkin o ducea fără să se uite-n lături, ceva din fidelitatea dreaptă faţă de fapte a lui Tolstoi . . . Ce este mai cu seamă genial? Dacă i s-ar fi dat cuiva sarcina de a crea o lume nouă, de a porni o nouă socoteală a anilor, el ar fi simţit neapărat nevoia ca mai întîi să i se cureţe locul. Ar fi aşteptat să se termine vechile veacuri pentru a le înălţa pe cele noi, ar fi avut nevoie de o dată rotundă, de un fir roşu, de o pagină albă.

Pe cînd aici, poftim. Această treabă nemaipomenită, această minune a istoriei, această revelaţie e trîntită chiar în mijlocul peltelei cotidiene care nici gînd să se-ntrerupă, fără termene dinainte potrivite, în primele zile lucrătoare care s-au nimerit, în plinul mers al tramvaielor de pe străzi. Asta e absolut genial. Atît de nepotrivite şi inoportune sînt numai lucrurile măreţe. »

Aceste cuvinte din roman sînt poate cele mai importante pentru felul în care înţelegea Pasternak revoluţia. În primul rînd, ele îi aparţin lui Jivago, el este cel care le pronunţă şi, prin urmare, exprimă gîndurile lui Pasternak însuşi. În al doilea rînd, ele sînt dedicate direct proaspetelor evenimente ale revoluţiei din Octombrie, ce nu se încheiase încă. Iar în al treilea rînd, explică atitudinea intelectualităţii progresiste faţă de revoluţie:« . . . revelaţia e trîntită în chiar miezul banalităţii cotidiene care nici gînd să se întrerupă ».

Revoluţia este chiar această revelaţie (trîntită, dată) şi, ca orice dat, nu se supune evaluărilor obişnuite, evaluărilor ce au ca punct de pornire interesele omeneşti ale clipei. Revoluţia nu poate fi evitată. În evenimentele ei nu te poţi amesteca. Adică te poţi amesteca, dar nu o poţi întoarce din loc. Fatalitatea lor,

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

inevitabilul din ele, îl lipsesc parcă de voinţă pe fiecare om atras în vîrtejul lor. Şi, în acest caz, un om lipsit pe faţă de voinţă, dar înzestrat cu inteligenţă şi o intuiţie rafinat evoluată este cel mai bun erou de roman! El vede, absoarbe, chiar participă la evenimentele revoluţiei, dar este numai ca un fir de nisip, luat pe sus de furtună, de viscol, de vijelie. Este de remarcat că la Pasternak şi la Blok, în *Cei doisprezece*, imaginea simbol, de bază, a revoluţiei este viscolul. Nu pur şi simplu vijelia; ci viscolul, furtuna de zăpadă cu nenumăraţii ei fulgi, cu frigul pătrunzător ce vine parcă din spaţiul interstelar.

Neutralitatea lui I. A. Jivago în războiul civil este declarată prin meseria sa: medicii militari sînt persoane neutre conform convenţiilor internaţionale.

În opoziţie directă cu I. A. Jivago se află crudul Antipov-Strelnikov, participant activ la revoluţie de partea armatei roşii. Strelnikov este întruchiparea voinţei, întruchiparea dorinţei de a lua parte la evenimente. Trenul lui blindat se mişcă cu toată viteza posibilă, înăbuşind fără milă orice rezistenţă faţă de revoluţie. Dar şi el e la fel de neputincios să grăbească sau să încetinească mersul triumfal al evenimentelor. În acest sens, Strelnikov e la fel de lipsit de voinţă ca şi Jivago. Însă Jivago şi Strelnikov nu sînt doar opuşi unul celuilalt ci şi contrapuşi, ei sînt, cum stă scris şi în roman, « în cartea morţii pe acelaşi rînd », (cuvinte din *Romeo şi Julieta* de Shakespeare, cel mai mare dramaturg-istoric). Iar faptul că amîndoi sînt legaţi de Lara nu este nici el întîmplător.

Dar cine este această Lara, aşezată între ei şi iubindu-i pe amîndoi în aceeaşi măsură? În romanul clasic rus sînt cîteva portrete de femei care întruchipează Rusia. Această întruchipare este împlinită mai mult sau mai puţin ori, mai bine zis, este mai mult sau mai puţin neîmplinită, dar aluzia la legătura personajului feminin cu imaginea Rusiei există de fiecare dată, transpare prin ţesătura povestirii şi prin ţesătura personajului însuşi, la diferiţi autori. Tatiana Larina la Puşkin, Bunica din *Obrîv* la Goncearov, nu m-aş teme să o adaug pe Katerina din *Furtuna* lui Ostrovski, mama din opera cu acelaşi nume de Gorki (deşi, ca să fiu sincer, acest personaj nu mi-e foarte apropiat din cauza didacticismului său). Lara este şi ea Rusia, viaţa însăşi. Lara dispare pentru un timp din viaţa lui Jivago, pentru a reapărea apoi, după moartea sa, binecuvîntîndu-i trupul.

În viziunea sa asupra mersului istoriei Pasternak se află cel mai aproape de Lev Tolstoi. Nu-i compar din punct de vedere valoric, compar doar istoriosofia lor, care la Tolstoi, în disertaţiile sale filosofice, este mai franc expusă, în timp ce la Pasternak este ascunsă de factura tulbure, lirică, a prozei. Dar cred că în redarea artistică a evenimentelor fiecare dintre ei are logica sa. Dacă Tolstoi n-ar fi avut viziunea sa istorică, dacă ar fi împărtăşit concepţia după care personalitatea este motorul principal al istoriei, nu l-ar fi reuşit o epopee populară. Ar fi fost o tragedie a personajelor. Kutuzov ar fi dispărut rapid, umbrit de Napoleon, şi poporul, naţiunea, şi-ar fi aflat locul undeva în zaţul evenimentelor. Acest lucru îl înţelegea şi Pasternak.

Aici îmi voi permite să citez din nou un lung pasaj din roman.

« În răstimpul acestui bocet după Lara, el (doctorul Jivago — D. L.) îşi termină şi vechile mîzgăleli din diferite perioade, legate de tot soiul de lucruri, despre natură, despre evenimentele de zi cu zi. Cum i se întîmplase de fiecare dată şi înainte, în timpul acestei munci, o mulţime de gînduri despre viaţa personală şi viaţa societăţii îl asaltau în roiuri, simultan şi trecător.

Se gîndea din nou că istoria, sau ceea ce se numeşte îndeobşte mersul istoriei, nu şi-o imaginează deloc aşa cum esta ea văzută de obicei. Lui îi apare asemănătoare cu viaţa lumii vegetale: iarna, sub zăpadă, crengile golaşe ale pădurii de foioase sînt slabe şi neputincioase, ca perii negului de pe faţa unui bătrîn. Pri-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

măvara, în cîteva zile, pădurea se metamorfozează, se ridică pînă-n nori, te poţi pierde sau ascunde în desişul ei de frunze. La această schimbare se ajunge printr-o mişcare ce depăşeşte prin viteză mişcările animalelor (fiindcă animalul nu creşte la fel de repede ca o plantă) şi care nu poate fi surprinsă. Pădurea nu-şi schimbă locul, oricît am pîndi-o n-o putem surprinde că s-a clintit din loc. O găsim întotdeauna în nemişcare. Şi într-o nemişcare asemănătoare vedem de-a pururi şi viaţa societăţii, istoria; în permanentă creştere, în permanentă schimbare, de nesurprins în metamorfozele ei.

Tolstoi nu şi-a dus gîndul pînă la capăt cînd a negat rolul de impulsionare al lui Napoleon, al conducătorilor, al generalilor. El gîndea acelaşi lucru dar nu l-a exprimat cu toată claritatea. Istoria nu o face nimeni, ea nu se vede, ea nu poate fi văzută, cum nu se vede cînd creşte iarba. Războaiele, revoluţiile, împăraţii, robespierrii — sînt fermenţii ei organici, drojdia care o face să fiarbă. Revoluţiile sînt făcute de oamenii de acţiune, fanatici unilaterali şi genii ale autolimitării. Ei, în cîteva ceasuri sau zile, răstoarnă vechea ordine. Evenimentele durează săptămîni, cel mult ani, iar pe urmă, timp de decenii şi veacuri ne înclinăm în faţa suflului de mediocritate care a provocat răsturnarea, ca în faţa unui lucru sfînt. »

Le cer iertare cititorilor că am citat un fragment atît de întins din roman dar el este de o extremă importanţă, nu numai pentru înţelegerea viziunii istorice a lui Pasternak, ci şi pentru elucidare atitudinii sale faţă de revoluţie, faţă de ceea ce aduce ea după sine, faţă de esenţa ei, a cărei legitate nu poate fi supusă îndoielii.

În faţa noastră se află o filosofie a istoriei care ajută nu numai la înţelegerea evenimentelor (mai exact la renunţarea de a le evalua) dar şi la construirea ţesăturii vii a unui roman: roman-epopee, roman-poezie lirică, care arată tot ce se petrece în jur prin prisma unei înalte intelectualităţi.

Realitatea se reflectă aici nu în sine, ci este trecută prin propriile senzaţii, de fiecare dată extrem de acute... Astfel sînt şi poemele sale istorice *Anul nouăsute cinci* şi *Locotenentul Schmidt*.

B. L. Pasternak a fost întotdeauna străin de purism în poezie. Străin de purism este şi în descrierea istoriei. Evenimentele revoluţiei i-au apărut în toată complicaţia lor, dezgolite. Ele nu pot fi înghesuite în schemele goale ale descrierilor de crestomaţie aparţinînd unor oameni care n-au trăit şi n-au văzut evenimentele. Dacă există contradicţii, ele se află în înţelegerea lor emotivă, deoarece Pasternak n-a evaluat evenimentele.

În cartea de versuri *Sora mea, viaţa* poetul scria: « Îmi era absolut indiferent cum se numeşte forţa care a dat această carte, fiindcă era cu mult, infinit de mult mai mare decît mine şi decît concepţiile poetice care mă înconjurau ». Aceleaşi cuvinte le-ar fi putut spune Pasternak şi despre romanul *Doctorul Jivago*. Ele stau mărturie imensei lui modestii şi poziţiei lui conştientizate de cronicar al evenimentelor.

În româneşte de MARIA DINESCU

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

VITTORIO STRADA

« Un roman ca o scrisoare »

Chiar din momentul publicării sale, romanul *Doctor Jivago* a devenit obiectul a felurite prejudecăţi, acumulate în jurul lui. Lucrul se datora şi circumstanţelor în care această operă a văzut lumina tiparului, rămînînd mult timp interzisă în ţara de origine. E adevărat că nu au lipsit studii critice în Occident care au contribuit la o lectură mai liberă şi mai subtilă a operei lui Pasternak. Dar astăzi, cînd *Doctor Jivago* porneşte pe un nou făgaş de viaţă, prin editarea sa într-o revistă moscovită, şi cei care se află într-un alt context cultural sînt solicitaţi să reia într-o lumină nouă această carte, ba poate chiar în variate moduri noi, întrucît acest roman, ca orice operă clasică, se pretează practic la o serie de lecturi, a căror varietate, dincolo de divergenţe, este în mod intim legată de o logică interioară ce naşte din intensitatea paginilor acestei opere a lui Pasternak.

Ne putem apropia, de pildă, de *Doctor Jivago* pornind de la cuvintele lui Pasternak însuşi rostite despre acest roman, care, cum se întîmplă întotdeauna cînd un autor vorbeşte despre opera sa, nu pot constitui un vademecum obligatoriu pentru lectură, totuşi trebuie luate în consideraţie ca o opinie facultativă, ca o meditaţie care dacă nu luminează însăşi natura operei, cel puţin îi clarifică procesul de ideaţie. Mă refer în particular la schimbul de scrisori cu Olga Freidenberg, unde aflăm informaţia cea mai preţioasă, în legătură cu semnificaţia pe care romanul a avut-o pentru Pasternak. În scrisoarea din 29 iunie 1948 autorul spune că scrie acest roman « în mod dezinteresat », adică fără nici o speranţă de publicare, ţinînd seama de climatul timpului. Pasternak dă aici o definiţie voit paradoxală: declară că nu-şi propune într-adevăr « să scrie o operă de artă », dar adaugă imediat că e vorba totuşi de « creaţia cea mai literară pe care a scris-o ». Urmează apoi un amănunt care demonstrează starea de criză estetică în care se afla, stare aş zice « salutară », întrucît criza nu l-a dus la o respingere de tip tolstoian a artei şi a culturii, ci la o revedere creativă, deci nu nihilistă, a ideilor din trecut despre artă şi cultură. Într-adevăr Pasternak declară că nu mai ştie « dacă există încă artă şi ce semnificaţie mai are ». Această întrebare asupra artei (şi nu negare a ei) Pasternak reuşeşte s-o rezolve datorită persoanelor care « îl iubesc » şi faţă de care inima sa este «datornică ». Şi iată şi concluzia: « Pentru ei scriu acest roman şi îl scriu ca şi cînd ar fi o scrisoare lungă în două volume, adresată lor »[1].

Aşadar un roman ca o « scrisoare », iată cu ce expresie cotidiană şi familiară ar fi vrut Pasternak să accentueze pe plan metaforic valoarea de autenticitate, de intim şi trăit a faptelor despre care scria. Într-o altă mărturie din 1954, cu ocazia publicării într-o revistă sovietică a unor poezii din ciclul final al romanului, Pasternak lămureşte mesajul operei sale, care, deşi în mare parte scrisă în proză, era totuşi creaţia unui om care era mai mult poet decît prozator. Pasternak mărturiseşte vorbind despre poeziile din *Doctor Jivago* că « mi-a fost cu mult mai uşor să le scriu decît paginile de proză », pentru a adăuga: « Dar numai aceasta din urmă (proza,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

T.N.) mă apropie de ideea de absolut care mă susţine şi care cuprinde în sine viaţa mea, normele mele de comportare etc. etc., care crează acea structură interioară a sufletului meu într-un sector în care-şi poate afla loc activitatea de a scrie numai versuri, ce poate părea altminteri fără sens şi chiar ruşinoasă ». Urmează apoi concluzia: « Aştept cu nerăbdare să mă eliberez de jugul prozei pentru a reveni la sfera care-mi este congenitală şi în care mă exprim mai deplin » [2].

Sînt cuvinte de o mare semnificaţie, la care trebuie reflectat înainte de a discuta romanul. Pasternak are o atitudine ambivalentă faţă de proza romanescă: e vorba nu numai de o fază necesară înainte de a reveni la poezie, dar şi de un spaţiu universal în interiorul căruia « a scrie versuri » nu este o activitate « fără sens şi chiar ruşinoasă ». Proza despre care vorbeşte Pasternak nu este cea înrudită cu poezia şi răspîndită în literatura modernă, a poemului în proză, specie nicicînd încercată de el, ci este proză romanescă, « sector » în care îşi află locul şi versurile. Dacă luăm în consideraţie proza scrisă anterior de Pasternak constatăm că aceasta e de două tipuri: o proză narativă protoromanescă, proba principală fiind *Copilăria Jeniei Liuvers* şi o proză autobiografică şi de tip eseistic, a cărei expresie cea mai realizată este. *Salv-conduct* În amîndouă cazurile protagonistă rămîne poezia chiar cînd e vorba de o naraţiune lungă ca cea despre Jenia Liuvers, care nu este o creatoare, dar a cărei formaţiune spirituală este prototipul unei creaţii poetice. Se poate spune că Pasternak s-a manifestat în două registre de scriere: unul deschis poetic (în versuri), altul indirect poetic (în proză), acesta din urmă înrîurindu-l pe primul, fie la nivelul obiectivării narative, fie la nivelul autoreflexiunii biografice. *Doctor Jivago*, care este rezultatul unei crize radicale în dezvoltarea lui Pasternak, în contact cu o realitate istorică deosebit de dură, reprezintă trecerea la o formă nouă de proză: proză romanescă şi nu nuvelistică şi în acelaşi timp, una autobiografică. Cu toate acestea scriitorul declară că romanu, este « o scrisoare » adresată persoanelor care « îl iubesc », un fel de datorie a « inimii ». Şi numai după definitivarea acestuia are posibilitatea să se întoarcă « fără ruşine » la poezie, preferată de el.

Vorbind despre destinatarii epistolei sale romaneşti, Pasternak spune cu reală modestie că persoanele care « îl iubesc » sînt « foarte puţine ». Nu ar fi un act arbitrar dacă am înlocui această expresie limitativă cu alta, opusă ei. Pasternak scriind *Doctor Jivago* a vrut să se adreseze unui cerc de persoane mult mai vast decît acela căruia i se putea adresa prin poezie. Şi nu pentru că ar fi vrut să-şi sporească popularitatea, dar pentru că, aşa cum declară în scrisoarea citată, numai proza « se apropie de acea idee de absolut care „îl susţine" şi care cuprinde în sine viaţa » lui. Autorul stabileşte aşadar o ierarhie între poezie şi proză considerînd-o superioară primei, fiind mai apropiată de « ideea de absolut », chiar dacă pe de altă parte preferinţele sale se îndreaptă spre poezie care-i oferă mai multă bucurie.

Cum romanul se află însă mai aproape de « ideea de absolut » să vedem, deci, ce înseamnă această idee?

Întrebarea ar putea fi pusă şi invers: de ce pentru Pasternak poezia e mai departe de acel « mister absolut » şi-şi poate afla un loc şi justificare numai în interiorul prozei? A răspunde la această întrebare ar însemna să încercăm să pătrundem misterul creaţiei pasternakiene. Dar dacă nu poate fi sarcina criticii explicarea inexplicabilul, ea poate în schimb tenta o clarificare a zonelor marginale ale unui diapazon care rămîne întotdeauna eternul inefabil al oricărei creaţii spirituale. Dacă vrem să reducem la o formulă farmecul pe care poezia lui Pasternak l-a însemnat pentru primii săi cititori şi care încă astăzi rămîne sursă de încîntare pentru noi, putem spune că poezia lui este o poezie bergsoniană, prin excelenţă o poezie a « elanului vital », un fruct ce pare crescut direct pe copacul vieţii, fără acele medieri intelec-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tualiste cu care se hrănea poezia europeană şi rusă la începutul secolului nostru, fie ea simbolistă sau avangardistă. Desigur, farmecul poeziei pasternakiene este ambiguu, caracterul ei direct fiind unul voit raţional şi terenul din care ea se naşte fiind cel al unei culturi rafinate, de care Pasternak a avut posibilitatea să se bucure încă din copilărie cu o intensitate de care au avut parte puţini alţi poeţi din generaţia sa. Era atît de rafinată vitalitatea poeziei lui Pasternak încît autorul, deşi aderînd la noile tendinţe postsimboliste, putea filtra în opera sa atît simbolismul rus cît şi poezia şi filozofia occidentală a lui Rilke şi a neokantienilor. Cînd citim poeziile de tinereţe ale lui Pasternak, totul ne apare stăpînit de o energie naturală cu atît mai proaspătă şi mai puternică cu cît se afirma într-o permanentă creativitate expresivă, ca şi cînd pentru ea nu ar fi existat avatarurile limbajului poetic postclasic, la limită între incifrarea ermetică şi sublimul necuvîntător. Se poate spune, recurgînd la un sociologism simplificator, dar nu lipsit de justificare, că poezia lui Pasternak a fost cu adevărat revoluţionară, dacă prin revoluţie înţelegem eliberarea absolută din cătuşele convenţionalului şi ale schematismului.

De altfel, Pasternak însuşi a susţinut caracterul « revoluţionar » al volumului său de poezii *Sora mea viaţa*, aşa cum rezultă dintr-o scrisoare din 1922 adresată poetului Valeri Briusov, în care relatează conţinutul unei convorbiri purtate cu Lev Troţki. La întrebarea lui Troţki de ce se abţine în poezia sa de la teme sociale, Pasternak i-a răspuns că « apără individualismul adevărat, acesta fiind o nouă celulă socială a unui nou organism social ». Apoi explică sensul acestor spuse: după părerea lui Pasternak, volumul Sora *mea, viaţa* este « revoluţionar în sensul cel mai bun al acestui cuvînt » ; « stadiul revoluţiei este mai apropiat de inimă şi de poezie; *dimineaţa* revoluţiei şi explozia ei, starea cînd revoluţia restituie pe om naturii umane şi priveşte statul cu ochii dreptului *natural* (vezi Declaraţia americană şi franceză a drepturilor), toate acestea sînt exprimate în această carte în spiritul ei, în caracterul conţinutului, în ritmul şi în succesiunea părţilor ce o constituie, etc. »

Aceste cuvinte ale lui Pasternak exprimă ideea unei revoluţionarităţi imanente poeziei sale, dar care nu se manifestă pe plan tematic. Această idee a revoluţiei se va regăsi şi în *Doctor Jivago*, fiind antipodul revoluţiei bolşevice. Pentru Pasternak modelul revoluţiei e cel american şi cel francez cu revendicarea drepturilor omului, deci lesne de înţeles că prin caracterul ei liberal nu corespundea luării puterii în octombrie 1917. Pasternak a trebuit să facă faţă acestei idei revoluţionare, aşa cum i s-a întîmplat şi eroului său Iurii Jivago, care împărtăşea aceeaşi concepţie despre revoluţie ca şi creatorul său.

Intîlnirea lui Pasternak cu revoluţia reală a avut loc în condiţii relativ bune, dacă ne gîndim la destinul altor poeţi ai timpului său şi ai ţării sale, care s-au sinucis, au fost ucişi sau, şi mai rău, înrobiţi. Ar fi greu de spus că această soartă fericită s-ar datora întîmplării sau naturii însăşi a poeziei lui Pasternak, care, străină de exigenţele ideologiei oficiale nu se ciocnea cu aceasta, situîndu-se pe un plan totuşi diferit. Totuşi întîlnirea cu revoluţia nu putea să nu fie fatală pentru Pasternak întrucît vitalismul poeziei sale nu era un fenomen estetic, ci provenea din adîncul sufletului şi în contactul cu realitatea urma să crească şi să se maturizeze. Energia morală susţinea elanul vital al lui Pasternak şi era susţinută de aceasta, demonstrîndu-se mai puternică decît energia altora. Părea chiar mai puternică decît muza sa mereu în extaz. Raportul cu realitatea revoluţionară îmbracă pentru Pasternak aceleaşi aspecte, ca şi relaţiile cu un poet care era mai mult decît oricare altul expresia autentică a revoluţiei: Vladimir Maiakovski. În scrierile autobiografice din 1931 şi în *Eseul autobiografic* din 1957, al doilea erou, ca importanţă, după autor, este Maiakovski a cărui personalitate şi poezie l-au stimulat, fiind o forţă antite-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tică. Iată cum explică Pasternak dragostea sa şi pentru acest poet: « Îmi plăcea foarte mult lirica de tinereţe a lui Maiakovski. Pe fundalul clovneriilor de atunci seriozitatea sa gravă, ameninţătoare, chiar lamentările sale erau un lucru atît de neobişnuit. Era o poezie magistral realizată, trufaşă, demoniacă şi în acelaşi timp totalmente dedicată morţii, de parcă ar fi o invocare de ajutor a cuiva care sucomba». În faţa acestei fascinaţii a lui Maiakovski, Pasternak trebuie să manifeste rezistenţă în primul rînd în plan strict poetic, cu atît mai mult cu cît descoperise coincidenţe tehnice şi afinităţi de structură între propria-i poeziei şi cea a lui Maiakovski. Se punea deci problema de a evita o admiraţie, ce putea deveni în mod involuntar imitaţie. Pasternak mărturiseşte că ar fi înăbuşit în sine tendinţe ce i se păreau a fi ecouri din Maiakovski, purificîndu-şi în felul acesta propria voce poetică şi conferindu-şi o individualitate şi mai intrinsecă. Totuşi abia după revoluţie reuşi Pasternak să se elibereze de sub înrîurirea lui Maiakovski şi în mod intenţionat. Era un proces inevitabil, întrucît între ei se manifesta o divergenţă crescîndă în viziunea asupra poeziei şi a menirii sale în noua realitate socială. Pentru Pasternak era din ce în ce mai inacceptabil şi inadmisibil spiritul politicizant, deşi la început aderase la acest grup. E adevărat că acceptase colaborarea numai din dragoste pentru Maiakovski. Într-o scrisoare din 1928 el explică astfel ruptura relaţiilor cu «Lef-ul»: «Lef-ul mă întrista şi mă desgusta cu servilismul său exagerat, adică cu servilismul său oprimant, adică cu tendinţa sa către intoleranţă, promovată pentru că avea în mînă aprobarea oficială la intoleranţă»[4]. Pasternak nu refuza numai transformarea poeziei într-o anexă a politicii, dar şi falsul extremism pe care această anexă şi-l permitea cu îngăduinţa stăpînilor, atît timp cît această îngăduinţă mai exista încă.

Sinuciderea lui Maiakovski în 1930 a însemnat un hotar pentru întreaga poezie sovietică şi pentru Pasternak de asemenea, care dedică acestui eveniment ultima parte a operei sale autobiografice care trebuia să fie în acelaşi timp o dare de seamă despre experienţa trăită şi începutul unui nou moment al drumului său de viaţă. În noua fază a existenţei şi creaţiei sale, poezia nu mai era în serviciul politicii, ci îşi asumase o răspundere etică. Această viziune poetică l-a salvat de un alt pericol, după acela de a ceda unui maiakovskism ce nu avea nimic comun cu autenticitatea tragică a lui Maiakovskhi şi care mai ales după 1930, după celebra frază a lui Stalin, care îl numise pe Maiakovski cel mai bun poet al epocii sovietice, condamnase pe poetul revoluţiei la a doua moarte, datorată oficializării şi popularizării forţate. Cel de al doilea risc pe care Pasternak a ştiut să-l evite a fost acela de a se vedea el încoronat ca prim poet sovietic al puterii. Acest risc a existat în 1934, cînd, la primul Congres al Scriitorilor, în raportul său, Nikolai Buharin investi pe Pasternak cu acest titlu pe care, cum s-a spus, mai tîrziu Stalin l-a acordat lui Maiakovski. Candidatura lui Pasternak a fost deîndată contestată de poeţii proletari, dar şi scriitorul însuşi s-a arătat total imun la ceea ce el însuşi denumise, în scurta sa intervenţie la Congres, «Marele pericol de a deveni demnitar al literaturii». Poezia lui Pasternak era într-adevăr străină de orice recunoaştere oficială. Evitînd ameninţările mediului sovietic nu atît la adresa supravieţuirii sale fizice, cît a integrităţii sale spirituale, Pasternak porni pe acel drum lung de reevaluare şi de reînnoire interioară, pe care îl atestă cea de a doua fază a poeziei sale şi îndeosebi romanul, care, mai mult decît o «scrisoare», este mai ales un testament, fructul unei mari experienţe de viaţă şi a unei meditaţii libere care nu-şi putea afla expresia în poezie, în versuri, fiind, dimpotrivă, potrivită pentru forma unei naraţiuni în proză. Totuşi trebuia să fie vorba de un roman absolut ca formă, fără precursori şi fără succesori. Înainte de a încerca o definiţie a acestui roman, mă voi opri asupra unei linii narative aparte în care văd transfigurarea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

relaţiilor dintre Pasternak şi Maiakovski, considerat ca emblemă a spiritului revoluţionar. Mă refer la istoria lui Antipov - Strelnikov, soţul Larei.

E o ipoteză răspîndită printre critici aceea că Maiakovski ar fi putut fi prototipul lui Strelnikov. Eu aş prefera să nu folosim termenul de «prototip» care în genere mi se pare prea mecanic cînd e vorba de o imagine poetică complexă ce nu se poate reduce la un singur personaj concret, şi aş propune termenul de „protoimpuls", întrucît mi se pare sigur că Maiakovski a putut stimula imaginaţia lui Pasternak de a făuri această personalitate de revoluţionar; dar nu numai Maiacovski ci şi Lenin şi poate chiar Troţki. Într-un cuvînt, Pasternak a îmbinat în personajul său impresiile pe care le-a căpătat de la cei mai mari şi mai ales cei mai autentici revoluţionari bolşevici, în literatură şi în politică, oricît ar fi de importante diferenţele dintre ei. Într-adevăr, personalitatea lui Strelnikov, nu este negativă în sensul banal al termenului. Dimpotrivă, Pasternak este fermecat de puritatea şi coerenţa cu care trăieşte Strelnicov principiul revoluţionar ca un instinct al morţii dus pînă la sinucidere. Bineînţeles Strelnikov este complectamente opus lui Jivago, lucru ce apare de altfel şi din numele lor, dat fiind că Jivago vine de la «jivoi» (viu), şi ne trimite la slavona bisericească, deci poartă o pecete subliniată de veche tradiţie culturală şi religioasă, în timp ce numele Strelnikov vine de la «streliat» (a trage cu puşca), deci (a ucide) şi poate fi transformat în «Rastrelnikov», care ar deriva de la verbul ce înseamnă «a împuşca». Opoziţia viaţă-moarte în centrul căreia se află Lara, între purtătorii acestor două principii opuse, adică între Jivago şi Strelnikov, nu are o valoare polemică întrucît Pasternak îşi desfăşoară meditaţiile şi naraţiunea într-un plan diferit de cel politic înconjurător. În figura complexă a lui Antipov-Strelnikov, pornesc în roman rădăcinile psihologice şi metafizice din care se dezvoltă mai curînd un destin decît un caracter. Iată ce ni se spune în roman cu privire la conversiunea lui revoluţionară: «era stăpînit de două trăsături distincte, de două pasiuni. Gîndurile sale erau de o claritate şi de un echilibru dus la maximum. Avea o puritate morală rară şi un acut simţ al dreptăţii; sufletul lui era înflăcărat de cele mai nobile sentimente.» Dar după această caracteristică urmează alta, nu în antiteză cu prima, ci mai curînd complementară ei, necesară pentru a-i dezvălui natura ascetică şi inexorabilă de revoluţionar. Pasternak spune: «pentru a fi om de ştiinţă care să descopere drumuri noi, inteligenţei lui Strelnikov îi lipsea harul intuirii, care prin descoperiri neaşteptate violează armonia sterilă a lucrurilor previzibile. În acelaşi fel, pentru a face bine coerenţei principiilor sale îi lipsea coerenţa inimii care nu cunoaşte cazuri generale ci numai particulare şi este măreaţă pentru că acţionează în sferamăruntului».

Pasternak continuă apoi această splendidă analiză, clarificînd mecanismul ce poartă idealismul lui Antipov-Strelnikov în planul revoluţionarismului celui mai intransigent: «Strelnikov, care din copilărie aspira la lucrurile cele mai nobile şi mai elevate, considera viaţa ca o imensă arenă în care oamenii, respectînd în mod cinstit regulile jocului, se luau la întrecere în a atinge perfecţiunea».

Cînd îşi dădu seama că lucrurile nu stau întocmai aşa, eroul lui Pasternak nu se gîndi că nu ar avea dreptate, că ar fi greşit, judecînd rînduiala lumii într-un chip prea schematic. Nu, păstră îndelung jignirea închisă în sufletul său, şi începu să zămislească ideea că ar putea să devină într-o zi judecător al vieţii şi al elementului obscur care o deformează, că ar putea să-şi asume în acelaşi timp rolul de răzbunător. Revoluţia îi oferi armele».

Desigur, Pasternak, care nu s-ar fi gîndit nici un moment să încătuşeze într-un «tip» o viaţă umană întotdeauna unică şi de necuprins, nu a vrut să înfăţişeze în Strelnikov o figură revoluţionară, ci să aşeze printre alte «tipuri»

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ale romanului său şi « un revoluţionar ». Dar trăsăturile ce apar în orice variantă a spiritului revoluţionar devin inacceptabile şi lui ca autor şi eroului său Jivago, pentru că e vorba mereu de acelaşi raţionalism abstract şi schematic ce încearcă să organizeze viaţa, subjugîndu-i forţa liberă. Aşa cum spune Jivago în discuţia cu Lara, referindu-se la Strelnikov, « pentru inspiratorii revoluţiei elementul firesc este frenezia schimbărilor şi a modificărilor. Pentru a şi-o satisface au nevoie cel puţin de întregul glob terestru. Construirea unei lumi noi, perioade de tranziţie, — iată scopul lor, un scop în sine. Nu au învăţat nimic altceva, nu ştiu să facă nimic altceva ». De la analiza destinului unui revoluţionar, Pasternak ajunge la fenomenologia spiritului revoluţionar aşa cum s-a manifestat acesta în Rusia, un spirit opus celui exaltat de el în scrisoarea către Briusov cînd se referă la revoluţia americană şi franceză, exaltare împărtăşită de acelaşi Jivago in primul moment al exploziei revoluţionare şi de atunci salutat de el ca un act liberator. Toată istoria lui Iuri Jivago este educarea negativă prin contact cu realitatea, înţelegerea că revoluţia acceptată de el la început nu este o repetiţie a celei din America sau Franţa, ci un eveniment cu totul diferit, pe care l-a analizat mai tîrziu, un fenomen de aservire şi nu de eliberare, de reducere la colectiv şi nu de emancipare, de ură şi nu de fraternitate. În lumea cea nouă Jivago nu putea să fie decît din ce în ce mai singur chiar alături de prietenii săi Gordon şi Dudorov, care, deşi menţin legături strînse cu Iuri, sînt totuşi striviţi de teribila forţă istorică a revoluţiei. Doar Lara poate da lui Jivago clipe de fericire şi amîndoi devin din nou Adam şi Eva, dar nu într-un paradis iniţial, ci într-un infern final, ultimii oameni printre fiinţe care şi-au pierdut personalitatea.

Aşadar, *Doctor Jivago* poate fi definit ca un originar *Bildungsroman*, roman de educaţie, dar de educaţie negativă destinată inexorabil morţii. Extraordinarele pagini, care descriu moartea lui Iuri Jivago, atît de bogate în simboluri tăinuite, pun capăt acestei educaţii; epilogul nu face altceva decît să ne ofere imaginea dureroasă a unei alte lumi în care chiar un descendent al lui Jivago nu poartă numele tatălui său şi nu l-ar putea înţelege, chiar dacă l-ar cunoaşte sau l-ar citi. De la Jivago au rămas numai poeziile, un mic caiet, pe care prietenii îmbătrîniţi îl ţin în mînă cu pietate, ca o rămăşiţă şi ca o speranţă. Totuşi *Doctor Jivago* nu e numai un roman de educaţie cum l-am definit. E un roman de educaţie, liric şi istoric. Istoria nu este văzută ca o succesiune de evenimente, dar ca mişcare a timpului; ea reprezintă fundalul pe care evoluează procesul de formare a protagonistului, drumul său către singurătate şi moarte. Elementul liric nu se reduce numai la ciclul final de versuri, ci străbate întreaga naraţiune, subliniind suprema pregnanţă a sentimentelor şi a ideilor, pe care naraţiunea ca atare nu o poate avea. Acest dublu caracter, liric şi istoric, constituie originalitatea romanului lui Pasternak, care a decepţionat pe criticii înzestraţi cu o mentalitate asemănătoare lui Antipov-Strelnikov, caracterizată pregnant de Pasternak în pasajul mai înainte citat, critici a căror inteligenţă este lipsită de « darul intuirii, care prin descoperiri neprevăzute, violează armonia sterilă a prevăzutului. »

Într-o scriere teoretică de tinereţe, « *Cupa neagră* », Pasternak vorbeşte de « doi poli contrapuşi » ce alcătuiesc realitatea: Lirica şi Istoria, ambii fiind termeni « apriori şi absoluţi ». La sfîrşitul experienţei sale, în roman, Pasternak tinde la o sinteză a lor, căci, spune el, Lirica se poate afirma numai prin Istorie după cum şi Istoria poate fi iluminată numai prin Lirică. Cu alte cuvinte principiul individual şi subiectiv nu poate fi totalmente despărţit de cel general şi obiectiv. Se pune însă întrebarea cum este înfăţişată Istoria în romanul lui Pasternak. Este o întrebare la care acum, la sfîrşitul articolului, vom încerca să dăm un răspuns.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Tolstoi — desen de Leonid Pasternak

Un punct de referință pentru o serie de critici ar fi romanul lui Tolstoi *Război și pace*». Analogie sugestivă, dar în esența sa iluzorie măcar pentru faptul că, în locul războiului, în romanul *Doctor Jivago* este înfățișată revoluția. E o diferență esențială, subliniată de faptul că războiul considerat a fi epopeee națională nu putea avea aceleași caracteristici cu o catastrofă fratricidă, precum cea din 1917. Elementul raționalist, propriu gîndirii și strategiei lui Napoleon, respins de Tolstoi, își află expresia maximă în revoluția bolșevică după cum rezultă din romanul lui Pasternak, chiar din citatele privindu-l pe Strelnikov. La un moment dat autorul expune concepția despre istorie a lui Iuri Jivago și o compară cu cea a lui Tolstoi. « Istoria, ceea ce se cheamă în genere cursul istoriei, Jivago și-o reprezenta prin asemănare cu viața regnului vegetal . . . » Într-un fragment splendid, Pasternak explică această concepție vegetală asupra istoriei, descriind o pădure, care la începutul primăverii își schimbă în mod impetuos, dar imperceptibil, înfățișarea, rămînînd imobilă în mișcarea sa, întocmai ca și istoria, care se schimbă mereu, deși

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

transformările sale nu se văd cu ochiul liber. Pasternak vorbește apoi despre Tolstoi, care « nu și-a dus concepția pînă la capăt atunci cînd a negat calitatea de creator lui Napoleon, oamenilor de stat, conducătorilor de oști. Se gîndea la acest lucru, dar nu l-a exprimat cu suficientă claritate. Nimeni nu făurește istoria, istoria nu se vede, așa cum nu se vede crescînd iarba. Războiul, revoluția, regii, Robespierre sînt stimulenții săi organici, germenii care o fac să crească. Revoluțiile le fac oamenii activi, fanatici și unilaterali, genii ale autolimitării. În puține ore sau în puține zile distrug vechea ordine. Schimbările durează cîteva săptămîni, cel mult cîțiva ani; apoi timp de decenii, de secole, oamenii venerează ca pe ceva sfînt spiritul mărginit, care i-a dus la acele schimbări . . . »

Aici se deschide un cîmp foarte vast de reflecții. Voi spune doar că viziunea tolstoiană asupra istoriei, care postulează în mod fatalist, existența unei legi inexorabile de dezvoltare și pentru universul social, chiar dacă oamenii își imaginează zadarnic că acționează prin voință liberă și rațională, această concepție, între alte aspecte negative, suferea de o limitare istorică. Era premodernă și ignora existența acelor « oameni activi, fanatici și unilaterali », adică a acelor revoluționari moderni, care în cîteva ore întrerup și schimbă cursul istoriei, după care acesta își reia fluxul. Dacă Tolstoi concepea istoria ca un mecanism de ceasornic, reglat de o mișcare impecabilă, pe care un ceasornicar divin i-a imprimat-o, concepția vegetală, adică organică, a lui Pasternak despre istoria contemporană compară procesul natural cu cataclismele revoluționare ale căror fermenți și instrumente sînt oamenii. Dar nu e unica diferență dintre Pasternak și Tolstoi. Pasternak își afirmă individualismul, diferit de impersonalitatea simplistă teoretizată de Tolstoi, și tot așa, spre deosebire de Tolstoi, exaltă cultura ca loc de formare și de creare a personalității umane. Creștinismul lui Pasternak diferă de cel al lui Tolstoi, e un creștinism eliberat de elementele precreștine pe care le aflăm în doctrina lui Tolstoi. De aceea Pasternak nu idolatrizează tipi ca Platon Karataev, « naivul » atît de mult admirat de Tolstoi. Pasternak știe ce poate deveni un Platon Karataev în timpul epidemiei revoluționare. Creștinismul ca potențare a personalității umane în responsabilitatea și creativitatea sa este momentul de legătură între cei doi poli: Lirică, adică subiectivitate, și Istorie, adică obiectivitate. În misterul creștinesc al persoanei umane vede Pasternak fragila victorie a divinului și a umanului asupra diabolicului, adică asupra impersonalității păgîne precare. Această lume a istoriei, care se transformă imperceptibil și care nu poate fi planificată după proiecte abstracte, ci numai supusă pentru scurt timp cu rezultate dezastruoase, ar putea fi denumită lumea vieții, a vieții naturii și spiritului, lume vastă în care poezia tînărului Pasternak s-a cufundat pentru a sorbi energie fără de sfîrșit. Apelînd la un joc de cuvinte în limba rusă, se poate spune că diapazonul creației lui Pasternak merge de la « sora mea viață » la « fratele meu Jivago ». Căci Iuri Jivago, chiar dacă nu este un dublu autobiografic al autorului, este legat de acesta printr-un raport fratern, de afinitate spirituală. Iată de ce, cu acest roman lirico-istoric de educație, Pasternak a înțeles să scrie o scrisoare lungă, genială, unor persoane care îl iubesc și care pot recepta testamentul său semnificativ.[5]

În românește de TATIANA NICOLESCU

[1] Boris Pasternak, *Corespondența cu Olga Freidenberg*, New-York, — London 1981 p. 267
[2] Ibid,. p. 309
[3] *Pasternak și Briusov.* / publ. Elena Pasternak /, Rossia, 1977, 3, p. 249
[4] cf. Fleișman, *Boris Pasternak în anii 20*, Munchen, 1980, p. 82
[5] Vezi deasemenea V. Strada *Hamletul lui Pasternak* în *Somnul rațiunii. Mituri și imagini ale literaturii ruse, de la Dostoievski la Pasternak*, Torino, 1986. De asemenea, V. Strada introducerea la trad. B. Pasternak, *Copilăria Jeniei Liuvers și alte povestiri*, Milano, 1988.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

La paginile 23, 62, 101: desene de Leonid Pasternak, tatăl scriitorului

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

BORIS PASTERNAK

NOAPTE DE IARNĂ

Viscolul tînăr ieşi la coasă,
zarea-l pierdea.
O lumînare ardea pe masă.
Sigur ardea.

Ca musca verii dansînd in flacără,
scăpaţi din ham,
fulgii de-a valma scapără, scapără
şi mor în geam.

Pictînd pe sticlă alba-i grimasă
lîngă perdea
o lumînare ardea pe masă.
Sigur ardea.

Culcă-şi tavanul umbrele toate-n
taina de-atunci.
Mîini şi picioare crucificate-n
sfinte porunci.

Apoi pantofii căzînd cu grabă
pe lemn de tei.
Plînset de ceară — dulce otravă
pe rochia ei.

Rana zăpezii nedureroasă
parcă rîdea.
O lumînare ardea pe masă.
Sigur ardea.

Îngerul flăcării în respiraţia
noastră l-am stins,
crucea ispitei purtînd cu graţia
unui învins.

Urlă februarie — lună geroasă.
Domnul să dea.
O lumînare ardea pe masă.
Sigur ardea.

În româneşte de MIRCEA şi MARIA DINESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

BORIS PASTERNAK

DOCTORUL JIVAGO

Rapidul de ora cinci

Mergeau şi mergeau, şi cîntau « Veşnica pomenire », iar cînd se opreau, tonul litaniei fiind dat, păreau să o continue picioarele, caii, suflarea vîntului.

Oamenii lăsau cortegiul să treacă, numărau coroanele, se închinau. Curioşii intrau în procesiune. Întrebau: « Pe cine înmormîntează? ». « Jivago », li se răspundea. — « Deci asta era, păi atunci se-nţelege ». — « Da, dar nu pe el. Pe ea. » — « Oricum. Să-i fie ţărîna uşoară. Bogată înmormîntare. »

Se precipitau ultimele clipe, cele numărate, cele ireversibile. « Pămîntul Domnului şi împlinirea lui, şi lumea întreagă şi toţi cei ce se află în ea ». Preotul, aruncînd un pumn de ţărînă peste Maria Nikolaevna, făcu semnul crucii. Începură să cînte « Din sufletele credincioşilor ». Urmă o agitaţie teribilă. Coşciugul fu închis, bătut în cuie. Porniră să-l coboare. Se stinse şi răpăitul ploii de bulgări care acoperi în grabă, la patru lopeţi, mormîntul. Deasupra lui crescu o moviliţă. Pe ea păşi un băieţel de zece ani.

Doar în acea stare de năuceală şi amorţire care vine de obicei la sfîrşitul marilor funeralii putea să pară că băiatul vrea să rostească un cuvînt pe mormîntul mamei.

El îşi înălţă ochii şi cuprinse într-o privire absentă turlele mănăstirii şi maidanele părăginite de toamnă. Faţa lui cîrnă se schimonosi. Gîtul i se întinse. Dacă un pui de lup şi-ar ridica botul cu un asemenea gest ar fi clar că se va porni îndată să urle. Acoperindu-şi faţa cu palmele, băiatul izbucni în hohote de plîns. Un nor îi veni în întîmpinare şi începu să-l plesnească peste mîini şi peste faţă cu biciuştile umede şi reci ale unei ploi repezi. Spre mormînt înaintă un

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

om în negru cu mînecile foarte înguste și încrețite pe braț. Era fratele răposatei și unchiul băiețelului care plîngea, Nikolai Nikolaevici Vedeniapin, preot răspopit la propria sa cerere. Se apropie de băiat și îl duse din cimitir.

2

Au înnoptat într-una din odăile mănăstirii unde unchiul său avea vechi cunoștințe. Era ajunul sărbătorii Ocrotitorului. A doua zi urmau să plece, el și cu unchiul, undeva departe, în sud, în capitala uneia din guberniile de pe Volga, tatăl lui, Nikolai, lucrînd acolo la editura ce scotea ziarul progresist al ținutului. Biletele de tren fuseseră cumpărate, lucrurile strînse în boccele și așezate în chilie. Dinspre gara din apropiere vîntul aducea dialogul plîngăreț al trenurilor ce manevrau în depărtare.

Spre seară se făcu foarte frig. Cele două ferestre la nivelul pămîntului dădeau spre colțul unei grădini de zarzavat amărîte, împrejmuite cu arbuști de salcîm galben, spre bălțile înghețate ale drumului mare și spre acea parte a cimitirului unde fusese înmormîntată în timpul zilei Maria Nikolaevna. Grădina era pustie în afară de cîteva răsaduri gătite în moar ale verzelor învinețite de frig. Cînd năvăli vîntul, tufișurile golașe ale salcîmilor porniră să se frămînte ca niște smintite, culcîndu-se la pămînt.

Noaptea, Iura fu trezit de zgomotul unor bătăi în fereastră. Chilia întunecoasă scînteia nefiresc, inundată de o lumină albă, foșnitoare. Iura, îmbrăcat doar cu o cămașă, alergă la geam și își lipi fața de sticla rece.

În spatele ferestrei nu mai erau nici drumul, nici cimitirul, nici grădina de zarzavat. Se dezlănțuise viscolul, zăpada fumega în aer. Ai fi putut crede că vijelia l-a observat pe Iura și, conștientă de faptul că este înspăimîntătoare, se desfată cu impresia pe care i-o produce. Fluiera și urla încercînd să-i atragă cu orice preț atenția. Din cer, rotocol după rotocol, în sculuri nesfîrșite, cădea peste pămînt o țesătură albă, încolăcindu-l în scutece funerare. Viscolul era singur pe lume, fără rivali.

Prima pornire a lui Iura, cînd coborî de pe pervaz, fu dorința de a se îmbrăca și de a fugi în stradă să întreprindă ceva. Ba îl speria faptul că varza mănăstirii va fi îngropată și nu vor mai reuși să o scoată, ba gîndul că acolo, în cîmp, mama va fi înzăpezită fără urmă și, nemaiputînd să se opună, se va retrage mai adînc, mai departe de el, în pămînt.

Totul sfîrși iarăși cu lacrimi. Unchiul se trezi, îi vorbi de Cristos și îi spuse cuvinte de consolare, apoi căscă, se apropie de geam și căzu pe gînduri. Începură să se îmbrace. Se crăpa de ziuă.

3

Cît mai trăia mama, Iura nu știa că tatăl lui îi părăsise de mult, că acum călătorea prin diferite orașe din Siberia și în străinătate, că petrecea și trăia în desfrîu, că a pierdut și a împrăștiat în vînt milioanele care fuseseră cîndva averea lor. Lui Iura i se spunea tot timpul ba că e la Petersburg, ba că s-a dus la vreun tîrg, de cele mai multe ori la cel din Irbitsk.

Apoi se descoperi că mama lui, de mult bolnavă, are tuberculoză. Începu atunci să plece la sanatorii în sudul Franței și în Italia de Nord, unde o însoți și Iura de două ori. Astfel, în dezordine și cu veșnica senzație a unor taine, trecu viața de copil a lui Iura, dat adesea pe mîinile unor străini care se mai și schimbau tot timpul. El se obișnuise cu aceste treceri și, în împrejurările unei totale neorînduieli, lipsa tatălui nu-l mira prea tare.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Pe cînd era încă mic mai prinsese acele timpuri cînd cu numele pe care îl purta erau botezate o groază de lucruri dintre cele mai diferite.

Existau o manufactură Jivago, banca Jivago, casele Jivago, o manieră de a lega şi de a prinde cravata cu acul Jivago, pînă şi un soi de cozonac dulce şi rotund, ceva în genul unei turte cu rom, purta numele de Jivago şi, la un moment dat, la Moscova puteai să-i strigi birjarului «la Jivago» exact cum ai zice «la dracu-n praznic!» şi el te ducea cu sania peste mări şi ţări. Te trezeai în mijlocul unui parc liniştit. Pe crengile lăsate ale brazilor, scuturînd de pe ele chiciura, se aşezau ciorile. Cîrîitul lor răsuna în aer, ca trosnetul unei crengi de copac. Dinspre clădirile mai îndepărtate treceau drumul cîini de rasă. Acolo se aprindeau lumini. Cobora înserarea.

Deodată toate acestea s-au risipit. Au rămas săraci.

4

În vara anului o mie nouăsute trei, Iura şi cu unchiul său, aşezaţi într-o şaretă cu doi cai, traversau cîmpiile spre Duplianka, moşia unui fabricant de ţesături de mătase şi mare protector al artelor, Kologrivov, mergînd în vizită la pedagogul şi propăvăduitorul unor cunoştinţe practice, Ivan Ivanovici Voskoboinikov. Se aflau în ţinutul Kazanului, în toiul secerişului. Din pricină că era timpul prînzului sau poate fiindcă era sărbătoare, nu se vedea, în cîmp, ţipenie de om. Soarele pîrjolea rîndurile nesecerate precum cefele pe jumătate rase ale deţinuţilor. Deasupra cîmpiilor roteau păsările. Cu spicele încovoiate, grîul se înălţa în rînduri drepte întinse ca nişte corzi în acalmia vîntului sau, departe de drum, în căpiţe care, dacă stăteai să le priveşti îndelung, luau înfăţişarea unor siluete mişcătoare, de parcă pe marginea orizontului ar umbla nişte topografi care fac însemnări.

— Dar astea, îl întrebă Nikolai Nikolaevici pe Pavel, omul de servici şi, în acelaşi timp, paznic la editură, care şedea pe capră răsucit, gîrbovit şi picior peste picior în semn că nu este vizitiu de meserie şi nu mînă caii fiindcă aceasta i-ar fi vocaţia, — dar astea ale cui sînt, boiereşti sau de-ale ţăranilor?

— Aistea-s boiereşti, — răspundea Pavel şi-şi scotea o ţigară, — iar astelante, — după o lungă pauză, în care se căznea să-şi aprindă ţigara şi trăgea din ea, arăta cu capătul biciului în altă parte, — aistea-s d-ale noastre. Ori aţi adormit?, striga el din cînd în cînd spre cai, la cozile şi crupele cărora trăgea tot timpul cu ochiul ca un mecanic de locomotivă la manometre.

Însă caii mergeau ca toţi caii din lume, adică cel rotaş, avînd din naştere o fire lipsită de viclenie, fugea drept înainte iar cel lăturaş putea să-i pară unui nepriceput un puturos fără doar şi poate care nu ştie altceva decît să danseze, făcînd diverse figuri şi cambrîndu-se ca o lebădă în zornăitul zurgălăilor pe care tot el îl provoca prin salturile sale.

Nikolai Nikolaevici îi ducea lui Voskoboinikov corectura cărţii acestuia, legată de reforma agrară, pe care, în urma presiunilor mărite ale cenzurii, editura îl ruga să o revadă.

— Îşi cam fac de cap oamenii prin locurile voastre, — spunea Nikolai Nikolaevici. În judeţul Pankovsk au înjunghiat un negustor, preşedintelui zemstvei i-au ars herghelia. Tu ce zici de astea? Pe la voi prin sat ce se vorbeşte?

Constatau însă că Pavel are un punct de vedere mai încrîncenat chiar decît cenzorul care vroia să domolească pasiunile agrare ale lui Voskoboinikov.

— Ce zic? Păi ce să zic, că au scăpat poporul din mîini. Şi-au luat nasul la purtare zic. Păi ce, parcă merge aşa cu d'alde-ai noştri. Dacă-i laşi pe mujici în voia lor, se sugrumă între ei, zău aşa. Iar mi-aţi adormit?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Era cea de-a doua călătorie a unchiului şi a nepotului la Duplianka. Iura credea că a reţinut drumul şi de fiecare dată cînd cîmpiile se desfăşurau în lat şi un tighel subţire de pădure le cuprindea din faţă şi din spate i se părea că recunoaşte locul din care drumul urmează să o cotească spre dreapta, iar de după colţ să se arate şi într-o clipă să şi dispară panorama de zece verste a Kologrivovului, cu rîul scînteind în depărtare şi calea ferată ce trece prin spatele lui. Dar se înşela de fiecare dată. Cîmpurile erau înlocuite de cîmpuri. Pădurile le îmbrăţişau din nou şi din nou. Acest caleidoscop al spaţiilor largi îţi dădea un sentiment al generozităţii. Îţi venea să visezi şi să te gîndeşti la viitor.

Nici una dintre cărţile ce i-au adus mai tîrziu celebritatea lui Nikolai Nikolaevici nu era încă scrisă. Dar gîndurile lui se cristalizaseră deja. Nu bănuia cît de aproape e vremea lui.

În curînd printre reprezentanţii literaturii de atunci, profesori universitari şi filozofi ai revoluţiei, urma să apară acest om care gîndea la toate problemele lor şi care, în afara terminologiei, nu avea nimic în comun cu ei. Ei se ţineau cu toată turma de o dogmă oarecare şi se mulţumeau cu aparenţele, pe cînd părintele Nikolai era preot, trecuse prin tolstovianism şi revoluţie şi n-avea de gînd să se oprească. Tînjea după idei de o concreteţe înaripată, care să traseze fără fariseim traiectorii diferite în mişcarea lor, să schimbe ceva spre bine în lumea asta şi care să aibă chiar şi pentru un copil sau un analfabet evidenţa unui fulger sau a tunetului al cărui ecou încă nu s-a stins. Era însetat de nou.

Iura se simţea bine cu unchiul său. Îi semăna mamei sale. Era, ca şi ea, un om liber, lipsit de prejudecăţi chiar şi în privinţa lucrurilor celor mai neobişnuite. Avea, ca şi ea, sentimentul patrician al egalităţii cu tot ce vieţuieşte. Înţelegea, ca şi ea, totul de la prima privire ştiind să-şi exprime gîndurile în forma pe care o au cînd de-abia s-au născut, cît mai sînt vii şi nu şi-au pierdut sensul.

Iura se bucura că unchiul l-a luat cu el la Duplianka. Acolo era foarte frumos, iar locurile frumoase îi aminteau şi ele de mama care iubea natura şi-l lua adesea cu ea la plimbare. În afară de asta, Iura era bucuros că se va întîlni din nou cu Nika Dudorov, gimnazistul care locuia la Voskoboinikov, care îl dispreţuia probabil, fiindcă era cu doi ani mai mare decît el şi care, salutîndu-l, îi trăgea cu putere mîna în jos şi îşi apleca atît de tare capul, încît părul îi cădea peste frunte acoperindu-i pe jumătate faţa.

5

— Nervul vital al problemei pauperităţii, — citea Nikolai Nikolaevici după manuscrisul corectat.

— Cred c-ar fi mai bine să spunem — fiinţa, — zicea Ivan Ivanovici trecînd în pagină corecturile necesare.

Lucrau în semiîntunericul terasei de sticlă. Ochiul distingea stropitorile şi uneltele de grădinărit împrăştiate în dezordine. Pe spătarul unui scaun stricat fusese zvîrlit un trenci de ploaie. În colţ stăteau nişte cizme de pescuit cu noroiul uscat pe ele şi carîmburile atîrnînd pînă la pămînt.

— Pe de altă parte, statistica morţilor şi a naşterilor arată — dicta Nikolai Nikolaevici.

— Să adăugăm: din anul respectiv, — spunea Ivan Ivanovici, notînd.

Terasa era străbătută de un curent uşor. Pe foile broşurii erau puse bucăţi de granit să nu se împrăştie.

Cînd au terminat, Nikolai Nikolaevici începu să se agite pregătindu-se de plecare.

— Se apropie furtuna. Trebuie să ne grăbim.

— Nici prin gînd să nu vă treacă. Nu vă las. Ne aşezăm imediat la un ceai.

 @Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Diseară trebuie să fiu neapărat în oraş.

— Degeaba. Nici nu vreau să aud.

Dinspre grădiniţa din faţa casei răzbătea un miros de samovoar ars acoperind mireasma de tutun şi heliotrop. Acolo se aduceau din casă caimacul, fructele şi brînzoaicele. Deodată sosi ştirea că Pavel a plecat la scăldat şi a luat şi caii să-i spele în rîu. Nikolai Nikolaevici a fost nevoit să se supună.

— Haideţi pînă la prăpastie, stăm puţin pe bancă pînă se pune masa de ceai, — propuse Ivan Ivanovici.

Ivan Ivanovici, profitînd de drepturile sale de prieten ocupa, la moşia bogătaşului Kologrivov, două camere din căsuţa ispravnicului. Această căsuţă, ca şi grădiniţa de lîngă ea, se aflau în partea «de servici», neîngrijită a parcului, unde era şi vechea alee semicirculară. Aleea era năpădită de o iarbă deasă. Pe ea nu se mai circula acum, ci se căra doar pămîntul şi molozul spre prăpastia care slujea drept groapă de gunoi pentru deşeurile uscate. Om cu concepţii înaintate, milionar şi simpatizant al revoluţiei, Kologrivov cu nevasta se aflau în acel moment în străinătate. La moşie stăteau doar ficele sale Nadea şi Lipa cu educatoarea şi un mic grup de slujitori.

Casa ispravnicului era despărţită de marele parc, cu bazinele, poienile şi casa boierească, printr-un gard viu, din tufişuri dese de călină neagră. Ivan Ivanovici şi Nikolai Nikolaevici ocoleau acest desiş şi, pe măsură ce înaintau, în faţa lor, la intervale egale şi în stoluri egale, ţîşneau în zbor vrăbiile ce colcăiau în călină. Acest lucru umplea desişul de un zgomot egal, de parcă înaintea lui Ivan Ivanovici şi a lui Nikolai Nikolaevici, de-a lungul gardului, ar fi curs apă prin ţevi nevăzute.

Trecură pe lîngă casa grădinarului, apoi pe lîngă nişte dărîmături de piatră cu o destinaţie necunoscută. Veni vorba despre forţele noi, tinere, din ştiinţă şi literatură.

— Mai găseşti şi oameni de talent, — spunea Nikolai Nikolaevici. Dar acum se poartă foarte tare diversele cercuri şi reuniuni. Orice aglomerare în turmă este refugiul mediocrităţii, fie ea şi pusă sub semnul fidelităţii faţă de Soloviov, Kant sau Marx. Adevărul îl caută doar singuraticii, rupînd cu toţi cei ce nu îl iubesc îndeajuns. Există oare pe lume ceva care să merite fidelitatea? Asemenea lucruri sînt foarte puţine. Cred că trebuie să-i fii credincios nemuririi, acestui nume nou, uşor amplificat, al vieţii. Trebuie să-i fii credincios nemuririi, trebuie să-i fii credincios lui Cristos. Ah, te strîmbi, nefericitule. Iar n-ai înţeles o boabă.

— Mda — mormăia Ivan Ivanovici, un ţîr subţire şi blond cu o bărbuţă sarcastică făcîndu-l să semene cu un american de pe vremea lui Lincoln (o aduna tot timpul în pumn şi îi prindea capătul cu buzele). — Eu, binenţeles, tac. Înţelegi şi dumneata că eu văd aceste lucruri cu totul altfel. Dar apropo, povesteşte-mi cum te-au răspopit. De mult am vrut să te întreb. Ţi-o fi fost cam frică, nu? la zi, ţi-au cîntat anatema?

— De ce să ne îndepărtăm de la subiect. Deşi, mă rog, dacă vrei. Anatemă? Nu, acum nu se mai blestemă. Au fost unele neplăceri, urmări mai sînt şi acum. Spre exemplu, nu ţi se mai permite mult timp să obţii o slujbă la stat. N-ai voie să intri în capitale. Dar astea-s fleacuri. Să ne întoarcem la obiectul discuţiei. Ziceam că trebuie să-i fii credincios lui Cristos. Am să mă explic imediat. Nu înţelegi că poţi fi ateist, poţi să nu ştii dacă şi pentru ce există Dumnezeu, şi totuşi să ştii că omul nu trăieşte în natură ci în istorie, şi că în concepţia ei actuală ea este întemeiată de Cristos, că Evanghelia este baza ei? Dar ce este istoria? Este iniţierea unor munci seculare pentru descifrarea consecventă a morţii şi supunerea ei în viitor. Pentru asta se descoperă infinitul matematic şi undele magnetice, pentru asta se scriu simfonii. Mişcarea înainte pe această direcţie este imposibilă fără un anumit elan. Pentru asemenea descoperiri se cere o anumită încărcătură

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sufletească. Datele ei sînt conținute în Evanghelie. Iată-le. Este, în primul rînd dragostea de aproape, această formă superioară de energie vie, care copleșește inima omului și pretinde să i se dea o ieșire spre a fi risipită; apoi sînt componentele principale ale omului modern, fără de care acesta nu poate fi imaginat, și anume ideea personalității libere și ideea vieții ca jertfă. Să ai în vedere că toate astea de pînă acum sînt nemaipomenit de recente. Istorie, în acest sens, nu exista la antici. Acolo nu era decît porcăria sanguinică a unor Caligula roși de vărsat, care nu bănuiau cît de lipsit de har este orice asupritor. Acolo era veșnicia lăudăroasă a monumentelor de bronz și a coloanelor de marmură. Secolele și generațiile au răsuflat ușurate de-abia după Cristos. Numai după el a început viața prin urmași și omul nu mai moare pe stradă, într-un șanț, ci la el acasă, în istorie, în toiul acelor munci prin care moartea va fi înfrîntă, moare, dedicat el însuși acestui țel. Uf, mă trecură toate sudorile, cum s-ar spune ! Iar pe el îl doare-n cot !

— Metafizică, tăticule. Asta mie mi-a fost interzisă de doctori, așa ceva stomacul meu nu digeră.

— Bine, hai să te scutesc. S-o lăsăm în plata Domnului. Fericitule ! Mie nu mi se mai satură ochii de priveliștea voastră de aici, iar el trăiește bine-mersi, fără să simtă nimic.

Nu puteai să te uiți la rîu. Făcea «ape» în lumina soarelui, unduindu-se ca o foaie din tablă de fier. Deodată începu să se încrețească. Dinspre malul cel mai apropiat porni un bac greu, cu cai, căruțe, muieri și mujici.

— Ia te uită, nu-i decît cinci și ceva, — a spus Ivan Ivanovici. Vezi rapidul din Sîrzrani. Trece pe aici la ora cinci și cîteva minute.

În depărtare, traversînd cîmpia dinspre stînga spre drapta, se rostogolea un tren curățel, galben-albastru, mult micșorat de distanță. Deodată observară că s-a oprit. Deasupra locomotivei s-au ridicat rotocoale albe de abur. Puțin mai tîrziu au ajuns și fluierăturile lui neliniștitoare.

— Ciudat, — spuse Voskoboinikov, Ceva nu-i în ordine. N-ar avea de ce să se oprească acolo, în mlaștini. Haideți să bem ceai.

6

Nika nu era de găsit nici în grădină, nici în casă. Iura bănuia că se ascunde de ei fiindcă îl plictiseau și Iura nu-i era un tovarăș pe măsură. Unchiul și Ivan Ivanovici plecaseră să lucreze pe terasă, lăsîndu-l pe Iura să se învîrtească, fără vreun scop precis, în jurul casei.

Aici totul era de un farmec miraculos ! În fiecare clipă se auzea fluieratul curat, pe trei tonuri, al graurilor, pe care-l întrerupeau intervalele de așteptare în timpul cărora sunetul umed, ca scos din fluier, îmbiba cu prisosință împrejurimile. Canicula neclintită bătuse în cuie mireasma suspendată, rătăcită în aer, a florilor ! Cum aminteau toate acestea de Antibe și Borigeira ! Iura se răsucea tot timpul cînd spre dreapta cînd spre stînga. Deasupra poienelor, halucinație auditivă, veghea stafia vocii mamei și Iura o auzea în întorsăturile melodice ale păsărilor și ale albinelor zumzăitoare. Tresărea mereu căci i se năzărea strigătul mamei care-l cheamă undeva.

Se apropie de prăpastie și începu să coboare. Din pădurea rară și curată, ce acoperea partea de sus a prăpastiei, ajunse în ariniștea de la poale.

Aici era o beznă umedă, crengi rupte de furtuni și hoituri, flori puține, tulpinile segmentate ale bărbii-ursului amintind de sceptrele și toiegele cu ornament egiptean din Scriptura ilustrată pe care o avea acasă.

Iura se întrista tot mai tare. Îi venea să plîngă. Căzu în genunchi și izbucni în lacrimi.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

«Înger din cer, păzitorul meu sfînt — se ruga Iura — întărește-mi cugetul pe calea cea dreaptă și spune-i mamei că mi-e bine aici, să nu fie îngrijorată. Dacă există viață de apoi, fă Doamne ca mama să ajungă în rai, unde fețele sfinților și ale dreptcredincioșilor strălucesc precum stelele din cer. Mămica era atît de bună, nu se poate să fie o păcătoasă, fie-ți milă de ea, Doamne, fă astfel încît să nu se chinuie. Mămico !», — o chema cu un dor sfîșietor din cer, ca pe o mucenică trecută de curînd în rîndul sfinților, și, deodată, nemaiputînd suporta, căzu la pămînt și își pierdu cunoștința.

N-a zăcut mult fără simțire. Cînd s-a trezit a auzit cum unchiul îl cheamă de sus. I-a răspuns și a început să urce. Brusc și-a amintit că nu s-a rugat, cum îl învățase Maria Nicolaievna, pentru tatăl său care rătăcea pe nu se știe unde.

Dar îi era atît de bine după leșin, încît nu vroia să se despartă de acea senzație de plutire și se temea să nu o piardă. Se gîndi că nu-i o mare nenorocire dacă se va ruga pentru tatăl său altădată, cîndva, mai tîrziu.

— Să aștepte. Să aibă răbdare, — cam așa părea să se fi gîndit. Nu-și mai amintea de loc de el.

7

În tren, într-un compartiment de clasa a doua, călătorea, împreună cu tatăl său, avocatul Gordon din Orenburg, Mișa Gordon, elev în clasa a doua de gimnaziu, un băiețel de unsprezece ani cu fața îngîndurată și ochi mari, negri. Tatăl se muta cu slujba la Moscova, băiatul era transferat și el la un gimnaziu moscovit. Mama și surorile erau de mult acolo, cufundate în grijile care însoțesc amenajarea unei locuințe.

Fiul și tatăl se aflau de trei zile în tren.

Pe lîngă ei, în nori de praf fierbinte, albită de soare ca varul, trece în zbor Rusia, cîmpuri și stepe, orașe și sate. Pe drumuri se tîrau șiruri de care, cotind greoi spre bariere și, din trenul ce gonea nebunește, carele păreau să stea nemișcate iar caii că-și ridică și-și coboară picioarele în loc.

În marile gări pasagerii se năpusteau ca mînați de streche la bufet și soarele ce apunea de după copacii din grădina gării le lumina picioarele și își trimetea razele pînă sub roțile vagoanelor.

Toate mișcările din lume, luate separat, erau calculat-treze, iar prin însumarea lor, inconștient-amețite de șuvoiul general al vieții ce le unea. Oamenii munceau și se agitau, puși în mișcare de mecanismul propriilor griji. Dar mecanismele n-ar mai fi acționat dacă senzația unei supreme și fundamentale nepăsări nu le-ar fi servit drept pîrghie de reglare. Această nepăsare imprima un sentiment de legătură între existențele omenești, certitudinea trecerii uneia într-alta, senzația de fericire din pricină că tot ce se petrece nu se săvîrșește numai pe pămîntul în care sînt îngropați morții, dar și într-un spațiu pe care unii îl numesc Împărăția cerului, alții istorie, iar alții ,Dumnezeu mai știe cum.

De la această regulă băiatul făcea o amară și apăsătoare excepție. Resortul lui final rămînea îngrijorarea și sentimentul nepăsării nu-l ușura și nu-l înnobila. Își cunoștea această trăsătură ereditară și-i pîndea suspicios simptomele. Prezența ei îl amăra. Se simțea umilit.

De cînd se știa, nu contenea să se mire de faptul că, date fiind asemănarea mîinilor și a picioarelor, comunitatea de limbă și obiceiuri, poți să fii altceva decît ceilalți și, în plus, ceva care place la foarte puțini, nefiind aproape de nimeni iubit. El nu putea înțelege teza conform căreia fiind mai rău decît alții nu poți depune eforturi să te îndrepți și să devii mai bun. Ce înseamnă să fii evreu? La ce bun așa ceva? Ce răsplătește sau justifică această provocare dezarmată care nu aduce nimic în afară de nenorociri?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cînd îi cerea un răspuns tatălui său, acela spunea că punctele lui de pornire sînt ridicole şi că nu se poate raţiona în acest fel, dar nu-i propunea în schimb nimic care să-l atragă prin adîncimea sensului şi să-l oblige să se plece tăcut în faţa inevitabilului.

Şi, excepţie făcînd pentru tatăl şi mama sa, Mişa s-a pătruns cu timpul de dispreţ pentru oamenii ăştia mari care au pornit o treabă fără să fie în stare s-o descurce. Era convins că atunci cînd va creşte va rezolva el toate astea.

Şi acum la fel, nimeni nu s-ar fi încumetat să spună că tatăl său n-a procedat bine cînd a luat-o la goană să-l ajungă din urmă pe nebunul acela care ieşise pe platformă şi că n-ar fi trebuit să oprească trenul cînd acela, dîndu-l cu forţa la o parte pe Grigorii Osipovici şi deschizînd larg uşa vagonului, s-a aruncat din viteza trenului cu capul în jos, pe terasament, cum te arunci de pe podeţul bazinului sub apă cînd plonjezi.

Dar cum mînerul frînelor nu l-a întors altcineva ci chiar Grigorii Osipovici, rezulta că trenul continua să staţioneze atît de inexplicabil de mult, din mila domniei sale.

Nimeni nu cunoştea cu adevărat pricina întîrzierii. Unii spuneau că din cauza opririi bruşte s-au defectat frînele pneumatice, alţii că trenul s-a oprit la începutul unei pante abrupte şi locomotiva nu poate urca fără să-şi ia avînt. Se răspîndea şi o a treia versiune cum că, sinucigaşul fiind o persoană suspusă, avocatul său, care călătorea cu el, ceruse ca de la gara cea mai apropiată, Kologrivovka, să fie chemaţi grefieri pentru întocmirea procesului verbal. Iată de ce s-a urcat ajutorul mecanicului pe un stîlp de telegraf. Drezina trebuie să fi pornit deja.

În vagon se insinua vag putoarea closetelor, pe care încercau să o acopere cu apă de toaletă, şi duhnea a găini fripte, împachetate în hîrtie murdară, unsuroasă, care prinseseră un uşor miros. Aici continuau să se pudreze, să-şi şteargă palmele cu batiste şi să discute cu voci adînci, scîrţîitoare, încărunţitele doamne din Petersburg, transformate acum cu toate în ţigănci focoase din cauza combinaţiei dintre fumul locomotivei şi cosmeticalele grase. Cînd au trecut pe lîngă cupeul Gordonilor, învelindu-şi colţul umerilor în manteluţe şi transformînd aglomeraţia coridoarelor într-un nou izvor de cochetărie, lui Mişa i se părea că tocmai şuieră sau, în orice caz, dacă era să te iei după buzele lor strînse trebuie să fi şuierat: « Ah, spuneţi şi dumneavoastră, cîtă sensibilitate! Dumnealor sînt altfel! Dumnealor sînt intelectuali! Dumnealor nu suportă! »

Corpul sinucigaşului zăcea în iarbă, lîngă terasament. Un firicel de sînge închegat se reliefa izbitor de clar, ca un semn negru, de-a curmezişul frunţii şi a ochilor celui zdrobit, trăgînd parcă peste această faţă o cruce prin care o anula. Sîngele nu părea să fie sîngele lui, scurs din el, ci un adaos străin, ce-i fusese alipit, un plasture sau un strop de noroi uscat, sau poate o frunză de mesteacăn, udă.

Grupul celor care se adunau din curiozitate sau compătimire în jurul corpului se schimba tot timpul. La căpătîiul lui, încruntat, fără nici o expresie, stătea aplecat prietenul şi vecinul său de compartiment, un avocat solid şi arogant, un animal de rasă într-o cămaşă udă de sudoare. Suferea cumplit din cauza căldurii şi îşi făcea vînt cu o pălărie moale. Cînd i se puneau întrebări, strecura printre dinţi, fără pic de bunăvoinţă, strîngînd din umeri şi neîntorcîndu-se măcar spre cel ce-l întreba: « Un alcoolic. Ce-i atît de greu de înţeles? O consecinţă obişnuită a crizei alcoolice ».

De două sau de trei ori s-a apropiat de cadavru o femeie uscăţivă, în rochie de lînă şi batic dantelat. Era văduvă şi mama a doi mecanici de locomotivă, bătrîna Tiverzina care, împreună cu cele două nurori ale sale, călătorea la clasa a treia cu foi de drum gratuite. Femeile, liniştite, cu baticurile lăsate jos pe frunte,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

o urmau ca două surori pe maica stareţă. Acest grup inspira respect. În faţa lor oamenii se dădeau la o parte.

Soţul Tiverzinei arsese de viu în timpul unui accident de cale ferată. Ea se opri la cîţiva paşi de corpul neînsufleţit astfel încît să-l vadă prin mulţime şi, oftînd, părea că face o comparaţie: «Cui ce-i stă scris — părea ea să zică. Unii din voia Domnului iar aici, ca să vezi cum îl apucară pandaliile — de viaţă bogată şi din pierderea minţilor».

Toţi pasagerii trenului trecuseră pe lîngă corp şi se întorceau în vagoane doar de frică să nu li se şterpelească ceva.

Sărind pe linie, dezmorţindu-se, rupînd flori şi făcînd cîte o scurtă alergare, aveau cu toţii sentimentul că locurile acestea au apărut de-abia acum, datorită opririi, şi că nici păşunile cu mlaştini şi moviliţe, nici rîul lat şi casa frumoasă cu biserică de pe celălalt mal, mai înalt, n-ar fi existat pe lume dacă nu s-ar fi petrecut nenorocirea.

Chiar şi soarele, ce părea şi el o rechizită locală, lumina cu timiditatea înserării scena de lîngă şine, apropiindu-se de ea cu precauţie, cum s-ar apropia de calea ferată şi ar începe să-i privească pe oameni o vacă din cireada păscînd prin apropiere.

Mişa era zguduit de cele petrecute şi, în primele clipe, a plîns de milă şi de speriat ce era. În răstimpul lungii călătorii, cel care se omorîse venise de cîteva ori să stea cu ei în compartiment şi discutase ore întregi cu tatăl său. Spunea că sufletul i se limpezeşte în tihna purităţii morale şi a toleranţei lumii lor şi îl descosea pe Grigorii Osipovici în legătură cu diverse subtilităţi juridice şi probleme legate de clauzele din domeniul poliţelor şi al donaţiilor, al falimentelor şi al falsurilor în acte. — Ah, aşa deci? — se mira el de explicaţiile lui Gordon. Dumneavoastră dispuneţi de un cod de legi mai milostiv. Avocatul meu are alte informaţii. El vede aceste treburi într-o lumină mult mai sumbră.

De fiecare dată cînd acest om nervos reuşea să se liniştească, venea să-l ia, de la clasa întîi, juristul şi vecinul său de compartiment, care îl tîra în salonul vagonului-restaurant să bea şampanie. Era acel avocat solid, impertinent, proaspăt ras şi elegant, care stătea acum deasupra corpului şi nu se mira cîtuşi de puţin de nimic. Nu te puteai descotorosi de senzaţia că veşnica nervozitate a clientului său îi convenea de minune.

Tatăl zicea că fusese un bogătaş cunoscut, bun la inimă şi uşuratec, un om pe jumătate terminat. De altfel, nestînjenit de prezenţa băiatului el povestise despre fiul său, de aceeaşi vîrstă cu Mişa şi despre soţia sa care murise, apoi trecea la cea de-a doua familie, părăsită şi aceea. Brusc îşi amintea din nou de ceva, pălea de groază, începea să vorbească aiurea şi îşi pierdea şirul.

Faţă de Mişa manifesta o tandreţe inexplicabilă, reflexul unui sentiment destinat probabil altuia. Îi dăruia în fiece minut cîte ceva iar pentru asta se ducea, în cele mai mari gări, în sălile de clasa întîi unde erau standuri de cărţi şi se vindeau jucării şi curiozităţi ale locului.

Băuse fără încetare şi se plîngea că de trei luni nu doarme iar cînd se dezmeticeşte, fie chiar şi pentru scurt timp, e supus unor chinuri pe care un om normal nu şi le poate imagina.

Cu un minut înaintea sfîrşitului a dat năvală în compartimentul lor, l-a apucat pe Grigorii Osipovici de mînă, a vrut să-i spună ceva dar n-a reuşit şi, ieşind în fugă pe platformă, s-a aruncat din tren.

Mişa privea o colecţie de minereuri din Urali închisă într-o cutie de lemn, — ultimul cadou al răposatului. Brusc totul în jur începu să se agite. Pe o altă linie se apropiase de tren o drezină. Din ea au sărit procurorul cu o cocardă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pe şapcă, un doctor, doi poliţişti. Se auziră nişte voci reci, profesionale. Se puneau întrebări, unele lucruri erau consemnate. Opintindu-se tot timpul şi alunecînd în jos pe nisip, conductorii şi poliţiştii tîrau cu stîngăcie corpul în sus, pe terasament. Începu să urle o bătrînă. Călătorii au fost rugaţi să urce în vagoane. Răsună fluierul locomotivei. Trenul porni.

8

«Din nou uleiul ăsta de candelă!» — se gîndi cu ură Nika, foindu-se prin cameră. Vocile musafirilor se apropiau. Retragerea îi era tăiată. În dormitor se aflau două paturi, al lui Voskoboinikov şi al său. Fără să stea mult pe gînduri Nika se băgă sub cel de-al doilea.

Auzi cum îl caută şi îl strigă prin celelalte camere mirîndu-se de dispariţia lui, apoi cum intră în dormitor.

— Ei, n-ai ce-i face, — spuse Vedeniapin, fă o plimbare Iura, poate să-ţi apară mai încolo şi tovarăşul şi atunci vă jucaţi. — Au mai discutat cîtva timp despre tulburările studenţeşti de la Petersburg şi Moscova, ţinîndu-l pe Nika vreo douăzeci de minute în ascunzătoarea lui stupidă şi umilitoare. Pînă la urmă ieşiră pe terasă. Nika deschise încetişor fereastra, sări afară şi plecă în parc.

Era astăzi tulburat peste măsură şi nu închisese ochii toată noaptea trecută. Avea deja paisprezece ani. Se plictisise să fie mic. Noaptea n-a dormit, iar în zori a ieşit din casă. Răsărea soarele şi pămîntul din parc era acoperit de umbra lungă, umedă de rouă şi noduroasă, a copacilor. Umbra nu era neagră ci de un cenuşiu închis, ca pîsla udă. Mireasma ameţitoare a dimineţii părea să emane tocmai din această umbră jilavă de pe pămînt, prin care răzbeau pete de lumină prelungi ca degetele unei fetiţe.

Deodată o şuviţă argintie de mercur, asemănătoare cu picăturile de rouă din iarbă, se porni să curgă la cîţiva paşi de el. Şuviţa curgea, curgea şi pămîntul nu vroia s-o absoarbă. Cu o mişcare surprinzător de bruscă şuviţa se azvîrli într-o parte şi dispăru. Fusese un şarpe orb. Nika tresări.

Era un băiat ciudat. Cînd ceva îl tulbura îşi vorbea sie însuşi cu voce tare. O imita pe mama sa în înclinaţia spre problemele abstracte şi spre paradoxuri.

«Ce bine e în lume!» — se gîndi el. «Dar de ce această descoperire este de fiecare dată atît de dureroasă? Dumnezeu, bineînţeles, există. Dar dacă el există, atunci el sînt eu. Uite, am să-i dau poruncă» — se gîndi el privind un plop tremurător cuprins tot, de jos şi pînă sus, de freamăt (frunzele-i ude, sclipitoare păreau decupate din alamă), — «am să-i poruncesc» — şi în supralicitarea dementă a puterilor sale nu şopti ci, din toată fiinţa sa, cu toată carnea şi sîngele său îşi dori şi îşi puse în gînd: «să-ncremeneşti!» şi copacul, ascultător, împietri pe loc în nemişcare. Nika începu să rîdă de bucurie şi o luă la goană spre rîu, să facă baie.

Tatăl său, teroristul Dementii Dudorov, îşi ispăşea condamnarea la ocnă care înlocuia, prin graţiere supremă, spînzurătoarea la care fusese condamnat. Mama sa, care se trăgea din prinţesele gruzine Eristov, era o frumuseţe zănatecă şi tînără încă, veşnic pasionată de ceva, — de revolte, de revoltaţi, de teoriile extremiste, de artişti celebri, de nefericiţi rataţi.

Îl adora pe Nika şi din numele lui, Innokentii, scotea o grămadă de apelative inimaginabil de tandre şi stupide, cum ar fi Inocek sau Nocenka, şi îl căra să-l arate rubedeniilor din Tiflis. Acolo cel mai mult l-a impresionat copacul cu ramuri răsfirate din curtea casei în care stăteau. Era un fel de uriaş tropical nătîng.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Frunzele sale, asemănătoare cu urechile de elefant, păzeau curtea de cerul pîrjolit al sudului. Nika nu se putea obişnui cu ideea că acest copac este o plantă şi nu un animal.

Pentru băiat era periculos să poarte cumplitul nume al tatălui său. Ivan Ivanovici avea de gînd, cu permisiunea Ninei Galaktionovna, să înainteze către instanţa supremă o cerere pentru preluarea de către Nika a numelui de familie matern.

Pe cînd stătea culcat sub pat, indignat de cum merg treburile în această lume, el se gîndise, printre altele, şi la acest lucru. Cine-i acest Voskoboinikov de-şi permite să se amestece atît de tare în viaţa lui? Lasă că îi învaţă el minte.

Şi Nadia asta! Dacă are cinsprezece ani acuma gata, înseamnă că are dreptul să umble cu nasul pe sus şi să discute cu el de parcă ar fi vreun puşti? Lasă că îi arată el! «O urăsc, — îşi repetă de cîteva ori în gînd. — Am s-o omor! O chem să ne plimbăm cu barca şi o înec».

Şi mamei, de altfel, frumos îi mai stă. Binenţeles că i-a tras pe sfoară pe el şi pe Voskoboinikov cînd a plecat. Sigur că nu s-a dus cîtuşi de puţin în Caucaz, ci a cotit-o pur şi simplu spre nord, la primul nod de cale ferată şi acum trage bine-mersi, împreună cu studenţii, în poliţie, la Petersburg. Pe cînd el este nevoit să putrezească de viu în groapa asta tîmpită. Dar o să-i păcălească el pe toţi. O îneacă pe Nadia, lasă baltă gimnaziul şi o şterge la taică-său în Siberia, să ridice o răscoală.

Marginea iazului era năpădită de nuferi galbeni. Barca se înfipse în acest desiş cu un foşnet uscat. Acolo unde stratul de flori era rupt, se întrevedea apa eleşteului, ca zeama pepenului în triunghiul spintecăturii.

Băiatul şi fetiţa începură să culeagă nuferi. Se apucaseră amîndoi de aceeaşi tulpină imposibil de rupt, elastică de parc-ar fi fost din cauciuc. Ea îi strînse unul în altul. Copiii se loviră cu capetele. Barca fu trasă la mal ca de o cange. Tulpinile se încurcau şi se scurtau, florile albe, cu miezul viu colorat ca gălbenuşul cu sînge, coborau în adînc şi ieşeau la suprafaţă cu apa revărsîndu-se din ele.

Nadia şi Nika continuau să rupă flori înclinînd tot mai tare barca, aproape culcaţi unul lîngă celălalt pe peretele ei aplecat.

— M-am plictisit să tot învăţ — spuse Nika. E timpul să-mi încep viaţa, să cîştig bani, să devin om.

— Şi eu care tocmai vroiam să te rog să-mi explici şi mie ecuaţia de gradul doi. Sînt atît de slabă la algebră că afacerea era cît pe ce să se termine cu o corijenţă.

Lui Nika i se năzări că aceste cuvinte ascund nişte ironii. Păi binenţeles, acum vrea să-l pună la locul lui, amintindu-i cît este încă de mic. Ecuaţia de gradul doi! Şi el care nici nu-şi băgase încă nasul în algebră.

Fără să arate cît este de atins, întrebă cu o indiferenţă prefăcută, înţelegînd pe loc de altfel cît este de stupid:

— Cînd ai să te faci mare, cu cine ai să te măriţi?

— O, asta e încă atît de departe. Cu nimeni probabil. Deocamdată nu m-am gîndit.

— Să nu-ţi imaginezi, te rog, că mă interesează prea tare.

— Atunci de ce întrebi?

— Eşti o proastă.

Au început să se certe. Nika îşi aminti de misoginismul lui din zori. A ameninţat-o pe Nadia că dacă nu încetează cu insolenţele o îneacă.

— Încearcă, — spuse Nadia.

A cuprins-o de-a curmezişul. Şi-au pierdut echilibrul şi au zburat în apă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ştiau amîndoi să înoate, dar nuferii li se agăţau de miini şi de picioare şi nu reuşeau încă să dea de fundul apei. Pînă la urmă, tot împotmolindu-se în mîl, reuşiră să iasă la mal. Apa curgea şiroaie din ghetele şi buzunarele lor. Nika mai ales, obosise foarte tare.

Să se fi întîmplat aşa ceva încă nu de mult, nu mai departe decît în primăvara trecută, trezindu-se astfel uzi leoarcă după o asemenea traversare, ar fi fost neapărat foarte zgomotoşi, s-ar fi certat sau ar fi rîs.

Acum însă tăceau şi de-abia dacă respirau, apăsaţi de lipsa de sens a celor întîmplate. Nadia era indignată şi se răzvrătea în sinea ei, iar pe Nika îl durea tot corpul de parcă l-ar fi lovit cineva cu bîta peste mîini şi peste picioare şi i-ar fi rupt oasele.

În sfîrşit, încet, ca un om mare, Nadia scăpă: « Nebunule ! » — el, la fel de matur, spuse: « Iartă-mă »

Începură să urce spre casă, lăsînd după ei urme umede, ca două butoaie cu apă de-ale sacagiului. În drumul lor trebuiau să urce o cărare prăfuită care colcăia de şerpi, nu departe de locul unde văzuse Nika de dimineaţă şarpele orb.

Nika îşi aminti de miraculoasa exaltare a nopţii, de răsăritul soarelui şi de atotputernicia sa matinală pe cînd îi poruncea naturii după bunul său plac. Ce să-i poruncească acum? — se gîndea el. Ce şi-ar dori cel mai mult? S-a gîndit că cel mai mult şi-ar dori să se mai prăbuşească cîndva în iaz împreună cu Nadia şi ar fi dat foarte mult acum să afle dacă se va mai întîmpla asta vreodată sau nu.

O fată din alt mediu

Războiul cu Japonia încă nu se terminase. Apoi, pe neaşteptate, a fost eclipsat de alte evenimente. Peste Rusia s-au prăvălit valurile revoluţiei, unul mai înalt şi mai nemaipomenit decît celălalt.

În aceste vremuri s-a întors la Moscova din Urali văduva unui inginer belgian, ea însăşi franţuzoaică rusificată, Amalia Karlovna Guichar, cu doi copii, fiul Rodion şi fiica Larisa. Băiatul fu dat la liceul militar iar fata la un gimnaziu de fete care s-a întîmplat să coincidă, ca şi clasa de altfel, cu cel la care învăţa Nadia Kologrivova.

Madame Guichar avea de la soţul ei nişte economii în acţiuni a căror valoare pe vremuri urca iar acum începuse să scadă. Ca să încetinească evaporarea mijloacelor sale de trai şi să nu stea cu mîinile-n sîn, madame Guichar a cumpărat o mică întreprindere, atelierul de croitorie al doamnei Leviţkaia, din apropierea porţilor Triumfale, de la moştenitorii croitoresei, împreună cu dreptul de a păstra vechea firmă, cercul ei stabil de cliente şi toate modistele şi ucenicele.

Madame Guichar a făcut acest lucru sfătuită de avocatul Komarovski, prietenul soţului ei şi propriul ei sprijinitor, un afacerist de un sînge rece desăvîrşit şi care cunoştea viaţa de afaceri a Rusiei ca-n palmă. Lui i-a scris cînd a avut nevoie de un sfat în legătură cu mutarea, el i-a întîmpinat la gară, el i-a condus prin toată Moscova pînă la pensiunea « Cernogorie » din străduţa Orujeinaia unde le închiriase un apartament, el a insistat ca Rodea să fie dat la liceul militar iar Lara la gimnaziul pe care l-a recomandat el şi tot el glumea distrat cu băiatul şi zăbovea cu asemenea priviri asupra fetei, încît aceasta roşea.

2

Înainte de a se muta în micuţul apartament de trei camere, ce ţinea de atelier, au locuit timp de aproape o lună la « Cernogorie ».

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Acolo era unul dintre cele mai cumplite cartiere din Moscova, trăsuri mînate nebunește, spelunci, străzi întregi rezervate desfrîului, maghernițele „creaturilor pierdute".

Copiii nu erau uimiți de murdăria din hotel, de ploșnițe, de sărăcia mobilierului. De cînd le murise tatăl, mama trăia într-o permanentă frică de sărăcie. Rodea și Lara se obișnuiseră să audă că se află pe marginea prăpastiei. Ei înțelegeau că nu sînt copii ai străzii, dar era adînc sădită în ei timiditatea față de cei bogați, cum li se întîmplă de obicei celor ieșiți din orfelinate.

Un exemplu viu al unei asemenea temeri îl oferea mama lor. Amalia Karlovna era o blondă plinuță, de treizeci și cinci de ani, la care atacurile de inimă alternau cu accesele de prostie. Era îngrozitor de fricoasă și îi era groază de bărbați.Tocmai de aceea, din groază și descumpănire, trecea tot timpul din brațe în brațe.

La Cernogorie ocupaseră apartamentul douăzeci și trei iar la douăzeci și patru, încă din ziua înființării camerelor mobilate, locuia violoncelistul Tîșkevici, om bun și chel, cu perucă și veșnic transpirat, care își unea mîinile într-un gest de implorare și le strîngea la piept cînd vroia să convingă pe cineva, și își dădea capul pe spate rotindu-și inspirat ochii cînd cînta în societate sau la vreun concert. Rămînea rareori acasă căci stătea toată ziua la Teatrul cel Mare sau la Conservator. Vecinii făcură cunoștință. Micile servicii reciproce i-au apropiat.

Deoarece uneori, cînd venea Komarovski, prezența copiilor o stînjenea pe Amalia Karlovna, Tîșkevici, plecînd, îi lăsa cheia de la cameră, să poată primi vizitele prietenului ei. În curînd madame Guichar s-a obișnuit în așa măsură cu sacrificiile lui, încît i s-a întîmplat de cîteva ori să-i bată la ușă în lacrimi, rugîndu-l s-o apere de protectorul ei.

3

Casa nu avea etaj și se afla în apropierea colțului cu Tverskaia. Se simțea vecinătatea căii ferate din subordonarea direcției regionale Brest. Alături începeau domeniile ei, apartamentele de serviciu ale angajaților, depourile de locomotive și magaziile.

Acolo se ducea la ea acasă Olea Diomina, o fetiță deșteaptă, nepoata unui împiegat de la Moskova-Tovarnaia.

Era o elevă bună. O remarcase deja vechea propietăreasă iar acum începuse să și-o apropie și cea nouă. Olei Diomina îi plăcea foarte tare de Lara.

Totul rămăsese ca pe timpul doamnei Levițkaia. Mașinile de cusut se roteau ca nebunele, sub picioarele ce pedalau și mîinile ce fîlfîiau ale lucrătoarelor obosite. Cineva cosea, încet, stînd pe masă și ridicînd sus de tot brațul cu acul și ața lungă. Dușumeaua era presărată cu resturi de țesături. Erai nevoit să vorbești tare ca să acoperi țăcănitul mașinilor și trilurile reverberante ale lui Kirill Modestovici, canarul din colivia suspendată sub bolta în care era fereastra, taina acestei porecle luînd-o cu sine în mormînt propietăreasa precedentă.

În camera de primire un grup pitoresc de doamne înconjura masa cu reviste. Stăteau în picioare, așezate sau lungite în pozițiile pe care le vedeau în poze, și, studiind modelele, se sfătuiau în legătură cu croiurile. La o altă masă, pe locul de director, ședea ajutoarea Amaliei Karlovna, una dintre maestrele croitorese, Faina Silantievna Fetisova, o femeie ciolănoasă, cu negi în cutele obrajilor flasci.

Ținea un țigaret de os între dinții îngălbeniți, își mijea ochii cu albul lor îngălbenit și, scoțînd șuvițe galbene de fum pe gură și pe nas, nota în caiet măsurile, numerele de chitanță, adresele și doleanțele clientelor care se înghesuiau la rînd.

Amalia Karlovna era nouă în meserie și nu avea experiența atelierului. Ea nu se simțea cu adevărat stăpînă — dar personalul era cinstit, în Fetisova puteau

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

avea încredere. Cu toate astea, timpurile era tulburi. Amalia Karlovna se temea să se gîndească la viitor. O cuprindea disperarea. Nu mai putea duce nimic la bun sfîrşit.

Komarovski le făcea vizite frecvente. Cînd, îndreptîndu-se spre camerele lor, Viktor Ippolitovici trecea prin tot atelierul, speriindu-le în treacăt pe cucoanele care îşi schimbau toaletele şi dispăreau după paravane, la apariţia lui parînd de acolo jucăuş glumele lui frivole, lucrătoarele trimiteau în urma lui şoapte dezaprobatoare şi ironice: « Na, că pofti », « Veni şi-al dumneaiei », « Lipitoarea Amalkăi », « Taurul », « Boală muierească ».

Obiect al unei antipatii şi mai mari era buldogul său Jack, pe care îl lua cîteodată cu el de lesă şi care îl trăgea după sine cu nişte zmucituri atît de derutante, încît Komarovski nu reuşea să-şi potrivească pasul, se arunca înainte şi mergea în urma cîinelui cu mîinile întinse, ca un orb după călăuza sa.

Într-o primăvară Jack s-a înfipt în piciorul Larei, şi i-a rupt ciorapul.

— Am să-l omor cu zile, piaza-rea — şopti la urechea Larei cu o voce răguşită de copil, Olea Diomina.

— Da, nesuferit cîine. Dar cum ai s-o mai faci şi pe asta, prostuţo?

— Mai încet, nu mai ţipa aşa, am să te învăţ. Există nişte ouă de piatră, pentru Paşti. Ştii de care, are şi mama dumitale, pe comodă . . .

— Păi da, din marmură, de cristal.

— Ihim, alea, alea. Apleacă-te să-ţi spun la ureche. Trebuie să iei unul şi să-l ţii în slănină, slănina se lipeşte, jegosul ăla, cîinele, bestia o să-l înfulece şi — basta ! Lăbuţele-n sus ! Doar e sticlă, ce crezi tu? !

Lara a rîs şi s-a gîndit cu invidie: iată, fata asta suferă tot felul de lipsuri, munceşte. Copiii din popor se dezvoltă repede, şi totuşi cîtă nevinovăţie a mai rămas în ea, cîtă naivitate. Ouăle, Jack, — de unde pînă unde ideile astea? « De ce mi-e dată mie soarta asta, — se gîndea Lara, — să le văd pe toate, şi pentru toate să mă doară sufletul?"

4

« Doar mama îi este — cum se zice . . . Doar el îi este mamei . . . ăsta . . . Sînt cuvinte murdare, nu vreau să le repet. Atunci de ce se uită la mine cu ochii ăia? Doar sînt fiica ei ».

De-abia trecuse de şaisprezece ani, dar era o fată pe deplin formată. Lumea-i dădea optsprezece ani, chiar şi mai mult. Avea o minte clară şi o fire plăcută. Era foarte frumoasă de felul ei.

Şi ea şi Rodea înţelegeau că vor trebui să obţină totul în viaţă cu propriile lor puteri. Spre deosebire de cei trîndavi şi asiguraţi, nu aveau timp să se exerseze în abilitatea de-a se strecura prematur şi să amuşineze teoretic lucruri care practic nu-i priveau. Murdar este doar ceea ce-i de prisos. Lara era cea mai curată fiinţă din lume.

Fratele şi sora ştiau să preţuiască totul şi ţineau la ceea ce reuşiseră să facă. Trebuia să fii bine văzut ca să izbîndeşti. Lara învăţa bine nu dintr-o pornire abstractă către cunoaştere ci fiindcă, pentru a primi scutire de la taxa şcoalară, trebuia să fii o elevă bună, iar pentru asta se cerea să înveţi bine. La fel de bine cum învăţa, Lara spăla fără greutate vasele, dădea o mînă de ajutor în atelier şi umbla cu comisioanele maică-sii. Se mişca lin şi fără zgomot şi toate în ea — rapiditatea discretă a mişcărilor, înălţimea, vocea, ochii cenuşii şi părul de culoare deschisă, se potriveau între ele.

Era duminică, jumătatea lunii iulie. De sărbători puteai să te răsfeţi mai mult dimineaţa, în pat. Lara stătea culcată pe spate, cu mîinile ridicate în sus şi aşezate sub cap.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În atelier era o liniște neobișnuită. Fereastra spre stradă era deschisă. Lara auzi cum o trăsură de piață, ce se hurducăia în depărtare, coborî de pe pavajul de pietre în șănțulețul liniei de tramvai și bocănitul grosolan fu înlocuit cu alunecarea lină, ca pe gheață, a roților.

Trebuie să mai dorm puțin — gîndi ea. Uruitul orașului era adormitor ca un cîntec de leagăn.

Toată lungimea trupului și poziția sa în pat Lara și le conștientiza acum prin două puncte — ieșitura umărului stîng și degetul mare de la piciorul drept. Acestea erau umărul și piciorul, iar tot restul — mai mult sau mai puțin ea însăși, sufletul sau ființa ei, adunate armonios într-un contur și îndreptate, pline de vibrație, spre viitor.

Să nu întîrzii, — se gîndea Lara și își chema în minte partea însorită a străzii Karetnîi riad, așa cum era ea la ora asta: barăcile atelierelor de echipaje, cu rădvane imense, de vînzare, expuse pe dușumelele bine măturate, sticla șlefuită în muchii a felinarelor de trăsură, urșii împăiați, viața îmbelșugată. Iar puțin mai la vale — își imagina Lara, — instruirea cavaleriei în curtea cazarmelor Znamenski: caii cuminți făcînd pe mironosițele merg în cerc, călăreții sar din fugă drept în șa, apoi mersul la pas, mersul la trap, mersul la galop. Și gurile căscate ale dădacelor cu copii și ale doicelor, lipite ciorchine pe dinafara gardului cazarmei.

Iar și mai jos, — se gîndea Lara, — Petrovka, străzile cartierului comercial al Petrovkăi. « Zău așa, Lara ! De unde asemenea idei ? Nu vreau decît să-ți arăt locuința mea. Mai ales că sîntem atît de aproape ».

Era sfînta Olga, fetița cunoștințelor lui din Karetnîi era sărbătorită. Cu această ocazie se distrau cei mari — dansuri, șampanie. O invitase pe mama, dar mama nu putea să meargă, se simțea rău. Mama a spus: « Luați-o pe Lara. De cînd vă știu mi-ați atras atenția: Amalia, aveți grijă de Lara. Ei bine, acum să aveți dumneavoastră grijă de ea. Și bine a mai păzit-o, nimic de zis ! Ha-ha-ha !

Ce nebunie este valsul ! Te învîrtești, te învîrtești fără să te gîndești la nimic. Cît cîntă muzica trece o întreagă veșnicie, cum trece viața în romane. Dar cum încetează să cînte ai senzația unui scandal, de parcă s-ar fi turnat peste tine apă rece sau ai fi fost surprinsă neîmbrăcată. Și în plus, insolențele astea le permiți de fapt din lăudăroșenie, ca să arăți cît ești de mare deja.

N-ar fi bănuit niciodată că el dansează atît de bine. Ce mîini inteligente are, cu cîtă siguranță știu ele să cuprindă talia ! Dar nu se va mai lăsa niciodată sărutată de cineva în felul acesta. Niciodată n-ar fi putut bănui că în niște buze străine se poate aduna atîta nerușinare cînd ele se lipesc pentru un timp atît de lung de buzele tale.

Să se termine cu prostiile astea. Odată și pentru totdeauna. Să nu mai facă pe copilița și pe gîsculița, să nu-și mai lase rușinată privirile-n pămînt. Asta s-ar putea termina rău odată și-odată. Aici este deja foarte aproape acea limită cumplită. Faci un pas și te prăbușești în prăpastie. Nici să nu se mai gîndească la dansuri. În ele stă ascuns tot răul. Să nu-i fie jenă să refuze. Să pretexteze că nu știe să danseze sau că și-a rupt piciorul.

5

Toamna au avut loc tulburări la căile ferate ale nodului moscovit. Linia ferată Moscova-Kazan a intrat în grevă. Urma să i se alăture linia Moscova-Brest. Decizia de grevă fusese luată, dar cei de la comitetul căilor ferate nu reușeau să se coordoneze în ceea ce privește ziua declarării ei. Toți cei de pe linie știau de grevă și nu era nevoie decît de un motiv exterior pentru ca ea să înceapă spontan.

Era o dimineață rece, mohorîtă, de la-nceputul lui octombrie. În ziua aceea urma să se dea leafa. Mult timp n-a sosit nici o știre de la serviciul de contabi-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

litate. Apoi în birou intră un băiat cu tabelul, ştatele de plată şi un morman de cărţi de muncă oprite în scopul unor reţineri. Începură plăţile. Pe brazda nesfîrşită de pămînt neacoperit de construcţii , care despărţea gara, atelierul,depourile de locomotive, antrepozitele şi drumurile de cale ferată de clădirile de lemn ale direcţiei, au început să se adune pentru a-şi lua salariul conductorii, acarii, lăcătuşii cu ucenicii lor şi muierile care spălau duşumelele în depoul de vagoane.

Mirosea a început de iarnă orăşenească, a frunze de arţar strivite-n picioare, a zăpadă fleşcăită, a fum de locomotivă şi a pîine de secară caldă ce se cocea în subsolurile bufetului gării şi tocmai fusese scoasă din cuptor. Soseau şi plecau trenuri. Se formau şi se dezmembrau prin fluturări de steaguri desfăşurate sau strînse. Cîntau pe toate vocile goarnele paznicilor, fluierele de buzunar ale manevranţilor de vagoane şi claxoanele joase ale locomotivelor. Coloane de fum se ridicau în scări nesfîrşite la cer. Locomotivele încinse stăteau gata de plecare, opărind norii reci ai iernii cu nori de abur fierbinte.

Pe marginea reţelei umblau de colo colo şeful de linie Fuflîghin, inginer specialist în transporturi, şi un maistru al căilor ferate care lucra într-un sector din apropierea gării, Pavel Ferapontovici Antipov. Antipov îi plictisea pe cei de la serviciul de reparaţii cu plîngeri legate de materialul care îi era distribuit pentru placarea şinelor. Oţelul n-avea densitatea necesară. Şinele nu făceau faţă probei de elasticitate şi casabilitate şi după presupunerile lui Antipov, urmau să plesnească la ger. Conducerea rămînea indiferentă la plîngerile lui Pavel Ferapontovici. Exista cineva care se-mbogăţea din treaba asta.

Fuflîghin purta o blană scumpă, descheiată, cu insigna căilor ferate, iar sub ea avea un costum nou, civil, din şeviot. Călca cu grijă pe terasament, studiind cu încîntare linia generală a reverelor sacoului, acurateţea dungii de la pantaloni şi forma nobilă a încălţămintei sale.

Cuvintele lui Antipov îi intrau pe o ureche şi-i zburau pe cealaltă. Fuflîghin se gîndea la problemele lui, scotea în fiece minut ceasul şi se uita la el grăbindu-se evident undeva.

— Aşa-i taică, aşa-i, — îl întrerupea el nerăbdător pe Antipov, — dar asta pe liniile principale sau undeva unde sectoarele sînt mari iar traficul intens. Dar ia adu-ţi aminte, ce mare lucru ai dumneata? Nişte linii de rezervă nenorocite şi cîteva fundături, brusturi, urzici şi, eventual, sortarea cîtorva trenuri goale şi niscaiva drumuri ale drezinei de manevră. Şi mai e şi nemulţumit domnul ! Ce, ai înebunit? Păi aici nu numai că-s bune şinele astea, dar ar fi mers şi unele de lemn. Fuflîghin se uită la ceas, închise cu zgomot capacul şi începu să privească în depărtare, în direcţia dinspre care şoseaua se apropia de calea ferată. La cotitura drumului apăru o trăsură. Era echipajul personal al lui Fuflîghin. Poftise să-i ia acasă soţia dînsului. Vizitiul opri caii chiar în buza terasamentului ţinîndu-i tot timpul în frîu şi strunindu-i cu o voce subţire de doică ce-şi linişteşte pruncul mîrîit — caii se temeau de calea ferată. În colţul caleştii şedea, întinsă nonşalant pe perne, o doamnă frumoasă.

— Ei frate, lasă că mai discutăm noi şi altă dată, — spuse şeful liniei şi făcu un gest nepăsător cu mîna — cum ar veni, n-am eu timp acum de problemele tale, există şi chestii mai importante. Soţii se îndepărtară.

6

Cam peste trei sau patru ore, cînd nu mai era mult pînă la asfinţit, departe de drum, în cîmp, răsăriră ca din pămînt două siluete care, aruncînd întruna priviri îngrijorate în jur, începură să se îndepărteze. Erau Antipov şi Tiverzin.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Hai mai repede, — spuse Tiverzin. Nu de poliţai mă tem ci să nu ne observe ai noştri, fiindcă se termină imediat toată tărăşenia asta şi, dacă ies din refugiu, ne ajung din urmă. Iar eu nu suport să-i mai văd. Dacă toţi trag în halul ăsta de timp nici nu mai merită să te-ncurci cu ei. Nu mai are nici un rost să adunăm comitetul, să ne jucăm cu focul şi să ne dăm peste cap! Şi tu-mi eşti bun! Cum ai putut să susţii toată bălmăjeala aia cu Nikolaevskaia?

— Daria mea are febră tifoidă. Ar trebui s-o internez la spital. Pînă n-o duc acolo nu mă pot gîndi la nimic.

— Am auzit că astăzi se dă salariul. Dau o raită pînă la birou. De n-ar fi zi de plată, să mă bată Domnul dacă te mint, v-aş lăsa pe toţi baltă şi aş pune pe loc punct peltelei ăsteia nefericite.

— Şi asta cum ai mai face-o, dacă-mi permiţi să te-ntreb?

— Nu-i mare lucru. Aş coborî în cazangerie şi aş da un semnal; şi gata balul.

Îşi luară rămas bun, pornind fiecare în altă parte.

Tiverzin mergea de-a lungul liniei ferate în direcţia oraşului. Pe drum îi ieşeau în cale oameni care veneau cu leafa de la birou. Erau foarte mulţi. Tiverzin aprecie cu ochiul liber că fuseseră plătiţi aproape toţi cei de pe teritoriul gării.

Începu să se întunece. Pe terenul descoperit de lîngă birou se înghesuiau muncitorii care nu lucrau, luminaţi de felinarele clădirii. La marginea terenului, lîngă intrare, era oprită caleaşca lui Fuflîghin. Fuflîghina şedea înăuntru în aceeaşi poziţie, de parcă de dimineaţă nu s-ar mai fi urnit dintre perne. Ea îşi aştepta soţul care intrase în birou să-şi ia leafa.

Porni ca din senin să cadă o zăpadă umedă, amestecată cu ploaie. Vizitiul cobor̂i de pe capră şi începu să ridice copertina de piele. Cît timp, opintindu-se cu piciorul în bara din spate, el întindea distanţierele înţepenite, Fuflîghina privea cu încîntare terciul de mărgean argintiu care se risipea în lumina felinarelor de la clădirea birourilor. Arunca, fără să clipească, o privire atît de visătoare pe deasupra muncitorilor înghesuiţi, încît părea că, dac-ar fi neapărat nevoie, această privire ar putea trece fără nici o dificultate prin ei ca printr-o ceaţă sau o mîzgă subţire.

Tiverzin surprinse întîmplător această expresie. Fu neplăcut impresionat. Se depărtă fără să o salute pe Fuflîghina şi hotărî să vină după leafă mai tîrziu, ca să nu dea înăuntru nas în nas cu soţul ei. Se duse mai departe, în porţiunea mai puţin luminată a atelierelor, unde se bănuia prin întuneric capătul căilor ferate de unde drumurile se îndepărtau unele de altele, luînd-o spre depourile de locomotive.

— Tiverzin! Kuprik! — îl strigară cîteva voci din întuneric. În faţa atelierelor se afla un grup de oameni. Înăuntru cineva urla şi se auzea plînsul unui copil.

— Kiprian Savelievici, ia-i dumneata apărarea băiatului, — spuse o femeie din mulţime.

Bătrînul maestru Piotr Hudoleev îl buşumăgea din nou, după bunul său obicei, pe micul Iusupka, calfa şi victima sa.

Hudoleev nu fusese întotdeauna călăul calfelor, beţivanul şi bătăuşul periculos de acum. Cîndva fetele de negustori şi de preoţi din cartierele manufacturiere de la marginea Moscovei se uitau pierite la bravul meşter. Dar mama lui Tiverzin, absolventă pe atunci a şcolii parohiale şi pe care el o peţise, l-a refuzat şi s-a măritat cu tovarăşul lui, maistrul de locomotive Savelii Nikitici Tiverzin.

În al şaselea an al văduviei ei, după moartea cumplită a lui Savelii Nikitici (acesta arsese de viu în 1888 în timpul ciocnirii unor trenuri, catastrofă ce făcuse mare vîlvă la timpul ei), Piotr Petrovici îşi reînnoi cererea în căsătorie şi din nou Marfa Gavrilovna îl refuză. De atunci începu Hudoleev să bea şi să se-ncaiere

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cu oricine, încheindu-şi socotelile cu lumea întreagă, vinovată, cum credea el cu convingere, de greutăţile lui de acum.

Iusupka era fiul portarului Ghimazetdin din casa Tiverzinilor. Tiverzin îl proteja pe băiat la atelier. Acest lucru făcea să crească în Hudoleev antipatia pe care i-o purta.

— Cum ţii pila asiaticule, — urla Hudoleev, trăgîndu-l pe Iusupka de păr şi lovindu-l cu vergeaua peste gît. — Aşa se smulge mulajul? Vreau să ştiu cît mai ai de gînd să-mi poceşti munca, mireasa lui Kasimov, alla mulla ochi şaşii?

— Au, nu mai fac nene, au, nu mai fac, nu mai fac, au, mă doare!

— De mii de ori i s-a spus, du păpuşa strungului înainte ş-apăi n-ai decît să-nşurubezi suportul arcului — da' ce, el are urechi s-audă? Cît p-aci să-mi rupă teja, măgarul dracului.

— Nu m-am atins de tijă nene, zău că nu m-am atins.

— De ce tiranizezi băiatul? — întrebă Tiverzin croindu-şi drum prin mulţime.

— Nu-ţi băga nasul unde nu-ţi fierbe oala — îi tăie vorba Hudoleev.

— Eu te-ntreb de ce-l tiranizezi pe băiat?

— Iar eu ţi-o spun din nou, du-te cu Dumnezeu, social — îngeraşule. Să-l omori şi tot n-ar fi destul, fir-ar el să fie de canalie, cît p-aci să-mi strice teja. S-ar cuveni să-mi sărute mîinile că mai e în viaţă, dracul şaşiu, — atîta că i-am aranjat şi eu urechile şi l-am pieptănat oleacă.

— Da' după părerea dumitale ce-ar fi trebuit, să i se taie capul pentru atîta lucru, nene Hudoleev? Să-ţi fie ruşine, zău aşa. Eşti meşter bătrîn, ai apucat să-ncărunţeşti, dar mintea la loc tot nu ţi-a venit.

— Du-te, du-te cît mai eşti întreg, atîta-ţi spun. Scot sufletul din tine de mă mai dăscăleşti vreodată, rahat de cîine. Pe traverse-ai fost făcut, peşte fiert, sub nasul lui tac-to. Pe mă-ta a zurlie şi rea de muscă o ştiu eu prea bine, mîţă bearcă, poale-n brîu!

Tot ce s-a petrecut mai departe n-a durat mai mult de un minut. Fiecare a înhăţat primul lucru care i-a căzut sub mînă de pe suporturile strungurilor unde erau azvîrlite instrumente grele şi bucăţi de fier şi s-ar fi ucis unul pe celălalt dacă oamenii n-ar fi sărit în aceeaşi clipă să-i despartă. Hudoleev şi Tiverzin stăteau cu capetele aplecate, aproape atingîndu-se cu frunţile, palizi, cu ochii injectaţi de sînge. Nu puteau scoate nici o vorbă de tulburare. Erau ţinuţi cu putere, ţintuiţi din spate de mîini. Din cînd în cînd, cu forţe proaspăt adunate, încercau să se smulgă, încolăcindu-şi trupurile şi tîrîndu-i după sine pe tovarăşii ce atîrnau de ei. Copcile şi nasturii de la haine li se rupseseră, scurtele şi cămăşile le alunecau de pe umerii dezgoliţi. Murmurul tulbure din jurul lor nu înceta.

— Dalta! Luaţi-i dalta că-i sparge capul. — Mai uşor, mai uşor nene Piotr, că-ţi scrîntim mîna! — Păi chiar o să ne pierdem de fiecare dată timpul cu el? Să-i despărţim, hai cu unu-ntr-o parte, cu altul într-alta, îi încuiem cu cheia şi gata tărăşenia.

Deodată, cu un efort supraomenesc, Tiverzin scutură de pe sine ghemul de corpuri şi, smucindu-se dintre ei, se trezi într-o clipă lîngă uşă. Se repeziseră deja să-l prindă dar, văzînd că are cu totul altceva de gînd, l-au lăsat în pace. El ieşi, trînti uşa şi începu să păşească înainte fără să se mai întoarcă. Îl năpădeau umezeala toamnei, noaptea, întunericul. — Vrei să le faci un bine iar ei caută să-ţi bage cuţitu-ntre coaste, — mormăia el, fără să-şi dea seama încotro şi de ce merge.

Această lume de minciună şi de ticăloşie, unde domniţa îmbuibată îndrăzneşte să-i privească astfel pe prostănacii care trag din greu, iar victima acestei ordini, căzută în beţie, îşi face o plăcere din a-şi bate joc de semenii săi, această lume îi era acum mai nesuferită ca oricînd. Mergea repede, de parcă [illegible] pasului său ar

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

fi putut apropia timpurile cînd totul în lume va fi rațional și armonios, așa cum era acum în capul lui încins. El știa că încercările lor din ultimele zile, tulburările de la căile ferate, cuvîntările de la întruniri și hotărîrea de a intra în grevă, nepusă încă în practică dar nici contramandată, — toate acestea sînt părți ale acelui mare drum care urma să fie parcurs.

Dar acum neliniștea lui ajunsese la o asemenea tensiune încît era nerăbdător să străbată întreaga distanță deodată, dintr-o singură suflare. Nu pricepea încotro merge cu pași atît de mari, dar picioarele știau foarte bine încotro îl duc.

Multă vreme Tiverzin nici n-a bănuit că, după plecarea lui și a lui Antipov din refugiu, la ședință s-a luat hotărîrea de a începe greva în aceeași seară. Membrii comitetului au stabilit pe loc, între ei, care încotro să se ducă și pe cine să schimbe. Cînd din atelierul de reparații pentru locomotive s-a smuls, ca din adîncurile sufletului lui Tiverzin, semnalul răgușit ce se limpezea pe parcurs, devenind tot mai clar și mai egal, dinspre semaforul de la intrarea în oraș se mișca deja mulțimea celor de la depouri și de la gara de mărfuri, unindu-se cu mulțimea de la cazangerie care lăsase lucrul la auzul sirenei.

Tiverzin a crezut mulți ani că el singur a oprit în acea noapte lucrul și circulația pe căile ferate. Doar procesele de mai tîrziu, unde a fost judecat ca părtaș, fără ca provocarea la revoltă să fie inclusă printre capetele de acuzare, l-au făcut să afle adevărul.

Ieșeau în fugă, întrebau: — De ce-i chemată lumea? Din întuneric li se răspundea: —Pui și tu ca surdu-ntrebări. Auzi doar că sună alarma. E de stins vreun incendiu. — Unde arde? — O fi arzînd dacă' ne cheamă.

Se trînteau uși, ieșeau alții în prag. Se auzeau alte voci. — Ți-ai găsit și tu — cică incendiu! Țăranilor! Nu ascultați de tîmpitul ăsta. Se cheamă c-o facem lată, ai înțeles? Hai ia-ți hamul mierte-fierte că eu plec la iarbă verde.

Sosea tot mai multă lume. Căile ferate intraseră în grevă.

7

Tiverzin se întoarse acasă după două zile, înghețat, nedormit și nebărbierit. În noaptea din ajun se lăsase un ger năprasnic, nemaipomenit pentru acea perioadă a anului, iar Tiverzin era îmbrăcat de toamnă. La intrare l-a întîmpinat portarul Ghimazetdin.

— Mulțumesc domnule Tiverzin, — începu el să vorbească precipitat. — Nu lăsat pe Iusup la necaz, acu' o să mă rog pentru sănătatea ta cît oi trăi.

— Ai cheunit, Ghimazetdin de mă iei cu domnule? Te rog s-o lași baltă cu chestiile astea. Zi mai repede, nu vezi c-am înghețat.

— Și pe ger ție cald ți-e, Savelici. Noi ziua toată ieri, Moskova — Tovarnaia am cărat șopronul plin de lemne la mama ta, mesteacăn curat, doar lemne bune, lemne uscate.

— Mulțumesc Ghimazetdin. Văd că mai vrei să spui ceva, zi mai repede, te rog, c-am degerat, zău așa.

— Voiam să spun, acasă să nu înnoptezi, Savelici, să te păzești trebuie. A-ntrebat șeful de post, a-ntrebat polițistul de cartier, cine, zice, umblă. Eu zic nimeni nu umblă. Ajutorul meu umblă, brigada de mașiniști umblă, calea ferată umblă. Cît despre vreun străin — doamne ferește!

Casa în care holteiul Tiverzin locuia împreună cu mama sa și cu fratele lui însurat, aparținea bisericii Sfînta treime din vecini. Clădirea era ocupată de o parte a clerului, de două tovărășii ale vînzătorilor de fructe și ale măcelarilor ambulanți care își vindeau mărfurile de pe tăblii, în oraș, dar mai ales de slujbașii căii ferate Moscova—Brest.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Casa era de piatră cu galerii de lemn. Acestea cuprindeau din patru părţi curtea murdară, nepavată. În sus, spre galerii duceau scări de lemn jerpelite şi alunecoase. Pe scară mirosea a pisici şi a varză murată. Pe paliere se înghesuiau closetele şi cămările închise cu lacăt.

Fratele lui Tiverzin fusese mobilizat la război ca simplu soldat şi rănit lingă Wavangau. Acum era internat la spitalul din Krasnoiarsk unde au plecat pentru a-l întîlni şi a-l lua în primire soţia lui cu cele două fiice. Feroviari prin tradiţie, Tiverzinii se urneau cu uşurinţă din loc şi călătoreau prin toată Rusia cu legitimaţii de servici gratuite. În momentul de faţă casa era liniştită şi pustie. Nu locuiau în ea decît mama şi cu fiul.

Locuinţa era la etajul doi. În faţa uşii de la intrare se afla un butoi pe care sacagiul îl umplea cu apă. Cînd Kiprian Savelievici urcă pînă la etajul său găsi capacul butoiului dat într-o parte iar pe bucata de ghiaţă care prinsese apa ca-ntr-o chingă văzu o cană de fier lipită de crusta îngheţată.

— Ăsta trebuie să fi fost Prov, — se gîndi Tiverzin zîmbind — bea şi nu se mai satură, măruntaie de foc, hău fără fund.

Prov Afanasievici Sokolov, psalmist, bărbat chipeş şi încă tînăr, îi era Marfe Gavrilovna rudă îndepărtată.

Kiprian Savelievici smulse cana de pe pojghiţa de ghiaţă, trase capacul peste butoi şi smuci mînerul clopoţelului de la uşă. Un nor de miresme de casă locuită şi de aburi gustoşi îi ieşi în întîmpinare.

— Ai încins ca lumea sobele, mămică. E cald la noi şi-i bine.

Mama i se aruncă de gît, îl îmbrăţişă, începu să plîngă. El o mîngîie pe cap, aşteptă un timp apoi o îndepărtă cu delicateţe.

— Curajul mută munţii din loc, mămică, — spuse încet — a-nţepenit calea mea ferată de la Moscova şi pînă la Varşovia.

— Ştiu. De aceea şi plîng. Ai s-o păţeşti pînă la urmă . . . Ar trebui să te retragi Kuprinka, să te pitulezi pe undeva mai departe.

— Era să-mi spargă capul drăguţul dumitale prieten, păstoraşul matale cel duios, Piotr Petrov. Credea că o va face să rîdă. Ea nu înţelese gluma şi îi răspunse serioasă:

— Să nu rîzi de el că-i păcat, Kuprinika. Să-ţi fie mai bine milă. Nu-i decît un om terminat, un suflet pierdut.

— L-au luat pe Paşka Antipov. Pe Pavel Ferapontovici. Au venit noaptea cu percheziţie, au scotocit peste tot. Dimineaţa l-au luat. Şi asta acum cînd Daria lor are febră tifoidă şi-i la spital. Pavluşka cel mic de la secţia reală e singur în casă cu o mătuşă surdă. Şi-i mai dau şi afară din locuinţă. Eu zic, băiatul să vină la noi. Pentru ce-a trecut Prov pe aici?

— Tu de unde ştii?

— Am văzut butoiul neacoperit şi cana scoasă. Mi-am zis că a trecut Prov de a leorpăit apă, hău fără hund cum e.

— Pe toate le ghiceşti, Kuprinka. Ai dreptate. Prov, Prov Afanasievici. A trecut pe aici să-i dau nişte lemne împrumut. — i-am dat. Da' parcă de lemne-i vorba, proasta de mine! Mi-a zburat din cap ce veste a adus. Împăratul, mă-nţelegi tu, a semnat un manifest nou, ca totul să se alcătuiască altfel, nimănui să nu-i fie cu supărare, pămîntul la mujici şi toţi egali cu boierii. Ucazul e semnat, ce ştii tu, mai trebuie doar făcut public. Şi din sinod au trimis o nouă cerere, să se roage pentru sănătatea lui, să-l introducă în ectinie, sau mai ştiu eu în care rugăciune, n-aş vrea să greşesc. Provuşka mi-a spus, iar eu uite am uitat.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

8

Patulea Antipov, fiul lui Pavel Ferapontovici cel arestat și al Dariei Filimonovna internată la spital, s-a mutat la Tiverzini. Era un băiat curățel, cu trăsături corecte și părul blond închis pieptănat cu cărare la mijloc. Își domolea părul cu peria în fiecare minut și își îndrepta tot timpul haina și cingătoarea cu catarama liceului real. Patulea rîdea din orice pînă la lacrimi și avea un simț al observației foarte ascuțit. Imita, cu o mare exactitate și foarte comic, tot ceea ce vedea și auzea.

Curînd după manifestul de la șaptesprezece octombrie a fost pusă la cale o mare demonstrație, de la bariera Tveriului pînă la cea a Kalugăi. Era o inițiativă în spiritul proverbului, copilul cu șapte moașe rămîne cu buricul nelegat. Cele cîteva organizații revoluționare care inițiaseră acțiunea s-au luat la harță între ele și s-au retras una după alta, iar cînd au aflat că în dimineața fixată oamenii au ieșit totuși în stradă, și-au trimis în grabă reprezentanții la cei care manifestau.

Neținînd cont de sfaturile și împotrivirea lui Kiprian Savelievici, Marfa Gavrilovna se duse la demonstrație împreună cu veselul și comunicativul Patulea.

Era o zi uscată și geroasă de început de noiembrie, cu un cer cenușiu și calm-plumburiu, cu fulgi de zăpadă rară să-i numeri pe degete, care planau îndelung și indecis înainte de a cădea pe pămînt și de a se piti, sub forma unui praf cenușiu și pufos, în adînciturile drumului.

Pe stradă-n jos se înghesuia lumea, o adevărată babilonie, fețe, și iar fețe, paltoane de iarnă cu vatelină și căciuli de miel, bătrîni, eleve de la cursurile superioare și copii, feroviari în uniforme, muncitori de la depoul de tramvaie și de la poșta de telefoane, în cizme înalte peste genunchi și scurte de piele, liceeni și studenți.

Au cîntat cîtva timp «Varșoveanka», «Căzurăți jertfă» și «Marseilleza», dar brusc omul care mergea cu spatele în capul procesiunii și dirija cîntecul fîlfîindu-și căciula de Kuban strînsă în mînă, și-o pusese în cap, renunță să mai dea tonul și, întorcînd spatele procesiunii, începu să tragă cu urechea la ce discutau ceilalți conducători care mergeau alături. Cîntecul se dezmembră și se întrerupse. Se auzi pasul sec al uriașei gloate pe pavajul înghețat.

Binevoitorii îi preveneau pe inițiatorii defilării că demonstranții sînt așteptați de cazaci. În legătură cu bariera ce li se pregătise s-au primit telefoane la farmacia din apropiere.

— Ce-i de făcut în acest caz, — se-ntrebau organizatorii. Acum cel mai important e să ne păstrăm sîngele rece și să nu ne pierdem cu firea. Trebuie să ocupăm, fără întîrziere, prima clădire publică ce se va nimeri în drumul nostru, să le vorbim oamenilor despre primejdia care-i amenință și să ne risipim unul cîte unul.

Au început să se certe care clădire ar fi cea mai potrivită. Unii propuneau Asociația negustorilor, alții Institutul tehnic superior, alții Școala pentru corespondenți de presă externi.

În toiul disputei se ivi în față colțul unei clădiri oficiale, o instituție de învățămînt care putea servi drept refugiu la fel de bine ca oricare dintre cele amintite.

Cînd cei care înaintau ajunseră în dreptul ei, conducătorii au urcat pe terasa semicirculară a intrării și au oprit prin semne capul procesiunii. Ușile cu multe canaturi ale intrării s-au deschis și întreaga demonstrație, haină după haină și căciulă după căciulă, începu să se verse în vestibulul școlii și să se ridice pe scara ei festivă.

— În sala de ședințe, în aulă — strigau din urmă voci disperate, dar gloata continua să se îndese mai departe, dispersîndu-se în adîncimea clădirii prin diferite coridoare și săli de clasă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cînd reuşiră totuşi să întoarcă publicul din drum şi se aşezară cu toţii pe scaune, conducătorii au încercat de cîteva ori să anunţe adunarea ce capcană îi aşteaptă în faţă, dar nimeni nu-i auzea. Oprirea şi intrarea într-o incintă închisă au fost luate drept o invitaţie la un miting improvizat care şi începu pe loc.

După ce mărşăluiseră cîntînd atîta vreme, oamenii vroiau să stea un pic în tăcere şi altcineva acum să se agite şi să-şi sfîşie gîtlejul în locul lor. În comparaţie cu plăcerea cea mare a odihnei erau nesemnificative infimele diferenţe de opinii ale vorbitorilor, solidari între ei aproape în toate privinţele.

De aceea succesul cel mai mare îl avu cel mai slab orator, care nu-i obosea pe ascultători inoculîndu-le dorinţa de a-l urmări. Fiecare cuvînt al său era urmat de un răcnet de aprobare. Nimeni nu regreta că zgomotul încurajărilor îi acoperea cuvîntarea. Se grăbeau cu toţii să cadă de acord cu el din nerăbdare, strigau «ruşine», compuneau pe loc telegrame de protest şi, brusc plictisiţi de monotonia vocii lui, uitînd chiar cu totul de orator, de parcă ar fi fost un singur om, căciulă după căciulă şi rînd după rînd au coborît toţi deodată scara şi s-au împrăştiat în stradă. Procesiunea porni din nou.

Cît timp a ţinut mitingul se pornise ninsoarea. Caldarîmurile albiseră. Zăpada cădea din ce în ce mai deasă.

Cînd a năvălit cavaleria, venirea ei nu era nici măcar bănuită în ultimele rînduri. Deodată din faţă porni să se rostogolească un vuiet ce creştea cum se întîmplă atunci cînd mulţimea strigă «ura». Ţipetele de «Ajutor», «L-au omorît» s-au topit împreună cu multe altele în ceva indescifrabil. Aproape în aceeaşi clipă, pe creasta acestor sunete, prin trecerea strîmtă tăiată în gloata ce dăduse înapoi speriată, au ţîşnit, grăbit şi fără să facă zgomot, boturile şi coamele cailor şi călăreţii ce-şi vînturau săbiile.

Plutonul trecu în galop, întoarse, îşi reorganiză rîndurile şi se înfipse din spate în coada procesiunii. Începu măcelul.

Cîteva clipe mai tîrziu strada era aproape pustie. Oamenii o luaseră la fugă care încotro, prin străduţe. Fulgii cădeau mai rari. Seara era uscată ca un desen în cărbune. Deodată, soarele ce apunea pe undeva prin spatele caselor începu să arate, parcă de după colţ, cu degetul, tot ce era roşu pe stradă: căciulile cu fund roşu ale cavaleriştilor, pînza roşie a drapelului căzut, urmele de sînge ce se prelingeau pe zăpadă în firicele şi puncte roşii.

Pe marginea trotuarului se tîra, ridicîndu-se în mîini, un om care gemea, cu craniul zdrobit. De jos, la pas şi aliniaţi, veneau cîţiva călăreţi. Se întorceau din capul străzii unde fuseseră atraşi de urmărire. Aproape la picioarele lor se agita Marfa Gavrilovna cu basmaua lunecată pe ceafă şi strigînd cu o voce străină: «Paşa! Patulea!».

Mersese tot timpul alături de ea şi o amuzase, imitîndu-l cu mare artă pe ultimul orator, apoi deodată s-a pierdut în zăpăceala care-a început cînd i-au atacat cavaleriştii.

În ciocnire Marfa Gavrilovna încasase şi ea o lovitură de bici pe spinare şi, cu toate că şuşunul bine matlasat cu vatelină a ferit-o şi nu a simţit lovitura, ea înjura şi ameninţa cu pumnul cavaleria ce se îndepărta, indignată de faptul că s-a încumetat cineva s-o bată cu biciul pe ea, femeie bătrînă, în văzul lumii.

Marfa Gavrilovna arunca priviri neliniştite pe ambele părţi ale caldarîmului. Deodată, îl zări pe băiat, pe trotuarul celălalt. Acolo, în adîncitura dintre o prăvălie de coloniale şi zidul mai ieşit al unei vile de piatră se înghesuia un grup de curioşi ce se nimeriseră de faţă.

Fuseseră împinşi de crupa şi şoldurile calului unuia dintre cavalerişti, care urcase călare pe trotuar. Îl amuza groaza pe care le-o inspira şi, barîndu-le

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ieşirea, executa sub nasul lor volte de manej şi piruete, făcea calul să meargă cu spatele şi îl ridica încet, ca la circ, în două picioare. Deodată îi văzu în faţă pe tovarăşii săi care se întorceau la pas şi,din două, trei salturi, îşi ocupă locul în rîndurile lor.

Lumea înghesuită în fundătură se risipi. Paşa, care pînă atunci se temuse să dea glas, se repezi la bunica.

Mergeau acasă. Marfa Gavrilovna boscorodea tot timpul — criminalii dracului, ucigaşi blestemaţi ! Oamenii se bucură că le-a dat ţarul libertate, iar ăştia n-au şi ei puţină răbdare. Pînă nu strică totul, nu întorc orice cuvinţel pe dos, nu se lasă.

Era supărată pe cavalerişti, pe întreaga lume din jur şi, în clipa aceea chiar şi pe propriul ei fiu. În momentele de indignare i se părea că tot ce se petrece acum, toate astea nu sînt decît fiţe de-ale zăpăciţilor ălora de tovarăşi ai lui Kiprian, pe care-i făcea nătîngi şi-ncurcă-lume.

— Aspide înveninate ! Ce le mai trebuie buimacilor ? Nu înţeleg nimic ! Atîta ştiu, să latre şi să se încaiere. Dar de guralivul ăla ce zici, cum îl arătai tu Paşenka ? Hai drăguţule, mai fă o dată. Au mor, simt că mor ! Leit eşti, zău aşa. Tru-ru-ru — ru-ru. Ah, meliţă zumzăitoare — ce eşti!

Acasă îl acoperi de reproşuri pe fiul ei, zicîndu-i că ea nu mai are vîrsta la care un prostănac netuns şi cu caş la gură s-o înveţe minte cu biciul de pe cal.

— Da' ce-ai maică, zău aşa ! S-ar zice că sînt pe puţin sotnic de kazaci sau vreun padişah al jandarmeriei.

9

Nikolai Nikolaevici stătea lîngă fereastră cînd au apărut primii fugari. A înţeles că sînt de la demonstraţie şi cîtva timp a privit cu atenţie în depărtare încercînd să descopere printre cei ce se risipeau pe Iura sau poate pe altcineva. Dar nu era nici o cunoştinţă, i s-a năzărit doar la un moment dat că a trecut în grabă disperatul ăla (Nikolai Nikolaevici îi uitase numele), fiul lui Dudorov, căruia de-abia i se scosese un glonte din umărul stîng, dar care-şi vîra din nou nasul unde nu-i fierbea oala.

Nikolai Nikolaevici venise de la Petersburg în toamna aceea. La Moscova nu avea un colţişor al său iar la hotel nu vroia să stea. Se oprise deci la familia Sventiţki, nişte rude de-ale sale îndepărtate. Ocupă la ei cabinetul de pe colţ, sus la mezanin.

Această vilă cu etaj — prea mare pentru domnul şi doamna Sventiţki care nu aveau copii, — bătrînii Sventiţki, morţi acum, o închiriau de cînd lumea de la prinţii Dolgorukov. Proprietatea Dolgorukovilor, cu cele trei curţi, un parc şi o mulţime de clădiri în diferite stiluri răsfirate fără vreo noimă, avea trei ieşiri care dădeau în străduţe diferite şi purta vechea denumire de *Mucinoi gorodok*.

Cu toate cele patru ferestre ale sale, cabinetul era cam întunecos. Fusese tixit cu cărţi, hîrtii, covoare şi gravuri. Pe dinafara cabinetului se lipea balconul care închidea într-un semicerc acest colţ al clădirii. Uşa dublă de sticlă ce da spre balcon era perfect astupată pe timpul iernii.

În două dintre ferestrele cabinetului şi în geamurile uşii de la balcon străduţa se vedea în toată lungimea ei, — drumul de sănii ce se pierdea în depărtare, căsuţele aşezate strîmb, gardurile strîmbe şi ele.

Dinspre grădină se strecurau în cabinet umbre liliachii. Copacii priveau pe fereastră cu o asemenea expresie de parcă ar fi vrut să-şi aştearnă pe duşumea crengile lor acoperite de chiciură grea asemănătoare cu vinişoarele mov ale stearinei închegate.

Nikolai Nikolaevici privea străduţa şi îşi amintea de iarna pe care o petrecuse la Petersburg, de Gapon, de Gorki, de vizitele lui Vitte, sau ale scriitorilor la

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

modă. Din zăpăceala aceea el a tulit-o încoace, în calmul și netulburarea cetății de scaun, să scrie cartea la care se gîndise. Da' parcă te lasă cineva ! A nimerit din lac în puț. Conferințele și comunicările de fiecare zi nu-l lăsau să-și vină în fire. Ba la Cursurile superioare pentru femei, ba la Institutul religios-filozofic, ba pentru Crucea Roșie, ba la Fundația comitetului de organizare a grevelor. Dac-ar putea să se retragă în Elveția, în fundătura unui canton de pădure... Pace și senin deasupra lacului, cerul, munții și aerul sonor, gata să răspundă oricînd, atent la toate.

Nikolai Nikolaevici se întoarse cu spatele la geam. Ar fi avut chef să-i facă o vizită cuiva sau să iasă pur și simplu, fără vreun țel, pe stradă. Dar își aminti că trebuie să treacă pe la el, cu o treabă, un adept al lui Tolstoi, Vîvolocinov, și deci nu putea pleca. Începu să se plimbe prin cameră. Gîndurile i se îndreptară spre nepotul său.

Cînd din provincie, din ținutul de pe Volga, Nikolai Nikolaevici s-a mutat la Petersburg, el l-a adus pe Iura în cercul unor familii înrudite cu Vedeniapinii: Ostromîslenski, Seliavin, Mihaelis, Sventițki și Gromeko. Pentru început Iura fusese instalat la Ostromîslenski, bătrînel neglijent și vorbăreț căruia rudele i se adresau simplu cu respectuosul nume de Fedka. Fedka trăia într-un concubinaj nedeclarat cu pupila sa Motea și se considera din acest motiv un zguduitor de temelii, un luptător pentru idee. El nu a justificat încrederea ce i s-a acordat, ba s-a dovedit de-a dreptul incorect, cheltuind în folosul său banii destinați întreținerii lui Iura, care a fost mutat apoi în familia profesorului Gromeko, unde se afla și în momentul de față.

La Gromeko pe Iura îl înconjura o atmosferă senină și benefică, ce nu putea fi decît invidiată.

— Au acolo un triumvirat, — se gîndea Nikolai Nikolaevici, — Iura, tovarășul și colegul lui de clasă de la gimnaziu, Gordon, și fiica gazdelor, Tonea Gromeko. Această uniune terțiară are capul plin de *Sensul iubirii* și *Sonata Kreuzer* și a făcut o fixație propovăduind castitatea.

Adolescența trebuie să treacă prin tot fanatismul purității. Dar ei exagerează, stau atîta să cugete, încît nu mai înțeleg nimic. Sînt nemaipomenit de stranii și de copii. Zona senzualului, care-i preocupă într-atît, o denumesc, Dumnezeu știe de ce, «o trivialitate» și întrebuințează această expresie și cînd e și cînd nu e cazul.

E cît se poate de nereușită alegerea acestui cuvînt ! «Trivialitate» este la ei și glasul instinctului și literatura pornografică și exploatarea femeii și aproape întreaga lume a fizicului. Roșesc și pălesc pronunțînd acest cuvînt !

Dacă eram la Moscova, — se gîndea Nikolai Nikolaevici, — n-aș fi permis ca lucrurile să ajungă atît de departe. Rușinea e necesară, ba în anumite limite chiar...

— A, Nil Feoktistovici ! vă rog să poftiți, — exclamă el ieșind în întîmpinarea musafirului.

10

În cameră intră un bărbat gras îmbrăcat într-o cămașă cenușie încinsă cu o curea lată. Purta pîslari, pantalonii i se umflau la genunchi. Făcea impresia unui suflet blînd și a unui cap pierdut în nori. Pe nas îi sălta, plin de ură, pe o panglică neagră, lată, un mic pince-nez.

Dezbrăcîndu-se în antreu nu-și dusese treaba pînă la capăt. Nu-și scosese fularul al cărui capăt îl tîra pe jos și continua să țină în mîini pălăria rotundă de pîslă. Aceste obiecte îi stînjeneau mișcările și îl împiedicau pe Vîvolocinov nu numai să-i strîngă mîna lui Nikolai Nikolaevici, dar chiar și să pronunțe un salut.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Mmmm, — mîrîia el derutat, aruncînd priviri pierdute prin toate colţurile.

— Puteţi să le puneţi oriunde, — spuse Nikolai Nikolaevici, redîndu-i lui Vîvolocinov darul vorbirii şi prezenţa de spirit.

Era unul dintre acei urmaşi ai lui Lev Nikolaevici Tolstoi, în capetele cărora gîndurile geniului care nu cunoscuse niciodată liniştea se opriseră spre a se bucura de o îndelungată şi senină odihnă devenind iremediabil meschine.

Vîvolocinov venise să-l roage pe Nikolai Nikolaevici să ţină un discurs la o şcoală oarecare în folosul deportaţilor politici.

— Am mai vorbit acolo.

— În folosul politicilor?

— Da.

— Va trebui să o mai faceţi o dată.

Nikolai Nikolaevici se încăpăţînă un timp, apoi primi.

Obiectul vizitei fusese epuizat. Nikolai Nikolaevici nu făcea nimic să-l reţină pe Nil Feoktistovici. Putea să se ridice şi să plece. Dar lui Vîvolocinov i se părea nepoliticos să se retragă atît de repede. La despărţire se cuvenea spus ceva viu, dezinvolt. Se legă o discuţie crispată şi neplăcută.

— Faceţi pe decadentul? Aţi căzut în misticism?

— Adică de ce, mă rog?

— Şi cînd te gîndeşti ce om eraţi! Ţineţi minte zemstva?

— Cum să nu. N-am lucrat împreună la alegeri?

— Ne zbăteam pentru şcolile săteşti şi pentru seminariile pedagogice. Vă mai amintiţi?

— Cum să nu. Ce bătălii înfocate s-au dat atunci.

— Mi se pare că dumneavoastră v-aţi ocupat pe urmă de problemele sănătăţii publice şi de ajutorul social, nu-i aşa?

— Cîtva timp.

— Mda. Iar acum aţi trecut la fauni şi nenufari, la efebi şi «să fim ca soarele». Să mă tai şi tot nu-mi vine să cred. Un om deştept, cu simţul umorului şi cu o asemenea cunoaştere a poporului să... Zău, lăsaţi-o baltă... Sau, poate, prea mă amestec... E ceva intim?

— Ce rost are să aruncaţi cuvintele la nimereală, pe negîndite? Care e tema disputei noastre? Doar nu-mi cunoaşteţi ideile.

— Rusia are nevoie de şcoli şi spitale, nu de fauni şi de nenufari.

— Nimeni nu vă contrazice.

— Mujicul e despuiat şi se umflă de foame...

În asemenea salturi înainta discuţia. Conştient dintru-nceput de lipsa de sens a unor asemenea încercări, Nikolai Nikolaevici începu să explice ce anume îl apropie de unii scriitori din şcoala simbolistă, iar apoi trecu la Tolstoi.

— Pînă la un anumit punct sînt alături de dumneavoastră. Însă Lev Nikolaevici spune că omul, cu cît se dedică mai mult frumuseţii, cu atît mai mult se îndepărtează de bine.

— Şi dumneavoastră credeţi cumva că e invers? Că lumea va fi salvată de frumuseţe, de mistere şi aşa mai departe, de Rozanov şi Dostoievski?

— Aveţi răbdare, am să spun singur ce cred. Eu cred că dacă fiara care zace în om ar putea fi oprită cu vreo ameninţare, indiferent dacă e ameninţarea închisorii sau a pedepsei de dincolo de mormînt, cea mai înaltă emblemă a omenirii ar fi îmblînzitorul de circ cu biciul în mînă şi nu propovăduitorul care se jertfeşte pe sine. Dar tocmai asta e, că pe om, secole de-a rîndul, l-a ridicat deasupra animalului şi l-a înălţat nu bîta ci muzica: farmecul irezistibil al adevărului

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

neînarmat, atracţia exemplului său. Pînă acum se considera că cel mai important lucru din Evanghelie sînt aforismele şi regulile morale cuprinse în porunci, dar pentru mine cel mai important este faptul că Cristos vorbeşte în pilde din viaţă, luminînd adevărul cu raza cotidianului. La baza acestui lucru stă ideea că între muritori comunicarea este fără de moarte şi că viaţa este simbolică, fiindcă e plină de sens.

— N-am înţeles nimic. Mai bine aţi scrie o carte despre asta.

Cînd Vîvolocinov plecă, Nikolai Nikolaevici fu cuprins de o cumplită iritare. Se ura pe sine însuşi pentru că i-a vîndut prostănacului de Vîvolocinov o parte din gîndurile sale cele mai dragi, fără să producă asupra lui nici cea mai mică impresie. Cum se întîmplă cîteodată, enervarea lui Nikolai Nikolaevici şi-a schimbat brusc direcţia. A uitat total de Vîvolocinov de parcă nici n-ar fi existat vreodată. Îşi aminti de un alt caz. Nu ţinea jurnal, dar o dată sau de două ori pe an însemna într-un caiet gros ideile care-l impresionau cel mai tare. Scoase caietul şi începu să noteze cu un scris mare şi clar. Iată ce a notat:

« Ziua întreagă am fost scos din fire din cauza tîmpitei ăleia de Schlesinger. Vine dimineaţa, stă pînă la prînz şi mă chinuie două ore în cap citindu-mi o harababură. Textul în versuri al simbolistului A pentru simfonia cosmogonică a compozitorului B, cu duhuri de planete, vocile celor patru elemente etc, etc. Am răbdat cît am răbdat, pînă n-am mai rezistat şi am început s-o implor zicîndu-i că nu mai pot, să mă scutească.

Şi brusc am înţeles totul. Am înţeles de ce aceste lucruri sînt întotdeauna atît de ucigător de insuportabile şi false, chiar şi în Faust. Este o problemă artificială, falsă, omul contemporan nu are asemenea nevoi. Cînd îl copleşesc misterele universului el se adînceşte în fizică şi nu în hexametrele lui Hesiod.

Problema nu e numai în învechirea acestor forme, în anacronismul lor. Nu e numai faptul că aceste duhuri ale focului şi ale apei încurcă din nou, într-o imagine mai palidă, ceea ce a descurcat, cu atîta strălucire, ştiinţa. Problema e că acest gen contrazice întregul suflu al artei contemporane, fiinţa ei, motivele ei generatoare.

Aceste cosmogonii erau fireşti pe bătrînul pămînt pe care omul îl locuia atît de vag, încît nu acoperea cu propria sa persoană natura. Pe atunci mai bîntuiau mamuţii şi era încă proaspătă amintirea dinozaurilor şi a dragonilor. Natura îi sărea omului în ochi cu atîta evidenţă iar în ceafă atît de feroce şi de palpabilă, încît poate că într-adevăr totul era încă plin de zei. Erau primele pagini ale letopiseţului omenirii care de-abia începea.

Această lume antică s-a terminat la Roma din cauza suprapopulării.

Roma era bazarul zeilor de împrumut şi al popoarelor cucerite, al înghesuielii pe două nivele, pe pămînt şi în cer, o porcărie încolăcită în sine cu un triplu nod ca într-o încurcătură de maţe. Daci, horuli, sciţi, sarmaţi, hiperboreeni, roţi grele fără spiţe, ochi înecaţi în grăsime, împreunările cu animale, guşe duble, peşti hrăniţi cu carnea robilor cultivaţi, împăraţi analfabeţi. Erau mai mulţi oameni pe lume decît au mai fost vreodată de atunci încoace, şi erau striviţi în gangurile Coloseumului şi sufereau.

Şi iată că în magaziile astea de marmură şi vulgaritate aurită veni el, uşor, învesmîntat în strălucire, subliniat de omenesc, premeditat provincial, galilean, şi, din acel minut, popoarele şi zeii au luat sfîrşit şi a început omul, omul-tîmplar, omul-secerător, omul cioban cu o turmă de oi la apusul soarelui, omul care nu este cîtuşi de puţin mîndru, omul răsfirat cu recunoştinţă prin toate cîntecele de leagăn ale mamelor şi prin toate colecţiile de artă cu tablouri ale lumii ».

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

11

Străzile Petrovka dădeau impresia unui colţişor petersburghez în plină Moscovă. Clădirile distribuite armonios de ambele părţi ale caldarîmului, intrările principale ornate cu o stucatură de un gust ales, prăvălia cu cărţi, sala de lecturi, o instituţie geografică, un magazin de tutun cît se poate de distins, un restaurant perfect acceptabil, iar în faţa restaurantului, pe braţe masive de fier — felinare cu gaz acoperite de sticlă mată, rotunde.

Iarna acest loc se încrunta, luîndu-şi un aer sumbru şi inaccesibil. Aici locuiau oameni serioşi care se respectau şi cîştigau bine exersîndu-şi meseriile lor libere.

Aici, la etaj, îşi închiria locuinţa fastuoasă de burlac, cu scară largă şi paliere late de lemn, Viktor Ippolitovici Komarovski. Ocupîndu-se cu grijă de toate, fără să se amestece aparent în nimic, menajera Emma Ernestovna, sau mai degrabă castelana liniştitei lui însingurări, îi conducea gospodăria, neauzită şi nevăzută, iar el îi plătea printr-o cavalerească recunoştinţă, firească la un asemenea gentleman, neacceptînd în locuinţa sa prezenţa unor vizitatoare sau musafiri incompatibili cu nevinovata ei lume de fată bătrînă. Domnea aici liniştea unei incinte monahale — storuri lăsate, nici un fir de praf, nici o pată, ca în sala de operaţii.

Duminicile, înainte de masa de prînz, Viktor Ippolitovici avea obiceiul să flaneze cu buldogul său pe strada Petrovka şi pe podul Kuzneţki şi la unul dintre colţuri apărea şi i se alătura Konstantin Ilarionovici Satanidi, actor şi mare jucător de cărţi.

Porneau să tocească împreună trotuarele, aruncîndu-şi scurte anecdote şi observaţii atît de abrupte, de nesemnificative şi pline de un asemenea dispreţ către tot ce există în lume, încît ar fi putut să fie înlocuite fără nici o pierdere de un simplu mîrîit, umplînd amîndouă trotuarele ale podului Kuzneţki cu vocile lor răsunătoare de başi, neruşinat gîfîitoare şi înecîndu-se parcă în propria lor reverberaţie.

12

Natura era în chinurile unei metamorfoze. « Pic-pic-pic » ciocăneau picăturile în tabla burlanelor de scurgere ale cornişelor. Acoperişurile îşi trimiteau unul altuia semnale ritmice, ca primăvara. Timpul se încălzise.

A mers tot drumul ca ieşită din minţi şi numai odată sosită acasă înţelese ce s-a întîmplat.

Aici toată lumea dormea. Căzu din nou într-o stare de încremenire şi, cuprinsă de această zăpăceală nepăsătoare, se aşeză în faţa măsuţei de toaletă a mamei sale aşa cum era, într-o rochie mov deschis, aproape albă, cu dantele şi voal lung, luată de la atelier pentru o seară, ca la un bal mascat. Stătea în faţa imaginii sale din oglindă şi nu vedea nimic. Apoi îşi încrucişă mîinile pe măsuţă şi capul îi căzu peste ele.

Dacă află mama o omoară. O omoară şi-şi pune capăt zilelor.

Cum s-a întîmplat? Cum a putut să se întîmple aşa ceva? Acum e prea tîrziu. Trebuia să se fi gîndit mai devreme.

Acum ea e, — cum se numeşte asta, — acum ea e — pierdută. E ca femeile din romanele franţuzeşti, iar mîine se va duce să stea în aceeaşi bancă cu fetiţele acelea care, în comparaţie cu ea, sînt prunci nevinovaţi. Doamne, Doamne, cum s-a putut întîmpla aşa ceva!

Cîndva, peste mulţi-mulţi ani, cînd va fi posibil, Lara îi va povesti totul Oliei Diomina. Olea îi va cuprinde capul în braţe şi se vor pune amîndouă pe bocit.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dincolo de ferestre bălmăjeau ceva picăturile de apă, dezghețul își pierdea șirul. Cineva bocănea din stradă în poarta vecinilor. Lara nu-și înălță capul. Umerii îi zvîcneau. Plîngea.

13

— Ah, Emma Ernestovna, asta, draga mea, n-are nici o importanță. M-am plictisit.

Azvîrlea pe covor și pe divan tot soiul de lucruri, manșete și plastroane, apoi închidea și trăgea sertarele scrinului fără să priceapă ce-i trebuie de fapt.

Avea nevoie de ea cu orice preț, în clipa aceea, dar era absolut imposibil s-o vadă duminicile. Se zvîrcolea ca un animal foindu-se prin cameră și negăsindu-și nicăieri locul.

Era neasemuită prin farmecul ei spiritualizat. Mîinile ei uimeau cum poate uimi un fel de a gîndi sublim. Umbra ei pe tapetul camerei de hotel părea silueta purității. Cămașa îi încingea pieptul simplu și strîns ca o bucată de pînză pe gherghef.

Komarovski bătea darabana cu degetele pe geamul de la fereastră, în tact cu copitele cailor care țăcăneau fără grabă jos, pe caldarîm. « Lara » — șoptea el închizînd ochii, și în amintire capul ei se sprijinea pe mîinile lui, cap adormit, cu genele lăsate în somn, neștiutor de faptul că este privit cu orele, fără întrerupere, de ochi ce veghează.

Căpița de păr răsfirată în dezordine pe pernă îi ardea lui Komarovski ochii cu fumul frumuseții sale și îi pătrundea în suflet.

Plimbarea de duminică nu i-a reușit. Komarovski a făcut cîțiva pași pe trotuar împreună cu Jack și s-a oprit. Și-a imaginat strada Kuznețki, glumele lui Satanidi, șuvoiul de cunoștințe ce-i venea în întîmpinare. Nu, era mai presus de puterile lui ! În ce hal i se acrise de toate astea ! Komarovski se întoarse brusc. Cîinele se miră și, ridicîndu-și spre el, din pămînt, privirea nemulțumită, începu să se tîrască fără chef în urma lui.

— Ce-i cu nebunia asta ! — se gîndea el. Ce să-nsemne toate astea ? Ce-o fi — conștiința trezită, vreun sentiment de milă sau căință ? De ce-aș fi îngrijorat ? Știa doar că este la ea acasă și n-o paște nici un pericol. Atunci de ce nu-i iese deloc din cap !

Komarovski intră pe ușă, urcă scara și, ajuns pe palier îl ocoli. Palierul avea o fereastră venețiană cu steme ornamentale în colțurile geamului. Pete de lumină colorată cădeau de prin ea pe dușumea și pe pervaz. La jumătatea celui de-al doilea rînd de scări Komarovski se opri.

— Să nu mă las copleșit de această tristețe chinuitoare ! Nu mai e un băiețel, trebuie să înțeleagă ce se va întîmpla cu el dacă, dintr-un mijloc de distracție, fetița asta, fiica răposatului său prieten, copilul acesta, va deveni obiectul nebuniei lui. Să-și vină în fire ! Să-și rămînă credincios sie însuși, să nu-și schimbe obiceiurile. Că altfel se face totul praf și pulbere.

Komarovski strînse dureros de tare palierul lat, închise pentru o secundă ochii și porni hotărît înapoi, începînd să coboare. Pe platforma cu pete de lumină surprinse privirea adulatoare a cîinelui. Jack îl privea de jos, cu capul ridicat, ca un pitic bătrîn și bălos, cu obrajii fleșcăiți.

Cîinele nu o iubea pe fată, îi rupea ciorapii, mîrîia la ea și își arăta colții. O gelozea pe Lara, temîndu-se parcă să nu i se molipsească stăpînul de ceva omenesc.

— Ah, așa deci ! Ai crezut prin urmare că totul va fi ca înainte : Satanidi, porcărioarele, anecdotele ? Atunci ia să te văd de asta ce-o să zici, na, na !

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

începu să-l bată pe buldog cu bastonul și cu picioarele. Jack se smulse urlînd și scheunînd, și, bălăngănindu-și fundul, începu să se tîrască în sus, apoi zgîrie ușa și i se plînse Emmei Ernestovna.

Trecură zile și săptămîni.

14

Ah, cercul ăsta vicios în care intrase! Dacă năvălirea lui Komarovski în viața Larei nu i-ar fi provocat decît greață, Lara s-ar fi revoltat și s-ar fi smuls. Dar lucrurile nu erau chiar atît de simple.

Fetița era impresionată de faptul că un bărbat frumos care începuse să albească și ar fi putut să-i fie tată, un om aplaudat în ședințe și despre care se scrie în ziare, își cheltuiește banii și timpul cu ea, o numește zeitate, o duce la teatre și la concerte și, cum s-ar spune, îi «face educația intelectuală».

Și doar ea nu era decît o mică elevă de gimnaziu, în rochie cafenie, complice a unor comploturi școlărești nevinovate. Avansurile de Don Juan ale lui Komarovski undeva în trăsură, sub nasul vizitiului, sau în vreo avanlojă discretă, sub ochii întregului teatru, o seduceau prin insolența lor nedezvăluită și îl provocau pe drăcușorul trezit în ea să îl imite.

Dar aceste porniri jucăușe de școlăriță treceau repede. O scindare dureroasă și groaza de propria sa persoană se înrădăcinau în ea. Și ar fi vrut tot timpul să doarmă; din cauza nopților nedormite, din cauza lacrimilor și a veșnicelor dureri de cap, de la tocitul lecțiilor și din cauza oboselii fizice generale.

15

Era blestemul ei, îl ura. În fiecare zi relua aceste gînduri din nou și din nou.

Acum va rămîne pentru întreaga viață roaba lui. Cum de-a îmbrobodit-o? Cu ce îi smulge supunerea făcînd-o să se predea, să-i îndeplinească dorințele și să-i îndulcească viața cu tremurul rușinii ei definitive. Prin vîrsta lui, prin dependența materială a mamei de el, prin faptul că o intimida cu pricepere? Nu, nu și nu. Astea nu sînt decît prostii.

Nu ea îi este robită, ci el ei. Parcă ea nu vede cît îl chinuie dorul de ea. N-are de ce se teme, conștiința îi e liniștită. Rușine și frică va trebui să-i fie lui, dacă îl va da în vileag. Numai că tocmai asta e — nu o va face niciodată. Pentru asta nu are suficientă josnicie; în schimb la Komarovski aceasta-i principala armă în relațiile cu inferiorii săi și cu neajutorații.

Asta este diferența dintre ei. De aceea este cumplită viața din jur. Cu ce te zdrobește ea, oare cu tunete și fulgere? Nu, cu priviri piezișe și șoapte de condamnare. Totul este în ea cacialma și duplicitate. Cîte un fir al ei este ca-ntr-un păienjeniș, tragi de el și se destramă totul, dar ia încearcă să te descurci din plasă — nu faci decît să te împotmolești și mai tare.

Iar peste cel puternic domnește nemernicul și neputinciosul.

16

Își spunea: — Dar dacă era măritată? Care-ar fi fost deosebirea? Porni pe drumul sofismelor. Dar uneori o cuprindea o sfîșiere nemiloasă.

Cum nu-i e rușine să se tăvălească la picioarele ei și să o implore: « Nu mai putem continua în felul ăsta. Gîndește-te ce-am făcut din tine. Aluneci în jos pe pantă. Hai să ne destăinuim mamei tale. Am să mă căsătoresc cu tine. »

Și plîngea și insista de parcă ea l-ar fi contrazis și n-ar fi fost de acord. Dar astea nu erau decît vorbe și Lara nici nu asculta acele cuvinte tragice și calpe.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Şi el o ducea în continuare, acoperită cu un voal lung, în cabinetele separate ale acelui restaurant îngrozitor, unde lacheii şi clienţii o urmăreau cu privirile şi o dezbrăcau din ochi. Iar ei nu-i rămînea decît să se întrebe: oare cel care iubeşte poate umili?

Odată avu un vis: Se afla sub pămînt, nu mai rămăsese din ea decît şoldul stîng, umărul şi talpa dreaptă. Din sfîrcul stîng îi creştea un smoc de iarbă iar pe pămînt se cînta « Ochii negri, pieptul alb » şi « N-are voie Maşa rîul să îl treacă ».

17

Lara nu era religioasă. Nu credea în ritualuri. Dar cîteodată, pentru a suporta viaţa, trebuia să se lase condusă de un fel de muzică interioară. O asemenea muzică nu şi-o putea compune de fiecare dată singură. Această muzică era cuvîntul Domnului despre viaţă şi pentru a-l jeli Lara mergea la biserică.

Odată, la începutul lui decembrie, cînd Lara se afla cam în starea în care era Caterina din *Furtuna*, s-a dus să se roage cu sentimentul că, iată, acum pămîntul se va despica în faţa ei şi bolţile bisericii se vor prăbuşi. Şi pe bună dreptate. Atunci totul se va sfîrşi. Păcat numai că a luat-o cu ea pe morişca aia stricată de Olea Diomina.

— Prov Afanasievici — îi şopti Olea la ureche.

— Sst. Lasă-mă te rog. Care Prov Afanasievici?

— Prov Afanasievici Sokolov. Mi-ar fi unchi de-al treilea.

— A, de psalmist zici. Rudă de-a Tiverzinilor. Sst. Taci. Nu mă deranja, te rog.

Veniseră la începutul slujbei. Se cînta psalmul « Binecuvîntează-mi sufletul meu, Doamne, şi întreg lăuntrul meu, cu sfîntul tău nume ».

Biserica era cam goală şi orice sunet reverbera în ecou. Doar în faţă, înghesuiţi unii într-alţii, se strînseseră grămadă cei ce se rugau. Clădirea era de construcţie recentă. Geamul necolorat al ferestruicilor nu îndulcea cu nimic străduţa cenuşie acoperită de zăpadă cu trecătorii şi trăsurile ce forfoteau pe ea. Lîngă această fereastră şedea starostele bisericii şi, cu voce tare cît să se audă în toată biserica, fără să ţină cont de slujbă, îi explica ceva unei femei sărmane cu duhul, surde şi jerpelite, şi vocea sa avea aceeaşi factură cazonă, cotidiană, ca şi fereastra sau străduţa.

În vreme ce Lara, ocolindu-i încetişor pe cei care se rugau, cu mărunţişul strîns în pumn, se îndreptă spre uşă după lumînări pentru ea şi pentru Olea şi, la fel de atentă să nu împingă pe nimeni se întoarse înapoi, Prov Afanasievici apucase să toace cele nouă *fericiri* ca pe un lucru cunoscut foarte bine de toată lumea şi fără ajutorul lui.

Fericiţi cei sărmani cu duhul... Fericiţi cei ce plîng... Fericiţi cei însetaţi şi dornici de adevăr...

În timp ce mergea, Lara tresări şi se opri. Despre ea vorbea. El a spus: de invidiat este soarta celor călcaţi în picioare. Ei vor avea ce povesti. Pentru ei totul este în viitor. Aşa considera El. Aceasta era părerea lui Cristos.

18

Veniră zilele revoltei de pe Presnea. Se treziră în perimetrul răscoalei. La cîţiva paşi de ei, pe strada Tverski, se construia o baricadă. Se vedea şi de la fereastra salonului. Din curtea lor se cărau găleţi cu apă şi se turnau peste baricadă pentru a lega cu o armură de ghiaţă pietrele şi molozul din care era făcută.

Curtea de alături era locul de adunare al gărzilor civile, ceva în genul unui punct sanitar sau de distribuire a hranei.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Veneau acolo doi băieţi. Lara îi ştia pe amîndoi. Unul era Nika Dudorov, prietenul Nadiei, în casa căreia îl şi cunoscuse. Avea firea Larei — drept, mîndru şi nevorbăreț. Semăna cu ea şi nu i se părea a fi interesant.

Celălalt, Antipov, era elev la gimaziul real şi locuia la bătrîna Tiverzina, bunica Oliei Diomina. Tot trecînd pe la Marfa Gavrilovna, Lara începu să observe ce efect produce asupra băiatului. Paşa Antipov era de-o asemenea sinceritate copilărească încît nu-şi ascundea beatitudinea pe care i-o provocau vizitele ei, de parcă Lara ar fi fost un pîlc de mesteceni pe timp de caniculă, cu iarbă curată şi cu nori, şi puteai să-ţi manifeşti fără nici o reţinere încîntarea de viţel pe care ţi-o stîrneşte, fără să te mai temi că cineva ar putea rîde din pricina asta.

De cum a observat ce influenţă avea asupra lui, Lara începu inconştient să se folosească de ea. De domesticirea mai serioasă a acestui caracter moale şi maleabil a început să se ocupe însă cu adevărat cîţiva ani mai tîrziu, într-o perioadă mult mai avansată a prieteniei lor, cînd Patulea ştia deja că o iubeşte cu disperare şi că nu va mai putea da înapoi cît va trăi.

Băieţii jucau cel mai cumplit şi cel mai matur joc, jocul războiului, şi încă unul pentru care oamenii erau spînzuraţi şi deportaţi. Dar brîiele înodate la spate dădeau în vileag copiii din ei şi stăteau mărturie faptului că mai aveau încă taţi şi mame. Lara privea la ei ca o fată mare la nişte copilandri. O umbră de nevinovăţie acoperea distracţiile lor periculoase. Aceeaşi pecete o purtau toate lucrurile din jurul lor. Seara geroasă, acoperită de o chiciură atît de ciufulită şi deasă încît nu mai părea albă ci neagră. Curtea albastră. Casa de vizavi unde se ascundeau băieţii. Şi, mai ales, împuşcăturile de revolver care răsunau tot timpul dintr-acolo. « Trag copiii » — gîndea ea. Şi nu numai despre Nika şi Patulea gîndea astfel, ci despre întreg oraşul. « Copii buni, cinstiţi » — gîndea ea. — « Sînt buni, de aceea trag ».

19

Aflară că s-ar putea să se tragă cu tunul asupra baricadei, şi casa lor era în pericol. Să se mute la cunoştinţe în vreo altă parte a Moskovei nici vorba nu mai putea fi, cartierul lor fiind înconjurat. Trebuia căutat un colţişor mai apropiat, din interiorul cercului. Îşi amintiră de « Cernogorie ».

Nu erau însă primii. La hotel totul era deja ocupat. Mulţi se aflau în situaţia lor. Ca unor vechi cunoştinţe ce erau, li s-a promis că vor fi instalaţi în uscătorie.

Au strîns strictul necesar în trei boccele pentru a nu atrage atenţia cu valizele şi începură să amîne de pe azi pe mîine mutarea la hotel.

Datorită moravurilor patriarhale, în atelier lucrul a continuat pînă în ultima clipă, fără să se ţină cont de grevă. Dar iată că într-un amurg rece şi cenuşiu se auzi soneria de la uşă. Intră cineva cu pretenţii şi reproşuri. Stăpîna fu chemată la intrarea principală. Faina Silantievna ieşi în antreu să domolească pasiunile.

— Veniţi încoace, fetelor !, le chemă ea acolo pe lucrătoare şi începu să le prezinte pe fiecare-n parte noului venit. Acesta le salută pe rînd, strîngîndu-le cu stîngăcie mîna din toată inima şi plecă după ce stabili ceva cu Fetisova.

Întoarse în sală, lucrătoarele începură să-şi lege şalurile şi să-şi ridice mîinile deasupra capului, strecurîndu-le în mînecile şubelor strîmte.

— Ce s-a întîmplat ? — întrebă Amalia Karlovna, care sosise şi ea între timp.

— Ne scot de-aici, madam. Am intrat în grevă.

— Oare eu . . . Ce rău v-am făcut ?. Madam Guichar izbucni în lacrimi.

— Nu vă necăjiţi aşa, Amalia Karlovna. Nu vă ţinem noi de rău, vă purtăm mare recunoştinţă. Dar acum nu-i vorba de dumneavoastră şi de noi. Acum aşa-i la toţi, cît îi lumea. Şi parcă poţi s-o ţii aşa, larga, împotriva lumii întregi ?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Plecară toate una după alta, chiar și Olea Diomina și Faina Silantievna care-i șopti la plecare stăpînei că înscenează această grevă în folosul întreprinderii și al proprietăresei. Dar aceasta nu se lăsa.

— Cumplită nerecunoștință ! Ca să vezi în ce hal te poți înșela cînd e vorba de oameni ! Fetița asta pentru care am pus atîta suflet ! Bine, hai să zicem că ea nu-i încă decît un copil. Dar vidma aia bătrînă? !

— Înțelege odată mămică, n-au cum să facă o excepție de dragul dumitale, — o liniștea Lara. — Nimeni nu te urăște în mod special pe dumneata. Din contră. Tot ce se petrece acum în jur se face în numele omului, pentru apărarea celor slabi, spre binele femeilor și al copiilor. Da, da, degeaba dai din cap cu atîta neîncredere. Ne va fi cîndva mai bine datorită acestor lucruri, și mie și dumitale.

Dar mama nu înțelegea nimic.

— Uite așa-i întotdeauna, — spunea ea smiorcăindu-se — Cînd îmi sînt gîndurile mai încurcate trîntești și tu una de mă lași cu gura căscată. Lumea mă scuipă-n ochi iar tu tragi concluzia că asta se face în interesul meu. Sau așa o fi, poate mi-am pierdut eu mințile.

Rodea era la unitate. Lara și cu mama, singure, nu-și găseau locul în casa pustie. Strada neluminată privea cu ochi stinși. Camerele îi răspundeau cu aceleași priviri.

— Să mergem la pensiune mămică, pînă nu se întunecă. Auzi mămică? Fără să mai amînăm, chiar acum.

— Filat, Filat, — strigară ele după portar. — Filat, condu-ne, drăguțule, pînă la Cernogorie.

— Am înțeles, domniță.

— Să iei boccelele și știi ce te rog, Filat, să mai ai și tu grijă pe-aici cît mai durează toată tărășenia. Și să nu uiți de grăunțe și de apă pentru Kirill Modestovici. Și să încui totul. Da, și te rog să mai treci și pe la noi.

— Am înțeles, cuconiță.

— Mulțumesc Filat, Cristos să te aibă-n pază. Ei, hai să ședem o clipă înainte de despărțire și să mergem cu Dumnezeu.

Au ieșit în stradă și, ca după o lungă boală, nu mai recunoscură aerul. Spațiul geros, cu luciri de lemn de nuc reverbera ușor, în toate direcțiile, sunetele rotunde, ca strunjite de un lăcătuș. Țocăiau, fîșîiau și se trînteau plescăind de pămînt rafalele și împușcăturile, turtind depărtările și făcîndu-le una cu țărîna.

Oricît încerca să le convingă Filat, Lara și Amalia Karlovna considerau că nu se trage decît cu gloanțe oarbe.

— Tu, Filate, ești tare prostuț. Păi gîndește-te și tu, cum să nu fie oarbe gloanțele, cînd nici nu se vede cine trage? ! Cine crezi tu că trage, sfîntul duh? Sigur, sînt oarbe.

La una dintre intersecții i-a oprit o patrulă de control. Cazaci rînjitori le-au percheziționat, pipăindu-le cu nerușinare din cap pînă-n picioare. Bascurile cu curelușă le aveau trase voinicește pe o ureche. Păreau cu toții chiori.

— Ce fericire ! — se gîndea Lara, — nu-l va vedea pe Komarovski toată perioada în care vor rămîne izolați de restul orașului ! Nu poate să rupă legătura cu el din cauza mamei. Nu-i poate spune: mamă, nu-l mai primi în casă. Fiindcă atunci totul s-ar descoperi. Ei și ce? de ce s-ar teme de asta? Ah, Doamne, dar ducă-se totul pe pustii numai să se termine odată. Doamne, Doamne, Doamne ! Simte că o să leșine chiar acum în mijlocul străzii, de greață. De ce-și amintise oare? ! Cum se numea oare tabloul acela cumplit, cu puhavul cetățean al Romei, din primul cabinet separat în care a început totul? « Femeie sau vază ». Cum să nu. Sigur. Celebrul tablou. « Femeie sau vază ». Și ea nu era încă pe atunci femeie

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pentru a se putea compara cu o asemenea comoară. Asta a urmat mai tîrziu. Masa era atît de fastuos servită.

— Încotro fugi ca o nebună? Nu reuşesc să mă ţin după tine, — se plîngea undeva în spate Amalia Karlovna, răsuflînd greu şi de-abia reuşind s-o urmeze. Lara mergea repede. O forţă necunoscută o mîna, de parcă ar fi păşit prin aer, o forţă mîndră, însufleţitoare.

« O, cît de sărbătoresc pocnesc împuşcăturile », — se gîndea ea. Fericiţi cei batjocoriţi, fericiţi cei prinşi în laţ. Să vă ţină Domnul, împuşcături ! Împuşcături, împuşcături, şi voi sînteţi de aceeaşi părere.

20

Casa fraţilor Gromeko se afla la colţul pe care-l făcea strada Sivţev Vrajok cu o altă străduţă. Aleksandr şi Nikolai Aleksandrovici Gromeko erau profesori de chimie, primul la Academia Petrovskaia, al doilea — la Universitate. Nikolai Aleksandrovici era holtei iar Aleksandr Aleksandrovici se însurase cu Anna Ivanova, născută Krüger, fiica unui fabricant de fier şi proprietar de mine secate şi părăsite de pe lîngă imensa casă de vară ce-i aparţinea şi care se afla în pădurea de lîngă Iuriatin, în Urali.

Casa era cu etaj. Partea de sus cu dormitoarele, sala de clasă, cabinetul lui Aleksandr Aleksandrovici cu biblioteca, buduoarul Annei Ivanovna şi camerele lui Iura şi Tonia era cea locuită, iar partea de jos destinată recepţiilor. Datorită draperiilor de culoarea fisticului, reflexelor de lumină de pe capacul pianului, acvariului, mobilelor măslinii şi plantelor de casă asemănătoare cu nişte alge, acest parter făcea impresia unui fund de mare verde, somnolent legănat.

Gromeko erau oameni cultivaţi, primitori şi mari iubitori şi cunoscători de muzică. Ei adunau în casa lor o întreagă societate şi organizau serate cu muzică de cameră la care se interpretau triouri cu pian, sonate pentru vioară şi cvartete de coarde.

În ianuarie o mie nouăsute şase, curînd după plecarea lui Nikolai Nikolaevici în străinătate, în strada Sivţev se pregătea un nou concert de cameră. Urmau să asculte ultima sonată pentru vioară a unui începător din şcoala lui Taneev şi un trio de Ceaikovski.

Pregătirile începuseră din ajun. Se muta mobila pentru a elibera sala. În colţ, acordeurul repeta de sute de ori una şi aceeaşi notă sau se risipea în arpegii perlate. La bucătărie se piguleau păsările, se curăţa zarzavatul şi se freca muştarul cu ulei provensal pentru sosuri şi salate.

Încă de dimineaţă veni să-i bată la cap Şura Slesinger, cea mai bună prietenă a Annei Ivanovna, omul ei de încredere. Şura Slesinger era o femeie înaltă şi uscăţivă, cu faţa uşor masculină şi trăsături corecte, care o făceau să-i semene maiestăţii sale, mai ales cînd purta căciula cenuşie de astrahan pusă pe-o parte, cu care rămînea şi cînd venea în vizită, ridicîndu-şi doar puţin voaleta prinsă de ea.

În perioadele de amărăciune şi griji, întrevederile lor le aduceau prietenelor o mare uşurare. Uşurarea consta în faptul că Şura Slesinger şi Anna Ivanovna se înţepau cu răutăţi din ce în ce mai sarcastice. Se declanşa o scenă furtunoasă, sfîrşită rapid cu lacrimi şi împăcare. Aceste certuri regulate aveau un efect calmant asupra amîndurora ca prişniţele în stările apoplectice.

Şura Slesinger fusese măritată de cîteva ori dar îşi uita soţii de cum divorţa şi le dădea atît de puţină importanţă, încît păstra în toate obiceiurile sale mobilitatea rece a fiinţelor singuratice.

Şura Slesinger era adeptă a teosofiei, dar în acelaşi timp cunoştea perfect întregul ritual al slujbei ortodoxe, încît pînă şi « Toute transportée », într-o stare de

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

extaz total fiind, nu se abţinea să le şoptească slujitorilor bisericii ce au de spus sau de cîntat. « Ascultă-mă-vei Doamne », « pentru vecii vecilor », « preacurate heruvim » se auzea tot timpul vocea ei, răguşită, grăbită şi sacadată.

Şura Slesinger ştia matematică, magie indienească, adresele celor mai celebri profesori ai conservatorului din Moscova, cine cu cine trăieşte şi, Doamne Dumnezeule, cîte nu ştia ea. De aceea era invitată să judece şi să organizeze toate momentele solemne ale vieţii.

La ora fixată musafirii începură să se adune. Sosiră Adelaida Filippovna, soţii Ghinţ, Fufkovii, Domnul şi Doamna Basurman, familia Verjiţki, colonelul Kavkazţev. Ningea şi cînd uşa principală se deschidea în grabă, aerul împotmolit te-nvăluia pentru o clipă fîlfîind, plin parcă de noduri din cauza sclipirii fulgilor mari sau mici de nea. Bărbaţii intrau din ger cu şoşoni mari care le jucau în picioare, şi făceau absolut toţi mină de mototoli, nătîngi şi căscaţi, iar soţiile lor, împrospătate de frig, în haine de blană cu cei doi nasturi de sus descheiaţi şi şaluri de puf ce alunecaseră în spate pe părul acoperit de chiciură, făceau, din contră, pe viperele unse cu toate alifiile, păreau, cu toate, viclenia întruchipată, de care e mai bine să te fereşti. « Nepotul lui Qui » — trecu o şoaptă cînd sosi noul pianist, invitat pentru prima dată în această casă.

Din sală, prin uşile deschise în cele două capete ale ei se vedea masa pusă în sufragerie, lungă ca un drum de iarnă. Sărea în ochi sclipirea vie a lichiorului de scoruşe din sticlele şlefuite în zimţi mărunţi. Imaginaţia era sedusă de micile boluri cu ulei şi oţet aşezate pe suporturi de argint, de pitorescul vînatului şi al antreurilor şi chiar şi de şerveţelele înălţate în piramide care încununau ţeapăn fiecare tacîm, de albastrul liliachiu al cinerariilor al căror miros de migdale părea să aţîţe şi el pofta de mîncare. Ca să nu îndepărteze prea tare momentul mult dorit al degustării hranei pămînteşti, s-au grăbit să se aplece cît mai repede asupra celei spirituale. S-au aşezat în sală, pe rînduri. « Nepotul lui Qui » — se reînnoi şoapta cînd pianistul îşi ocupă locul în faţa instrumentului. Concertul începu.

Despre sonată se ştia că e plicticoasă, scremută şi artificioasă. Ea nu înşelă aşteptările, dovedindu-se a fi pe deasupra mult prea lungită.

Pe această temă avură în pauză o dispută criticul Kerimbekov şi Aleksandr Aleksandrovici. Criticul înjura sonata iar Aleksandr Aleksandrovici îi lua apărarea. În jur se fuma şi se făcea mult zgomot, scaunele erau mutate dintr-un loc într-altul. Însă privirile căzură din nou pe faţa de masă proaspăt călcată ce scînteia în camera vecină. Au căzut cu toţii de acord să continue fără întîrziere concertul.

Pianistul se uită cu coada ochiului la public şi le făcu semn partenerilor să înceapă. Violonistul şi Tîşkevici îşi înălţară în aer arcuşurile. Trioul îşi începu bocetul.

Iura, Tonia şi Mişa Gordon, care-şi petrecea acum jumătate din timp la Gromeko, stăteau în al treilea rînd.

— Egorovna vă face semne, — îi şopti Iura lui Aleksandr Aleksandrovici care şedea chiar în scaunul din faţa sa.

În pragul sălii stătea Agrafena Egorovna, bătrîna, albita cameristă a familiei Gromeko şi, aruncînd priviri disperate în direcţia lui Iura şi gesturi la fel de hotărîte către Aleksandr Aleksandrovici, încerca să-l facă pe Iura să priceapă că are nevoie de stăpîn.

Aleksandr Aleksandrovici îşi întoarse capul şi, aruncîndu-i Egorovnei o privire indignată dădu din umeri. Dar Egorovna nu se lăsă. În curînd între ei, dintr-un capăt în celălalt al sălii se legă o explicaţie ca între surdo-muţi. Lumea începu să se uite la ei. Anna Ivanovna arunca spre soţul ei priviri distrugătoare.

Aleksandr Aleksandrovici se ridică. Trebuia făcut ceva. Roşi, ocoli încetişor sala printr-un colţ şi se apropie de Egorovna.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Cum nu ţi-e ruşine, Egorovna? Ce-ţi veni, zău aşa? Hai, zi mai repede, ce s-a întîmplat?

Egorovna începu să-i şuşotească ceva.

— Din care Cernogorie?

— De la pensiune.

— Şi ce-i cu asta?

— Au spus că e foarte urgent. Moare cineva de-ai dumnealor.

— Acu' chiar aşa, mor . . . Îmi imaginez. Nu se poate, Egorovna. Uite, acum termină o bucăţică şi-o să-i spun. Dar mai devreme în nici un caz.

— Aşteaptă omul de la hotel. Şi birjarul la fel. Dacă vă spun că moare cineva, de ce nu-nţelegeţi? O doamnă din lumea bună!

— Nu şi nu. Ce să zic, mare lucru cinci minute.

Aleksandr Aleksandrovici se întoarse cu acelaşi pas neauzit la locul său şi se aşeză încruntîndu-se şi frecîndu-şi şaua nasului.

După prima parte se apropie de interpreţi şi, cît au durat aplauzele, i-a spus lui Fadei Kazimirovici că au venit după dînsul, s-a întîmplat ceva neplăcut şi vor fi nevoiţi să întrerupă muzica. Apoi printr-un gest al palmelor întoarse spre sală, Aleksand Aleksandrovici opri aplauzele şi spuse cu voce tare:

— Domnilor. Trioul va trebui să se întrerupă. Să fim alături de Fadei Kazimirovici. Are o supărare. Este nevoit să ne părăsească. N-aş vrea să îl las singur într-o asemenea clipă. S-ar putea ca prezenţa mea să-i fie necesară. Mă voi duce cu dînsul. Iurocica, du-te dragul meu şi spune-i lui Semion să aducă trăsura la intrare, caii îi are de mult înhămaţi. Domnilor, nu-mi iau rămas bun. Vă rog pe toţi să rămîneţi. Nu voi lipsi decît pentru puţin timp.

Băieţii au insistat să îl însoţească pe Aleksandr Aleksandrovici prin gerul nopţii.

21

Cu toate că viaţa îşi reluase cursul normal o dată cu trecerea lunii decembrie tot se mai trăgea cîte un foc pe ici pe colo iar incendiile, fireşti şi-n vremurile normale, păreau rămăşiţele pîlpîitoare ale vechilor focuri.

Niciodată încă nu călătoriseră atît de departe şi atît de îndelung ca în noaptea aceea. N-aveau mult de mers — străzile Smolenski, Novinski şi jumătate din Sadovaia. Dar gerul cumplit şi ceaţa dezbinau bucăţile separate ale spaţiului smintit, de parcă el n-ar fi fost unul şi acelaşi în lumea întreagă. Fumul pletos şi zdrenţuit al focurilor, scrînşnetul paşilor şi geamătul tălpilor de sanie întăreau senzaţia că sînt pe drum de Dumnezeu ştie cînd şi au ajuns în depărtări înfiorătoare.

În faţa hotelului aştepta o iapă acoperită cu o pătură şi cu chişiţele bandajate, înhămată la o sanie îngustă, cochetă. Pe locul pentru călători şedea vizitiul cu capul înfofolit, ascuns între mîinile înmănuşate ca să se încălzească.

În vestibul era cald şi în spatele rampei care despărţea cuierul de intrare somnola, emiţînd sforăituri atît de zgomotoase încît îl trezeau pe el însuşi, portarul, adormit de zgomotul ventilatoarelor, de duduitul sobei aprinse şi fluieratul samovarului care dăduse-n clocot.

La stînga, în vestibul, stătea în faţa oglinzii o doamnă fardată, cu faţa umflată şi făinoasă din cauza pudrei. Purta o jachetă de blană prea vaporoasă pentru o asemenea vreme. Doamna aştepta pe cineva de sus şi, întoarsă cu spatele la oglindă, se studia cînd peste umărul drept, cînd peste cel stîng, să vadă dacă-i frumoasă din spate.

În uşa din stradă apăru vizitiul degerat. Prin forma caftanului său amintea de covrigii de pe firmele simigiriilor iar rotocoalele de aburi ce ieşeau din el făceau asemănarea şi mai pregnantă.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

— Mai au de gînd să zăbovească mult pe-acolo, mamzel? — o întrebă el pe doamna de la oglindă. De cîte ori se-ncurcă omul cu fratele dumneavoastră iese din treaba asta cu iapa bolnavă.

Cazul de la numărul douăzeci și patru nu era decît un fleac în obișnuita ciorovăială de zi cu zi a servitorimii. Clipă de clipă zbîrnîiau soneriile și zburau numerele în cutia lungă de sticlă din perete, arătînd unde și sub ce număr înnebunește cineva care, neștiind nici el ce vrea, nu le dă pace responsabililor de coridor.

Acum o umflau cu apă pe proasta aia bătrînă de Ghișarova de la numărul douăzeci și patru, îi dădeau vomiturgice clătindu-i mațele și stomacul. Camerista Glașa nu-și mai vedea capul ștergînd acolo podeaua, scoțînd căldările murdare și aducînd altele curate. Dar furtuna ce se dezlănțuise azi în camera slugilor începuse cu mult înaintea acestui talmeș-balmeș, cînd nu fusese încă nici pomeneală de vreo întîmplare ca asta și Tereșka nu fusese trimis cu birja după doctor și după nenorocitul ăla de scîrța-scîrța, cînd Komarovski nu venise încă și în coridorul din fața ușii nu se înghesuia atîta lume care împiedica circulația.

Zăpăceala se pornise astăzi în camera slugilor din cauză că de dimineață cineva o cotise cu stîngăcie în trecerea îngustă dinspre bufet și îl împinsese din greșeală pe chelnerul Sîsoi chiar în clipa în care acesta, încovoiat, își lua startul din ușa coridorului cu tava plină, ridicată sus în mîna dreaptă. Sîsoi scăpă tava, vărsă supa și sparse vasele, trei farfurii adînci și una întinsă.

Sîsoi afirma că fusese femeia care spăla vesela, ea să fie deci trasă la răspundere și ei să i se scadă din salariu. Acum era noapte, trecuse de ora zece, jumătate din oameni plecau în curînd acasă dar la ei continuau și acum schimburile de focuri pe tema asta.

— Mîinile-i tremură, picioarele așijderi, nu face altceva decît să șadă cît e ziua de lungă bot în bot cu una mică de țuică, de parcă i-ar fi nevastă; nasu-i e vînăt de băutură ca o pătlăgea și mai era nevoie să-l împingă cineva, vezi doamne, i-a spart cineva vasele, i-a vărsat ciorba de pește. Cine te-a împins drac sașiu, necuratul? Cine te-a împins boleșniță nefericită, ochi nerușinați?

— Vă spusei doar, Matriona Stepanovna, să nu folosiți decît expresiuni.

— Mai înțeleg să fi făcut tărăboi și să spargi vase pentru ceva care merită, dar ce să zic, mare minune, Madam Prodam, nătînga bulevardelor, nevinovata nevinovatelor, se umflă de atîta bine cu șoricioaică. Nu sîntem de azi de ieri la Cernogorie, s-a mai întîmplat să vedem d'alde astea, rele de muscă, și cotoi ca domnu'.

Mișa și Iura se plimbau pe coridor prin fața ușii de la cameră. Ce-i drept situația se dovedise a fi cu totul diferită de ceea ce-și imaginase Aleksandr Aleksandrovici. El crezuse că-i vorba de o tragedie, un violoncelist, ceva demn și septic. Și cînd colo dracu știe ce se petrece aici, ceva murdar, scandalos și cîtuși de puțin recomandabil pentru copii.

Băieții se foiau pe coridor.

— Intrați la mătușica, domnișorilor, — încercă pentru a doua oară să-i convingă, cu o voce molcomă și scăzută, lacheul de pe coridor apropiindu-se de ei. Intrați, nu pregetați. Nu-i chiar atît de rău, fiți pe pace. Acum dînsa-i întreagă și nevătămată. Iar aici nu-i voie de stat. Aici a fost astăzi nenorocire mare, s-au făcut praf niscai vase scumpe. Vedeți și dumneavoastră — slujim, alergăm — e-nghesuială mare. Intrați.

Băieții îl ascultară.

În cameră lampa cu petrol, aprinsă, fusese scoasă din suportul în care atîrna deasupra mesei și dusă în spatele unui paravan de scînduri care puțea a ploșnițe, în cealaltă jumătate a camerei.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Acolo se afla, despărţit de prima parte şi de privirile străinilor printr-o cortină mobilă prăfuită, un colţişor pentru dormit. Acum, în agitaţia aceea, uitaseră să o mai lase în jos. Foaia ei era zvîrlită după marginea de sus a paravanului. Lampa era aşezată pe o bancă în alcov. Acest colţ era luminat de jos cu o lumină crudă ca lumina rampei teatrale.

Pentru otrăvire se folosise iod şi nu şoricioaică cum ironiza greşit femeia cu spălatul vaselor. În cameră plutea mirosul aspru, cleios, al nucii verzi din coaja neîntărită care, atinsă, se înnegreşte.

În spatele paravanului o fată tînără ştergea podeaua iar în pat, plîngînd în hohote, cu capul, de care se lipiseră şuviţele de păr, atîrnîndu-i deasupra ligheanului, stătea culcată o femeie pe jumătate dezbrăcată, udă de apă, lacrimi şi sudoare.

Băieţii îşi întoarseră imediat privirile, atît de ruşinos şi indecent era să te uiţi într-acolo. Dar Iura apucase să fie impresionat de felul în care, în anumite poziţie incomode şi crispate, sub influenţa încordării şi a efortului femeia conteneşte să mai fie cea pe care o înfăţişează sculptura şi începe să-i semene unui luptător dezgolit, cu muşchii sferici şi îmbrăcat cu pantalonii scurţi pentru concursurile de lupte.

În sfîrşit cineva de după paravan se gîndi să lase cortina.

— Fadei Kazimirovici, dragule, unde vă este mîna? Daţi-mi mîna dumneavoastră, — spunea femeia înecîndu-se de lacrimi şi greaţă. — Ah, mi-a fost atît de groază ! Am avut nişte bănuieli cumplite ! Fadei Kazimirovici . . . Am crezut că . . . Noroc că toate astea s-au dovedit a fi nişte prostii, imaginaţia mea bolnăvicioasă, Fadei Kazimirovici, gîndiţi-vă ce uşurare ! Şi în consecinţă . . . Şi iată . . . şi iată că trăiesc.

— Liniştiţi-vă Amalia Karlovna, vă implor să vă liniştiţi. Ce situaţie jenantă zău, e atît de jenant.

— Mergem imediat acasă, — mormăi Aleksandr Aleksandrovici, adresîndu-se copiilor. Stingheriţi la culme, ei stăteau în antreul întunecos, în pragul părţii neîngrădite a camerei şi, fiindcă n-aveau încotro să-şi îndrepte privirile, se uitau spre partea ei din fund de unde fusese luată lampa. Acolo pereţii erau plini de fotografii, era şi o etajeră cu partituri, pe masa de scris fuseseră îngrămădite hîrtii şi albume iar de partea cealaltă a mesei de sufragerie, acoperită cu o faţă de masă croşetată, dormea, aşezată în fotoliu, îmbrăţişîndu-i spătarul şi lipindu-şi de el obrazul, o fată. Era probabil obosită de moarte dacă zgomotele şi agitaţia din jur nu-i tulburau somnul.

Venirea lor era absurdă, prezenţa lor aici prelungită mai mult de atît — indecentă.

— Plecăm imediat, — repetă încă o dată Aleksandr Aleksandrovici. Numai să iasă Fadei Kazimirovici, să-mi iau rămas bun de la el.

Dar în locul lui Fadei Kazimirovici ieşi de după paravan cu totul altcineva. Era un bărbat îndesat, ras, prezentabil şi sigur de el. Deasupra capului ducea lampa scoasă din suport. Trecu spre masa la care dormea fata şi puse lampa la locul ei. Lumina o trezi. Ea îi zîmbi celui care intrase, îşi miji ochii şi se întinse.

Văzîndu-l pe necunoscut, Mişa zvîcni din tot corpul şi îşi înfipse privirile în el. Îl trase pe Iura de mînecă încercînd să-i spună ceva.

— Cum nu ţi-e ruşine să şuşoteşti într-o casă străină? Ce vor crede oamenii ăştia despre tine ? — îl opri Iura, nedorind să-l asculte.

În acest timp între fată şi bărbat se derula o secvenţă mută. Nu şi-au spus nici un cuvînt, nu făceau decît să schimbe priviri. Dar felul în care se înţelegeau ascundea un mister care te îngrozea, de parcă el ar fi fost păpuşar iar ea o marionetă ascultătoare în mîinile lui.

Zîmbetul obosit care îi apăruse pe faţă o făcea pe fată să închidă ochii pe jumătate şi să-şi întredeschidă gura. Dar privirilor ironice ale bărbatului, ea le răspundea cu semne viclene din ochi ca o complice. Erau amîndoi mulţumiţi că totul se termi-

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

nase atît de bine, taina nu fusese descoperită, iar cea care se otrăvise a rămas în viață.

Iura îi mînca pe amîndoi din ochi. Din semiîntunericul în care nimeni nu-l putea vedea, el privea fără să se poată rupe spre cercul luminat al lămpii. Priveliștea înrobirii fetei avea un mister de nepătruns și o sinceritate lipsită de jenă. Sentimente contradictorii se luptau în pieptul lui Iura. I se strîngea inima din cauza intensității lor pe care n-o mai încercase vreodată.

Era chiar acel lucru despre care flecăriseră atît de aprins cu Mișa și Tonia sub eticheta lipsită de semnificație a trivialității, acel lucru care-i speria și-i atrăgea, de care se descotoroseau atît de ușor cît timp îi proteja distanța și nu ieșeau din sfera cuvintelor; și iată că această forță se afla acum sub ochii lui Iura, cumplit de palpabilă, de vagă și mirifică și nemilos de distrugătoare, tînguindu-se și cerînd ajutor, și brusc dispăru filozofia lor infantilă și Iura nu știa ce să mai facă.

— Știi cine-i omul acesta? — îl întrebă Mișa cînd ieșiră în stradă. Iura era cufundat în gîndurile sale și nu răspunse.

— Este cel care l-a împins la beție și l-a distrus pe tatăl tău. Mai ții minte, acolo în vagon — ți-am povestit eu.

Iura se gîndea la fată și la viitor și nu la tată și la trecut. În prima clipă nici nu înțelese ce-i spunea Mișa. Era greu de vorbit în ger.

— Ai înghețat, Semion? — întrebă Aleksandr Aleksandrovici. Porniră.

În românește de MARIA și MIRCEA DINESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

RADU COSAȘU

Arie și recitativ la Pasternak

În primul rînd, atunci cînd vorbim despre un poet —
ajută-ne Domnul să ne amintim de *veac*

MARINA ȚVETAEVA

M-am nimerit în Pasternak
— exact cum scria Țvetaeva: « Noi ne nimerim în Pasternak, nu-l înțelegem, cădem în el sub influența visului » și eu o cred cu toată vigoarea biografiei mele, așa cum cred în țipătul ei către un critic: « . . . proză nu există, n-am întîlnit-o niciodată în viață, nici măcar vîrful cozii nu i l-am zărit, proza este ceea ce s-a banalizat, pentru mine nimic nu s-a banalizat » —

și nimic nu s-a banalizat din nimerirea mea în Pasternak,
din duminica aceea în care mătușa mea, Sanseverina,
îmi pregătea senviciurile pentru meciul de pe « 23 August »
și mă căina in ce lume am nimerit, cum de a putut
un bărbat atît de frumos să scrie un articol atît de
urît: « Pasternak? N-am auzit de Pasternak! »,
ea îl citise alaltăieri, de mult n-o mai interesa
literatura, ce se scrie în ziare, dar îi spusese cineva, « uite
ce a scris idolul tău, » fiindcă autorul acelui articol
era, înainte de război, ziaristul ei preferat, om de stînga,
ea încheiase și cu politica (« foarte rău ai făcut! »)
stînga și dreapta nu-s bune decît pentru ca să speli
rufele, dar nu putea uita cum citea în '38, acum
20 de ani (« După 20 de ani » e cel mai frumos titlu de roman! »)
articolele acelui bărbat superb, deși se vedea și din
scrisul și din ochii lui că putea fi foarte rău, ea alerga
să-l vadă ieșind de la redacție, că învăța la o modistă
de pe Calea Victoriei, vroia să-i ceară un autograf, ca lui Vraca,
pe o « Antologie a poeților tineri », îi citea poeziile,
chiar și traducerile, traducea și din sovietici (știa cît
conta pentru mine acest argument, garanția că era progresist)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ea putea să-mi jure pe aceste felii de piine ale
senviciurilor că i-a citit traduceri din Pasternak,
ăsta nu-i nume să-l poţi uita, şi atunci cum
de poate să scrie că n-a auzit de Pasternak, de ce trebuia
să mintă în halul ăsta? cine l-o silit? de ce . . . ?
« înţeleg că nu vă convine că i s-a dat premiul Nobel »
(mă identifica permanent cu orînduirea noastră
şi n-aveam nici un chef să-i limpezesc nuanţele
unui devotament), « da' tu ai fi în stare să scrii chiar
minciuni dacă nu-ţi convine ceva? te-aş da afară
din casă! », îmi spuse teribil, înfăşurînd în şerveţele
de hîrtie trei senviciuri consistente cu salam şi brînză,
iar eu, liniştit, i-am răspuns că niciodată
un pamflet nu trebuie luat mot-à-mot (să mor
de rîs, era cerinţa clasică a personajelor lui Mazilu:
să nu iei nimic mot-ă-mot), pamfletul
foloseşte hiperbola, exagerarea, enormul,
enormalul, am încercat s-o umilesc cultural,
« n-a ţinut », fiindcă mi-a atras atenţia că azi
e duminică şi şcolile sînt închise iar dacă
cineva n-a auzit de Pasternak acela sînt eu,
două adevăruri care m-au redus la tăcere
şi, simţindu-mi deruta, mi-a vîrît 25 de lei
în buzunarul pardesiului, « poate găseşti crenvurşti
la stadion şi senviciurile le iei ca entrée »,
avea haz Sanseverina cînd mă biruia estetic,
şi plecînd pe jos spre stadion în acea dimineaţă de
octombrie, din vreme, lăsînd « simfonicul » de la radio (11h)
— căci era un meci internaţional de extremă importanţă,
la care veneau mulţi cu noaptea-n cap —
luînd-o pe Popa Nan, Delea Veche, dînd în Călăraşi,
am mai citit de două ori « Pasternak? N-am auzit
de Pasternak! », pradă unor sentimente din ce în
ce mai obscure, incapabil să le separ, intrînd în
starea aceea confuză cînd simţi că ţi se coace
un furuncul, undeva, la subsioară, pe ceafă, pe fesă,
şi va trebui să te duci să ţi-l taie, că nu vei
scăpa de cuţit (de ce n-ar avea intelectul, şi el,
asemenea infecţii de care suferim ani de zile,
datorate consumului de dulciuri, conform diag-
nosticului emis de dr. Brociner din Labirint,
dulciurile fiind, desigur, în acest caz, nenumăratele
schiţe idilice pe care le scrisesem pînă mă acuzaseră
de negativism!?), după care am ajuns în Piaţa Muncii,
am trecut prin faţa patinoarului unde, cu doi ani
în urmă, găsisem La cavalerie rouge a lui Babel,
printre cărţile unui anticar ambulant, îngheţat bocnă
la derby-ul de hockey CCA — Avîntul Miercurea Ciuc,
simţind imediat, prin ger, fierbinţeala acelei vrăji pe
care doar literatura ţi-o poate da, certitudinea unei
legări pe viaţă de Babel, exact în zilele sinuciderii

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

lui Alexandr Fadeev. Millo îmi comunicase vestea, în şoaptă, la Capşa, liniştindu-mă că noi nu putem avea soarta nici a lui Babel nici a lui Fadeev, de e rău sau de e bine tu te întreabă şi socoate, ori în socotelile mele nu intrase vreodată acest Pasternak care nici nu se omorîse, dar nici nu fugise, în viaţa mea nu auzisem de expresia: « exilat interior » (cum îl denunţase agenţia TASS în comunicatul care anunţa dezgustat că i se acordase premiul Nobel), exilat interior nu putea fi decît o stare şi mai încîlcită decît formarea unui furuncul, nici publicat, nici împuşcat, nici acuzat, nici graţiat. (stările de « nici-nici » în care doar Gogol se descurca), pînă am ajuns printre caii miliţiei-călare de la intrarea în stadion, printre sutele de oameni care alergau şi căutau ca apucaţii « un belet în plus », eu aveam bilet, « o, voi cai, o, voi, cai, priviţi-mă, invidiaţi-mă, sînt posesorul unui bilet la tribuna a II-a », cîntam din Esenin şi Maiakovski, dar din Pasternak nu ştiam nici un vers, era admisibil ?, poate că asta era nevralgia din care porneau toate confuziile mele de atitudine (căci fără atitudine clară nu puteam trăi, între Sanseverina şi « Gazeta Literară »), decis fiind, pătrunzînd pe stadion, să nu cheltuiesc un leu din cei 25, să nu caut crenvurşti, să am la mine un franc, cine ştie ?, poate voi avea nevoie, şi aşezîndu-mă pe locul meu, am înfulecat unul din senviciurile cu salam, am recitit « Pasternak ? N-am auzit pe Pasternak ! » în mijlocul tablagiilor veniţi şi mai devreme decît mine, se juca aprig, se « bătea » şi « se astupa » cu avînt, se « făceau porţi » cu icnete de plăcere, se trînteau cutiile cu draci, la ghinion, un cireş cu mii de păsărele nu se compară cu un stadion în care vuieşte o lume încrîncenată după « un marţ », mi-am zis să mă las în vîrtejul ei, să mă contopesc cu ea (mult mai tîrziu, aveam să aflu că Ţvetaeva îl socoteşte pe Pasternak, « poetul imposibilei contopiri », în opoziţie cu Maiakovski), să urmăresc zarurile, bi-zarurile, să renunţ măcar duminica la intelectualismele mele, ce le pasă lor de Pasternak cînd cu o ultimă dublă cîştigau o linie ?, există ceva mai presus de o ultimă dublă în ultima clipă ? da, există — cum ar fi clamat Volodia — există un gol anulat, un gol de-al nostru nevalidat de arbitru, (culmea, cu nume de provincie europeană pentru care s-au încins cîteva războaie), un gol care ne-ar fi asigurat victoria asupra unei echipe pe care n-o învinsesem niciodată, « hoţul » ni l-a luat, gol perfect valabil, ca după ceea să ne elimine şi un om, ceilalţi să înscrie împotriva cursului jocului — expresie fără moarte — să pierdem cu 1—2 şi

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nimeni dintre noi să nu plece acasă, toţi să rămînem
în picioare, pe tribune, huiduind şi agitînd cutiile
de table (în nici un caz ale legii), hotărîţi să ne
clamăm durerea, eu împreună cu ei, maiakovskian
(Ţvetaeva: Maiakovski — poetul imposibilei ne-
contopiri), se lăsa amurgul, unul nu clintea,
pînă cînd am fost rugaţi — peluze şi tribune — omeneşte
să plecăm acasă, tovarăşi cu megafoane ne sfătuiau
« hai, duceţi-vă pe la căşi », nu se putea schimba nimic,
şi atunci

« poezia fiind limbajul faptului cu consecinţe vii »
(Pasternak, 1934, la primul Congres al scriitorilor sovietici)
indignarea produsă de un meci furat intrînd şi ea în
ordinea fie a poeziei, fie a prozei, căci ele nu pot fi despărţite
precum fericirea de nefericire, am luat-o pe jos, pînă
departe, foarte departe, din Vitan pe Călăraşi, dincolo de
« Milano », de « Tomis », pînă la fosta « Giocondă », urcînd Calea
Victoriei, ţinînd-o aşa, ca într-o agora peripatetică,
discutînd cu 101 bucureşteni ca şi cum am fi fost
fraţi, despre Ozon, Ene doi, Călinoiu, Dinulescu şi
dincolo de Ozon despre nea Fane Cîrjan şi dincolo de
nea Fane, despre Obor şi dincolo de Obor despre Argeş,
şi dincolo de Argeş despre Arad şi despre armată,
despre liceu, despre profesori, despre cumnaţi, despre
taţi, despre toţi, despre netoţi, despre nepoţi, daţi-
mi un jucător bun de fotbal şi învîrtim o lume,
daţi-mi un sediu Pronosport şi sîntem într-un port,
nimic însă despre Pasternak, eu simţind că dacă
l-aş fi întrebat pe oricare dintre ei cine este acest
Pasternak mi-ar fi răspuns exact ca în titlul pam-
fletului: « Pasternak ? N-am auzit de Pasternak ! »
şi cu humorul unic al suporterului român amărît
(o, dumneavoastră nu cunoaşteţi microbistul român !)
m-ar fi întors pe plătit: « unde joacă Pasternak ? »,
cu ultimul dintre ei urcînd pe Calea Victoriei,
dincolo de Poştă, de CEC şi Prefectură, discutînd
despre Rapidul dinainte de război, cel al lui Ionică
Bogdan, Baratki, Vintilă şi Răşinaru, poezie curată,
Rapidul, Ripensia, Venusul antebelic, « dumneata
erai un copil, probabil » şi pentru acest « probabil »
i-am oferit o jumătate din senviciul cu brînză,
nu m-a refuzat, l-am lăsat la « Delta Dunării »
şi am intrat singur în « Capşa », hotărît să-l
aştept şi să-l întreb şi să-mi explice, de ce scrisese
aşa, să nu mă mintă, să nu . . ., l-aş ierta,
fiindcă-l iubeam, aşa i-aş fi jurat, ca o fecioară,
pe ultimul meu senvici, pipăindu-l în buzunar
lîngă cei « 25 », îl iubeam pentru frumuseţea lui de stil
şi de bărbat, dar era atît de falnic încît nu îngăduia
milă, îl iubeam cu teamă şi fără duioşie,
putea fi fiară şi simultan să plîngă ca un prunc,

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

*era frumos şi rău, sarcastic şi înfricoşat,
încît, ca să-mi fac curaj, am cerut o cafea
şi un rom, la ora dintre cîine şi lup, am desfăcut şervețelul
cu ultimul senvici şi trăgînd cu ochiul ca să controlez
că nu mă vede cineva, am îmbucat două muşcă-
turi şi repede am îngrămădit jumătatea în buzunar,
am prins putere să trag o duşcă sănătoasă de rom,
o gură bună de cafea, ţinîndu-mă dîrz în aşteptare,
fixînd îndărătnic uşa, rugîndu-mă, rugîndu-l,
să vină, să apară, să se aşeze la masa lui, o dată
să fie şi el bun, clement, ascultător şi darnic,
să împărţim ultima îmbucătură şi ultimele întrebări,
să se milostivească şi se milostivi, apăru, elegant,
strălucitor, cu privirea-i feroce albastră în care licărea
o lacrimă, îşi dezbrăcă pardesiul dîndu-l oberului
curbat, prompt pornit să-i aducă cafeaua, mîndru
şi încordat aştepta să i se aşeze un om la masa
de marmoră, urmînd ca el să-l refuze sau nu,
nimic nu-l mulţumea ca plăcerea de a refuza,
dovadă că o dată cu pornirea foielii de seară, unul,
doi, trei, patru — îi număram cu voluptate, ca pe leii
necesari, în unele zile, cumpărării unei pîini —
se avîntaseră spre masa lui, îl felicitaseră « pentru
Pasternak », doi se întinseseră să-l îmbrăţişeze
şi el se feri cu o hotărîre care-i paraliză,
unul chiar cuteză să se instaleze pe scaunul din
faţa lui (vremelnic), pe fiecare îl alungase, se vedea
din rapiditatea cu care pe faţa lor se stingea candela
entuziasmului capşist şi capsat — e o lumină cu
totul specială aceea a linguşelii ratate — încît
mi-am strîns toate puterile, l-am aşteptat să-şi
încheie un căscat de fiară sătulă şi, în picioare,
fără să îndrăznesc a-i atinge marmora mesii
dar renunţînd şi la orice introducere convenţională,
l-am întrebat dacă n-ar avea bunătatea să-mi aducă
mîine, la gazetă, cîteva traduceri din Pasternak,
nu auzisem, nu citisem nimic de Pasternak, aveam
mari lacune, abia îl descoperisem pe Babel, mă copleşise,
« exact ca pe D-voastră Hamsun, v-am auzit într-o zi,
tot aici, povestind ce a însemnat Hamsun pentru
D-voastră, ce important este ca tînăr şi incult să
fii zdrobit măcar o dată de un scriitor, este sau nu
esenţial pentru cariera mea să ştiu ce a scris, cum
sună Pasternak ?, v-ar fi greu ?, gîndiţi-vă », el mă
privea strîngînd cu cea mai schematică expresivitate
maxilarele, m-ar fi înghiţit în albastrul Pacificului
său, îmi ceru să mă aşez pe scaunul din faţa lui,
lăsînd o clipă lungă de tăcere, ca o scurtă solem-
nitate înaintea unei hipnoze, aceea a frazei sale
sacadate, perfect ritmate, la care, mut, « lucra », ca
un pianist concentrîndu-se înainte « să atace » clapele:*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Eşti singurul care nu m-a felicitat azi pentru articol.
Îmi sînt scîrboşi provocatorii. Îi simt imediat.
M-am învîrtit printre provocatori. Pari şi nu pari.
Nu-mi inspiri scîrbă. E un semn că n-ai fi. Cred
în semne. În semnele mele. Ţi-e foame ? Să-ţi comand
un escalop ? După cum ai mînca un escalop, aş vedea
dacă eşti sau nu un provocator ». Atunci am scos
din buzunar jumătatea de senvici cu salam, pe marginea
căreia îmi rămăsese imprimată muşcătura, « dacă
tot sînt un provocator, v-aş stîrni scîrba, întrebîndu-vă:
puteţi gusta dintr-un senvici muşcat de mine ? mi l-a
pregătit o mătuşă pentru care aţi fost, înainte de război,
idolul ei, vroia să vă aştepte, ca pe Vraca, la ieşirea din
redacţie, să-i daţi un autograf, mi l-a pus în buzunar
să-l am la meci, vin de pe stadion, a fost un meci
fără precedent, ştiu că nu agreaţi sportul, fotbalul,
gîndirea cu picioarele, ziceaţi odată, citindu-l pe
Nicolae Iorga . . . », vorbeam ca-n transă, nici nu ştiu
dacă asta sau altceva îi spuneam, l-am văzut
doar întinzînd mîna spre o bucăţică de salam,
înghiţind-o cu poftă, apoi:

« — În gară mîncam salam aşa, cu toţi derbedeii. Cunoşti derbedeii gării? Ai dormit în gară? N-ai dormit în nici o gară. Se vede pe chipul dumitale că n-ai dormit în nici o gară, printre derbedei. Se vede că n-ai dormit decît în patul lu' mămica şi tăticu. Mai mult de o ironie nu poţi crea. Picioare împuţite n-ai mirosit. Chiorăit de maţe n-ai auzit. Jurămînt că n-ai să mori cu izmana ruptă în cur, n-ai făcut. Ce-ai făcut? Ai citit Anatole France, din cîte am văzut în articolele dumitale. Ai citit Anatole France şi crezi că l-ai apucat pe Dumnezeu de picior. Anatole France nu e nici degetul mic al lui Dumnezeu. Dumnezeu nu face ironii. Ai auzit de Ţvetaeva? N-ai auzit de Ţvetaeva. Vii şi-mi ceri Pasternak, dar n-ai citit o poezie de Ţvetaeva. Mămica avea pe noptieră *Toi et moi*, nu? (Fulgerat de ştiinţa lui, l-am încurajat, instinctiv, cu o aprobare din bărbie) Ţvetaeva n-a scris *Toi et moi*. Era mai talentată decît Pasternak. Era mai umană decît el. Era mai curată decît el. L-a iubit fără să-l cunoască, i-a scris ani de zile din străinătate, s-a întors pentru el în Rusia, n-a primit premiul Nobel. Ţvetaeva n-a luat premiul Nobel (dicta un articol? fusese în stare să dicteze o carte în această bătaie de metronom a frazei!) s-a spînzurat, în '39, într-o şură, într-o şură dintr-un oraş tătar, pe strada Jdanov, da, pe strada Jdanov; Ţvetaeva s-a spînzurat pe strada Jdanov din Elabuga. Ai auzit de oraşul Elabuga? N-ai auzit de Elabuga, dar vrei să ajungi la Pasternak. Dacă vrei să ajungi la Pasternak, trebuie să intri în şura aceea. La Pasternak se ajunge printre spînzuraţi şi împuşcaţi. Printre Babel, Maiakovski şi Mandelstam. Ai auzit de Mandelstam? (Am negat încet, din cap, căutînd să intru în ritmul lui, în stilul lui balansat savant între sarcasm şi lirism, perfect frînate, atent controlate) N-ai auzit de Mandelstam! Pasternak, te asigur, a auzit de Mandelstam. A auzit prea bine. Şi ce a făcut? a făcut ce-ai fi făcut şi eu: nu s-a sinucis. În schimb, dumneata te duci la meci şi vii de acolo să mă chinuieşti pe mine. Pentru ce mă chinuieşti? »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cu fiecare frază, cîte o lacrimă, din ochii săi de un albastru tot mai sumbru, se îndrepta, majestuoasă, spre colţurile gurii rele şi energice; nu-mi dădusem seama cînd apăruseră; luă şerveţelul senviciului şi se şterse bătrîneşte pe obraz, risipind firimiturile de pîine pe cămaşa albă, pe vesta neagră, pe manşetele hainei, nu încercă să le scuture, îi veneau bine, ca şi cum cineva l-ar fi « bătut », de noroc, cu boabe de grîu feeric; n-am vrut să mă las înduioşat şi i-am spus că toate aceste fraze bine ritmate sînt alibiuri pentru frica lui, în trudnica-i trufie.

« ... şi ce? Cine poate trăi fără un alibi? Pasternak are un alibi, ca să fie viu. Eu am un alibi, ca să fiu viu. Dumneata ai un alibi ca să-mi scrii schiţele acelea luminoase de la Bicaz, deşi eşti obsedat de Anatole France, Camil şi Sebastian . . . (toţi trei rostiţi cu un dispreţ milos). Ce să caute Sebastian al dumitale la Bicaz? Ca să-l eviţi printre macarale, n-ai nevoie de un alibi? Şi de o revistă X în care să te publice? N-ai nevoie de o revistă pentru schiţele acelea prea luminoase? Cui le duci? Mie sau lui Pasternak? Cine ţi le publică? Eu sau Pasternak? N-am auzit de Pasternak, ca să se audă de dumneata, de Camil, de Sebastian, de toţi ironiştii . . . de toţi analiştii . . . de toţi macaragii dumitale . . . Îţi chiorăie maţele, nu-i aşa? (surîse ceva mai blînd) Nemernica noastră poftă de viaţă! Blestematul nostru escalop de la Capşa ! Deliciosul nostru escalop de la Capşa ! Fragedul nostru escalop . . . Toţi sîntem fragezi . . . Pînă mă va judeca istoria, îţi pot oferi un escalop? (şi către oberul care-i punea, grijuliu, temător să-l întrerupă, ceaşca pe masa de marmură): De ce a durat atîta? De ce mă chinuiţi? . . . Adu-i, te rog, domnului un escalop . . . »

Niciodată nu voi desconspira alibiul pe care m-am bizuit pentru a-i spune — politicos, micburghez, copil cuminte şi speriat — « mulţumesc », ridicîndu-mă şi mergînd grabnic spre casă. Niciodată, nimănui, poate doar, într-o altă lume, lui Pasternak — acelui Pasternak

căruia Ţvetaeva, în '35, cînd Boris fusese la Paris, la Congresul antifascist pentru apărarea culturii, iar la întoarcere, trecînd prin Germania, nu se oprise la München să-şi vadă părinţii emigraţi acolo din '921, îi scria: « . . . omoară-mă, n-am să înţeleg niciodată cum poţi trece cu trenul pe lîngă mama ta, pe lîngă o aşteptare de 12 ani, şi nici mama nu va înţelege . . . eu aş fi luat trenul în spinare ca s-o pot vedea, deşi s-ar putea să mă tem la fel de acest lucru, să mă bucur la fel de puţin . . . dacă te va ierta, mama ta este chiar acea mamă din poezia medievală — îţi aminteşti, el fuge, inima mamei îi scapă din mînă şi el se împiedică de ea: « Ei voici que le coeur lui dit: T'es-tu fait mal, mon petit? . . . »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

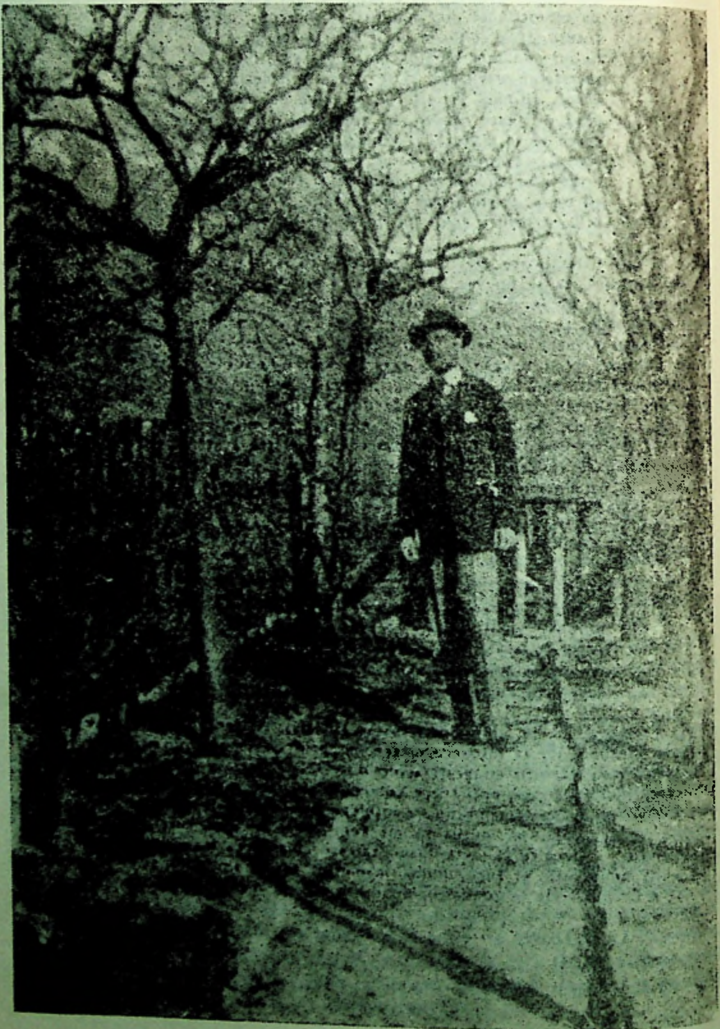

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PASTERNAK
ȚVETAEVA
RILKE

Un triunghi epistolar

Cu un argument editorial de LILY DENIS

[. . .]

Marina Țvetaeva și Boris Pasternak erau moscoviți, de aceeași vîrstă și provenind din familii universitare. Părinții veniseră din provincie și reușiseră — numai prin meritul propriu — să-și cîștige celebritate și rang social. Mamele lor erau — amîndouă — pianiste de talent din pleiada formată de Anton Rubinstein. A Țvetaevei, — doamna Mein —, nu dăduse niciodată un concert în public, tatăl ei interzicîndu-i, pe cînd mama lui Pasternak (Rosa Kaufmann) își cîștigase din tinerețe o celebritate la scară europeană și preda la conservatorul din Petersburg. Ambele renunțaseră la cariera lor pentru a se consacra familiei.

Deasemenea se poate stabili o paralelă între frecventele călătorii ale Țvetaevei în Germania, sejururile sale aici pentru a urma pensionul (1904—1906), din cauza bolii doamnei Țvetaeva, și anul cînd familia Pasternak a stat la Berlin (1906) apoi timpul petrecut de tînărul Pasternak la universitatea din Marburg (1912).

Totuși, din această tinerețe asemănătoare trebuiau să tragă concluzii contradictorii. Pentru Pasternak a fost condamnarea avînturilor romantice și gîndurilor de sinucidere ce-i dădeau tîrcoale și pe care a reușit să le depășească. Cît despre Țvetaeva, le considera ca factori esențiali ai operei sale și prin urmare drept elemente ale vieții ei cotidiene pe care se sprijinea și le cultiva.

În ajunul războiului, talentul Țvetaevei era recunoscut ; ea își considera de pe acum vocația sa ca o dăruire a destinului, ca o misiune. Pasternak, el, se gîndise mai întîi la o carieră muzicală și se consacrase zece ani studiului compoziției și deasemenea, foarte serios, filosofiei. N-a publicat decît în vara anului 1913 prima sa culegere de poeme. Mai tîrziu și-a reproșat de a o fi dat prematur tiparului. Primele experiențe ale lui Pasternak au fost împiedicate de principiile cercului literar de

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

care aparţinea, acela ale futuriştilor. Dar căutîndu-şi independenţa şi libertatea, a găsit în viaţa şi opera lui Rilke un sprijin şi o justificare. Puţin timp după călătoria familiei în Germania (1907), a descoperit primele culegeri de poeme ale lui Rilke: *Pentru a mă sărbători*, *Cartea imaginilor*, *Cartea orelor*, pe care autorul le trimisese tatălui său cu o dedicaţie. Fu izbit de gravitatea şi fermitatea poeziilor sale: sentimentul de gratitudine faţă de Rilke ce-l stăpîni atunci dură toată viaţa. Îndată încercă să-l traducă pe Rilke, caietele sale de cursuri fiind pline de încercări în acest sens. [1]

Pasternak nu exagera afirmînd că Rilke i-a furnizat baza concepţiilor lui spirituale. Dorinţa sa de a se perfecţiona — ca un principiu capital de comportare — înseamnă de fapt repudierea romantismului pe care a formulat-o pe cînd era încă foarte tînăr. Proza devine baza muzicală şi armonioasă a poeziei sale. Îşi însuşeşte pentru totdeauna dorinţa de a reda realitatea, cu destulă densitate şi vivacitate pentru ca forma artistică să se ivească spontan, cum se naşte o vieţuitoare. Existenţa unui artist se clădeşte ca o asceză şi truda sa contribuie să creeze prin cuvînt o imagine a lumii impregnată de fericirea de a exista şi de a fraterniza cu totul. Se pare că aceasta se impune încă mai mult prin privaţiuni şi dramă.

Pasternak considera ca prima sa victorie în acest sens *Sora mea, viaţa*, scrisă în 1917.

În timpul războiului şi al Revoluţiei, Ţvetaeva şi Pasternak s-au cunoscut foarte puţin. S-o credem pe Ţvetaeva: «Trei sau patru scurte întîlniri. — Şi aproape

---

[1] Iată cîteva din poemele traduse din *Cartea imaginilor*, mai ales în 1911 şi 1912: *Tăcere*, *Îngerul păzitor*, *Muzică*, *Băiatul*; din *Cartea orelor*: *De pe acum se coace ghimpele purpuriu* (n. aut.)

Revelaţiile unei corespondenţe

În ianuarie 1977 s-au descoperit la Departamentul manuscriselor de la Biblioteca naţională din Berna unele din scrisorile Marinei Ţvetaeva adresate lui Rainer Maria Rilke; adăogate la cele publicate anterior — dintre cei doi poeţi şi Boris Pasternak — alcătuiesc o remarcabilă contribuţie la descifrarea operelor şi vieţii a trei din marii creatori ai vremii. Circumscrise numai la anul 1926 — epocă de vîrf a unor singulare relaţii —, concretizau un gînd scump poetei ruse: de a consemna într-un tot unitar — sub titlul CORESPONDENŢĂ ÎN TREI — diagrama raporturilor sentimentale şi spirituale, în perioada culminantă a schimburilor epistolare dintre ei.

E meritul cercetătoarei Lily Denis care — cu asentimentul urmaşilor celor trei artişti — a tălmăcit în franceză, textele germane fiind traduse de cunoscutul scriitor Phillippe Jacottet, iar cele ruse de Eve Malleret şi a reunit într-un compact volum — sub titlul amintit — scrisorile dintre Rilke, Pasternak şi Ţvetaeva din vara anului 1926. Editoarea le-a publicat în 1983 la Gallimard însoţindu-le de o amplă şi documentată *PREZENTARE* şi numeroase note intertextuale ce explică minuţios împrejurările în care a fost elaborată fiecare epistolă. Ni se desfăşoară astfel o autentică radiografie captivantă — sentimentală şi spirituală — ce se citeşte cu fervoare, ca un adevărat roman.

În paginile următoare s-au selectat fragmente din *PREZENTARE* şi cîteva scrisori pentru a pune în lumină — îndeosebi — laboratorul de creaţie a lui Boris Pasternak.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

fără cuvinte, căci niciodată n-am dorit o noutate. — L-am auzit o dată la Muzeul politehnic, cu alți poeți. Avea o voce surdă și uita aproape totul. Lapsurile de memorie cînd se afla pe scenă îl aminteau foarte bine pe Blok. Căuta să se concentreze cu o mutră de martir ; aveai tentația să-l împingi ca pe un vagon ce refuză să înainteze . . . » « Haidem să vedem . . . » și cum n-am înțeles măcar un cuvînt (mormăia ca un urs care se trezește), mi-am zis sîcîită : « Doamne, pentru ce se expune și expune și pe alții la o asemenea încercare ». [2]

În ce-l privește, Pasternak evocă și el tăcerea primelor întîlniri dintre ei : « La o seară colectivă, către începutul Revoluției, am auzit-o recitîndu-și versurile, printre alți poeți. Într-o iarnă a comunismului de război, am trecut pe la ea, avînd nu știu ce comision ; i-am spus baliverne și am auzit lucruri fără importanță. Scăpa înțelegerii mele ». [3]

În mai 1922, Țvetaeva pleacă la Berlin unde-l reîntîlnește pe soțul său, regăsit după ani de separare. Puțin mai tîrziu, Pasternak citește *Verste* (publicată în 1921) și scrie Țvetaevei o lungă scrisoare foarte entuziastă. Douăzeci și cinci de ani mai tîrziu notează : « Trebuia să o citești cu multă atenție. După ce am făcut-o, am scos un strigăt de admirație : în fața mea se deschidea un izvor de forță și puritate. Așa ceva nu se afla nicăieri în jur. Vreau să fiu scurt. Și n-aș comite nici un păcat afirmînd că — exceptîndu-i pe Annenski și Blok, și, cu rezerve pe Andrei Bielîi, tînăra Țvetaeva era ceea ce ar fi vrut să fie — fără să reușească — toți ceilalți simboliști luați împreună. Acolo unde literatura lor se zbătea fără forță în lumea construc-

---

[2] Țvetaeva: *Ploaie de lumină și Epopee*, 1922/III (nota aut.)
[3] Pasternak: *Oameni și situații* (eseu autobiografic) în « Novoi — Mir, » 1967/I, 232 (nota aut.)

•

Așadar, doar cîteva luni din anul 1926, trei din cei mai reprezentativi scriitori ai epocii — Rilke, Pasternak și Țvetaeva — au avut o corespondență de o pregnantă semnificație pentru viziunea lor și istoria literară a contemporaneității. Rilke nu-i văzuse niciodată pe Pasternak și Țvetaeva. Îi unea însă o admirație reciprocă incomensurabilă. Pasternak se afla la Moscova — era epoca cînd se socotea *Doctorul Jivago* —, Țvetaeva trăia în Franța, iar Rilke — nu prea conștient de apropiatul său sfîrșit — agoniza lent într-un castel din Elveția. El publicase cu puțin timp înainte ultimul său volum de poeme în franceză — *VERGERS* — și gloria lui literară — de mult notorie — iradia în toată Europa. Pentru cei doi tineri scriitori ruși, Rilke întruchipa culmea lirismului — la o valență universală — ce le oferea posibilitatea de a-i folosi experiența, în mod cu totul original, fără umbră de imitație. Era o dovadă de necontestat că în lumea centrifugă în care trăiau mai existau valori spirituale universale comune demne de a fi respectate.

Fiecare din cei trei autori ai acestei corespondențe singulare ocupă un loc aparte în literatura epocii și nu pretinseseră niciodată că sunt novatori — scriitori de avangardă care făcuseră *tabula rasa* cu antecesorii lor. Dacă au îmbogățit tezaurul spiritual al umanității o datoresc talentului și inspirației lor subiective, proaspete, creatoare.

Căci Pasternak aprecia că tradiția se află la baza muncii artistului și numai rămînînd credincios acesteia găsește cuvinte diferite, « partea inimitabilă a experienței sale personale ». Astfel se explică de ce scriitorul moscovit, referindu-se la activitatea lui literară din această perioadă — anul 1926 — cînd trudea la *LOCOTENEN-*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ţiilor afectate şi a arhaismelor inerte, ea survola fără trudă dificultăţile artei veritabile, se juca în greutăţile ei, cu un brio, cu un meşteşug incomparabile.

Se afla în străinătate, în primăvara lui 1922, cînd am cumpărat la Moscova o plachetă de versuri — *Verste*. Forţa lirică a formei lor m-a cucerit imediat: cărnoasă, trăită, departe de slăbiciuni anemice, dar strînsă, condensată, negîfîind niciodată în mici versuri izolate, îmbrăţişînd fără ruptură de ritm grupuri întregi de strofe pe întinsul perioadelor sale. O misterioasă înrudire se ascundea dincolo de acestea; poate influenţele comune pe care le-am suferit amîndoi sau identitatea condiţiilor unde s-a format caracterul nostru, rolul similar al familiei şi al muzicii, identitatea punctelor noastre de plecare, a scopurilor şi a preferinţelor noastre. I-am trimis la Praga o scrisoare exultînd de admiraţie şi de uimirea de a o fi ignorat atît de mult timp şi a o fi descoperit aşa tîrziu. Mi-a răspuns. O corespondenţă s-a născut, devenită frecventă mai ales în jurul anului 1925, cînd Ţvetaeva publicase *Meşteşugul* şi circulau la Moscova tot mai des — sub formă de cópii manuscrise — *Poemul sfîrşitului*, *Poemul muntelui* şi *Vrăjitorul de şoareci*, a căror amploare şi gîndire erau atît de vaste, atît de strălucitoare, de o noutate ieşită din comun. Am devenit prieteni ».[4]

Astfel au luat naştere o prietenie, o colaborare şi o iubire sinceră, exprimate prin versuri, proză, texte critice şi, mai ales, prin scrisorile surprinzătoare ce şi le-au adresat. În 1975, fiica Ţvetaevei, Ariadna Efron, a scris despre acestea pagini concise şi scînteietoare. Ea s-a împotrivit ca majoritatea scrisorilor să fie publicate atunci, ci numai la începutul secolului viitor. Înţelegem şi împărtăşim — în bună parte — simţămintele sale. Şi dorim succes acelora care — prin voinţa sa — vor trebui să asigure publicarea lor. Putem afirma dinainte că va fi unul din evenimen-

■

TUL SCHMIDT — socoteşte că « renunţînd la multe lucruri, la riscuri şi excese, la particularităţile ce deosebesc arta acestei epoci » îşi propune « de a expune într-o tălmăcire actuală, în limba cotidiană, mai curgătoare, mai obişnuită, mai egală cel puţin o parte din lumea de azi, cel puţin cea mai preţioasă », — « percepţie a vieţii în culori, în văpăi, percepţie organică ». După cum îi scria şi Ţvetaevei, va rămîne încă un an la Moscova ca să trudească asiduu: «Un an înseamnă o măsură: o voi respecta. E vorba *să lucrez*, să mă înarmez şi să-mi continui eforturile care caută *să redea* istoriei o generaţie ce numai în aparenţă s-a detaşat de ea şi din care facem parte şi noi — tu şi eu » (Scrisoare din 20 aprilie 1926).

Pentru Pasternak — după cum afirmă şi în eseul său autobiografic — *OAMENI ŞI SITUAŢII*; « fiecare persoană care moare abandonează o parte din subiectivitatea ce o poseda cînd trăia şi prin care participă la existenţa umanităţii ». Sau în alţi termeni, referindu-se la sine: « deşi artistul este fireşte muritor ca toată lumea, bucuria de a exista pe care o resimte este nemuritoare şi poate fi trăită oarecum în raport cu forma personală, intimă a senzaţiilor sale primare de către un alt om, prin opera creatorului, veacuri după dispariţia lui » Ceea ce reafirma într-o scrisoare adresată lui Rilke, în care sublinia că rolul poetului este « să renăscocească neîncetat conţinutul poeziei în vremuri diverse purtînd nume diferite »

Astfel ne apare Boris Pasternak şi din acest singular epistolar triunghiular în care zbuciumul său creator se înscrie fecund în aria marilor artişti ai literaturii contemporane.

ALEXANDRU BACIU

[4] Idem

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

tele cele mai semnificative ale literaturii ruse şi ale istoriei sale. După Ariadna Efron, corespondenţa Ţvetaevei cu Pasternak durează din 1922 pînă în 1935, atingînd culmea în deceniul douăzeci, pentru a se reduce încetul cu încetul la nimic. În toată această perioadă nu s-au întîlnit decît o singură dată, deşi au proiectat să se vadă adeseori, dar au amînat totdeauna din diverse motive.

Să precizăm împrejurările ce preludează evenimentele acestui an crucial, care a fost 1926.

La începutul anilor douăzeci, Psaternak se află literalmente în mizerie, neavînd nici măcar cu ce să-şi hrănească familia. În acelaşi timp, îşi dă seama în mod tragic de lipsa de însemnătate a ceea ce a scris după *Sora mea, viaţa* şi *Temă şi variaţiuni* (1917—1918). Ceea ce îl face să creadă că poezia lirică nu este o profesiune pentru timpurile ce aleargă. Aceasta devine nu numai nesăbuită, ci amorală. Vremurile de război şi revoluţie vor istorici şi creatori de epopee. Aceeaşi convingere o îndeamnă pe Ţvetaeva să scrie o operă ca *Arta în lumina conştiinţei*. Pasternak istoriseşte că, cerînd noutăţi despre Rilke de la membrii unei delegaţii de poeţi expresionişti germani proletari, s-a izbit de o ignoranţă totală. Unul din ei, puţin mai cultivat, i-a spus : « *Rilke? Er ist ja so gut wie tot. (Rilke? El este practic mort)* » Or, este tocmai perioada cînd publică *Elegiile din Duino* şi *Sonetele către Orfeu*, adică ceea ce a scris mai frumos, ceea ce i-a imortalizat numele. Avea de ce să fie disperat!

Pasternak îşi împărtăşeşte îndoielile Ţvetaevei ; ea răspunde încrederii lui cu mare avînt : « Boris, este prima ta scrisoare umană, celelalte erau *Geisterbriefe (Scrisori de fantomă)*. Mă simt flatată, copleşită, mîndră. Mi-ai oferit sincer una din ciornele tale » (19.7.1925). Şi îi prezice — în maniera ei — modul de a ieşi din impas : « Atunci, nu te înţeleg : să abandonezi poezia? Şi pe urmă? O să te arunci în rîul Moscova? Dar poezia, scumpul meu prieten, este ca iubirea : durează pînă ce te părăseşte. Tu, tu eşti sclavul lirei tale. » Şi cu încurajările şi aprobarea sa, Pasternak începe în vara aceea poemul *1905*. El nu trece fără greutate de la poezia lirică la subiecte epice, dar îşi cultivă speranţa de a scrie o mare operă romanescă, considerînd noul poem ca un exerciţiu de stil.

Lunga despărţire de părinţii şi surorile lui care locuiesc în Germania din 1921, în sfîrşit, dorinţa de a o revedea pe Ţvetaeva îl îndeamnă să ceară o viză de plecare pentru soţia şi fiul său, precum şi pentru el. În acelaşi timp, devine conştient de însemnătatea noilor sale creaţii : *1905*, *Locotenentul Schmidt* şi *Spektorski* pe care le-a scris fiind permanent în corespondenţă cu Ţvetaeva, primul său lector şi critic. Se pare că numai ea poate înţelege scopurile ce şi le-a fixat, soluţiile găsite şi să aprecieze rezultatul. Iată ce-i scrie, în această privinţă, lui Leonid Pasternak, la 5 februarie 1928 : « Boris este de-a dreptul minunat, dar cît de greşit este înţeles, chiar de acei care îl iubesc ! A vorbi de "viaţa independentă a cuvîntului", cînd tot ce scrie, fiecare rînd, înseamnă o bătălie pentru *esenţial* (care, pentru poet, se exprimă fireşte prin cuvînt !) Atunci, în afară de *esenţial*, nimic nu-l interesează. "O formă dificilă." Nu, esenţialul este dificil. Depeşele lui, scrise în grabă, nu sunt niciodată mai puţin profunde decît versurile sale. Nu sunteţi de acord? Văd în ultimele lui scrisori că este foarte solitar în truda sa. Căci majoritatea laudelor se referă la *subiectul* lui *1905*, altfel spus sunt certificate de bună purtare ».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dintr-o scrisoare a lui Pasternak către Țvetaeva

[. . .] *25. 3. 1926*

Poemul sfîrșitului a trezit în Pasternak simțămîntul unei legături spirituale foarte profunde care îl face s-o tutuiască pe Marina Țvetaeva pentru prima oară. «Ești atît de frumoasă, așa de mult sora mea, așa de mult sora mea, viața mea, ai coborît spre mine de-a dreptul din cer; mi-ai pătruns în străfundul sufletului. Ești a mea, ai fost totdeauna, toată viața mea îți aparține.»

Iată patru seri de cînd strecor în paltonul meu o bucată de noapte praghezǎ unde se amestecă noroi și tenebre, fum și piclă, cu podul acela cînd îndepărtat, cînd aproape, drept în fața ochilor tăi, alunec, mă duc la acei cărora le aparține turnul, clădit din cine știe ce nevoi practice sau doar de memoria mea. Și cu o voce întretăiată, îi inițiez în acest abis de cumplit lirism, de etalări ca la Michelangelo, de surdine ca la Tolstoi, care se numesc Poemul sfîrșitului. L-am primit din întîmplare, bătut la mașina Remington, fără semne de punctuație.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dar de ce-ar mai putea fi vorba, dacă nu l-aş descrie aşa cum se afla pe masă ?

Tu mi-ai amintit Dumnezeul nostru, mi-ai amintit ce sunt eu-însumi, copilăria noastră, această coardă sensibilă din mine ce m-a îndemnat totdeauna să apreciez romanele drept manuale (înţelegi de ce) şi poezia ca etimologia sentimentului (dacă n-ai înţeles ce-am spus despre manual).

E adevărat, e adevărat. Asta-i, e firul ce leagă realitatea; e tocmai ceea ce omul face totdeauna şi nu vede niciodată. Astfel trebuie să se mişte buzele geniului uman, din această creatură ieşită din sine. Aşa, da, aşa ca în părţile esenţiale ale acestui poem. Cu ce emoţie este citit ! Ca şi cum s-ar juca o tragedie ! Fiecare suspin, fiecare nuanţă îţi sunt şoptite.

(. . .) Înţelegi, prin aceste cuvinte dau sens unor fraze întregi, atît de bine încît:

Nu mai sunt decît o jivină rănită la pîntec
este de pe acum evocată prin «pioni» [5].

---

[5] *Poemul sfîrşitului.*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cu siguranţă am sărit ceva, poemul se află în dreapta mea, n-ar trebui decît să arunc o privire acolo şi să verific, dar nu vreau; aşa e viu, răsună în ureche, aşa l-am purtat toate aceste zile, ca « o fericire ce mi-a căzut din cer », « prea-iubită », « uluitoare Marina » sau orice altceva din inconştientul tău pe care, dacă l-ai răsuci, l-ai putea extrage din străfundul meu.

Aşa-s oamenii. Cînd termin de spus versuri, şi le spun aşa, aceasta atrage tăcerea, supunerea, atmosfera unde începe « baia în timpul furtunii ». Cum se întîmplă? Uneori doar printr-o mişcare a sprîncenelor. Sunt acolo, încovoiat, mai bătrîn. Sunt acolo şi recit ca şi cum m-ai vedea, şi te iubesc şi vreau să mă iubeşti. Pe urmă, cînd au reînviat pe măsura ta, a înţelepciunii tale, a infailibilei tale profunzimi, e destul o mişcare din sprîncene şi un « Ei, ce spui? Ce măreţ poate fi omul! » şoptite fără să te clinteşti, pentru ca inima ta să se scufunde în oră, deschisă în volubilitatea ei, şi în ciuda divulgărilor sale, criptografiată împotriva lor prin natura sa, în depărtările ce le deschizi.

Ce mare, ce diavolesc de mare artist eşti, Marina!

Dar nici un cuvînt despre poem, altfel ar trebui să te părăsesc, să părăsesc lucrul, să părăsesc pe ai mei, să întorc spatele tuturor, şi să mă apuc a scrie interminabil despre artă, despre geniu, despre descoperirile obiectivităţii pe care nimeni nu le-a studiat cum trebuie, despre darul identificării cu lumea, pentru că de-a dreptul spre culmea acestor înălţimi se îndreaptă tirul tău, ca orice creaţie adevărată.

O scurtă observaţie, numai despre unele expresii. Mă tem că lexicurile noastre nu coincid totdeauna, căci deşi am fost schismatici de la vîrstă fragedă, n-am respins în acelaşi fel, tu şi eu, suita fără sfîrşit a poncifurilor la modă. Tu ai putut să înlături termeni ca « artist » şi « obiectivitate » din glosarul celor de care fugeai. Atunci nu înţelegeai de la ei decît că sunt din Sivtsev-Vrajek[6]*, înfumuraţi, duhnind a vin şi părăsiţi pentru totdeauna ca inutili pe cine ştie ce scară ospitalieră.*

Eu i-am preluat. Totuşi nu voi spune nimic despre « natura de artist », domeniul acesta nu era « teologia » mea; ar fi trebuit pentru asta să scriu un tom întreg, şi n-aş fi fost capabil. Cît despre « obiectivitate », iată: înţeleg prin acest termen un simţămînt insesizabil, magic, rar şi — cred ca şi tine — de un nivel foarte ridicat. Aşadar părerea mea, în două cuvinte. Citindu-mă, înţelege-l la modul tău, gîndeşte-te la ce ţi-e propriu, ajută-mă.

Puşkin a spus (tu ştii asta mai bine ca mine, iartă-mi ignoranţa şi inexactitudinile): « Ştiţi, Tatiana mea o să se mărite ». Trebuie să credem că pe vremea lui era un mod nou, proaspăt, de a exprima acest sentiment.

Pasternak îşi concentrează atenţia asupra unor situaţii ce sunt pentru el mai mult decît esenţiale, pe care le-a elaborat cînd era tînăr. El înţelege şi scrie Ţvetaevei că părerile lor despre originile artei romantice, atît de apropiate cînd erau tineri, « la fel de schismatice dintr-o vîrstă fragedă, n-au respins totuşi în acelaşi mod succesiunea poncifelor la modă ». Feciorul unui pictor de meserie, Pasternak nu se teme să vorbească de artă în termeni de atelier: natura artistului, obiectivitate. Nu-i cazul cu Ţvetaeva. Dar refuzul comun al criticii şi al teoriilor diletante îi aliază şi îi apropie. Atmosfera snoabă a conversaţiilor circumliterare ce domnea în inteligenţia moscovită îi dezgustă, le repugnă şi unuia şi celuilalt.

În evoluţia atitudinii lor în această problemă, ce provenea poate de la şcoala din Marburg şi de la şeful ei — Herman Cohen, — Pasternak consideră că subiectiva creaţie a artistului, ţinînd seama de aptitudinea acestuia de

---

[6] În vremea aceea, cartier monden din Moscova (nota aut.)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

a întruchipa experienţa proprie în arta sa, poate, la modul ideal, să urmărească o existenţă obiectivă, să integreze domeniul umanităţii şi să devină o parte a universului. Trecînd de la subiectiv la obiectiv, creaţia umană se dovedeşte mai semnificativă decît autorul ei.

În acest context, fraza lui Puşkin despre Tatiana se explică. La fel, dacă Pasternak se scuză despre inexactitatea citării sale o face pe bună dreptate: istoria este relatată de mai mulţi contemporani ai lui Tolstoi, care o povestesc adeseori în diverse variante.

Mai departe, Boris Pasternak afirmă că noutatea acestui paradox s-a uzat cu timpul şi noţiunea de obiectivitate a creaţiei personale a devenit în zilele noastre una din legile naturale ale universului.

Sentimentul obiectivităţii operei — adică senzaţia că forţa ce a produs-o e superioară autorului ei, — Pasternak l-a trăit cînd a creat *Sora mea, viaţa*, socotindu-l ca o apreciere determinantă a adevărului în artă. El îi scrie Ţvetaevei: « Pentru a exprima sentimentul despre care vorbesc, Puşkin ar fi trebuit să facă o asemenea apreciere — nu despre Tatiana, ci despre întregul poem: ştiţi am citit *Oneghin*, precum am citit odinioară pe Byron. Nu-mi imaginez că l-a scris. Ca poet, este mai mare ca mine. Este subiectiv ce a scris el însuşi. Este obiectiv ceea ce (din operele tale) tu citeşti şi corectezi pe şpalturi, ca şi cum acestea ar fi fost scrise de cineva mai de seamă ca tine. »

Această obiectivitate nu este condiţionată de aprecierile altuia; liberată de sentimentul paternităţii literare, « bucuria sa deplorabilă, fatală, ucigaşă », ţine de conştiinţa unui dar nemeritat.

Toate acestea, Pasternak le găseşte în *Poemul sfîrşitului*, unde Ţvetaeva este pentru totdeauna legată de ce a văzut şi a descris: sejurul simultan în locuri deosebite: o cociabă din Praga şi de asemenea podul de unde mamele se aruncă în fluviu cu micuţii lor bastarzi.[7] Apoi, Pasternak revine la ideea fatalităţii în relaţiile lor — dintre Ţvetaeva şi el — independent de orice sentiment, apreciere, dorinţe. Îşi aminteşte că încă din scrisorile anului 1923 sau 1924, îşi vorbeau de predestinare şi îşi spuneau că era drept să fie unul lîngă altul.

Această convingere, Ţvetaeva a formulat-o astfel:

Sunt foarte liniştită. Nici o frămîntare. Petrec zile întregi într-o fericire deplină. Pentru prima oară în viaţa mea, nu sortilegiile, ci cunoaşterea. Eşti confirmat în univers în afară de mine.

Amintindu-şi de cît de multe ori personaje imaginare ocupau locul geniilor şi prietenilor de încredere — cît au fost de penibile pierderea iluziilor şi răsturnarea idolilor! — Pasternak nu încetează să se bucure de întîmplarea ce a voit să trăiască în acelaşi timp cu un atît de autentic poet — şi mai ales o femeie: este atît de rar! Paralel cu această coincidenţă, el o evocă pe Marceline Desbordes-Valmore, a cărei admiratoare a fost şi Ţvetaeva.

Şi deodată iată că n-am creat-o, tutuită de natură prin fiecare freamăt, exagerat, adică pe toată croiala ta. *Cît de cumplit eşti a mea şi n-ai fost creată de mine, — iată ce gîndesc.*

---

[7] Ultimile cuvinte sînt citate din *Poemul sfîrşitului* (notă aut.)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Aceste reflexii continuă în scrisoare următoare, din 27 martie:

Eşti obiectivă şi — mai ales — foarte înzestrată: genială. *Şterge acest ultim cuvînt dacă vrei. În folosinţa personală, e trivial, simte pomada. De cîte ori l-am întîlnit m-a cuprins neliniştea, ca pe tine însăţi — fără îndoială. N-are importanţă, nu-i o evaluare negativă şi ipotetică, ci un mister pozitiv care e suspendat deasupra ta asemenea unui acoperiş aerian sub care, de la un an la altul, faci să înflorească ştiinţa ta.*

*Ce-i important este la ce lucrezi. Ce-i important este că tu clădeşti o lume încoro*natã de enigma geniului. *În zilele tale, cît trăieşti, cerul a diluat acest acoperiş, azur viu deasupra oraşului unde locuieşti sau îţi închipui că te afli, scriindu-ţi creaţia. În alte vremuri, oameni vor merge deasupra lui şi va fi pămîntul altor epoci. Solul oraşelor se sprijină pe genialitatea invocată de alte secole.*

. . . Îmi spui că nu eşti înţeleasă la prima lectură, că o tăcere totală se înstăpîneşte atunci. Experienţa mea în acest domeniu suferă, dacă nu la fel, dar aproape aidoma, cu acelaşi îndreptăţit sentiment. Doar versurile mele cele mai vechi, cele mai puţin reuşite, de acum cincisprezece ani (adică în adevăr primele, ale debutului) au incitat (şi doar asupra unei persoane şi «jumătate», nu mai mult). N-am întîrziat să observ că există un interval de doi ani între momentul cînd scriam un poem şi acela cînd înţelegerea lui devenea imediată, unitate indivizibilă, căci în cazuri rare numai, răgazul era de doi ani, adesea era de trei sau mai mulţi . . .

Paginile unde filosofia se amestecă cu expresia unei emoţii aproape insuportabile, acumulată şi căutînd o ieşire, se iluminează ca o scînteie a mărturisirii raţiunii sale reale. Pasternak se trădează:

Scrisorile mele viitoare îţi vor părea plictisitoare dacă nu eşti cu mine acum şi dacă ignori ce corespunde cu o anumită situaţie şi de ce în acest mod. De Rilke, — o parte din viaţa noastră, omul care ne-a invitat pe amîndoi să mergem să-l vedem în Alpi vara viitoare, — mă voi ocupa mai tîrziu, într-o scrisoare ulterioară.

Aşteptînd copia scrisorii lui Rilke, Pasternak îndrăgeşte şi construieşte planuri a căror tristă realizare va fi tema unei alte corespondenţe.

Neliniştea sa se dezvăluie limpede în scrisorile către părinţii săi care se aflau în Germania. Cu o stăruinţă ce nu-i stă deloc în obicei, îi grăbeşte — ca şi pe surorile sale — să-i trimită, în sfîrşit, scrisoarea lui Rilke ce-i promite noi perspective de viaţă.

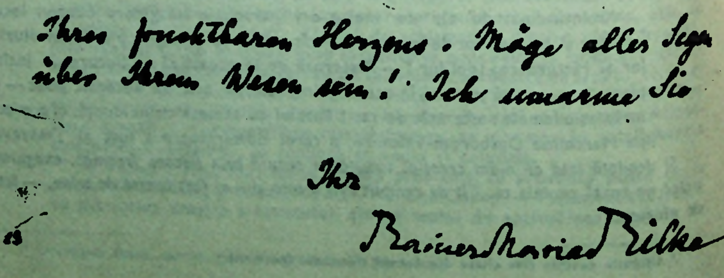

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Rilke către Pasternak

Val-Mont-par Glion (Vaud)

Scumpul meu Boris Pasternk,

Chiar azi cînd scrisoarea dumneavoastră atît de sinceră m-a învăluit ca nişte zbateri de aripi,dorinţa vă este împlinită: Elegiile şi Sonetele către Orfeu *se află de pe acum în mîinile poetei ! Aceleaşi cărţi, în alte exemplare, o să vă parvină foarte curînd. Cum să vă mulţumesc că m-aţi lăsat să văd şi să simt ceea ce faceţi să crească în dumneavoastră atît de minunat. Că veţi fi putut să-mi transmiteţi astfel asemenea bogăţii ale sensibilităţii dumneavoastră este o glorie a inimii fecunde ce o aveţi. Toată binecuvîntarea asupra fiinţei dumneavoastră ! Vă îmbrăţişez.*

Al dumneavoastră
Rainer Maria Rilke

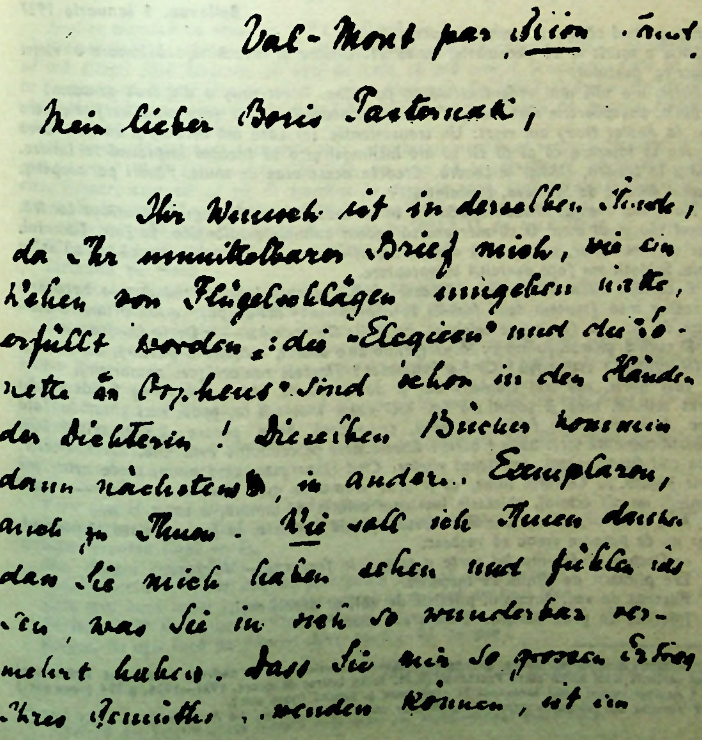
Val-Mont par Glion (Vaud)

Mein lieber Boris Pasternak,

Ihr Wunsch ist in derselben Stunde, da Ihr unmittelbarer Brief mich, wie ein Wehen von Flügelschlägen umgeben hatte, erfüllt worden: die »Elegien« und die »Sonette an Orpheus« sind schon in den Händen der Dichterin! Dieselben Bücher kommen dann nächstens, in anderen Exemplaren, auch zu Ihnen. Wie soll ich Ihnen danken, dass Sie mich haben sehen und fühlen lassen, was Sie in sich so wunderbar vermehrt haben. Dass Sie mir so grossen Ertrag Ihres Gemüthes zuwenden können, ist ein

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Pasternak va păstra toată viaţa cele două file de hîrtie pe care era scris acest mesaj. În vara lui 1960, le-am luat dintr-o scrisoare purtînd menţiunea « foarte preţios » găsită într-un portmoneu dintr-un buzunar al vestei sale.

O altă foaie de hîrtie mototolită pe margini, conţinea, — copiată în germană de mîna Ţvetaevei — un pasaj dintr-o scrisoare pe care ea o primise de la Rilke:

Sunt atît de tulburat de plenitudinea şi intensitatea interesului său, încît nu-i pot spune astăzi mai mult: dar trimite-i pagina anexată aici prietenului, la Moscova. În semn de salut.[8]

Ţvetaeva către Pasternak

Bellevue, 1 Ianuarie 1927

Eşti primul căruia îi menţionez această dată.

Boris a murit la 30 decembrie, nu la 31. Ultima şi meschina răzbunare a vieţei împotriva poetului.

Boris, n-o să-l mai vedem niciodată pe Rilke. Acest oraş a dispărut de-acum.

Boris, paşapoartele sînt mai puţin scumpe acum în Rusia (am citit ieri). Noaptea asta (a Anului Nou) am visat: Un transatlantic (în care mă aflam) şi un tren. Ceea ce vrea să însemne că ai să vii să mă întîlneşti şi o să plecăm împreună la Londra. Clădiţi în Londra, clădiţi în Londra. Cred în acest oraş de mult. Păsări pe acoperiş, viscolul dincolo de Moscova, ţi-aminteşti ?

Nu te-am chemat niciodată, acum a bătut ceasul. Vom fi singuri în uriaşa Londră. Oraşul tău şi al meu. O să mergem să vedem animalele sălbatice. În faţa Turnului, doar un mic scuar, pe o pantă abruptă, pustie, cu o pisică sub o bancă. O să stăm acolo. Soldaţii vor face exerciţii în apropiere.

E curios. Tocmai îţi scriam aceste rînduri despre Londra; mă duc la bucătărie şi vecina mea (suntem două familii în apartament) mi-a spus: « Am primit o scrisoare de la. . . » (un nume celebru). Eu: — « De unde ? » — « De la Londra ».

Şi curînd, plimbîndu-mă cu Mour (prima zi a anului, orăşelul e pustiu), ce uimire, vîrful arborilor este roşu ! Ce s-a întîmplat ? Tinerele ramuri (ale nemuririi).

Vezi Boris, noi trei trăind n-am fi dăruit nimic. Mă cunosc, n-aş fi putut să-i sărut mîinile, n-aş fi putut s-o fac nici chiar înaintea ta, poate nici chiar în faţa mea. M-aş fi simţit frîntă, deşirată, crucificată, Boris, pentru că mai există încă această lume de aici: Boris ! Boris ! Cum cunosc pe cealălalt ! Prin vise, aerul viselor, prin ce-i fundamental, cotidianul viselor. Cînd ignor asta, cînd nu-mi place asta, mă simt jignită. . . Cealaltă lume, dă-ţi doar seama de asta: lumea cealaltă[9] *— o altă lumină, un alt ecleraj, obiectele luminate diferit de lumină, a ta, a mea.*

Altă lume —, *atîta vreme cît această expresie va exista, la fel va exista şi poporul. Dar nu de popoare vreau să vorbesc.*

— *Despre el. Ultima lui carte a scris-o în franceză* — Vergers.

Era plictisit de limba sa maternă.

Plictisit de voi, duşmani, plictisit de voi, prietenii mei.

Plictisit de prea darnicul limbaj al Rusiei [10].

---

[8] Rînduri dintr-o scrisoare adresată Tvetaevei, considerate pe nedrept ca un *post scriptum* al unei scrisori a lui Rilke către Pasternak (R.M. Rilke Lettres de *muzat*. 1921—1926, p 394 (nota aut.)

[9] Acelaşi cuvînt *sviet* înseamnă în rusă *lume* şi *lumină* (nota aut.).

[10] Versuri din *Deasupra azurului boschetelor moscovite* în *Poeme din Moscova* (nota aut.).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Era plictisit de gloria lui, a vrut să se întoarcă la şcoală, şi-a însuşit cea mai ingrată dintre limbi pentru un poet: franceza (poezia —, şi din nou a ajuns acolo şi a obosit îndată). Nu era limba germană, era omul. Setea sa de limba franceză era setea de îngeri, de lumea cealaltă. S-a trădat cu Vergers, s-a trădat în limba îngerilor.

Vezi, este un înger, îl simt mereu în spatele umărului meu drept (nu-i preferinţa mea).

Boris, sunt fericită că ultimul cuvînt ce l-a auzit de la mine a fost Bellevue.

Căci este primul cuvînt de Dincolo, *cînd priveşti* Pămîntul ! *Dar trebuie absolut să pleci.*

Scrisoarea postumă a Ţvetaevei către Rilke

Anul se termină cu moartea ta? Un sfînt? Un început.

Prea-scumpule, ştiu că acum — Rainer, iată, am izbucnit în plîns — că acum poţi să mă citeşti fără scrisori, că eşti pe cale să mă citeşti. Scumpule, dacă tu, dacă tu ai murit, nu există moarte, viaţa — nu-i decît una. Ce încă? Orăşelul din Savoia — cînd? Unde? Rainer, şi cuibul de somn? Acum, tu ştii şi rusă, ştii că gnezda *înseamnă cuib, şi încă multe altele.*

Nu vreau să recitesc scrisorile tale, altminteri n-aş mai vrea să 'trăiesc' ('n-aş mai putea ' 'Pot' totul — nu-i un joc), aş vrea să te reîntîlnesc, să nu mai rămîn aici. Rainer, ştiu că ai să fii imediat în dreapta mea, aproape simt, de pe acum, capul tău luminos. Te-ai gîndit o dată la mine? Mîine este Anul Nou, Rainer — 1927. 7 — cifra ta preferată. Aşadar te-ai născut în 1875? 51 de ani? Tînăr.

Sărmana ta micuţă, care nu te-a văzut niciodată.

Sărmana de mine.

Totuşi, nu trebuie să fiu tristă! Astăzi, la miezul nopţii, voi ciocni cu tine (vai, foarte încet, nu ne place zgomotul, nici ţie, nici mie).

Scumpule, fă să visez uneori despre tine.

N-am crezut niciodată că ne vom întîlni aici; nici măcar aici, nu-i aşa? Mi-ai luat-o înainte să faci puţină ordine — nu în cameră, nici în casă — ci în peisaj — ca să fiu binecuvîntată.

Îţi sărut gura? Tîmpla? Fruntea? Mai degrabă gura (căci nu eşti mort), ca unui adevărat muritor.

Scumpule, iubeşte-mă altfel şi mai mult ca oricare altul. Nu fii supărat pe mine — obişnuieşte-te cu mine, aşa cum sînt.

Ce încă?

Prea tare, Poate? Nici tare, nici departe.

... puţin prea în faţă la acest spectacol emoţionant[11] — *nu încă, încă foarte aproape, fruntea lîngă umăr.*

Nu, dragul meu băiat

Rainer, scrie-mi *(este atît de prostească această rugăminte?)*

Cele mai bune urări şi un frumos peisaj al cerului de Anul Nou!

Bellevue, 21 decembrie 1926, la zece seara.

Rainer, tu eşti încă pe Pămînt doar pentru 24 de ore!

În româneşte de **ALEXANDRU BACIU**

---

[11] Versuri din *Vergers* citate inexact (« la acest *joc emoţionant* ») (nota aut.).

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

BORIS PASTERNAK

« Cartea, o bucată cubică de conştiinţă fierbinte . . . »

Cînd vorbesc despre mistică, despre pictură, sau despre teatru o fac cu seninătatea paşnică prin care se caracterizează comentariile unui amator liberal.

Cînd este vorba despre literatură, îmi vine în minte *cartea* şi-mi pierd capacitatea de a raţiona. Trebuie să fiu înghiontit şi scos cu de-a sila, ca dintr-un leşin, din starea unei visări fizice a cărţii, şi de-abia atunci, şi dealtfel fără nici un chef, depăşindu-mi o uşoară senzaţie de scîrbă, voi împărtăşi discuţia altora pe o temă literară oarecare, unde nu va fi desigur vorba despre carte ci despre orice altceva, despre scenă, de exemplu, sau despre poeţi, despre şcoli şi despre noua artă etc.

Din proprie voinţă însă, fără să fiu silit, nu voi trece niciodată şi cu nici un preţ din lumea mea de grijî în această lume de amatorism senin.

Curentele contemporane şi-au închipuit că arta este ca o fîntînă arteziană, cînd ea este, de fapt, ca un burete.

Au ajuns la concluzia că arta trebuie să ţîşnească, în timp ce ea trebuie să absoarbă pînă la saturare.

Au ajuns la concluzia că ea poate fi descompusă în mijloace de expresie, în timp ce ea se compune din organele de simţ.

Ea trebuie să se afle întotdeauna în văzul lumii şi să rămînă mai curată, mai receptivă şi mai adevărată decît toţi; în zilele noastre însă ea a cunoscut pudra, cabina actorului, şi se expune de pe scenă de parcă în lume ar exista două arte şi una dintre ele, dispunînd de anumite rezerve, îşi poate permite luxul autopervertirii egale cu sinuciderea. Ea se expune cînd ar trebui, de fapt, să se piardă în stal, în anonimat şi, inconştientă de faptul că sare în ochi, să se pituleze într-un colţ, bolnavă de transluciditate şi fosforescenţă.

Cartea este o bucată cubică de conştiinţă fierbinte, fumegîndă, şi nimic mai mult.

Strigătul păsării din perioada de împerechere este dovada grijii pe care natura o poartă supravieţuirii înaripatelor, glasul ei primăvăratec răsunîndu-şi în urechi.

◀ B. Pasternak citind un volum de Rilke. 1933

Vă datorez trăsăturile esenţiale ale firii mele, toată structura vieţii mele spirituale

Dintr-o scrisoare către R.M. Rilke

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Cartea este aidoma cocoşului de munte surd cînd îşi cheamă perechea. Asurzită de ea însăşi, absorbită de propria ei voce, ea nu aude pe nimeni şi nimic.

Fără ea, specia spirituală nu s-ar fi putut perpetua. Ar fi dispărut. Maimuţele nu au avut-o.

A fost scrisă. Apoi a crescut, inteligenţa i s-a ascuţit, a căpătat experienţă, — şi iată că s-a făcut mare, priviţi-o — aşa e. Nu-i vina ei că poţi vedea printr-însa ca prin sticlă. Acestea sînt rînduielile universului spiritual.

Încă nu de mult lumea credea că scenele din cărţi sînt înscenări. Era o greşeală. De ce-ar avea ea nevoie de ele? S-a uitat că singurul lucru care ne stă în putere este să reuşim să nu denaturăm vocea vieţii ce răsună în noi.

Incapacitatea de a găsi şi de a spune adevărul este un defect pe care nici o capacitate de a spune neadevărul nu îl poate compensa. Cartea este o fiinţă vie. Ea este conştientă şi în toate minţile: tablourile şi scenele sînt ceea ce a adus ea cu sine din trecut, ceea ce a reţinut şi nu are de gînd să uite.

Viaţa nu a început de ieri, de alaltăieri. Arta nu a început niciodată. Ea a fost evidentă dintotdeauna, chiar înainte de a se ivi.

Ea este infinită. Şi aici, în această clipă, din spatele meu şi din mine suflă asupră-mi, ca dintr-o sală de festivităţi brusc deschisă, valul proaspăt şi năvalnic al fiinţării ei veşnice şi atotcuprinzătoare, ca şi cum clipa însăşi ar fi fost adusă să depună jurămînt.

Nici o carte adevărată nu are prima pagină. Ca foşnetul pădurii, ea se zămisleşte Dumnezeu ştie unde şi creşte şi reverberează trezind desişul secular şi deodată, în clipa cea mai întunecată, cea mai uimitoare şi răscolitoare, ea glăsuieşte, cu toate acutele deodată, ajunsă acum la destinaţie.

În ce constă minunea? În faptul că a existat cîndva pe lume o fată de şaptesprezece ani purtînd numele de Mary Stuart, care într-o zi de octombrie, la fereastra sub care huiduiau puritanii, scrise, în franţuzeşte, o poezie ce se termina cu următoarele cuvinte:

Car mon pis et mon mieux
Sont les plus déserts lieux.

Apoi în faptul că odată, în tinereţe, lîngă fereastra dincolo de care se zbătea dezmăţatul octombrie, poetul englez Charles Algernon Swinburne termină poemul *Chastelard*, unde tînguirea stinsă a celor cinci strofe ale Mariei se umflă în cumplitul şuierat al celor cinci acte tragice.

În al treilea rînd, minunea stă, în sfîrşit, în faptul că odată, cu cinci ani în urmă, traducătorul privi pe geam, neştiind de ce să se mire mai mult.

De faptul că viscolul de pe rîul Elabuga ştie limba scoţiană şi, ca şi în ziua aceea, încă îşi mai face griji pentru fetiţa de şaptesprezece ani, sau de faptul că fetiţa şi tristul ei poet englez reuşiseră să-i povestească atît de bine în limba rusă, pătrunzîndu-i atît de adînc în suflet, tot ce continua să îi tulbure mereu pe amîndoi şi nu a contenit vreodată să-i obsedeze.

Ce înseamnă asta? — îşi puse problema traducătorul. Ce se petrece acolo? De ce este atîta linişte astăzi (şi totuşi viscolul suflă atît de puternic) acolo? Judecînd după semnele pe care le trimitem noi spre acele timpuri, acolo ar trebui să curgă sînge. Şi totuşi acolo se zîmbeşte.

Iată în ce constă minunea. În unitatea şi identitate vieţii acestor trei şi a multor, multor altora (martori şi contemporani a trei epoci, personaje de biografii, cititori) — în realul octombrie al nu se ştie cărui an, care urlă, orbeşte şi îşi pierde vocea acolo, dincolo de fereastră, la poalele munteiui, în . . . artă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cu Meyerhold, în 1932

Iată minunea.

Există neînțelegeri. Ele trebuie evitate. Acum va fi vorba despre obolul dat plictiselii.

De obicei se spune — scriitor, poet . . .

Estetica nu există. Mie mi se pare că estetica lipsește drept pedeapsă pentru faptul că minte, iartă, încurajează și este condescendentă. Pentru faptul că, fără să știe nimic despre om, ea își croșetează la nesfîrșit baliverneIe despre meserii.

Portretist, peisagist, intimist, autor de naturi moarte? Simbolist, akmeist, futurist? Ce jargon ucigător!

Este, evident, știința care clasifică baloanele în funcție de locul și felul în care sînt dispuse pe suprafața lor găurile ce le împiedică să zboare.

Proza și poezia, inseparabile una de alta, sînt niște poli.

Avînd un auz înnăscut, poezia dibuie melodia naturii printre zgomotele vocabularului și, găsind-o, cum regăsești un motiv cunoscut, începe apoi să improvizeze pe această temă.

Condusă de intuiție, prin spiritualitatea ei, proza caută și găsește, în partea de vorbire, omul, iar dacă veacului respectiv el îi lipsește, ea îl reconstituie din memorie și îl situează — iar apoi, întru binele omenirii se preface că l-a și găsit — în contemporaneitate. Aceste principii nu există separat unul de celălalt.

Visînd, poezia se lovește de natură. Lumea vie și reală este singurul proiect al imaginației izbutit cîndva și rămas izbutit pînă acum. Iată că el mai durează, reușind clipă de clipă. Încă mai este, în fiece moment, real, adînc, tulburător. El nu te dezamăgește a doua zi dimineața. El îi slujește poetului drept exemplu într-o măsură mai mare decît dacă ar fi model sau mulaj.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

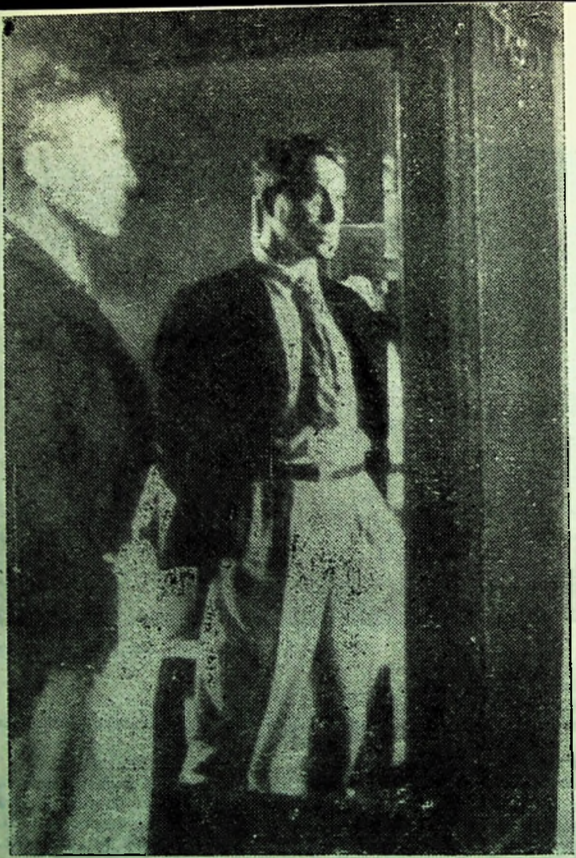

B. Pasternak
1943

Este o nebunie să te încrezi în bunul simţ. Este o nebunie să te îndoieşti de el. Este o nebunie să priveşti înainte. Este o nebunie să trăieşti fără a privi. Dar să asculţi cu ochii pironiţi în tavan şi cu temperatura sîngelui brusc crescută cum, val după val, amintind de convulsiile fulgerelor pe tavanele prăfuite şi pe modelele de ghips, începe să rătăcească şi să vuiască prin conştiinţă criptograma reflectată a unei furtuni din alte lumi, veşnic primăvăratece, — este curată, este cu siguranţă curată nebunie!

Firesc e să tinzi spre puritate.

Astfel ajungem chiar în pragul esenţei pure a poeziei. Ea este neliniştită ca rotirea malefică a zeci de mori în marginea unui cîmp pustiu, într-un an negru, de foamete.

În româneşte de MARIA DINESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CORESPONDENȚĂ

BORIS PASTERNAK

către

OLGA FREIDENBERG, VALENTIN ASMUS, ELENA BLAGHININA

« Viu și atît — pînă la capăt »

Pasternak a început să scrie romanul *Doctorul Jivago* după terminarea celui de-al doilea război mondial cînd, după propriile lui cuvinte: « *A învins întregul popor, cu toate straturile, cu bucuriile și amărăciunile, cu visele, și gîndurile sale. A învins diversitatea . . . Suflul largheței și al comunicării generale începe să pătrundă în activitatea tuturor. Acțiunea lui se reflectă și în modestele noastre preocupări* ». În această atmosferă euforică își începe deci Pasternak romanul. Era opera vieții sale care justifica întreaga-i experiență existențială și artistică de pînă atunci.

Perioada de după război s-a dovedit a fi, în pofida așteptărilor, de o duritate extremă în domeniul administrativ și ideologic. Acest lucru a influențat și drumul de creație al lui Pasternak. Micul volum de poezii alese, care a apărut spre sfîrșitul anului 1945, a fost ultima ediție de autor din timpul vieții. Pasternak era nevoit să-și cîștige existența traducînd, lucru care a întîrziat cu cinci ani terminarea romanului.

Primele dintre scrisorile pe care le publicăm mai jos îi sînt adresate Olgăi Mihailovna Freidenberg, verișoara sa. Ea trăise blocada Leningradului și rămăsese singură după moartea mamei sale. Corespondența ei cu Pasternak a fost pentru amîndoi un sprijin sufletesc în acele vremuri amare.

În ajunul Anului nou, 1946, Pasternak îi scria:

Olea, Olea, Olea, ce înseamnă toate astea și cînd vor lua oare sfîrșit? Nu-ți scriu, fiindcă n-am timp. Și nu viața, nu greutățile ei mă gonesc din urmă, ci motive mai puțin nobile și, probabil, mai caraghioase. Acum, cînd acest talmeș-balmeș din jurul meu și tot scandalul se înrădăcinează cu atîta forță, chiar că vreau să devin și eu om! Știu că este cît se poate de stupid, dar sper să îndrept și să îndreptățesc tot ce am spus și am făcut pînă acum pe jumătate. Pentru prima dată în viață vreau într-adevăr să scriu ceva autentic. Ah, Olea — nu-ți imaginezi ce datorie imensă am să-i plătesc vieții, cît de generoasă și binevoitoare a fost ea cu mine. Dar cît de puțin timp mai am, cît de în urmă am rămas și cîte mai trebuie să recuperez!

Tu și cu Șura trebuie să trăiți mult și să-mi fiți întotdeauna pe-aproape. Nici nu-mi imaginez ce anume aș putea să separ din mine pentru a-ți trimite ție ca să nu fii atît

---

Scrisori publicate în revista *Ogoniok*, edificatoare pentru condiția sufletească a scriitorului și laboratorul de creație al romanului *Doctor Jivago*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de însingurată ! Ar trebui totuşi să vii pe la noi şi atunci poate că ai lăsa, sau ai lua cu tine ceva, şi asta ţi-ar face viaţa mai luminoasă şi mai bună fiindcă, ştii, mie îmi este foarte uşor (euforic de uşor, nu material) şi nemeritat de bine ! Te rog să mă ierţi, să nu înţelegi cumva greşit şi să te superi, doamne fereşte, sau să crezi că, prins de un val de lăudăroşenie şi grandomanie, îmi îndrept spre tine compătimirea oarbă şi jignitoare ! Ar fi îngrozitor ! Cum să-ţi explic eu toate astea, şi mai ales într-o asemenea grabă? Te îmbrăţişez, te îmbrăţişez. Pregăteşte totul şi fă astfel încît la vară, dacă va da Domnul şi vom fi vii, să fim împreună.

În viaţa mea nu mai există acum nici un fel de vătămătură sau paralizie. Am devenit brusc înfiorător de liber. Totul în jur mi-e cumplit de apropiat şi de drag. Această senzaţie este deosebit de puternică vara cînd stăm la casa de odihnă. Atunci locuiesc la noi Asmusii, Şura cu Irina, mai vine din cînd în cînd şi Jenia. El va pleca într-o delegaţie la Leningrad şi va trece pe la tine.

Apoi urmează cîteva rînduri adăugate de Zinaida Nikolaevna Pasternak, care repetă invitaţia de a veni vara la Peredelkino. În scrisoare sînt amintiţi Aleksandr Borisovici Pasternak (Şura), soţia sa Irina Nikolaevna, familia profesorului de istoria filozofiei V. F. Asmus şi fiul cel mai mare Evghenii Pasternak (Jenia). Luna august a anului 1946 e memorabilă prin decizia de tristă amintire « În legătură cu revistele *Zvezda* şi *Leningrad* ». În scrisoarea de răspuns O. Freidenberg, caracterizînd atmosfera muncii ştiinţifice de la Universitate, cita cuvintele lui Trepliev din *Pescăruşul* lui Cehov: « Voi, cei cufundaţi în rutină, aţi cucerit întîietatea în artă şi consideraţi că e legitim şi autentic doar ceea ce faceţi voi, iar în rest oropsiţi şi sufocaţi totul ! »

5 octombrie 1946

Dragă Olea !

Care ţi-e viaţa şi cum stai cu sănătatea? Şi eu şi Zina ne-am păstrat toată vara speranţa, destul de vagă, ce-i drept, că vei veni la noi. Am primit multă lume: Şura cu Irina, tot solul de tineri, dar am păstrat liberă pentru tine cînd o cameră, cînd terasa închisă de la etaj.

Iartă-mă că nu ţi-am scris. În ultimul timp, mai ales primăvara şi vara, am lucrat cu un elan extrem de rar. Trebuia să scriu, pentru culegerea celor cinci traduceri ale mele din Shakespeare, un articol introductiv şi nici nu-mi venea să cred că voi izbuti. Mi s-a părut o minune că am dus treaba la bun sfîrşit. Pe treizeci de pagini am reuşit să spun ce am vrut despre poezie în general, despre stilul shakespearian, despre fiecare dintre cele cinci piese traduse şi despre unele probleme legate de Shakespeare: despre starea culturii de atunci, despre autenticitatea biografiilor lui. Un exemplar al articolului există la ghinionistele voastre reviste « Steaua » şi « Leningrad » (adică în redacţiile lor) la Salanov sau Lihariov; dacă ai cunoştinţe comune fă rost de el te rog. Aş vrea să-l citeşti, — cu toate că m-am adresat cu aceeaşi rugăminte către Ahmatova şi Olga Bergolţ.

Iar din luna iulie am început să scriu un roman în proză — Băieţi şi fete (care trebuie să cuprindă în zece capitole cele patru decenii dintre anii 1902—1946) şi am scris cu un mare avînt un sfert din tot ce mi-am propus sau poate a cincea parte. Toate acestea au fost treburi foarte serioase. Sînt deja bătrîn, poate că în curînd voi muri şi nu poţi amîna la infinit exprimarea liberă a adevăratelor tale gînduri. Ceea ce am făcut în acest an sînt primii paşi pe noul drum, — şi sînt neobişnuiţi. Nu poţi la nesfîrşit — şi la treizeci, şi la patruzeci, şi la cincizeci, să trăieşti cu ce se ţine un copil de opt ani: cu semnalmentele pasive ale talentelor sale şi atitudinea binevoitoare a celor din jur; iar viaţa mea, aproape toată, a trecut după acest program redus împotriva dorinţei mele.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

La început, toate « ce astăzi se petrec » în propria mea viață nu m-au atins cîtuși de puțin. Stăteam la Peredelkino și lucram plin de entuziasm la cel de-al treilea capitol al epopeii mele.

Dar iată că Zina se întorcea din oraș tot mai neagră, nefericită, suferindă și îmbătrînită dintr-un sentiment de orgoliu rănit pentru mine și numai astfel, sub forma durerii pentru ea, și-au găsit aceste neplăceri drumul pînă la mine. Pentru cîtva timp, la sfîrșitul lui septembrie, zilele noastre și viitorul (mai ales cel material) s-au întunecat. Ne-am întors în oraș neștiind cum va trece anul viitor din acest punct de vedere. Dar acum cred că totul se va rezolva. Mi-am recăpătat pe deplin sentimentul fericirii și credința vie în ea, care m-au umplut în tot răstimpul ultimului an. Acum, înainte de a-mi reîncepe lucrul (de care am hotărît să mă apuc din nou) vroiam, cît mai am timp, să-ți dau vești despre noi toți.

« Campania » asta lovește probabil și în tine, și neplăcerile tale au crescut! Cît de vechi și de stupide și de plictisitoare sînt toate acestea! Ai citat atunci foarte bine țipătul lui Trepliev din Pescărușul.

Te îmbrățișez cu putere. Zina te sărută și ea. În ultima clipă m-am hotărît totuși să-ți trimit articolul în singurul exemplar care mi-a mai rămas, și acela pe jumătate șters. Dacă, după ce-l vei fi citit, nu vor păli cu desăvîrșire și ultimele urme ale literelor, mai dă-l și altora să-l citească.

Și, iată-mă și pe mine împreună cu Leonia, Zina și Olea, femeia de servici, în diverse ipostaze.

Al tău, B

Scrie-mi despre sănătatea ta. Ai traducerea lui Othello făcută de mine?

13 octombrie 1946

Dragă Olea!

Cum ți-am scris m-am și îmbolnăvit în aceeași zi de anghină și-am zăcut cîteva zile. Acum sînt într-o stare foarte proastă, una dintre acele perioade îndelungate care mi-au traversat de cîteva ori viața, numai că acum ea se conjugă cu o bătrînețe reală și, în afară de asta, în ultimii cinci ani m-am obișnuit cu sănătatea și cu reușitele și am început să consider fericirea o trăsătură obligatorie și permanentă a existenței.

Într-o privință sînt însă decis să-mi iau viața în mîini — să lucrez. Ți-am mai spus că am început să scriu un mare roman în proză. De fapt este prima mea lucrare adevărată. Vreau să dau în ea o imagine istorică a Rusiei în ultimii patruzeci și cinci de ani și, în același timp, prin toate detaliile subiectului său greu, trist și, în visele mele, cizelat pînă la cele mai mici amănunte ca la Dickens și Dostoievski, — această lucrare va fi exprimarea concepțiilor mele despre artă, Evanghelie, despre viața omului în istorie și despre multe altele. Romanul se numește deocamdată Băieți și fete (...)

Pachetul cu fotografii, cărți și celelalte nu le-am trimis eu însumi ci i le-am dat poștașei noastre să le trimită, așa că, dacă le primești, nu sta să planifici o lungă scrisoare de răspuns ci dă-mi un semn printr-o carte poștală în care să-mi scrii cum o duci și cum stai cu sănătatea.

Te sărut, nu mi-e deloc bine.
Al tău, Borea

29 octombrie 1948

1 octombrie. Oliușka mea, acesta a fost începutul scrisorii mele din primăvară către tine, întreruptă la al doilea cuvînt din cauză că îi înțelegeam evidenta lipsă de sens și, în plus, din cauza veșnicei grabe. Atunci rămăsesem singur în oraș (Zina stătea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

deja la dacea) ca și acum, cînd stau singur din aceeași cauză, în imensa casă de vară neîncălzită. Atunci terminam de scris prima carte a romanului în proză și, în același timp, mă ocupam de cele cinci drame traduse de mine din Shakespeare pe care le croiam și le recroiam conform contradictoriilor doleanțe ale nenumăraților redactori ce-și fac veacul prin diverse edituri.

Iar acum, în aceeași grabă turbată, traduc prima parte din Faust de Goethe, pentru ca prin această goană să-mi cîștig posibilitatea și dreptul de a continua sau poate chiar de a termina în această iarnă romanul, întreprindere absolut dezinteresată de altfel, și pe deasupra falimentară, nefiind destinată presei actuale. Chiar mai mult de atît, nici nu-l scriu de fapt ca pe o operă de artă, deși are mult mai mult în comun cu beletristica decît tot ce am făcut mai de mult. Nu știu însă dacă a mai rămas pe lume artă și ce mai înseamnă ea. Există oameni care mă iubesc foarte tare, și, chiar dacă nu sînt decît foarte puțini, inima mea le este datoare. Pentru ei scriu acest roman, îl scriu ca pe o mare și lungă scrisoare a mea către ei, în două cărți. Sînt bucuros că am dus-o pînă la capăt pe prima. Vrei să-ți trimit un exemplar al manuscrisului pentru vreo două săptămîni, o lună? Atîta doar că îți va veni greu să citești acolo formulările simplificate ale antichității, duse uneori pînă la șarjă în scopul unei evidențieri mai reliefate și mai pregnante a esenței creștinismului.

Fii mărinimoasă, iartă-mă dacă ți-am greșit cu ceva și scrie-mi despre tine sau roag-o pe Mașura s-o facă. N-o iubesc nicicum mai puțin decît pe tine, iar faptul că-ți scriu ție și nu ei nu înseamnă nimic, cum din diferitele laturi și manifestări întîmplătoare ale comportamentului meu în general nu se poate trage nici o concluzie concretă și rațională. Să-mi dea cineva o veste despre tine: dacă ești în viață, cum îți merge cu sănătatea și dacă n-ai nevoie de bani. De ani de zile trag din greu ca un ocnaș și întotdeauna mi-e milă pînă la lacrimi de toți: de Zina, de tine, de Lionicika, de cîteva tize și netize de-ale tale, de parcă toți în jur ar fi nefericiți și numai eu îmi permit să fiu fericit și, prin urmare, stau în circa tuturor celor enumerați. Și într-adevăr sînt pînă la demență, nedescris de fericit din cauza libertății pe care mi-o dă relația deschisă, largă cu viața; astfel s-ar fi cuvenit sau astfel ar fi fost mai bine să fiu la optsprezece sau douăzeci de ani, dar atunci eram crispat și nu învățasem încă să mă solidarizez prin ceva esențial cu tot ce există în lume, și nu cunoșteam atît de bine ca acum limba vieții, limba cerului și limba pămîntului.

Sîntem cu toții vii și nevătămați. Și Jenia cu Jenecika și familia lui Șura — toate sînt în ordine.

Miluiește-mă, te rog, măcar cu un rînd sau două din partea ta (nu-ți pierde timpul, nu-i nevoie să-mi scrii mult). Sînt cuprins, nu știu de ce, de o cumplită neliniște pentru tine, vreau să mă scoată cineva din incertitudine (mai ești la universitate?), dar îmi e dinainte frică de acest lucru.

Al tău, Borea

30 noiembrie 1948

Draga mea Oliușka!

Ce scrisoare uimitoare mi-ai scris! Scrisoarea ta este de o mie de ori mai bună și mai importantă decît manuscrisul meu. Deci ai înțeles ce-am vrut să spun?! Nu este frica de moarte, ci conștiința inutilității celor mai bune porniri, realizări sau garanții, și dorința izvorîtă de aici de a evita naivitatea și de a merge pe drumul cel adevărat, pentru ca atunci cînd va pieri ceea ce trebuie să piară, fiindcă așa îi e dat, aceasta să nu se întîmple din cauza greșelilor noastre. Nu-ți bate capul cu aceste cuvinte. Dacă sînt de neînțeles, cu atît mai bine.

Vorbești deseori despre sînge, despre familie. Imaginează-ți că aceasta n-a fost decît prologul celor văzute, doar punctul de maximă concentrare al întregii drame,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în rest foarte omogenă. Surpriza cea mai cumplită a fost pentru mine tata: strălucirea, fantastica stăpînire a formei, ochiul pe care nu-l mai avea aproape nimeni dintre contemporani, uşurinţa măistriei sale, capacitatea lui de a smulge parcă în joacă mai multe lucrări pe zi şi micimea disproporţionată a recunoaşterii sale; apoi brusc lovitura s-a repetat prin soarta Ţvetaevei, neobişnuit de talentată, curajoasă, cultă, trecută prin toate peripeţiile «epicului» nostru, apropiată şi dragă mie, venită din mari depărtări pentru a se spînzura într-o deplină obscuritate, la începutul războiului, într-un colţ de provincie.

Viaţa din preajma mea a fost adesea distrugător, revoltător de mohorîtă şi nedreaptă şi asta a făcut din mine un soi de răzbunător sau poate apărător al onoarei ei. Eram agresiv de insistent şi pătrunzător, iar asta îmi aducea un nume şi mă făcea fericit, deşi, sincer vorbind, nu făceam decît să sufăr şi să plătesc pentru ea.

Astfel, Rilke a murit la cîteva luni după ce am luat în scris legătura cu el, astfel mi-am pierdut prietenii gruzini şi ceva de felul acesta eşti şi tu: întoarcerea noastră din Morrekiuli în vara anului 1910 (Vruda, Pudosti, Tikopisi) şi ceva din viaţa ta care-mi va apare întotdeauna ca un reproş în faţa ochilor. Şi mă simt vinovat faţă de toţi. Dar ce să fac? Iată deci, romanul este o parte din această datorie a mea, o dovadă că măcar m-am străduit.

Iartă-mă că ţi-am trîntit în grabă atîtea prostii, reale de altfel doar într-o asemenea aproximativitate. Din cauza lor ar trebui de fapt să încep o nouă scrisoare, rupînd-o pe aceasta, dar cînd s-o scriu?

Este uimitor cît de apropiată este înţelegerea ta: instantanee, izbucnind la doi paşi şi luminînd totul cu precizie; astfel înţelegea doar aceeaşi Ţvetaeva şi, rar, cu caracteristica lui neglijare a realităţii şi a sensului — Maiakovski — mă şi mir că l-am numit.

Poţi să mai dai manuscrisul şi altora dacă doreşti. Cînd nu vei mai avea nevoie de el mi-l vei trimite aşa cum ai plănuit. Îţi mulţumesc că l-ai citit chiar şi atît de ocupată fiind. În condiţiile de acum, pînă şi un manuscris care ar emite o lumină fosforescentă în întuneric şi ar iradia raze calde ai avea pe deplin dreptul să-l priveşti ca pe ceva de prisos, care a dat buzna peste tine fără să-i fi dorit existenţa. În împrejurări de acest fel şi cu asemenea sentimente mă ocup eu acum de Faust.

Îţi doresc numai bine. Te îmbrăţişez şi te sărut. Îmi amintesc întotdeauna de uimitoarea ta teorie a comparaţiei; este un lucru din aceeaşi categorie.

Îţi doresc numai bine.
Al tău B.»

În aceşti ani se stabilise un anumit program care consta în alternarea unor mari lucrări de traducere cu munca epuizantă la roman.

În octombrie 1952 Pasternak a avut un grav infarct al miocardului. După două luni de spital a fost trimis la sanatoriul din Bolşevo. Acolo a primit scrisoarea vechiului său prieten V. F. Asmus, iar pe data de 3 martie a anului 1953 i-a răspuns:

Dragul meu Valentin Ferdinandovici!

Nu pot să vă spun în ce măsură m-a înduioşat şi m-a umplut de mîndrie scrisoarea dumneavoastră în care atingeţi anumite teme cu atîta adîncime, atît de direct şi semnificativ, luîndu-le, ca să mă exprim astfel, în mărime naturală. Vă sînt îndatorat pînă peste cap. Cum v-aş putea răsplăti şi cum să vă răspund?

Înainte de plecare am terminat de citit lucrarea dumneavoastră Filozofia antică greacă. *Nu mi s-a întîmplat niciodată să citesc despre Platon ceva mai revelator, inteligibil, pasionant, exhaustiv. Este demn de invidie cît de incredibil de bine v-a reuşit. De obicei, de dragul concreteţii şi al accesibilităţii (reîntruparea în minte), el a*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

fost modernizat ca la Natorp sau unii istorici ai filozofiei mai recenți, sau, servit ca un roman din concepte, pasionant dar greu de urmărit pentru gîndirea logică, cum cu greu te poți descurca din ițele fabulosului în povești. Dumneavoastră însă nu știu cum v-a reușit, dar ideea teleologică a întregului precede atît de oportun, de concis, de cuprinzător și de artistic cercetarea părților, încît explică totul. Am să recitesc aceste pagini, cînd mă voi fi întors la Moscova.

Procesul de descoperire al impetuozității și firescului acestei gîndiri — cea mai complicată, curajoasă și sistematică gîndire din întreaga istorie a filozofiei, — mi-a produs, în expunerea Dumneavoastră, o plăcere vie care mi s-a întipărit în minte cu exactitate.

Îmi e mai bine. Am început să lucrez și am de gînd să-l termin pe Jivago.

Sosit aici, mi-am amintit cum am mai locuit în acest loc timp de o lună în anul '35 și cum într-o iarnă, înaintea celui de-al doilea război sau poate în timpul lui, ați fost aici împreună cu Irina Sergheevna. Ea descria minunat senzația de aer proaspăt care o izbea cînd trecea, din pavilionul în care stăteați, spre sala de mese sau la plimbare. Spunea că surprindea coloana lui încordată în dosul ușii unde veghea fără întrerupere cît timp ea rămînea în casă.

Am fost cazați în același corp, cel de-al doilea, unde am stat și atunci, aproape în aceeași cameră. Din fereastra mea se vede o căsuță cu un singur geam, năpădită de zăpadă, din care pe timpuri ieșea, îmbrăcată într-un halat alb, cu o țigară între degete, Zinaida Vladimirovna Kurwitz. Am vrut să-i scriu de aici.

Atunci eram cu 18 ani mai tînăr, Maiakovski nu era încă divinizat, lumea roia în jurul meu, eram trimis în străinătate, nu exista fleac sau porcărie pe care să le fi spus sau scris și care să nu fi fost imediat tipărite, n-aveam de fapt nici o boală, ci eram pe atunci ireparabil de nefericit și mă stingeam, vrăjit parcă de un duh rău din poveste. Vroiam, cu mijloace curate și de-adevăratelea, să fac, în cinstea celor din jur, binevoitori față de mine, ceva care poate fi făcut de fapt numai cu ajutorul unor falsuri. Problema era de nerezolvat, cercul — vicios, mă loveam de irezolvabila problemă care-mi acoperea toate orizonturile, înnebuneam și mă uscam. E de mirare că am rezistat, ar fi trebuit să mor atunci, ca Adic.

Iar acum am o boală de inimă pe care nimeni n-o socotește fictivă, sînt lăsat de-o parte, sînt în dizgrație, toate semnele s-au schimbat, plusurile au devenit minusuri, dar sînt fericit și liber, sănătos, vesel și vioi, și mă așez cît se poate de ușor să scriu la Jivago, care nu poate fi despărțit de mine și de care nimeni nu are nevoie, chiar lîngă fereastra care acum 18 ani însemna pentru mine un drum închis și în fața căreia pe atunci nu puteam nimic și nu știam ce să fac.

Acestea aș fi vrut să vi le spun într-o discuție pe viu. Dar cunoașteți telefoanele de aici. În permanență este o coadă care așteaptă. Iar în prezența unor martori adîncirea în asemenea teme ar fi fost ridicolă și ciudată. De aceea vă și scriu. Transmiteți salutul meu călduros Ariadnei Borisovna. Vă sărut.

Al dumneavoastră B.P.

Romanul fu terminat în iarna anilor 1955—1956. Era timpul unor înnoiri și speranțe generale, și lucruri pe care înainte nu ți le puteai imagina tipărite căpătau, văzînd cu ochii, concretețe. Manuscrisul romanului a fost dat la redacția revistei « Novîi mir », față de care Pasternak avea vechi obligații contractuale. Se presupunea că editarea în carte se va face la Goslitizdat. Dar aceste proiecte se tot tărăgănau iar apoi au fost împiedicate de faptul că o serie de literați influenți s-au pronunțat împotriva publicării, lucru exprimat în scrisoarea membrilor colegiului de redacție al revistei « Novîi mir », devenită cunoscută mai tîrziu. Între timp romanul a fost editat în Italia. Evenimentele au fost analizate de biroul de conducere

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

al Uniunii Scriitorilor şi deveniră obiect de discuţie în cercurile literare. Talentata şi originala poetă Elena Aleksandrovna Blaghinina i-a trimis lui Pasternak o scrisoare de susţinere şi încurajare. În scrisoarea de răspuns, el îi scria cu recunoştinţă:

16 decembrie 1957

Dragă Elena Aleksandrovna, cît de tare m-au impresionat cuvintele Dumneavoastră, grija şi neliniştea Dumneavoastră ! Primăvara şi vara am fost îndelung şi grav bolnav, am stat mult timp în spital dar de atunci, slavă Domnului, mă simt foarte bine.

Am avut unele neplăceri, s-au exercitat asupra mea presiuni morale respingătoare prin duplicitatea lor, cărora am fost uneori nevoit să mă supun. A trebuit să particip la încercarea de a împiedica apariţia romanului meu în depărtări necunoscute şi asta într-o formă atît de stupidă, încît încercarea era din pornire condamnată la eşec.

Se spune că romanul a apărut în italiană, că va apare în curînd în engleză, iar apoi în suedeză, norvegiană, franceză şi germană, toate în cursul anului.

Nu ştiu dacă vă e cunoscut faptul că aproximativ cu un an în urmă Goslitizdat a încheiat cu mine un contract pentru editarea cărţii şi dacă ea ar fi fost cu adevărat editată, într-o formă prescurtată şi cenzurată, nu s-ar fi creat nici jumătate din toate aceste complicaţii şi situaţii jenante. Dar chiar şi acum, cînd, exagerîndu-se importanţa întregului talmeş-balmeş, se întreţine scandalul provocat de evenimente în diferitele părţi ale lumii, chiar şi acum, apariţia romanului într-o formă declarat cenzurată le-ar reda tuturor calmul şi liniştea. În acest fel, în două forme flagrant diferite, a apărut şi Învierea lui Tolstoi şi o mulţime de alte cărţi la noi şi în străinătate înainte de revoluţie şi nimeni nu se temea şi nu se ruşina de nimic şi toţi dormeau liniştiţi şi continuau să stea fără să se prăbuşească cumva casele peste ei. Aduc tot timpul aceste argumente şi propun de fiecare dată aceste lucruri, dar ele nu ajung la conştiinţa nimănui. În sfîrşit, nu-i încă tîrziu nici pentru o altă variantă pe care eu o tot propun. În fiecare din ţările unde va apărea romanul există scriitori comunişti revoluţionari, Aragon, Becker şi alţii. Datoria lor ar fi acum ca, citind un roman apărut în ţara lor şi care le este ideologic străin, să-l deconspire în mod critic şi să-l dezarmeze, analizîndu-l şi demonstrîndu-i sărăcia ideatică şi inconsistenţa artistică. Doar nu sînt cîtuşi de puţin nişte oameni neajutoraţi care să îndure orice, aşa că această sarcină mi se pare a fi în puterile lor. Dar nici aceste consideraţii logice nu ajung la mintea nimănui.

Nu ştiu ce mă aşteaptă, — probabil că din cînd în cînd anumite surprize înlănţuite una de alta mă vor influenţa în vreun fel sau într-altul, dar oricît ar fi de multe şi de grele sau poate chiar cumplite, nu vor contrabalansa niciodată bucuria, pe care duplicitatea mea forţată nu va fi în stare nicicînd s-o ascundă, că, dintr-un joc orb al sorţii, am avut norocul să mă exprim pînă la capăt şi acel lucru pe care ne-am obişnuit atît de tare să-l sacrificăm, şi care este tot ce-avem mai bun în noi — artistul —, s-a dovedit a fi în mine viu şi necălcat în picioare.

Vă sărut mîna. Îmi sînteţi tare, tare dragă. Vă mulţumesc.

Al Dumneavoastră B.P.

În româneşte de **MARIA DINESCU**

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ARIADNA EFRON către BORIS PASTERNAK

Dragă Boris ! Iată că, în sfîrşit, am reuşit să intru în posesia acelei fărîme de timp absolut necesare pentru a sta de vorbă cu tine. Iartă-mă dinainte pentru tot haosul ce urmează — ţi-am mai scris că, după o perioadă atît de lungă de muţenie sînt de-a dreptul gîngavă, mi-e nemaipomenit de greu să-mi exprim într-o limbă omenească sentimentele şi gîndurile, omeneşti şi ele. Prea am adunat în mine multe piedici şi interdicţii ca să pot reda ceea ce, pînă să devină cuvinte, se arată a fi atît de clar şi de ordonat în minte. Pentru asta e nevoie, probabil, de timp, şi nu e, sau de o minune, şi nu e nici ea. De altfel, mă liniştesc gîndindu-mă că gîngăvia este totuşi un pas înainte faţă de muţenia absolută.

Întîi am să-ţi povestesc despre ceea ce m-a deranjat, sau ceea ce nu mi-a fost cu totul clar, sau cu ce nu sînt întru totul de acord. În primul rînd e o înghesuială îngrozitoare. Să îndeşi în numai 150 de foi scrise la maşină atîtea destine, epoci, oraşe, ani, evenimente, pasiuni, lipsindu-le complet de « cubajul » necesar, de spaţiul necesar, de libertate şi aer ! Şi asta nu e întîmplător, ele nu s-au scris de la sine (cum se mai scriu « ele » uneori de la sine !). Este o cruzime creatoare voită, în primul rînd faţă de tine însuţi, pentru că nici unul dintre contemporanii noştri pe care-i cunosc nu stăpîneşte atît de bine ca tine tocmai aceste spaţii şi întinderi, tocmai acest sentiment al curgerii timpului, iar în al doilea rînd, faţă de personaje care par să se lovească de-a dreptul cap în cap în această înghesuială. Te porţi cu ei ca şi cum ar fi încălcat legea, îndesîndu-i cîte doi într-un culcuş, ca acel Ludovic cu episcopul acela.

De ce oare ? E dorinţa de a spune principalul despre principal (« Viul despre viu », cum se numeşte una din scrierile mamei), de a elimina tot ce e de prisos, de a reda lucruri complexe într-o manieră simplă ? Dar iată că tocmai această « simplitate » complică lucrurile pentru că trebuie să faci tot drumul parcurs de tine à rebours, recompunînd ceea ce tu ai lăsat deoparte.

Rezultă un concentrat de destine, epoci, pasiuni, în care cititorul — de fapt, în cazul de faţă, vorbesc doar în numele meu ! —, cufundîndu-se, este nevoit să adauge acel diluant pe care tu l-ai făcut să se evapore, deci să complice ceea ce tu ai « simplificat ». Rezultă că toţi aceşti oameni — şi Lara, şi Iuri, şi Tonia, şi Pavel, toţi, toţi trăiesc pe o altă planetă, unde timpul se supune unor alte legi şi cele 365 de zile ale noastre înseamnă pentru ei una singură. De aceea ei nu au deloc timp de pălăvrăgeală, nu au zile obişnuite, fără probleme, ceea ce francezii numesc détente, ei nu spun prostii şi nu glumesc cum se întîmplă la noi, pe pămînt. Şi nu e nici o întîmplare hazlie, fără de care nu există tinereţe. De aceea nu ai impresia unei evoluţii şi unei transformări la ei, a unei pregătiri pentru aceste transformări.

Lui Patulea, « cel vesel şi comunicativ », de cînd a fost obraznic la demonstraţie, nu i-ai permis nici măcar o dată să glumească. Şi tocmai această dorinţă de viaţă, firea lui optimistă, capacitatea de a glumi şi de a înveseli ar fi trebuit s-o atragă pe Lara, care era rănită, istovită, mai mult decît faptul că, îndrăgostit, se pierdea cu totul în faţa ei. Iar la Iureatin, Patulea se transformă pur şi simplu în Iura, aproape fără nici un motiv, nu-i mai lipsesc decît versurile. « Era inteligent, foarte curajos, tăcut şi ironic », spui despre el la pag. 135 şi trebuie să fii crezut pe cuvînt. Dacă n-ai fi făcut această paranteză, nimeni nici n-ar fi bănuit că Patulea este ironic.

Iar aceste trăsături — ironia, spiritul de observaţie, umorul — influenţează în mod deosebit relaţiile dintre oameni, creează prieteni şi duşmani, liniştesc şi asmut, tocmai aceste lucruri nu trebuiau ocolite în carte, nu trebuiau date afară din ea.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Despre Lara: pentru tine, care crezi în ea ca într-o reuşită scriitoricească, ea e mai mult decît verosimilă, ea există, există acum, trăieşte acum. Şi de aceea, cînd îţi scriu despre ea, nu-ţi scriu ca despre un personaj, ci ca despre un om viu, a cărui soartă depinde numai de tine însuţi. Dă-i cele 365 de zile dintr-un an şi nu doar zile de mari evenimente şi mari trăiri ! Las-o să ajungă singură pînă la împuşcarea lui Komarovski, nu înlocui totul cu cîteva pagini de fraze într-adins seci:« ... viaţa o scîrbise pe Lara ». « Ea simţea că începe să înnebunească ». « ... Ar fi vrut să lase baltă toate cele cunoscute ». « ... cu intenţia de a trage în V.I. dacă o va refuza, o va înţelege greşit sau o va înjosi în vreun fel ». Căci nu gestul în sine, cred, este atît de important, cît important este cum se ajunge la el, ce anume îl face inevitabil. În cazul de faţă, împuşcătura nu este inevitabilă şi nu pentru că se putea rezolva problema fără ea (nu se putea, Lara nu poate altfel!), ci pentru că în locul cel mai important, în evoluţia evenimentelor, tu ai înlocuit-o pe Lara, ai povestit în locul ei cu vorbele tale (şi de astă dată nici măcar cu ale tale), ai rezumat în cîteva fraze cîţiva ani plini de chinuri îngrozitoare, de responsabilitate enormă, toată perioada de incubaţie în timpul căreia ea a purtat în sine această împuşcătură care nu numai că nu sunase încă, dar nici măcar nu-i ajunsese în adîncul conştiinţei şi era deja irevocabilă.

Acum, această împuşcătură a eliberat-o oare pe Lara de Komarovski, l-a omorît pe Komarovski, cel din ea însăşi?

Dacă da, Komarovski nu trebuie, nu poate să apară la nunta Larei. Este crima cea mai gravă, cea mai imposibilă dintre crimele lui nepedepsibile de lege, iar faţă de Lara şi faţă de Paşa, faţă de mulţimea de invitaţi, este o lipsă de tact îngrozitoare. Chiar şi faţă de el însuşi. Acest tip de ticălos-gentleman îşi poate permite o grosolănie, dar nu poate da dovadă de lipsă de tact.

Pe urmă, ştii ce, aş vrea tare mult să aflu cum l-a văzut Larisa pe Komarovski atunci, acolo, la pomul de iarnă. « ... S-a oprit şi s-a foit în pragul salonului în speranţa că o va observa Komarovski care stătea cu spatele ... » Toate acestea după ce l-a văzut, l-a recunoscut, atît de cunoscut şi de străin în mulţimea musafirilor. După mulţi ani. Şi numai după ce a aruncat o privire şi l-a recunoscut, ea s-a oprit şi s-a foit în prag. Poate e un fleac, dar am mare nevoie de el !

Spune-mi, cum de s-a putut întîmpla ca această femeie, care este de o sensibilitate atît de puternică şi de profundă să nu-l simtă pe Pavel de la Iuratin? Hotărîrea lui putea fi pentru ea un lucru neaşteptat, dar nu transformarea lui radicală care a determinat această hotărîre. Cîna sentimentul pentru el nu era atît de superficial încît ea să lase să-i scape totul, să treacă totul pe lîngă ea ! Şi dacă el simţea atît de bine totul, cum oare, ea, o femeie, şi încă o asemenea femeie, ba chiar şi vinovată de toate, nu a simţit ce simţea el? Din nou această înghesuială, această altă planetă care nu lasă timp de desfăşurare perioadei de incubaţie ce duce atît de nemijlocit la următorul pas, la următoarea izbucnire, la următoarea cotitură a vieţilor şi destinelor.

Diferenţa mereu crescîndă dintre Lara şi Pavel, determinată, în parte, de diferenţa între relaţiile dintre ei şi cei din jurul lor şi tot ce-i înconjură, chiar şi remarca ta despre faptul că « pînă şi Lara i s-a părut prea puţin ştiutoare » (de altfel, iar, ce lipsă de intuiţie din partea ei ! Întotdeauna femeile « ştiu prea puţin » despre ce-i interesează pe soţii lor, dar niciodată nu o arată !), toate astea trebuiau să trezească aproape enervarea lui Pavel, iar el, de fapt, o iubeşte mai mult decît înainte şi pleacă de la ea iubind-o. Pentru ca şi această diferenţă, şi această dragoste, şi toată această întrepătrundere de contradicţii din relaţiile lor să devină de înţeles, inevitabile, trebuie, repet, să diluezi toată această perioadă într-un spaţiu mai mare, mai e nevoie de multe şi multe pagini de carte.

Care este purtarea lui Pavel faţă de fiica lui? Se joacă cu ea? Se uită la ea cînd doarme? A fost măcar o dată copilul bolnav, a existat în casă, măcar o noapte de insom-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nie, măcar o alarmă din cauza copilului? Dacă, nu, de ce mai e nevoie de copil? Numai pentru ca el (ea !) să crească (sau să moară) aşa, dintr-o dată, în partea a doua a cărţii?

Şi iată că Pavel pleacă pe front. Iar Lara, pierzîndu-l, nu începe să-l iubească mai mult decît înainte, nu-l apreciază în alt fel, aşa cum facem toţi (şi ea ar fi trebuit s-o facă) atunci cînd pierdem pe cineva din ce în ce mai apropiat. În asemenea situaţii distanţa şi sentimentul inaccesibilului îi apropie foarte mult pe oameni, iar Lara, cînd încetează să mai primească scrisori de la Antipov, « la început nu e îngrijorată ». Dar oare e posibil să nu fii îngrijorat la început? (. . .)

În general e o neconcordanţă la tine cînd e vorba de copii. Unde este copilul Toniei şi al lui Iura? După ce-i redai atît de minunat naşterea (acolo unde ai comparat-o atît de bine pe Tonia cu un şlep), băiatul dispare cu desăvîrşire. Şi nici urmă de sentiment matern sau patern. Cînd Iuri Andreevici se întîlneşte cu Gordon pe front, nu aminteşte nici un cuvînt nici despre fiul tău, nici despre soţie. De ce? Şi nici în sinea lui nu-şi aminteşte de copil. Ce e drept, minunat îi apare în minte Tonia atunci, la spital, cînd o vedea pe Lara, dar apare ca o amintire atît de îndepărtată, de parcă între ei totul se terminase dinainte, demult, tare demult, deşi despre asta nu s-a spus nimic, chiar dacă acest lucru nu se poate întîmpla decît în viitor. Şi ultimele cicăleli: unde l-ai ascuns pe Nikolai Nikolaevici Vedencopin, ridicat de tine la rangul celor mai importanţi şi pe care, pe urmă, pari să-l fi lăsat să cadă în puţ, unde sînt mama şi fratele Larei, unde este minunat schiţata şi nu mai puţin minunat uitata Otia Demina? Mama Larei şi Rodea nu puteau să nu apară din cînd în cînd în viaţa Larei, fie şi ca nişte străini, fie şi sîcîitori, dar ce să-i faci, rude ! Nici nunta Larei, nici naşterea copilului, nici plecarea la Iureatin nu puteau să se petreacă fără participarea, măcar de la distanţă, a Amaliei Karlovna. Încă şi mai neajutorată şi mai stupidă, bătrîna mamă nu putea să nu-i trezească Larei mature, Larei-mame, nişte sentimente, dacă nu de iubire, măcar de milă filială.

Iar Nikolai Nikolaevici, care l-a crescut pe Iura cu înţelepciune şi dragoste, un om inteligent şi neobişnuit care nu putea să nu aibă influenţă asupra celor ce-l înconjurau, cu atît mai mult asupra tineretului, deodată dispare cu totul din viaţa lui Iura şi din a lui proprie. Nu l-ai făcut nici să se certe, nici să plece, nici să moară, atunci unde e? De Olia Domina îmi pare mai ales rău, ar fi ieşit din ea un personaj principal minunat, sau măcar un personaj-tovarăş de drum pentru protagonişti, ai părăsit-o acolo, în biserică, împreună cu Prov Atanasiovici şi cu « fericirile » lui. O să iasă ea de acolo în partea a doua romanului şi, dacă da, nu va fi oare prea tîrziu?

Oare nu simţi, părăsindu-i pe toţi aceşti oameni, că de acest lucru va fi acuzată Lara; că toate acestea o fac mai aspră decît, poate, este, decît ar trebui să fie?

Da, şi încă ceva: tare aş vrea să devină cumva mai pregnanţi anii de şcoală, de studenţie . Să aflăm cum se împleteau pasiunile cu examenele, notele, clasele, furtunile interioare cu disciplina exterioară. Amintirea faptului că Lara umbla într-o rochie maronie şi participa la zburdălniciile nevinovate şcolăreşti, şi rafalele de vînt la debarcarea lui Napoleon la Fréjus, e puţin, puţin, puţin !

Iartă-mă că mă leg de aceste lucruri, Borea, dragul meu. Poate sînt nişte fleculşteţe, dar mă închin cu atîta fervoare zeului tău atotputernic pentru amănunte, iubesc atît de mult la tine, în opera ta, această combinare de scriere amănunţită cu largă cuprindere, acele spaţii în care se leagă, se dezleagă şi se taie nodurile destinelor omeneşti, încît aproape că mă-nfurii cînd începi să te autoreduci şi să te autoînghesui şi devii dintr-o dată zgîrcit cum nu eşti de obicei.

Oh, de cît spaţiu are nevoie această carte, cum jinduieşte după el şi cum trebuie şi poţi tu să rarefiezi toate acestea ca să existe totuşi aer, nu nişte pungi de oxigen. Nu-mi spune că, vezi doamne, ştii ce faci şi faci ce ştii, crede-mă că şi eu (fără să mă laud şi fără să fiu sîcîitoare) ştiu destul de bine ce faci şi ce vrei şi ce trebuie să faci şi ce tre-

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

buie să vrei. Să nu sune astea a obrăznicie, dar, pe cuvîntul meu, așa este! Toate le pun atît de mult la inimă și mă agit numai pentru că de la primele rînduri și pînă la ultimele m-am îndrăgostit de această carte și vreau să-i fie cît mai bine.

Ea (cu excepția « înghesuielii » în primul rînd între tablouri și rareori în interiorul lor) este foarte curată, clară și simplă. În asta constă forța ei uriașă, avantajul ei față de multe lucruri scrise de tine. Și vorbesc despre claritate și simplitate nu numai în sensul « inteligibilității », ci despre acea limpidité deosebită care este în general caracteristică creației tale și care aici ajunge la apogeu. Minunată este limba tuturor personajelor. Cu toate că este foarte populată, în carte nu există oameni de prisos. Cît de bine este bătrîna Tiverzina cu nurorile sale lîngă tren, alături de trupul tatălui lui Iura, și croitoreasa Faina Silantievna, și Fuflîghin, și soția lui în cărucior. Ghimazetdin, Vîvolocinov, Șura Șlezinger, Tîșkevici, Markel cu « mormîntul lui Askold », Emma Ernestovna, Kornakovii, Rufina Anisimovna, amîndoi Romanovii, în general toți.

Întotdeauna — și de această dată — aproape că sperie măiestria ta de a descrie indescriptibilul, gustul, culoarea, mireasma, sentimentele trezite de ele, dispozițiile sufletești, amintirile, iar noi am fi gata să ne punem capul că pentru așa ceva nu există cuvinte, nu au fost încă iventate ori s-au pierdut de mult.

Figura Larei, a lui Iura, a lui Pavel, toate îți pătrund în inimă pentru că noi i-am cunoscut așa cum ni i-ai prezentat tu, și i-am iubit, și i-am pierdut pentru că au murit, sau au plecat, sau au trecut așa cum trec bolile, tinerețea, viața. Așa cum murim, plecăm, trecem noi înșine.

Încă de cînd eram mică mă gîndeam: oare unde se duce trecutul? Cum așa, a fost și nu mai e, și nu va mai fi, că doar a fost, a fost, a fost o altă fetiță la fel ca mine care stătea pe același pămînt și întreba același cer: dar unde e oare ceea ce a fost? unde este cealaltă fetiță, care și ea a fost și care și ea căuta ziua de ieri? Și așa pînă la facerea lumii.

Același pămînt și același cer ne leagă cu zilele acelea și ne vor lega de viitor atunci cînd noi vom deveni trecut.

Ce bine că ai făcut ceea ce puteai face numai tu, nu i-ai lăsat pe toți să plece fără nume și necunoscuți, i-ai adunat pe toți în mîinile tale bune și inteligente, le-ai dat viață cu sufletul și munca ta.

Ai devenit mai puternic și mai aspru, mai limpede și mai înțelept.

Îți mulțumesc.

Nu te supăra pentru cicălelile mele, înțelege dorința mea de mai mult spațiu, de mai multă libertate pentru cei pe care i-am cunoscut, pe care mi i-am amintit și pe care i-am îndrăgit datorită ție.

Am să expediez cartea mîine, cu toate că aș dori tare mult să fie a mea pentru totdeauna sau măcar pentru multă vreme.

Asta e, desigur, numai o parte din ceea ce aș vrea să-ți spun și am să-ți mai spun, dar timpul mi s-a terminat și în general nu sînt deloc convinsă că toate astea sînt interesante pentru tine.

Te sărut, dragul meu.

Alia a ta.

În românește de ADINA NICOLESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

E. B. PASTERNAK, V. M. BORISOV

Din ambianța imediată

În octombrie 1945 Pasternak a fost invitat să ia parte la manifestările prilejuite de centenarul morții marelui liric gruzin Nikolai Baratașvili. În această regiune devenită pentru el o « a doua patrie », cum numea Pasternak Gruzia în scrisorile adresate prietenilor săi, el nu mai fusese de zece ani și mai bine. De ea era legat prin una din cele mai luminoase și mai tragice impresii din viața lui. Aici, la începutul anilor '30, și-a făcut doi prieteni foarte apropiați sufletește, poeții Tițian Tabidze și Paolo Iașvili. În 1937 Tabidze a fost omorît. Iașvili s-a sinucis. În acel an, Pasternak, traducător recunoscut din poezia gruzină, a refuzat să se ducă la Tbilisi unde se sărbătorea jubileul lui Rustaveli. « Dar cum aș fi putut să mă duc atunci în Gruzia, cînd acolo nu mai era Tițian? Îl iubeam atît de mult », povestea el mai tîrziu lui A. N. Tarasenkov.

Nina Tabidze, văduva lui Tițian, își amintea că Pasternak a condiționat participarea sa la manifestări de prezența ei în sală. Din ziua în care fusese arestat Tițian era prima ei apariție în public. La 19 octombrie, citindu-și traducerile în Teatrul Rustaveli din Tbilisi, Pasternak i s-a adresat ei în mod vizibil. În aceste două săptămîni fericite, însoțit de umbrele chinuite ale celor dispăruți, Pasternak a dobîndit noi prieteni devotați, care i-au rămas credincioși în prietenia lor, pînă la sfîrșit.

Nina Tabidze și Simon Cicovani au fost unii dintre primii cărora Pasternak le-a împărtășit intenția de a scrie o nouă proză. Foarte posibil ca tocmai această relatare a lui să fi fost motivul pentru care Nina Tabidze i-a dăruit la plecare o mare cantitate de coli cu filigran, de foarte bună calitate, care rămăseseră după moartea lui Tițian și pe care e scrisă o parte din manuscrisul copiat pe curat al primelor capitole din *Doctor Jivago*. Mai tîrziu Pasternak a spus nu o dată: « E romanul Ninei ». La 4 decembrie 1946, el își amintea într-o scrisoare către ea: «... Doar am început să scriu proza datorită mîinii dvs., adică m-a împins spre ea cadoul făcut, hîrtia lui Tițian. Pe urmă am decis că hîrtia era prea bună pentru asemenea mîzgăleli și am trecut munca mea, împreună cu sentimentul din fața palorii nobile a ivoriului, care mi-a încălzit cele imaginate, pe o altă hîrtie mai simplă. (...) Într-un cuvînt, hîrtia lui Tițian mi-a determinat noul stil, iar dumneata, Nina, ai avut asupra mea o influență literară. Sînt un hoț și un plagiator ».

După cum spunea Z. A. Maslennikova, Pasternak i-a povestit despre sursele gruzine ale proiectului său de roman la 28 septembrie 1956: « În 1945 (în manus-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

scris este greşit, 1946 — V.B., E.P.) am fost la manifestările din Gruzia cu ocazia centenarului lui Baratașvili. Erau nişte zile minunate, însorite, totul era în floare, şi totul părea sărbătoresc, se terminase războiul şi apăruseră noi speranţe. Şi am dorit să fac ceva măreţ, important, şi atunci a apărut ideea romanului.

Am început cu scurte pagini despre vechea moşie. Îmi apăruse atît de clar conacul grandios, pe care diferite generaţii îl reproiectaseră conform gusturilor lor, iar pămîntul păstrează urmele grădinilor de flori, ale acareturilor şi ale aleilor ».

Începută în noiembrie-decembrie, munca la « cartea vieţii sale » i-a adus lui Pasternak sentimentul mult aşteptat de eliberare interioară deplină .

« În viaţă-mea nu mai există acum nici un fel de hernie, nici un fel de frustrare, » îi scria el surorii sale la 23 decembrie 1945. « Dintr-o dată am devenit îngrozitor de liber. (...) Pentru prima dată în viaţă am chef să scriu ceva cu adevărat real. »

În scrisoarea către Veaceslav Vs. Ivanov (din 1 iulie 1958), cu cîteva luni înainte de cunoscutele evenimente « Nobel », Pasternak a explicat detaliat ce a însemnat pentru el acest pas foarte important din viaţa lui:

« Mai de mult, încă în timpul războiului, am fost chinuit îndelung de principiile încetăţenite ale creaţiei poetice, ale activităţii şi gloriei literare, ca de o acumulare neîntreruptă de eşecuri şi greşeli, cărora voiam să le pun capăt pe de-a-ntregul, brusc şi definitiv, eşecuri şi greşeli ce trebuiau să capete răsplată şi satisfacţie, nimicind, nu se ştie de ce, criterii obişnuite pentru mine, ca, de exemplu, sinuciderile altora şi condamnările politice, în cazul meu nefiind obligatoriu să existe o tragedie sau o catastrofă, dar fiind absolut necesar să elimin dintr-o dată şi total toate obiceiurile dobîndite şi să încep, încremenit şi fără de întoarcere, ceva nou

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

care să echivaleze cu pătrunderea voinței în destin, amestecul sufletului în ceea ce părea că se lipsește de el și nu-l privește.

Nu vreau să spun că romanul ar fi ceva strălucit, că ar fi scris cu talent, că mi-a ieșit bine. Este însă o cotitură, este o anumită decizie, o dorință de a începe să spui totul pînă la capăt și să apreciezi viața în spiritul vechilor certitudini, pe bazele lor atotcuprinzătoare. Dacă înainte mă atrăgeau dimensiunile diferite ale iambilor, romanul m-am apucat să-l scriu, cel puțin aceasta mi-a fost intenția, într-o *dimensiune universală*. Și — ce fericire ! — calea de întoarcere mi-a fost tăiată o dată pentru totdeauna » (Arhiva lui Viaceslav Vs. Ivanov).

« Am auzit personal de la el — își amintea A. K. Gladkov — că s-a întors la lucrul la roman, cu ocazia unei întîlniri întîmplătoare pe Mohovaia, în apropierea stației de metrou, în ultimele ore ale zilei de 31 decembrie 1945. L-am întrebat dacă acest roman e lucrarea din care a publicat cîteva fragmente în « Literaturnaia gazeta » încă pe la mijlocul anilor treizeci, sub titlul « Din romanul despre anul 1905 ». Mi-a răspuns că unele lucruri din ce scrisese vor intra în roman, dar că planurile lui s-au schimbat foarte mult. Și apoi a spus o frază ciudată pe care am notat-o atunci cuvînt cu cuvînt: "Scriu acest roman despre oamenii care ar fi putut să fie reprezentanții școlii mele, dacă aș fi avut așa ceva . . ." » (*Întîlniri cu Pasternak*).

Corespondența lui Pasternak este o mărturie a faptului că a lucrat foarte intens la roman în lunile din iarna 1945/46. În scrisorile din ianuarie apar, ce e drept într-o formă generală, contururile proiectului în întregime.

« Acum am posibilitatea să lucrez vreo trei luni la ceva absolut al meu, fără să mă gîndesc la pîinea cea de toate zilele. Vreau să scriu o proză despre toată viața noastră de la Blok și pînă la războiul ultim, în 10—12 capitole, nu mai mult. Vă puteți închipui cît de mult mă grăbesc cu lucrul și cît îmi este de teamă că se poate întîmpla ceva pînă să termin totul ! Și cît de des sînt nevoit să-l întrerup » (Scrisoare către N. Ia. Mandelștam din 26 ianuarie 1946).

« Ca un apucat, scriu o narațiune mare în proză care cuprinde anii din viața noastră, de la Musaghet pînă la ultimul război; din nou lumea din « *Salv-conduct* », dar fără teoretizare, în formă de roman, mai pe larg și mai tainic, cu evenimente și drame din viață, mai aproape de esență, de lumea lui Blok și de direcția versurilor mele către Marina (Țvetaeva — n. tr.). E reală graba mea, de la zilele și săptămînile ce zboară îmi țiuie urechile » (scrisoare către S. N. Durîlin din 27 ianuarie 1946).

Proiectul inițial de roman era, probabil, atît de bine conturat în mintea lui Pasternak prin februarie 1946, încît era pe deplin convins că-l va realiza în decurs de cîteva luni.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VIACESLAV VS. IVANOV

În exclusivitate pentru

Secolul 20

Cerul răsturnat

Sentimentul esențial pe care ți-l lasă Pasternak este că în el se realiza permanent legătura cu elementele primordiale ale vieții; dragostea, natura, moartea, poezia, Dumnezeu, tot ce e fundamental în univers i se descoperea în fiecare clipă. Le vedea în lucrurile cele mai obișnuite și mai simple, în obiectele uzuale care, datorită lor, acumulau sensuri. Aveai impresia că el nu trăia pe pămînt, ci pe un cer răsturnat, devenit pentru el pămînt și pătruns în toate colțurile spațiului pămîntean.

În tinerețe s-a aflat sub influența marelui compozitor rus Skriabin nu numai în muzica scrisului său, dar și în toată structura personalității sale artistice, înclinată spre rosturile adînci ale existenței. În discursul său de tinerețe « Simbolismul și nemurirea » din 1913 (pe cînd avea numai 23 de ani) este exprimat deja acel program estetic căruia i-a rămas credincios pînă la moarte. Pentru el, esența artei consta în mărirea posibilităților general-umane de percepere subiectivă a lumii. Cu puțin înainte de moarte îmi spunea că această trăsătură a artei sale i se pare apropiată și de principiile științei secolului al XX-lea.

Pasternak se simțea moștenitorul și continuatorul simbolismului rus. Evocarea artistică a acelei perioade de dinainte de război, — cînd, la începutul anilor 1910, se realiza trecerea de la simbolismul propriu-zis și de la curentele ce i-au fost contemporane în religia și filosofia Rusiei, spre școlile postsimboliste, — domină începutul romanului *Doctor Jivago*. Romanul este deosebit de important și ca un comentariu autobiografic la versurile și proza de tinerețe ale lui Pasternak. Esențială este redarea în roman și în proza autobiografică a lui Pasternak a acelor simțăminte din vara lui 1917, care străbat cel mai bun volum de versuri al lui, *Sora mea, viața*. Cartea aceasta s-a născut datorită unei coincidențe fericite: o mare dragoste, care l-a inspirat pe poet în versurile strînse aici, a apărut tocmai în vara aceea cînd se schimba și viața întregii țări. Culmea înflăcărării pline de extaz, reflectată veridic în aceste versuri, este comparabilă cu ceea ce se întîlnește de obicei în cărțile de revelație religioasă (aici se vede că Pasternak este continuatorul poetului german R. M. Rilke, pe care el însuși îl considera, pe bună dreptate, mentorul său). Volumul *Sora mea, viața*, Pasternak îl considera mai presus și mai bun decît sine însuși; multă vreme s-a gîndit să-l publice anonim. Versurile din această carte se nășteau spontan, el părea că le prinde din zbor și le notează. Cartea pe drept cuvînt s-a coborît la el, ca într-o epifanie.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Doctor Jivago, cu toate deosebirile stilistice față de *Sora mea, viața* (carte în multe privințe avangardist-novatoare, reformatoare a rimei rusești, a imaginilor și a limbajului poeziei), a fost o carte cu același elan de largă cuprindere a lumii și vieții. Aceste două cărți ne permit să judecăm și personalitatea lui Pasternak, deși el nu voia să încredințeze artei sarcini biografice.

Pasternak se caracteriza printr-o percepere cu totul nouă și uimitoare a lumii. Versurile lui, mai ales cele timpurii, sînt deosebit de bogate în imagini și transmutări uimitor de originale. Clarificări parțiale la aceste imagini putem găsi în *Doctor Jivago*.

Pasternak se distingea printr-o sinceritate rară în exprimarea ideilor sale sacre cu privire la artă și istorie. Acest lucru a dus nu o dată la conflicte cu mediul în care trăia, cu societatea și cu puterea. Era amenințat cu represalii și persecuții împotriva oamenilor apropiați lui. El s-a menținut ferm pe poziție și întotdeauna și-a continuat munca singuratică și sisifică. În zilele în care întreaga lume s-a împărțit în cei care-l persecutau și cei care erau indignați de persecuțiile la care era supus autorul lui *Doctor Jivago*, scriitorul continua munca la traducerea unei piese romanticului polonez Slovatzki. A muncit mereu și a văzut în munca sa de criitor îndeplinirea sarcinii pe care nu îndrăznea și nu ar fi putut s-o refuze

Epitetul lui preferat, cu nuanță pozitivă, utilizat în conversație, era adjectivul « necontemporan ». Prin îmbrăcăminte, prin curtoazia ușor de modă veche, și prin turnurile de frază amintea uneori de intelectualii de pe timpuri. Recrearea atmosferei pe care o respirau acești oameni a fost și scopul romanului *Doctor Jivago*. Eroul lui moare o dată cu aceste timpuri și cu acest mediu, cărora Pasternak le-a supraviețuit cu mulți ani. Din această cauză viața lui devenea tot mai grea. A dat întotdeauna ajutor multor oameni apropiați, mai ales femeilor (ajutorul dat lor a fost mai demult aproape o idee obsedantă, după cum se vede și în proza lui autobiografică). Mulți ani operele nu i-au fost publicate și a putut să trăiască și să-l ajute în continuare pe cei apropiați datorită muncii de traducător. A tradus cele mai bune piese ale lui Shakespeare și *Faust* al lui Goethe. Traducerile lui se disting prin același limbaj lipsit de afectare și printr-o naturalețe ce-i caracterizează și opera originală. Ediția de opere în paisprezece volume care se pregătește în momentul de față va cuprinde în afară de versuri, proză și traduceri și cîteva volume de scrisori în care se reflectă părerile lui despre artă, politică, filosofie.

Pe bună dreptate, Pasternak este considerat unul din cei mai importanți poeți ruși din secolul al XX-lea. El a avut un rol de seamă și în istoria culturii ruse în întregime, ale cărei tradiții le-a continuat, împletindu-le cu direcțiile din literatura și filosofia europeană occidentală pe care le-a cunoscut bine și i-au fost apropiate. Pentru cei care l-au cunoscut, ca și pentru cititorii săi, personalitatea și opera lui Pasternak simbolizează arta mare și profundă, focalizînd incandescența celor mai înalte cuceriri ale secolelor anterioare.

În românește de ALEXANDRA NICOLESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ŞTEFAN BORBÉLY

« Doctorul Jivago » și romanul secolului XIX

Doctorul Jivago, eroul binecunoscutului roman al lui Boris Pasternak, este un « om bun » în accepţiunea tolstoiană a termenului: generos, manierat, preocupat pînă la sacrificiu de echilibrul şi bunăstarea familiei sale, comportamentul cotidian al medicului are ceva din firescul naturii necorupte, nepervertite de carenţele inerente ale civilizaţiei. Fiu al unui multimilionar sinucigaş, Jivago trăieşte vocaţia anonimatului şi a identificării cu mediile de jos, paupere, ale societăţii; « toată viaţa s-a străduit — remarcă despre el scriitorul — spre un stil insesizabil, care să nu atragă atenţia nimănui ».[1] Iubit, rînd pe rînd, de trei femei, el inspiră nu atît dragoste cît devoţiune, pe linia unei personalităţi charismatice ale cărei uşoare nuanţe christice sînt evidente mai ales în prima parte a romanului. Tonia, soţia legală şi prima iubire, relativizează devoţiunea prin certitudinea relaţiei maritale, comuniunea sufletească dintre soţi dovedindu-se mai puternică decît toate vicisitudinile. Lara, fata aparent ingenuă, întîlnită pe front, şi regăsită apoi în calmul relativ al Siberiei, reprezintă faza cataliticǎ, paradisiac-adulteră a iubirii lui Jivago, o dragoste ridicată — prin solemnitate şi ritual — deasupra mizeriilor curente ale vieţii terestre; în sfîrşit, Marina, tînăra iubită a fazei de declin din viaţa eroului, întîlneşte deja un Jivago decrepit, abulic, legat de viaţă prin fire instabile, pe zi ce trece mai subţiri.

Dacă îmi este permis să folosesc acest termen, se poate constata chiar şi din schiţa sumară de mai sus că, de-a lungul deceniilor şi experienţelor existenţiale prin care îi este dat să treacă, viaţa intimă a doctorului Jivago suferă un esenţial proces de dostoievskianizare. Unele accente incipiente, baze de pornire ale unui proces de transformare, sînt sesizabile din capul locului. Pe lîngă smerenie, comună de altfel şi lui Tolstoi, Jivago moşteneşte de la Dostoievski obsesia vieţii urbane, contrapusă acalmiei organice a satului, paloarea mîşkiniană a suferinţei, de om slab, mereu depăşit de evenimente (sau « acoperit de evenimente », cum va spune chiar doctorul despre Nikolai Nikolaievici, unchiul şi modelul său de-o viaţă), şi nu în ultimă instanţă va moşteni el de la autorul *Demonilor* o fervoare aproape extatică a frumuseţii, pe care marele Lev Nikolaevici o repudia în numele simplităţii franciscane a regulii

---

[1] Citatele sînt reproduse în traducere proprie după versiunea ungară, realizată de Pór Judit, Árkádia, Budapest, 1988.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

morale. « Cu cît este mai împătimit de frumuseţe — se grăbeşte să redea cuvintele patriarhului de la Iasnaia Poliana unul din protagoniştii romanului — cu atît se îndepărtează el mai mult de Bine ». Singuraticul Jivago este însă un împătimit al frumosului: îşi admiră sincer, nedisimulat, soţia — şi ulterior iubitele — pentru frumuseţea frustă, firească pe care o emană, scrie versuri de un urbanism reţinut, mereu dispus să depăşească zidurile pentru nefireasca splendoare a unui crîng de mesteceni, şi redactează, în rarele clipe de beatitudine sufletească, un jurnal introspectiv (intitulat « Jocul de-a Omul »), dedicat prioritar normalităţii şi cotidianului. « Numai cotidianul e mirabil — scrie el în acest jurnal —, cu condiţia să fie atins de mîna geniului. Puşkin e cel mai potrivit exemplu. Elogiul muncii, al datoriei, al obiceiurilor de peste zi. »

Pe acest fond al « stilului insesizabil », comun şi cîteodată aproape bucolic în esenţă (care ne întoarce cu gîndul tot la Tolstoi), vine o altă trăsătură constitutivă a structurii sufleteşti a protagonistului: un oblomovism parţial, denunţat chiar de el însuşi. Parţial, fiindcă indolenţa vegetativă a eroului lui Goncearov e corectată aici prin imperativul etic tolstoian, presupunînd nu atît o apatică renunţare la viaţă, cît o implicare liniştită în curgerea firească, organică a lucrurilor. Apatia lui Oblomov suspendă această curgere, i se refuză; « datoria » (cuvînt-cheie la Pasternak) presupune, dimpotrivă, o implicare discretă, o sincronizare domoală cu legile firii: « O, cît de mult rîvneşte omul să treacă din logoreea umană neiscusit-exagerată, impur-tulbure, în aparenta tăcere a naturii, în muţenia statornică, perseverentă, de o disciplină de sclav al muncii, în lipsa de cuvinte a reveriei profunde, a muzicii autentice şi a sufletului revărsat şi stins de preaplinul apropierii liniştite a inimilor! »

Astfel, romanul se constituie în punctul de convergenţă al unor filoane majore din spiritualitatea clasică rusă, cu singura observaţie însă, că tolstoianismul funciar al lui Pasternak relativizează o pornire radicală a ideii, refuzînd extremele, demonismul şi fervoarea abisală, vocaţia abruptă — întinsă pe un registru larg, de la sublim la grotesc, caricatural — a limitelor. Ca atmosferă şi problematică de profunzime deci, deşi se constituie într-un roman de sinteză, legat evenimenţial de un fapt istoric major al secolului XX (Revoluţia din Octombrie), el priveşte mai mult în urmă, reiterînd ritmul existenţial al unui secol apus (al XIX-lea), mult mai aproape de curgerea firească, vegetală, a conştiinţelor decît acest secol XX sincopat, traumatizat de beligeranţe şi indecizii. Prin urmare, *Doctor Jivago* nu este numai romanul unei conştiinţe incapabile de a se adapta la noile exigenţe ale istoriei, ci şi expresia profundă a unei neadaptări spirituale la rigorile adesea contrastante ale unui secol inedit, contradictoriu, ulcerat de radicalismul adesea aberant al avangardei.

Sper că nu se înţelege din toate acestea că *Doctor Jivago* ar fi, ca structură şi problematică, un roman anacronic. Idealul existenţial propus de Pasternak este intenţionat revolut, fără a fi nici o clipă nostalgic sau desuet. « Revolut » înseamnă aici mai mult decît o simplă inaderenţă: este o alternativă existenţială, o formă strict estetică de opoziţie. Dar să nu anticipăm.

Drama de viaţă a medicului Jivago este fără doar şi poate una a neaderenţei. Prin declanşarea evenimentelor (deci prin instaurarea în jurul lui a unui ritm existenţial cu totul nou, intensificat), el se simte, într-o accepţiune uşor modificată faţă de aceea a unchiului său, « acoperit de evenimente », împins în penumbră de noile valuri succesive ale vieţii. Interpretarea pe care doctorul — şi implicit scrito-

B. Pasternak şi V. Maiakovski. 1924

Ştiu că drumul nu vă este contrafăcut, dar cum aţi putut ajunge sub bolţile unor asemenea aziluri, urmînd sincerul dumneavoastră drum

Dedicaţia către Maiakovski pe volumul „Sora mea, viaţa"

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

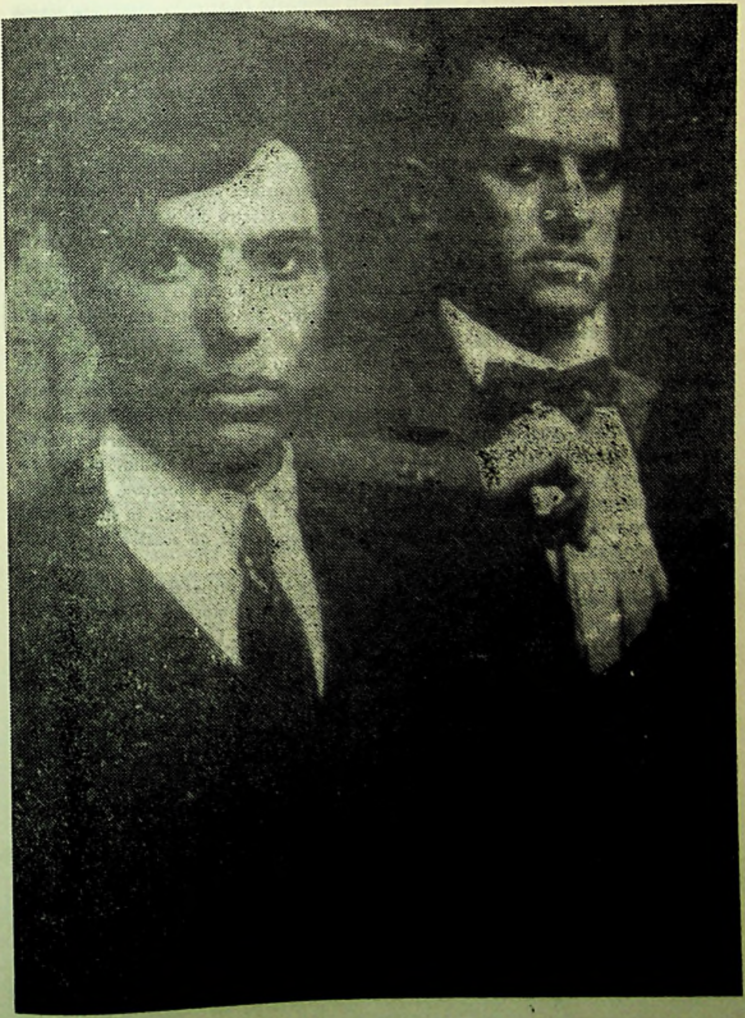

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

rul — o acordă revoluţiei nu este în primul rînd politică, sens în care este greşit să vedem în roman (cum s-a făcut în mod abuziv de atîtea ori) expresia pur politică a unei neaderenţe. Există în straturile de profunzime ale romanului un nivel problematic clar trans-politic, metafizic, deci; eseul de faţă îşi propune să scoată la suprafaţă reverberaţiile lăuntrice ale acestui strat disimulat, singurul esenţial după părerea noastră.

Motivul lumii răsturnate este, literar vorbind, cel mai accesibil pentru a zugrăvi declanşarea unei stări conflictuale cu largi repercusiuni istorice şi Pasternak se foloseşte de el pentru a sesiza primele momente de rătăcire din viaţa personajului: încercarea lui nu de a rezista, ci de a se pune, împreună cu familia, la adăpost în faţa evenimentelor care se precipită. Şi familia o face în primul rînd geografic: abandonează Moscova şi se refugiază dincolo de Urali, căutînd o siguranţă iluzorie pe care nici cel mai izolat cătun nu o mai putea oferi. Situată pînă atunci sub zodia necesităţii şi a firescului — cei doi soţi au crescut în aceeaşi casă, este firesc, prin urmare, să-şi aparţină —, viaţa familiei intră odată cu drumul spre Siberia pe panta hazardului: Jivago este luat prizionier de către partizani, impus, împotriva voinţei sale, medic de campanie, pentru ca la întoarcere să nu-şi mai găsească familia, plecată iniţial la Moscova, apoi peste graniţă, la Paris. O regăseşte însă pe Larissa (Lara), cu care trăieşte episodul paradisiac de care aminteam la începutul eseului, pentru a o pierde apoi şi pe ea. Plecat, suflet pribeag şi rătăcitor, spre Moscova, Jivago trăieşte aici ultima lui iubire, cu Marina, pentru a muri apoi prematur, în singurătate, în urma unei demisii ce aminteşte perfect de celebra fugă de acasă a lui Tolstoi dinaintea morţii.

Am schiţat sumar acţiunea romanului fiindcă ea este indispensabilă pentru înţelegerea reţelei de hazard care o traversează. Să precizăm că motivul « lumii pe dos » nu are pentru Jivago o accepţiune strict politică, imediată. De fapt, el se substituie cu acela al « piramidei retezate »: « s-a prăbuşit — îi spune Jivago Larissei — întregul acoperiş al Rusiei, şi noi am ajuns cu toţii sub cerul liber. Nu mai are cine să ne poarte de grijă ». Fraza nu trădează o descumpănire, ci o idee mult mai profundă, legată de ortodoxism. Este vorba de rolul « bolţii », al catapetesmei sacrale din religia ortodoxă. După cum se ştie şi dintr-un celebru eseu al lui Lucian Blaga, ortodoxismul separă masa credincioşilor de spaţiul ezoteric al sacrului. Sacrul nu se relevă direct, ci indirect, prin mijlocirea preotului, care — el singur — are acces în spaţiul ezoteric de dincolo de catapeteasmă. Acest rol de intermediar sacral se prăbuşeşte prin decapitarea piramidei de care vorbeşte Jivago: eliberat, sacrul se revarsă cu brutalitate în lume, forţa lui punitivă sancţionînd direct conştiinţele firave, incapabile a i se opune. Condamnat la imensitatea de necuprins a sacrului, omul se prăbuşeşte înainte de a-şi putea construi refugii sigure. Ritul (în accepţiune orientală) joacă rolul catapetesmei: îl izolează pe om de brutalitatea intolerantă a sacrului, filtrînd totodată intempestiva mînie divină. Eliminînd ritul, omul rămîne singur în faţa divinităţii, victimă sigură a redempţiunii şi arbitrarului

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Șansa omului — și a lui Jivago implicit — este aceea de a se sustrage acestei imensități punitive prin construirea unor spații de securitate, adăposturi preponderent spirituale, menite să protejeze fragila crustă a sufletului. Să construiască un alt ritm, artificial și anacronic chiar, menit să reziste, prin armonie și intensitate lăuntrică, aritmiei dezlănțuite a cosmosului.

Pentru Jivago, o primă treaptă a acestui univers o constituie poezia, muzica, arta în general. « Omul a fost ridicat deasupra animalului de muzică, nu de bîtă » — își citează el, satisfăcut, unchiul, abandonîndu-se muzicii cu fervoarea lucidă a descoperirii unui spațiu propriu, artificial, de securitate. Accepțiunea pe care doctorul o dă artei derivă tot din această tendință spre securizare intimă: arta este chemată să depășească cantitatea arbitrar proliferantă spre calitate, anulînd disparitatea fenomenelor și granițele, ce par imuabile, dintre forme. Iată citatul: « O idee mai veche de-a mea îmi spune că arta nu reprezintă numele unei categorii sau al unui domeniu ce cumulează concepte fără de număr și fenomene disparate, ci, tocmai din contră, ceva îngust și condensat, denumirea unui principiu fundamental inerent creației artistice, a forței implicite și adevărului prelucrat pe care le încumbă. Nu am avut niciodată impresia că arta sălășluiește în formă, în calități formale, ci că e mai degrabă o componentă secretă, disimulată a conținutului ».

În consonanță cu aceste imperative de ordin teoretic și afectiv, se constată în roman, pe măsură ce avansăm cu lectura, o continuă îngustare a spațiului, o condensare geografică și evenimențială care — dacă nu ar fi intenționată — i s-ar putea imputa lui Pasternak ca un deficit de compoziție. S-ar putea spune că hazardul organizează substanța cărții într-un tot unitar, reprezentînd nu un factor de disoluție ci, dimpotrivă, unul de esențializare problematică. Există pe tot parcursul romanului o luxurianță de coincidențe neverosimile, menite să organizeze un cosmos unitar dominat de invizibila armonie a unei voințe supreme. Să amintim doar cîteva din aceste coincidențe revelatorii: Komarovski, care va juca un rol decisiv în viața de mai tîrziu a lui Jivago, este *din întîmplare* chiar autorul moral al sinuciderii tatălui lui Jivago și primul iubit al Larei; luat prizonier de către partizani, Jivago este dus spre a fi interogat *tocmai* la comandantul Strelnikov, în care doctorul îl recunoaște cu stupefacție pe soțul (considerat mort, în realitate ascuns sub o altă identitate) al Larei; mutîndu-se cu Larissa la Varîghino, mică localitate rurală părăsită, dezafectată în timpul războiului civil, Jivago optează *tot din întîmplare* tocmai pentru casa în care își găsise, incognito, adăpost soțul Larissei fostul comandant bolșevic, căutat mai nou pentru cîteva mărunte delicte iluzorii; în fine, părăsind-o subit pe Marina, cea de a treia iubită, Jivago închiriază la Moscova (fără s-o știe, evident) *tocmai* camera pe care cu ani în urmă o închiriase, pe vremea studenției, soțul Larissei; așa se face că, sosind în oraș, Larissa dă în finalul romanului tocmai peste cadavrul lui Jivago, intrînd chiar în camera în care se înfiripase odinioară încrîncenata ei dragoste. Dincolo de armonia specifică, de profunzime, pe care aceste coincidențe o instaurează, se întrevede și o deschidere simbolică pe

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

care, exagerînd puţin, o putem schiţa astfel: în straturile de profunzime ale acţiunii de la un anumit punct, doctorul Jivago nu face decît să repete, într-un registru minor, cotidian — spre deosebire de registrul eroic în care acţionează preopinentul — faptele lui Paşa, soţul Larissei, substituindu-i-se. Cu alte cuvinte, simbolic privind lucrurile, Jivago este *ucigaşul* lui Paşa, fapt parţial confirmat de evenimente, fostul comandant Strelnikov omorîndu-se după o istovitoare convorbire purtată chiar cu Jivago.

Mai există în corpul romanului şi o serie de alte coincidenţe epic şi existenţial neverosimile, dar ne oprim aici cu relevarea lor. Contează consecinţa, sub aspect romanesc, a acestor stranii coincidenţe: în ciuda distanţei mari în timp şi spaţiu pe care o traversează personajele, spaţiul real, funcţional al evenimentelor este de o concentrare şi îngustime neverosimile, confirmînd tendinţa de închegare artificială a unui *adăpost*, opus extensiunii nebune a lumii care şi-a ieşit din orbite. Întîlnim, în *Doctor Jivago*, un spaţiu aproape familial: indiferent unde s-ar afla, Jivago întîlneşte numai feţe cunoscute, oameni întîlniţi deja într-o vastitate atrofiată, redusă la dimensiunea organică, tolstoiană a *marii familii*. În acest context limitat, datoria — termen atît de des invocat aici — dobîndeşte semnificaţiile ei reale, depline.

De aici şi pînă la identificarea acestei armonii lăuntrice proteguitoare cu ritmul vast, securizant, al naturii nu mai e decît un singur pas, Jivago făcîndu-l firesc, cu o naturaleţe de asemenea tolstoiană: « Se gîndea din nou că istoria, ceea ce îndeobşte se numeşte flux istoric, lui îi apare cu totul altfel decît se obişnuieşte; pentru el, istoria se conturează asemenea vieţii, lumii vegetale. (. . .) Istoria nu este făcută de nimeni, istoria este invizibilă, tot aşa cum nici creşterea ierbii nu poate fi văzută ». Un alt citat adînceşte lucrurile în sensul unor irizări schopenhaueriene — omul este un accident în calea destinului, simplu pretext al universului de a se manifesta pe sine: « Puterile menite să îndrume creaţia s-au întors cu capul în jos. Întîietatea nu-i mai revine omului şi sufletului său, preocupat să se exprime, ci limbii în care el intenţionează să se rostească. Limba, patrie şi înveliş al esteticii, începe să gîndească şi să vorbească de la sine, în locul omului, transformîndu-se în muzică, dar nu în sonurile exterioare, care se pot auzi, ci în impetuozitatea şi forţa lăuntrică a fluxului intern. În asemenea momente, Iuri Andreevici avea impresia că o mare parte a lucrului nu era făcută de el, ci de ceva ce era mai mult decît el, stîndu-i deasupra şi orientîndu-l.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VEACUL LUI PASTERNAK

Din dosarul centenarului

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ALBERT KOVÁCS

Simposion internaţional la Moscova

Sărbătorirea centenarului Pasternak este silită să concureze grave, vrem să credem măreţe evenimente istorice. Destinul — grav şi el — al scriitorului, şi-a împletit firul, prin sfîşiere, demnitate, confruntarea tiraniei, în destinul însuşi al secolului care încă nu s-a terminat. De aceea « împrăştierea » moştenirii scriitorului — opera, ţinuta sa civică de artist — face parte din acele evenimente cruciale la derularea cărora, — inevitabil — participăm şi noi. Sărbătorirea devine astfel, depăşind graniţele evenimentului cultural, factor istoric. Şi sună firesc alăturarea de cuvinte ce ne vine mereu pe buze: Pasternak şi secolul, Pasternak — poet al secolului.

În săptămîna 9—15 februarie a.c., s-a inaugurat la Moscova anul Pasternak, vocile oamenilor de cultură de pe glob unindu-se într-un Prolog de mare anvergură.

La Festival au participat cei care au împărţit cu scriitorul pîinea neagră şi curajul, cei care n-au putut rămîne indiferenţi în cercul de vrajă al artei sale: rude, prieteni, confraţi, cititori, admiratori. Cei ce n-au semnat scrisori calomnioase, cei care au fost alături de el cînd a fost ostracizat, cei care i-au condus corpul neînsufleţit în ultimul său drum. Au fost reprezentanţi ai Academiei Suedeze, reprezentanţii Editurii Feltrinelli, poeţi pe care el i-a binecuvîntat, criticii care nu au tăcut şi mulţi, mulţi iubitori de artă.

Deschiderea la *Balşoi Teatr* ne-a oferit o mare surpriză. În locul unei triumfale şedinţe cu un prezidiu mamut — dacă nu în frac cel puţin în smoking — am

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

participat la un spectacol fidel lui Pasternak pînă la identificare. La realizarea acestui spectacol au contribuit, uneori împreună, reprezentanții tuturor artelor; dar actorii, artiștii corali, soliștii instrumentiști, balerinii erau, în primul rînd, oameni împărtășiți ca și noi, cei din sală, din spiritualitatea pasternakiană. Pe un fundal negru, într-un con de lumină firav, clopotele anunță cu bucurie nașterea omului și ne amintesc că muritori sîntem cu toții... Apare apoi, pentru a rămîne aproape tot timpul pe scenă și a lupta cu flacăra ei plăpîndă împotriva întunericului, simbolica lumînare: Poetul și Destinul, Poetul și Puterea. Spectacolul, condus de Andrei Voznesenski, s-a bazat pe cuvîntul rostit de maeștri ai scenei precum I. Smoktunovski, A. Demidova, N. Gubenko ș.a., pe poezia autentică ce ne-a cucerit, în egală măsură, prin sensul mesajului și prin codul său muzical. Proiecțiile aduceau pe scenă, în stilul pop-art-ului parcă, viața însăși, familia, biografia, contextul real, istoric-tragic, din care a fost dat să răsară ascunsă în obiecte-fapte, această frumusețe rănită și, totuși, atît de riguroasă, bărbătească.

În a doua zi, Prologul a răsunat la Peredelkino, la slujba bisericească în memoria scriitorului, la mormîntul său lipsit de vreo piatră memorială vizibilă dar cu multe flori, în atmosfera învăluită de adierea primăverii timpurii și cu multă, foarte multă lume strînsă de pretutindeni: scriitori, traducători, prieteni. Curgea poezia autentică, tragică, versurile fiind rostite de fiul poetului — Evghenii —, de confrații Viktor Bokov, Evgheni Evtușenko, acesta din urmă fiind cel care organiza șuvoiul de omagiu în memoria lui Pasternak. Nimic nu a distonat cu tonalitatea gravă, cu excepția pardesiului de un roșu violent, voluptuos al lui Evtușenko, care depășea condiția de contrapunct expresiv. Cel puțin așa am simțit eu ca om venit direct cu avionul din revoluționarul București. Am depus o floare pe mormîntul scriitorului, i-am mulțumit spiritului său de intelectual demn și liber care i-a ajutat și pe intelectualii români să se apere în fața tiraniei. Actul de curaj al redacției « Secolului 20 », al lui Dan Hăulică de a se solidariza, peste decenii, cu ajutorul *Doctorului Jivago* este o pagină, am spus atunci, atît de literatură universală cît și de istorie.

La *dacea* din Peredelkino, construită în formă de corabie și restituită de cîțiva ani familiei, a fost inaugurat muzeul Pasternak. La solemnitatea deschiderii a oficiat poetul Andrei Voznesenski. Au vorbit organizatorii muzeului, scriitori, alți participanți. M-a impresionat cuvîntul lui Artur Miller, ancorat în realitatea distorsionată a secolului.

În a treia zi a Prologului am vizitat mănăstirea Zagorsk, cu superbele ei clădiri (roșul din intens zugrăvita clădire a Refectoriului are nuanțe decente, pure, și nu « sună » discordant nici în lăcașul de cult ortodox); apoi icoanele, Institutul teologic...

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

O zi substanţială a fost cea consacrată sesiunii sau, mai degrabă, mesei rotunde: *Pasternak — viaţa şi opera*. Abordarea pur ştiinţifică, interpretarea operei (Nils Oke Nilson — Suedia, Michel Aucouturier, Efim Etkind — Franţa, Milan Djurschinov — Iugoslavia, Vittorio şi Clara Strada — Italia, Lev Ozerov — Uniunea Sovietică Naum Korjavin — S.U.A. ş.a.) — s-au împletit şi aici cu mărturia că cei atinşi — prin solidarizarea cu Pasternak — de harul influenţei lui, s-au opus prigoanei şi minciunii.

În ultima zi, seara literară de la Casa centrală a literaţilor a reunit din nou scena şi publicul, contopindu-i în autenticul torent al poeziei rostite de Andrei Voznesenski, Evgheni Pasternak — reeditîndu-şi prin statură, trăsături şi gesturi tatăl, — Bella Ahmadulina, Naum Korjavin, actorii ... Nu auzeai aproape nimic distonant cu muzica interioară a poeziei. Şi dacă a fost ceva — reacţia a fost imediată. Un artist a interpretat cîteva lieduri de Şostakovici pe versuri de Pasternak scrise într-un stil clasic, epigonic. Frumos, însă altceva ... şi auditoriul n-a vibrat.

Un alt eveniment de anvergură s-a dovedit a fi Expoziţia *BORIS PASTERNAK — 1890—1960* organizată la Muzeul de arte plastice A.S. Puşkin din Moscova şi deschisă încă din ajun în cadrul Serilor de decembrie, una dintre cele mai alese manifestări culturale de aici, la care ia adesea parte un artist ca Viaceslav Richter. Bogată în documente, iconografie, piese din arhiva familială, scrisori, telegrame, portrete (pictură, grafică, sculptură), expoziţia a cuprins, alături de secţiuni pur biografice sau consacrate operei, şi secvenţele *Pasternak şi muzica*, *Pasternak şi artele plastice*. Această ultimă secţiune a reunit numeroase tablouri ale unor pictori cunoscuţi ca Goncearova, Petrov-Vodkin, Malevici, Tatlin, P. Koncealovski ş.a Catalogul expoziţiei şi o bună parte din documente au fost publicate într-un frumos volum *Mir Pasternaka* (Universul lui Pasternak), « Sovetski hudojnik », Moscova, 1989, 208 p. format mare. Acest volum este unul de referinţă şi din alte motive decît înregistrarea materialelor expoziţiei. Volumul se deschide cu o mărturie pătrunzătoare a lui Evgheni Pasternak — fidel personalităţii, poeziei, artei, ţinutei morale a tatălui său. Eseuri remarcabile semnează poeţii E. Evtuşenko, A. Voznesenski, Bella Ahmadulina. Sînt publicate aici studii de Lidia Ginsburg *(Începuturile lui Pasternak)*, Dagmara di Similiccio *(B. Pasternak şi pictura)*, Viaceslav Ivanov *(Însemnări despre Pasternak şi artele plastice)*. De remarcat o destul de amplă cronică a vieţii, activităţii şi creaţiei scriitorului (în genul tabelelor cronologice de la noi) cu multe şi edificatoare citate din critica de prigonire şi calomniere, dar şi din cea de sprijin. Este o carte adresată atît omului de litere, cît şi iubitorului de poezie şi de cultură în genere.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Inaugurarea anului Pasternak a căpătat o coloratură nouă, inedită şi datorită suplimentului — « Dosier » — al revistei « Literaturnaia gazeta », *Veacul lui Pasternak*. Această publicaţie fără precedent are formatul « României literate » şi cuprinde 32 de pagini. Pe prima pagină — doar un portret recent al graficianului V. Balabanov şi o singură poezie: « Larma s-a stins, eu am ieşit pe scenă » în care autorul îşi asumă un destin de crucificat. Şi ultimele versuri: « Sînt singur, totul se îneacă în fariseism / Să trăieşti o viaţă de om — nu-i o nimica toată ».

Pe fundalul unor poezii antologice şi citate intercalate, în vecinătatea unor lucrări grafice, fotografii (multe portrete şi « scene » cu familia, cu scriitori) —, totul în sepia — textele te apropie de om şi de artist. Parcă ţi s-ar oferi, brusc posibilitatea de a intra în contact nemijlocit cu el.

Fragmente din corespondenţă şi jurnal, memorii, documente-mărturii, cîteva eseuri şi două studii de poetică: Serghei Averinţev: *Pasternak şi Mandelştam* şi Andrei Sineavski: *Era iarnă. Din stepă sufla vîntul. Despre poeziile lui Pasternak pe subiecte şi teme evanghelice*. O biografie vie, un portret uman, generos şi tragic, o istorie literară în destine — arta grafică mijloceşte aici, făcînd-o mai accesibilă, poezia. Criticul N. Korjavin *(Pasternak şi destinul nostru)*, Olga Ivinskaia, rudele — spun cu toţii numai adevărul amar, copleşitor şi salvator. Textele, fotografiile, lucrările grafice sînt valabile în sine şi fiindcă nu pot fi descrise am seselectat pentru cititorii « Secolului 20 » ceea ce se lasă cît de cît reprodus.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

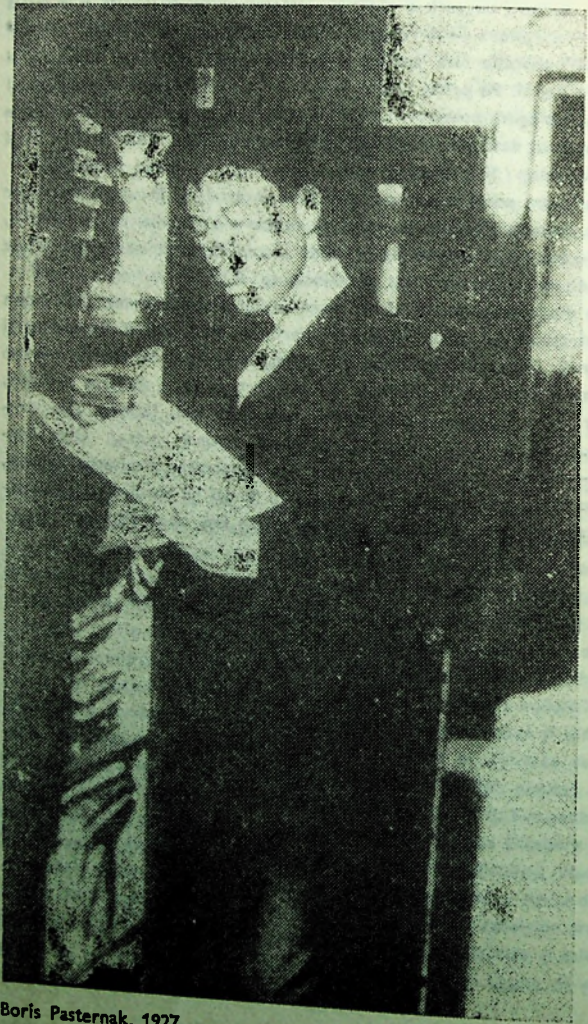

Boris Pasternak, 1927

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

«E de mirare
că am ieșit viu
din acei ani cumpliți»

ANASTASIA ȚVETAEVA

discuție cu Mael Feinberg

M.F.: Anastasia Ivanovna, cînd l-ați cunoscut pe Pasternak?

A.T.: Pe cînd se pregătea să plece la soțul ei, în Cehia, Marina mi-a spus: « Asea, despre Pavlic ți-am povestit, Esenin este, bineînțeles, talentat, dar are o singură coardă. Mai există numai un om în Rusia, un singur poet despre care nu ți-am vorbit; l-am remarcat, l-am ascultat — el și poeziile sale sînt superbe și le recită nemaipomenit. La față seamănă cu Pușkin, ca statură e mai înalt. Pe el trebuie să-l vezi și să-l asculți. Este Boris Pasternak ». Asta a spus-o la începutul verii lui 1922. Pentru prima dată l-am întîlnit pe Boris în 1923. A venit la mine cu un mic volum de versuri al Marinei — « *Meșteșugul* » — o cărticică cenușie, nepretențioasă, care a rămas pentru mulți ani preferata mea.

Din Cehia, Marina îi trimisese prin cineva lui Boris Pasternak, la Berlin, această carte pentru mine. Boris a venit, îmi amintesc, într-un palton cenușiu și din acest veșmînt de argint stins, de sub penajul castaniu închis, mă priveau, cu o expresie de loialitate cîinească, ochii căprui deschiși. Mîngîioși și lacomi, cîntărind, cunoscînd și punînd la încercare (« înțeleg, — mi-am zis — verifică asemănarea cu Marina »). Rîdea cu tot botul lui de cîine, fericit, răsunător. Dar rîsul lui Boris este un subiect aparte.

M.F.: V-ați văzut adsesea!?

A.T.: De văzut, Maelecika, nu ne-am văzut mereu la fel: cînd ne întîlneam mai des, cînd mai rar. Zilele, și ale lui, și ale mele, erau pline dar comunicarea dintre noi, ca și cea dintre el și Marina, a fost, de la prima întîlnire, atît de profundă, atît de organică încît și el venea la mine, și eu la el ca acasă, ca și cum — copiii uneia și aceleiași familii — ne-am fi născut cîndva în aceeași locuință. Totul era clar și fără să fie confirmat prin cuvînt: o privire (bucuroasă — am înțeles !), o mișcare imperceptibilă a feței (după ce a ascultat ceva), un semn din cap venit în întîmpinarea celor spuse, o strîngere neașteptată de mînă, mîna lui peste a mea, cuprin-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

zînd-o pe a mea de sus, ca pe un mănunchi, semn de înțelegere frățească față de care cuvintele sînt mute. Acea calmă euforie a înrudirii din care poate că se și năștea discursul dezlănțuit, oferind revelația unei părticele a abisului și coborînd tot mai adînc, pe scară în jos, în tainițele nespusului, după ce poate că tăcuse din copilărie și izbucnea acum ca o cascadă a confesiunilor. In sus apoi, ca pe scara noastră de lîngă Trehprudnaia, din întunecimea scării din dos a conștiinței — spre largul și lumina camerelor de sus, deschise spre lume, unde se respira deja în voie, în sărbătoreasca presimțire a podoabelor de pe pomul de crăciun al vieții, a comunității continue și a tot cuprinzătoare, unde domnește din nou trecerea spre tăcere . . .

Boris locuia pe atunci chiar alături de muzeul tatei (de arte decorative), pe strada Volhonka 14, la etajul doi. Camere înalte, ferestre înalte, nici urmă de decorațiuni interioare. Trăiau însă în cameră: un mare birou (îmi amintesc de el), departe de fereastră — (și de el), un pian, și trebuie să mai fi fost și o masă la care beam ceai.

M.F.: Anastasia Ivanovna, în anul '25 i-ați dăruit lui Pasternak poeziile lui Rilke « Cînt despre iubirea și moartea cornetului Kristof Rilke », în ediția din anul 1899 (această carte Pasternak n-a pierdut-o), cu trei inscripții. Una de dar: « Lui Boris Pasternak (Rilke — al lui — al Marinei — al meu) din cărțile Marinei (pentru Marina). (Și totuși trebuie să încetăm a mai iubi pe Rilke, și pe Pasternak, și pe Marina, și pe mine însămi). A.T. 1925, Moskova. »

A doua inscripție:

« Dar este permis oare, Boris, să vorbești *astfel* despre moarte ? Poate că aceasta nu este totuși *victoria* asupra ei ci doar cel mai înalt punct al jocului cu ea care îi este permis omului și ei, și de care el este prins (de jocul ei); eu însă nu prin joc pot fi prinsă ! Gîndiți-vă la aceste lucruri pentru dumneavoastră, pentru Rilke, pentru mine și Marina. A.T.

Și ultima, ați scris acolo o poezie pentru M. Tvetaeva: « Deasupra tînărului cufundat în somn, pinteni de aur . . . » Nu vă amintiți cum s-au întîmplat toate astea ? Ecoul căror discuții au fost aceste inscripții ?

A.T.: Nu, Maelecika, nu-mi amintesc. Îmi amintesc că i-am trimis lui Boris cartea lui Berhnardt Kellerman, « Tunelul ». Am citit-o în germană și am bocit cumplit; și doar nu sînt o plîngăcioasă. L-am sunat pe Boris: « Vreau să v-o trimit ». Peste cîteva zile a telefonat și mi-a spus: « Am vărsat rîuri de lacrimi ».

M.F. Anastasia Ivanovna, Pasternak v-a dedicat în prima ediție separată, cea din anul 1929, poemul « Înalta boală ». De ce tocmai acest poem despre evenimentele contemporane, pe care începuse să îl scrie încă în 1923 !?

A.T. Nu-mi amintesc în ce an mi l-a citit. În tonalitatea respirației epocii. Cu superbul său glas în care vibrau corzile acelor ani, la intensitatea tragediei în care se zbătea țara. Cu ceea ce Pavel Antokolski a numit mai tîrziu « Curent de înaltă tensiune ». Ceva din vibrația mea a ajuns la Boris și mi-a dedicat a sa « Înaltă boală ». În prima ediție. În a doua, această dedicație nu s-a mai repetat. De ce? Poate a uitat. Cine știe ? Ce a determinat-o pe Marina să scoată, în « Armăsarul roșu », dedicația călduroasă lui Evghenii Lann și — lucru și mai ciudat — să i-o dedice Annei Ahmatova ? Acest lucru n-am cum să-l știu.

M.F.: Nu l-ați văzut pe Pasternak timp de mai mult de douăzeci de ani, începînd cu 1937, cînd ați fost arestată, și pînă în 1959. V-a scris ?

A.T.: Pînă în 1945 nu mi-a scris în lagăr decît sora soțului Marinei — Elisabeta Iakovlevna Efron, și nici eu n-am scris nimănui. Boris a început să-mi scrie după capitularea Germaniei, după Hiroșima; și atunci i-am răspuns și eu. Îi spuneam cum simt că nu voi mai scrie niciodată. Și atunci, răspunzîndu-mi fără întîrziere, mi-a scris o scrisoare de consolare — despre ceea ce înseamnă, din experiența lui, pro-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cesul de creaţie. Din păcate scrisoarea am pierdut-o — dar nu la fel de iremediabil precum alte nenumărate lucruri pierdute pe cînd eram încă la Moscova; mai am încă speranţa să o primesc şi să o pot face publică. A rămas întîmplător, împreună cu o mulţime de alte scrisori de-ale mele, la nepoata mea, Alea Efron, şi după moartea ei prin infarct, la spitalul din Tarusa, a ajuns odată cu alte scrisori şi cu scrisori de-ale ei, conform testamentului pe care apucase să-l facă, în fondul ei secret, personal, la Arhivele literare centrale.

Această scrisoare m-a ajutat foarte mult atunci. Pasternak îmi scria că sentimentul ce m-a ţinut în ghiara lui ani de zile, l-a cuprins şi pe el de fiecare dată cînd, odată o lucrare terminată, se oprea din scris. Neîncrederea în propriile forţe, senzaţia că talentul a amuţit îi sînt înnăscute scriitorului, însă (transcriu ideea lui prin cuvintele mele deoarece, în 45 de ani, am pierdut cuvintele lui, cunoscîndu-le însă exact sensul) o foaie de hîrtie, un toc în mînă, linişte în cameră şi singur cu tine însuţi — creaţia continuă; că voi scrie, că nu se îndoieşte deloc de acest lucru (şi s-a dovedit că avea dreptate — am început să scriu chiar în prima primăvară, cea a anului 1957, în care m-am mutat la fiul meu, la Pavlodar, aşezată la fereastra ce dădea spre grădiniţa cu flori a gazdei unde — nu presărate cu bobiţe ci cu ciorchini de struguri parcă — se înălţau boschetele rotunde de soc). Mi-am început volumul de memorii cu primele amintiri din copilărie, chiar cu începutul, de parcă aş fi luat pentru prima dată tocul în mînă, pătrunzîndu-mă cu fiecare rînd, din ce în ce mai mult, de aşa numita artă a condeiului care nu este decît simpla încredere în propriul tău har, ascultarea atentă a felului inevitabil în care se naşte şi se împleteşte cu semnele sale — cuvintele —, desenul temei date, de care nu poţi fugi, din faţa căruia nu o poţi coti nicăieri, fiindcă drumul este unul singur — chiar dacă are cotituri neaşteptate şi se pierde în vîrtejul unor teme. Condeiul urmează porunca interioară, iar porunca vine din acele sfere unde talentele omului sînt însoţite de bunăvoinţa cuiva (cu excepţia cazului în care omul este prea copleşit de propria persoană — atunci el piere, se pierde tot mai fără speran*ă, cu fiecare rînd).

Scriam şi îi trimiteam paginile de început — în copii — lui Pasternak, iar el mi-a răspuns printr-o scrisoare uluitoare. În anii mei din Siberia Boris mi-a scris, iar cînd era prea de tot ocupat — îmi scria în locul lui Zina, soţia lui, care a fost întotdeauna bună cu mine. Boris mă ajuta, îmi trimitea bani, şi nici el, nici eu nu ştiam cînd ne vom vedea şi dacă ne vom mai vedea vreodată. În acei ani am primit de la el, după o tăcere îndelungată, o scrisoare, în care spunea că a avut un infarct, că a fost pe moarte şi cît e de minunat să poţi fi conştient în intervalele dintre accesele de durere, şi chiar şi prin pînza durerii, că ai trăit, că ai trăit mult şi iată, acum mori, şi cît l-a mulţumit Domnului pentru viaţă, ce îmbătător poate fi un capăt de existenţă cu credinţa în sensul raţional al vieţii.

M.F.: Cum a fost întîlnirea voastră după o atît de lungă despărţire?

A.T.: Era luna iunie a anului 1959. Venisem pentru reabilitare din Pavlodar la Moscova, mă oprisem la prietenele mele Sofia Isaakovna şi Iudit Matveena Kaganov şi îmi propusesem să mă întîlnesc cu Pasternak. Pentru el, şi de altfel şi pentru mine, era mai comod să ne întîlnim nu la Peredelkino ci la Moscova, ceea ce s-a şi întîmplat la 29 iunie, la Olga Vsevolodovna Ivinskaia.

Ne-am întîlnit cu Boris din mers, în ceva care semăna cu un coridor sau un antreu, ne-am îmbrăţişat, şi am auzit sunetul cunoscut, adînc al vorbelor lui — prima impresie pe care ţi-o lăsa.

— Vocea Ţvetaevei — spuse el salutînd bucuros.

Două lucruri m-au uimit la Boris — tinereţea lui şi cărunţenia părului său.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

La masă, Boris a povestit despre ultimii săi ani, în care a suferit de o boală necunoscută de medici, şi în maniera lui de a povesti — «de la înălţimea zborului de pasăre», pe jumătate în glumă — era o largă desfăşurare a ironiei care vorbea despre seriozitate, iar eu ascultam şi îi priveam capul cărunt — alb! — în locul celui de cu 22 de ani în urmă, castaniu, şi încercam să pricep ce se mai afla acum în el, dincolo de această glumă în care ne implică, vesel, pe toţi, necunoscuţi cum eram, de parcă altfel nici nu s-ar putea vorbi despre viaţă, iar noi toţi acceptam, bineînţeles, acest lucru. Şi, chinuită de data aceasta de fiinţa lui, înţelegeam încă şi încă o dată cît de greu îşi parcurge el drumul spre oameni — toate aceste cărări ale comunicării menite să uşureze întîlnirea. Nu-mi amintesc de momentul despărţirii de Boris şi nici el, nici eu nu simţeam că este adevărata despărţire. Însă el cobora, din cîte îmi amintesc, scările. Iar eu priveam în urma lui. Peste 11 luni a dispărut.

M.F.: Aţi fost la înmormîntare!

A.T.: Nu, trebuia să mă întorc la Pavlodar, însă pe 31 mai am fost la Peredelkino, unde se ducea o mulţime de lume care auzise de moartea lui Boris Pasternak. Ne apropiam de casă, eram împreună cu surorile Kagan, cînd ne-a ieşit în întîmpinare Şura Pasternak, fratele său mai mic, Alexandr Leonidovici. M-a recunoscut, deşi nu ne văzusem, probabil, din 1937.

Boris era culcat, din cîte îmi amintesc, pe un divan îngust în haine întunecate. Părul său cărunt lumina faţa calmă ce-şi regăsise liniştea, cu ochii niciodată văzuţi pînă atunci fără privire, iar în peoapele lăsate era pace. Nu puteai să te saturi privind această faţă care avea — cu toată liniştea — atîta expresivitate, de parcă ar mai fi continuat încă să trăiască. Nu purta urmele suferinţei. Era — toţi îşi amintesc de asta — întruchiparea păcii depline.

M.F.: Anastasia Ivanovna, care era, după părerea dumneavoastră, trăsătura cea mai importantă a firii lui Pasternak?

A.T.: Incapacitatea de a cenzura exprimarea propriei persoane, a vreunui sentiment propriu şi o totală lipsă de joc sau poză. Nu s-a lăsat copleşit de nici o încercare. Era aşa cum a fost gîndit omul.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

VARLAM ŞALAMOV

Discuţiile noastre nu sînt un interviu, nici convorbirile unui reporter cu o celebritate. Am venit pentru a învăţa să trăiesc, nu să scriu. Pasternak a fost pentru mine, cu mult înainte de prima noastră întîlnire, mai mult decît un poet. Nu aveam nici o listă cu întrebări pregătită pentru întîlnirile noastre. În scrisorile mele povesteam, puneam întrebări, iar în timpul întîlnirilor Boris Leonidovici îmi răspundea la multe din nedumeririle mele.

Aveam patruzeci şi şase de ani. Dintre ei, douăzeci îi petrecusem în închisoare sau deportat.

Dar discuţiile noastre priveau mai mult problemele generale ale artei decît lagărele şi închisorile.

Boris Leonidovici era « universal », şi eu înţelegeam perfect acest lucru. Dar lucrurile despre care discutam aveau importanţă în primul rînd pentru mine, pentru propriul meu comportament.

M-a uşurat şi m-a bucurat descoperirea că într-o întreagă serie de probleme avem păreri asemănătoare. Dealtfel era şi firesc să fie aşa, căci altfel ce m-ar fi putut face să caut o întîlnire cu el.

Gîndirea mea este greoaie; de-abia acasă îmi aminteam argumentele cele mai complicate pe care le scăpasem din vedere.

B.P. — Unde este Pilniak? N-aţi întîlnit pe nimeni care să ştie de el? N-aţi auzit nimic?

— Nu. Pilniak a murit.

B.P. — Ştiu: « acolo » am şi eu un dosar. Dosarul Pasternak. Mi s-a povestit. Dar nu m-au arestat... Cîţi alţii au... iar eu am trăit şi mai trăiesc şi acum.. În ziua în care a murit Stalin v-am scris o scrisoare — pe 5 martie — o ilustrată despre faptul că în faţa morţii toţi sîntem egali. Eram la Peredelkino, stăteam la fereastră — văd că trec oameni cu steaguri în bernă — şi am înţeles. Vecina mea spusese cu doi-trei ani în urmă:

« Eu cred, cred din toată inima că va veni ziua cînd voi vedea în ziar chenarul de doliu ». Cît curaj, nu-i aşa?

Şolohov — prima parte a « Donului liniştit » e superbă. Forţă, prospeţime. În rest n-a mai scris nici un rînd. Este cu totul străin de umanism, de iubirea de oameni. Cruzimea omenească — iată tema subterană a scrierilor sale.

Îl privesc în faţă, în ochii liniştiţi şi îl ascult cu bucurie.

— Anul acesta a fost un an bun. Am scris două mii de versuri din « Faust ». Le-am tradus din nou. Era deja în corectura a doua dar am vrut să schimb cîteva; se întîmplă să scoţi dintr-o clădire care tocmai se clădeşte piatra de boltă şi tot ce era gata se prăbuşeşte, se face pulbere şi trebuie să construieşti din nou. Aşa am fost eu nevoit să rescriu această traducere. M-am grăbit foarte tare. Mă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

grăbeam copleşit de bucurie. lată cum îl înţelegeam eu pe Faust: Goethe era un învăţat, un adept al experimentului şi drăcoveniile din Faust nu puteau deveni temă pentru elanul său poetic. Nu ca o legendă populară ci ca viaţă reală amintind de legendă, ca şuvoi de poezie terestră răzbătînd prin masca lui Faust — astfel trebuie el înţeles şi tradus. Asta am încercat deci şi noua traducere se deosebeşte mult de ceea ce s-a mai publicat.

Eu: — Este primul. «Faust» complet în limba rusă?

Pasternak: — Nu, nu e primul. «Faust» a fost tradus de Fet, de Holodkovski... Dar n-am luat, n-am folosit aceste traduceri în timp ce lucram. În schimb, cînd l-am tradus pe «Hamlet» m-am baricadat cu traducerile altora, cu toate care mi-au fost accesibile şi care sînt cunoscute, şi înaintam de la un vers la altul confruntîndu-mă clipă de clipă: pe «Faust» l-am tradus însă fără nici un fel de «alţii», l-am făcut singur... Faust va apare în noiembrie, e o problemă de zile.

Însă anul acesta, anul cincizeci şi trei, n-a fost pentru mine doar un an de succese în traducere. Am scris încă din vară cîteva poezii. Ca să fiu exact, încă nici nu sînt notate. Vreţi să vi le recit?

— Cred şi eu.

Cu mulţi ani în urmă, la clubul I al Universităţii din Moscova, într-o fostă biserică, Pasternak şi-a recitat «A doua naştere». În sală stăteau actori, muzicieni, savanţi — oricare dintre ei ar fi putut să adune public pentru o seară personală. Aici erau cu toţii spectatori, ascultători, căutători ai adevărului. Undeva în mulţime, înghesuit în cel mai îndepărtat colţ, stăteam şi eu încercînd să prind fiecare cuvînt. Versurile pot fi recitate în mai multe feluri. Există maniera lui Blok, egală, retezînd ritmic vers după vers. Există felul de a recita melodios, cîntat, al lui Severianin şi Esenin. Există modalitatea oratorică a lui Maiakovski. Pasternak recita poezia ca pe o proză, o proză ritmată. Efectul este astfel mai cald, mai simplu, mai tulburător. Atunci, la universitate, Pasternak şi-a cerut scuze că nu ştie să recite versuri.

«A doua naştere» Pasternak a citit-o din carte, uitîndu-se mereu în text, neluîndu-şi ochii de la cartea micuţă.

— Nu săriţi nimic, citiţi totul. N-aţi citit «Din nou Chopin nu caută profitul».

— Astăzi n-am chef să recit această poezie.

Începură «răspunsurile la bileţele», distracţia favorită a moscoviţilor. Pentru asemenea situaţii unul ca Maiakovski pregătea şi întrebările şi răspunsurile dinainte. Asta se numea — repetiţie la domiciliu. Cine făcea un banc mai bun — acela avea dreptate. Cine îl întrecea în bădărănie pe adversarul literar — acela era învingătorul. Dar cu Pasternak lucrurile se petreceau cu totul diferit. El despăturea şi citea cu voce tare toate bileţelele în ordinea în care ajungeau pe scenă, şi răspundea pe loc, cu toată seriozitatea, fără urmă de zîmbet, netemîndu-se decît de un singur lucru: nu cumva să spună un neadevăr sau să deformeze cumva adevărul de dragul unei întorsături spirituale.

Îmi amintesc de o întrebare evident provocatoare: «Ce folos va trage literatura de pe urma deciziei de desfiinţare a RAPP-ului?» Boris Leonidovici şi-a trecut mîna peste tîmplă — pe atunci n-avea aproape deloc fire cărunte — şi a răspuns: «Literatura îşi are legile ei şi nici după această decizie zăpada nu va cădea de jos în sus».

Pasternak a vorbit atunci mult despre faptul că nu va mai scrie versuri, că nu va mai scrie decît proză...

Toate acestea se petrecuseră în anul treizeci şi trei sau la sfîrşitul lui treizeci şi doi — deci cu douăzeci de ani în urmă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

BULAT OKUDJAVA

Împrejurările au făcut la un moment dat să mă întîlnesc cu Pasternak. Eram student la Universitatea din Tbilisi, începusem să mă ocup, mai mult sau mai puţin serios, de poezie, aveam un cenaclu literar. Toţi cei din cenaclul nostru se împărtăşeau din stilul pasternakian şi se lăudau unii faţă de alţii cu succesele obţinute în imitarea lui. Bineînţeles totul era preluat la mîna a doua, dacă nu la a treia... Şi deodată aflăm că Pasternak este prigonit şi că a sosit la Tbilisi. Îmi amintesc cum ne-am dus, cîţiva, la hotelul «Tbilisi», unde aflasem că se oprise, însă n-am reuşit să-l prindem.

În ziua următoare Uniunea Scriitorilor gruzini a aranjat în mica sa sală o serată literară în cinstea lui. Nu ştiu mulţumită cui am reuşit să pătrund acolo. Îmi amintesc însă că stăteam destul de aproape. A apărut Pasternak şi semăna foarte tare cu fotografiile sale. Era într-un pulovăr negru, costum bleumarin, purtat de multă vreme — am observat acest lucru — un costum tocit... Avea expresia unui om înstrăinat parcă... A ieşit pe micuţa scenă şi a început să recite versuri. Despre felul lui de a recita se spunea că este o manieră deosebită, pasternakiană. A citit versuri pe care le cunoşteam deja. Dar îl auzeam pentru prima dată recitînd şi toate laolaltă m-au copleşit şi m-au tulburat foarte tare.

A plecat înconjurat de poeţii din Tbilisi iar eu, impresionat de cele văzute şi auzite, n-am dormit toată noaptea iar în ziua următoare am încercat, de data aceasta singur, să ajung la el. Am avut noroc: cînd mă apropiam de camera pe care o ocupa la hotelul «Tbilisi», tocmai deschidea uşa cu cheia. L-am salutat; el nu s-a mirat şi m-a întrebat: «La mine veneaţi?». Eu am răspuns «Da. Dacă-mi permiteţi». I-am spus că scriu versuri. M-a invitat cu un gest larg să intru. Era o cameră destul de mare, luminoasă. Erau acolo două fotolii şi mi-a arătat unul dintre ele iar în celălalt s-a aşezat el. Fără să mă întrebe cine sînt şi ce vreau, a spus: «Citiţi». Am început să-i recit cu voce tremurată din versurile mele, uitîndu-mă pe furiş la el. Am observat că priveşte pe geam şi aveam senzaţia că nu mă ascultă şi că toate astea nu-l interesează cîtuşi de puţin.

Acum, amintindu-mi de acele versuri ce-l imitau pe Pasternak, mi-e de-a dreptul ruşine, dar atunci eram încă tînăr, puţin stînjenit dar încălzit de părerea cenacliştilor noştri care mă preţuiau grozav; păi, cu alte cuvinte, am citit vreo patru sau cinci poezii. A tăcut multă vreme. Despre un singur vers a spus, repetîndu-l: «Asta nu e chiar rău». Nu-mi amintesc cum era versul şi ce putea să fie bun în el.

Apoi i-am spus că studiez la Universitatea din Tbilisi, la facultatea de filologie şi îmi doresc foarte tare să plec la Moscova şi să intru la Institutul de literatură. Mă gîndeam că odată întors acasă îmi voi nota totul, dar n-am notat. Mi-a rămas întipărit în minte că a spus: Institutul de literatură este greşeala genială a lui Gorki. Gorki şi-a trăit viaţa în afara institutelor şi regreta foarte mult acest lucru, de aceea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

considera că trebuie neapărat organizat un institut care să formeze poeţi şi prozatori. Să fie adunaţi acolo oameni din colţurile îndepărtate ale ţării, fiindcă singuri n-au cum să răzbată. Şi tot atunci Pasternak mi-a spus: e bine că studiaţi la universitate, fiindcă programul universitar, chiar şi cel al Universităţii din Tbilisi, este cu mult mai serios şi mai important decît programul Institutului de literatură. Pentru a fi literat, poet, nu este deloc nevoie de o instruire profesională specială, ci pur şi simplu de o largă cultură umanistă. Este exact ceea ce oferă universitatea. Asta ţin minte.

Nu l-am mai văzut de atunci. Pur şi simplu nu mi-am mai luat inima-n dinţi. Pentru mine era un zeu. M-am îndepărtat de maniera lui, am încetat să-l mai imit, dar el a rămas pentru mine unul dintre cei mai nemaipomeniţi învăţători.

Am fost la înmormîntarea lui. Lucram la « Literaturnaia gazeta » cînd s-a aflat că a murit Pasternak, poet prigonit; bineînţeles că nici nu-ţi putea trece prin minte să pleci pur şi simplu, în mod deschis, la înmormîntarea lui — aşa ceva risca să se termine foarte trist. Însă eu, înţelegîndu-mă cu Korjavin am pornit totuşi, cu maşina unor prieteni, la Peredelkino. Am asistat la scoaterea corpului din casă şi l-am condus şi la cimitir. Cu alte cuvinte, am stat pînă la capăt. Au trecut vreo cincisprezece zile şi corespondentul « literaturkăi », Iuri Gavrilov, m-a invitat în biroul pentru relaţii externe şi, punîndu-şi degetul la buze pentru ca eu să nu spun nimic, a scos din nu ştiu ce seif revista franţuzească « Paris Match », în care cîteva pagini erau presărate cu fotografii de la înmormîntarea lui Pasternak. Şi pe una dintre ele — dovadă materială — apăream eu şi Korjavin în pridvorul casei lui Pasternak. Însă nimeni nu mi-a făcut nimic şi şefii au tăcut mîlc.

Am trăit mai mult de patruzeci de ani sub influenţa semnificativă a poeziei lui. Există admiratori ai versurilor timpurii ale lui Pasternak şi există, din contră, admiratori ai poeziilor din « Doctorul Jivago ». În timp ce pentru mine Pasternak, întregul său sistem poetic, ritmul lui, modul lui de a gîndi, el ca personalitate — toate laolaltă, această muzică în întregime — îmi sînt foarte aproape. Toate acestea erau viaţa mea, din asta trăiam şi cu asta mă hrăneam. Şi acest lucru mă inspira. În momentele grele, cînd pogora seceta de surse poetice şi dispărea brusc inspiraţia, fantezia, capacitatea de a gîndi în imagini, cînd toate acestea dispăreau, cum i se întîmplă oricui, şi dispăreau pentru multă vreme, atunci îl luam din raft pe Pasternak. Şi reînviam, şi începeam din nou să scriu, şi o făceam din nou în propria mea tonalitate, şi aveam sentimentul că m-am născut din nou, şi că încep să gîndesc, şi să respir, şi să cuget şi să mă chinui . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ALECSANDR KUŞNER

Aş vrea să expun cîteva gînduri legate de creaţia şi viaţa lui Boris Pasternak, gînduri la care te împing timpurile noastre, ziua de azi. [. . .]

« Cum mă simt? Păi, cît se poate de fericit, şi asta din simplul motiv că sentimentul fericirii trebuie să-mi însoţească neapărat eforturile ca să pot realiza ceea ce mi-am pus în gînd; este o condiţie obligatorie ».

Nu este vorba, desigur, de fericirea egoistă a celui care, pe fundalul nenorocirilor întregii ţări, este îndrăgostit de propria persoană — nu mai ştiu cine, un critic sau un poet (dacă e poet cu atît mai rău pentru el) a încercat recent să insinueze acest fel de explicaţie, — este vorba de starea de creaţie. Şi aici aş vrea să spun că nu numai un poet dar orice om care munceşte cunoaşte această fericire, indiferent de tragedia generală a vieţii.

Ce să mai vorbim ! În comparaţie cu Pasternak trăim în condiţii miraculos de prielnice, n-ar trebui să uităm acest lucru în toiul neplăcerilor şi temerilor noastre; iar păcatul deprimării este un păcat greu.

Pentru un om care iubeşte poezia, « Sora mea — viaţa » este o cartotecă a fericirii, un repertoriu al generozităţii pămîntului ce pogoară asupra noastră într-o nemaipomenită diversitate de ritmuri poetice. Pasternak a înoit melodica versului rus; desenul ritmic al poeziilor sale este o descoperire care provoacă o plăcere aproape fizică, comparabilă cu scăldatul într-un rîu sau cu baia de soare.

Aceleaşi lucruri sînt valabile şi pentru cartea « Teme şi variaţii » şi pentru tot ce a făcut Pasternak mai bun. Ce altceva decît sentimentul fericirii ni-l dăruieşte poezia « August », şi doar e scrisă în 1953 şi ne vorbeşte despre moarte.

Vladimir Soloviev, pe care îl citesc acum, explică refuzul lui Platon de a-şi lua viaţa după sinuciderea dascălului său Socrate prin faptul că esenţa învăţăturii socratice constă tocmai în faptul că, dincolo de orice fapte sau situaţii, există, categoric, un sens esenţialmente pozitiv al vieţii iar prin recunoaşterea acestui fapt se exclude direct un asemenea act de disperarea ca sinuciderea, deci sinuciderea ar însemna o trădare a lui Socrate, a învăţăturii lui.

Poezia cunoaşte, în orice caz Pasternak cunoaşte acest « sens, esenţialmente pozitiv al existenţei ». Poezia ne întoarce la el şi în aceasta stă forţa ei. Sensul bun al existenţei înseamnă recunoaşterea adevărului în lume, imposibilitatea de a-l exclude, oricît s-ar strădui, în acest sens, răul.

De toate acestea se leagă necesitatea pentru artist a vieţii în umbră, în afara luminii farurilor şi a zarvei: « Viaţa în afara tainei şi a discreţiei, viaţa scoasă în strălucirea de oglinzi a vitrinelor este pentru mine de neconceput ».

Se vorbeşte aici despre acea linişte şi libertate « creatoare », care şi în concepţia lui Puşkin erau sinonimele fericirii.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ştim cît l-a costat pe Puşkin apropierea de putere. A plătit-o cu viaţa. Istoria noastră s-a derulat în aşa fel încît şi în secolul XX, în acelaşi imperiu care s-a alcătuit la noi din nou despre sfîrşitul anilor '20, acest motiv al relaţiilor dintre poet şi putere, poet şi ţar (numai că acum era vorba despre unul cu mult mai cumplit decît Nikolai) s-a întins, cum se spune, pe o rază nemaipomenit de intinsă.

Ştim cîţi artişti au fost implicaţi în aceste relaţii ucigătoare: şi Gorki, şi Maiakovski, şi Bulgakov, şi Zoscenko, ba chiar şi Mandelştam; şi pe fiecare colţii de criţă ai maşinii de stat l-au atras în caruselul morţii.

Pasternak n-a scăpat nici de destinul general, nici de paşii greşiţi, însă a găsit în sinea sa forţa de a se desface din plasa de păianjen, de a condamna în propria sa persoană anumite lucruri, de a analiza pînă la capăt ceea ce s-a întîmplat, de a pleca de pe scenă, de a se cufunda în umbră, de a se resemna cu uitarea pe viaţă, cu munca de ocnaş a traducătorului.

De ce trebuie să vorbim despre asta? Fiindcă ispita apropierii de putere a acţionat, pervertind sub ochii noştri poeţii şi în alte timpuri, mult mai uşoare. Doar viaţa de persoană particulară îi dă poetului posibilitatea să-şi păstreze independenţa şi demnitatea, să-şi îndeplinească menirea « de a aduce armonie în viaţa exterioară » — cum a formulat-o Blok.

Pentru asta trebuie să renunţi la multe şi, în primul rînd, să-ţi depăşeşti orgoliul fără de care, probabil, nu există, în orice caz la început de drum — artistul; de aceea Pasternak a trebuit să dea dovadă de putere, de forţă spirituală şi de curaj pur şi simplu omenesc.

Un exemplu al acestui minunat curaj îl avem în faţa ochilor — absenţa semnăturii lui sub scrisorile ce binecuvîntează execuţiile.

« Să nu suferi pentru mine, te rog, să nu crezi că sînt nedreptăţit, subapreciat. E de mirare că am scăpat cu viaţă în acei ani cumpliţi. Este inimaginabil cît de multe îmi permiteam! » (ianuarie 1954).

Nu doar că nu-şi punea semnătura sub cumplitele scrisori colective dar i-a scris şi lui Buharin, căzut deja în dizgraţie, coresponda cu oameni puşi la index, cu exilaţi, o ajuta pe Ahmatova etc. Şi în această vreme era el însuşi ca « un lup închis în ţarc », hăituit şi încolţit.

« E de mirare că am ieşit viu din acei ani cumpliţi ». Cum de a rămas totuşi în viaţă? Mai ales în anii 30, cînd fusese atras pe o orbită periculoasă, remarcat şi luat în braţe? Cred că l-a ajutat să se salveze purtarea lui neobişnuită şi poate acel rol, aproape « social », de înalt poet, pe care şi-l asumase. Fiecare se salva cum putea: Oleşa, spre exemplu, făcea pe bufonul, pe stîlpul de cafenea — şi masca i s-a lipit de faţă. Pasternak s-a salvat în felul său, dar trebuie spus aici că acest rol, dacă un asemenea comportament poate fi numit rol, îl prindea de minune, deoarece el purta într-adevăr discuţii despre « viaţă şi moarte », scria despre valori eterne, chiar dacă « în laţul timpului ». Exista oare în asta o doză de calcul? Probabil că exista. Da, ştia cum să-l impresioneze pe Stalin care, bineînţeles, nu se pricepea cîtuşi de puţin la poezie. Însă şi Puşkin îşi calcula comportamentul, îi scria lui Benkendorf, îşi pregătea discuţiile cu regele.

Pasternak şi-a păstrat viaţa nu numai fiindcă şi-a găsit un « image » potrivit, dar şi fiindcă îi venea extrem de uşor să intre în această imagine: el îşi purta oricum discuţiile la înălţime, aidoma ploii de vară, el zbura într-adevăr pe acele traiectorii aeriene pînă la care nu se ridicau ceilalţi, el chiar duduia, zornăia, cînta — nu se prefăcea!

Iar nobleţea şi bunăvoinţa îi stăteau în fire laolaltă cu artisticitatea; intra uşor în contact cu oamenii, poseda el însuşi acel farmec ce ne bucură atît în versurile şi proza lui.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

S-a născut cu scufie-n cap. Nu doar imensul său talent dar şi influenţa familiei, a mediului intelectual sînt greu de supraapreciat. Din copilărie s-au aplecat asupra lui, în afară de poezie, muzica şi pictura.

Despre o scenă povestită de el în autobiografie, scenă în care el, copil de patru ani a fost dus, în lacrimi, în faţa musafirilor şi a văzut un bătrîn, iar acesta era Lev Tolstoi, Ahmatova spunea cu invidie: « Borenika ştia cînd să se trezească ».

Viaţa nu i-a fost uşoară însă nu a fost înghiţit de represalii şi a scăpat ca prin minune de *Hotărîre* *, iar premiul Nobel şi cumplita secvenţă cu prelucrările din ultimii ani, deşi l-au dus în mormînt, i-au asigurat şi faima universală.

Mie mi se pare că el continuă şi astăzi să aibă noroc. În ce sens? În sensul în care acest mare poet rus s-a născut într-o familie evreiască. E uşor de imaginat cum ar fi fost acum ridicat pe scut — dacă ar fi fost rus — de « patrioţii » noştri — el, cu dragostea lui idolatră faţă de Rusia, de cultura rusă, de natura, oamenii şi limba Rusiei. Spre « A-i atinge pe cei vii cu cădelniţa », cum spune Baratînski. A avut norocul să scape de această soartă.

(Vreau să notez, în paranteză, că a avut noroc, în sens contrar, însă şi Maiakovski: dacă ar fi fost evreu, ar fi fost făcut astăzi responsabil pentru toate prostiile LEF** -ului, pentru tot ceea ce a însemnat epoca postrevoluţionară, pentru ordinele către « armata artei » pentru oda cekiştilor ***, ar fi fost calificat drept poet antirus, mason . . .).

Din motive de spaţiu nu avem aici posibilitatea de a vorbi despre multe lucruri printre care se află şi cel mai important — versul lui, închegat pe principiul « cu cît mai întîmplător cu atît mai sigur » şi care a dat buzna în poezia noastră ca un fulger. Într-adevăr, Pasternak nu este un poet ci un fenomen al naturii, iar cea care l-a descris cel mai bine a fost Ţvetaeva. [. . .]

Şi un ultim cuvînt. Pentru oamenii din generaţia mea, « Pasternak » era parola după care îi deosebeam pe ai noştri de străini: aşa a fost pînă la sfîrşitul anilor 50, cînd el se stingea iar pentru noi, atît de tineri atunci, dragostea pentru poezia lui era mai mult decît dovadă de bunăcredinţă. Cel incapabil să înţeleagă farmecul versurilor lui îţi deveneau, străini sufleteşte, « nu mai aveai ce discuta » cu ei.

---

* Hotărîrea C.C. al P.C.U.S. privind revistele « Zvezda » şi « Leningrad » semnată de A. Jdanov şi prin care erau excluşi din viaţa literară, printre alţii, Anna Ahmatova şi M. Zoscenko.

** LEF (Levîi front iscusstva) — Frontul stîngii artistice, grupare literară de avangardă, (1922—1929) în fruntea căreia s-a aflat V. Maiakovski şi din care a făcut parte, pînă în 1927, şi B. Pasternak.

*** cekist, — de la Ceka, cerezvicealnaia Komisia — Comisia excepţională, denumirea organelor de interne, apărută în timpul războiului civil.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ANDREI VOZNESENSKI

Aprindem astăzi lumînarea vie a lui Pasternak.

Este o lumînare de pomenire. În romanul său, intitulat inițial « Ardea o lumînare . . . », poetul a prins, într-o străfulgerare de lumină, pieirea intelectualității ruse.

Este lumînarea culturii noastre, luminarea lui Pușkin, lumînarea lui Blok, de la care a luat lumină poetul. Este lumînarea inteligherţiei ruse în care s-a suflat mereu fără să poată fi, totuși, stinsă: este lumînarea gruzină, italiană, este lumînarea europeană, lumînarea universală a intelectualității din toată lumea.

Mulțumim intelectualității suedeze că a aprins lumînarea lui Nobel în cinstea geniului rus atunci cînd în Patria sa lumînările erau interzise.

Astăzi, 9 februarie, pentru prima dată după decenii și decenii de întuneric, pe scena Teatrului Mare se aprind lumînări vii și nu imitații. Serviciul de pompieri a făcut o excepție pentru lumînarea marelui poet. Mulțumim pentru faptul că la noi și pompierii se închină în fața poeziei.

Despre ce arde astăzi lumînarea lui Pasternak?

Ascultați:

> Disputa nu cu fier o poți curma
> Așază- spada la loc, omule.

Încă nu demult, cu un an în urmă, aceste versuri profetice au fost repetate în mesajul adresat conducătorilor unei puteri altor state. Astăzi adresăm aceste versuri profetice sfîșierii noastre interioare, fraților noștri întru sînge omenesc.

> Așază spada la loc.

Locul spadelor este în muzee.

Despre ce mai arde lumînarea? A mai spus oare cineva cuvinte atît de tulburătoare despre natura din țara sa:

> Nu există în lume durere
> pe care zăpada să n-o poată lecui.

Și totuși este o lumînare sărbătorească. Această luminare singuratică ne vorbește despre izbînda personalității, despre victoria spiritului asupra întunericului ce cuprinsese totul, lumea întreagă.

Despre multe arde această lumînare de februarie, lumînarea patriarhului conștiinței universale a acestei lumi.

În această sală lumînarea lui Pasternak luminează chipurile unor intelectuali din lumea întreagă, adunați la flacăra ei. Printre ei se află Arthur Miller, B. Okudjava, C. Aitmatov. Gîndurile, legăturile și solidaritatea intelectualității din lumea întreagă sînt forța care nu ne lasă să pierim în ziua de azi. Intelectuali din toate țările, uniți-vă în jurul lumînării lui Pasternak!

Despre multe arde lumînarea din februarie.

> A viscolit fără-ncetare în februarie,
> Și mereu
> Ardea o lumînare pe masă . . .

Lumînarea aceasta a ars la centenarul marelui poet Boris Pasternak.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ARTHUR MILLER

În Statele Unite — precum, în mare parte, şi în Europa de vest, peisajul general al literaturii sovietice era, în anii cincizeci, pătat de neîncrederea în onestitatea lui .artistică Aceasta nu se datora doar tonului didactic ce-şi pusese pecetea pe toate piesele, poemele şi romanele vremii sau eforturilor lor evidente de a trezi în oameni loialitatea faţă de stalinism şi de a-i convinge de necesitatea autosacrificiului în faţa lipsei de hrană, transport şi a celor mai elementare nevoi ale vieţii cotidiene· Mai apărea şi omniprezentul inamic străin, gata oricînd să înhaţe orice suflet insuficient de fervent. Textele soviectice erau citite în Vest mai puţin în căutarea unor valori artistice cît pentru a vîna vreun detaliu al misterioasei realităţi sovietice, cea mai mare parte a căreia nu transpărea în presa sovietică. Literatura sovietică părea mai degrabă eroică, era însă greu să descoperi în ea detalii concrete şi sugestive ale realităţii. Mai pe scurt, scrisul părea să fie aceeaşi politică, înfăptuită cu alte mijloace.

Nu-mi mai amintesc exact data, dar atunci cînd mai întîi cîteva poeme ale lui Pasternak, iar apoi şi « Doctor Jivago » au apărut în traducere, am trăit un fel de şoc al revelaţiei — existau deci şi în Rusia sovietică fiinţe umane normale: Chiar şi în traducerea puritatea intenţiilor era evidentă: acest scriitor vorbea cu propria sa voce. Şi lipsea cu totul din această voce obişnuita lăudăroşenie şi, deasemenea, sentimentul că încearcă să-şi persuadeze cititorii. Mai degrabă părea să stea nemişcat, privind înainte şi spunînd ce vede şi gîndeşte.

De cele mai multe ori în traduceri este extrem de greu pentru cititori să deosebească un stil de altul; ceea ce se păstrează, este, mai degrabă, intonaţia spirituală a scriitorului în timp ce muzica este alterată sau dispare. Traducerile îţi lasă senzaţia că priveşti o furtună prin fereastră în loc să ieşi afară şi să simţi pe întreaga suprafaţă a pielii şuvoiul aerului dezlănţuit. Dar chiar şi aşa se vedea că Pasternak nu se supune în scrierile sale nimănui altuia decît propriei sale viziuni a lumii.

Vestea despre acest poet a juns în America tocmai atunci cînd acolo îşi aduna forţele mişcarea reacţionară numită McCarthism. Dincolo de orice altceva, aceasta a fost cea mai virulentă mişcare anti-intelectuală din vremurile noastre. Astfel încît părea o ironie a sorţii că în timp ce preamăreau independenţa gîndirii poetului rus, politicienii şi o mare parte a presei îi ameninţau pe acei scriitori americani care nu se conformau unei linii politice aproape războinice.

Apoi, ca rezultat al decernării Premiului Nobel, a izbucnit teribilul atac împotriva lui; violenţa acestuia, brutală şi dezgustătoare, a fost, concomitent, şoc şi revelaţie. Era imposibil să-i găseşti vreo altă vină decît devotamentul faţă de propriul

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

talent. Din acel moment fața feroce a controlului statal asupra minții creatoare nu mai putea fi uitată. Pasternak a făcut mai mult decît să atace un asemenea control: el l-a ignorat și, astfel, ultimele încercări ale birocrației artistice de a apărea în fața lumii ca încarnare a binelui s-au prăbușit cu zgomot.

Am venit aici, la Moscova, dintr-o vizită în Berlinul de Vest și de Est. Este pentru prima dată că am avut ocazia să vizitez anumite locuri, printre care și Plötzensee. Guvernul vest-german a conservat acolo o clădire mică, din piatră și beton, în care mii de opozanți ai naziștilor au fost executați. Evreii erau uciși în lagăre izolate, ca Auschwitz-ul, dar aici mii de oameni au fost împușcați, sugrumați, spînzurați sau chiar ghilotinați în mijlocul Berlinului. Erau germani — sindicaliști, comuniști, socialiști, social-democrați, dizidenți creștini. Aici dușmanul era german și politic, dar este sigur că pogromurile împotriva evreilor au făcut posibilă această distrugere metodică a democrației germane în Plötzensee.

Străzile Berlinului sînt astăzi reconstruite, însă mie mi se năzare că ele mai sînt și acum bîntuite de stafiile călăilor și ale vînătorilor de oameni. Dacă naziști ar fi ajuns în locul unde ne aflăm noi acum, ei l-ar fi ucis cu siguranță pe omul care a trăit și a scris aici; și l-ar fi ucis de două ori — odată ca pe un intelectual rus și o dată ca pe un evreu, indiferent de convingerile sale creștine.

Fie ca această casă să devină simbolul drepturilor democratice și a marii libertăți de gîndire pe care a ajuns să o semnifice opera lui Pasternak pentru întreaga lume. Fie ca această casă să vorbească miilor de oameni despre năzuința nemuritoare a spiritului uman către frumusețe, coerență și libertate.

Peredelkino, 10 Februarie 1990

În românește de MARIA DINESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PUTEREA ŞI GÎNDUL

VLADIMIR KOROLENKO
Scrisori către Lunacearski

DANILO KIŠ
Criptă pentru Boris Davidovici

MARIO VARGAS LLOSA
Elefantul și cultura

CHRISTA WOLF
Accident

KAFKA
Colonia penitenciară
Scenariu cinematografic de
LUCIAN PINTILIE

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

«Eu nu cred că orice mijloace pot fi folosite efectiv spre binele poporului»

IOANICHIE OLTEANU

Eterodoxul Korolenko

În 1920, anul din care datează această suită de scrisori, Korolenko și Lunacearski nu se aflau la prima lor confruntare pe tema omului în Revoluție. Întîia rundă a duelului se consumase cu doi ani înainte, cînd Lunacearski îi răspunsese deosebit de tăios maestrului pe care îl aprecia, dar căruia nu-i putea ierta rezerva și scepticismul în fața « triumfului învingătorilor ». Pentru vechiul bolșevic care dirija acum, în calitate de comisar al poporului, întreg sectorul culturii și învățămîntului, articolul publicat de Korolenko în « Russkie Vedomosti » nu era decît o « litanie plictisitoare », o colecție de « filipice insipide », o predică a unui « profet de provincie » rostită în numele justiției « și al altor lucruri la fel de onorabile și de filistine », niște simple « mofturi moralicești » care pălesc în comparație cu « asprimea și strălucirea unor evenimente de anvergură mondială ».

Evenimentele erau desigur victoria Revoluției în Rusia, cu perspectivele ei teoretic posibile încă de extindere imediată și de transformare a întregii lumi. Manifestată într-un asemenea moment, poziția de neaderare a unui scriitor considerat a fi ultimul reprezentant în viață al marii proze ruse, avînd și o faimă bine consolidată de cavaler fără teamă și prihană al tuturor cauzelor drepte, nu putea fi decît extrem de supărătoare și inoportună.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Şi totuşi, în 1918 polemica încă mai era cu putinţă. După trecerea a doi ani zbuciumaţi, Korolenko întîmpină greutăţi mari în intenţia de a-şi face auzite opiniile. Redus la tăcere prin desfiinţarea presei independente şi reprimarea sumară a oricărei opoziţii (războiul civil nu se încheiase), Korolenko îşi ia măsurile dictate de situaţie: numai o înţelegere prealabilă cu fostul lui oponent îi va asigura posibilitatea exprimării şi difuzării unor puncte de vedere eterodoxe asupra evenimentelor în curs, ca şi asupra întregii direcţii luate de Rusia sub noua conducere. Drept care se foloseşte de scurta vizită a lui Lunacearski la Poltava — oraşul natal al comisarului — nu numai pentru a interveni în apărarea unor localnici învinuiţi de culpe nedovedite şi aflaţi în faţa pericolului de a fi executaţi, ci şi pentru a-i propune un schimb public de opinii asupra unor aspecte mai generale ale vieţii contemporane, care să ducă la clarificarea poziţiilor şi la definirea unei practici politice orientate pozitiv.

Cum Lunacearski acceptă provocarea, Korolenko lasă totul la o parte — lucra la ampla *Poveste a contemporanului meu*, operă care avea să rămînă neterminată — şi îşi începe seria de epistole. Aparent lipsite de un fir conducător datorită intruziunii unor fapte curente, uneori tragice (Ceka funcţiona din plin), ca şi a unor evocări ale campaniilor din vremea ţarismului, cînd momentele grele ale luptei îi situau de aceeaşi parte a baricadei şi pe mentorul spiritual al narodnicismului şi pe tînărul literat marxist, cele şase scrisori recompun elementele unei viziuni organice a evoluţiei spiritului public în Rusia ultimelor decenii şi exprimă o atitudine clară de refuz al dictaturii proletariatului cu socialismul ei de cazarmă, în numele respectului demnităţii şi drepturilor omului, al pluralismului de opinii şi democraţiei. Korolenko încearcă o explicaţie a situaţiei catastrofale în care se afla Rusia după Revoluţie prin împrejurarea că istoria i-ar fi jucat acesteia o festă răutăcioasă, punînd o intelectualitate izolată nu cu voia ei de realităţile naţionale şi lipsită în virtutea enormelor sacrificii făcute — închisori, exiluri — de sentimentul responsabilităţii faţă de consecinţele imediate ale demersurilor ei, în contact cu un popor care a sprijinit sincer absolutismul şi a trăit în absenţa oricărei tradiţii a exerciţiului democratic. Contactul s-a dovedit a fi malefic şi noua Rusie, unde « libertatea de gîndire, de întrunire, libertatea cuvîntului şi a presei » sînt privite ca nişte « prejudecăţi burgheze », s-a trezit cu intransigenţa şi maximalismul ei într-o izolare totală de mişcarea muncitorească europeană, singură pe un drum care nu duce nicăieri. Scrisorile se încheie cu un apel patetic la întoarcerea din drum, la o cotitură radicală în sensul împăcării cu propria clasă muncitoare, al respectării valorilor şi libertăţilor fundamentale, dacă nu al renunţării la putere. Un apel, e drept, sceptic şi lipsit de iluzii, cum o atestă cuvintele amare din finalul seriei de mesaje.

Lunacearski n-a răspuns la scrisorile lui Korolenko şi n-a făcut nimic pentru publicarea lor. Să fi fost din cauză că nu le-a primit pe toate, aşa cum motivează într-o notă din 1923? Dar e greu de conceput ca Lunacearski, comisar al poporului, să nu fi putut lua cunoştinţă de ediţia integrală a acestor scrisori, apărută la Paris, în 1922. Faptul că autorul murise între timp nu era de natură a-l împiedica pe adresant să se pronunţe asupra conţinutului lor, fiind vorba de nişte scrisori *deschise*, de o corespondenţă proiectată de la început a se desfăşura public. E drept că scurta slăbire a şurubului, temporarele schimbări în bine apărute ca urmare a acelei *perestroika avant la lettre*, care a fost noua politică economică a lui Lenin, îngăduiau a fi privite pînă la un punct ca o cotitură în sensul sugestiilor cuprinse în scrisorile « profetului de provincie ». Cît priveşte lipsa de democraţie şi legitimitatea istorică a « dicaturii proletariatului », ce altă replică putea fi dată decît aceea că instaurarea rîvnitei de veacuri dreptăţi sociale justifică întrebuinţarea oricăror mijloace, adică exact argumentul pe care scriitorul îl respinsese dinainte? Şi încă: dacă un asemenea răspuns putea fi eventual dat de comisarul poporului, umanistul în fond şi literatul

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

care era întîi de toate Lunacearski ar fi avut, înainte de a recurge la el, cel puțin o ezitare. Oricum ar fi fost, dialogul n-a mai avut loc și Korolenko nu și-a văzut scrisorile publicate în propria lui țară. După cum nu le-au văzut nici contemporanii care l-au supraviețuit, nici generațiile imediat următoare, decît cel mult în cópii de circulație clandestină. Ele au apărut legal în Uniunea Sovietică abia spre sfîrșitul anului 1988, adică după aproape șapte decenii.

Un interes aparte prezintă componenta « românească » a acestor scrisori, lucru ce nu va surprinde pe cunoscătorul biografiei lui Korolenko. Scriitorul intervine la Rakovski în apărarea unor năpăstuiți, se referă de cîteva ori la prietenul său Gherea, a cărui linie ponderată și temporizantă o contrapune celor care vedeau posibilă introducerea imediată a socialismului într-o țară neindustrială, constată similitudini în gradul de dezvoltare economică a Rusiei și României, reconstituie cu umor un episod caracteristic din istoria socialismului utopic românesc (plasat aparent în trecutul apropiat, el pare a fi legat totuși de falansterul de la Scăeni: tradiții și legende în jurul acestuia mai puteau circula în cercurile socialiste ale sfîrșitului de veac, de unde îl va fi preluat Korolenko). Se știe că autorul *Muzicantului orb*, înrudit prin alianță cu un fost revoluționar rus, emigrat și stabilit ca medic la Tulcea, a vizitat în mai multe rînduri România unde, în afară de cei citați, s-a apropiat și de alți scriitori și oameni politici. Cu Stere ar fi avut în 1915 o dispută la Slănic, în legătură cu poziția României în fața războiului. Evocîndu-l în treacăt după multe decenii, I. D. Gherea își amintește că ar fi petrecut două vacanțe la Sinaia, că ar fi învățat românește și ar fi tradus « mai multe din *Momentele* lui Caragiale, *Boborul* și alte cîteva ». Ceea ce e cert e că, peste relațiile de familie și contactele cu personalități provenind îndeobște din mediile revoluționare ale Rusiei, Korolenko e atras de realitățile micii Românii, « țara contradicțiilor și a surprizelor », cu contrastele dintre libertate și abuz, cu instituțiile ei « pătrunse de toleranță față de naționalități și confesiuni », cu « fiscalitate dură și mizerie rurală, dar și cu un remarcabil grad de libertate politică și cetățenească », exprimată în « dreptul adunărilor, libertatea tiparului, a cuvîntului și conștiinței ». Aceasta în contrast desigur cu realitățile din Rusia imperială, a căror resuscitare după Revoluție o va deplînge în scrisorile de față.

Citite azi, în lumina istoriei recente și a evenimentelor în curs de desfășurare, la noi ca și în celelalte țări « socialiste », *Scrisorile către Lunacearski* nu numai că n-au nimic din aerul de arhivă al unei pioase « restituiri », dar sînt de o izbitoare și presantă actualitate. Problemele formulate cu luciditate, clarviziune și bun simț de Korolenko au rămas în esență aceleași. Deplasîndu-se greoi, izbucnind cu întîrziere în mutații decisive, istoria s-a pronunțat în cele din urmă, asumîndu-și sarcina de a da ea însăși răspunsurile așteptate. E o reparație pe care « blajinul apostol al milei, al adevărului și iubirii » o merita din plin.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VLADIMIR KOROLENKO

Scrisori către Lunacearski

Scrisoarea întîi

Anatoli Vasilievici,

N-am uitat, bineînţeles, promisiunea de a vă trimite o scrisoare detailată, cu atît mai mult cu cît aceasta era şi dorinţa mea cea mai sinceră. Exprimarea deschisă a opiniilor cu privire la cele mai importante laturi ale vieţii sociale a devenit de mult timp pentru mine — ca şi pentru numeroşi alţi scriitori sinceri — cea mai stringentă necesitate. Datorită « libertăţii cuvîntului » instituite în prezent, această necesitate nu e satisfăcută. Noi, cei care gîndim altfel, ne vedem puşi în situaţia de a scrie nu articole, ci memorii. Cu dumneavoastră am crezut că o să-mi fie mai uşor. Impresia lăsată de vizita la Poltava a fost un imbold în plus şi aşteptam momentul de răgaz cînd mă voi putea aşeza la masa de scris pentru un schimb de opinii cu un coleg de breaslă, referitoare la unele aspecte dureroase ale vieţii contemporane.

A intervenit însă acel episod de coşmar cu execuţiile din ziua sosirii dumneavoastră, care parcă a ridicat între noi o barieră de aşa natură încît nu pot vorbi despre nimic altceva înainte de a clarifica lucrurile. Aşa că, fără voia mea, trebuie să încep cu acest episod.

Încă de la începutul dialogului nostru (deşi, mai exact ar fi să vorbesc de o intervenţie a mea), înainte de deschiderea adunării publice, eram stăpînit de o anume stare de iritare: încercam sentimentul confuz al celui care înşiră cuvinte de prisos în faţa unui mormînt proaspăt săpat. Dar îmi plăcea să cred că spusele comandantului Comisiei extraordinare au un oarecare temei şi că mai pot fi salvate vieţile a cinci oameni. E adevărat că, fie şi numai prin tonul ei general, cuvîntarea pe care aţi ţinut-o dădea de înţeles că şi dumneavoastră consideraţi acest coşmar ca fiind în firea lucrurilor ... dar ... a spera e omeneşte ...

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Iată însă că în ziua următoare, încă înainte de a primi biletul dumneavoastră, m-am convins că presentimentul meu confuz fusese întemeiat: cinci execuţii fără judecată, cinci cadavre zac între impresiile mele anterioare şi clipa în care, cu inima strînsă, pun mîna pe condei. Numele victimelor le-am aflat abia cu două-trei zile în urmă, din « Izvestia » locală. Văzusem cîteva rude ale lui Aronov şi Mirkin înainte de întîlnirea cu dumneavoastră şi starea mea era un reflex al dramei citite pe feţele acestor umbre necunoscute mie. Am adus atunci la adunarea publică, întîi, o copie de pe referatul oficial al persoanei care se ocupă de aprovizionarea cu alimente. Acolo se arăta că *autorităţile responsabile de aprovizionarea cu alimente nu consideră acţiunile lui Aronov ca fiind o încălcare a decretelor*. Şi am adus, doi, mărturia scrisă a muncitorilor de la moară, din care reieşea că ei nu-l socotesc drept un speculant şi exploatator brutal. În chestiunea acestor două vieţi existau aşadar opinii diverse, care impuneau în orice caz prudenţă şi verificare. Şi într-adevăr, cu o săptămînă şi jumătate înainte a fost depusă la Comisia extraordinară propunerea Comitetului executiv gubernial, conformă cu avizul jurisconsultului, ca Aronov să fie *eliberat* şi dosarul lui înaintat tribunalului revoluţionar.

În loc de aceasta, Aronov a fost împuşcat în urma unei sancţiuni administrative.

Dumneavoastră ştiţi că de-a lungul vieţii mele de scriitor am « semănat şi altceva decît trandafiri »[1]. Sub regimul ţarist am scris mult despre pedeapsa cu moartea şi am cucerit chiar dreptul de a vorbi despre ea în presă mult mai mult decît îngăduia în mod obişnuit cenzura. Am izbutit uneori să salvez nişte victime condamnate deja de tribunalele militare şi au fost cazuri cînd, după suspendarea executării sancţiunii, se produceau probe de nevinovăţie şi victimele erau eliberate (în procesul Iusupov de ex.), deşi s-a întîmplat şi ca probele respective să parvină prea tîrziu (în procesul Gluskov ş.a.).

Dar execuţiile fără judecată, execuţiile în baza unei decizii administrative erau chiar atunci extrem de rare. Îmi amintesc un singur caz, cînd acel fioros guvernator general al Varşoviei care era Skalon a împuşcat fără judecată doi tineri. Întîmplarea a provocat o asemenea nemulţumire pînă şi în cercurile justiţiei militare, încît abia « aprobarea » post factum a unui ţar puţin la minte l-a scăpat pe Skalon de trimiterea în judecată. Chiar unii membri ai tribunalului militar mi-au dat asigurări că repetarea unui asemenea caz va fi cu neputinţă.

S-au petrecut multe fărădelegi de neimaginat şi în acel timp şi după aceea, dar o recunoaştere deschisă a faptului că e admisibilă identificarea organului de anchetă cu instanţa care pronunţă sentinţa (de condamnare la moarte) nici măcar atunci nu a avut loc. Activitatea Comisiilor extraordinare bolşevice de anchetă reprezintă un exemplu — poate singurul în istoria popoarelor civilizate. Unul din membrii de vază ai Cekăi ucrainene, zărindu-mă odată la Comisia extraordinară din Poltava, unde mergeam adesea şi înainte cu diverse intervenţii, mi-a cerut să-i comunic impresiile mele. I-am răspuns aşa: dacă sub regimul ţarist comandamentele districtuale ale jandarmeriei ar fi primit nu numai dreptul de a deporta în Siberia, dar şi pe acela de a condamna la pedeapsa cu moartea, ar fi fost exact acelaşi lucru pe care îl vedem astăzi.

La care interlocutorul meu mi-a răspuns:

— Dar asta se face pentru binele poporului.

Eu cred că nu orice mijloace pot fi folosite efectiv spre binele poporului şi n-am nici o îndoială că execuţiile administrative, devenite sistem şi practicate de mai bine de un an, nu fac parte dintre ele. Scriindu-i în anul trecut lui Cristian

[1] Expresia vă aparţine: e dintr-unul din articolele despre mine.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Rakovski [1], i-am povestit o întîmplare cu niște așa numiți contrarevoluționari împușcați în plină stradă de cekiști. Îi duseseră noaptea tîrziu în cimitir; acolo i-au pus pe marginea unei gropi deschise și au început să tragă în ceafă fără multă ceremonie. Poate că ei au încercat într-adevăr să evadeze (ceea ce nu m-ar mira), și i-au împușcat în stradă imediat după aceea, cu puștile mitralieră. Oricum ar fi fost, lumea care cobora dimineața la piață a mai văzut băltoacele de sînge pe care le lingeau cîinii și în mulțime se puteau auzi relatările locuitorilor din preajmă despre cele petrecute peste noapte. Îl întrebam pe C. Rakovski: crede el că acești cîțiva oameni, fie ei și cei mai activi agitatori, ar fi în stare să povestească mulțimii de acolo ceva mai expresiv și mai instigator decît o făcea însăși acea priveliște? Sînt dator să vă spun că atunci și comitetul executiv gubernial din oraș, și puterea centrală de la Kiev au pus capăt imediat (repetînd ordinul) tentativelor unor asemenea execuții colective și au dispus trimiterea cazului în fața tribunalului revoluționar. Pe unul din cei condamnați de Comisia extraordinară la moartea prin împușcare tribunalul l-a achitat și verdictul a fost primit cu aplauze unanime de publicul prezent. Lăsîndu-și armele jos, aplaudau pînă și ostașii roșii care făceau de pază. Mai tîrziu, cînd au venit denikiniștii, au scos din groapa comună 16 cadavre intrate în descompunere și le-au expus în văzul tuturor. Impresia a fost oribilă. Cum în acele zile și ei au împușcat fără judecată cîțiva oameni, l-am întrebat pe unul din adepții lor: cred ei oare că împușcații lor vor fi mai frumoși cînd vor fi scoși din groapă? Da, ferocitatea reciprocă a și ajuns la limita extremă și mă gîndesc cu tristețe că istoricul va trebui să consemneze această pagină despre «activitatea administrativă» a Cekăi în istoria primei Republici Ruse, și nu în secolul al XVIII-lea, ci în cel de al XX-lea.

Să nu-mi spuneți că revoluția are propriile sale legi. Au existat desigur explozii pasionale ale mulțimilor revoluționare, care au înroșit străzile cu sînge chiar în secolul al XIX-lea. Dar acestea au fost izbucniri elementare și nu manifestări ale unei violențe devenite sistem. Și ele au rămas pentru multă vreme (cum s-a întîmplat cu împușcarea de către comunarzi a ostaticilor) niște faruri însîngerate care au provocat nu numai indignarea fățarnică a versaillezilor — care au depășit cu mult în cruzime pe comunarzi — dar și pe cea a muncitorilor înșiși și a prietenilor lor... Ele au aruncat o umbră chiar asupra mișcării socialiste, de natură a-i reduce o parte din strălucire și avînt.

În comunicatul privind pe Aronov și Mirkin, apărut în cele din urmă în «Izvestia» din 11 și 12 iulie, se spune că ei au fost executați pentru că au făcut speculă cu cereale. Să admitem că e așa, deși nu pot trece cu vederea, fără voia mea, faptul că autoritățile răspunzătoare de aprovizionarea cu alimente n-au constatat o încălcare a decretelor și această divergență ar fi meritat cel puțin o verificare judecătorească. Toată această afacere obscură îmi amintește de un bine cunoscut episod din Marea revoluție franceză. Și atunci era scumpete. Era explicată în modul cel mai simplist și aceea: mașinațiile aristocraților și speculanților, ceea ce a provocat mînia oarbă a mulțimii. Convenția «a răspuns voinței poporului» și capetele unor Aronov și Mirkin ai timpului au început să cadă cu zecile sub tăișul ghilotinei.

---

[1] Cristian Rakovski (1873—1941), al cărui nume va reveni mai departe, este unul și același cu fostul lider al Partidului Social-Democrat din România în anii premergători întîiului război mondial. Vechi prieten al lui Korolenko, care îl cunoscuse cu prilejul uneia din vizitele sale în România, Rakovski rămăsese în Rusia după Revoluție; în 1920 era președinte al Consiliului comisarilor poporului al Republicii Ucraina. În continuare va reprezenta Uniunea Sovietică la Londra și apoi la Paris în calitate de ambasador. Implicat în procesul așa zișilor «troțkiști și deviatori de dreapta», a fost condamnat în 1938 la muncă silnică. A murit în septembrie 1941, executat în închisoarea din Oreol cu cîteva ceasuri înainte de intrarea trupelor germane în oraș..(n.t.)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Aceasta însă n-a avut nici un efect: scumpetea creştea în continuare. În sfîrşit, muncitorii Parisului s-au trezit primii din nenorocita lor beţie. Ei au trimis Convenţiei o petiţie în care spuneau: « Noi cerem pîine şi dumneavoastră încercaţi să ne hrăniţi cu execuţii ». Istoricul socialist Michelet e de părere că primele semnale ale exploziilor contrarevoluţionare au apărut în suburbia Saint-Antoine, extenuată de execuţii.

E de crezut oare că împuşcarea fără judecată a unor oameni poate fi un mijloc de normare a preţurilor mai eficient decît ghilotina?

În comunicatul din ziarul oficial sînt citate numele a încă patru persoane executate la 30 mai, cînd se vorbise clar de cinci. Populaţia alarmată trage de aci concluzia că nu s-a dat lista completă. Se rostesc şi alte nume . . . Şi fiindcă am ajuns aci, dacă este vreun domeniu unde informarea exactă şi completă e mai importantă decît oriunde, apoi acela este tocmai cel al chestiunilor privind vieţile oamenilor. Aici fiecare pas trebuie elucidat. Oricine are dreptul să ştie cui i s-a luat viaţa, dacă se consideră acest lucru ca fiind inevitabil, pentru ce anume, pe baza verdictului cui. Acesta este un minimum de pretenţii ce pot fi adresate puterii. Astăzi populaţia trăieşte sub presiunea unui coşmar. Se spune că lista cuprinde numai o parte din numele celor executaţi. Se ajunge la zvonuri monstruoase, după care chiar procedura de pînă acum s-ar simplifica mai mult, pînă la lipsa inadmisibilă a oricăror forme, se vorbeşte că lucrurile se rezolvă acum chiar fără audierea inculpatului. Cred că aici e vorba de simple aiureli generate de spaimă . . . Dar cum să scoţi din capetele oamenilor gîndul că azi o ia razna cîteodată însăşi realitatea?

Mă gîndesc cu amărăciune că în locul unui apel la luciditate, a unei referiri la justiţie, la o atitudine pătrunsă de grijă faţă de viaţa omenească, chiar în cuvîntarea dumneavoastră, Anatoli Vasilievici, s-a făcut auzită o notă de solidaritate cu aceste « execuţii administrative ». Din versiunea dată de ziarele locale exact asta reieşea. Doresc din suflet ca în inima dumneavoastră să răsune din nou ecourile acelei stări de spirit care ne-a apropiat odinioară în modul de a aprecia unele chestiuni vitale, cînd consideram amîndoi că mişcarea spre socialism trebuie să se sprijine pe cele mai bune laturi ale firii umane, ea presupunînd curaj în lupta directă şi omenie chiar faţă de inamic. Fie ca ferocitatea şi oarba injustiţie să rămînă în întregime în trecut, între cele care şi-au trăit traiul, şi să nu pătrundă în viitor . . .

Iată deci, v-am spus tot ce-mi stătea ca o piatră pe inimă şi cu aceasta conştiinţa mea s-a eliberat de acel zăbranic întunecat care mă împiedica să fac ceea ce doream, şi anume să formulez nişte opinii în unele chestiuni de ordin general.

Pe curînd.

19 *iunie* 1920.

Scrisoarea a doua

Am să încep această de a doua scrisoare cu un exemplu concret. Îmi vine mai la îndemînă. Eu nu sînt nici om politic, nici economist. Sînt numai un om care a examinat mult timp cu atenţie viaţa poporului şi şi-a cultivat o anumită capacitate de a-i intui manifestările.

În 1893 am fost la expoziţia universală de la Chicago. Pregătirile expoziţiei şi expoziţia ca atare au atras la Chicago un mare număr de muncitori. După expoziţie au izbucnit tulburări de amploare cauzate de apariţia şomajului şi viaţa oraşelului Pullman din apropiere de Chicago, ca şi a oraşului Chicago, au fost puternic marcate un timp de acţiunile muncitoreşti. În întîmpinarea acestei situaţii dificile, guvernatorul statului Illinois, pe nume Althaldge, un om original şi de-a dreptul remarcabil prin ideile şi acţiunile sale îndrăzneţe, unul din cei mai buni reprezen-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tanţi ai democraţiei americane, a început el însuşi încă înainte de închiderea expoziţiei să apeleze la muncitori, îndemnîndu-i să chibzuiască din vreme asupra situaţiei lor şi să facă eforturi de a se organiza în vederea asistenţei mutuale.

Într-una din zile, în imensa piaţă din faţa aşa numitului palat al artelor, situată nu departe de ţărmul Michiganului, a avut loc un miting al şomerilor. A fost grandios, ca toate în America. Imensa piaţă era inundată de o mare de capete. Numărul participanţilor, după calculele preliminare ale poliţiei, depăşea sensibil două sute de mii de oameni încă mult înainte de ora fixată pentru deschiderea mitingului.

Am fost şi eu acolo. Tabloul avea particularităţile lui: deasupra acelei mări de capete se ridicau platformele unor mari vehicule de transport cu cîte două roţi foarte înalte, şi de pe fiecare platformă se adresa mulţimii cîte un orator. L-am cunoscut acolo pe faimosul Henri George, cu al său « impozit unic » care trebuia să soluţioneze instantaneu probema socială prin desfiinţarea rentei funciare. Socialistul Morgan, fierar de rînd îmbrăcat într-o bluză cu mînecile suflecate, făcea apel la forţa clasei muncitoare. Arătînd cu mîna spre enormele clădiri care înconjurau vasta piaţă, el spunea: « Voi sînteţi flămînzi, şi toate astea vă aparţin ». De pe o a treia patformă se putea auzi ciripitul unei tinere miss, relativ populară pe vremea aceea, care recomanda cu insistenţă ... birourile de informaţii ca remediu împotriva şomajului. Nu lipsea nici oratorul care — muncitor fiind — demonstra cu înflăcărare că organizînd producţia, capitalul serveşte în acelaşi timp interesele muncitorilor şi că între cele două clase — capitalişti şi muncitori — trebuie să se stabilească o strînsă colaborare amicală.

Oratorii se schimbau, dar le urmau oameni de aceeaşi orientare, lansînd chemări similare, deosebite însă de la o platformă la alta. Aceasta făcea ca în rîndurile participanţilor la miting să se observe o mişcare continuă: trecînd dinspre o platformă spre alta, fiecare avea posibilitatea să ia cunoştinţă de vederile tuturor partidelor. Era evident că se urmărea nu formarea unei păreri unitare, ca rezultat al mitingului, ci numai posibilitatea ca fiecare participant să primească date multiple menite a servi unei concluzii proprii. Restul era lăsat pe seama muncii de persuasiune a fiecărui partid în parte.

La un moment dat am auzit pe cineva oftînd cu năduf. Era un bărbat din imediata mea apropiere, îmbrăcat în haine de lucru uzate, poate şomer şi el.

— Ei, dar nu e bine aşa, zise el, adresîndu-mi-se. Trebuia să se înţeleagă întîi între ei şi după aceea să vină aici cu o singură concluzie. Atuncea da, ar fi avut un sens.

Recunoscurăm în cel ce rostise aceste cuvinte un compatriot, un evreu rus. Din grupul însoţitorilor mei la acest miting făcea parte un om foarte interesant, şi el rus de origine. Venise însă de copil în America şi deşi înţelegea rusa (în virtutea tradiţiei de familie), o vorbea cu dificultate. Se numea mister Stone. Era meseriaş pe cît ţin minte, dar se făcuse remarcat prin mai multe articole privind chestiunea muncitorească, ceea ce explica pe de o parte poziţia importantă pe care o avea în partidul socialist din Chicago, iar pe de alta faptul că guvernatorul Althaldge găsise cu putinţă să-i propună un loc de inspector pentru apărarea din oficiu a intereselor muncitorilor din fabrici. Paradoxurile de acest gen nu sînt rare în America.

I-am pus următoarea întrebare:

— Dumneata ce crezi, mister Stone? Ai vrea ca dorinţa compatriotului nostru să devină realitate?

— Adică? întrebă mister Stone, încercînd să obţină o formulare mai exactă, deşi e posibil să nu fi înţeles spusele vorbitorului.

— Adică ai dori dumneata ca în toate capetele celor de aici să înceapă a se învîrti o mică maşinărie logică şi el — şi nu numai ei, ci, să zicem, poporul în întregime —

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

să vi se adreseze dumneavoastră, socialiştilor, şi să spună: «Sîntem la dispoziţia voastră; organizaţi-ne viaţa»?

— Ferească Dumnezeu, răspunse cu hotărîre socialistul american.

— De ce?

— Nici noi, nici această mulţime, nici instituţiile Americii nu sîntem încă pregătiţi pentru acest lucru. Eu sînt marxist. După opinia noastră, capitalismul încă nu şi-a încheiat acţiunea. Nu demult a fost aici Engels. El zicea: «Capitalismul dumneavoastră îşi îndeplineşte admirabil misiunea. Toate aceste case-mamut vor servi de minune viitoarei societăţi. Dar rolul lui e departe de a fi dus pînă la capăt». Şi adevărul acesta e. America ar putea naţionaliza pentru moment numai căile ferate. Această ramură a economiei e şi acum concentrată în mîinile cîtorva miliardari. Dar ce facem cu combustibilul?... A crea relaţii noi între muncitorii feroviari şi cei din ramura combustibilului e un lucru mult mai complicat, deşi posibil şi el. În ceea ce priveşte însă organizarea sub toate aspectele pe baze socialiste a economiei naţionale a unei ţări imense, o asemenea sarcină depăşeşte capacităţile partidului nostru. Bunăoară relaţiile dintre muncitorii calificaţi şi munca brută ar putea duce la conflicte de proporţii. Lucrurile se rezolvă simplu numai pe hîrtie, în «Utopii». Dar noi, marxiştii, înţelegem perfect că va trebui să avem de a face nu cu nişte oameni deveniţi îngeri peste noapte, ci cu milioane de egoisme particulare, de egoisme sănătoase aş putea zice, pentru concilierea cărora va fi nevoie de o dificilă modelare şi a sufletelor, şi a unor structuri de tranziţie... Pentru aceasta America oferă un excelent teren liber, dar deocamdată atît.

Discuţia pe această temă a continuat în micul nostru grup şi după încheierea mitingului şi mi-a devenit clar punctul de vedere al socialistului american, pe care am să încerc să-l reformulez acum cu propriile mele cuvinte.

Societatea nu este un organism, dar are multe elemente organice, care evoluează în virtutea unor legi specifice. Noile forme îşi fac apariţia asemenea recifurilor de corali de pe fundul oceanului. Cum se ştie, reciful e un ansamblu de fiinţe vii, care se dezvoltă după legile propriei sale vieţi. Trăind împreună, ele formează un postament care creşte continuu. Cu revoluţia socială ar putea fi comparat acel moment cînd reciful se ridică la suprafaţa oceanului. În acest timp el e supus loviturilor furioase ale valurilor oceanice, care caută să înlăture acest obstacol neaşteptat. Aceasta pe de o parte. Pe de alta, influenţa atmosferei tinde să genereze viaţă pe acest nou teren. A fost nevoie însă de o muncă organică desfăşurată sub apă pentru a-i oferi vieţii o temelie de neclintit.

Nu acelaşi lucru se întîmplă în societate? E nevoie de multe condiţii, cum ar fi libertatea politică, munca de cultivare, e nevoie de elaborarea unor noi structuri sociale pe un sol vechi, e nevoie de modificări progresive în instituţii şi moravuri. Într-un cuvînt, e nevoie de ceea ce un bun prieten al meu, socialistul român Dobrogeanu-Gherea, numea «condiţiile obiective şi subiective ale revoluţiei sociale». După mine, aceasta e baza filozofiei lui Marx. Iată de ce spunea Engels la sfîrşitul secolului trecut că nici măcar America nu e pregătită pentru revoluţia socială.

S-au găsit oponenţi ai lui Dobrogeanu-Gherea care afirmă că România — de exemplu — e pregătită. Adevărul e că acolo nu există nici condiţiile obiective, nici cele subiective pentru socialism. Dar nu vedem că tocmai acele ţări care dispun în cel mai înalt grad de condiţii obiective şi subiective, cum ar fi Anglia, Franţa, America, refuză să se alăture revoluţiei sociale în timp ce, dimpotrivă, Ungaria s-a şi proclamat republică sovietică? Nu Germania cu socialismul cel mai avansat, unde organizaţiile socialiste sînt mai dezvoltate decît oriunde în altă ţară, ci înapoiata Rusie, care pînă la revoluţia din februarie n-a cunoscut nici o organizaţie socialistă legală, a arborat steagul revoluţiei sociale. Din acest fapt oponenţii români

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ai lui Dobrogeanu-Gherea au tras un fel de concluzie: cu cît mai puţine «condiţii obiective şi subiective există într-o ţară», cu atît e ea mai pregătită pentru revoluţia socială. Această argumentare poate fi numită oricum, nu însă marxism.

Aceşti oponenţi pot adăuga acum exemple noi. Vizita delegaţiei muncitorilor englezi s-a încheiat cu amara scrisoare a lui Lenin, în care se fac simţite răceala şi dezamăgirea. Din Orient, în schimb, Republicii sovietice îi sînt adresate saluturi fierbinţi. E suficient să ne gîndim ce înseamnă această rezervă a muncitorilor socialişti englezi şi saluturile unui Orient fanatic ca să înţelegem limpede importanţa lor.

Am citit în aceste zile într-unul din ziarele sovietice replica indignată a «socialistului» turc Baliev, în al cărui articol consacrat problemei armeneşti se fac auzite apeluri directe la masacrarea armenilor. Aşa arată acest socialism oriental chiar în europeana Turcie. Şi cînd vă veţi decide să aveţi o reprezentare clară a acelor originale mitinguri orientale ţinute în pieţele din faţa moscheilor, unde dervişi rătăcitori cheamă pe participanţii chirciţi pe vine la războiul sfînt împotriva europenilor, odată cu trimiterea de saluturi Republicii sovietice, e puţin probabil că veţi găsi acolo un indiciu de progres în sensul lui Marx şi Engels. Mai degrabă invers: Asia răspunde la ceea ce simte în noi înrudit, asiatic.

Pe curînd.
11 *iulie* 1920.

Scrisoarea a treia

Iar a intervenit o pauză lungă în suita scrisorilor mele către dumneavoastră. Ea a fost pricinuită în parte — dar numai în parte — de împrejurarea că am fost bolnav. Cauza principală e că am fost ocupat cu altele. Din nou nişte «cazuri concrete» nu mi-au lăsat răgaz pentru problemele de ordin general. E uşor de ghicit ce fel de cazuri concrete. Execuţiile fără judecată se numără la noi cu zecile, însoţite în continuare de intervenţiile mele tardive sau lipsite de succes. O să-mi spuneţi: vreţi să fiţi un apostol al blîndeţii în toiul unui război civil? N-aveţi decît. Dar lucrurile nu stau aşa. Niciodată n-am crezut că protestele mele împotriva pedepsei cu moartea, începute cu «Fapte curente» încă pe vremea ţarismului, se vor reduce cîndva la nişte biete proteste împotriva execuţiilor fără judecată sau împotriva uciderii unor prunci. Iată o scrisoare a mea către preşedintele comitetului nostru executiv gubernial, tovarăşul Poraiko, din care veţi vedea ce fel de cazuri concrete m-au distras de la examinarea chestiunilor de ordin general:

«Tovarăşe Poraiko,

Am primit amabilul dv. răspuns la scrisoarea mea. Preocupat, pesemne, de liniştea mea sufletească, dumneavoastră îmi comunicaţi că afacerea despre care v-am scris a fost deferită la Harkov. Vă mulţumesc pentru această amabilitate manifestată faţă de persoana mea, dar am aflat că nouă oameni au şi fost împuşcaţi ieri [1], între ei o fată de 17 ani şi încă doi minori. Aflu acum că această Comisie extraordinară «judecă» şi alţi locuitori din Mirgorod şi se iveşte din nou posibilitatea unor execuţii fără judecată. Le numesc «fără judecată» pentru că în nici o ţară din lume rolul comisiilor de urmărire penală nu e conexat cu dreptul de a pronunţa condamnări, şi încă la pedeapsa capitală. Peste tot activitatea comisiei de urmărire penală e examinată de tribunal în prezenţa apărării. Aşa se petreceau lucrurile şi pe vremea ţarilor.

---

[1] Exact aşa — adaug acest lucru pentru dumneavoastră, Anatoli Vasilievici — cum s-a întîmplat cu prilejul vizitei pe care aţi făcut-o la Poltava.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Ca să nu mai întîrzii, cum s-a întîmplat data trecută, îmi exprim cu anticipaţie protestul. Cît mă va ajuta slaba mea voce, nu voi înceta pînă la ultima suflare să protestez împotriva execuţiilor fără judecată şi împotriva uciderii unor copii».

În seara aceleiaşi zile (7 iulie) i-am trimis aceleiaşi persoane o scrisoare suplimentară.

«În completarea scrisorii mele de azi dimineaţă mă grăbesc să vă comunic o informaţie importantă pe care am aflat-o ca fiind certă abia azi. După înăbuşirea răscoalei de anul trecut, cînd au fost împuşcaţi 14 oameni la Mirgorod (de un detaşament de represalii), puterea bolşevică s-a considerat satisfăcută şi a fost afişată pe străzi o declaraţie privind *amnistierea celor implicaţi în această afacere*. Acum Ceka gubernială judecă din nou aceleaşi persoane care, bizuindu-se pe cuvîntul Guvernului sovietic, au crezut în promisa amnistie. Această situaţie e cunoscută de toţi locuitorii din Mirgorod. Bine cunoscută este şi de unul din membrii marcanţi ai Comisiei extraordinare, tov. Litvin. Să fie oare posibile execuţiile şi în atari împrejurări? Ar fi o adevărată ruşine pentru guvernul sovietic».

În aceeaşi chestiune i-am scris lui Cristian Gheorghievici Rakovski şi preşedintelui Centrului Ucrainean al Comitetului Executiv, tov. Petrovski. Cred că nu e de prisos să reproduc şi această din urmă scrisoare.

«Mult stimate tovarăşe Petrovski,

În această chestiune i-am scris deja tov. Rakovski. Am luat hotărîrea să vă scriu şi dumneavoastră. Chestiunea constă în cererea privind pe minora Evdokia Pişcealka, o fată de ţărani condamnată la moarte prin împuşcare de Ceka din Poltava. Au şi fost împuşcaţi doisprezece oameni implicaţi în această afacere. Pişcealka e încă în aşteptarea unei decizii cu privire la soarta ei, decizie pe care urmează să o ia autorităţile centrale din Harkov. Nu pot crede că la aceste înalte instanţe poate fi aprobată împuşcarea unor minori; îndoială a manifestat chiar Comisia extraordinară locală. Sora Evdokiei Pişcealka vine la dumneavoastră cu ultima ei nădejde. Să fie cu putinţă oare ca ea să se întoarcă fără nici un rezultat şi această fetiţă [1] care a trăit pînă acum teroarea apropiatei execuţii şi a trecut prin agonia cîtorva zile de aşteptare — să fie totuşi împuşcată?

Mă folosesc de acest prilej ca să vă comunic şi cele ce urmează: acum se decide soarta unor oameni împricinaţi în legătură cu răscoala din Mirgorod de anul trecut, *care au fost amnistiaţi*. Se aude că la mijloc ar fi fost o eroare a Comisiei extraordinare din Mirgorod, care nu avea dreptul să dea o amnistie. Oricum ar fi fost, ea a fost dată, iar pe zidurile Mirgorodului a fost afişat un comunicat oficial în acest sens, după ce detaşamentul de represalii executase 14 persoane. A fost o hotărîre oficială, luată în numele puterii sovietice. E posibil ca nişte oameni care au crezut în cuvîntul puterii sovietice să fie împuşcaţi prin încălcarea făţişă a unei promisiuni?»

Tov. Petrovski a telegrafiat la . oltava, ordonînd ca minorii să fie exceptaţi de la aplicarea sentinţei, şi Evdokia Pişcealka se aude că ar fi «fost trimisă la Harkov». Dar cum expresia «a trimite la Harkov» e echivalentă la noi cu «a trimite pe lumea cealaltă» (aşa li se răspunde la biroul de informaţii membrilor de familie ai celor împuşcaţi), înseamnă că în ochii populaţiei soarta Evdokiei Pişcealka continuă să rămînă obscură şi îndoielnică. Pînă în momentul de faţă n-au fost executaţi, se pare, nici cei amnistiaţi, care sînt reţinuţi deocamdată sub arest. De remarcat că după amnistie unii din ei au ocupat servicii la autorităţile sovietice şi, după toate probabilităţile, nu sînt acuzaţi de noi delicte.

Tocmai cînd scriam rîndurile de mai sus, am aflat că sînt căutat de o tînără persoană. Am ieşit afară: era tocmai Evdokia Pişcealka. Fusese eliberată şi se întorcea

---

[1] A împlinit de curînd abia 17 ani.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

de la Harkov. Acest fapt mi-a produs o mare bucurie, pentru ea şi pentru ai ei. Dar nu pot să mă bucur pentru patria noastră, unde se putea ajunge la împuşcarea acestui copil şi unde ea a fost scoasă în ultimul moment dintr-un lot de arestaţi, împreună cu alţii care nu s-au mai întors îndărăt.

Ştiu că vremurile prin care trecem generează multe asemenea cazuri concrete, chiar mult mai zguduitoare şi mai tragice. Dar am considerat a nu fi inutil să le prezint aici ca un fundal pe care să examinăm împreună chestiunile de ordin general.

Mă întorc la paralela din scrisoarea anterioară.

Mersul istoriei i-a jucat Rusiei o festă care ţine aproape de domeniul fantasticului, fiind în acelaşi timp foarte răutăcioasă. În ultimii vreo doi-trei ani un mic şurubel logic s-a răsucit brusc în capetele a milioane de ruşi, şi de la oarba prosternare în faţa absolutismului, de la totala indiferenţă faţă de politică, poporul nostru a trecut dintr-odată la ... comunism, sau cel puţin la un guvern comunist.

Moravurile au rămas cele vechi, modul de viaţă de asemenea. Nivelul cultural n-a avut cum să crească prea mult în timpul războiului dar concluziile la care s-a ajuns sînt radical opuse. De la dictatura nobilimii («sovietul nobilimii unite») am trecut la «dictatura proletariatului». Dumneavoastră, partidul bolşevicilor, aţi proclamat-o şi poporul a venit direct de la autocraţie la dumneavoastră şi v-a spus: «organizaţi-ne viaţa».

Poporul a crezut că puteţi face acest lucru. Dumneavoastră nu v-aţi dat în lături. Vi s-a părut lucru uşor şi imediat după revoluţia politică aţi început o revoluţie socială.

Istoricul englez Carlyle, pe care îl cunoaşteţi, spunea că guvernele cad cel mai adesea prin minciună. Eu ştiu că noţiuni cum sînt cele de adevăr sau minciună, dreptate sau nedreptate au astăzi prea puţină căutare şi par nişte «abstracţiuni». Procesele istorice sînt puse în mişcare numai de «jocul egoismelor». Carlyle era convins şi demonstra că problemele adevărului şi minciunii se reflectă în cele din urmă în rezultatele reale ale acestui «joc al egoismelor». Eu cred că avea dreptate. Dictatura dumneavoastră a succedat dictaturii nobilimii. Aceea se sprijinea pe o enormă minciună sub apăsarea căreia Rusia a tînjit vreme îndelungată. De ce, după reforma ţărănească, avuţia naţională scădea în loc să sporească, iar ţara cunoştea perioade de foamete crescîndă? Dictatura nobilimii răspundea aşa: din cauză că ţăranii sînt leneşi şi beţivi. Foametea creştea nu fiindcă la noi se instauraseră stagnarea şi amorţeala, că principala noastră forţă, agricultura, era paralizată de nişte rînduieli agrare proaste, ci datorită exclusiv insuficienţelor tutelei exercitate asupra unui popor de leneşi şi de beţivi. Eu şi cu prietenii mei am avut mult de luptat prin presă şi viu grai cu această minciună monstruoasă. Că la noi beţia era răspîndită era un adevăr, dar numai un adevăr parţial. Caracteristica esenţială a ţărănimii ca clasă era nu beţia, ci munca, şi anume o muncă prost recompensată care nu îngăduia speranţe în îmbunătăţirea durabilă a situaţiei. Întreaga politică din ultimele decenii ale ţarismului era bazată pe această minciună. Aşa se explică puterea nelimitată a şefului administraţiei locale şi predominarea nobilimii în întreaga structură civilă şi în zemstvă. De această minciună strigătoare la cer se resimţeau toate compartimentele vieţii noastre... Societatea cultivată încerca să lupte cu ea, şi la această «opoziţie» participau chiar şi reprezentanţii cei mai distinşi ai nobilimii. Dar masele populare credeau numai în ţar şi îl ajutau să reprime orice mişcare de liberalizare. Regimul absolutist nu dispunea de capete luminate care să înţeleagă că, susţinută de forţa oarbă, această minciună duce regimul la pieire sigură.

După cum vedeţi, formula lui Carlyle e utilă, mi se pare, în determinarea cauzelor care au dus la pieirea absolutismului. În loc să-şi plece urechea la adevăr şi

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

să se oprească din drum, el n-a făcut decît să amplifice minciuna, ajungînd pînă la monstruoasa inepţie a «constituţiei autocrate», adică la visul de a păstra printr-o escrocherie esenţa absolutismului într-o formă constituţională.

Şi regimul s-a prăbuşit.

Acum pun întrebarea: totul e adevăr în regimul dumneavoastră? Nu există oare urme ale unei minciuni similare în ceea ce aţi izbutit să transmiteţi conştiinţei poporului?

Sînt profund convins că există o asemenea minciună şi ea are în mod straniu acelaşi caracter larg, «de clasă». Aţi inoculat în conştiinţa unui popor răzvrătit şi întărîtat ideea că aşa numita burghezie («burjuiul») este o clasă compusă numai din paraziţi, jecmănitori, tăietori de cupoane şi nimic altceva. Să fie adevărat? Puteţi afirma cu mîna pe inimă acest lucru? Şi mai ales puteţi spune asta dumneavoastră, marxiştii?

Ţineţi desigur bine minte, Anatoli Vasilievici, acei ani nu prea îndepărtaţi cînd dumneavoastră, marxiştii, desfăşuraţi o polemică înverşunată cu narodnicii. Dumneavoastră demonstraţi că e necesar şi prielnic pentru Rusia ca ea să treacă prin «stadiul capitalismului». Ce înţelegeaţi atunci prin acest stadiu prielnic? Oare numai parazitismul burghezilor şi tăierea de cupoane?

E probabil că atunci înţelegeaţi altceva. Clasa capitalistă însemna pentru dumneavoastră atunci clasa care, bine sau rău, îndeplineşte funcţia de *organizator al producţiei*. Indiferent de toate defectele sale, dumneavoastră consideraţi, în deplin acord cu doctrina lui Marx, că o asemenea organizare e *prielnică* pentru ţările înapoiate sub raport industrial, cum sînt de pildă România, Ungaria şi . . . Rusia.

Atunci de ce cuvîntul străin «bourgeois» — o noţiune foarte cuprinzătoare şi complexă — a fost astăzi cu atîta succes transformat de dumneavoastră pentru uzul întunecatului nostru popor — care nu ştia de el pînă acum — într-o imagine simplificată a burghezului, văzut exclusiv ca parazit, jecmănitor, neocupîndu-se cu nimic altceva decît tăierea de cupoane?

Absolut la fel cu minciuna dictaturii nobililor, care a substituit semnificaţiei de clasă a ţărănimii imaginea trîntorului şi a beţivului, formula dumneavoastră a înlocuit rolul de organizator al producţiei — prost organizator, dar nu asta-i problema — cu imaginea exclusivă a jecmănitorului. Vedeţi încă odată cîtă dreptate are Carlyle cu formula lui. Instinctele de acaparare au fost exacerbate la noi de război, iar după aceea de tulburările care însoţesc inevitabil orice revoluţie. Toate guvernele revoluţionare au fost nevoite să lupte împotriva lor. În aceste circumstanţe s-a trezit şi un sentiment al adevărului, care vă obliga pe dumneavoastră marxiştii, să explicaţi sincer şi deschis concepţia dumneavoastră asupra rolului capitalismului în ţările înapoiate. N-aţi făcut acest lucru. Din raţiuni tactice aţi sacrificat datoria faţă de adevăr. Tactic v-a convenit să aţîţaţi ura poporului împotriva capitalismului şi să lansaţi masele populare asupra capitalismului rus, aşa cum se lansează un corp de oaste împotriva unei cetăţi. Şi nu v-aţi dat înapoi în faţa denaturării adevărului. Un adevăr parţial l-aţi dat drept întregul adevăr (doar şi beţie a existat). Acest mod de a proceda a dat acum roade. Cetatea pe care aţi cucerit-o a fost lăsată în seama puhoiului şi devastării. Aţi uitat amănuntul că această cetate reprezintă un bun public, realizat printr-un «proces prielnic», că în aparatul creat de capitalismul rus există multe laturi pasibile de ameliorare şi dezvoltare, nu de distrugere. Aţi făcut poporul să creadă că totul nu e altceva decît fruct al jafului, deci poate fi jefuit la rîndul lui. Spunînd acestea, am în vedere nu numai valorile materiale sub forma fabricilor, uzinelor, maşinilor, căilor ferate create de capitalism, ci şi acele procese şi deprinderi noi, acea nouă structură socială pe care

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

dumneavoastră înşivă, marxiştii, o aveaţi în vedere cînd demonstraţi rolul pozitiv al «stadiului capitalist».

În anul 1902 au izbucnit tulburări ţărăneşti de proporţii în cîteva puncte din guberniile învecinate, Poltava şi Harkov. Ţăranii s-au năpustit fără veste asupra gospodăriilor moşiereşti pe care au început să le prade, după care, la sosirea autorităţilor, s-au aşezat cuminţi în genunchi şi tot aşa de cuminţi au suportat bătaia cu vergi. Cînd, pe deasupra, au fost trimişi în judecată, mi-a fost dat să mediez la un moment dat între ei şi apărarea care trebuia pregătită. În acest timp biroul meu de la Poltava era vizitat adesea de ţărani, uneori în număr mare şi m-am folosit de prilej ca să înţeleg modul lor de a aprecia cele întîmplate. N-aveau o părere prea bună ei înşişi. Ei numeau întreaga mişcare o «*grabižka*»[1], iar cei mai înţelepţi explicau în felul lor izbucnirea acestei «*grabižka*»: «*jak ditina ne plače, to i mati ne bače*»[2]. Ei înţelegeau că jaful nu e un mijloc potrivit pentru o îmbunătăţire oricît de neînsemnată a stării de lucruri, dar, împinşi la disperare, încercaseră ca măcar aşa să atragă atenţia «ţarului binefăcător» asupra situaţiei în care se aflau. Restul a făcut oarba lăcomie, şi mişcarea a căpătat proporţii. Dar guvernul ţarist era orb şi surd. El nu ştia altceva decît necesitatea menţinerii tutelei şi «temeliile veşnic neclintite», iar din acele teribile «*grabižka*» izbucnite din senin n-a ştiut să tragă concluzii. Încercarea (restul de cuminte) a primei Dume de a obţine o reformă agrară a fost înăbuşită iar motivaţiile care au pus în mişcare masele ţărăneşti în timpul acelei «*grabižka*» au rămas intacte pînă la revoluţie. Dumneavoastră, bolşevicii, le-aţi dat o formă definitivă. Cu lozinca dumneavoastră «a lua cu forţa ceea ce a fost luat prin forţă» aţi făcut ca «*grabižka*» rurală care a nimicit o cantitate enormă de bunuri agricole, fără niciun folos pentru comunismul pe care îl profesaţi, să se extindă şi la oraşe, unde a început să distrugă rapid aparatul de producţie creat de orînduirea capitalistă.

Lupta cu această orînduire a luat un caracter similar cu cel al asedierii unei cetăţi inamice. Fiecare lovitură dată cetăţii asediate, orice incendiu în interiorul ei, orice distrugere a rezervelor ei sînt convenabile pentru asediatori. Dumneavoastră aţi procedat la fel, considerînd ca proprii succese orice distrugere pricinuită structurilor capitaliste, uitînd că adevărata victorie a revoluţiei socialiste, dacă i-ar fi dat să se realizeze, ar consta nu în distrugerea aparatului de producţie capitalist, ci în apropierea lui şi în asigurarea funcţionării lui pe baze noi.

Acum v-aţi dat seama dintr-odată, însă din păcate prea tîrziu, cînd ţara înfruntă o primejdie groaznică, văzîndu-se pusă în faţa unui front de care aţi uitat. Acest front îl constituie forţele ostile ale naturii.

Pe curînd.
4 *august* 1920.

Scrisoarea a patra

De data aceasta cred că mă pot lipsi de cazuri concrete şi voi încerca să trec direct la chestiunile de ordin general, cît timp evenimentele nu vor fi pus stăpînire pe starea mea de spirit.

Încep această scrisoare sub impresia făcută de vizita delegaţiei engleze. Oficiosul nostru local a produs sau reprodus de undeva articolul «Mîhnirea noastră», care însoţeşte scrisoarea lui Lenin către muncitorii englezi. Se spune acolo deschis

[1] Jaf (*ucr., n.t.*)
[2] «Dacă nu plînge copilul, nici mama nu-l bagă în seamă» (*ucr., n.t.*)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

că alături de mîndrie, de *sentimentul întîietăţii noastre* revoluţionare, comuniştii ruşi trăiesc «tragedia singurătăţii». În scrisoarea lui Lenin se face simţită, după părerea autorului, consternarea «în legătură cu faptul că în epoca noastră fără precedent, masele muncitoare mai pot avea nişte «conducători» de genul celor mai mulţi dintre delegaţii englezi veniţi la Moscova...» «Trade-unioniştii englezi, care n-au învăţat în fond nimic, tot mai reprezintă din nefericire masele imense ale muncitorilor englezi».

Întrucît dumneavoastră, partidul comuniştilor, sînteţi numai reprezentanţii «dictaturii proletariatului rus», rezultă că proletariatul nostru a făcut, ca masă luat, un mare pas înainte în comparaţie cu trade-unioniştii englezi, a căror mişcare reprezintă de pe acum o întreagă istorie. În alte ziare sovietice s-a repetat nu odată că liderii vechiului socialism german, pînă şi unul de talia lui Kautski, sînt nişte oportunişti odioşi, ba chiar nişte oameni care s-au vîndut «burgheziei»[1].

Lăsînd la o parte ceea ce poate fi explicat prin patimă şi lipsă de control, rămîne totuşi un fapt: proletariatul european nu v-a urmat, şi modul de a gîndi generalizat în rîndurile sale coincide cu cel al socialistului american Stone, a cărui opinie v-am prezentat-o în cea de a doua scrisoare. Ei consideră că nici chiar în Europa capitalismul nu a dus pînă la capăt ceea ce avea de făcut şi că acţiunea lui poate fi încă utilă pentru viitor. La trecerea din prezent spre acest viitor nu totul e vrednic de zdrobire şi anihilare. Lucruri ca libertatea de gîndire, de întrunire, libertatea cuvîntului şi a presei nu sînt pentru ei simple «prejudecăţi burgheze», ci nişte arme de care viitorul cel mai îndepărtat nu se va putea dispensa, un fel de *palladium* pe care omenirea l-a cucerit pe calea progresului şi a unei lupte îndelungate şi de loc zadarnice. Numai noi, care n-am cunoscut niciodată pe deplin aceste libertăţi şi n-am învăţat să ne folosim de ele împreună cu poporul, le declarăm a fi nişte «prejudecăţi burgheze» care nu fac decît să pună frîne dreptăţii în mersul ei înainte.

Aceasta este imensa dumneavoastră eroare: ea aminteşte încă şi încă o dată de mitul slavofil despre «poporul nostru teofor», ca şi — chiar mai mult — de basmul nostru naţional cu Ivanuşka, eroul care fără a fi învăţat ceva, lasă în urmă toate ştiinţele şi căruia, fără a depune vreun efort, toate îi merg din plin, ca prin minune. Însăşi uşurinţa cu care aţi izbutit să antrenaţi după dumneavoastră masele noastre populare e un indiciu nu al gradului nostru de pregătire pentru orînduirea socialistă ci, dimpotrivă, al imaturităţii poporului nostru. Mecanica operează cu noţiunile de rezistenţă utilă şi rezistenţă dăunătoare. Ultima împiedică funcţionarea mecanismului şi trebuie eliminată. Dar în lipsa rezistenţei utile mecanismul se va învîrti în gol, fără a presta activitatea necesară. Exact acest lucru s-a întîmplat la noi. Aţi lansat lozincile cele mai radicale, duceţi lupte în numele socialismului, biruiţi în numele lui pe cîmpurile de bătaie, dar toată această agitaţie în numele comunismului nu înseamnă cîtuşi de puţin victoria lui.

În România, care aminteşte sub multiple aspecte de Rusia, mi s-a povestit o întîmplare grăitoare, părînd o anecdotă anume ticluită, ea fiind reală, totuşi. Acolo s-au păstrat încă întinse latifundii care prezintă toate caracteristicile vechilor noastre moşii boiereşti. Proprietarii lor chiar aşa se şi numesc: «boieri», cu un cuvînt de origine slavă, desigur.

Se întîmplă ca unii dintre ei, mai ales tineri, să încline spre partidele extremiste: mulţi au trecut prin şcoala lui Dobrogeanu-Gherea. Odată, unul din aceşti boieri, voiajînd prin Elveţia şi interesat fiind de anarhism, a făcut cunoştinţa unui horticultor anarhist, om foarte cultivat. Au băut bruderşaft şi s-au împrietenit

[1] «Izvestia» («Visti») din Poltava, nr. 24 din 27 iunie 1920.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

atît de mult încît boierul l-a invitat pe anarhist în România. Avea acolo moşii întinse şi multă pădure pe care voia să o transforme parţial într-un parc pus la dispoziţia tuturor. Proiectul se potrivea cu vederile anarhistului; el ar fi fost gata să transforme bucuros în proprietate obştească toate domeniile boierului, lucru de care îşi preveni deschis prietenul. De vreme ce există la ei asemenea « boieri », îşi spunea el, românii trebuie să fie un popor tînăr, necontaminat încă de prejudecăţi burgheze ca elveţienii, aşa că-i va fi cu atît mai uşor să-şi pună în practică ideile anarhiste. Îl mai preveni pe boier că la primele semne ale revoluţiei, nu numai că nu-i va apăra proprietatea particulară, dar nu va întîrzia, dimpotrivă, să o pună imediat la dispoziţia poporului. Boierul consimţi, poate fiindcă primejdia nu i se părea prea apropiată...

Şi iată-l pe cultivatul horticultor anarhist realizînd, pe domeniile şi cu banii boierului, acel parc model ca bun de utilitate publică. Curînd însă ieşiră la iveală inconvenientele decurgînd din « tinereţea poporului »: pe mese, pe bănci, pe ziduri apărură inscripţii scabroase, florile erau rupte fără jenă, ca şi crengile unor arbori unici, toaletele deveniseră nişte haznale. Anarhistul adresă vizitatorilor un apel vibrînd de elocvenţă, arătînd că parcul e dat în folosinţa şi paza populaţiei, deci nu trebuie rupte florile, nu trebuie schilodiţi copacii, nu trebuie să apară inscripţii necuviincioase... Numai că « poporul tînăr » reacţionă la patosul teoreticianului anarhist cu un umor particular: măscările erau acum gravate cu cuţitul, florile erau rupte şi copacii doborîţi cu înverşunare, closetele deveniră şi mai murdare. Atunci horticultorul se duse la boier şi-i spuse:

— Eu nu mai pot rămîne în ţara dumneavoastră. Un popor care n-a învăţat cum să se poarte în locurile publice e încă prea departe de anarhism aşa cum îl înţeleg eu.

Această întîmplare explică esenţa gîndirii mele. Nu orice absenţă a deprinderilor societăţii burgheze înseamnă o pregătire pentru socialism. Cîndva anarhistul nostru Bakunin scria: «... trebuie să ne aliem cu toţi hoţii şi tîlharii din Rusia». El era în primul rînd un teoretician, un anarhist care nega teoretic proprietatea. Acum o nega practic. Îşi propunea să îmbine teoria cu practica. Azi un asemenea raţionament ne apare ca o mare naivitate: între negarea proprietăţii de către un filozof anarhist şi aceeaşi negare din partea spărgătorului de rînd se cască o prăpastie. Hoţul trebuie mai întîi să se întoarcă îndărăt, să cultive în el respectul faţă de proprietatea străină, adică ceea ce propagă «stadiul capitalist» şi abia după aceea, nu individual ci împreună cu tot poporul, se va putea gîndi la negarea socială a proprietăţii.

Veţi spune că poporul nostru nu seamănă cu românii despre care mi s-a povestit. Ştiu: există variaţiuni graduale chiar în România. Dar haideţi să vorbim cinstit şi cu dragoste pentru adevăr şi să vedem ce reprezintă acum poporul nostru.

Veţi admite, sper, că eu îmi iubesc poporul nu mai puţin decît oricare dintre bolşevici; veţi admite şi că am dovedit acest lucru cu întreaga mea viaţă care se apropie de capăt... Dar îl iubesc nu orbeşte, ca pe un mediu propice pentru o experienţă sau alta, ci aşa cum este el în realitate. În timpul vizitei mele în America de exemplu, mă gîndeam cu satisfacţie la faptul că la noi nu e cu putinţă ca un om să fie supus linşajului, ca în cazul petrecut cam pe atunci într-unul din statele din sud. Era vorba de un negru care violase o fată albă, după care, ca să-şi ascundă fapta, o ucisese. Populaţia micului oraş l-a judecat şi l-a ars de viu pe rug. Corespondenţii de presă descriau pas cu pas amănuntele: cum au ars frînghiile, cum a alunecat nefericitul de pe rug. Mulţimea i-a rezervat tatălui fetei ucise o deosebită onoare: el a fost acela care l-a luat pe negru în braţele lui vînjoase şi l-a aruncat din nou pe rug.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Eu cred că nici acum, într-un timp al celei mai mari ferocităţi, asemenea fenomene la noi nu sînt cu putinţă. Firea slavă a poporului nostru e mai blîndă decît cea anglo-saxonă. Chiar pedeapsa cu moartea a fost introdusă la noi de greci o dată cu creştinismul. Dar asta nu mă împiedică să recunosc că nivelul culturii morale e mult mai înalt în America. Întîmplarea cu negrul e un caz atît de excepţional încît tocmai acest caracter excepţional e cel care a împins mulţimea la o judecată atît de fioroasă. În mod normal o fată tînără poate cutreiera toată ţara în deplină siguranţă, ocrotită de solidele moravuri ale societăţii. Se poate spune oare acelaşi lucru despre moravurile noastre? La noi o asemenea călătoare poate cădea la fiecare pas în plasa depravării şi destrăbălării generale. Prin firea şi dispoziţiile sale naturale, poporul nostru nu stă în urma celor mai alese popoare ale lumii, şi asta te face să-l iubeşti. Dar el e mult rămas în urmă sub raportul culturii morale. Lui îi lipseşte acel respect faţă de sine, care obligă la abţinere de la anumite fapte, chiar atunci cînd nimeni nu le va şti. Acest lucru trebuie recunoscut şi urmează a fi trase de aci concluziile necesare.

Mai trebuie să mai trecem printr-o îndelungată şi aspră şcoală. Dumneavoastră vorbiţi de comunism. Lăsînd la o parte faptul că comunismul continuă să fie ceva nedefinit şi incert — n-aţi explicat pînă astăzi ce înţelegeţi prin comunism — pentru o revoluţie socială cu o asemenea orientare sînt necesare *alte moravuri*. Din una şi aceeaşi substanţă, carbonul, se obţin şi minunatele cristale de diamant, şi amorful cărbune. Înseamnă că există o anumită diferenţă chiar în structura interioară a atomilor. Acelaşi lucru trebuie spus şi despre atomii umani: dintr-o materie dată nu orice formă poate fi imediat obţinută prin cristalizare. Chiar şi azi, în multe oraşe din Elveţia poţi lăsa fără risc orice lucru pe bulevard: îl vei găsi tot acolo la întoarcere. La noi, dacă ar fi s-o spunem pe şleau... A opera cu un cîntar exact într-un asemenea domeniu e, desigur, dificil, dar dumneavoastră ştiţi zicala noastră: pune lucrurile bine, nu băga pe hoţ în păcat. Şi veţi fi de acord, sper, că la mia de indivizi care ar trece pe lîngă un lucru lăsat ne-la-locul lui, procentul celor tentaţi să-l ia ar fi în Europa mult mai mic decît în Rusia. Pînă şi o asemenea diferenţă are o enormă importanţă pentru cristal. În toamna trecută am fost într-un sat ucrainean şi am discutat mult cu ţăranii de acolo despre toate cîte se întîmplă. Cînd le-am spus că fata mea a stat un an la Toulouse, împreună cu soţul ei, într-o casă locuită de muncitori şi în tot acest timp n-au încuiat niciodată uşa peste noapte, au rămas pe gînduri.

— La noi, mi-a răspuns un ţăran cumsecade şi cu judecată, mai ales în vremurile de azi, se întîmplă ca mama să-şi mai şi laude copilul care vine acasă cu un lucru furat: bine că aduci şi nu duci din casă.

Şi de cînd aţi proclamat dumneavoastră comunismul, această stare de lucruri n-a slăbit, ci s-a intensificat într-o foarte mare măsură.

Un exemplu mărunt, dar cît se poate de semnificativ: ca să reducă întrucîtva lipsurile în aprovizionare, administraţia oraşului Poltava (încă «burgheză») a încurajat cultivarea fiecărei suprafeţe de pămînt liber. Aşa s-a ajuns ca parcelele aflate în faţa caselor, spre stradă, să fie cultivate cu cartofi, morcovi ş.a. La fel sînt folosite spaţiile libere din grădina publică. Asta se întîmplă de cîţiva ani, a devenit o tradiţie.

În acest an cartofii s-au făcut superbi, dar... a trebuit să fie săpaţi mult înainte de a fi ajuns la maturitate pentru că se furau pur şi simplu. Cine-i fura nu e important acum. Chestiunea e că unii lucrau şi alţii culegeau. O treime din recolta de cartofi s-a pierdut prin săparea lor înainte de vreme, iar rezerve pentru iarnă nu s-au putut face deoarece cartofii scoşi din pămînt înainte de a se fi maturizat au putrezit. Am văzut într-o dimineaţă un grup de femei sărmane care plîngeau

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pe marginea parcelelor distruse peste noapte. Ele au muncit, i-au pus în pămînt, i-au prășit, i-au plivit. Și au venit alții, au rupt vrejurile de cartofi, multe le-au călcat în picioare, au scos cartofii mărunți care mai trebuiau să stea două luni, și totul cam într-o oră.

Acesta e un exemplu care arată că și calitățile morale ale unui popor pot fi exprimate în cifre. La un anumit nivel de moralitate recolta ar fi fost atîta și populația orașului ar fi fost scutită în cutare măsură de foametea din timpul iernii. Poporu nostru înregistrează «sub comunism» pierderea unei uriașe părți a recoltei din cauza moravurilor noastre. O și mai mare pagubă se anunță din cauză că mulți ezită să mai lucreze locurile deșarte în anul viitor: nimeni n-are chef să lucreze pentru hoți. . . Și acestei stihii nu-i veți veni de hac cu oricîte execuții. Aici trebuie altceva, și în orice caz pînă la comunism mai este mult.

Această scrisoare am vrut-o fără fapte concrete. Dar am ajuns cu greu la capăt. La noi continuă ce-a fost și pînă-acum. Noaptea se aud împușcături. Dacă vin dinspre sud-vest, înseamnă că se apropie insurgenții, iar dacă vin din partea de sud-est a cimitirului, înseamnă că e executat cineva (dacă nu mai mulți). Ambele părți rivalizează în cruzime. Toată regiunea Poltavei seamănă cu o pulberărie și circulă de pe acum zvonuri în legătură cu împușcarea ostaticilor luați din satele cuprinse de răscoală. Măsura, dacă s-ar recurge la ea, ar fi lipsită de rațiune, crudă și aducătoare numai de daune celor care ar aplica-o. În timpul războiului, mai ales cît timp eram în Franța, am studiat această instituție lăsată moștenire de evul de mijloc și trebuie să spun că în chiar timpul războiului execuții reale de ostatici pare-se că n-au avut loc. Francezii îi acuzau pe germani de acest lucru, germanii pe francezi. Se pare că luarea de ostatici servea doar la acuze reciproce. Același lucru se poate spune și despre noi: tinerilor care se ascund acum în păduri și lui Mahno[1] care stă la pîndă prin apropiere puțin o să le pese dacă vor fi împușcați cîțiva bătrîni. Aceasta le va da cel mult partizani în plus și va îndîrji populația neutră. Poate că s-a ținut seamă de aceste considerente de n-au avut loc pînă acum cazuri de împușcare a ostaticilor. E destul însă că umplu închisorile[2]. Cîtă suferință provoacă acest lucru în familiile lor înțeleg bine după cei care vin la mine cu lacrimi în ochi. Și de cîți muncitori sînt lipsite aceste familii chiar în toiul secerișului!

Iar Mahno, care se numește pe sine, fiindcă veni vorba, anarhist, a și pus în circulație în localitățile ocupate de el propriile sale bancnote. Mi s-a spus că se pot citi pe ele două distihuri: *«Oj, žinko, veselis', v Machna groši zavelis'»*. Și al doilea: *«Chto cich grošej ne bratime, togo Machno dratime»*[3].

Această figură este în general plină de culoare și pînă la un punct remarcabilă. Mahno este un produs mediu al poporului ucrainean (dacă nu cumva trebuie mers

---

[1] Cunoscut mai mult din reconstituirile literare (Esenin, Bagrițki, Alexei Tolstoi) decît din studiile de istorie, Nestor Mahno (1884—1934) a fost una din figurile de pregnant relief ale revoluției și războiului civil, simbol al speranțelor nerealizate ale țărănimii în condițiile comunismului de război și ale întăririi puterii sovietice. Reunind sub steagul anarhismului doctrinar mișcările de partizani dintre Nipru și Don, Mahno a creat și a menținut timp de cîțiva ani un teritoriu liber cu centrul în Guleai-Pole și a comandat o puternică armată de țărani care a colaborat cu bolșevicii în luptele împotriva lui Denikin și Vranghel. Tratatele și convențiile încheiate de Armata Roșie cu Mahno fiind sistematic încălcate de o putere centralizată care nu putea tolera existența unei enclave libere, scăpate de sub jurisdicția ei, acesta a fost pus în situația de a lupta pe două fronturi, împrejurare care a grăbit istovirea și descompunerea forțelor anarhiste. Scos succesiv în afara legii și chemat la colaborare, după o ultimă ofensivă nereușită împotriva Poltavei (iunie 1921), Mahno este nevoit să-și părăsească baza de la Guleai-Pole și să se refugieze în România, însoțit de un pumn de fideli. Arestat, evadează și ajunge în cele din urmă la Paris, unde va muri în 1934. *(n.t.)*

[2] Știri privind împușcarea de ostatici s-au publicat după aceea, vai, chiar în oficiala «Izvestia».

[3] «Hei, femeie, fii veselă, la Mahno s-au strîns banii grămadă». Și: «Cui va refuza acești bani Mahno o să-i dea o bătaie» *(ucr., n.t.)*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

şi mai departe). Nici una din tabere nu s-a putut lipsi de el. Pe dumneavoastră v-a ajutat la cucerirea bazinului Donețului. Apoi i-a ajutat pe voluntari, deşi pasiv, evacuînd frontul. La ultima ocupare a Poltavei mahnoviştii v-au ajutat din nou. După care puterea sovietică l-a declarat în afara legii. El rîde însă de asta şi acest rîs aduce cu o grimasă cu adevărat mefistofelică pe chipul revoluției noastre.

19 *august* 1920

Scrisoarea a cincea

E necesară o analiză a cauzelor dezbinării evidente dintre conducătorii vest-europeni ai socialismului şi dumneavoastră, conducătorii comunismului rusesc. Presa dumneavoastră monopolistă o explică prin aceea că liderii socialismului din Europa occidentală s-ar fi vîndut burgheziei. Să-mi fie cu iertare, dar această explicație e la fel de trivială ca şi aceea care vă acuza pe dumneavoastră că ați fi plătiți de Germania.

Nu e necesar să se caute cauze atît de ordinare pentru a explica realitatea acestei dezbinări. Ea îşi are obîrşia într-un strat mult mai adînc, şi anume în enorma deosebire de mentalități. Problema constă în faptul că liderii socialismului european conduc de decenii legal lupta de masă a proletariatului lor; ei au infiltrat de mult aceste mase, au creat o organizație vastă şi armonioasă, au obținut recunoaşterea ei legală.

Dumneavoastră n-ați fost niciodată în asemenea situație. Dumneavoastră ați conspirat numai şi cel mult ați condus conspirația care încerca să pătrundă în mediul muncitoresc. Aceasta creează o cu totul altă mentalitate, o altă psihologie.

Luînd o hotărîre sau alta şi recomandînd-o adepților lor, socialiştii europeni şi-au făcut un obicei din a cîntări sub toate aspectele pasul pe care îl fac. Cînd se declara o grevă bunăoară, liderii trebuiau să se gîndească nu numai la însemnătatea ei agitatorică, ci şi la toate variatele ei consecințe asupra muncitorilor înşişi, între altele şi la starea producției. Va putea masa să mențină greva, va fi în stare capitalul să cedeze fără a se ajunge la dezorganizarea producției, fapt care s-ar răsfrînge din nou asupra aceloraşi muncitori? Într-un cuvînt, ei îşi asumau răspunderea nu numai pentru lupta ca atare, dar şi pentru modul în care s-ar răsfrînge măsurile recomandate de ei asupra bunăstării muncitorilor. Ei erau obişnuiți să simtă dependența reciprocă dintre capital şi muncă.

Dumneavoastră n-ați fost puşi niciodată în asemenea situație deoarece, supuşi oprimării stupide a autocrației, niciodată nu ați activat legal. Riscuri ați înfruntat şi dumneavoastră, a trebuit să stați prin închisori pentru ceea ce în toată Europa fusese recunoscut ca un drept al masei şi ca un drept al liderilor ei, şi această primejdie a închisorii, a deportării şi a muncii silnice ținea loc în propriii dumneavoastră ochi şi în ochii muncitorilor de orice altă responsabilitate. Cînd în urma unor erori ale unuia sau altuia din planurile dumneavoastră se întîmpla ca muncitorii să sufere de foame degeaba ori să îndure o mizerie dusă la extrem, vă primeați şi dumneavoastră partea de suferință, numai că în altă formă.

Iată de ce v-ați obişnuit să recurgeți totdeauna la măsuri extreme, la ultima concluzie dedusă din schemă, la rezultatul final. Iată de ce nu v-ați putut forma capacitatea de intuire a vieții, a posibilităților complexe pe care le oferă lupta ca atare şi iată unde-şi află originea imaginea unilaterală a capitalului văzut exclusiv ca jefuitor, lipsită de complementul ei mai complex privind rolul acestuia în organizarea producției.

De aici amărăciunea şi decepția pe care le încercați cînd e vorba de socialismul vest-european.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

La început muncitorii v-au urmat. Era de aşteptat. După persecutarea idioată a oricărei tentative de a lupta cu capitalul, dumneavoastră aţi proclamat dintr-o dată dictatura proletară. Flatîndu-i, aceasta promitea muncitorilor mult... Ei s-au repezit să vă urmeze, mînaţi de visul înfăptuirii imediate a socialismului.

Dar realitatea rămîne realitate. Masa muncitorilor avea în vedere nu simpla schemă, nu rezultatul final, ca dumneavoastră, ci problema vieţii imediate, a lor şi a familiilor lor. Şi masa muncitoare a fost cea dintîi care a simţit asupra ei urmările schematismului dumneavoastră. Aţi învins capitalul: el vă zace acum la picioare, mutilat şi zdrobit. Aţi trecut cu vederea însă un lucru, şi anume: el este încă legat de producţie cu nişte fire atît de trainice încît ucigîndu-l, aţi ucis producţia. Fericiţi că i-aţi învins pe denikinişti, pe Kolceak, pe Iudenici şi pe polonezi, n-aţi observat că aţi suferit o totală înfrîngere pe un front mult mai larg şi de mult mai mare importanţă. E vorba de acel front de-a lungul căruia omul e agresat din toate părţile de forţele ostile ale naturii. Încîntaţi de distrugerea unilaterală a orînduirii capitaliste, neţinînd seama de nimic altceva în urmărirea acestei scheme a dumneavoastră, aţi adus ţara într-o situaţie groaznică. Am încercat cîndva în cartea mea «În anul foametei» să înfăţişez acea stare de plîns spre care o împingea autocraţia, cînd sufereau de foame întinse regiuni ale Rusiei cerealiere, iar perioadele de foamete se agravau. Acum e mult mai rău: e înfrîntă de foame *toată Rusia*, începînd cu capitala, unde s-au înregistrat în plină stradă decese provocate de inaniţie. Aud acum că aţi reglementat aprovizionarea cu alimente a Moscovei şi a Petersburgului (pentru mult timp? Şi cu ce preţ?). În schimb foamea cuprinde în provincie spaţii mult mai mari ca în anii 1891—1892. Şi, ceea ce e esenţial, aţi distrus un lucru care era dezvoltat organic între oraş şi sat: relaţia naturală de schimb. A trebuit să o înlocuiţi cu măsuri artificiale, cu «confiscarea forţată», cu rechiziţiile făcute cu ajutorul detaşamentelor de represalii. Cînd satul nu numai că nu primeşte unelte agricole, dar pentru un ac e nevoit să plătească 200 de ruble şi mai mult, dumneavoastră fixaţi nişte preţuri aşa de stricte încît satul este în mod vădit dezavantajat. Publicaţi în ziarele dumneavoastră nişte articole adresate ţăranilor, în care le demonstraţi că e în avantajul lor ca satul să vă susţină. Dar lăsînd pentru moment la o parte miezul chestiunii, dumneavoastră vorbiţi două limbi diferite: poporul nostru nu e încă deprins să ridice faptele la scara generalului.

Fiecare agricultor vede numai că i se ia ceea ce a produs el, contra unei plăţi flagrant neechivalente cu munca lui, şi atunci procedează în consecinţă: ascunde grîul în pămînt. Dumneavoastră îl găsiţi, îl rechiziţionaţi şi treceţi ca o pară de foc prin satele Rusiei şi ale Ucrainei, incendiaţi sate întregi şi sînteţi fericiţi de succesele politicii de aprovizionare cu alimente. Dacă adăugăm la aceasta că multe regiuni ale Rusiei au fost şi ele lovite de foamete, că gloate de oameni flămînzi din acele regiuni se reped ca orbii spre Ucraina noastră bunăoară, printre ei văzîndu-se capi de familie, ţărani din părţile Kurskului sau ale Reazan-ului, care în lipsa vitelor se bagă ei înşişi în jug şi trag la nişte căruţe încărcate cu copii şi boarfe, atunci tabloul devine mai izbitor decît tot ce mi-a fost dat să văd în anul flămînd... Şi asta nu se limitează la regiunile unde recolta a fost slabă. Cu două luni în urmă am văzut la noi, la Poltava, un om care de şase zile nu văzuse «pîinea la faţă» şi o scotea la capăt cum putea, cu cartofi şi legume... iar acum mai vine şi iarna, şi foamei i se alătură frigul. Pe o căruţă de lemne, aduse din pădurile din apropiere, se cer 12 mii. Înseamnă că imensa majoritate a locuitorilor, chiar a celor cu situaţie relativ mai bună, cum ar fi funcţionarii dumneavoastră sovietici, se va găsi (cu excepţia poate a comuniştilor) total lipsită de apărare în faţa frigului. În case va fi aproape la fel ca afară. Pe acest front aţi lăsat întreaga populaţie a oraşelor (şi parţial a satelor) la mila şi nemila forţelor ostile ale naturii, şi asta o vor simţi în mod egal atît lo-

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

publicaţie de umor îl înfăţişa pe autocrat şezînd pe vîrfurile unor baionete. Legenda: « Situaţie incomodă », sau ceva în acest gen. Într-o situaţie la fel de incomodă se găseşte astăzi Partidul dumneavoastră comun[...]ducere. Situaţia lui la sate e de-a dreptul tragică. Mereu sînt a[...]i comisari mutilaţi şi ucişi. Organele oficiale publică ne[...] partidul dumneavoastră se consolează cu afirmaţia [...] (ţăranii bogaţi), ceea ce nu vă împiedică să transf[...] bogaţi şi săraci de-a valma. Dar şi în oraşe vă me[...] de care reprezentarea dumneavoastră s-ar m[...]e care îi aveţi, socialiştii menşevici, zac în [...] povesc de asemenea fapte. În anul 1905, [...]ă lupt un timp contra valului în creştere [...]edere fără nici un dubiu nu numai pe ev[...] greva, zeţarii de la tipografia locală au [...]ltavei » şi unul al meu. Aceasta m-a ap[...]i-l amintesc pe unul dintre ei: era în [...]t foarte aprins. Intervenţiile lui au atr[...]mereşti şi odată cu începutul reacţiunii [...]-Sîsolsk. Îl chema Navroţki. În prezent[...]ordinara dumneavoastră, pentru una din [...]. Cînd văd în aceste zile prin ziare ştiri d[...]a şi Petersburg, mă întreb fără să vreau: cîţ[...]u demonstrat în luptă cu reacţiunea imperială [...] efectivă a muncitorilor şi care sînt arestaţi acum [...] ca fiind « galbeni », adică nişte socialişti « suspecţi »? [...] chiar a împuşcării lui Navroţki pentru o cuvîntare a lui împot[...]ţiuni ale libertăţii de opinie printre muncitori. Acest lucru — mai [...] s-ar putea întîmpla şi atunci ar fi cît se poate de net subliniată deosebirea dintre comisiile extraordinare şi comandamentele de jandarmi. Ultimele nu aveau dreptul de a executa pe cineva, în timp ce extraordinarele dumneavoastră au acest drept şi fac uz de el cu o teribilă dezinvoltură şi uşurinţă.

Scrisoarea a şasea

Ce v-a determinat să vă îndepărtaţi de conducătorii socialismului european şi să începeţi a vă îndepărta tot mai mult de propria muncitorime? Am dat mai sus răspunsul la această întrebare: maximalismul dumneavoastră.

Logic, aceasta e situaţia cea mai uşoară: cere totul dintr-o dată, şi pe cei care se opresc în faţa complexităţii sau caracterului irealizabil al unei sarcini numeşte-i inconsecvenţi, proşti, iar uneori chiar trădători ai cauzei socialismului, conciliatorişti, adepţi ai lui Kolceak, ai lui Denikin, în general trădători ...

Inconvenientul acestei metode constă în faptul că nici dumneavoastră nu puteţi realiza totul dintr-o dată. Aţi tolerat, de pildă, sistemul bănesc. Asta, desigur, numai « pentru început », pînă cînd « se va pune la punct un nou aparat de schimb », aprovizionarea publică, de exemplu. Dar pînă atunci va trebui mult aşteptat şi un maximalist şi mai mare, zugrăvind consecinţele sistemului bănesc, care este real-

[1] În octombrie, Navroţki a fost deportat în guberniile nordice printr-o hotărîre a Cekăi. A trebuit să intervin în scris la Harkov în această chestiune. «Memoriul» meu către conducere n-a avut succes. Acum Navroţki e liber, în schimb a fost deportat în guberniile nordice fiul său, care a mai fost o dată în deportare, copil fiind, împreună cu tatăl său. Pe cît se vede, istoria se repetă.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

publicație de umor îl înfățișa pe autocrat șezînd pe vîrfurile unor baionete. Legenda: « Situație incomodă », sau ceva în acest gen. Într-o situație la fel de incomodă se găsește astăzi Partidul dumneavoastră comunist aflat la conducere. Situația lui la sate e de-a dreptul tragică. Mereu sînt aduși la noi comuniști și comisari mutilați și uciși. Organele oficiale publică necrologuri sforăitoare, iar partidul dumneavoastră se consolează cu afirmația că vinovați sînt numai *kurkuli* (țăranii bogați), ceea ce nu vă împiedică să transformați în scrum sate întregi — cu bogați și săraci de-a valma. Dar și în orașe vă mențineți numai prin forța armelor, fără de care reprezentarea dumneavoastră s-ar modifica rapid. Cei mai apropiați aliați pe care îi aveți, socialiștii menșevici, zac în închisori. Mereu mi se întîmplă să mă lovesc de asemenea fapte. În anul 1905, cînd eram sănătos și mai activ, a trebuit să lupt un timp contra valului în creștere al pogromurilor evreiești, care aveau în vedere fără nici un dubiu nu numai pe evrei, ci și pe muncitorii greviști. Întrerupînd greva, zețarii de la tipografia locală au tipărit un manifest al ziarului « Regiunea Poltavei » și unul al meu. Aceasta m-a apropiat fără să vreau de lumea zețarilor. Mi-l amintesc pe unul dintre ei: era în mod cert un om de stînga și un temperament foarte aprins. Intervențiile lui au atras de la început atenția autorităților jandarmerești și odată cu începutul reacțiunii a fost deportat întîi la Vologda, apoi la Ust-Sîsolsk. Îl chema Navroțki. În prezent e la Poltava, unde e... arestat de extraordinara dumneavoastră, pentru una din cuvîntările lui la o adunare a tipografilor [1]. Cînd văd în aceste zile prin ziare știri despre tipografii « galbeni » din Moscova și Petersburg, mă întreb fără să vreau: cîți vor fi fiind acești Navroțki, care și-au demonstrat în luptă cu reacțiunea imperială devotamentul pentru eliberarea efectivă a muncitorilor și care sînt arestați acum de extraordinarele comuniste ca fiind « galbeni », adică niște socialiști « suspecți »? Un timp s-a pus problema chiar a împușcării lui Navroțki pentru o cuvîntare a lui împotriva unor noi vexațiuni ale libertății de opinie printre muncitori. Acest lucru — mai știi? — lesne s-ar putea întîmpla și atunci ar fi cît se poate de net subliniată deosebirea dintre comisiile extraordinare și comandamentele de jandarmi. Ultimele nu aveau dreptul de a executa pe cineva, în timp ce extraordinarele dumneavoastră au acest drept și fac uz de el cu o teribilă dezinvoltură și ușurință.

Scrisoarea a șasea

Ce v-a determinat să vă îndepărtați de conducătorii socialismului european și să începeți a vă îndepărta tot mai mult de propria muncitorime? Am dat mai sus răspunsul la această întrebare: maximalismul dumneavoastră.

Logic, aceasta e situația cea mai ușoară: cere totul dintr-o dată, și pe cei care se opresc în fața complexității sau caracterului irealizabil al unei sarcini numește-i inconsecvenți, proști, iar uneori chiar trădători ai cauzei socialismului, conciliatoriști, adepți ai lui Kolceak, ai lui Denikin, în general trădători...

Inconvenientul acestei metode constă în faptul că nici dumneavoastră nu puteți realiza totul dintr-o dată. Ați tolerat, de pildă, sistemul bănesc. Asta, desigur, numai « pentru început », pînă cînd « se va pune la punct un nou aparat de schimb », aprovizionarea publică, de exemplu. Dar pînă atunci va trebui mult așteptat și un maximalist și mai mare, zugrăvind consecințele sistemului bănesc, care este real-

[1] În octombrie, Navroțki a fost deportat în guberniile nordice printr-o hotărîre a Cekăi. A trebuit să intervin în scris la Harkov în această chestiune. « Memoriul » meu către conducere n-a avut succes. Acum Navroțki e liber, în schimb a fost deportat în guberniile nordice fiul său, care a mai fost o dată în deportare, copil fiind, împreună cu tatăl său. Pe cît se vede, istoria se repetă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mente una din particularitățile caracteristice ale orînduirii capitaliste, poate în mod logic să vă adreseze și dumneavoastră un reproș: ați admis această particularitate, înseamnă că-i acceptați și consecințele, după care sînt suficiente cîteva trepte logice și iată-vă adepți ai lui Kolceak, ai lui Denikin, trădători ai cauzei socialismului. Și să nu-mi spuneți că e vorba numai de o etapă temporară: toată problema constă tocmai în cîtimea de compromis între ideal și realitate, acceptată «temporar» de socialiștii vest-europeni și de dumneavoastră. Dumneavoastră sînteți schematici și maximaliști, în timp ce ei sînt în căutarea măsurii posibilităților revoluționare. Pentru dumneavoastră s-a dovedit a nu fi posibilă desființarea sistemului bănesc; ei mai văd multe alte lucruri a căror realizare nu e posibilă «dintr-o dată».

Logica e unul din instrumentele puternice ale gîndirii, dar nici pe departe singurul. Mai e și imaginația, care oferă posibilitatea de a cuprinde complexitatea unor fenomene concrete. Aceasta este o însușire necesară într-o întreprindere cum e aceea de a conduce o țară imensă. În cazul dumneavoastră schema a covîrșit cu totul imaginația. Vă lipsește o reprezentare clară a complexității realității. Matematicianul calculează bunăoară în cît timp va ajunge pe Lună o ghiulea lansată cu viteza cutare, dar fizicianul își reprezintă limpede totala imposibilitate a acestei sarcini, cel puțin la nivelul actual al tehnicii. Dumneavoastră sînteți numai matematicienii socialismului, logicienii și schematicienii lui. Dumneavoastră spuneți: noi am fi realizat totul pînă acum dacă nu ne-ar fi împiedicat burghezia mondială și dacă liderii socialismului european, iar după ei și cea mai mare parte dintre muncitori nu ne-ar fi trădat: ei nu fac la ei acasă ceea ce facem la noi, nu distrug capitalismul.

Dar întîi de toate dumneavoastră ați făcut lucrul cel mai ușor: ați distrus pe burghezul rus, neorganizat, lipsit de rațiune și slab. Dumneavoastră știți că burghezul european e mult mai puternic, iar muncitorii europeni nu sînt o turmă oarbă pînă acolo încît să poată fi împinși spre maximalism la primul apel. Ei pricep că orice aparat poate fi distrus rapid, dar el trebuie transformat din mers în cazul dat, pentru a nu compromite producția, adică exact arma cu care omul se apără de natura în veci ostilă. Muncitorii vest-europeni au mai multă conștiință a realității decît dumneavoastră, liderii comunismului, motiv pentru care nu sînt maximaliști. După schimbul de scrisori dintre Segrew și Lenin lucrul e limpede: în general, masa muncitorilor europeni nu vă susține pe calea maximalismului. Ea rămîne neutră în limitele compromisului.

La noi, la Poltava, îndată după revoluție a fost schimbată conducerea orașului. Ea a devenit democratică și a început să intervină în mersul aprovizionării. Între altele, a înființat un depozit orășenesc de lemne de foc și cînd negustorii ridicau prea mult prețurile, conducerea orașului intensifica propria desfacere și prețurile scădeau. Atunci s-au făcut auzite proteste, care pretindeau că măsura ar fi socialistă. Partizanii ortodocși ai capitalului preferă comerțul pe deplin «liber», fără nici un amestec. Dumneavoastră măsura vi s-a părut a fi prea modestă . . . Dar Poltava era apărată de gerurile iernii.

E vorba de un amănunt, bineînțeles, dar el schițează exact gîndul meu. Numai în acest fel se poate interveni din mers în aprovizionare, fără a o compromite și nimici. După aceea, pe măsura experienței, această intervenție se poate accentua, extinzîndu-se în domenii tot mai largi, pînă cînd în sfîrșit societatea va trece la socialism. Acesta e un drum lent, dar singurul cu putință. Dumneavoastră însă ați suspendat modalitățile burgheze de livrare a obiectelor de primă necesitate și astăzi Poltava, centru al unei regiuni cerealiere, cu păduri apropiate de jur împrejur, e un oraș cu totul lipsit de apărare împotriva foametei și a iernii care se apropie. Ziarele dumneavoastră anunță triumfător că în Crimeea, la Vranghel, pîinea a ajuns la 150 de ruble funtul. Dar la noi (adică la dumneavoastră) în Poltava, în

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

inima grînarului Rusiei, pîinea costă 450 de ruble funtul, adică de trei ori mai mult. Aşa se întîmplă şi cu celelalte.

V-am mai spus că la Poltava s-a creat o tradiţie: lumea vine la mine ca la un scriitor care a reuşit să ocolească uneori foarfecele cenzurii. Înainte veneau oameni persecutaţi de autorităţile ţariste. Acum vin rudele celor pe care i-aţi arestat dumneavoastră. Între aceştia din urmă sînt mulţi tăbăcari. În ciuda interdicţiei dumneavoastră, viaţa îşi urmează cursul: meseriaşii tăbăcari acceptă în continuare să lucreze piei, satisfăcînd în acest fel cerinţele extrem de presante de încălţăminte pentru iarnă. Uneori comitetele executive de plasă îşi dau încuviinţarea, şi atunci munca tăbăcarilor începe să se desfăşoare normal, pînă cînd. . . află autorităţile dumneavoastră şi pun capăt acestei crime. Dumneavoastră vreţi ca producţia să fie aşezată «dintr-o dată» pe o bază socialistă, chiar comunistă şi transformaţi compromisul în conciliatorism cu formele burgheze de producţie. Desigur, îmi puteţi spune că aveţi ici şi colo nişte «tăbăcari sovietici», dar ce înseamnă aceste fantezii birocratice în comparaţie cu imensul ocean al necesităţilor? Drept rezultat, uitaţi-vă cu ce umblă în picioare ostaşii dumneavoastră roşii şi intelectualii aflaţi în serviciul dumneavoastră: ostaşul roşu poate fi adesea întîlnit cu opinci în picioare, iar intelectualul funcţionar cu nişte sandale de lemn confecţionate ca vai de lume. Ele evocă antichitatea clasică, dar sînt cît se poate de improprii pentru iarnă. La întrebarea ce va fi la iarnă, uneori numai lacrimile pot da răspuns.

Dar numai gîndul la destinul acelui strat al societăţii ruseşti pe care ne-am obişnuit a-l numi intelectualitate e suficient ca să-ţi întoarcă sufletul pe dos. Uitaţi-vă la nivelul salariilor dumneavoastră şi comparaţi-l fie şi numai cu preţul pîinii. Veţi constata ce neconcordanţă ridicolă, mai bine zis tragică e între ele . . . Şi totuşi, oamenii trăiesc . . . Trăiesc, dar cu ce? Îşi vînd resturile propriei agoniseli: feţe de masă, băsmăluţe, bluze, paltoane, sacouri, pantaloni. Sau, traducînd într-un limbaj figurat, oamenii consumă în continuare bucatele preparate de vechea orînduire burgheză, care a prevăzut şi anumite surplusuri. Acum lipseşte necesarul, şi lipsa creşte ca o avalanşă. Aţi ucis industria burgheză şi n-aţi creat nimic în loc, iar comuna dumneavoastră este un gigantic parazit care se hrăneşte cu acest cadavru. Totul se distruge: casele, de care i-aţi deposedat pe foştii proprietari nu le repară nimeni, se dărăpănează, zăplazurile sînt făcute ţăndări şi puse pe foc, ne aflăm, într-un cuvînt, în faţa unui haos general.

E limpede că aşa nu mai merge: ţara e ameninţată de calamităţi fără precedent. Prima jertfă a lor e intelectualitatea. Urmează muncitorii din oraşe. Cel mai mult vor rezista comuniştii bine situaţi şi Armata Roşie. Dar şi în acest mediu se observă semne de pauperizare la oamenii de bună credinţă. Cel mai bine o duce hoţul de orice speţă. E firesc: dumneavoastră edificaţi totul pe egoism, dar cereţi în schimb abnegaţie. Dar atunci demonstraţi-mi că unui om înarmat îi convine să moară de foame, abţinîndu-se de la jefuirea unui om neînarmat.

Am relatat mai sus un lucru mărunt, cu deosebire caracteristic vieţii cotidiene, privind jefuirea culturilor de legume, fenomen care a luat asemenea proporţii încît face să le piară oamenilor pofta de muncă pe viitor; dar n-am precizat ce rol au jucat aici ostaşii roşii. Uneori proprietarii făceau de pază. Cînd cel surprins se nimerea să fie un civil, acela se zăpăcea şi o lua la fugă. Numai ostaşii roşii răspundeau simplu: dar ce, noi să stăm flămînzi? Şi continuau să fure, trecînd de la parcela respectivă la cea a vecinului. Acum încă o bagatelă de acelaşi fel. N-au trecut două săptămîni de cînd a plecat din Poltava pe front un regiment de ostaşi roşii. Statul lui major îşi avea sediul într-o locuinţă vecină cu a mea, aşa că strada era de cu zori plină de grupuri de soldaţi. În curtea casei în care stau eu sînt cîţiva nuci. Aceasta i-a atras pe ostaşii roşii care, în aşteptarea plecării, au umplut curtea. Ce

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

s-a petrecut acolo e greu de descris. Unii s-au cățărat în pomi, le rupeau crengile; alții, cuprinși de o grabă febrilă și din ce în ce mai îndîrjiți, au început să arunce în pomi ca niște copii cu bucăți de lemne de foc, cu cărămizi și pietre, existînd riscul de a-i lovi pe cei aflați sus sau de a nimeri în ferestrele casei. Cîteva bucăți de lemn au și lovit ramele ferestrelor. Bine că nu și geamurile: știți ce înseamnă azi un geam spart. A trebuit să mă duc la comandant; rezultatul a fost o scurtă întrerupere, și atît. După un minut curtea era din nou plină de soldați și abia am izbutit să-i înduplec să nu mai azvîrle cu lemne și pietre, ca să nu spargă geamurile. Toți nucii au fost devastați și ostașii roșii au plecat numai după o cuvîntare solemnă a comandantului, în care se afirma că Armata Roșie merge să construiască o nouă societate . . . Eu mă gîndeam cu tristețe în acest timp la viitoarea calamitate, cînd nu nevoia de nuci, ci cea de pîine, combustibil, îmbrăcăminte și încălțăminte îi va constrînge pe acești oameni care s-au năpustit cu o copilărească și primejdioasă simplitate asupra unor nuci, să se năpustească la fel asupra unor obiecte de primă necesitate. Atunci s-ar putea dovedi că în loc de socialism vom fi introdus o brutală soldatescă amintind de isprăvile unor ieniceri.

Am avut prilejul să vă arăt, la întîlnirea avută cu dumneavoastră, prin ce se deosebea ocuparea Poltavei de către Armata Roșie și ocuparea ei de către voluntari. Ultimii au jefuit orașul mai bine de trei zile, « cu aprobarea conducerii ». Ostașii roșii au ocupat Poltava ca o armată disciplinată și jafurilor operate de diverși bandiți li s-a pus capăt. Abia pe urmă, cînd ați procedat la execuții fără judecată, la rechiziția de locuințe (măsură care s-a extins adesea și asupra claselor muncitoare), acestei impresii i-a luat locul alt sentiment. Dumneavoastră știți să ocupați localitățile noi mai bine decît voluntarii, dar nu știți să le păstrați cum știu ei, vă spuneam atunci în concluzie. Aflu acum de la persoane venite din Kiev că Armatei Roșii i s-a ordonat ca înainte de a porni în marș « să se îmbrace pe socoteala burgheziei ». Dacă lucrul se va confirma — și informațiile de care dispun sînt certe, după toate aparențele — înseamnă că se manifestă un simptom grav: dumneavoastră sfîrșiți cu ceea ce au debutat denikiniștii. Persoanele respective îmi spun că jaful va ține peste o săptămînă, și aceasta va fi probabil un indiciu că începe actul final al tragediei noastre.

Simt că trebuie să pun capăt scrisorilor mele. Prea s-au întins și mă împiedică de la altă treabă. Deși pe această temă ar trebui scris mult mai mult și în urma unui studiu mai stăruitor, dar pentru asta mie îmi lipsesc și timpul, și sănătatea. Ceea ce mă face să închei scurt: dumneavoastră v-ați apucat cu inima ușoară de experimentul dumneavoastră schematic, în speranța că acesta va fi numai un semnal pentru revoluția maximalistă mondială. Sînteți obligați acum să vedeți înșivă că aici ați dat greș: după vizita delegației de muncitori străini, după scrisoarea lui Segrew și răspunsul lui Lenin, acest vis piere chiar din fața optimismului dumneavoastră. Trebuie să vă mulțumiți cu victoria ușoară a optimismului dumneavoastră consecvent schematic împotriva « oportuniștilor », dar apare cu claritate de pe acum că în general Europa muncitoare nu merge pe drumul dumneavoastră, iar Rusia obișnuită să se supună oricărei asupriri, lipsită încă de formele necesare pentru exprimarea adevăratei sale opinii, e nevoită să meargă pe acest drum trist și sumbru într-o totală singurătate.

Să meargă unde? Ce reprezintă fantasticul dumneavoastră comunism? Se știe că încercări de a transpune în realitate visul comunist au apărut încă în secolul trecut. Știți cum au sfîrșit. Robert Owen, fourieriștii, saint-simoniștii, cabetiștii — așa arată lungul șir al experiențelor comuniste făcute în Europa și America. Toate s-au terminat cu un lamentabil eșec, cu discordie, cu tragedii pentru inițiatori, în genul celei a lui Cabet. Și toți acești nobili visători au sfîrșit pătrunși de

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

convingerea că e nevoie de o regenerare a omenirii înainte de desfiinţarea proprietăţii şi de trecerea la forme de viaţă în comun (dacă e realizabil în general comunismul). Istoricul socialist Renard spune despre Cabet şi despre comuniştii de soiul lui că ei au recurs la o soluţie prea simplificată a problemei: « Printre obiectele aflate în jurul nostru sînt unele care pot şi trebuie să rămînă în posesiunea individuală şi altele care trebuie să treacă în proprietate colectivă ». Procesul acestei repartizări, de care v-aţi apucat cu atîta seninătate, este în general unul de lungă şi dificilă pregătire a « condiţiilor obiective şi subiective », pentru care sînt necesare toate eforturile şi spiritul de iniţiativă al tuturor, şi în primul rînd libertatea tuturor. Numai un asemenea spirit de iniţiativă, numai libertatea tuturor încercărilor pot arăta ce rezistă la critica vieţii practice şi ce e condamnat la pieire. « Cabet (ca şi alţi utopişti, adaug eu la cele spuse de Renard) n-a reuşit încă să găsească principiul acestei linii despărţitoare. El a lăsat prea mult loc puterii şi unităţii. Statul-comunitate visat de el aminteşte de un pensionat în care li se asigură tinerilor o alimentaţie sănătoasă şi cumpătată, unde sînt îmbrăcaţi în uniformă atît ei cît şi minţile lor, unde sînt deprinşi să muncească, să mănînce şi să se scoale la sunetul clopoţelului. Monotonia acestei discipline aspre provoacă plictiseală şi repulsie. Acest internat mănăstiresc e prea strîmt pentru ca omenirea să se poată mişca în el fără să-l dărîme ». În loc de internat mănăstiresc dumneavoastră v-aţi introdus comunismul într-o cazarmă (e suficient să amintesc de « militarizarea muncii »). Cu aplombul obişnuit, fără să vă dea prea multă bătaie de cap linia de demarcaţie, dumneavoastră aţi încălcat inviolabilitatea şi libertatea vieţii particulare, aţi dat buzna în casele oamenilor (« casa mea e cetatea mea » spun englezii), aţi început să efectuaţi împărţirea imediată a lucrurilor celor mai necesare, ca şi a celor care reprezintă expresia intimă a gustului şi intelectului, aţi pus mîna pe colecţiile particulare de tablouri şi cărţi . . . Fără să creaţi mai nimic, aţi distrus foarte mult, instaurînd imediat comunismul, aţi făcut în aşa fel ca oamenilor să le piară pentru mult timp pofta pînă şi de simplul socialism, a cărui introducere reprezintă sarcina cea mai stringentă a contemporaneităţii.

Un martor mi-a povestit următoarea scenă din viaţa de toate zilele: nişte delegaţi ai comitetelor de plasă se întorceau de la un congres. Acolo fuseseră adoptate rezoluţii gîndite în spiritul cel mai comunist cu putinţă. Ţăranii care le semnaseră erau într-o dispoziţie sumbră. Ei mergeau în satele lor, iar acolo, se ştie, oamenii sînt departe de a înclina spre comunism. În grup se afla şi un comunist înflăcărat şi probabil sincer, care le demonstra avantajele sistemului comunist. Răspunsul la tiradele lui aprinse era o tăcere încruntată. La un moment dat, el se decise să spargă gheaţa şi i se adresă fără ocolişuri unuia din cei ce-l ascultau, un ţăran cu judecată şi la locul lui, şi-i puse întrebarea direct: de ce taci şi ce părere ai despre ce am spus eu?

— *Os' bačite*[1], răspunse serios ţăranul, toate astea s-ar putea să fie adevărate . . . Dar necazul e că aşa-s făcute mîinile omului, că-l vine mai uşor *gornut' do sebe, a ne vid sebe* (să tragă spre el, nu să împingă dinspre el).

După cum vedeţi, este exact lucrul de care se lovesc, la finele experimentelor lor, visătorii unui socialism utopic. Desigur, nu e vorba de mîini, ci de suflete. Sufletele trebuie regenerate. Şi pentru aceasta e nevoie să fie regenerate întîi instituţiile. Şi aceasta, la rîndul său, cere libertate de gîndire şi iniţiativă pentru crearea unor noi forme de viaţă. A reprima cu forţa acest spirit de iniţiativă în societate şi în rîndurile poporului este o crimă, de care s-a făcut vinovat guvernul nostru nu demult căzut. Dar este şi alta, nu mai mică poate: a impune cu de-a sila noi forme

---

[1] Să vedeţi (*ucr.*, n.t.)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

de viaţă, de a căror comoditate poporul încă nu-şi dă seama şi cu care n-a putut încă să se familiarizeze prin experienţa lui creatoare. Sînteţi vinovaţi de acest lucru. Aţi înlocuit instinctul cu ordinul şi aşteptaţi ca natura omului să se schimbe conform ordinului dumneavoastră. Pentru acest atentat la libertatea autodeterminării poporului veţi plăti.

Dreptatea socială este un lucru foarte important şi dumneavoastră demonstraţi cu justeţe că fără ea nu există nici libertate deplină. Dar nici fără libertate nu se poate ajunge la dreptate. Corabia viitorului e nevoită să treacă printre Scila robiei şi Caribda nedreptăţii, atentă mereu la ambele în acelaşi timp. Oricît aţi pretinde că libertatea burgheză este o simplă înşelătorie care reduce clasa muncitoare la starea de aservire, nu veţi reuşi să convingeţi de acest lucru pe muncitorii europeni. Muncitorii englezi, care speră acum să treacă prin parlament experienţele dumneavoastră (dacă, bineînţeles, se vor dovedi reuşite), nu pot uita că burghezul Gladstone, acţionînd sub steagul libertăţii în sine, s-a zbătut aproape o viaţă întreagă pentru lărgirea drepturilor lor electorale. Şi orice reformă politică în acest spirit a dus la posibilitatea de a lupta pentru dreptate socială, în timp ce reacţiunea politică a dat rezultate contrare. Revoluţii politice au fost multe, socială nici una pînă acum. Dumneavoastră faceţi prima încercare de instaurare a socialismului prin reprimarea libertăţii.

Ce poate rezulta de aici? N-aş vrea să fiu profet, dar mi se strînge inima la presentimentul că ne aflăm abia în pragul unor calamităţi în faţa cărora tot ceea ce îndurăm acum va păli. Rusia este un colos care pierde din puteri din cauza unei lungi febre interioare, a foamei şi a lipsurilor. Antanta nu va avea nevoie probabil să lupte mult timp cu noi ca să ne îmblînzească. Acest lucru îl va face pentru ea dezordinea noastră din interior. O să vină o vreme cînd colosul extenuat îi va cerşi ajutor, fără să mai întrebe de condiţii . . . Şi condiţiile vor fi, bineînţeles, grele.

Termin. Unde e ieşirea? În anul trecut, 1919, a venit la mine un reporter de la Agenţia dumneavoastră telegrafică guvernamentală, ca să-mi pună cîteva întrebări în legătură cu modul în care văd eu evenimentele curente. Nu-mi plac asemenea interviuri. Pe lîngă faptul că sînt un scriitor şi pot să-mi formulez singur ideile, aceste interviuri sînt mai totdeauna inexacte. Dar încă o dată: sînt un scriitor, adică un om care aspiră ca gîndurile lui să devină cunoscute. Iar dumneavoastră aţi ucis presa liberă. Am fost de acord să-i răspund reporterului, exprimîndu-mi însă îndoiala că gîndurilor mele o să li se găsească loc în presa bolşevică. El mi-a răspuns că nu-mi garantează, dar că agenţia va trimite autorităţilor sovietice interviul.

Interviul n-a apărut. Nu ştiu dacă vi s-a trimis dumneavoastră şi dacă aţi avut timp să-l citiţi. În el spuneam, în linii mari, ceea ce repet acum: dumneavoastră ştiţi să ocupaţi teritorii noi, dar nu ştiţi să le păstraţi şi simt că în Ucraina aţi şi pierdut teren. Evenimentele mi-au confirmat presimţirea: după vreo lună şi jumătate a trebuit să abandonaţi Ucraina sub presiunea denikiniştilor. Astăzi iar se adună norii peste stăpînirea dumneavoastră asupra Ucrainei . . .

Acel anarhist român de care vorbeam mai înainte ajunsese la concluzia că un popor care e lipsit în asemenea măsură de ştiinţa comportării în locurile publice este încă foarte departe de societatea ideală. Eu voi spune altfel: un popor care n-a învăţat încă să se folosească de mecanismul electoral, care nu ştie să formuleze opinia precumpănitoare în rîndurile sale, care începe edificarea justiţiei sociale prin jafurile individuale (« a lua cu forţa ceea ce a fost luat prin forţă » — lozinca vă aparţine), care inaugurează imperiul dreptăţii prin execuţii în masă fără judecată, practică durînd de ani de zile, un asemenea popor e încă departe de a putea sta în fruntea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

celor mai bune aspiraţii ale omenirii. El mai trebuie să înveţe el însuşi, nu să înveţe pe alţii.

Aţi învins pe voluntarii lui Denikin, i-aţi învins pe Iudenici, pe Kolceak, pe polonezi, o să-l învingeţi probabil şi pe Vranghel. E posibil ca intervenţia armată a Antantei să se sfîrşească şi ea cu victoria dumneavoastră: ea a trezit în popor spiritul patriotismului, pe care zadarnic v-aţi ostenit să-l suprimaţi în numele internaţionalismului, uitînd că ideea de patrie rămîne pînă azi cea mai mare cucerire a omenirii în drumul spre unitate, care e probabil că va fi obţinută numai prin unirea patriilor. Într-un cuvînt, sînteţi învingători pe toate fronturile, lăsînd la o parte boala internă care vă face neputincioşi în faţa frontului naturii . . .

Vedeţi dar că nu aştept nici intervenţia Antantei, nici izbînda generalilor. Rusia stă în cumpănă între două utopii: utopia trecutului şi utopia viitorului, aflată pe punctul de a alege în care dintre ele să dea buzna. Tot ce ar face intervenţia externă e că i-ar umbri cel mult experienţa, căci generalii comandă probabil unor oameni care oftează după trecut şi care ar fi gata să abuzeze de putere în numele acelui trecut, ca şi dumneavoastră în al viitorului. După opinia multora, situaţia Rusiei azi e de aşa natură că tot ce rămîne e speranţa într-un miracol. În finalul dialogului purtat cu gazetarul de care vă vorbeam mai sus, vă adresam un apel dumneavoastră, căpeteniile unui comunism imatur, să renunţaţi la experiment şi să luaţi înşivă partea reacţiei sănătoase, ca să aveţi posibilitatea de a o stăpîni şi de a ţine în frîu reacţia nesănătoasă, violentă şi iraţională. Mi se spune că aceasta ar însemna să contez pe un miracol. Poate că tocmai acesta e adevărul. Desigur, pentru aceasta ar trebui mobilizate toate resursele de probitate şi bună credinţă, pentru a vă recunoaşte imensa greşală. Pentru a vă birui vanitatea şi a coti pe altă cale, pe calea pe care dumneavoastră o numiţi conciliatorism.

Recunosc că e multă naivitate în a concepe un asemenea lucru ca fiind cu putinţă. Dar eu sînt un optimist şi un artist, şi această cale mi se pare singura care ar oferi Rusiei o ieşire demnă din actuala situaţie imposibilă. În afară de aceasta, s-a spus de mult că orice popor îşi merită guvernul pe care-l are. În acest sens se poate spune că Rusia v-a meritat . . . Dumneavoastră nu sînteţi altceva decît expresia actuală a trecutului său, cu supunerea servilă în faţa absolutismului chiar într-o vreme cînd, după ce-şi cheltuise toată capacitatea creatoare în reforma ţărănească şi în alte cîteva care i-au urmat, el a trecut la o reacţiune oarbă şi a frînat mulţi ani creşterea organică a ţării. În acel timp poporul era de partea lui, iar Rusia era condamnată la putrefacţie şi dezagregare. Era normal ca în ţară să fie reprezentate toate nuanţele de gîndire, chiar cele violent extremiste, uneori chiar cele lipsite de raţiune. Lupta vie împiedică descompunerea şi transformă pînă şi tendinţele lipsite de raţiune într-un soi de vaccin sui generis: ceea ce e lipsit de raţiune şi nociv pentru un timp dat, adesea păstrează forţă pentru viitor.

Dar sub influenţa guvernului, cu înverşunare retrograd, la noi nu s-a întîmplat acest lucru. Gîndirea socială a fost curmată şi potrivită după înălţime. În agricultură domnea o stagnare lipsită de speranţă, păturile în creştere ale muncitorilor industriali rămîneau în afara posibilităţii de a lupta pentru ameliorarea situaţiei lor. Intelectualitatea care nutrea simpatie pentru poporul muncitor era împinsă în clandestinitate, în Siberia, în emigraţie şi-şi ducea viaţa de întărîtată visătorie în afara legăturii cu realităţile din patrie. Această împrejurare, la rîndul său, altera gîndirea intelectualităţii, îndreptînd-o pe calea schematismului şi maximalismului.

Intervenţii ale hazardului în mersul istoriei au dărîmat apoi pe neaşteptate acest perete despărţitor între un popor care a vieţuit atît de mult fără gîndire politică şi între o intelectualitate care trăia fără popor, adică fără legătură cu realitatea. Şi cînd peretele despărţitor s-a prăbuşit brusc, amestecul unor elemente atîta

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

vreme străine unul altuia s-a dovedit a fi toxic. S-a produs o explozie, dar nu una benefică, distrugînd numai ceea ce împiedica dezvoltarea normală a țării, ci una care a afectat în profunzime țesuturile vii ale organismului social. Și dumneavoastră ați apărut ca reprezentanții firești ai poporului rus, cu obișnuința lui cu arbitrarul, cu naiva lui speranță de a căpăta «totul de-o dată», cu lipsa pînă și a noțiunilor elementare de organizare și creație. Nu e de mirare că explozia a distrus numai, fără să edifice.

Ar fi un miracol autentic și salutar dacă v-ați da seama în sfîrșit de singurătatea dumneavoastră, nu numai în raport cu socialismul european, dar în mijlocul propriului dumneavoastră mediu muncitoresc care începe de pe acum să vă părăsească, pentru a nu mai vorbi de ura absolută pe care v-o rezervă satul, — dacă ați recunoaște și ați renunța la calea nefastă a violenței. Dar acest lucru trebuie făcut cinstit și total. Poate mai aveți destulă energie ca să schimbați direcția și să porniți pe un drum nou. Trebuie să recunoașteți deschis greșelile pe care le-ați făcut împreună cu propriul popor. Cea mai gravă dintre ele constă în a fi desființat înainte de vreme mult din ceea ce ținea de sistemul capitalist și [de a fi neglijat] că măsura posibilă de socialism poate intra numai *într-o țară liberă*.

Guvernele cad din cauza minciunii . . . Poate că mai este timp să schimbați direcția spre adevăr și sînt convins că poporul, care v-a urmat orbește pe drumul violenței, va porni cu bucuria conștiinței trezite pe drumul întoarcerii spre libertate. Dacă nu pentru dumneavoastră și pentru guvernul dumneavoastră, acest lucru va fi o binefacere pentru țară și va duce la creșterea conștiinței socialiste.

Dar . . . sînteți oare în stare? Chiar dacă ați vrea, nu e oare prea tîrziu?

22 decembrie 1920

În românește de IOANICHIE OLTEANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MIRCEA SPĂTARU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

NELINIȘTEA LUMII DE AZI

Mircea Spătaru devenise, pentru noi toți, în ultimii ani, o emblemă a tăcerii. Știam că s-a dedicat, la Cluj, profesoratului, dar nu mai aveam nici o reprezentare asupra creativității sale. Natură secretă, retractilă, el părea a fi consimțit unui inflexibil boicot de sine. Am fost cu atît mai surprinși să-l vedem reapărînd în forță, cu un atelier supra-încărcat, cu un repertoriu abundent, gata să invadeze spații oricît de vaste. Inălțat deasupra tuturor clasificărilor tehnice, sculptor, ceramist și pictor deopotrivă, Spătaru ni se arată, astăzi, ca o avalanșă în plină desfășurare, ca o explozie. El pare să fi acumulat, în prelunga sa tăcere, o experiență a sacrificiului, o competență a durerii care, pentru românii revoluției din decembrie 1989, capătă sensul unei premoniții.

Rareori un om atît de nesociabil reușește să fie un interlocutor atît de sonor. Iconografia sa brutală, sîngeroasă, are ceva din impudoarea terorizantă a unui mormînt deschis. Și totuși, datorită materiei în care se exprimă (porțelanul), ea se cuplează cu

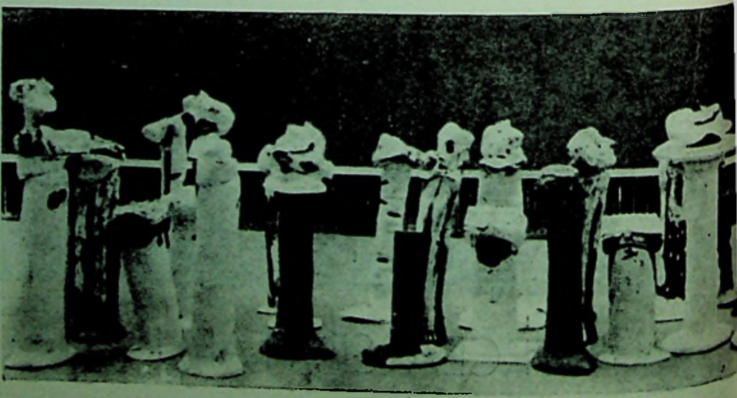

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

o stranie grație; coșmarul e sticlos, translucid, oroarea e imponderabilă. L'insoutenable légérté de la mort — *îți vine să spui, cu gîndul la romanul, celebru, al lui Kundera. Te simți agresat de fiecare detaliu, dar regia formală a ansamblului te liniștește așa cum te liniștesc lacrimile, după o mare dramă. Parcurgi un eseu despre cristalinitatea dezastrului, despre posibilitatea de a domestici dezastrul prin contemplare.*

Aproape fiecare lucrare e semnată de sculptor, în mod ostentativ, de mai multe ori. Nu e vorba, în fond, de o simplă semnătură, ci mai curînd de un exercițiu auto-agresiv, prin care artistul se identifică cu obiectul propriului său atac. În cele din urmă călăul și victima au o culpă egală. Spătaru este, simultan, agresor, agresat și spectator. El își asumă tragedia istoriei și a destinului omenesc cu un simț al implicării, al responsabilității, care nu îngăduie nimănui, nici măcar simplului privitor, privilegiul inocenței. Fiecare e răspunzător de nefericirea tuturora. E o idee foarte incomodă, dar de neevitat pentru cine încearcă să înțeleagă tulburarea lumii de azi, cu coșmarele și cu speranțele ei.

ANDREI PLEȘU

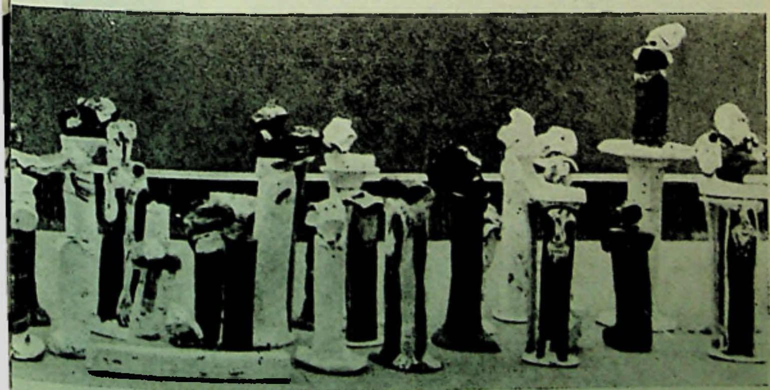

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

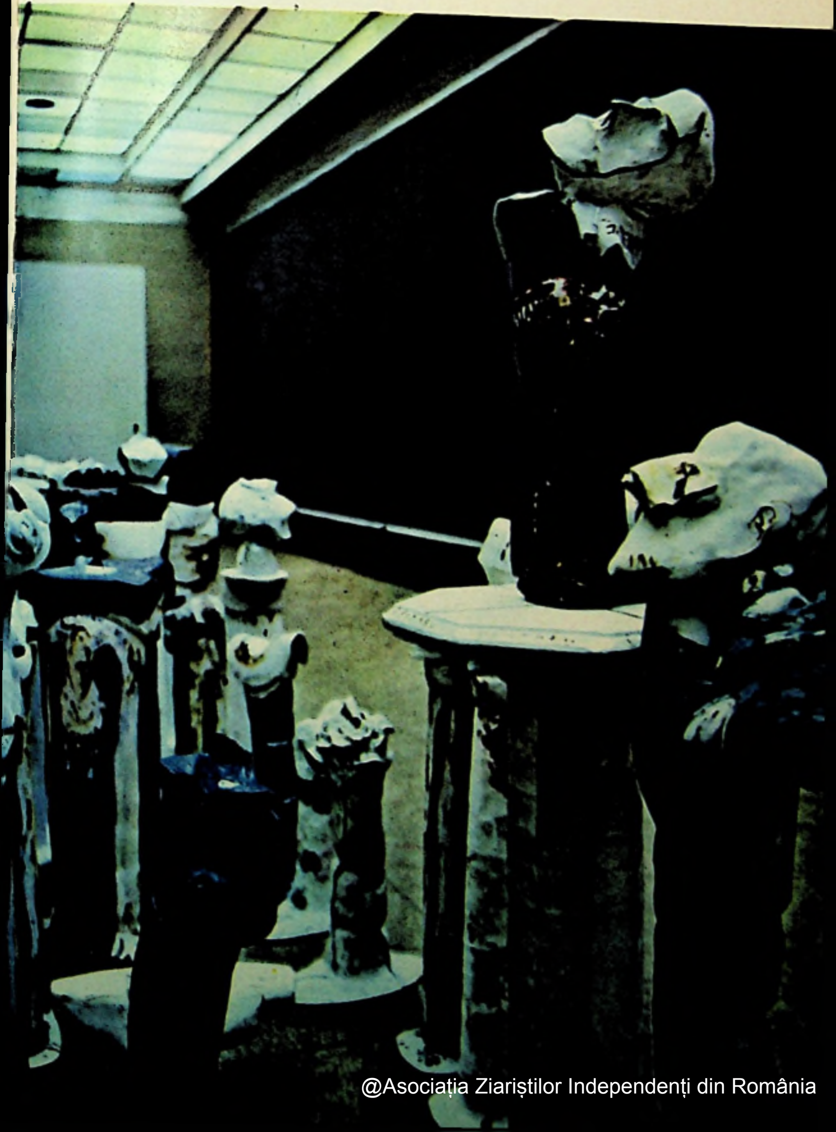

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Sub semnul confruntării — la Bienala din Veneţia

Împotriva detractorilor, a manifestelor care se înverşunau s-o condamne, definitiv şi iresponsabil, Veneţia nu-şi trădează rosturile adînci, trainicul, milenarul ei contract cu timpul. Cum nu s-a scufundat sub enormitatea acuzelor — « *cloaca maxima* a paseismului », o designa vehement Marinetti —, cetatea lagunară, « cea mai *modernă* din cetăţile antice », nu încetează de a ne propune lecţia unei confruntări miraculoase cu elementele. În stilul său tranşant, făcînd uz de un termen aproape forţat, Le Corbusier proclamase impactul demonstrativ al acestui exemplu : « Venise est aujourd'hui encore un *admoniteur:* circulations classées, royauté du piéton, échelle humaine. Grandes conditions de nature imposées par l'élément : l'eau ».

Condiţii impuse — cum scria marele arhitect —, constrîngere asumată într-un chip irepetibil, într-un pariu superb, de istorie şi civilizaţie. Izbînda veneţiană, pariul lansat spre viitor de către această « republică de castori » (termenul îi aparţine, admirativ, lui Goethe) îndeamnă pururea la meditaţie : despre valoarea unei anume raţionale încordări colective, trecînd prin rînduri lungi de vieţi; despre putinţa de a pune disparatul atîtor epoci succesive în slujba unei continuităţi vivace; despre un *sentiment al timpului* care nu-i abandon funerar, ci mai degrabă un soi de astuţioasă, imprescriptibilă constanţă, asimilînd organic accidentul.

Intră în acest imprescriptibil, în această latitudine interioară, dreptul la noutate, oricît de vie, la insolitul cel mai declarat : de la dezinvoltura fără prejudecăţi a atîtor personaje de veac XVIII, pînă la apariţii ca marchiza Casati, coborînd enigmatică, nocturnă, din gondola ei fastuoasă, cu un leopard în lanţ pentru a-şi face astfel intrarea în piaţa San Marco, înspre Caffé Florian, — devansîndu-l princiar, cu decenii întregi, pe Dali, în invenţia unei asemenea surprize epatante. Nimeni nu se miră de nimic, astăzi, la Bienala din Veneţia, pitorescul provocator — al exotismelor ca şi al travestiurilor — e totuşi subsumat unei regii care urmăreşte surpriza mai ales la nivelul creaţiei. În acel du-te-vino degajat şi totuşi intens al zilelor de pre-vernisaj, unde îşi dau întîlnire profesioniştii lumii artistice — *dealers*, colecţionari, critici, pictori şi sculptori —, confruntarea vădeşte, desigur, interese mercantile şi mondene, dar propune totodată ocazii de reală descoperire.

Pavilionul României, pentru prima oară decent, la timp amenajat, după ediţii ale Bienalei în care fusesem în imposibilitate de a-l folosi, găzduia acum o recoltă de fatidic accent, lumea de neuitat a sculpturilor lui Mircea Spătaru. Un pîlc de piese, peste o sută, adunate pregnant în centrul pavilionului, atrăgea, impunînd îndeobşte o defilare uimită, respectuoasă, prin faţa acestor supliciaţi, de o concepţie coerentă şi gravă. S-au perindat pe aici, ne-au cercetat cu prietenie oameni care deţin o recunoscută notorietate în cîmpul circulaţiei artistice, Beatrice von Rezzori, iniţiatoarea celebrei galerii *Ariete* şi new yorkezul Leo Castelli, el însuşi o instituţie, cu un rol decisiv în destinul lui Rauschenberg, Stella şi Warhol. Ne-am revăzut, în jurul acestei revelaţii pe care o constituia sculptura lui Spătaru, critici şi editori din spaţii foarte deosebite, Michael Gibson, de la *International Herald Tribune*, Catherine Francblin, redactoarea şefă de la *Art Press International*, Giulio Macchi, directorul revistei *La Sfera*, care nu se sfia să opună patetismul autentic al lui Spătaru, producţiei italiene din acest an, după el exterioară, mai degrabă gracil

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Suplicii

Poate exista un autentic devotament față de om, care să nu treacă prin memoria și imaginația durerii? Care să nu întipărească în adînc murmurul muceniciilor îndărătnic acumulate? Fie și în împlinirile senine, sufletul nostru recunoaște un memento reverberat, ca în severa admonestare dantescă: « Non vi si pensa quanto sangue costa ».

Sîngele nălucește, urmele de culoare fac uneori ca o rugină sanguinolentă, pe aceste herme de un alb aseptic, saturînd spațiul cu exclamația lor hirsut multiplicată. Sînt victime ale ultimelor represiuni, dintr-o istorie recentă, dominată de ororile unui sistem concentraționar? La această legitimă întrebare, producția sculptorului răspunde surprinzător, cu o amplitudine ce depășește înțelesul documentar, bizuindu-se, în schimb, pe o extraordinară forță de premoniție: lucrări ce par elaborate în ultimele două-trei luni, părtașe la incitația revoluționară a momentului, sînt pornite încă de prin 1971, anticipează straniu vicisitudinile acestor decenii și înscriu mărturia lor patetică în exorcismul ceasului de față.

Victimă a unor inepte campanii de presă, obiect de sarcasm din partea unor nechemați ai condeiului, autor al unei superbe sculpturi monumentale, tenace refuzată, întoarsă în bucăți în atelierul artistului, Mircea Spătaru n-a mai acceptat, din 1972, nici o expoziție personală în București; dar a continuat să lucreze cu o fervoare intactă, unită cu un fel de tainică decizie. Nu arăta mai nimic din ceea ce realiza, nici celor apropiați. Era ca și cum

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

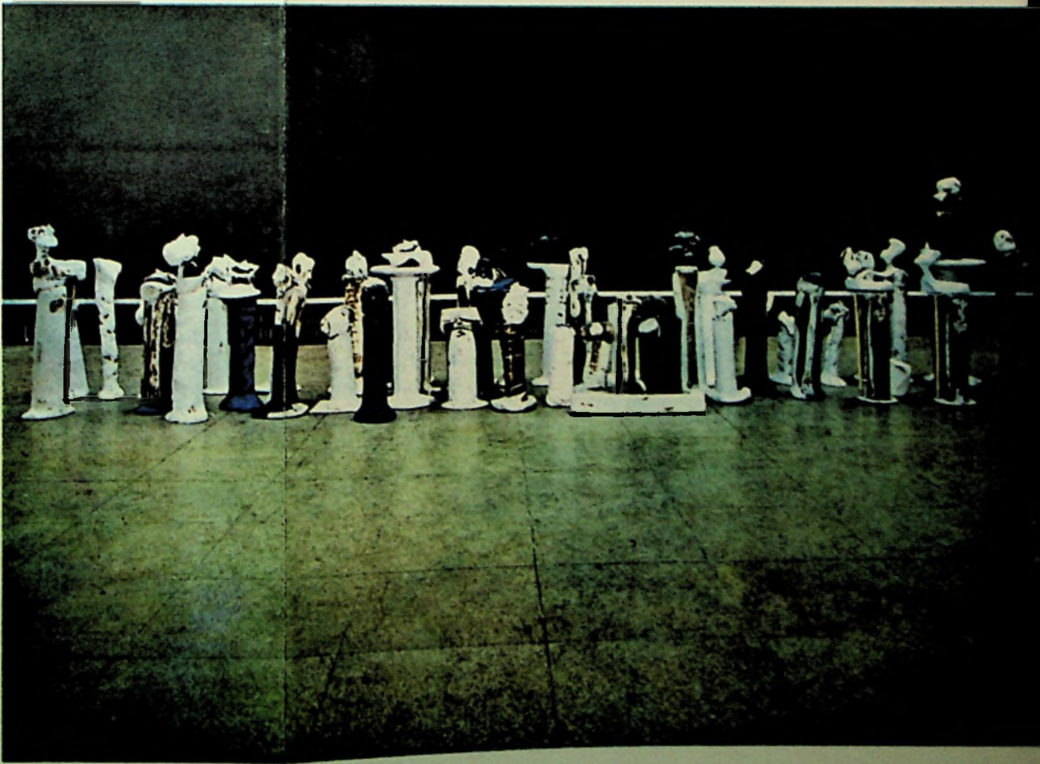

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

o zestre enormă se aduna, spre binele artei românești, subsemnul secretului, lipsindu-ne, desigur, ani întregi de vocea sa, dar făcînd azi cu atît mai sezisant șocul acestei emergențe.

Îndrăzneală a imaginației, răbdare a celui care știe să tacă, pregătind obscur o semnificativă recoltă. Chemat în chip triumfal de studenți, să le fie profesor, rector și reformator al Academiei de Artă, Mircea Spătaru a dăruit, acum, mișcării creatoare din România întîiul mare eveniment de după Revoluție. Ampla lui expoziție personală din sala Dalles, cu sutele ei de lucrări, cu magistrala ei coerență, purta patetismul dincolo de psihologic, spre un înțeles suprem constitutiv, — un fel de patior ergo sum, de ontologie a suferinței.

Această fundamentală gravitate a perspectivei ordonează întreaga desfășurare de forme pe care a zămislit-o Spătaru: nu simplu obiect de reprezentare, ci mai degrabă tărîm absolut, suferința s-a scuturat, la M. Spătaru, de orice pitoresc, de orice contingență decorativă. Condiția supliciatului, el a asumat-o abrupt, fără zădărnicie experimentală, ca o axă interioară; în sensul, cumva, în care Malraux putuse scrie despre un artist imens precum Goya, că este « le premier génie visiblement supplicié ».

E un patetism pugnace, acela al supliciaților din speța închipuită de Spătaru: disimetric dezvoltînd, spre marginea suportului orizontal care ar fi torsul, un creștet de o acuitate vigilentă. E ca și cum supliciații, îngropați pînă la piept în pămînt, ar continua să înalțe capul drept, ca o antenă irepresibilă, acuzatoare. Preciziuni aproape portretistice, făcînd cu atît mai tulburătoare acuza, — și totodată creștetele comunică între ele, ca tot atîtea variații ale unui singur mare Subiect al Istoriei. Subiectivă în acest înțeles grandios, de istorie subie, îndurată, suferită, populația marto-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

rilor inventați de Spătaru conjugă laolaltă, nedomolit, contrariile: așa cum amplitudinea inspirației cuprinde bipolar existența, asociază nașterea și moartea, — recipientul făurit de sculptor fiind cînd copaie de scaldă pentru prunci, cînd cuvă funerară, care să adune cuviincios oseminte.

Cum am uita, dealtminteri, mîna cu degete alb prelungi, extrasă dintr-o mai veche efigie a lui Bălcescu, prețioasă fără de macabru, păstrată într-un receptacol franc, — un soi de cuib din cărămizi albastre? Tot astfel, s-ar putea spune, la Spătaru o artă de alburi spectrale a devenit prilej de lancinantă imediatețe obiectuală. În cazul lui, albul nu operează ca la Segal, precum un înveliș alienant, făcînd din persoana de ghips ceva « între fantoșă și fantasmă ». La Spătaru albul e trunchiul ireductibil al figurii, însăși natura ei, sustrasă oricărei complicități spongioase, oricărei confuzii cu soft-ul.

E ceea ce diferențiază funcția porțelanului în această expoziție: nicicum instrument de fragilă suavitate, dimpotrivă, obținut printr-o singură ardere, la 1380 de grade, el e tratat ca instrument al unei dure asepsii, tinzînd îndeobște spre o matitate mai degrabă insolită. Din acest material de reputație delicată, minoră, Spătaru a obținut paradoxale probe de adevăr sever, pînă la provocație, denudînd sculptura de tot ce era tentație factice. Porțelanul constituie nu doar materia, infinit variabilă, a sutelor de plăsmuiri figurative, a soclurilor cilindrice care le susțin adesea; e, deopotrivă, stofa unor dezvoltări fluid orizontale, culcate aproape de sol, parcă într-o bidimensională umilință, — asemenea unor peisaje crevasate sau unor Otages de Fautrier. Dar tot friabila candoare a acestei materii e aptă și pentru aspre siluete deșirate,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

voluntar poveristice, purtînd, ca la Beuys, nu știu ce neliniște a insignifianței.

Să nu ne înșele austera libertate la care a ajuns artistul, în mînuirea tehnologiilor sale și a adaosului de culoare, ars în masă, a acestor albastruri fără de scădere, explodînd vehement în făpturile albe. Cum nu se dă înapoi de la contiguitatea cu viața de rînd, nescutită de kitch, cînd face aluzie la un fel de mobile cu bucate rituale, — ceea ce urmărește artistul e dincolo de stil și dincolo de estetic, ca dimensiune limitativă. Atingerea morții izbăvește de orice calcul meschin, scoate inspirația din aria unei previzibile eficiențe estetice.

Curajul de a fi ea însăși îi vine acestei arte din chiar condiția existențială de la care se reclamă. Apucînd craniul ca într-o definiție pentru eternitate, sculptura n-are ce face cu descrierea amănunțită a accidentelor. Cîte o excrescență de licorn a apărut pe creștetul unei figuri ce și-a retras înăuntru ochii, urechile, antenele obișnuit senzoriale. Dar și un cap tăiat pe o tipsie, ca un Ioan răpus de forța milenară a urii, nu încetează a proclama așteptarea ce mîntuie. Cu gîtul frînt de o nevăzută ghilotină, supliciații nu abdică murind, obrazul lor se răstoarnă ca într-o ultimă revelație. Fără a fi extatică, geografia unei asemenea expoziții înseamnă un itinerar primordial, printre locuri intens simbolice. E un zid al plîngerilor, cel pe care-l alcătuiesc, repetitiv și forte, îngenuncheați cu fața spre perete, țintuiți fiecare pe o scîndură nudă, damnații celui mai sezisant lot, din cîte a închipuit aici sculptorul.

Peste lamentație, gîndirea lui Spătaru deslușește totuși dreptatea înaltă care mișcă soarele și aștrii. Îmi place să-mi amintesc—,în faza inițială, a modelării, un Supliciu, cu aplecarea dolentă a capului pe umăr, îi fusese lui Brâncuși punct de plecare pentru Prometeu, din seria neprihănită a ovoidelor contemplative.

DAN HĂULICĂ

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

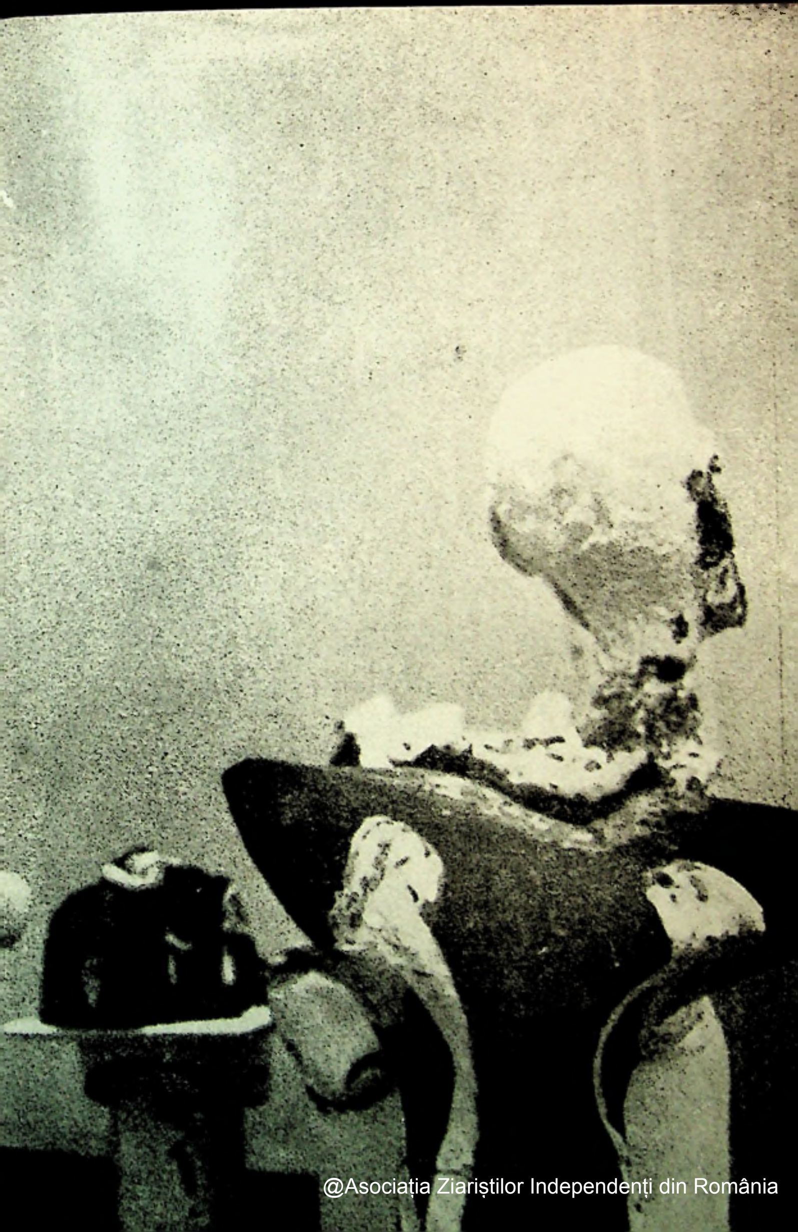

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

decorativă. Prevenitor și aplicat, Enrico Crispolti, organizatorul marilor retrospective de al Aquila; cu barba lui incredibil albă, care-i înconjură euforic obrazul, prietenul nostru Pierre Restany, comandînd pe loc reporterilor săi fotografii de grup pentru *Domus;* Belgica Rodriguez, conducătoare a Asociației Internaționale a Criticilor de Artă, Hermann Raum și Günter Reger, critici care se angajaseră eficient în dialogul intergerman ce a culminat la Bienală; în fine, cel mai celebru dintre expozanții de la *Ambiente Berlin*, Emilio Vedova, căruia i s-a făcut onoarea să-l marcheze în deschidere prin seria sa din 1964, *Absurdes Berliner Tagebuch*, inspirată de lugubrul Zid, a ținut să ne spună cuvinte de apăsat elogiu pentru dramatismul, tensiunea plastică și deplina acoperire interioară din creația lui Spătaru. L-am simțit aproape, dintre expozanți, și pe vestitul Jósef Szajna, plasticianul și omul de teatru polonez care evoca în Bienală, la doi pași de Spătaru, holocaustul și amintirea lui traumatizantă.

Ceea ce au observat, însă, cîțiva lucizi oaspeți italieni, scriitori de artă binecunoscuți, era, dincolo de dura pregnanță, interioritatea subtilă din sculptura lui Spătaru: umanitatea inerentă a arheologicului, paradoxala blîndețe a muzeului, explica Lorenza Trucchi, care-l frecventase ca exegetă pe un artist de cruzimea lui Bacon. Iar Marcello Venturoli, care găsise în Pavilionul românesc expresia de cea mai rafinată emoție din întreaga Bienală, implica, în aprecierile sale, dimensiunea *poetică* în sens amplu, crocian; aceea care, într-o reprezentare de o imediatețe sesizantă, suscită ecouri vast înfiorate, un dialog fratern cu veacurile de înaltă cultură, a văzului și a cugetului.

D. H.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Fotografii de MIHAI OROVEANU și AUREL GÂRBOVU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DANILO KIŠ

IOSIF BRODSKI

«Cripta lui Boris Davidovici, a cărui scriitură perfectă aproape că eclipsează fabula însăşi . . .»

«Gîndul este imperceptibil, s-ar putea spune mai degrabă că simţirea e cea care cugetă.

Din prefaţa la ediţia americană a volumului, *Cripta lui Boris Davidovici*, 1980

EDGAR REICHMANN

«. . . un Borges din Balcani»

« Alături de Svevo, care se exprima în italiană, de Kusniewicz, care scrie în polonă, ai fi tentat să-l situezi şi pe Danilo Kiš, autor de limbă sîrbo-croată, printre austro-ungarii de odinioară. Fireşte, el este prea tînăr pentru a fi cunoscut bătrînul Imperiu. Dar fantomele acestuia îi bîntuie opera, ca şi pe aceea a lui Kafka; rădăcinile sale, asemeni ruinelor faimoasei cacanii *a lui Musil sînt aici, prezente pentru a ni-l evoca. Danilo Kiš s-a născut în 1935 la Subotica, aproape de frontiera iugoslavo-ungară, într-un spaţiu spiritual aparte, acoperind un teritoriu adeseori disputat şi însîngerat. Îi ştiam, pînă acum, romanul* Grădină, cenuşă, *şi, mai ales, o suită de şapte povestiri care istorisesc destinul revoluţiilor trădate,* Cripta pentru Boris Davidovici ».

« Într-un moment în care, la Paris, adepţii Noului Roman făceau să explodeze timp, spaţiu, intrigă, personaje (înlocuite printr-un sol de magie a cuvîntului clinic descriptiv), Kiš descoperea, la rîndul său, noi tehnici ale scriiturii, cărora le conferea, însă, un sens foarte profund. »

(**« Printre ruinele unui imperiu sfărîmat »**, Le Monde / 4 iunie 1982)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« În acel început al anilor '20 nu se mai valsează la Viena şi Budapesta. La Petrograd, la Moscova, în palate ruinate, focul se face cu mobile preţioase, cu vechi biblioteci. Se moare de foame în tinerele Republici sovietice ale tuturor Rusiilor, şi se ucide. Din imensa harababură — război mondial plus revoluţie — răsar State noi, ca nişte corăbii bezmetice, ele plutesc dinspre ţărmul scufundat al trecutului către un viitor nesigur şi poartă pe punţile lor precare populaţii electrizate de noi ideologii, dar şi de noi şovinisme! Viitorul acela, îl ştim astăzi prea bine: Hitler în inima continentului, carnaj fratricid în Spania, Stalin populînd Siberia cu morţi-vii, în fine frumoasa, fragila Europă explodînd în ţăndări. Din acea epocă îndepărtată, dar atît de actuală, din acele spaţii exotice dar atît de învecinate nouă, ne parvine astăzi un roman compus din şapte episoade distincte, versiuni ale aceleiaşi saga a vacarmului, furiei şi sîngelui. Textul acesta trebuie citit neapărat.

...După ce a predat sîrbo-croata în Franţa, Danilo Kiš trăieşte în prezent la Belgrad. El a tradus, pentru compatrioţii săi, poeţii importanţi ai acestor timpuri: ungurii Petöfi, Ady, Atilla, ruşii Mandelstam, Esenin, Ţvetaeva, în sfîrşit, Lautréamont, Verlaine, Prévert şi Queneau. Ceea ce distinge textele brutale şi concise ale lui Danilo Kiš de majoritatea prozelor care dezvăluie şi acuză universul concentraţionar este estomparea acuzatorului, distanţarea martorului. Această distanţare, această estompare privilegiază jocul literar, infinitele reflexe ale realităţii restituite printr-o multitudine de oglinzi deformante. La acest scriitor, imaginarul, punerea sub semnul deriziunii, parodia şi farsa, conduc, finalmente, către un adevăr mai esenţial şi mai profund decît acela al « istoriei obiective » şi al ţelurilor sale imediate ».

(**« Mormintele goale ale lui Danilo Kiš »**, Le Monde / 7 dec. 1979)

« Fiecare carte a lui Danilo Kiš [...] este cercul unei spirale care reia marile obsesii ale autorului pentru a ni le restitui îmbogăţite şi aprofundate. Grădină, cenuşă *e cartea care l-a făcut cunoscut la începutul anilor '70, pe acest scriitor uimitor. Textul era încă tributar noilor (dar îmbătrînitelor) tehnici romaneşti. Privirea se aşeza pe amintirea apăsătoare a unei copilării dominate de tatăl mitic, moştenitor al unei obsesii milenare. Aveam să regăsim această figură, umanizată şi fragilă, în* Clepsidră. *Tatăl justiţiar devenea un evreu hăituit pe drumurile exodului iugoslav, cînd ţara era invadată de nazişti.*

În primul moment, realitatea propusă de Danilo Kiš pare fragmentară şi spartă. În romanul Criptă pentru Boris Davidovici, *şapte capitole, de fapt şapte povestiri diferite, narează una şi aceeaşi istorie surprinsă din şapte unghiuri diferite: eşecul proiectului revoluţionar atunci cînd el este golit de conţinutul său umanist. « Revoluţia e o scroafă care-şi devoră puii », declară unul din personajele acestei cărţi superb-*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

eretice. *Culegerea celor nouă texte, publicată astăzi* [Enciclopedia morţilor, *nuvele, traducere din sîrbo-croată de Pascale Delpech, Gallimard*], ar *trebui intitulată, şi ea, « roman ». Deşi e vorba de nouă istorisiri absolut distincte, aceeaşi viziune prezidează la elaborarea lor, aceleaşi teme se afirmă şi se confruntă: moartea şi iubirea.*

Un mag apostat moare la mijlocul secolului I, răzvrătit împotriva recuperării politice a mesajului de iubire lăsat de Christ (Simon magul). *În 1924, o sublimă prostituată e înmormîntată la Hamburg de cîţiva bolşevici care nu au devenit încă nişte « aparatciki »* (Onoruri funebre). *În* Timbre roşii cu efigia lui Lenin, *soţia unui poet evreu asasinat de Stalin ne face o confesiune plină de iubire, în care pasiunea învinge tragica deriziune a evenimentului [. . .].* Maestrul şi discipolul *ne înfăţişează un bătrîn praghez erudit confruntat cu impostura învăţăcelului său, un « făcător » mediocru. El se întreabă cum pot fi conciliate arta şi morala, prima fiind o consecinţă a vanităţii iar cealaltă contrariul ei. Dar abia în* Enciclopedia morţilor, *o altă povestire, cea mai frumoasă, adevărată capodoperă borgesiană, depăşeşte autorul această dilemă enunţată încă de Platon şi care ne poartă prin labirintul eternităţii [. . .]*

De la Nabokov, Danilo Kiš moşteneşte erudiţia şi simţul umorului. De la Borges, intuiţia unui timp infinit. Fatalitatea care se înverşunează împotriva personajelor prodigioase vine de departe. Ea este aceea care provoacă primele spaime unei umanităţi conştiente de precaritatea condiţiei sale, dar pe care încearcă să o depăşească. Laureat al premiului Ivo Andrič 1984, înaltă distincţie literară iugoslavă, Danilo Kiš nu se află în relaţii tandre cu guvernul ţării sale. Opera lui, pe cît de insolentă pe atît de insolită, nu pune în discuţie autorităţile, ci autoritatea. Ea denunţă mai curînd nedreptatea decît nedreptăţile.

(« Danilo Kiš, un Borges din Balcani », Le Monde / **18 oct. 1958)**

În româneşte de ALINA LEDEANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MIRCEA MIHĂIEȘ

Trăind și murind

Trăind și murind — un titlu a cărui cruzime se lasă repede descifrată: este titlul studiului dedicat unui autor despre care se știa că se află între viață și moarte. Și care, la doar cîteva zile după tipărirea articolului, chiar avea să moară. Ciudățenia e sporită de faptul că eseul lui William Gass a fost publicat la mii de kilometri de locul în care Danilo Kiš se pregătea să moară. Se pregătea să moară? William Gass nu era, desigur, străin de obsesia morții în creația lui Kiš. Studiul său din «The New York Review» o dovedește din plin. Cărțile scriitorului iugoslav conțin suficiente sugestii încă din titlu: *Suferințe timpurii*, *Criptă pentru Boris Davidovici*, *Psalmul 44* (să ne reamintim, un *cîntec* al disperării și al extincției), *Grădină, cenușă*, pentru a nu pomeni de ultimul său volum, *Enciclopedia morților*. Astfel încît, e la îndemînă să constatăm că mai toate cărțile lui Kiš au constituit etapele unei inițieri în moarte. Polii extremi ai acestui itinerar sînt două apariții de-o gravitate absolută, detaliind, fiecare în felul său, un scenariu al morții. De fapt, scenarii paralele, intersectîndu-se în infinitul unei viziuni care a transformat metafizicul în însăși condiție a vieții.

Lumea din spatele cărții utopice, din *Enciclopedia morților*, viața de dincolo de viață (adică a spațiului indistinct dintre vis, reverie și realitate) în *Grădină, cenușă*, ieșirea din timp (*Clepsidra*), în fine, viața de zi cu zi ca simplu caz particular al morții, în *Criptă pentru Boris Davidovici*, trasează liniile unei viziuni de-o deplină coerență.

I s-a reproșat lui Danilo Kiš că umblă pe căi bătătorite. William Gass însuși alcătuiește o listă de autori în descendența cărora poate fi așezat, în funcție de influențele tematice ori stilistice. Joyce, Borges, Mandelștam, Soljenițîn, frații Medvedev sînt doar cîteva din numele foarte mari și foarte la îndemînă. Utopia cărții pe de o parte, și utopia existenței, pe de alta, alcătuiesc un traseu intersectat de o serie din marile obsesii ale acestui veac. Nici psihanaliza, nici eseul politic, nici inflexiunile hasidismului, nici reflecția pur estetică nu îi sînt străine lui Danilo Kiš. Creația lui s-a așezat, fără a exclude fine întrețeseri, pe două direcții principale. Cea dintîi, un traiect nostalgic-utopic (nostalgic, cel mai adesea, la nivelul temei și utopic la cel al viziunii), și un extrem de răspicat demers anarhic-nihilist. Ca teme literare, acestea se circumscriu, desigur, unei vaste tradiții. Însă, ca teme *ale autorului*, ele vorbesc în numele unei irepresibile obsesii creatoare. Dincolo de viziunile utopice (în care Danilo Kiš îl urmează cu destulă fidelitate pe Borges), desci-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

frăm o adevărată obsesie a justiției. Fie în forma nostalgică a recuperării imaginii autorității paterne (în *Grădină, cenușă*, în *Enciclopedia morților*), fie în implicarea directă, jurnalistică aproape, în marele scenariu al Istoriei. William Gass decupează, cu multă perspicacitate, consecințele acestui pariu al scriitorului: « În spatele neliniștilor borgesiene se ascund două constatări înspăimîntătoare. Cea dintîi e că forța evenimentelor individuale, fie ele și cataclismice, precum cutremurul din 1 noiembrie 1775 (care l-a făcut pe Voltaire să compună un poem, și care a continuat să-l obsedeze și în timpul scrierii lui *Candide*), nu e, comparată cu trama pe care o produce descrierea lor, care a dus mult mai departe ororile cutremurului decît ar fi fost în stare pămîntul în convulsie, nu e, deci, decît o palidă întîmplare cotidiană. Erori de traducere flagrante [« o fecioară care procreează » în loc de « o fată (sau o tînără femeie) care procreează », pentru a cita un exemplu celebru] alterează adeseori istoria cu mai multă forță decît adevărul simplu și verificabil; documentele falsificate, precizările limitative, interpolările derutante, ștersăturile abile pot redimensiona evenimentele, dar nu în spațiul din care provin, ci în modalitățile prin care ajung în mintea oamenilor. Rezumînd: pentru că se repetă în mod derutant de fiecare dată cînd sînt citite și pentru că sînt supuse interpretării și comentariului, textele aparțin unui tărîm al Ființei mai puternic decît lumea întîmplărilor irepetabile, ale oamenilor care îmbătrînesc și ale lucrurilor trecătoare. Pe de altă parte, însăși noțiunea de *prezent* și de *istorie* sînt supuse unor prefaceri continui. Textul falsifică — iată una din premisele de la care pleacă scrisul lui Danilo Kiš. Viața ca document nu poate fi, în aceste condiții, decît probarea incertă a unei existențe. Iar scrisul devine, fatalmente, o neîntreruptă punere sub semnul întrebării.

Ca temă literară, nihilismul nu e o invenție de ultimă oră. Încă de la Nietzsche (pentru a-i stabili una din manifestările coerente, programatice, apropiate de un sistem logic) ea a început să ocupe o redută importantă a dezbaterilor spirituale. Venind fie dinspre o problematică morală, fie dinspre una politică, nihilismul reușește, în cele din urmă, să le unifice. Pentru Nietzsche, nihilismul e o fatalitate, un punct de trecere obligatoriu înspre viitor. Nimic, în această concepție, din îndoiala metodică a cartezianismului. Nihilismul trebuie considerat, mai întîi, în accepțiunea sa etimologică: nimic, moarte, neant... La fel ca și anarhismul. *Anarchon*-ul originar, absența conducătorului, a diriguitorului, a tatălui, se profilează, și la Danilo Kiš, drept una din temele predilecte. N-ar fi exclus ca ea să se articuleze, în străfundurile subconștientului, temei sale preferate: a căutării și descoperirii autorității paterne. În *Enciclopedia morților* (subintitulată *O viață de om*) tema se metamorfozează, explicit, în una a căutării. Iar anarhismul, absența ordinii, se sublimează într-o perfectă, funebră, definitivă instaurare a desăvîrșirii formale: « Apoi îmi mai amintesc înainte de a fi dat cu ochii de venerabila carte (ori la această descoperire ajunsesem cînd am observat litera « C » pe unul din volumele din cea de-a treia încăpere) cum fiecare sală conținea o singură literă din *Enciclopedie*. Aceea era a treia. Într-adevăr, în cea de-a patra încăpere toate volumele aveau pe ele însemnul literei « D » [...] Înțelesesem, amintindu-mi poate că despre asta mai și citisem undeva, că aceea era faimoasa *Enciclopedie* a morților. M-am lămurit imediat, înainte să fi fost deschis uriașul volum.

Întîi mi-au căzut ochii pe fotografia lui. Una singură, încadrată de două coloane de text, chiar în mijlocul paginii. [...] Rezemată cu umerii de rafturile de lemn povîrnite, țineam cartea pe brațe, îi citeam biografia uitînd pur și simplu de timp. Cărțile erau, ca în bibliotecile Evului mediu, legate cu lanțuri groase de o verigă din raft. Mi-am dat seama de asta în clipa în care m-am mișcat din loc ca să mă trag mai la lumină cu volumul uriaș ». Ordinea desăvîrșită există, așadar, doar *dincolo*.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Aici, în zgomotul şi în neliniştea vremii, totul se află în prefacere, în disperată încercare de a înţelege şi schimba lumea. Contopire supremă a temei tatălui şi a temei anarhistului, acţiunea din *Grădină, cenuşă* adună în acelaşi personaj obsesiile care l-au manipulat, constant, pe Danilo Kiš, în aproape toate cărţile: « Eliberat, de puţin timp, printr-un act oficial, din funcţia de inspector şef al Căilor Ferate, el a găsit un pretext excelent pentru orgiile sale, abandonîndu-se în întregime alcoolului, răspîndind în acelaşi timp prin oraş cele mai anarhiste idei. În scurt timp, fu cunoscut în toate împrejurimile drept un anarhist periculos, poet şi neurastenic, respectat, însă, în anumite cercuri, din pricina costumaţiei sale, a redingotei, a bastonului şi a pălăriei, precum şi a solilocviilor sale delirante şi pline de elocvenţă, a vocii sale penetrante care impunea respect. »

În *Grădină, cenuşă*, nuanţa carnavalescă îndulceşte contururile contondente ale unui scenariu altminteri prea puţin patetic (aici, Danilo Kiš se revendică aşa-numitului *nihilism roz*, presupunînd ideea « inocenţei originare »). În schimb, *Criptă pentru Boris Davidovici* formulează explicit o poetică a anarhismului. Pentru că, la Danilo Kiš, ca şi la Borges şi la Italo Calvino, în povestire pulsează viaţa independentă a ideii. Epicul se află într-o clară relaţie de subordonare unor concepte, unor aventuri ale generalului care-şi caută cazurile particulare. Subintitulat *Şase capitole ale uneia şi aceleiaşi istorii*, volumul şi-a asigurat, astfel, o fermă direcţie de lectură. Citindu-l, vom căuta unicitatea modelului teoretic. Nu e greu de găsit. Povestirile lui Kiš prezintă un erou (un revoluţionar) care, intrat în conflict ireductibil cu o forţă superioară este, în cele din urmă, eliminat. Urmărit de fatalitate, anarhistul de profesie — să nu uităm că acţiunea povestirilor, cu o singură excepţie, se plasează în anii '30 ai acestui secol — îşi vede spulberate nu numai iluziile, dar îşi simte ameninţată şi viaţa. Pesimismul lui Kiš nu e unul circumstanţial. El decurge dintr-un program scriitoricesc urmat cu multă fidelitate. Vremea directorilor de conştiinţă a trecut. Scriitorul nu mai e obligat « să enunţe direct binele » (J.-L. Houdebine), deşi efortul său intră, finalmente, în aceeaşi *economie a mîntuirii*. Nihilist perplex, Danilo Kiš acceptă această neiertătoare regulă a jocului, sperînd că salvarea, adevărata salvare provine din promovarea obstinată, fără oprire, a fascinantului exerciţiu spiritual — a scrisului. Echidistant, însă, de excesele loyolismului, ca şi de fetişizarea nihilismului delirant al politicienilor extremişti, Danilo Kiš scrie de pe poziţiile raţionalismului şi ale umanismului convins de triumful binelui.

A trăi şi *a muri* pun, aşadar, în ecuaţie, o realitate, şi nu o fatalitate. O speranţă, nu o inevitabilitate. Scriind, creatorul învaţă să trăiască în trecut — în utopica imagine a tatălui — după cum, murind, pariază pe un *dincolo* scos nu înafara literaturii numai, ci şi a timpului.

Criptă pentru Boris Davidovici poate fi înscris în seria lucrărilor predestinate scandalului. Vîlva iscată la apariţie ne obligă s-o aşezăm în descendenţa unor lucrări, mai noi sau mai vechi, avînd în centru figura anarhistului. E, totuşi, mult spus anarhist. Această identitate poate fi asumată doar din perspectiva reacţiunii. Ca şi eroii *Anului gol* al lui Pilniak, protagoniştii *Criptei pentru Boris Davidovici* trăiesc în vîltoarea unor timpuri în schimbare. *Anul gol* voia (şi era) să fie un reportaj al revoluţiei, transcriind o realitate foarte la îndemînă. Danilo Kiš plonjează, cu o identică fervoare, în radiografierea vieţii *după viitură*. Stilul lui Pilniak avea, la începutul anilor '20, de ce să şocheze. Dizarmonia, fragmentarismul, sfidarea cronologiei constituiau tot atîtea argumente pentru a descuraja lectura. Scriitura lui Kiš, ulterioară atîtor experimente, se încarcă de o nuanţă aproape nostalgică. Ea vine, cu egală forţă de seducţie, din Borges, dar şi din dările de seamă ale unor Şalamov sau Soljeniţîn. Cultivarea frenetică a stridenţei, la aceşti autori, ca şi la un Siniavski,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

năzuieşte să descrie, prin imitarea asperităţilor, a golurilor şi a plinurilor vieţii sociale, *o construcţie realistă*. Realismul turbionar al unui timp care şi-a pierdut stăpînirea de sine.

Ochiul lui Danilo Kiš, mult mai rece, mai stăpîn pe evenimente şi pe documente, tinde spre un *adevăr al ficţiunii*. Personajele sale sînt personaje inspirate de o realitate atestabilă documentar. Ele sînt, însă, reale doar în măsura în care *ar fi putut exista* cu adevărat. Arhivele, mărturisirile, dezvăluirile o dovedesc din plin. O probează, apoi, însăşi metoda ficţiunii: mişcările de prestidigitator, împrumutate de la Borges, care echivalează documentul real cu documentul măsluit sau inventat. Pentru că în acest joc de-a istoria totul e posibil. Iar manipularea biografică e cel mai la îndemînă dintre toate: « În arhivele poliţiei sînt trecuţi trei ani ai naşterii: 1891, 1893, 1896. Aceasta nu este numai o urmare a documentelor false de care se serveau revoluţionarii; cîţiva bănuţi notarului sau preotului şi treaba era rezolvată: o dovadă în plus despre corupţia funcţionărimii ». Într-un anumit sens, toate personajele lui Danilo Kiš au o biografie exemplară. Sau, în orice caz, tipică. Sînt eroi fără viaţă personală. Viaţa lor e Revoluţia. Tot ce nu ţine de ea, e o simplă anexă, un simplu balast în relaţia Omului predestinat cu Istoria: « Oricît de fragmentar şi de incomplet, în acest text voi încerca să reactualizez amintirea personalităţii ciudate şi contradictorii a lui Novski. Unele lacune, mai ales cele care se referă la perioadele mai importante ale vieţii lui, cea a revoluţiei însăşi şi anii care-i urmează, se pot explica prin aceleaşi argumente pe care le aminteşte comentatorul de mai sus în legătură cu celelalte biografii: după anul 1917, viaţa lui se contopeşte cu viaţa publică şi devine « o parte a istoriei ». Pe de altă parte, după cum menţionează Haupt, nu trebuie să scăpăm din vedere faptul că aceste biografii au fost scrise pe la sfîrşitul anilor douăzeci: de aici şi unele lacune mari, discreţii şi o oarecare grabă. O grabă care precede moartea, am adăuga ».

În chip ironic, toate cele şase povestiri ale volumului abundă în detalii biografice. Autorul vrea, desigur, să descopere în biografia (insignifiantă, după cum am relevat) a omului explicaţia existenţei revoluţionarului. N-o găseşte. De cele mai multe ori, nu există nici o legătură între avatarurile personale şi misticismul revoluţionar al protagoniştilor. De altfel, cariera lor politică poate fi redusă (şi este redusă) la expresia lapidară a unui articol de dicţionar. Accentul cade pe *detaliul* biografic, pe amănuntul pregnant (şi dezarmant de) intim. De aici, două deschideri ale textului: înspre zona visceralului (care i-a şi atras lui Danilo Kiš reproşul de « naturalism ») şi, în alt sens, spre analiza detaliului psihologic. Cu o rară artă a sugestiei autorul posedă abilitatea artistică de a le conduce spre un unic (dar neuniformizant) canal de expresivitate. Una din scenele antologice ale cărţii, din finalul prozei titulare, studiază relaţia clasică dintre victimă şi călău, în cele mai ascunse mecanisme ale ei: « Novski îl simte pe Fediukin care-i stă în spate cu răsuflarea tăiată, pîndindu-i gîndurile, hotărîrea, aşa cum simte prezenţa nevăzută a paznicilor care, de o parte şi de cealaltă, stau gata cu pistoalele încărcate, pregătiţi să săvîrşească crima cu *mîna lor*. Vocea lui Fediukin răsună calmă, fără vreo urmă de ameninţare, de parcă ar anunţa rezultatele unei operaţiuni logice cu totul obişnuită: « Ai să mori, Isaevici, dacă Novski nu recunoaşte ».

Înainte ca Novski să spună sau să inventeze ceva, să se gîndească la condiţiile ruşinoase ale predării sale, tînărul îl privi cu privirea sa mioapă, foarte, foarte de aproape, apoi se îndreptă spre el, aproape că îi atinse faţa şi-i şopti cu o voce care-l cutremură pe Novski:

« Boris Davidovici, nu ceda cîinilor ăstora! »

În acelaşi moment răsunară două împuşcături, abia desluşite, ca atunci cînd scoţi dopul unei sticle de şampanie. Nu putu să nu deschidă pleoapele pentru a

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

se încredința de crimă; paznicii țintiră din nou din aproape, în ceafă, cu țevile îndreptate spre țeastă; fața tînărului era de nerecunoscut.

Fediukin părăsi pivnița fără nici un cuvînt, iar paznicii îl luară pe Novski și-l îmbrînciră pe podeaua de piatră. În celula sa, înconjurat de șobolani, Novski se zbătea în coșmaruri.

A doua zi, înspre seară, după schimbul trei al paznicilor, ceru să fie dus în fața anchetatorului. »

Literatura este, pentru Danilo Kiš, ori mai corect spus, pentru personajele lui, pe jumătate livrești, pe jumătate reale, un spațiu al violenței. Anarhiștii din prozele sale sînt, în fond, niște poeți. Nu întîmplător, tatăl din *Grădină, cenușă* atrage suspiciunile tocmai datorită comportamentului său bizar. Fluiditatea planurilor narative, intervertirea, indeterminarea fundamentală a discursului îl plasează, ca într-o fatalitate asumată, mereu la mijloc. Mereu între o dramă și alta. Fascinat de energia nebuloasă a graniței, a *limes*-ului, de incertitudinea zonei neutre, el răspunde agresiunii cu agresiune. Trăind într-o lume a naționalismului resurecționar, asumîndu-și, între etnii și religii periclitate, un rol și o mască, el antescrie însăși partitura autorului. Astfel încît, ca într-o predestinare, cărțile lui Danilo Kiš sînt imaginea de hîrtie a unei drame a metafizicului: adică a vieții ca formă transparentă a morții.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CORNEL UNGUREANU

Calea spre Răsărit

În ultimul deceniu Danilo Kiš profitase din plin de boom-ul literar şi artistic al Europei centrale. Era, pentru mulţi, un scriitor important al Europei centrale. El însuşi, împreună cu Miroslav Kundera, aflat pe valurile sultoare ale celebrităţii, şi cu Claudio Magris, unul dintre puţinii istorici literari care ştia ce poate oferi acest spaţiu (îl studiase în cîteva cărţi memorabile), încerca să resuscite interesul pentru această redută a spiritualităţii europene, într-un moment în care Parisul tuturor modelor aştepta, nu fără o anumită înfrigurare, tocmai resurecţia Europei centrale, revitalizarea miturilor ei.

Aştepta o Înviere.

Aştepta, deci, o Înviere. Viena, centru al Centrului — căci Imperiul nu era, el însuşi, un centru? — putea fi etalonul unei agonii. De puţine ori s-au propus vestului teme atît de scandalos-senzaţionale, de proaspete, de şocante, toate traducînd în imagini de o forţă nebănuită sentimentul *agoniei, al destrămării, al apocalipsei.* Nimeni nu putea vorbi mai convingător despre moarte ca artistul unui imperiu muribund. Sonurile funebre ale epocii puteau fi descoperite prin miturile, legendele, presimţirile artiştilor Europei centrale. În materie de crimă şi de moarte, occidentalii nu mai inventaseră, de la celebrul marchiz, nimic. Redeveniseră nişte dulci amatori.

Danilo Kiš intră în arenă după ce, printr-o seamă de mari scriitori, geografia arhipelagului Gulag fusese prospectată cu mare grijă. Nu i se secătuiseră resursele, dar i se descoperiseră toate reperele de seamă. Intrînd în universul lagărelor, Danilo Kiš o face nu ca un sociolog care cercetează un fenomen social, nu ca un documentarist, ci ca un sculptor care studiază ecorşeurile. Odată om de succes, odată considerat ca aparţinînd « Europei centrale », este « explicat » prin alţi maeştri ai ecorşeurilor, cum ar fi Kafka, Schulz, Celan. Alăturări, pentru el, iritante. Nu voia să fie alături de aceşti iluştri, prea bine aşezaţi în toate istoriile literaturii moderne! Dar nu-i displăcea să vorbească despre spaţiul său. O făcea chiar cu o fericită uitare de sine. Insista asupra contextelor literaturii sale. Michael March, într-un interviu apărut în revista newyorkeză « Normal », transcrie o seamă de replici ale maestrului, dispus să definească, iarăşi şi iarăşi, Locul. *Spunem Europa centrală*, zice Danilo Kiš, *fiindcă altfel n-am avea cum să definim — să delimităm — spaţiul dintre Europa de est şi Berlinul răsăritean. Sînt ţări mici, cu limbi de o circulaţie*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

foarte redusă. Şi adaugă, relativizînd: « Fiecare vede ce vrea în conceptul de Europa centrală ».

Pentru un eseist de anvergura lui Danilo Kiš, propoziţia e cel puţin derutantă. Nu ne rămîne decît să presupunem că scriitorul iugoslav vrea să înlocuiască vechiul concept de « Europa centrală » cu altul nou. Un concept care să nu mai fie legat atît de puternic de Musil, Broch, Schulz, Kafka, Roth, Krleža, de ei şi de atîţia alţi scriitori ai destrămării, ai agoniei şi ai sfîrşitului.

Scriind odată despre Kusniewicz, observam că în literatura acestor mari scriitori ai agoniei totul se revarsă în afară. Totul, în această literatură, face un efort — şi rezultatul acestui « efort » e însuşi romanul (epopeea romanescă) — de a ieşi în afara Centrului. În *Omul fără calităţi*, ca şi în *Somnambulii*, există o adevărată « solidificare », un straniu proces de cristalizare a fluidelor. Sufletul devine « concret », se materializează. Personajele *cad în trup*. În *Marşul lui Radetzky*, ultimul von Trotta, exilat la marginea Imperiului, încheie istoria unui şir de luptători. Agonizează într-o provincie obscură, în care omul de seamă al locurilor practică alchimia, arta regală a recuceririi Centrului.

Literatura Kakaniei e literatura pierderii Centrului şi a căutării aberante a lui. E făcută de intelectualii care credeau în supremaţia Ideii.

Danilo Kiš e de profesie scriitor. El crede în supremaţia Cărţii. În supremaţia Documentului.

Una dintre soluţiile recuperatoare era, evident, căutarea unui Nou Centru. Toată literatura lui Danilo Kiš ne vorbeşte despre tensiunea căutării Noului Centru. Nu numai o Europă centrală propune Danilo Kiš, ci şi (în numele ei) un Nou Centru. Pentru a simplifica, ne vom opri asupra unei singure cărţi: *Criptă pentru Boris Davidovici*. Şi vom spune: Noul Centru este *Internaţionala a treia*. Care e « miza spirituală » a noului centru?

Noul Centru presupune, prin urmare, deplasarea spre Răsărit. Presupune investigaţia unei Lumi Noi. Precum autorul lor, personajele pleacă spre răsărit. Se îndreaptă către Mecca noii religii. Există, în fibra lor intimă, chiar o chemare a Noului Centru. Dar, dacă vom citi bine cărţile marilor scriitori contemporani, (de la Kundera la Sorin Titel şi de la Mrozek la Bulatovici) vom observa că Noul Centru nu face altceva decît să « prelucreze » datele vechiului centru. Să *materializeze* în continuare. Să ducă, pînă la ultimele ei consecinţe, căderea în trup.

Aşa că va trebui să scriem că eroii lui Danilo Kiš *cad în trup*. Singura lor realitate rămîne, la capătul drumului, trupul. Sînt exilaţi nu numai în lagărele siberiene (la Roth capătul — marginea Imperiului — era Galiţia), ci şi în trupul care trebuie să suporte — să recunoască — adevărurile ultime ale Noii Lumi.

Sau adevărurile ultime ale fiinţei, aşa cum sînt ele înţelese de către Noua Lume.

Danilo Kiš nu voia neapărat să facă literatură, el voia să scrie *cărţi*. Într-un interviu pe care i-l acordă lui V. Krivocapici (« *Nin* » 1979) arată că ar dori ca romanul său *Clepsidra* să se citească aşa cum se citeşte *Cabala*. Dacă ar fi vreo indicaţie de lectură, aceasta ar fi *Criptă pentru Boris Davidovici*, care are ca subtitlu *Şapte capitole ale uneia şi-aceleiaşi istorii*. Aş spune că traducerea lui *gróbnica* prin *criptă* mi se pare a fi chiar în spiritul literaturii lui Danilo Kiš, preocupată de materialitate, de densitate, de duritatea celor înconjurătoare. Agresivitatea materiei din *Criptă*... e perfect sugerată de acest titlu.

Introducerea *Cărţii*..., pe care o vom cita ceva mai încolo, primele propoziţii ale povestirii inaugurale, *Cuţitul cu plăsele din lemn de trandafir*, arată că volumul trebuie citit şi ca o mărturie, ca una dintre numeroasele depoziţii aduse la suprafaţă de martorii secolului XX. Fără îndoială, *Criptă*... este o asemenea carte. Stăruind

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în prezentul «scandalos» al secolului, romancierul depăşeşte «tema victimei» pentru a ajunge la subiectele mari ale Cărţii: *cuvînt, devenire, stingere*. Construită din şapte capitole, cartea păstrează, în fiecare, o imagine a infernului. Unul dintre eroii cu apariţie frecventă este Novski (Boris Davidovici !), «reîncarnare» a unui erou trăitor cu şase sute de ani în urmă, Baruh David Noiman. În veacul său, eretic pus să abjure de la credinţa sa.

Sub suprafaţa polemică a faptelor oarecum familiare nouă, descoperim o verticală surprinzătoare, solicitată de Noul Centru (în absenţa căreia Noul Centru rămînea o ficţiune parodică): o adîncime forată de un bun cititor al *textelor sacre*. Tot ceea ce se întîmplă în acest prezent al crimei s-a mai întîmplat.

Drumul către Noul Centru — către capitala revoluţiei mondiale — e doar parodia unui drum iniţiatic. Lui Iosif Brodski i-a plăcut în *Rotirea magică a cărţilor* (capitol magic al cărţii: al patrulea. În jurul lui se rotesc celelalte capitole) o pagină, care, după părerea lui, definea «vechiul imperiu». E un fel de loc geometric al Kakaniei, dar şi o descriere a desprinderii de acest loc epuizat în resursele-i spirituale:

«Karl Gheorghievici Taube s-a născut în anul 1899 la Esztergom, în Ungaria. Oricît de zgîrcite ar fi datele despre anii fragezi ai copilăriei, cenuşiul provincial al unui oraş din Europa centrală de la începutul veacului se desprinde clar din întunericul timpului: case mici şi cenuşii, curţi în care soarele, în rotirea sa înceată, le împarte prin linii clare în pătrate de o luminozitate crudă şi în altele umezi, acoperite de umbre împăienjenite, asemănătoare întunericului; aleile de salcîmi care respiră o tristeţe în primăvară, cu siropuri concentrate împotriva tusei sau cu bomboanele pentru piept, cu mirosul bolilor de copii, cu strălucirea barocă şi rece a farmaciilor unde luceşte pe rafturi goticul albastru al vaselor de porţelan; *gimnazium*-ul întunecat, cu curtea pavată (bănci verzi şi decolorate, leagăne rupte, atîrnînd ca nişte spînzurători; closete de lemn văruite în alb); primăria în galben mariaterezian, culoarea frunzelor ofilite şi a trandafirilor tomnatici din romanţele cîntate seara de taraful de ţigani . . .»

Iată o imagine a imperiului care, placată pe cele pe care le cunoaştem din scrisul lui Joseph Roth, dar şi a lui Stefan Zweig, a lui Peter Altenberg, dar şi a lui Arthur Schnitzler nu lasă să se întrevadă mari diferenţe. Atîta doar că în scrisul celor citaţi mai înainte nu transpărea lehamitea, saţietatea, incapacitatea *locului* de a-şi asuma personajul. Atracţia Noului Centru e legată de inaderenţa personajului la un anume spaţiu:

«Karl Taube, copilul farmacistului, ca atîţia copii din provincie, visa clipa fericită cînd va privi, prin sticla groasă a ochelarilor, pentru ultima dată, oraşul natal, din perspectiva zborului de pasăre a plecării, aşa cum priveşti prin sticla lupei fluturii uscaţi şi îngălbeniţi, total inutili, din albumul de licean: *cu tristeţe şi scîrbă*.» (s.n.)

În romanele (mai) vechi ale imperiului eroul se îndrepta spre Viena; în noile cărţi se îndreaptă spre Moscova. Dar doctorul Taube va rămîne puţină vreme la Moscova. Adevăratul centru al noii lumi e Siberia. Într-o formulă a ei, calea spre răsărit înseamnă calea spre «subterană», spre universul carceral.

Toată cartea pune în valoare biografii. Danilo Kiš scrie despre oamenii mari ai timpului său: ne oferă vieţile lor paralele. Simulează reconstituirea itinerariilor celor pierduţi prin labirintul istoriei deceniilor al patrulea şi al cincilea. Ca un om de ştiinţă, scriitorul «citează documente». Exultă în faţa lor. Unele sînt noi, sînt extraordinare; altele invocă un şir de fapte pe care ar fi trebuit să le cunoaştem. Care sînt — ni se sugerează — familiare cunoscătorilor.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Pe ce lume trăim, iată întrebarea care decurge firesc din demersul celui ce reconstituie « istoria » ! Pe ce lume trăim noi, dacă nu avem cunoştinţă despre aceste fapte, întîmplări, evenimente atît de cunoscute autorului nostru?

Dar unele personaje convocate de Danilo Kiš sînt, într-adevăr, reale; unele evenimente ne sînt cunoscute din cărţile lui Soljeniţîn sau ale Nadejdei Mandelştam, ale atîtor şi atîtor documentarişti ai Gulagului. Retrăim, cu un fel de secretă satisfacţie, redescoperirea lor. Dar dacă acestea există, nu s-ar putea ca şi ceilalţi să fie rodul aventurii scriitorului în epocă? Să reprezinte zestrea sa de adevăr? Nimic nu ne poate tulbura mai puternic decît îndoiala că Novski n-a existat.

Aşa că *viaţa de scriitor* care încheie *Criptă pentru Boris Davidovici* intră şi ea în regimul acestei cărţi a reconstituirilor. Un scriitor care, iată, cu toată biografia lui, cu toate documentele sale, nu este un om înzestrat cu har ! Nu-i decît un agent al epocii. Biografia sa, care adună tot ce poate aduna o biografie de scriitor a primei jumătăţi a veacului, nu validează nimic ! Nici participarea sa la avangardele artistice ale revoluţiei, nici dezerţiunea, nici puşcăriile, nici misiile sale de delator, nici cărţile şi nici călătoriile în străinătate. *Scurta biografie a lui A. A. Darmolatov* suprimă dreptul la existenţă a celor lipsiţi de har. Scriitorul n-a fost; sau a fost doar o ficţiune a epocii.

Aşadar, o întoarcere cu 180 de grade. O răsturnare. Să scriem că volumul lui Danilo Kiš se sprijină pe *o imagine*. Înainte de a amănunţi, să scriem că se sprijină pe imaginea *revoluţionarului de profesie*. Voluntar sau involuntar, cititorul va confrunta imaginea aceasta, aşa cum i-o oferă Danilo Kiš, cu imaginea pe care i-a oferit-o o întreagă literatură. O seamă de scriitori — unii importanţi, alţii mari — au trudit la elaborarea imaginii « revoluţionarului de profesie ». În filigranul acestei imagini se putea citi conturul Noii Lumi.

Iar imaginea revoluţionarului de profesie se încărca de sacralitate pe măsură ce desacralizarea atingea scrisul. *Poemul pedagogic* al lui Makarenko devenise cartea-reper a celor ce credeau în posibilitatea noii societăţi de a recupera « lumea de jos ».

În cartea lui Danilo Kiš imaginea este, deci, răsturnată. Semnul este întors. Deţinuţii « socialmente-recuperabili » din *Rotirea magică a cărţilor*, « bastarzii lui Makarenko », s-au constituit într-o lume care are, deja, legile ei. Sînt o societate închisă. O societate a carcerei. Doctorul Taube nu e ucis de forţele de represiune, de torţionarii puterii, ci de « bastarzii lui Makarenko ». *Cărţile* s-au transformat în *cărţi de joc*. Bandiţii (« social-recuperabili ») au tatuate pe piept animalele care îi reprezintă: bestiarul. Micul bestiar magic. « De aceea, eşti un mare norocos că te afli aici, sus, în apropierea zeilor tatuaţi, a Vulturului, a Şarpelui, a Dragonului şi Maimuţei şi că poţi asculta fără teamă bolboroseala lor tainică şi groaznicele lor înjurături invocînd diavolul, cîinele şi mama care i-a adus pe lume, singurul lucru sfînt pentru aceşti criminali ».

Cum, deci, se pune la cale istorisirile? Prima secţiune din carte, *Cuţitul cu plăsele din lemn de trandafir*, debutează cu precizarea: istorisirea a fost scrisă de oameni oneşti şi *martori de încredere*. « Ca să fie adevărată, ar trebui însă povestită, întocmai cum visează autorul ei, în româneşte, în maghiară, în ucraineană sau în idiş, sau, cel mai bine probabil, într-un amestec al acestor limbi. [. . .] Deci, cînd povestitorul ar atinge acele clipe de groază ale confuziei babiloniene, s-ar putea auzi rugămintile. Atunci, după logica evenimentelor şi a întîmplărilor tulburi, adînci şi inconştiente, uneori în conştiinţa povestitorului şi-ar face loc şi cîte-o vorbă în ruseşte, cînd tandră ca *teljatina*, cînd plină de duritate, cum ar fi *kingeal*. Deci, cînd povestitorul ar atinge acele clipe de groază ale confuziei babiloniene, s-ar putea auzi rugămintile umile şi implorările înspăimîntătoare ale Hannei Krzyzewska, rostite în româneşte, în poloneză sau în ucraineană . . . pentru ca această bolboroseală, ţîşnind

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

din spasmul ce precede moartea, să se domolească, transformîndu-se într-o rugăciune pentru morţi, rostită în ebraică, limba devenirii şi a stingerii ».

Ce rămîne, deci, din Imaginea revoluţionarului de profesie? Fiindcă după cîteva decenii de literatură, scrisul şi-a retras apele către Imagine. Înţepenit în formule, obosit de canoane, corijat de cenzori, scriitorul — grefier al Majestăţii sale dictatorul — a ancorat pe insula *imaginii-robot*, singura admisă, singura consacrată. Documentariştii gulagurilor au şters imaginea, descoperind în spatele ei istoriile reale ale revoluţiei. Danilo Kiš reprezintă etapa a treia a demersului: el nu mai citeşte un document, ci o imagine; imaginea răsturnată a Lumii. Investigaţia sa nu vizează decît înţelesul unei Imagini. Secretele, tabuurile, dezvăluirile aparţin *Imaginii răsturnate*. Exact aşa cum eroul revoluţionar al lui Alexei Tolstoi sau Şolohov, al lui Fadeev sau Kolţov, « divulga » secretele Lumii vechi, iluminînd Utopia, Danilo Kiš oferă cititorului secretele acestei lumi aflate, odată, în plină lumină. Cu cît mimează mai mult participarea documentului, intrarea în universul secret al torţionarilor, cu atît mai adînc pătrunde în teritoriile poeziei. *Imaginea întoarsă* pe care o oferă el cititorului nu cheamă în ajutorul ei contribuţia istoricului, ci a cititorului *înzestrat cu har*. Ea ne îndreaptă către estul hieroglifei şi al simbolurilor. Ea nu-şi opreşte cititorul într-un prezent al dezastrelor, ci într-o lume în care magul *a citit semnul întors*.

Cred că primul contact al cititorului român cu Danilo Kiš a avut loc printr-o traducere a lui Sorin Titel, publicată în nr. 4—5/1979 al revistei « Secolul 20 ». După ce petrecuse o vreme alături de onirici, dăruindu-le două cărţi şi înfruptîndu-se cum se cuvine din gloria lor, după ce sacrificase un şir de articole pe altarele *noului roman* şi a zeilor Claude Simon, Alain Robbe-Grillet, Nathalie Sarraute, după ce a stîrnit luarea-aminte pariziană cu *Lunga călătorie a prizonierului*, parabolă anticomunistă care, totuşi, reuşise să recolteze în ţară premii literare, Sorin Titel s-a « reîntors acasă » descoperind formidabilele resurse ale locurilor. *Ţara îndepărtată*, roman ce prefaţează o serie de cărţi ale Banatului şi ale Imperiului, aparţine unei zone de contact etnic. Eroii ei, români, germani, sîrbi, unguri — în alte cărţi ale ciclului romanesc vor apare polonezi — vor propune alt tip de relaţii. Iar scriitorul, care nu s-a afirmat niciodată în afara *dialogului*, va propune alt tip de dialog. De data aceasta, personajele « dialogurilor » sale se numesc Danilo Kiš, Andrzej Kusniewicz, Meşa Selimovici, autori înscrişi în perimetrul altei geografii literare. Pe ei îi va cita în noile sale articole teoretice, bilanţiere, programatice.

Grădină, cenuşă pe care îl traduce (evident, din franceză: chiar dacă a abandonat modelul *nouveau roman*-esc, filiera franceză îşi păstrase, pentru el, prestigiul intact) se leagă de cărţile sale prin marele personaj care domină paginile: Tatăl. În ce mod se leagă, voi arăta altădată pe larg. Trebuie să spun aici că stilul confesiv, decupajul parodic, momentele burleşti din romanul lui Danilo Kiš sugerează o vecinătate. Sorin Titel şi Danilo Kiš sînt autori pentru care universul familial nu este deloc neimportant şi pentru care ironia nu-i o modalitate de lucru secundară. În fine, în prezentarea pe care autorul nostru o face lui Danilo Kiš se poate citi « Dramaturg al teatrului de avangardă din Belgrad, traducător pasionat din poezia rusă, maghiară şi franceză . . . Danilo Kiš este, fără îndoială, unul din cei mai reprezentativi scriitori din Iugoslavia de astăzi. » Să nu uităm că între meritele lui Danilo Kiš, Sorin Titel numea apartenenţa la *avangardă*. Erau, şi în această privinţă, alături.

Ultimele cărţi ale ciclului *Ţara îndepărtată* propuneau, în cîteva rînduri, Imaginea întoarsă. *Pasărea şi umbra* îşi sporea miza în numele ei. În Opera lui Danilo

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Kiš, *Clepsidra* şi *Enciclopedia morţilor* sînt cărţile în care semnul întors invită la călătoria prin Hades. Prin universul morţilor.

Criptă pentru Boris Davidovici poate fi citită şi ca o călătorie prin Hades: animalele psihopompe nu lipsesc, trebuie însă cu grijă identificate.

Există o şansă a Învierii?

Probabil a regăsirii, am putea afirma, dacă am ignora faptul că Danilo Kiš rămîne la distanţă respectabilă de personajele sale. El citeşte doar Imaginea. Sau, mai exact: o priveşte, în numele nostru.

Mă aflam la sediul Uniunii scriitorilor iugoslavi în zilele în care i se pregăteau funeraliile. Eram la sediul din strada Francuska, 7, marţi, 17 noiembrie 1989. Preoţi parcă scoşi din filmele de demult treceau, cu pas sigur, prin camerele demnitarilor care, sfioşi, se dădeau la o parte. Scriitorul optase, spre surpriza tuturor, pentru funeralii conform riturilor ortodoxe. Prelaţii pravoslavnici se mişcau ca şi cum se aflau dintotdeauna aici. Ieşiţi dintr-o lume atemporală, considerau firesc a-l petrece pe marele scriitor pe ultimul drum. Adus, o zi mai tîrziu, de la Paris cu avionul, Danilo Kiš rămînea, pentru totdeauna, într-un cimitir belgrădean. Niciunde nu mi s-ar fi părut mai la locul său decît aici, în acest spaţiu al Răsăritului. Opera nu i-a fost decît o iniţiere. Şi de puţine ori am simţit unitatea dintre viaţă şi operă ca în cazul lui Danilo Kiš.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DANILO KIŠ

Criptă pentru Boris Davidovici

În memoria lui Leonid Šejka

Istoria l-a păstrat sub numele de Novski, care, neîndoios, este doar un pseudonim (mai exact spus, unul din pseudonimele sale). Ceea ce provoacă însă, din capul locului, îndoială, este întrebarea: l-a *păstrat* într-adevăr istoria? În Enciclopedia Granat și în *addendum*-ul acesteia, printre cele două sute patruzeci și șase de biografii autorizate și autobiografii ale corifeilor și tovarășilor de drum ai revoluției, numele său nu figurează. În comentariul său la pomenita Enciclopedie, Hopt observă că sînt menționate toate personalitățile mai importante ale revoluției și își exprimă doar regretul în legătură cu « absența cu totul stranie și inexplicabilă a lui Podvoiski ». Nici el însă nu face nici cea mai mică aluzie la Novski, al cărui rol în revoluție a fost, în orice caz, mai important decît al celui dintîi. Astfel că, *în mod cu totul straniu și inexplicabil*, acest om care a conferit principiilor sale politice semnificația unei riguroase moralități, acest internaționalist fervent, a rămas înregistrat în analele revoluției ca o personalitate fără fizionomie și fără voce.

Prin acest text, oricît de fragmentat și incomplet ar fi el, voi încerca să reînviez memoria personalității fabuloase și contradictorii a lui Novski. Unele lacune, mai ales cele care se referă la cea mai importantă perioadă a vieții sale, epoca însăși a revoluției și anii care i-au urmat, pot fi explicate prin aceleași motive pe care le citează comentatorul menționat în legătură cu celelalte biografii: viața sa, după 1917, se confundă cu activitatea publică și devine « un capitol de istorie ». Pe de altă parte, după cum susține și Hopt, nu trebuie scăpat din vedere nici faptul că aceste biografii au fost scrise spre sfîrșitul anilor '20, de unde și importantele lacune, discreția și graba. Graba dinaintea morții, se înțelege.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Grecii antici aveau un obicei demn de tot respectul: celor care piereau arşi de foc, care erau înghiţiţi de craterele vulcanilor sau acoperiţi de lavă, celor sfîşiaţi de fiarele sălbatice sau mîncaţi de rechini, celor hărtăniţi de vulturi în deşert le construiau în patria lor aşa numitele *cenotafuri*, morminte goale, fiindcă timpul este foc, apă, pămînt, iar sufletul este alfa şi omega, lui trebuind să i se ridice un sanctuar.

După Crăciunul din 1855, Regimentul doi imperial de cavalerie se oprise pe malul de vest al Niprului pentru un scurt popas şi pentru a sărbători Boboteaza. Prinţul Viazemski — colonel de cavalerie! — ieşise din apa rece ca gheaţa purtînd semnul lui Cristos în forma unei cruci de argint; înainte de aceasta, soldaţii spărseseră stratul gros de gheaţă cu dinamita, pe o lungime de vreo douăzeci de metri; apa avea culoarea oţelului. Tînărul prinţ Viazemski refuzase să fie legat cu o funie de brîu. S-a închinat şi a privit cu ochii lui albaştri cerul senin de iarnă, după care a sărit în apă. Ieşirea lui din bulboana de gheaţă a fost salutată cu o salvă de puşti, iar apoi prin pocniturile dopurilor de la sticlele de şampanie, într-o popotă ofiţerească improvizată în clădirea şcolii elementare. Soldaţii îşi primiseră şi ei raţia de sărbătoare: cîte şapte sute de grame de coniac rusesc, un cadou personal din partea prinţului Viazemski pentru Regimentul doi de cavalerie. S-a băut pînă tîrziu după-amiază, iar sărbătoarea a început imediat după slujba care s-a ţinut în biserica satului. Numai David Abramovici n-a fost la slujbă. Se spune că în timpul acesta a citit din *Talmud*, stînd în ieslea caldă, în grajd, fapt care, datorită abundenţei de asociaţii literare, mi se pare suspect. Unul din soldaţi i-a observat absenţa şi au pornit să-l caute. L-au găsit într-o colibă (după alţii în grajd) cu sticla de coniac neatinsă alături. L-au silit să bea băutura care îi fusese dată prin bunăvoinţa imperială, apoi l-au dezbrăcat pînă la brîu, pentru a nu-i întina uniforma, şi au început să-l biciuiască cu cnutul. Apoi, aşa leşinat, l-au suit legat pe un cal şi l-au dus pînă la Nipru. În locul unde fusese spartă gheaţa se prinsese deja o pojghiţă subţire. L-au băgat în apa îngheţată, ţinîndu-l legat cu frîiele cailor care-i fuseseră petrecute în jurul mijlocului, ca să nu se înece. Cînd în cele din urmă l-au scos din apă, vînăt şi pe jumătate mort, i-au turnat restul de coniac pe gît şi, ţinîndu-i crucea de argint deasupra frunţii, au cîntat în cor: *Fructul pîntecului tău*. Spre seară, cu temperatură mare, l-au mutat din grajd la «învăţătorul» satului, pe nume Solomon Melamud. Fiica acestuia, o fetişcană de şaisprezece ani a uns rănile de pe spatele nenorocitului soldat cu ulei de peşte; înainte de a porni cu unitatea lui care, chiar a doua zi dimineaţă, urma să înăbuşe o răscoală, David Abramovici, avînd încă febră mare, i-a jurat fetei că se va întoarce. Şi şi-a ţinut promisiunea. Din această întîlnire romantică, a cărei autenticitate se pare că nu poate fi pusă la îndoială, se va naşte Boris Davidovici care va intra în istorie sub numele de Novski. B. D. Novski.

În arhivele Ohranei sînt înscrişi trei ani de naştere: 1891, 1893, 1896. Acesta nu e numai rezultatul faptului că revoluţionarii foloseau documente false; cîţiva bănuţi funcţionarului de la primărie sau popii şi treaba era aranjată: o dovadă în plus a corupţiei funcţionarilor.

La vîrsta de patru ani ştia să scrie şi să citească; la nouă ani, tatăl l-a luat cu el la cafeneaua *Saratov*, în apropierea pieţii evreieşti, unde, la o masă într-un colţ, lîngă o scuipătoare din porţelan, îşi făcea meseria lui de avocat. Treceau pe aici soldaţi din armata imperială ieşiţi la pensie, cu bărbile roşii ca focul şi ochii afundaţi în orbite, precum şi negustori evrei convertiţi, din băcăniile aflate în împrejurimi, îmbrăcaţi în caftane slinoase şi cu nume ruseşti complet nepotrivite cu mersul lor

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

semit (trei mii de ani de robie și îndelungata tradiție a pogromurilor le creaseră un mers care fusese cultivat în ghetouri). Micul Boris Davidovici le scria plîngerile, fiind mai priceput în ale scrisului decît tatăl său. Despre mama lui se spune că seara citea Psalmi și cînta. La zece ani, un bătrîn arendaș de moșie îi povestește despre răscoala țăranilor din 1846: o poveste tristă în care cnutul, sabia și spînzurătorile au avut rolul de executori ai dreptății și nedreptății. La treisprezece ani, sub influența *Antichristului* lui Soloviov, fuge de acasă, însă este adus înapoi sub escorta poliției care îl găsise într-o staniță îndepărtată. Aici se produce o întrerupere bruscă și inexplicabilă: îl găsim la piață vînzînd sticle goale cu două copeici bucata, apoi tutun de contrabandă, chibrituri și lămîi. E cunoscut faptul că tatăl său căzuse în vremea aceea sub influența dăunătoare a nihiliștilor și își adusese familia pe marginea prăpastiei. (Unii afirmă că la aceasta a contribuit și tuberculoza, văzînd probabil în această boală simptomele unui nihilism organic, perfid)

La paisprezece ani este ucenic într-o măcelărie unde se făceau tăieri *koșer*; după un an și jumătate îl găsim spălînd vase și curățind samovare în aceeași cafenea în care cîndva scria plîngeri; la șaisprezece ani la arsenalul din Pavlovgrad unde lucrează la sortarea obuzelor de tun; la șaptesprezece ani e docher la Riga, citind în timpul grevelor pe Leonid Andreev și Șeler-Mihailov. În același an îl aflăm la fabrica de cutii și ambalaje *Teodor Kivel* unde lucrează pentru cinci copeici pe zi.

În biografia lui nu datele lipsesc; ceea ce provoacă însă confuzie este cronologia acestora (îngreunată și mai mult de numele false și schimbarea amețitoare a domiciliului). În februarie 1913 îl găsim la Baku ca ajutor de fochist pe locomotivă; în luna septembrie a aceluiași an este printre conducătorii grevei de la fabrica de tapete din Ivano-Voznesenk; în octombrie, e printre conducătorii demonstrațiilor de stradă din Petrograd. Nu lipsesc nici unele detalii: poliția călare care îi împrăștie pe demonstranți cu săbiile și bicele negre de piele, variantă a cnutului folosită de junkeri. Boris Davidovici, cunoscut în acea vreme sub numele Bezrabotnîi, reușește să fugă prin intrarea secundară a unui bordel din strada Dolgorukovska; cîteva luni doarme împreună cu cei fără adăpost în baia orășenească aflată în renovare, apoi reușește să stabilească o legătură cu un grup terorist care organizează atentate cu bombe; sub numele paznicului de noapte al pomenitei băi publice (Novski) îl găsim din primăvara lui 1914 cu lanțuri la picioare pe drumul istovitor spre închisoarea centrală din Vladimir; bolnav și cu temperatură mare, parcurge etapele acestui drum ca printr-o ceață; ajungînd la Narim, unde îi scot lanțurile de la gleznele slăbite și jupuite, reușește să fugă într-o barcă de pescari pe care o găsise fără vîsle, legată la mal; lăsă barcă să plutească dusă de curenții repezi ai rîului, însă înțelesese imediat că stihia naturii, asemenea stihiei omenești, nu se supune visurilor și blestemelor; l-au găsit la cinci verste, în josul rîului unde fusese aruncat de un vîrtej; a petrecut cîteva ore în apa rece ca gheața, conștient poate că trăiește în reluare legenda familiei: pe malul rîului se mai ținea încă o pojghiță subțire de gheață. În iunie, sub numele Iakov Mauser, este condamnat din nou la șase ani închisoare pentru organizarea unei asociații teroriste secrete printre deținuți; vreme de trei luni ascultă în închisoarea din Tomsk strigătele și cuvintele de rămas bun ale celor duși la moarte; în umbra spînzurătorii citește texte din Antonio Labriola despre concepția materialistă asupra istoriei.

Din primăvara lui 1912, la Petrograd, în saloanele nobiliare unde începuse să se vorbească cu tot mai mare îngrijorare despre Rasputin, își face apariția un tînăr inginer numit Zemlianikov, într-un costum deschis lucrat după ultima modă, cu o orhidee de culoare închisă la butonieră, cu o pălărie modernă, cu baston și monoclu. Avînd o ținută distinsă, umeri largi, barbișon, și un păr des negru, acest dandy

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

face paradă de cunoştinţele lui, vorbeste despre Rasputin cu un aer ironic, susţine că îl cunoaşte personal pe Leonid Andreev. Povestea se desfăşoară apoi după schema clasică: manifestînd mai întîi neîncredere faţă de tînărul lăudăros, doamnele încep apoi să-l asalteze cu invitaţii şi descoperă că are şarm incontestabil, mai ales de cînd Zemlianikov reuşise să demonstreze exactitatea a cel puţin uneia din poveştile sale: Maria Gregorovna Popko, soţia unui înalt funcţionar imperial, l-a zărit într-o zi, într-un cartier mărginaş, stînd într-o trăsură neagră lăcuită şi dînd ordine aplecat asupra planurilor sale; ştirea că Zemlianikov este inginerul şef însărcinat cu montarea cablurilor şi instalaţiilor electrice în Petrograd (ştire care are şi o confirmare istorică) a contribuit la gloria lui şi a făcut să crească numărul invitaţiilor. Zemlianikov soseşte într-o trăsură neagră la întîlnirile stabilite, bea şampanie şi povesteşte cu simpatie nedisimulată şi cu oarecare nostalgie, despre înalta societate vieneză, apoi, exact la ora zece, părăseşte societatea doamnelor pe jumătate bete şi se urcă în trăsură. N-au putut fi niciodată dovedite bănuielile justificate că Zemlianikov are o soţie nelegitimă (după unii şi un copil) din înalta societate, bănuieli pe care se pare că le alimenta şi personal prin plecările lui regulate şi bruşte, exact la ora zece. Mulţi considerau însă aceasta ca parte a extravaganţei lui, mai ales după acel faimos gest trivial cînd a părăsit salonul Gherasimovilor, în timp ce Olga Mihailovna interpreta o arie a sa; Zemlianikov s-a uitat la ceasul de argint de buzunar şi, spre stupefacţia celor prezenţi, a părăsit concertul, fără a mai aştepta sfîrşitul melodiei.

Dispariţiile neaşteptate şi bruşte ale lui Zemlianikov din lumea şi viaţa saloanelor Petrogradului nu mirau pe nimeni: era cunoscut că Zemlianikov, în calitatea lui de inginer şef, călătoreşte frecvent în străinătate; funcţie care îi cădea cu atît mai bine cu cît, cu acest prilej, putea să-şi înnoiască garderoba cu unele detalii la modă, şi să aducă pe lîngă un cadou potrivit, şi cîte o poveste nouă din viaţa mondenă din afara Rusiei. Aşa s-a întîmplat că lipsa lui de la o cunoscută petrecere de salon din toamna lui 1913 n-a provocat decît regrete, cu atît mai mult cu cît Zemlianikov îşi anunţase sosirea printr-o telegramă. De data aceasta însă absenţa lui a durat ceva mai mult şi se putea deja considera, pe bună dreptate, că prezenţa lui Zemlianikov în saloanele din Petrograd n-a fost decît o scurtă poveste de sezon, una dintre acelea care trăiesc gloria tristă a unei uitări bruşte. (Locul lui a fost luat de un tînăr şi frumos cadet care aducea veşti proaspete de la palat, din imediata apropiere a lui Rasputin şi care, spre deosebire de Zemlianikov, nu avea nici un fel de obligaţii şi rămînea să distreze societatea pînă în zori.) Stupoarea a fost cu atît mai mare cînd aceeaşi Maria Gregorovna Popko, căreia se pare că îi plăcea să bată oraşul în trăsură, asemenea unei regine, a descoperit în strada Stolpinska, printre puşcăriaşii îngheţaţi de foame care măturau strada, o figură care i s-a părut cunoscută. S-a apropiat de el şi i-a dat ceva de pomană; individul cu pricina era fără nici o îndoială Zemlianikov.

Aşa s-a făcut că spiritul inginerului Zemlianikov a revenit din nou în saloane şi, pentru un moment, a ameninţat gloria lui Rasputin. N-a fost dificilă stabilirea unor fapte: Zemlianikov folosea frecventele lui călătorii în străinătate în scopuri absolut neloiale; la ultima lui reîntoarcere de la Berlin, în geamantanele negre de piele, sub cămăşile de mătase şi costumele scumpe, poliţia de frontieră a descoperit cincizeci de revolvere Browning de producţie germană. Însă ceea ce n-a putut afla Maria Gregorovna şi pentru care a trebuit să se aştepte vreo douăzeci de ani (respectiv pînă la deschiderea arhivelor Ohranei furate de ambasadorul Melakov), provoacă o şi mai mare consternare: că Zemlianikov fusese organizatorul, şi unul din participanţii la faimoasa « expropriere » a furgonului poştal, cînd cîteva milioane de ruble au ajuns în mîinile revoluţionarilor, că, pe lîngă Browning-urile confiscate, a intro-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

dus, în trei rînduri, în Rusia, material exploziv și arme; că, fiind redactor al ziarului *Zorile Răsăritului*, tipărit pe hîrtie de țigări într-o tipografie secretă, a adus personal, în geamantanele lui negre, matrițele de cauciuc, foarte dificil de mînuit; că atentatele spectaculoase din ultimii cinci-șase ani erau opera lui: aceste atentate se deosebesc de toate celelalte: bombele produse în atelierul secret al lui Zemlianikov aveau o asemenea putere destructivă încît victimele lui bine alese se transformau într-o grămadă de carne însîngerată și oase sfărîmate; că din cauza atitudinii lui arogante (fără îndoială bine jucată) era urît de muncitorii pe care îi avea în subordine; că, așa cum a recunoscut singur, visa că creeze o bombă de mărimea unei nuci și cu o putere de distrugere enormă (ideal de care, se spune, a fost periculos de aproape); că, după atentatul asupra guvernatorului Von Launitz, poliția l-a considerat mort: trei martori au confirmat că craniul expus într-un vas cu alcool aparține lui Zemlianikov (a trebuit să-și facă apariția demonicul Azef și să se stabilească că țeasta din alcool, puțin zbîrcită, nu seamănă cu «craniul asirian» al lui Zemlianikov); că a evadat de două ori din închisoare, iar o dată de la ocnă; prima oară a spart cu tovarășii lui un zid în celula închisorii, iar a doua oară a dispărut în timp ce făceau baie, îmbrăcat în hainele supraveghetorului care a rămas gol pușcă; că după ultima arestare, a reușit să fugă peste graniță, cu o teleagă evreiască, pe cunoscutul drum al contrabandiștilor de la Vilkomirsk, deghizat în comis-voiajor; că a locuit cu un pașaport fals pe numele M. V. Zemlianikov și că numele lui adevărat era Boris Davidovici Melamud sau B. D. Novski.

După o lacună evidentă în dosarele de care ne folosim (și cu care nu-l vom obosi pe cititor astfel ca acesta să poată avea satisfacția plăcută și falsă că este vorba de o poveste care, de obicei, spre fericirea scriitorului, se confundă cu puterea fanteziei), îl găsim într-un ospiciu la Malinovsk, printre nebuni grav bolnavi și periculoși, de unde, deghizat în licean, fuge cu o bicicletă la Batumi. Nu e nici un dubiu că nebunia, în ciuda semnăturii a doi eminenți doctori, era simulată; de acest lucru e conștientă și poliția care îi are pe lista de simpatizanți ai revoluționarilor și pe acești doi doctori. De aici încolo, drumul său este mai mult sau mai puțin cunoscut: într-o dimineață de septembrie a lui o mie nouă sute treisprezece, chiar în zori, Novski se îmbarcă pe un vas și, ascuns printre tonele de ouă, ajunge, via Constantinopol, la Paris; ziua îl găsim aici în biblioteca rusă de pe Avenue des Gobelins și în muzeul Guimet, unde studiază filozofia istoriei și a religiei, iar seara, la Rotonde, în Montparnasse, cu un pahar de bere în mînă și cu «cea mai frumoasă pălărie care se putea găsi pe atunci la Paris». (Această aluzie a lui Bruce Lokart la pălăria pe care o purta în acea vreme Novski nu este lipsită de o anumită semnificație politică: se știe că Novski s-a aflat în conducerea puternicului sindicat al pălărierilor evrei din Franța.) După izbucnirea războiului dispare din Montparnasse și poliția îl găsește în viile din apropierea orașului Montpellier, în sezonul culesului, cu un coș de struguri copți în brațe: de data aceasta n-a fost greu de loc să i se pună cătușele. Nu ne este cunoscut dacă Novski a fugit la Berlin, sau a fost expulzat. Se știe însă că în perioada aceea colaborează la ziarul social-democrat *Neue Zeitung* și la *Leipziger Volkszeitung*, sub pseudonimele B. N. Dolski, Parabellum, Victor Tverdohlebov, Proleterski, N. L. Davidovici, și că scrie, între altele, cunoscutul său studiu asupra lucrării lui Marx Schipel: *Istoria producției de zahăr*. «A fost — notează socialistul austriac Oskar Blum — un amestec straniu de amoralitate, cinism și entuziasm spontan pentru idei, cărți, muzică și ființe umane. Semăna, aș putea spune, cu ceva între profesor și bandit. Capacitatea lui intelectuală era în afară de orice îndoială. Acest virtuoz al ziaristicii bolșevice știe să poarte discuții care erau în aceeași măsură *explozive*, pe cît erau și articolele lui de fond.» (Acest cuvînt ne duce la ipoteza riscată că e posibil

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ca lui O. Blum să-i fi fost cunoscută existența misterioasă a lui Novski. Dacă nu este cumva vorba doar de o metaforă întîmplătoare.) La Berlin, în timpul declarării războiului, cînd muncitorii chemați sub drapel arătau ca niște fantome, iar cabaretele cufundate în fumul dens al țigărilor de foi răsunau de țipetele femeilor, cînd carnea de tun încerca să-și înece în bere și rachiu îndoielile și disperarea, Novski a fost singurul care, în acest ospiciu european, nu și-a pierdut capul și care avea o perspectivă clară, adaugă Blum.

Într-o luminoasă zi de toamnă, în timp ce lua prînzul în salonul cunoscutului sanatoriu Davos din Basel, unde își trata nervii bolnavi și plămînii atinși de tuberculoză și unde l-a vizitat unul din membrii internaționalei, pe nume Levin, se apropie de ei doctorul Grünwald, un elvețian, elev și prieten al lui Jung, o autoritate în specialitatea sa. S-a discutat, după spusele lui Levin, despre vreme (octombrie însorit), despre muzică (legat de recentul concert dat de o bolnavă). Între friptură și compotul de gutui care le-a fost adus de un chelner în livrea cu mănuși albe, doctorul Grünwald pierzînd firul discuției, îi spune cu vocea lui nazală, pentru a întrerupe tăcerea chinuitoare care se lăsase pentru o clipă: « La Petersburg e un fel de revoluție ». (Pauză). Lingura din mîna lui Levin se oprește; Novski tresare, apoi își întinde mîna spre trabuc. Doctorul Grünwald are un sentiment de stînjeneală. Străduindu-se să dea vocii un ton cît mai indiferent, Novski încearcă să-și calmeze tremuratul: « Poftim? Și unde ați auzit asta? » Doctorul Grünwald, ca și cum s-ar fi scuzat, spune că știrea a văzut-o dimineață în oraș, expusă în vitrina agențiilor telegrafice. Fără a mai aștepta cafeaua, cu fețele acoperite de o paloare mortală, Novski și Levin părăsesc în grabă salonul, și pleacă cu un taxi în oraș. « Am auzit ca prin vis », notează Levin, « zgomotul care venea din salon și clinchetul serviciului de argint, ca niște clopoței, și am văzut ca prin ceață o lume pe care o lăsam în urma noastră și care se confunda pentru totdeauna în trecut, ca într-o apă tulbure. »

Unele mărturii ne fac să tragem concluzia că, purtat de valul entuziasmului și al revoltei naționale, Novski a primit vestea armistițiului ca pe o lovitură. Levin vorbește despre o criză nervoasă, iar doamna Maisner trece peste această perioadă cu o grabă complice. Se pare însă că Novski a lăsat totuși din mînă pistolul său automat fără a opune o rezistență prea mare, iar în semn de căință se spune că a și ars planurile bombelor lui ofensive și ale aruncătorului de flăcări cu o bătaie de peste șaptezeci de metri, intrînd în rîndurile internaționaliștilor. Neobosit și omniprezent, îl găsim în curînd printre apărătorii Păcii de la Brest-Litovsk, împărțind manifeste cu conținut antirăzboinic și făcînd agitație aprinsă printre soldați, urcat pe lăzile de obuze, drept ca un monument. În această transformare rapidă și, putem zice, lipsită de dureri a lui Novski, cel mai important rol l-a avut, se pare, o femeie. În cronicile revoluției este înregistrat numele ei: Zinaida Mihailovna Maisner. Un anume Lev Mikulin, care a avut neșansa să se îndrăgostească de ea, îi schițează portretul cu cuvinte săpate parcă în marmură: « Natura a înzestrat-o cu tot: inteligență, talent, frumusețe. »

În februarie 1918 îl găsim în regiunile cerealiere ale Tulei, Tambovului și Orelului, pe malurile Volgăi, la Harkov, de unde, sub supravegherea lui, pornesc spre Moscova convoaiele de cereale blocate. În pardesiul de piele neagră al comisarilor, cu cizme strălucitoare și purtînd o șapcă de piele fără insemnele gradului, conduce convoaiele cu mîna pe pistolul automat, pînă cînd ultimul vas dispare în depărtările cufundate în ceață. În mai, anul următor, îmbracă o uniformă de camuflaj

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

şi devine franctiror în spatele poziţiilor lui Denikin. Exploziile îngrozitoare din sectorul de nord-vest al frontului, explozii care se produceau în mod misterios şi pe neaşteptate, lăsînd în urma lor un adevărat abator, purtau pecetea lui Novski, tot aşa cum un manuscris poartă pecetea maestrului. La sfîrşitul lui septembrie, pe torpilorul *Spartak*, pe catargul căruia flutura steagul roşu, Novski porneşte spre Ravel în cercetare; pe neaşteptate, nava întîlneşte o puternică escadră engleză formată din şapte nave uşoare înarmate cu tunuri de 25 de milimetri, torpilorul face o întoarcere şi, printr-o manevră riscantă, protejată de întunericul care începuse să se lase, reuşeşte să ajungă la Kronstadt. Dacă e să-l credem pe căpitanul Olimski, această salvare norocoasă a echipajului torpilorului se datorează mai curînd vicleniei unei femei, Zinaida Mihailovna Maisner, decît prezenţei lui Novski: ea a fost aceea care a condus cu fanioanele de semnalizare negocierile cu nava-comandant engleză.

O scrisoare din acei ani, scrisă de Novski, rămîne singura mărturie autentică a acestei iubiri în care pasiunea revoluţionară şi exaltarea simţurilor se împletesc prin legături misterioase şi profunde:

«. . . Imediat ce am ajuns pe băncile universităţii am fost întemniţat. Am fost arestat de exact treisprezece ori. Din acei doisprezece ani care au urmat primei mele arestări, peste jumătate i-am petrecut în temniţă. În afară de asta, am parcurs de trei ori drumul greu al exilului, drum care mi-a luat trei ani din viaţă. În cursul scurtelor mele ore de „libertate", priveam ca la cinematograf cum defilează prin faţa ochilor tristele sate ruseşti, oamenii şi evenimentele, iar eu mă găseam într-o permanentă goană, pe cal, pe vapor, în trăsură. Nu există pat în care să fi dormit mai mult de o lună. Am cunoscut ororile realităţii ruseşti în lungile şi chinuitoarele seri de iarnă, cînd felinarele palide ale insulei Vasilevski pîlpîiau gata să se stingă, iar satul rusesc se profila în lumina lunii într-o frumuseţe falsă şi înşelătoare. Singura mea pasiune a fost chinuitoarea, patetica şi misterioasa profesie de revoluţionar. . . Iartă-mă, Zina, şi poartă-mă în inimă; va fi un lucru tot atît de dureros ca o piatră la rinichi.»

Ceremonia nupţială a avut loc la douăzeci şi şapte decembrie o mie nouă sute doisprezece, pe torpilorul *Spartak*, ancorat în portul Kronstadt. Mărturiile sînt puţine şi contradictorii. După unele, Zinaida Mihailovna avea o paloare mortală, «o paloare care uneşte moartea cu frumuseţea» (Mikulin) şi semăna mai curînd cu o anarhistă înainte de execuţie, decît cu o muză a revoluţiei, care a trecut foarte aproape de moarte. Mikulin vorbeşte despre coroniţa albă de nuntă de pe capul Zinaidei, acest unic semn al vremurilor şi obiceiurilor de demult, iar Olimski, în amintirile lui, despre un bandaj alb care, *asemenea unei coroniţe de nuntă*, acoperea capul rănit al tinerei Maisner. Acelaşi Olimski, care în amintirile sale s-a dovedit mai obiectiv decît entuziastul Mikulin (acesta pur şi simplu trece sub tăcere personalitatea lui Novski), îl prezintă şi el pe comisarul politic, în acest moment de intimitate, destul de schematic: «Frumos, cu o privire severă, îmbrăcat ca un monah, chiar şi în aceste momente solemne, rămîne mai mult ca un tînăr student german care a ieşit învingător dintr-un duel, decît ca un comisar politic care tocmai s-a întors dintr-o încleştare aprinsă». În ce priveşte celelalte detalii, toţi sînt mai mult sau mai puţin de acord. Vasul fusese împodobit cu fanioane de semnalizare şi luminat cu becuri roşii, verzi şi albastre. Membrii echipajului sărbătoresc în acelaşi timp nunta şi victoria asupra morţii, îşi fac apariţia pe punte raşi proaspăt şi îmbujoraţi, echipaţi cu tot armamentul, ca pentru inspecţie. Cablogramele prin care Statul major fusese informat despre mersul operaţiunii şi salvarea norocoasă au atras atenţia ofiţerilor flotei roşii care începuseră să so-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sească îmbrăcaţi în mantale albastre, sub care îşi puseseră uniforma albă de vară. Torpilorul îi saluta prin sunetele de fluiere şi ovaţiile echipajului.

Cu respiraţia tăiată, radiotelegrafistul aduce pe puntea de comandă, unde se retrăseseră tinerii căsătoriţi, telegrame nedescifrate cu felicitări din toate porturile sovietice, de la Astrahan şi pînă la Englezi: « Trăiască tinerii căsătoriţi. Trăiască Flota roşie. Ura, pentru curajosul echipaj de pe *Spartak* ! » Consiliul revoluţionar al Kronstadtului trimite cu o maşină blindată nouă lăzi de şampanie franţuzească care, cu o zi în urmă, fusese, zice-se, confiscată de la anarhişti. Fanfara garnizoanei din Kronstadt urcă pe podul mobil pe punte, cîntînd marşuri. Din cauza temperaturii de circa treizeci de grade sub zero, instrumentele scot un sunet ciudat, spart, de parcă ar fi din gheaţă. În jur se învîrt bărci cu motor, vedete de patrulare salutînd prin semnale echipajul. Cu revolverele scoase, patrule formate de cîte trei cekişti cu înfăţişare severă se urcă de trei ori pe punte cerînd ca, din motive de securitate, să înceteze petrecerea; de trei ori îşi pun revolverele în tocuri, cînd li se pomeneşte numele lui Novski şi se alătură ofiţerilor care strigă în cor Gorko ! Gorko ![1]. Sticlele goale de şampanie zboară peste punte ca nişte obuze de tun de calibrul 25 mm. La primele semne ale zorilor, cînd soarele apare în pîcla dimineţii de iarnă ca o lumină a unui foc îndepărtat, un cekist beat salută naşterea unei noi zile cu o salvă de mitralieră antiaeriană. Marinarii zac întinşi peste tot pe punte, de parcă ar fi morţi, pe grămezile de cioburi, sticle goale, confetti şi băltoace de şampanie îngheţată, avînd culoarea sîngelui (Credem că cititorul recunoaşte în aceste rînduri *lirica dulceagă* a lui Mikulin, elev al imagiştilor).

Este cunoscut că această căsătorie n-a durat decît opsprezece luni şi că Zinaida Mihailovna, cu ocazia unei excursii ilegale în Europa, a devenit tovarăşa de viaţă a diplomatului sovietic A. D Karamazov Cît priveşte scurta căsnicie cu Novski, unele mărturii vorbesc despre scene penibile de gelozie şi împăcări pasionale. Că, într-un acces de gelozie, Novski ar fi biciuit-o pe Zinaida Mihailovna, nu poate fi decît rodul unei alte imaginaţii stăpînite de gelozie, aceea a lui Mikulin. În lucrarea autobiografică *Val după val*, Zinaida Maisner trece peste amintirile legate de viaţa sa intimă, ca şi cum nici n-ar fi existat: biciul apare aici numai cu semnificaţia sa istorică şi metaforică, ca un cnut care biciueşte nemilos faţa poporului rus.

(Zinaida Mihailovna Maisner a murit de malarie în august 1926, în Persia. Nu împlinise încă treizeci de ani).

După cum am mai spus, este imposibil de stabilit o cronologie a vieţii lui Novski în anii războiului civil şi în anii imediat următori. Se ştie doar că în cursul anului 1920 a luptat împotriva emirilor revoltaţi şi despotici din Turkestan, pe care i-a înfrînt cum brutalitate şi prin viclenie, cu propria lor armă, că în vara ploioasă a lui 1921, înregistrată în anale prin invazia de ţînţari anofeli şi muşte verzi care se strîng în roiuri pe băltoacele de sînge, a primit misiunea să lichideze banditismul în regiunea Tambov şi că a fost rănit cu o lovitură de sabie sau de cuţit în urma căreia faţa lui a căpătat pecetea aspră a eroismului. La Congresul popoarelor din Asia Centrală îl aflăm la masa prezidiului, cu un aer absent, cu veşnica ţigară între dinţii îngălbeniţi. Cuvîntarea lui a fost salutată cu aplauze, însă un corespondent la congres observă lipsa de ardoare şi privirea stinsă a aceluia care cîndva fusese numit Hamlet bolşevic. Ştim, de asemenea, că o vreme a îndeplinit funcţia de comisar al Direcţiei caucaziano-caspice din cadrul Comitetului pentru marină, că a fost membru al Statului major al secţiei de artilerie a Armatei Roşii, apoi

[1] Amar ! Amar !, cuvinte prin care tinerilor căsătoriţi li se cere să se sărute.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

diplomat în Afganistan și Estonia. Spre sfîrșitul anului 1924, apare la Londra în delegația care poartă negocieri cu etern suspicioșii englezi; cu acest prilej, din proprie inițiativă, intră în contact cu reprezentanții sindicatelor engleze care îl invită la viitorul congres care urma să aibă loc la Hall.

În Kazahstan, în Centrala pentru comunicații și legături, ultima funcție pe care știm că a îndeplinit-o, se spune că se plictisea și că în biroul său a început din nou să deseneze planuri și să facă calcule: se pare că bomba de mărimea unei nuci și cu o putere explozivă îngrozitoare l-a obsedat pînă la sfîrșitul vieții.

B. D. Novski, reprezentantul Comisariatului poporului pentru legături și comunicații, este arestat în Kazahstan la 23 dedembrie o mie nouă sute treizeci și doi, după miezul nopții. Arestarea lui a fost mult mai puțin dramatică decît s-a auzit ulterior în Occident. N-a fost vorba deci, potrivit mărturiei demne de încredere a surorii lui, nici de schimburi de focuri de armă, nici de încăierare pe scări. Novski a fost rugat prin telefon să vină urgent la centrală. Vocea era fără îndoială aceea a inginerului de serviciu Butenko. La percheziție, care a durat pînă la opt dimineața, i-au fost luate documentele, fotografiile, manuscrisele, schițele și planurile, precum și cea mai mare parte a cărților. A fost primul pas spre lichidarea lui Novski. Pe baza unor date foarte recente, care provin de la A. L. Rubina, sora lui Novski, lucrurile s-au desfășurat în felul următor:

Novski a fost confruntat cu un anume Reinhold, I. S. Reinhold, care a recunoscut că a făcut spionaj în favoarea englezilor și că din ordinul lor a comis sabotaje în economie. Novski a continuat să susțină că nu-l cunoaște și că niciodată în trecut nu l-a văzut pe nenorocitul cu vocea spartă și privirea stinsă. După cincisprezece zile, perioadă care i-a fost dată lui Novski să se gîndească, a fost chemat din nou în fața anchetatorului și i s-au oferit sendviciuri și țigări. Novski a refuzat și a cerut creion și hîrtie pentru a scrie unor persoane sus puse. A doua zi, a fost scos din celulă și trimis la Suzdal. Cînd, în dimineața înghețată de ianuarie, mașina în care se afla Novski a ajuns la gară, peronul era pustiu. Pe o linie secundară se găsea tras un singur vagon de vite în care l-au dus pe Novski. Anchetatorul Fediukin, înalt și neînduplecat, a petrecut atunci singur cu Novski vreo cinci ore (ușa era încuiată pe dinafară), încercînd să-l convingă că este datoria lui morală să facă o mărturie mincinoasă. Discuția s-a încheiat cu un eșec total. Au urmat apoi lungi nopți fără zile, petrecute în celula închisorii Suzdal, o celulă umedă de piatră, numită *psetarnik*, a cărei valoare arhitectonică consta în aceea că omul care se afla în ea era ca zidit de viu, trăind senzația că ființa lui pămîntească, în comparație cu veșnicia pietrei și a duratei, este un fir de praf într-un ocean de atemporalitate. Novski era deja un om cu sănătatea zdruncinată; anii îndelungați de închisoare și patosul revoluționar care se hrănește cu sînge și glande îi slăbiseră plămînii, rinichii și articulațiile. Trupul îi era acoperit de furuncule care sub loviturile bastoanelor de cauciuc se spărgeau și lăsau să curgă sîngele folositor, o dată cu puroiul inutil. Se pare însă că Novski, în contact cu piatra în care era înmormîntat de viu, a tras unele concluzii metafizice care, fără îndoială, nu se deosebeau mult de cele ce sugerau ideea că omul nu este decît un fir de praf în oceanul atemporalității; înțelegerea acestui lucru i-a marcat probabil și unele concluzii pe care arhitecții *psetarnik*-ului nu le putuseră prevedea: nimic pentru nimic. Omul care și-a descoperit în inimă acest gînd eretic și periculos care vorbește despre zădărnicia propriei durate, se află, totuși, din nou în fața unei (ultime) dileme: să accepte caracterul efemer al duratei în numele acestei cunoașteri prețioase scump plătite (care exclude orice moralitate și care este deci libertatea absolută) sau, în numele aceleași cunoașteri, să se abandoneze în brațele neantului.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Să-l frîngă pe Novski era pentru Fediukin o chestiune de onoare, o încercare cu totul deosebită. Pentru că dacă în îndelungata lui carieră de anchetator reuşise pînă acum ca, prin frîngerea coloanei vertebrale, să învingă voinţa celor mai încăpăţînaţi (şi din acest motiv i se încredinţase întotdeauna cel mai dur material) Novski se găsea acum în faţa lui ca un fel de enigmă ştiinţifică, un organism care se comportă cu totul imprevizibil şi atipic vis-à-vis de întreaga lui practică. (Nu există nici un dubiu că în această speculaţie a lui Fediukin, demnă de tot respectul, nu exista, avînd în vedere educaţia lui mai mult decît modestă, nimic livresc şi din acest motiv nu făcea nici o legătură cu modul de gîndire teleologic; trebuie că se simţea doar ca un promotor al unei doctrine pe care o formula extrem de simplu, pe înţelesul fiecăruia: « Şi piatra vorbeşte dacă îi rupi dinţii »)[1]

În noaptea de 28 spre 29 ianuarie l-au scos din celulă pe omul care mai purta încă numele Novski, deşi acum nu mai era decît o cochilie goală de om, o grămadă de carne putrezită şi chinuită. În privirea stinsă a lui Novski se putea citi, ca unic semn al spiritului şi vieţii, acea hotărîre de a rezista, de a scrie ultima pagină a biografiei sale cu propria-i voinţă şi pe deplin conştient, aşa cum se scrie un testament. Acest gînd al său îl formula astfel: « Am ajuns la maturitate, de ce să-mi stric biografia ». Trebuie că înţelesese că cel puţin această ultimă încercare nu reprezintă doar pagina finală a autobiografiei pe care a scris-o vreme de aproape patruzeci de ani, conştient de viaţă, cu propriul sînge şi cu creierul său, ci că este de fapt un summum al trăirii sale, concluzia pe care se bazează totul, şi că restul nu e decît un tratat secundar, un calcul contabil a cărui valoare este lipsită de importanţă în raport cu formula finală care dă sens acestor operaţiuni secundare.

Doi temnicieri l-au dus pe Novski, sprijinindu-l de o parte şi de alta, pe nişte scări abrupte înfundate în întuneric care coborau undeva în adîncime, într-un subsol triplu al clădirii închisorii. Încăperea în care l-au introdus era luminată de un bec fără abajur care atîrna din tavan. Temnicerii îi dădură drumul şi Novski se clătină. Auzi cum în spatele lui se închidea uşa de fier, însă în primele momente nu realiză nimic în afară de lumina care îi pătrundea dureros în conştiinţă. Uşa s-a deschis din nou şi aceiaşi temniceri, de data aceasta conduşi de Fediukin, au introdus un tînăr pe care l-au aşezat la un metru în faţa lui Novski. Novski, închipuindu-şi că este iarăşi vorba de vreo falsă confruntare, una din multele de acest fel, îşi încleştă cu încăpăţînare maxilarele fără dinţi şi, cu un efort dureros, îşi ridică pleoapele umflate pentru a-l privi pe tînăr. Se aştepta să vadă din nou în faţa lui un mort cu ochii stinşi (aşa cum fusese Reinhold), însă cu un fior rău prevestitor constată că era vorba de un tînăr cu ochii vii, în care se citea spaimă omenească, *absolut omenească*. Tînărul era gol pînă la brîu şi Novski, cu mirare şi teamă de necunoscut, observă că pe trupul muşchiulos al tînărului nu e nici măcar o vînătaie, o rană cît de neînsemnată, că pielea smolită îi este sănătoasă, neatinsă încă de umezeala închisorii. Lucru care însă l-a uimit şi l-a speriat cel mai mult a fost privirea a cărei semnificaţie n-a putut s-o descifreze, jocul necunoscut în care a fost băgat

---

[1] **Revista «Trud» a publicat fragmente din memoriile lui Fediukin sub titlul *Al doilea front* (în numerele din august şi noiembrie 1964). Acest studiu autobiografic cuprinde deocamdată numai perioada de început a « activităţii din spatele frontului » a lui Fediukin. Judecînd însă după materialul publicat în care practica vie, deosebit de interesantă, este înlocuită cu consideraţii mult prea schematice, mă tem că nici publicarea integrală a memoriilor nu va putea dezvălui secretul geniului său: se pare că Fediukin, în afara practicii vii, era din punct de vedere teoretic o nulitate. El storcea mărturiile după cele mai profunde legi ale psihologiei abisale fără să-şi dea seama că exista aşa ceva; se ocupa deci, fără să ştie, de sufletul omenesc şi de misterele lui. Ceea ce atrage în prezent atenţia în amintirile lui Fediukin sînt descrierile de natură: frumuseţea aspră a peisajului siberian, răsăritul soarelui deasupra turlei îngheţate, tăcerea lacurilor îngheţate de culoarea oţelului — ceea ce atestă un incontestabil talent literar.**

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

acum, cînd credea deja că totul se terminase *în cel mai bun chip posibil*. Ar fi putut oare să-şi închipuie ce îi pregătea intuiţia genială şi infernală a lui Fediukin? Fediukin stătea în spatele lor, invizibil dar prezent, mut, ţinîndu-şi respiraţia, lăsîndu-l să realizeze singur, să se îngrozească la acest gînd, şi, cînd îndoiala pe care o naşte groaza îi va fi şoptit că acest lucru e imposibil, în aceeaşi clipă să-i arunce adevărul în faţă, un adevăr mai grav decît glonţul salvator pe care i l-ar fi putut trage în ceafă.

Cînd îndoiala care trezeşte groaza i-a şoptit lui Novski este *imposibil*, în aceeaşi clipă a răsunat vocea lui Fediukin: « Dacă Novski nu recunoaşte, te omorîm! » — chipul tînărului se schimbă de teamă şi căzu în genunchi în faţa lui Novski. Acesta închise ochii, însă din cauza cătuşelor, nu putu să-şi astupe şi urechile pentru a nu auzi implorările care, dintr-odată, ca printr-o minune, începură să spargă zidul hotărîrii sale, să-i năruie voinţa. Tînărul îl ruga cu un glas tremurînd, frînt să recunoască *în numele vieţii lui*. Novski auzi clar cum temnicerii îşi armau pistoalele. În spatele pleoapelor închise, o dată cu durerea şi sentimentul înfrîngerii, îşi făcu loc ura, fiindcă avusese timp suficient să reflecteze şi să înţeleagă că Fediukin îl ghicise şi că hotărîse să-l distrugă în punctul în care se simţea imbatabil: în egoismul lui; pentru că, dacă el (Novski) a ajuns la gîndul salvator şi periculos care vorbeşte despre zădărnicia propriei durate şi suferinţe, aceasta mai este încă o opţiune morală; geniul intuitiv al lui Fediukin bănuia şi că o asemenea atitudine vorbeşte despre o opţiune care, deci, nu exclude moralitatea, ci, dimpotrivă. Revolverele erau fără îndoială cu surdină, fiindcă Novski aproape că nu auzi zgomotul împuşcăturilor. Cînd deschise ochii, tînărul zăcea în faţa lui înecat în sînge, cu ţeasta zdrobită.

Fediukin nu risipeşte vorbe de prisos, el ştie că Novski l-a înţeles; face un semn temnicerilor să-l scoată şi ei îl iau de braţe. Îi lasă douăzeci şi patru de ore de gîndire în celula lui bine păzită unde va putea din nou « sub giulgiul mortuar din piatră »[1] să-şi precizeze atitudinea morală care îi şopteşte demoniac la ureche că biografia lui este definitivă şi încheiată, fără fisuri, perfectă ca o sculptură. A doua zi, în noaptea de 29 spre 30 ianuarie, scena s-a repetat: temnicerii l-au dus pe Novski pe scările abrupte în spirală, în subsolul adînc al închisorii. Novski intuieşte cu groază că această repetare nu este întîmplătoare şi că reprezintă o parte a unui plan infernal: în fiecare zi, viaţa lui va fi plătită cu viaţa unui om; perfecţiunea biografiei lui va fi distrusă, opera vieţii lui (a *vieţii lui*) va fi mutilată de aceste ultime pagini.

Regia lui Fediukin este perfectă; regia este aceeaşi ca şi cea din noaptea trecută, aceiaşi temniceri, acelaşi Fediukin, acelaşi subsol, aceeaşi lumină, acelaşi Novski: elemente absolut suficiente pentru ca unui procedeu repetat să i se confere semnificaţia identicului şi a inevitabilului, aşa cum inevitabilă este succesiunea zilei cu noaptea; diferit este doar acest tînăr gol pînă la brîu care tremură în faţa lui Novski (dar în măsura în care se deosebesc între ele două zile consecutive petrecute în aceeaşi celulă). În liniştea care s-a lăsat, pentru un moment, în celula de la subsol, Fediukin se pare că realizează în ce măsură încercarea de astăzi este pentru Novski mai grea decît cea de ieri; astăzi, în timp ce stă faţă în faţă cu tînărul necunoscut, moralităţii lui nu-i rămîne nici un dram de speranţă şi nu se poate refugia în vreun gînd care i-ar putea sări în ajutor, gînd care ar putea să-i şoptească, în ciuda unor

---

[1] Fraza lui Lev Mikulin, prin care acesta, prin 1936, şi-a imortalizat biografia; metaforă care s-a dovedit mai puţin arbitrară decît ar părea la prima vedere: Mikulin a murit în urma unui atac de cord în închisoarea din Suzdal (După unele surse ar fi fost strangulat).

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

semne exterioare şi clare, că este *imposibil:* demonstraţia de aseară, rapidă şi eficace, a arătat că acest gînd nu valorează nimic, că un asemenea gînd este riscant. (Iar acest gînd va deveni mîine şi poimîine, peste trei zile sau peste zece zile, mai lipsit de sens, mai imposibil.)

Lui Novski i se păru că îl cunoaşte de undeva pe tînărul care stătea în faţa lui. Avea o piele albă presărată cu pistrui, un ten nesănătos, păr des, închis la culoare şi nişte ochi puţin şaşii; probabil că purta ochelari şi Novski avu impresia că zăreşte la rădăcina nasului urmele ramelor ochelarilor abia scoşi. Gîndul că acest tînăr seamănă cu el cel de acum douăzeci de ani i se păru absurd şi încercă să-l alunge, însă nu putu să nu se gîndească pentru o fracţiune de secundă că această asemănare (dacă e reală şi intenţionată) prezintă un oarecare pericol pentru ancheta lui Fediukin şi poate, într-un anumit fel, să-i fie imputată ca o greşeală, o fisură în regia lui Fediukin. Însă şi Fediukin, la rîndul său, probabil că a sesizat, în situaţia în care asemănarea era într-adevăr intenţionată, rod al unei selecţii atente, că gîndul la această asemănare, la identitate, îl va împinge inevitabil pe Novski să observe şi o deosebire esenţială; această asemănare trebuie doar să-i indice că este vinovat de moartea unor oameni care seamănă cu el, oameni a căror biografie — consecventă, încheiată, atît de similară cu a lui, însă întreruptă chiar la început, distrusă, cum s-ar zice, de propria lui mînă, încă din embrion prin refuzul lui încăpăţînat de a ajuta ancheta — se va afla (deja se află!) la începutul unei lungi serii de crime comise în numele lui.

Novski îl simte în spatele lui pe Fediukin care, ţinîndu-şi respiraţia, îi pîndeşte gîndurile, hotărîrea pe care o va lua, aşa cum simte şi prezenţa invizibilă a temnicerilor, care stau cu revolverele pregătite, gata să comită crima cu *mîna lui*. Vocea lui Fediukin a sunat calm, fără accente ameninţătoare, ca şi cum i-ar fi comunicat rezultatele unei operaţii absolut logice: « Isaievici, dacă Novski nu recunoaşte, vei muri. »

Înainte ca Novski să apuce să spună ceva, să inventeze ceva, să se gîndească la condiţiile unei capitulări ruşinoase, tînărul îl privi cu ochii lui miopi, foarte de aproape, iar apoi îşi apropie faţa de a lui şi îi şopti, cu o voce care îl făcu pe Novski să se cutremure:

« Boris Davidovici, nu vă predaţi acestor fii de căţea! »

În aceeaşi clipă, au răsunat două împuşcături, aproape simultane, abia perceptibile, ca atunci cînd scoţi dopul unei sticle de şampanie. I-a fost imposibil să ridice pleoapele ferm închise, pentru a se convinge de certitudinea crimei *sale:* temnicerii au tras din nou din apropiere, în ceafă, cu ţevile întoarse spre craniu; faţa tînărului era de nerecunoscut.

Fediukin a părăsit subsolul fără a scoate vreun cuvînt, iar temnicerii l-au dus pe Novski şi l-au azvîrlit pe pardoseala de piatră. Novski petrece ore de coşmar în celula lui, înconjurat de şobolani.

A doua zi seara, după schimbarea celei de-a treia gărzi, a cerut să fie dus în faţa anchetatorului.

În aceeaşi noapte, este mutat din celula de piatră în spitalul închisorii unde petrece în stare de delir zece zile sub supravegherea vigilentă a temnicerului şi a personalului spitalului care primise sarcina ca din jalnicele rămăşiţe umane să creeze un om demn să se numească astfel. Fediukin, ştie, fără îndoială, pe baza propriei experienţe, că pînă şi oamenii făcuţi dintr-un material mai puţin dur decît este Novski capătă o forţă nebănuită în momentul în care sînt depăşite toate graniţele şi cînd se pune doar chestiunea de onoare a morţii; în clipa morţii încearcă să obţină din ea maximum de cîştig posibil, printr-o decizie încăpăţînată care, cel mai adesea, probabil şi datorită epuizării fizice, se reduce la o tăcere eroică; tot prac-

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

tica i-a dezvăluit şi constatarea că reluarea funcţiilor normale ale organismului, circulaţia normală a sîngelui şi absenţa durerilor fizice creează la convalescent şi la foştii candidaţi la moarte un soi de conformism care, oricît ar părea de paradoxal are drept consecinţă, o slăbire a voinţei şi o dorinţă tot mai redusă de fanfaronadă eroică.

Acuzaţia că Novski a făcut parte dintr-o reţea de spionaj care lucra în favoarea englezilor fusese între timp respinsă, mai ales după confruntarea nereuşită cu Reinhold. (La aceasta au contribuit, se pare, în bună parte, şi sindicatele engleze care au lansat în presa europeană o campanie extrem de zgomotoasă în legătură cu arestarea lui Novski şi au respins ca absolut nefondate şi absurde unele acuzaţii care au apărut în perioada aceea în presa oficială: întîlnirea de la Berlin cu un anume Richards, care, chipurile, îl cumpărase pe Novski pentru treizeci de arginţi, ca pe Iuda, a fost infirmată de alibiul incontestabil al lui Richards: în ziua respectivă el fusese la o întîlnire a sindicatului la Hall.) Această intervenţie lipsită de abilitate a sindicatelor engleze pune ancheta în faţa sarcinii deloc uşoare de a demonstra exactitatea afirmaţiilor sale şi, prin aceasta, de a-şi păstra prestigiul pe un plan mult mai larg, internaţional. Trebuia deci îndreptat ce se mai putea îndrepta.

Negocierile durează din 8 pînă în 21 februarie. Novski tărăgănează ancheta, încercînd să introducă în documentul care conţinea mărturia lui, fără îndoială singurul care va rămîne după moartea sa, unele formulări care ar fi putut nu numai să-i atenueze prăbuşirea finală, ci şi să sugereze viitorului cercetător, prin contradicţii şi exagerări abil însăilate, că întreg edificiul acestei mărturisiri se bazează pe minciună, stoarsă neîndoios prin tortură. Din acest motiv luptă cu o putere nebănuită pentru fiecare cuvînt, pentru fiecare formulare. La rîndul lui, Fediukin, cu nimic mai puţin hotărît şi prudent, vine cu cereri maximale. Doi oameni luptă nopţi de-a rîndul cu textul dificil al mărturisirii, cu respiraţia întretăiată şi epuizaţi fizic, aplecaţi în fumul gros de ţigară asupra acestor pagini şi fiecare din ei încearcă să introducă o parte din pasiunile lor, din convingerile lor, maniera fiecăruia de a vedea lucrurile dintr-un unghi superior. Fiindcă, fără îndoială, Fediukin ştie tot atît de bine ca şi Novski (şi îi spune acest lucru) că toate acestea, textul mărturiei, alcătuit din vreo zece pagini dactilografiate la un rînd, sînt cea mai banală ficţiune pe care el singur, Fediukin, a compus-o în cursul lungilor ore ale nopţii, bătînd la maşină cu două degete, neîndemînatic şi încet (îi plăcea să facă singur totul), încercînd ca, pe baza unor elemente condiţionale, să tragă concluzii logice. Şi pe el nu-l interesau deci aşa numitele fapte, nici aşa numitele caractere, ci aceste elemente condiţionale şi funcţionarea lor logică; motivele lui nu se pot reduce, în ultimă instanţă, decît tot la acelea pe care le-a avut Novski cînd, pornind de la o altă schemă, ideală şi idealizată, respingea anticipat orice element condiţional Cred, în sfîrşit, că amîndoi au acţionat din motive care se situau dincolo de nişte ţeluri egoiste şi înguste: Novski lupta ca în moartea sa, în prăbuşirea sa, să-şi păstreze nu numai demnitatea persoanei sale ci şi a figurii revoluţionarului în general, iar Fediukin încerca în căutările sale, după o ficţiune şi după elementele condiţionale, să păstreze asprimea şi consecvenţa justiţiei revoluţionare şi a acelora care împart dreptatea; fiindcă e mai bine să sufere aşa zisul adevăr al unui singur om, al unui organism neînsemnat, decît să fie puse sub semnul întrebării, din cauza lui, principiile şi interesele superioare. Şi dacă în cursul evoluţiei ulterioare a anchetei, Fediukin se năpustea asupra victimelor cu încăpăţînare, acesta nu era un capriciu al unui om neurastenic, al unui cocainoman, după cum cred unii, ci lupta pentru propriile convingeri pe care, ca şi victima, le considera dezinteresate, inviolabile şi sfinte. Ceea ce îi provoca furia şi ura justificată erau tocmai egoismul bolnăvicios al acuzaţilor, nevoia lor patologică de a-şi dovedi *nevinovăţia*, micul lor

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

adevăr personal, această neurastenică învîrtire în cerc a așa numitelor fapte cuprinse între meridianelele țestei lor încăpățînate, iar acest adevăr orb al lor nu este în stare să se situeze în coordonatele unui sistem de valori supreme al unei dreptăți supreme, care cere să i se aducă jertfe și nu ține și nu trebuie să țină seama de slăbiciunile omenești. Din acest motiv, pentru Fediukin devenea un dușman de moarte oricine nu putea să înțeleagă acest fapt simplu vizibil cu ochiul liber, că a semna o mărturisire în numele *datoriei* este nu numai o chestiune logică dar și morală, deci demnă de tot respectul. Cazul Novski era pentru el cu atît mai dezastruos cu cît el îl prețuia ca revoluționar, și cîndva, cu zece ani în urmă, i-a servit chiar de model. În ziua aceea, în vagonul de vite de pe linia secundară a gării din Suzdal, el l-a abordat, fără a ține seama de situația dată, cu respectul cuvenit față de persoana lui și plin de încredere. Însă a suferit o dezamăgire care a făcut să se năruie definitiv în ochii lui mitul unui revoluționar: Novski n-a fost în stare să înțeleagă; propriul său egoism (născut fără îndoială din lingușeli și laude) a fost în el mai puternic decît sentimentul datoriei.

Într-o dimineață de la sfîrșitul lui februarie, Novski revine în celula lui, epuizat, dar mulțumit, cu manuscrisul mărturisirii sale pe care trebuie s-o învețe pe de rost. Manuscrisul este refăcut și plin de corecturi scrise cu cerneală roșie ca sîngele; i se pare că mărturia lui este atît de gravă, încît nu va putea evita pedeapsa cu moartea. Novski zîmbește sau doar i se pare lui că zîmbește: Fediukin a realizat intenția lui secretă și a pregătit partea finală a biografiei lui onorabile: viitorii cercetători vor descoperi sub cenușa rece a acestor acuzații absurde patetismul unei vieți și sfîrșitul consecvent al unei biografii ireproșabile.

Actul de acuzare a fost deci definitiv redactat la 27 februarie, iar procesul grupului de sabotori a fost prevăzut pentru mijlocul lunii martie. La începutul lui mai, după îndelungi amînări, are loc o modificare bruscă și neașteptată în planurile anchetei. Novski, cu textul învățat pe din afară, este adus pentru o ultimă repetiție în biroul lui Fediukin; acesta îi aduce la cunoștință că actul de acuzare a fost schimbat și îi dă textul noului act de acuzare, bătut la mașină. Stînd între doi temniceri, Novski citește textul, după care începe să urle sau doar i s-a părut că a urlat. Îl duc din nou în *psetarnik* unde rămîne trei zile printre șobolanii grași. Novski încearcă să-și zdrobească capul de zidul de piatră al celulei; este băgat în cămașă de forță confecționată din fire solide și dus la spitalul închisorii. Revenindu-și din delirul provocat fără îndoială de injecțiile cu morfină, Novski cere să fie dus la anchetator.

Fediukin reușește între timp, conducînd paralel două anchete, să stoarcă o mărturisire de la un oarecare Paresian, care, numai prin amenințări și promisiuni (și, se pare, și cu ajutorul a cîtorva păhărele), semnează o declarație prin care recunoaște că i-a predat personal lui Novski prima sumă de bani încă în mai 1925, cînd lucraseră amîndoi la fabrica de cabluri din Novosibirsk. Acești bani, afirma Paresian în declarația lui, erau o parte din suma trimestrială regulată pe care o primea de la Berlin ca bacșiș pentru aranjamentele favorabile pe care Novski, prin Paresian și Titelheim, le făcea pentru unele firme străine, în primul rînd germane și engleze. Titelheim, inginer de școală veche și cu concepții demodate, cu bărbuța albă de țap și ochelari cu rama de metal, nu înțelegea cu nici un chip de ce e nevoie să introducă în mărturia lui și alți oameni pe care nu-i cunoaște, însă Fediukin găsise modalitatea să-l convingă: după o lungă împotrivire, bătrînul Titelheim, hotărît să moară cinstit, aude din camera învecinată niște strigăte îngrozitoare și recunoaște vocea unicei sale fiice. Cu promisiunea că viața ei va fi cruțată, acceptă toate condițiile lui Fediukin și semnează procesul verbal fără chiar să-l citească. (Au trebuit să treacă mulți ani pînă cînd a ieșit la iveală adevărul despre familia

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Titelheim: într-un lagăr de tranzit, bătrînul a aflat aproape întîmplător, de la o deținută numită Ginzburg, că fiica lui a fost omorîtă în subsolul închisorii, încă în timpul anchetării lui.)

La mijlocul lui mai, are loc o confruntare între cei doi și Novski. Lui Novski i se păru că Paresian miroase a votcă; cu limba împleticită, într-o rusească proastă, îi aruncă în față detalii fantastice despre îndelungata lor colaborare. Novski realizează, după furia sinceră a lui Paresian, că Fediukin, cu arta lui de a stoarce mărturisiri, reușise, în cazul lui Paresian, acel nivel ideal de colaborare care constituie scopul și obiectivul oricărei anchete valoroase: Paresian, datorită geniului creator al lui Fediukin, a acceptat condiționarea ca realitatea vie, mai reală decît pîcla faptelor, și a dat acestor condiționări o nuanță emotivă: prin căința și ură. Titelheim, absent, cu privirea ațintită spre un univers îndepărtat, lipsit de viață, nu-și poate aminti detaliile pe care le-a prezentat în procesul verbal semnat și Fediukin e nevoit să-i amintească, pe un ton sever, regulile de bună purtare; încet încet, Titelheim începe să-și amintească sume, citează cifre, locuri și date. Novski simte că e pe punctul de a pierde și ultima șansă de salvare și că Fediukin i-a pregătit cea mai abjectă dintre toate morțile posibile: va muri ca tîlhar care și-a vîndul sufletul, ca Iuda, pentru treizeci de arginți. (Va rămîne probabil pentru totdeauna un mister dacă aceasta n-a fost decît o parte din planul imaginat de Fediukin, cu scopul de a obține de la Novski o colaborare sinceră, sau poate schimbarea actului de acuzare s-a produs cu contribuția aceluia care n-a dorit să moară de o moarte rușinoasă.)

În seara de după confruntare, Novski a încercat din nou să-și pună capăt zilelor și prin aceasta să salveze cel puțin o parte din legendă. Ochiul vigilent și auzul de copoi al temnicerului sesizează însă niște zgomote ciudate, probabil suspinul de ușurare care se aude din celula celui aflat pe moarte: cu venele deschise, Novski e dus într-o celulă a spitalului închisorii, unde acesta își zmulge cu furie pansamentele, fiind nevoie să fie hrănit artificial. (Acesta este pasul următor spre lichidarea finală a lui Novski.)

În fața unei asemenea încăpățînări, Fediukin cedează și îl desemnează pe Novski conducător al grupului complotist. Confruntat cu fiecare dintre membrii viitorului nucleu de sabotori care se constituie sub conducerea lui Fediukin, Novski, privind în gol cu ochii lui astigmatici, lipsiți de viață, recunoaște printre oamenii speriați, necunoscuți pe cei cu care «a urzit planurile curajoase de aruncare în aer a instalațiilor de importanță vitală pentru industria militară». La aceasta mai adaugă unele detalii din textul scenariului învățat pe dinafară. Fediukin, care descoperă, în sfîrșit, în Novski un colaborator util și plin de abilitate, îl lasă pe acesta să-și dea frîu liber inteligenței, să atenueze unele contradicții și neconcordanțe pe care le află în scenariul complicat al actului de acuzare. (În această operațiune, Novski folosește experiența lui îndelungată, cîștigată în temnițele fasciste și în lupta cu procurorii prudenți.)

Evoluția calmă a acestei colaborări a fost pusă sub semnul întrebării doar o singură dată, spre sfîrșitul lui mai, cînd Novski a fost confruntat cu un oarecare Rabinovici, I. I. Rabinovici, care-i fusese un fel de mentor spiritual, încă din zilele tinereții sale la Pavlograd, omul care, ca inginer și specialist, descoperise talentul lui Novski și îl inițiase în secretele fabricării explozivilor. În vremea studiilor neregulate, dar nu și mai puțin strălucitoare ale lui Novski, rolul lui Isak Rabinovici a fost multiplu: nu numai că l-a alimentat cu sfaturi și literatură (tehnică) de specialitate, dar nu o dată l-a salvat prin intervenții personale și prin prestigiul său, precum și prin cauțiuni importante depuse pentru tînărul Novski, la procuratură. (Consecințele catastrofale ale unor explozii care au zguduit Petrogradul pe la 1910

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

au trezit, se pare, suspiciunile bătrînului Rabinovici şi, pentru un timp, l-au îndepărtat de mult prea talentatul său elev.) Pentru nenumăratele servicii pe care i le-a făcut, Novski a reuşit să se revanşeze în zilele războiului civil: l-a scos din mîinile unor cekişti conştiincioşi care vedeau în Rabinovici un atentator potenţial şi nutreau o profundă neîncredere faţă de cunoştinţele lui în materie de explozivi. Se pare însă că legătura dintre Novski şi Rabinovici a fost mai mult de natură afectivă: vechea poveste cu tatăl idealizat şi descoperirea viselor lui ascunse în persoana unui tînăr în care ne recunoaştem propriile trăsături. Novski refuză să semneze partea din actul de acuzare care se referă la Rabinovici. (Prezenţa lui Rabinovici era însă de importanţă primordială pentru anchetă, avînd în vedere *profilul* său: originea, rasa, mediul social). Fediukin recurge atunci la ultimul mijloc disponibil: scoate din sertarul biroului dosarul care cuprindea mărturiile lui Paresian şi Titelheim, dosar care, între timp, se îmbogăţise cu noi detalii şi mărturisiri ale încă trei participanţi la ceea ce s-a numit marea delapidare din fondurile statului: toţi trei îl indică pe Novski ca inspirator şi dau amănunte despre caracterul său, din care reiese că elanul său revoluţionar nu era decît o pasiune, lipsită de orice scrupul, pentru bani şi îmbogăţire, iar ascetismul său legendar era prezentat ca mască ridicolă şi viclenie; unele depoziţii priveau şi anii tinereţii lui Novski petrecuţi la Paris şi Petrograd, cu aluzii directe la viaţa mondenă a tînărului revoluţionar, care îşi cumpăra celebrele lui pălării şi veste roşii cu bani obţinuţi din fondurile grase ale Ohranei.

Novski înţelege că nu mai are alternativă. În schimbul contraserviciului făcut de Fediukin, semnează mărturia că profesorul Rabinovici a colaborat cu el la fabricarea explozibililor; detaliile privind tipul de şrapnele şi detonatoare, despre puterea de distrugere a pulberii, dinamitei, kerosinului şi trinitrotoluenului, despre modul şi locul de fabricare a maşinilor infernale şi puterea lor distructivă în anumite condiţii sînt dictate direct de Novski şi trecute în procesul verbal; în contraserviciu, Fediukin arde în soba mare de metal din birou, în prezenţa lui Novski, dosarul compromiţător (acum inutil) al grupului de delapidatori şi speculanţi.

Procesul nucleului de sabotori, compus din douăzeci de membri, se desfăşoară cu uşile închise, la mijlocul lui aprilie. Conform relatării unui oarecare Snaserev, Novski, deşi, din cînd în cînd, avea o înfăţişare absentă, a vorbit cu o înflăcărare pe care acesta a pus-o pe seama febrei ridicate: « a fost cel mai bun discurs politic al său pe care l-am auzit vreodată », adaugă el, nu fără răutate (făcînd o aluzie clară la zvonurile false potrivit cărora Novski ar fi fost un orator lipsit de har: primul semn timpuriu care indica prăbuşirea mitului numit Novski). Un alt participant supravieţuitor al acestui proces (Kaurin) îşi exprimă admiraţia că, în ciuda torturilor îngrozitoare la care a fost supus în cursul lunilor îndelungate de anchetă, nu-şi pierduse elocvenţa « care ne-a înfundat pe toţi ». — « Cîndva era un om ager, cu ochi vii, într-o permanentă mişcare, iar acum abia îşi tîra picioarele, avea obrajii supţi, ochii înfundaţi în orbite şi o înfăţişare complet absentă; semăna cu o fantomă, dar nu cu a lui proprie. Cel puţin pînă cînd a început să vorbească; atunci a devenit din nou diavol, nu om. » Trebuie însă recunoscut că rolul lui Novski în acest proces a fost, în bună parte, stabilit încă dinainte de sindicatele engleze şi presa din emigraţie, care au afirmat că cei implicaţi în acest proces sînt nişte provocatori care nu au nici o legătură cu revoluţionarii; Novski şi-a îndreptat forţa ucigătoare a elocvenţei sale tocmai în această direcţie, încercînd, într-un acces de sinceră furie, să combată acele argumente ale menşevicilor şi sindicatelor care ar fi putut să-i reducă biografia şi sfîrşitul său la lucrul de care se temea cel mai mult şi împotriva căruia, în toate aceste luni, dusese o luptă aprigă, pe viaţă şi pe moarte.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Procurorul, N.V. Kricenko, mare maestru în ale meseriei, a cerut pentru primii cinci principali acuzaţi cea mai aspră pedeapsă, însă, spre surprinderea generală, după cum spune Kaurik, în rechizitoriul său « nu l-a tîrît pe Novski prin noroi ». (Sînt înclinat să cred că rolul lui Novski în acest proces a fost cumpărat tocmai cu acest preţ.) Într-un fel, chiar a exprimat aprecieri la adresa persoanei lui care şi-a păstrat pînă la capăt integritatea, în ciuda a tot ce se petrecuse (fapt demonstrat de colaborarea lui sinceră cu organele de anchetă) şi l-a numit chiar « vechi revoluţionar », subliniind că, dintotdeauna, Novski a fost un fanatic în privinţa ideilor şi convingerilor sale, pe care, într-un moment hotărîtor, le-a pus în slujba contrarevoluţiei şi a complotului burgheziei internaţionale; Kricenko a încercat să găsească o explicaţie ştiinţifică a acestei deviaţii morale şi a descoperit-o în originea mic-burgheză a acuzatului principal şi în influenţele dăunătoare ale frecventelor lui călătorii în occident, unde se interesa mai mult de fleacuri literare decît de politică. Bătrînul Rabinovici i-a relatat doctorului Taube, cu puţin timp înainte de moarte, în spitalul de la Kolîma, unde se găsea bolnav de scorbut şi pe jumătate orb, întîlnirea lui cu Novski în holul tribunalului, după încheierea procesului. « Boris Davidovici, i-am spus, mă tem că v-aţi ieşit din minţi. Cu pledoaria dumneavoastră ne-aţi îngropat pe toţi. ». Novski i-a răspuns avînd pe faţă o expresie care semăna cu o umbră de surîs: « Isaak Ilici, dumneavoastră ar trebui să cunoaşteţi obiceiurile de la înmormîntările evreieşti: în momentul în care se pregătesc să scoată mortul din sinagogă, pentru a-l duce la cimitir, un oficiant Iahvin se apleacă asupra răposatului, îl strigă pe nume şi-i spune cu voce tare: Să ştii că eşti mort! ». Apoi s-a oprit pentru o clipă şi a adăugat: « Un excelent obicei ».

În semn de recunoştinţă şi convins, probabil, că a scos din moarte tot ce ar fi putut scoate un om viu, Novski, în cuvîntul său de încheiere, a repetat că merită pe deplin, pentru crimele sale, pedeapsa cu moartea, singura dreaptă, că hotărîrea procurorului n-o consideră deloc exagerată şi că nu va face recurs pentru a i se comuta pedeapsa. Dat fiind că evitase nodul mobil al ruşinoasei spînzurători, moartea prin împuşcare o considera un sfîrşit fericit şi demn; simţise probabil, dincolo de contextul moral, că un fel de justiţie supremă cere ca viaţa să-i fie curmată de oţel şi plumb.

Nu l-au omorît însă (se pare că este mai dificil să alegi moartea decît viaţa): sentinţa i-a fost comutată şi după un an petrecut cu pîine *neagră*, a pornit iarăşi pe drumul chinuitor al exilului. La începutul lui 1934, sub numele Dolski, acelaşi pe care-l avusese în perioada ultimei lui detenţii sub ţarism, îl găsim în Turgaiul abia colonizat. (N-ar trebui însă ca în această schimbare de nume să fie căutat un mesaj adresat viitorului, un semn provocator şi de îndărătnicie: Novski avea în vedere, în primul rînd, motive de ordin practic: unele din documentele sale erau pe acest nume.) În acelaşi an obţine permisiunea autorităţilor de a se stabili în şi mai îndepărtatul Aktubinsk unde, înconjurat de colonişti suspicioşi, lucrează la o fermă agricolă care cultiva sfecla de zahăr. În decembrie, sora lui obţine aprobarea să-l viziteze şi îl găseşte bolnav: Novski se plîngea de dureri la rinichi. În vremea aceea purta deja proteză dentară cu dinţii confecţionaţi din oţel inoxidabil. (E greu de spus, aşa cum afirmă doctorul Taube, că dinţii i-au fost rupţi în timpul anchetei). Novski refuză rugămintea ei de a o lăsa să încerce să obţină din partea autorităţilor permisiunea de a se muta la Moscova: nu dorea să privească lumea în ochi. « Aştepta să moară în primele ore ale dimineţii », notează ea, «care coincideau cu ora arestării lui: atunci a înţepenit, şi-a pironit ochii în uşa pe care însă n-o încuiase. După trei dimineaţa, a luat ghitara în mînă şi a cîntat încet nişte melodii necunoscute. Avea halucinaţii sonore şi i se părea că aude voci şi paşi pe coridor ». (În anii aceia, la Moscova se povestea următoarea anecdotă: « Ce mai

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

face Novski? — Bea ceai cu gem de coacăze şi cîntă la ghitară Internaţionala. — Însă ghitara e prevăzută cu surdină», adăugă un afurisit.)

E cunoscut că în iarna grea a lui 1937, Novski a fost din nou arestat şi dus într-o direcţie necunoscută. În anul următor, îi descoperim urmele în îndepărtata Insulma. Ultima scrisoare scrisă de mîna lui poartă ştampila poştei din Kema, în apropierea insulelor Solovei.

Continuarea şi sfîrşitul povestirii despre Novski provin de la Karl Fridrihovici (care, din greşeală, îl numeşte Podolski, în loc de Dolski); locul întîmplării: nordul îndepărtat, îngheţat, Norilsk.

Novski dispare din lagăr în mod misterios şi inexplicabil, se pare, în timpul uneia din acele furtuni îngrozitoare cînd paznicii din turnuri, armele şi cîinii lupi germani sînt neputincioşi. Aşteptînd să se liniştească *purga* [1], pornesc în căutarea fugarului, conduşi de instinctul feroce al cîinilor. Trei zile au aşteptat în zadar deţinuţii comanda *afară!*; trei zile, cîinii lupi furioşi şi în spume s-au zbuciumat în zgărzile lor de oţel, trăgînd după ei pe urmăritorii obosiţi prin nămeţii de zăpadă. În a patra zi, un paznic l-a descoperit în apropierea turnătoriei de metal, cu barba crescută şi semănînd cu o nălucă, încălzindu-se lîngă căldarea mare în care se depunea zgura lichidă. L-au înconjurat şi-au dat drumul cîinilor lupi. Atraşi de urletele cîinilor, deţinuţii au dat buzna înăuntru: fugarul stătea pe schelele aflate deasupra căldării, luminat de flăcări. Un paznic sîrguincios începu să se urce pe schele. Cînd s-a apropiat de el, fugarul a sărit în masa lichidă clocotită şi paznicii l-au văzut cum dispare, cum se înalţă ca un fir de fum, surd la ordine, nesupus, liber de cîinii lupi, de frig şi arşiţă, de pedeapsă şi de căinţă.

Acest om curajos a murit la 21 noiembrie 1937, la ora patru după amiază. A lăsat în urma lui cîteva ţigări şi o periuţă de dinţi.

Spre sfîrşitul lui iunie 1956, ziarul londonez *Times* care, în buna şi vechea tradiţie engleză, mai crede încă în fantome, a publicat o ştire din care reieşea că Novski a fost văzut la Moscova, în apropierea zidurilor Kremlinului. Martorii oculari l-au recunoscut după dinţii de oţel. Ştirea a fost preluată de toată presa burgheză occidentală, avidă de intrigi şi senzaţii.

În româneşte de CONSTANTIN GHIRDA

[1] Viscol — în ruseşte, în text.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MARIO VARGAS LLOSA

Elefantul și cultura

Istoricul chilian Claudio Véliz povestește că, la sosirea spaniolilor, indigenii din tribul *mapùches* aveau un sistem de credințe care ignora conceptele de îmbătrînire și moarte naturală. Decrepitudinea fizică și moartea nu puteau fi decît efectul magiei, al vrăjilor ori al armelor folosite de dușmani. Această convingere, simplă sau comodă, i-a ajutat fără îndoială pe *mapuches* să fie niște războinici foarte cruzi. Nu i-a ajutat, în schimb, să făurească o civilizație originală.

Atitudinea acestor *mapuches* e departe de a fi un caz extravagant. În realitate, este vorba de un fenomen foarte răspîndit. Să dai vina pe ceilalți — pe « celălalt » — pentru nefericirile sau defectele tale e un mijloc care a permis multor societăți și indivizi, dacă nu să scape de nenorocirile lor, cel puțin să le suporte și să aibă conștiința împăcată. Mascată de raționamente subtile, ascunsă sub retorici stufoase, această atitudine este temelia secretă a unei aberații foarte vechi, pe care veacul al XIX-lea a făcut-o respectabilă: naționalismul. Două războaie mondiale și perspectiva unui al treilea război și ultimul, care ar pune capăt omenirii, nu ne-a scăpat de el, ci mai curînd par să-l fi întărit.

Romancierul peruvian Mario Vargas Llosa este și un remarcabil eseist, autor al unuia dintre cele mai pătrunzătoare studii despre Gabriel García Márquez (*Historia de un deicidio* — Istoria unui deicid), și al unei cărți despre Flaubert (*La orgía perpetua* — Orgia perpetuă). Articolul *Elefantul și cultura* a apărut în presa peruviană la scurt timp de la întoarcerea în țară a scriitorului, după o lungă ședere în Europa, și marchează angajarea lui fermă într-o serie de acțiuni organizate de intelectualii democrați pentru a crea un climat cultural prielnic artei majore. Atacul său vizează în primul rînd cercurile oligarhice interesate în întreținerea mitomaniei unui naționalism cultural diversionist și atrofiant, poziția scriitorului putîndu-se revendica de la crezul marelui poet și revoluționar cubanez din secolul trecut, José Martí: «În planul culturii, patria este umanitatea.»

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Să rezumăm pe scurt în ce constă naționalismul în domeniul culturii. În primul rînd, în a considera ce e al tău drept valoare absolută și mai presus de orice îndoială, iar ce e străin, o nonvaloare, ceva ce amenință, sapă, sărăcește sau face să degenereze personalitatea spirituală a unei țări. Deși o asemenea teză anevoie rezistă la cea mai sumară analiză și e ușor să arătăm că argumentele ei sînt simple prejudecăți și naivități, iar pretenția ei — autarhia culturală — este ceva ireal, totuși istoria ne arată că această teză prinde ușor rădăcini și că nici măcar țările cu o veche și solidă civilizație nu sînt ferite de ea. [...] În zilele noastre, naționalismul cultural este predicat cu mai multă stridență ca oriunde și are cei mai mulți adepți în țările subdezvoltate. Apărătorii lui pornesc de la o premisă falsă, după care cultura țării lor este, asemeni bogățiilor naturale și materiilor prime aflate în subsolul ei, ceva ce trebuie protejat împotriva lăcomiei nesățioase a imperialismului și menținut stabil, intact și nepoluat, căci contaminarea lui de lucruri străine l-ar denatura și l-ar înjosi. Să lupți pentru « independență culturală », să te emancipezi de « dependența culturală față de străinătate » pentru « a dezvolta propria noastră cultură » sînt formule obișnuite în gura celor ce se proclamă progresiști în Lumea a Treia. Faptul că asemenea refrene sînt pe cît de găunoase pe atît de cacofonice nu constituie un obstacol pentru forța lor de seducție asupra multora, datorită aerului patriotic ce pare că le înconjoară (a acelui patriotism care, cum scria Borges, nu tolerează decît afirmații). Se lasă convinși de ele chiar unele medii care se cred invulnerabile la atitudinile autoritare ce le promovează.

Trebuie să combatem cu hotărîre aceste teze cărora ignoranța pe de o parte și demagogia pe de altă parte le-au deschis porțile, fiindcă ele sînt un obstacol serios pentru dezvoltarea culturală a unor țări ca a noastră. Dacă asemenea idei prosperă, nu vom avea niciodată o viață culturală bogată, creatoare și modernă, care să ne exprime în întreaga noastră diversitate și să ne dezvăluie așa cum sîntem în fața noastră înșine și în fața celorlalte popoare ale lumii. Dacă promotorii naționalismului cultural cîștigă partida și teoriile lor se transformă în politica oficială a acestui « căpcăun filantropic » — cum a numit Octavio Paz statul din zilele noastre —, rezultatul e previzibil: stagnarea noastră intelectuală și științifică și asfixia noastră artistică, eternitate într-un stadiu de minorat cultural, vor reprezenta, în ansamblul culturilor contemporane, un anacronism pitoresc, excepția folclorică de care străinii civilizați se apropie cu o disprețuitoare bunăvoință doar din sete de exotism și cu nostalgia epocilor de barbarie.

În realitate, nu există culturi «dependente » și culturi «emancipate ». Există doar culturi sărace și culturi bogate, arhaice și moderne, slabe și puternice. Dependente sînt toate, inevitabil. Au fost întotdeauna, dar mai mult ca oricînd sînt dependente acum, cînd extraordinara dezvoltare a mijloacelor de comunicare a volatilizat barierele dintre națiuni și a făcut ca toate popoarele să devină co-participante imediate și simultane la actualitate. Nici o cultură nu a apărut, nu s-a dezvoltat și n-a ajuns la plenitudine fără a se nutri din celelalte și, la rîndul ei, fără a le alimenta, într-un continuu proces de împrumuturi și donații, influențe reciproce și amestecuri, în care ar fi foarte greu să vedem ce corespunde fiecăruia. Noțiunile de «propriu » și «străin » sînt îndoielnice, ca să nu spunem absurde, în domeniul culturii. În singurul domeniu în care și-ar găsi un fundament — limba — ele se destramă cînd încercăm să le identificăm cu frontierele geografice și politice ale unei țări și să le transformăm în fundament al naționalismului cultural. De exemplu, e «proprie » sau e «străină » pentru peruvieni spaniola pe care o vorbim împreună cu alte trei sute de milioane de persoane în lume? Iar dintre vorbitorii de *quechua* din Perú, Bolivia și Ecuador — proprietarii legitimi ai limbii și tradițiilor *quechua*, ei fiind «colonizații » și «dependenții » — care ar

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

trebui să se «emancipeze» de ele? La o perplexitate identică ajungem dacă încercăm să vedem cărei naţiuni îi revine dreptul să breveteze ca fenomen autohton monologul interior. Franţei, prin Edouard Dujardin, mediocrul romancier care l-a folosit, după cît se pare, cel dintîi? Irlandei prin, celebrul monolog al lui Molly Bloom, personajul lui Joyce? Ori Statelor Unite ale Americii, unde, graţie artei lui Faulkner, a dobîndit o flexibilitate şi o somptuozitate nebănuite? Pe drumul acesta — al naţionalismului — se ajunge, în domeniul culturii, mai curînd ori mai tîrziu, la confuzie şi la nerozie.

În acest domeniu, oricît de ciudat ar părea, ce e propriu şi ce e străin se confundă, iar originalitatea nu e incompatibilă cu influenţele, ba chiar şi cu imitaţia şi chiar cu plagiatul, căci unicul mod în care o cultură poate înflori este interdependenţa strînsă cu celelate. Cine încearcă să împiedice acest proces de interdependenţă nu salvează «cultura naţională», ci o ucide.

Aş vrea să dau cîteva exemple, luate din cîmpul care-mi este mai familiar, literatura. Nu e greu de demonstrat că scriitorii latino-americani care au imprimat literaturii noastre o notă mai personală au fost, în toate cazurile, cei care au arătat mai puţine complexe de inferioritate faţă de valorile culturale străine şi s-au slujit de ele în voie şi fără cel mai mic scrupul în momentul creaţiei. Dacă poezia latino-americană modernă are o dată de naştere şi un părinte, atunci acestea sînt modernismul şi fondatorul său, Rubén Darío. E cu putinţă să concepem un poet mai «dependent» şi mai «colonizat» de modele străine decît acest nicaraguan universal? Iubirea lui nelimitată şi aproape patetică pentru simboliştii şi parnasienii francezi, cosmopolitsmul său vital, această veneraţie cu care a citit, a admirat şi a aclimatizat modelele litarare ale momentului în propria sa creaţie poetică n-au transformat această creaţie într-un fenomen epigonic, într-o «poezie subdezvoltată şi dependentă». Dimpotrivă. Utilizînd cu superbă libertate, în cadrul arsenalului culturii din timpul său, tot ce i-a sedus imaginaţia, sentimentele şi instinctul, combinînd cu o formidabilă ireverenţă aceste izvoare atît de diferite, în care se amestecau Grecia filozofilor şi autorilor de tragedii cu Franţa licenţioasă şi curtenia veacului al XVIII-lea şi cu Spania Secolului de Aur şi cu experienţa lui americană, Rubén Darío a realizat cea mai profundă revoluţie a poeziei de limbă spaniolă de la Góngora şi Quevedo, salvînd-o de academismul tradiţional în care lîncezea şi aşezînd-o din nou, ca pe vremea poeţilor spanioli din veacurile al XVI-lea şi al XVII-lea, în avangarda modernităţii.

Cazul lui Darío este semnificativ pentru aproape toţi marii artişti şi scriitori; este şi cazul lui Machado de Assis, marele scriitor brazilian, care niciodată n-ar fi scris frumoasa comedie umană a ţării sale dacă nu l-ar fi citi pe Balzac; este şi cazul lui Vallejo, în Perú, a cărui poezie a profitat de toate ismele care au agitat viaţa literară în America Latină şi în Europa între cele două războaie mondiale; şi este, în zilele noastre, şi cazul unui Octavio Paz, în Mexic, şi al unui Borges, în Argentina. Să ne oprim o clipă la acesta din urmă. Povestirile, eseurile şi poemele lui constituie, cu siguranţă, cel mai puternic impact produs în alte limbi de un autor contemporan al limbii noastre, iar influenţa lui se observă la scriitori din cele mai diverse ţări. Nimeni ca el n-a contribuit atît de mult la considerarea literaturii noastre ca o literatură creatoare de idei şi de forme originale. Ei bine, ar fi fost oare cu putinţă opera lui Borges fără «dependenţe» faţă de străinătate? Nu ne-ar duce studiul influenţelor pe care le-a primit la o extrem de variată şi fantastică geografie culturală de-a lungul şi de-a latul continentelor, limbilor şi epocilor istorice? Borges este un exemplu limpede care arată că cel mai bun mod de a îmbogăţi cu o operă originală cultura naţiunii în care te-ai născut şi limba în care scrii este să fii, sub raport cultural, un cetăţean al lumii.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

O țară își întărește și își dezvoltă cultura deschizîndu-și larg ușile și ferestrele față de toate curentele intelectuale, științifice și artistice, stimulînd libera migrație a ideilor, indiferent de unde ar veni, în așa fel încît tradiția și experiența proprie să fie mereu puse la încercare și să fie corectate, completate și îmbogățite de tradițiile și experiențele celor care, în alte țări, în alte limbi și în alte împrejurări, împărtășesc cu noi mizeriile și mărețiile aventurii umane. Numai așa, supusă acestui impact și stimulată permanent de el, cultura noastră va fi autentică, contemporană și creatoare, cel mai bun instrument al progresului nostru economic și social.

A condamna «naționalismul cultural» ca o atrofie pentru viața culturală a unei țări nu înseamnă, bineînțeles, a disprețui cîtuși de puțin tradițiile și modurile de comportare naționale sau regionale, ori a privi cu neîncredere faptul că ele slujesc, și chiar în mod primordial, unor gînditori, artiști, tehnicieni și cercetători din țară pentru propria lor creație. Înseamnă doar a cere, în domeniul culturii, aceeași libertate care trebuie să existe în domeniul politic și cel economic într-o societate democratică. Viața culturală e cu atît mai bogată cu cît e mai diversă și cu cît e mai liber și intens schimbul de idei în sînul ei.

Noi, peruanii, ne aflăm într-o situație privilegiată pentru a cunoaște aceste lucruri, căci țara noastră e un mozaic cultural în care se amestecă toate «felurile de sînge», cum a scris Arguedas: culturile prehispanice și Spania și întreg Occidentul care a venit la noi cu limba și istoria Spaniei; prezența africană, atît de vie în muzica noastră; imigrațiile asiatice și acest mănunchi de comunități amazonice cu limbile, legendele și tradițiile lor. Aceste glasuri multiple exprimă deopotrivă Perú-ul, țară plurală, și nici una dintre ele nu are mai multe drepturi decît celelalte de a-și atribui o reprezentativitate mai mare. În literatura noastră observăm o abundență asemănătoare. La fel de peruan este Martín Adám, a cărui poezie nu pare a avea o altă bază și o altă ambiție decît limbajul, ca și José María Egúren, care credea în zîne și reînvia în căsuța lui din Barranco personaje din miturile nordice, sau ca José María Arguedas, care a transfigurat în romanele sale lumea Anzilor, sau ca César Moro, care și-a scris cele mai frumoase poeme în franceză. Uneori imitînd modalități străine, alteori folclorice, tradiționalistă prin unii scriitori și avangardistă prin alții, realistă ori fantastică, hispanizantă, franțuzită, indigenistă ori nord-americanizată, în contradictoria ei personalitate, literatura noastră exprimă acest complex și multiplu adevăr care sîntem noi. Și îl exprimă fiindcă literatura noastră a avut norocul să se dezvolte cu o libertate de care n-am avut parte noi peruvienii din carne și oase. Dictatorii noștri erau atît de inculți, încît privau de libertate oamenii, dar rareori și cărțile. Aceasta aparține trecutului. Dictaturile de acum sînt ideologice și vor să domine și ideile și spiritele. De aceea se slujesc de pretexte, cum este acela al culturii naționale, care ar trebui protejată, chipurile, de infiltrările străine. Așa ceva e inacceptabil. E inacceptabil ca, pe motiv că apără cultura contra primejdiei de «desnaționalizare», guvernele să stabilească sisteme de control al gîndirii și al cuvîntului, care, în fond, nu urmăresc altceva decît să împiedice critica. E inacceptabil ca, pe motiv că apără puritatea și sănătatea ideologică a culturii, statul să-și atribuie funcția directoare a muncii intelectuale și artistice a unei țări ca a noastră. Cînd se întîmplă așa ceva, viața culturală e pusă în cămașa de forță a birocrației și se anchilozează, cufundînd societatea într-o letargie spirituală.

Pentru a asigura libertatea și diversitatea culturală e nevoie să fixăm clar funcția statului în acest domeniu. Această funcție nu poate fi alta decît de a crea condițiile cele mai prielnice pentru viața culturală și a se amesteca în ea cît mai puțin cu putință. Statul trebuie să garanteze libertatea de expresie și libera circulație a ideilor,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

să sprijine cercetarea științifică și artele, să garanteze accesul tuturor la educație și la informație.Știu că e aproappe utopic să cerem așa ceva din partea statului din zilele noastre, acest elefant atît de mare și atît de greoi, încît face ravagii la cea mai mică mișcare.

Să nu repetăm, în zilele noastre, eroarea indigenilor din tribul *mapuches*, combătînd presupuși dușmani străini fără a băga de seamă că principalele obstacole pe care le avem de învins sînt printre noi sau chiar în noi înșine. Problemele pe care le avem de înfruntat în domeniul culturii sînt prea reale și mari pentru a ne permite luxul de a crea dificultăți imaginare, cum ar fi agresiunea culturală a unor puteri străine care ar urmări să ne înjosească. Să nu cădem victime ale acestor deliruri de persecuție și ale demagogiei politicienilor inculți, care sînt convinși că totul este permis în lupta lor pentru putere și, odată ajunși sus, nu pregetă să asfixieze cultura cu dogme, pentru a termina cu contradictorii și contradicțiile, ca în *Caligula* lui Camus, Cei care propun asemenea teze se numesc pe ei înșiși, printr-una din aceste amețitoare substituiri magice ale semanticii timpului nostru, progresiști. În realitate, sînt retrograzii și obscuranțiștii contemporani, continuatorii acelei sumbre dinastii de temnicieri ai spirtutului, cum i-a numit Nietzsche, a cărei origină se pierde în noaptea intoleranței umane și ale cărei procedee funeste au fost perfecționate de inchizitorii medievali.

Pe lîngă dogmatism și lipsă de libertate, pe lîngă imixtiuni birocratice și prejudecăți restrictive, un alt pericol pîndește dezvoltarea culturii în orice societate contemporană: substituirea produsului cultural genuin cu produsul pseudo-cultural impus masiv pe piață prin marile mijloace de comunicare. Aceasta este o amenințare foarte gravă, și ar fi o neghiobie să nu-i acordăm importanța cuvenită. Adevărul e că aceste produse pseudo-culturale sînt consumate cu aviditate și oferă unei mase enorme de oameni un simulacru de viață intelectuală, tocindu-le sensibilitatea, deformîndu-le simțul valorilor artistice și anulîndu-i pentru adevărata cultură. E greu ca un cititor ale cărui gusturi literare s-au format citindu-l pe Corín Tellado să prețuiască pe Cervantes sau pe Cortázar, ori ca altul, care a a învățat tot ce știe din *Reader's Digest*, să facă efortul necesar pentru a aprofunda ceva într-un domeniu oarecare al cunoașterii, și ca mințile condiționate de publicitate să îndrăznească a gîndi pe cont propriu. Prostul gust și conformismul, platitudinea intelectuală și sărăcia artistică și morală a acestor produse pseudo-culturale afectează profund viața spirituală a unei țări. Dar e fals că aceasta ar fi o problemă impusă țărilor subdezvoltate de către cele dezvoltate. E o problemă pe care o avem de înfruntat și unii și ceilalți, care decurge din dezvoltarea tehnologică a comunicării și din dezvoltarea industriei culturale, și nici o țară din lume, bogată ori săracă, avansată ori înapoiată, n-a găsit încă vreo soluție penru ea. În culta Anglie, scriitorul cel mai citit nu este Anthony Burgess, nici Graham Greene, ci Barbara Cartland, iar teleromanele care plac atît de mult publicului francez sînt la fel de proaste ca și cele mexicane și nord-americane. Soluția acestei probleme nu constă, bineînțeles, în stabilirea unei cenzuri care să interzică produsele pseudo-culturale și să permită doar apariția celor culturale. Cenzura nu este niciodată o soluție, sau, mai bine zis, este cea mai proastă soluție, căci întotdeauna aduce cu sine rele mai grave decît cele pe care pretinde că le înlătură. Libertatea care, și în acest domeniu, este cea mai bună opțiune, are un preț ce trebuie plătit. Extraordinara dezvoltare a mijloacelor de comunicare a făcut cu putință ca, în epoca noastră, cultura, care în trecut a fost, cel puțin în formele ei cele mai complexe și elevate, apanajul unei minorități, să se democratizeze și să poată ajunge, pentru prima dată în istorie, la imensele majorități ale populației. Aceasta e o posibilitate care trebuie să ne entuziasmeze. Pentru prima dată există condițiile tehnice pentru a face cultura

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

să devină cu adevărat populară. În mod paradoxal, tocmai această minunată posibilitate favorizează apariția și succesul industriei produselor semiculturale. Dar să nu confundăm efectul cu cauza. Mijloacele de comunicare în masă nu sînt vinovate pentru folosirea lor mediocră sau greșită. Obligația noastră e să le cucerim pentru cultura adevărată, ridicînd prin educație și informație, nivelul publicului, făcîndu-l din ce în ce mai exigent și mai critic, și cerînd fără încetare celor ce controlează mijloacele — statului și întreprinderile particulare — o mai mare responsabilitate și un criteriu etic mai pronunțat în folosirea lor. Dar în primul rînd intelectualilor, tehnicienilor, artiștilor și oamenilor de știință, tuturor producătorilor de bunuri culturale în toate domeniile, le revine o sarcină îndrăzneață și formidabilă: să-și asume timpul nostru, să înțeleagă că viața culturală nu poate fi astăzi, cum a fost ieri, o activitate de catacombe, de clerici închiși în mînăstiri ori academii, ci trebuie să fie o activitate la care să poată avea acces cît mai mulți oameni. Aceasta cere o schimbare a întregului sistem cultural, de la o schimbare de psihologie din partea producătorului individual, o schimbare de difuziune și a mijloacelor de promovare a produselor culturale, o schimbare cu consecințe greu de prevăzut. Bătălia va fi lungă și dificilă fără îndoială, dar perspectiva binefacerilor pe care le-ar aduce triumful ar trebui să ne dea forța morală și curajul de a o purta pînă la capăt; cu alte cuvinte, s-ar deschide în fața noastră o lume în care, așa cum dorea Lautréamont pentru poezie, cultura să fie în sfîrșit a tuturor, făcută de toți și pentru toți.

Lima, noiembrie 1981

În românește de ANDREI IONESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CHRISTA WOLF

MIHAI ISBĂȘESCU

Explozie în cotidian

În amplul, variatul cor al literaturii germane din ultimele decenii, glasul *Christei Wolf* a răsunat cu un timbru special, puternic, ireductibil, unind o limpezime sibilină și o luciditate critică neîncovoiată.

Născută la 18 martie 1929 la Landberg/Warthe (azi Górzow Wielkopolski în R.P. Polonia), Christa Wolf s-a stabilit în 1945 în Mecklenburg, a studiat germanistica la Jena și Leipzig (între 1949—1953) apoi a activat la Berlin unde a fost colaboratoare științifică în cadrul Uniunii Scriitorilor din RDG, lectoră și redactoare la revista « Neue Deutsche Literatur » și la editura « Neues Leben »; după cîțiva ani petrecuți în continuare la Halle, s-a mutat în 1962, ca scriitoare liber-profesionistă, la Klein-Machnow lîngă Berlin, împreună cu soțul ei, cunoscutul germanist și eseist Gerhard Wolf; iar din 1976 locuiește în Berlinul răsăritean. După un debut fără mare ecou cu oarecum schematica *Nuvela Moscovită (Moskauer Novelle*, 1961), talentul ei excepțional de povestitoare și romancieră a propulsat-o cu a doua carte publicată, *Cerul împărțit (Der geteilte Himmel*, 1963, filmată în 1964), în fruntea scriitoarelor contemporane din țările de limbă germană; loc pe care îl deține pînă astăzi și care i-a fost confirmat de nenumăratele distincții și premii literare acordate întretimp: membră a Uniunii Scriitorilor din R.D.G. (din 1955), a Centrului PEN din RDG (din 1965), a Academiei de Arte din R.D.G. (din 1974), laureată între altele cu Premiul de Stat Heinrich Mann (Berlin — RDG 1963), Premiul literar al orașului Bremen (1977), Premiul Georg Büchner (Darmstadt 1980), Premiul Memorial Schiller (Stuttgart 1983), Premiul de stat al Austriei pentru literatură europeană (1984) ș.a.

Privindu-i fotografia, te impresionează chipul ei odihnitor, echilibrat în sine, reflectînd robustețe sufletească, cu un zîmbet abia schițat, de scepticism, decepție sau visare, o modestie ferită de vanitate, de acel orgoliu care sfîrșește prin a se

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

autoconstrui ca mit. Un chip, un caracter și un talent care au făcut pe unii critici să afirme că, în ciuda inteligenței și înțelepciunii ei, Christa Wolf « nu este o intelectuală », ci « o scriitoare care mai crede în posibilitățile expresive ale limbii și trăiește din aceasta, situîndu-se mai aproape de vremea ei », decît mulți alți colegi de breaslă contemporani. Și, într-adevăr, Christa Wolf intuiește cu sensibilitate de seismograf oscilațiile vieții sociale, economice și politice ale lumii și ale celor două state germane, le transpune literar dincolo de schemă, cu o acuitate și îndrăzneală care au produs nenumărate discuții, rareori reprobative, în jurul mai fiecăreia din cărțile ei; pînă la urmă, s-au impus ca reale, obiectiv probante și verificabile, dar totodată pline de o pătrundere vizionară.
efecte. O pătrundere care explică, într-un fel, și justifică voluptatea cu care a scris *Casandra* (1983) și s-a identificat cu personajul, pînă la punctul ca, după un prim paragraf rostit de naratoarea evenimentelor, aceasta să cedeze, în cel de-al doilea paragraf, rolul de-a relata însăși eroinei romanului. O confruntare electivă și organică, din care țîșnesc scîntei și lumini menite să contribuie la descifrarea personalității și tîlcului autoarei, care ne apare ca o Casandră, dar nu cernit-pesimistă precum în versiunea homerică a cruntului episod troian, ci optimistă și încrezătoare în viitorul cetății ei și al omenirii.

Literatura Christei Wolf se structurează pe adevărul trăit, pe amintirile copilăriei sub spectrul războiului și al dezrădăcinării refugiului, pe realitatea lăuntrică a unui limbaj împletit din cotidian și literar, capabil să exprime, să elucideze și să apere un sistem de gîndire propriu, întemeiat pe un fond de idei și reflecții autentic și valabil, în stare să reziste îndoielilor interioare și relativizărilor din exterior.

Ascensiunea pe verticală spre un zenit al valorilor și consacrării, care avea să rămînă stabil și constant, i-a prilejuit-o mult discutata, apoi unanim apreciata — în țările de limbă germană și în cadrul literaturii europene — povestire-roman *Cerul împărțit*, în care autoarea impune magistral tehnica narativă ce-i este specifică: alternarea planurilor temporale și a perspectivei narative într-o viziune apropiată celei dintr-o suită de secvențe cinematografice. O poveste de iubire între studenta Rita Seidel și chimistul Manfred Herfurth, petrecută la începutul anilor '60 în R.D.G., în condițiile marilor și rapidelor progrese sociale și economice acceptate cu convingere de amîndoi și prielnice atît unuia cît și celuilalt. Sfera trăirilor intime în această reeditare a nemuritorului cuplu shakespearean de îndrăgostiți se împletește organic, sub o stea fastă pînă la un punct, cu procesul marilor transformări sociale. Dar viața infinit de complexă cu imperative și servitudini profesionale, sociale, familiale și istorice, și nu le uităm pe cele psihice, acționează necontenit, clipă de clipă, prin șocuri, eroziuni, experiențe generatoare de îndoieli și șovăieli. În ciuda convingerilor intime, Manfred alege partea cealaltă a cerului împărțit. Rita, mai călită de experiența acumulată în anii desrădăcinării și în practica profesională din timpul anilor de studii, într-o brigadă fruntașă dintr-o fabrică de vagoane de tren, nu poate găsi favorabil schimbul, atunci cînd se duce, încă nehotărîtă, să-și viziteze logodnicul stabilit deja în Berlinul de Vest. Revine, nu atît din convingere, în mediul și printre prietenii ei, la fel de nefericită și nedumerită, ca și iubitul rămas dincolo, și întrebîndu-se amîndoi de ce niște sentimente umane autentice trebuie să se zdrobească de oprelești exterioare artificiale, oricît ar fi ele de justificate sau justificatebile.

A doua mare carte, publicată după stabilirea temporară la Halle, este *Reflecții asupra Christei T* (*Nachdenken über Christa T*, 1968). Acțiunea — povestea vieții unei tinere femei, fire sensibilă, complicată și retractilă, mamă a trei copii și bolnavă incurabilă care moare la 35 ani — este relatată de o naratoare cvasi-insesiza-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

bilă, care o reconstituie dintr-un mozaic de materiale eterogene; nu ca poveste a unei vieţi şi morţi adevărate, ci ca reconstruire ipotetic-reală a unei personalităţi problematice, din amintiri, presupuneri şi deducţii, din documente si citate, din scrisori sau jurnale personale, din expertize şi investigaţii ulterioare, ca şi din confruntarea constatărilor şi experienţelor ulterioare cu gîndurile şi reflecţiile personale ale narateorei şi investigatoarei: totul într-un fel de încercare de-a face lumină în confruntarea cu propriile gînduri şi frămîntări.

Şi aici înţelegi că naratoarea, romanciera şi eseista Christa Wolf găseşte rolul scrisului în confruntarea activă, optimistă şi constructiv-critică, în căutarea unei corelări a experienţei personale şi a realităţii istorice obiective într-o autenticitate subiectivă, personală.

La trei ani după *Christa T*, apare un volum de eseuri *A citi şi a scrie* (1971, revăzut şi dezvoltat în 1973), în care cristalizează reflecţiile şi concluziile proprii din anii '70 în legătură cu funcţia şi structura literaturii, o sinteză retrospectivă care a jucat un rol de seamă în configurarea eseisticii cu implicaţii teoretice literare din R.D.G.

Între 1969 şi 1973 scrie cîteva naraţiuni, grupate sub titlul *Unter den Linden* (*Bulevardul Unter den Linden*, 1974), în care valorifică ostentativ elemente stilistice fantastice, ca un reflex al neoreceptării şi revalorificării noţiunii şi elementelor romantice recent redescoperite în R.D.G.

Un roman autobiografic, mai palid, *Model de copilărie* (*Kindheitsmuster*, 1976), încearcă încă o dată confruntarea postumă cu anii nazismului, dar nu ca o simplă răfuială cu trecutul, ci mai mult ca o punere în paralel a prezentului cu aura sentimental-iraţională ce nimbează reminiscenţele romantizate ale trecutului, ale anilor şi personajului copilăriei, la care generaţia tînără — fiica ei de cincisprezece ani care o însoţeşte într-o călătorie geografică reală, prin peisajul copilăriei — nu mai reacţionează în spiritul aşteptărilor ei; trecutul nu mai interesează generaţia nouă orientată spre prezent şi viitor (*Unde-i copilul care-am fost,/ Mai dăinuie în mine sau s-a stins?/ . . . De ce nu am murit atunci,/ Cînd a murit copilăria mea?/ . . . Şi cînd citeşte fluturele, oare,/ Ce-i scris pe aripile lui în zbor?* Pablo Neruda, *Cartea întrebărilor*).

Povestirea *Nicăieri, niciunde* (*Kein Ort, Nirgends*, 1979), inspirată de moda revalorificării epocii romantice, evocă tematic — într-o întîlnire fictivă a doi scriitori îngemănaţi prin sinucidere: celebrul Kleist şi poeta ignorată Caroline von Günderode — împiedicarea neantizatoare a scrisului menit să intervină fertil şi îndrumător în contemporaneitate. O tematică ce revine, în alt cadru şi cu alte valenţe, şi în povestirea *Casandra*, unde vizionara profestică stă sub blestemul de-a fi nevoită să vestească un adevăr care nu se bucură de încrederea celor cărora le este destinat

Ideea a fost sugerată de priveliştea Porţii Leilor în palatul din Mycene, pe care vizionara troiană, pradă de război a tragic faimosului Agamemnon, a mai apucat s-o vadă cu puţin înaintea supliciului ce i-a pus capăt vieţii. Tema centrală, care revine în multe din scrierile Christei Wolf, abordează două idei fundamentale: problema obsedantă a naşterii şi proliferării fascismului, în toate variantele lui de-a lungul mileniilor, şi a influenţei lui irezistibile asupra individului, precum şi problema convieţuirii paşnice a oamenilor, cu corolarul ei; limitele dezvoltării şi posibilităţilor îngăduite individului în contextul vieţii contemporane, în contextul unor reflecţii despre funcţia limbii şi a literaturii în configurarea vieţii umanităţii.

Temă şi reflecţii ce revin, dezvoltate cu variaţii, şi în *Accident* (*Störfall*, 1986), unde sînt corelate cu dezastrul de la Cernobîl şi ilustrate, pe diverse planuri şi prin diferite întîmplări aparent insignifiante şi fără vreo legătură între ele, dar sus-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

citînd noi perspective şi consideraţii asupra generaţiei umane actuale şi a celor viitoare. La prima impresie, mărunte şi anodine, rezonanţa şi reacţiile umane la VESTEA înspăimîntătorului accident şi a nu mai puţin înspăimîntătoarelor consecinţe posibile — căci nimeni nu ştie nimic precis — acoperă cele mai variate ipostaze ale existenţei individuale şi colective. VESTEA se aşterne răscolitor peste o multitudine de preocupări cotidiene strict personale. Naratoarea — în mod evident autoarea, care include în naraţiune şi unele secvenţe şi reacţii personale ori ale propriei familii — împleteşte relatarea unor situaţii străine, cu propriile ei trăiri, probleme şi reflecţii, totul încadrat în viaţa de rutină cotidiană a unei sătuc din Mecklenburg. În ziua respectivă, fratele naratoarei trebuie să fie supus, într-un mare oraş îndepărtat, unei grele operaţii pe creier. În aceeaşi zi, vizitatori veniţi din alte părţi ale ţării caută reînvierea şi confirmarea topografică a unor trăiri tragice din timpul războiului şi al refugiului. Tot în aceeaşi zi, un bătrîn vecin al naratoarei, care îi povestea de obicei amintiri răscolitoare din cele două războaie mondiale şi impresii asupra oamenilor deveniţi fiare sub presiunea luptelor, a fricii şi a lăcomiei, cerea cu împrumut un sac de cartofi pentru a-şi însămînţa ogorul, tocmai cînd se recomanda sistarea oricăror lucrări agricole şi evitarea oricărui consum de legume din grădină. Şi toate acestea suprapuse peste preocupările şi grijile naratoarei, peste telefoanele date pentru a afla noutăţi despre operaţia fratelui, peste convorbirile obişnuite cu cele două fiice ale sale, locuind în alte localităţi, pentru a afla cum au reacţionat la primirea VEŞTII şi cum s-au comportat nepoţii, şi totodată pentru a discuta probleme esenţiale ridicate de noua situaţie.

Voind a ilustra această varietate de viaţă cotidiană care trebuie să-şi urmeze cursul chiar şi după ce s-a aflat VESTEA, precum şi diversitatea reacţiilor şi goana învălmăşită a gîndurilor şi reflecţiilor, redăm în limba română cîteva pasaje semnficative, apte să evoce atît fresca social-umană cu preocupările ei, cît şi cursul şi profunzimea frămîntărilor psiho-spirituale ale autoarei.

La Tîrgul de carte de la Leipzig din primăvara 1989, a fost lansată o nouă carte a Christei Wolf *Episod de vară* (*Sommerstück*). În ea autoarea povesteşte o vară frumoasă, petrecută cu două prietene şi colege de breaslă (Sarah Kirsch şi de timpuri, în 1977, decedata Maxie Wander) într-o casă de ţară din Mecklemburg, la căldura amiciţiei, cu euforie speranţelor împărtăşite, sub impulsul nerăbdării de-a explora căi noi ce se conturează pe firmamentul literar. Dar aşa cum vara cedează locul toamnei, aparenţele s-au transformat şi ele în realităţi stringente care mătură visele şi utopiile din cale; marcată de moarte, despărţire, incendiu, nostalgia prieteniei nu mai este ce-a fost, rămîn doar amintirea şi dorinţa de-a o păstra vie: « Ştiam că vrem să fim împreună . S-a întîmplat să ne întrebăm ce amontiri vom păstra din anii aceştia, pe care să le povestim cîndva altora şi nouă înşine. Dar nu credeam cu adevărat că timpul ne este măsurat. Astăzi ştim că miracolul nu putea să dureze, farmecul care ne lega pe unele de altele şi totodată de viaţă s-a destrămat-o frază, o expresie, o părere care ne reuneau laolaltă. Dispariţia lor a făcut din noi nişte străini, liberi de a pleca sau de-a rămîne locului: astăzi parcă nu resimţim nostalgie mai intensă, mai dureroasă decît aceea de-a păstra vii în noi zilele şi nopţile acelei veri ».

mai 1989

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CHRISTA WOLF

Accident

Relatări din cursul unei zile

Legătura dintre ucidere şi invenţie nu ne-a părăsit niciodată. Amîndouă se trag din lucrarea pămîntului şi din civilizaţie.

CARL SAGAN

Mult căutata verigă intermediară dintre animal şi omul cu adevărat uman, sîntem noi.

KONRAD LORENZ

Într-o zi, despre care nu pot scrie la forma prezentului, vor fi fost înfloriţi cireşii Voi fi evitat să gîndesc: « explodat »; cireşii au explodat aşa cum, cu un înainte, fără să mă fi gîndit la altceva, am putut s-o spun. Verdele explodează: nicicînd n-ar fi fost o asemenea propoziţie mai corespunzătoare fenomenului natural decît anul acesta, dată fiind căldura intensă a primăverii după lunga iarnă ce nu se mai sfîrşea. Despre avertismentele puse în circulaţie mult mai tîrziu, de-a nu mînca fructe a căror înflorire a căzut în acele zile, încă nu ştiam nimic în acea dimineaţă cînd a trebuit să mă necăjeasc, ca în fiecare dimineaţă, de bîntuirea găinilor vecinului pe gazonul nostru de iarbă proaspăt semănată. Găini: leghorn albe. Cel mai bun lucru ce se poate spune despre ele este că, la bătaia mea din palme şi la ţîstuitul meu, chiar dacă au reacţionat zăpăcite, oricum cele mai multe dintre ele au fugit speriate în direcţia proprietăţii vecine. Ouăle voastre, am gîndit eu, răutăcioasă, le veţi putea păstra, probabil, pentru voi însevă. Iar acelei instanţe care a început de timpuriu să mă privească dintr-un viitor foarte îndepărtat — o privire, nimic altceva — i-am dat de înţeles că de-acum înainte nu mă voi mai simţi legată de nimic. Liberă să fac şi, mai ales, să nu fac ceea ce-mi place. Acel ţel dintr-un viitor foarte îndepărtat, către care, pînă acum, s-au îndreptat toate liniile, a fost aruncat în aer, era cît pe ce să se prefacă în cenuşe împreună cu materialul fisionabil din carcasa unui reactor.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ora şapte. Acolo unde eşti acum, frate, munca începe punctual. Injecţia calmantă ţi-o vor fi făcut-o deja acum o jumătate de oră. Apoi te-au împins cu căruciorul din staţia de pregătire în sala de operaţii. O situaţie ca a ta trece cu prioritate sub cuţit. Acum simţi, aşa îmi închipui, o rotire nu tocmai neplăcută în capul tău tuns la piele. Totul este făcut în aşa fel încît să nu poţi zămisli nici un gînd precis, nici simţi vreun sentiment prea limpede, ca de pildă teama. Totul merge bine, acesta este mesajul pe care ţi-l transmit ca un fascicol de raze energetic, înainte ca ei să te transpună în somnul narcozei. Îl recepţionezi? Totul merge bine. Acum, cu ochiul meu interior, îmi imaginez capul tău, caut punctul cel mai vulnerabil prin care gîndul meu să poată răzbate, pentru a ajunge în creierul pe care îl vor dezgoli îndată. Totul merge bine.

Întrucît nu poţi întreba, îţi explic: tipul de raze, dragă frate, despre care vorbesc, cu siguranţă că nu este primejdios. Într-un mod necunoscut mie, el străbate straturile de aer infestate fără a se molipsi. Termenul de specialitate este: contamina. (În timp ce tu dormi, frate, eu învăţ cuvinte noi.) Steril, garantat steril, ele ajung în sala de operaţie, la trupul tău întins fără cunoştinţă, neajutorat, îl palpează, ajungînd să-l cunoască în frînturi de secundă. L-ar cunoaşte chiar dacă ai fi şi mai puternic desfigurat, decît pretinzi tu că eşti. Fără efort, ele străbat apărarea densă a inconştienţei tale în căutarea miezului incandescent care pulsează. Într-un fel care trece dincolo de posibilităţile limbii, razele vin acum în ajutorul forţelor tale care slăbesc necontenit. Poţi să te bazezi pe asta, doar aşa ne-am înţeles. Contează că —

Nu vom fi fost nepregătiţi, ci totuşi complect neinformaţi, înainte de-a primi *Vestea*. Nu aveam parcă impresia că am recunoaşte-o? Da — am auzit eu o persoană gîndind în lăuntrul meu — de ce totdeauna doar pescarii japonezi. De ce nu o dată şi noi.

Păsările şi testul

Uşuratecă şi fără griji, am lăsat apa să curgă din plin pe mine la duş. Fiecare dintre nenumăraţii experţi, care răsar acum ca ciupercile din pămînt (ciuperci !, necomestibile în acest sezon !), a declarat apa freatică pentru încă multă, multă vreme — de rîndul acesta poate deloc — nepericlitată. *Într-un pîrîu limpede*. Este ceva nepermis să cînţi în timplu duşului. În plus, îngreunează receptarea informaţiilor din micul aparat radio Sanyo, în cursul cărora VESTEA este reconvertită şi amănunţită. Capriciosul păstrăv. Peşte de acumulare a produselor de dezagregare radioactivă. Indiferent căruia din partidele în care se scindează în mod previzibil opinia publică a aparţinut şi dacă a fost optimist sau pesimist, expertul a spus: nu, în nici un caz miezul reactorului nu se va topi; sau: totuşi da, totuşi, totuşi, nici acest lucru nu poate fi cîtuşi de puţin exclus. Atunci ne-am fi putut aştepta la acel fenomen pe care umorul oamenilor de ştiinţă l-a botezat atît de plastic «sindromul chinez». Cîtă vreme focul n-a fost stins — şi focurile de grafit, frate, asta probabil că n-o ştii, sînt pe atît de incredibil de greu de stins, pe cît de greu pot lua naştere, din cîte ne-a învăţat experienţa —, cîtă vreme reacţia în lanţ continuă, miezul reactorului poate să rămînă activ şi să treacă, topind totul, prin centrul pămîntului, pînă cînd, desigur transformat, dar încă radiind, să iasă din nou la iveală la antipozi. Îţi mai aminteşti, frate, de groapa adîncă pe care am săpat-o amîndoi în colina de nisip din faţa casei noastre şi în care am cufundat o sticlă de bere plină de acid clorhidric, bine prevăzută cu etichete avertizatoare, despre care credeam că îşi va croi drum prin coroziune pînă la antipozi! Îţi mai aminteşti de scrisoarea învelită impermeabil în celofan, pe care o legasem de gîtul sticlei?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

De conţinutul ei? Fraţilor şi surorilor — astfel ne adresam celor de la antipozi şi îi rugam insistent să ne confirme primirea mesajului nostru în sticlă, la adresa noastră, pe care fireşte că o şi indicam.

Eram pur şi simplu recunoscători cînd puteam să ne imaginăm ceva concret. Ideea, dacă nu trebuia să ne scuzăm din timp faţă de cei de la antipozi, n-am putut-o însă urmări mai departe deoarece a trebuit să ascult întrebarea pusă de un crainic de la radio unui expert, pare-se mai tînăr, care venise binevoitor la el în studio: ce ar face el cu copiii săi, presupunînd că-i are. Avea copii şi — a spus el — îi recomandase soţiei sale să nu le dea astăzi copiilor lapte proaspăt şi nici spanac sau salată verde. Şi, preventiv, să nu se ducă în parc ori să se joace cu ei la lada de nisip. Atunci, în timp ce presam pasta de dinţi pe periuţa de dinţi, am auzit pe cineva spunînd: aşadar, atît de departe a trebuit să se ajungă.

Cea care vorbea am fost chiar eu. Testul, cît timp pot sta singură fără să încep să vorbesc cu mine însămi, a dat la iveală încă din a treia zi primele frînturi de monolog cu glas tare, de tipul: aşa, acum mai termin de spălat rufele, dar după aceea gata ! Azi a fost a cincea zi în condiţii înăsprite, şi iată că am început să mă adresez unor persoane inexistente: v-ar conveni asta, nu-i aşa ! — [...]

Cerul a fost în ziua aceea fără nori. (De ce, tocmai, m-am gîndit la « timp mort »?) *La umbra-ţi răcoroasă/Pe pajiştile moi/Şedere mult plăcută* ... Cîntece care nu mai mi-au venit în minte de ani, decenii de-a rîndul. Acelei instanţe, care şi-a aruncat privirea critică asupra tuturor lucrurilor pe care le-am consumat, i-am comunicat că ouăle din frigiderul meu s-au înfiripat în trupul găinilor înainte de accident, că au fost hrănite cu iarbă neiradiată, cu grăunţe neiradiate, şi au fost livrate direct pentru consum şi de aceea nu poartă ştampilă şi sînt garantat proaspete. Dar, fireşte, nici prea proaspete, nu chiar de ieri.

O cer, azur strălucitor

După ce legi anume, cît de repede se răspîndeşte radioactivitatea în cazul cel mai favorabil şi în cel mai nefavorabil. Favorabil pentru cine? Şi oare le-ar ajuta celor ce locuiesc în imediata apropiere a locului unde a izbucnit, dacă, favorizată de vînt, ea s-ar extinde? Dacă ar urca în straturile superioare ale atmosferei şi ar porni-o la drum ca un nor invizibil? Pe vremea bunicii mele, oamenii nu-şi puteau imagina prin cuvîntul « nor » nimic altceva decît aburi de apă condensaţi. Albi, pe cît posibil o alcătuire pe cer mai mult sau mai puţin frumos configurată, stimulînd fantezia. *Nori ce gonesc, navigatorii văzduhului/. . . Cine colindă cu voi, plutind prin înalturi* ... Acela ar ajunge altundeva. Comentar al bunicii care n-ar fi călătorit niciodată dacă n-ar fi fost evacuată. De ce, frate, sîntem atît de bolnavi de dorul mişcării? [...]

Operaţia — mi-au spus — poate dura trei pînă la patru ore. Abia două ore au trecut şi acum începe să devină obositor, frate, o simţim şi noi. Oare ţie cum îţi trece timpul? Ce distanţă ai parcurs, pe ce teren, în timp ce eu am făcut cel patru — cinci sute de paşi de la poştă pînă acasă la noi. Acum s-a întîmplat ceva, care m-a determinat să mă opresc locului. Ei, frate. Ce este? Te laşi în voia soartei? Acu 'te poftesc să mă asculţi bine. Sîntem în anul una mie nouă sute optzeci şi şase. Tu ai cincizeci şi trei de ani. Ceea ce noi numim viaţă n-a ajuns încă nici pe de parte la capăt. La dracu' ! nu există în tine doar aceste celule tîmpite şi sătule de viaţă care, plictisindu-se de moarte şi condamnate la o veşnică reproducere, nu pot face altceva decît: să formeze tumori. Mai există acolo încă milioane, dar ce spun !, — miliarde

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de celule — n-ai vrea să nu-ţi întorci capul într-o parte, nu cu gestul ăsta, şi în nici un caz azi ! — miliarde de celule, spun, pline de viaţă, da, deosebit de agile, în complicata structură a creierului tău, nespus de curioase, care ar vrea să trăiască şi ele ceva şi pe care nu le poţi lăsa baltă chiar aşa, cu una cu două, şi să le sorteşti pieirii, numai pentru că la un moment dat ţie ţi-e perfect egal, vreme de cinci minute, ce se întîmplă cu tine. Ostenit de moarte, frate drag? Atît de nenorocit încît preferi moartea? De obicei nu înclini spre exagerări. Numai pentru că eşti sub narcoză te gîndeşti că ai putea s-o ştergi pe furiş? Că n-o să observe nimeni? S-ar putea şi ca nervul vieţii să-ţi fie oarecum fragil. Pentru asta a fost construit, doară, acest circuit secundar; două cusături ţin mai bine decît una — ar spune mama noastră. (Ia să fii tu atentă la fratele tău mai mic !) Dar trebuie totuşi să te ţii tare. Nu te lăsa ! Aşa, e bine. Am trecut hopul. Te rog nu mai repeta figura asta încă o dată. Este împotriva învoielii noastre.

Pariem că aparatele n-au oscilat cîtuşi de puţin? Că nici măcar n-au tresărit? Instrumente grosolane. Dar după ce altceva să se orienteze chirurgii? Nervul optic, pretind ei, care din păcate trece prin imediata apropiere a cîmpului operaţiei, îl vor avea tot timpul perfect sub control. Nici un comentar. Sau poate trebuie să ne imaginăm nervul optic de grosimea unui fir de aţă, din cea cu care la noi acasă se coseau nasturii? Nu, au spus ei, după cum mi-ai povestit tu, pentru nervul optic nu există nici o primejdie acută. Nici un cuvînt mai mult despre nervul optic, nici măcar un gînd. Cum să ştiu eu cu ce simţ sau cu ce simţuri înregistrezi tu, poate, tot ceea ce eu îmi imaginez oricît de într-ascuns. Văzul, auzul, mirosul, pipăitul, — astea să fie totul? Dar cine poate crede aşa ceva ! că doar nu vom fi fost trimişi cîndva la drum atît de insensibili. Chiar dacă dorinţa de-a avea inclus în noi un contor Geiger ar putea părea îndrăzneaţă, ba chiar umoristică. Cine ar fi putut prevedea cu atîtea milioane de ani în urmă că tocmai acesta ar putea ameliora cîndva şansele noastre de supravieţuire ca specie —

cu toate că, pe de altă parte, n-aş fi vrut neapărat să ştiu cum s-ar fi comportat astăzi pe scala unui contor Geiger pajiştea de un verde intens din faţa casei. Dar cele cîteva foi de păpădie, cele mai mici şi mai fragede, pe care le-am cules azi în trecere, din obişnuinţă, pentru a le mînca la prînz ca salată la fel ca în toate zilele, am preferat pînă la urmă să le arunc. În plus, radioul mic ca şi cel mare, care erau reglate pe diferite posturi, au transmis unanim la fiecare oră fixă: nimic verde, nici un fel de lapte pentru copii. Un nou nume pentru primejdie este pus în circulaţie: iod 131. Glanda tiroidă — aşa s-a constatat — este aşadar organul nostru cel mai sensibil la acumularea iodului radioactiv. Oamenii care prevăd chiar şi cele mai improbabile desfăşurări au cumpărat, cu începere de ieri, toate pastilele de iod aflate în oraşul de reşedinţă al unuia din posturile emiţătoare. Acest lucru, aşa mi s-a spus, nu este nici necesar, nici recomandabil. De fapt acest iod normal blochează glanda tiroidă faţă de celălalt, dar . . .

S-a dus smalţul de pe planeta noastră, nu-i aşa? mi-a spus prietena [la telefon]. Propoziţia aceasta s-a vîrît înaintea filelor de pe masa mea de lucru, de care m-apropiasem de probă, gîndindu-mă la acei invidiaţi tovarăşi de breaslă care — cu moartea, distrugerea, pieirea şi ameninţările de tot felul în jurul lor — şi-au continuat neabătut rîndul pe care îl începuseră cîndva, scriind, ca să-l ducă, obsedaţi de cuvînt, mai departe spre un ţel, faţă de care distanţa despărţitoare nu se micşorează niciodată. M-am aşezat pe scaunul meu turnant am aruncat o privire peste foi, am citit ici-colo cîte o frază şi am constatat că mă lasă rece. Ele, sau eu, sau amîndouă ne schimbaserăm; şi a trebuit să mă gîndesc la anumite documente în care abia sub acţiunea unei tratări chimice apare scrisul secret, în timp ce textul iniţial, în mod

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

intenționat insignifiant, se dovedește un simplu pretext. Sub influența iradierii, am văzut scrisul de pe paginile mele pălind, chiar dispărînd pe cît posibil, și a rămas încă incert faptul dacă un subtext durabil avea să se contureze cîndva printre rînduri. Am făcut o nouă experiență cu un soi de libertate malignă. Am trăit faptul că există atît libertatea de a anula orice ascultare, cît și aceea pe care o datorez față de obligațiile autoimpuse. Pentru prima oară am considerat posibil ca și acest fel de obligații să se poată descompune și mi-a apărut limpede că nici o obișnuință nu este destul de puternică pentru a-i putea lua locul. Ah! Cu cîtă bucurie aș continua să mă mișc în direcția unui țel față de care distanța despărțitoare să nu se micșoreze niciodată.

Dar cum aș putea merge fără nici un țel?! [...]

În secolul nostru să existe doar un perete subțire ca o membrană între fantezia tehnică gîndită și realizarea ei?

Totuși, nu din materialul acesta sînt făcute păcatele pe care noi, eu, ar trebui să ni le reproșăm. Nu prea multe — ci prea puține am spus, iar puținul prea șovăelnic și prea tîrziu. Și de ce? Din motive banale. Din nesiguranță. Din teamă. Din lipsă de speranțe. Și, oricît de ciudată ar părea afirmația: și din speranță. O speranță înșelătoare, care produce același rezultat ca și disperarea paralizantă.

Legătura dintre ucidere și inventare nu ne-a părăsit din vremurile lucrării pămîntului, așa citesc în carte. Cain, agricultor și inventator? Întemeietorul civilizației?

Este greu oare să infirmi ipoteza cum că omul însuși a fost prin lupta contra semenilor săi, prin stîrpirea grupurilor inferioare, instrumentul cel mai important al selecției care a determinat o rapidă dezvoltare continuă a creierului? Acei mutanți, ale căror agresiuni se îndreaptă nestăvilit împotriva semenilor de specie (la cele mai multe specii de animale selectați defavorabil), duc în cazul «regelui animalelor» — relativ superior altor adversari prin inteligență — la o evoluție în continuare? Ucidere în cadrul propriei specii pentru a evita suprapopularea? Uciderea limitată, suportabilă biologic? Astfel și-a devenit omul sieși dușman?

Am pus cartea de-o parte și am luat o revistă. În ea un articol pe care cineva mi-a recomandat să-l citesc, nu fără a-mi insufla și teamă de el. Cineva care nici măcar nu este azi aici, tocmai astăzi cînd s-ar fi cuvenit să fie: care, în schimb, se află în regiuni depărtate unde întîmplător — pare-se — este supus unei iradieri mai intense, o dovadă că în zilele noastre trebuie să evităm pe cît posibil chiar și separațiile de scurtă durată. Pe care așadar m-am înfuriat, dar nu am vrut totuși să-l chem la telefon, pentru ca vocea mea, pe care nu mi-aș putea-o preface așa încît el să nu distingă numaidecît vibrația ascunsă, să nu-l neliniștească cumva. (De patru ori «nu» într-o frază!) Cu asta se alegea el pentru faptul că acum, neocrotită și încă furioasă, aveam să citesc, așadar, singură acest articol, într-un acces de proastă dispoziție sau de masochism, deoarece deja titlul lui era destul de încurajator: *Savanții de la «Star Wars»*. Teama de acest articol s-a dovedit foarte repede întemeiată, firește că apoi s-a transpus asupra tinerilor oameni de știință despre care era vorba și care erau numiți în limba lor maternă *starwarriors*. Un cuvînt care a declanșat în mine un semnal pe care aș fi putut încă să-l ignorez. Oameni foarte tineri și superior dotați care — mînați, mă tem, de hiperactivitatea anumitor centri ai creierului lor — nu s-au juruit diavolului (Ah, frate! Bătrînul și bunul diavol! De-ar mai exista încă!), ci fascinației unei probleme tehnice. Abia încetul cu încetul — cînd, urmărind descrierea, mi-am putut face o imagine despre viața lor, —, am înțeles că fanteziile pe care mi le interzisesem mai adineauri fuseseră de mult depășite de realitate: aceștia erau, de bună seamă, oameni

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

într-o stație de izolare, fără neveste, fără copii, fără prieteni, fără alte distracții decît munca lor, supuși celor mai severe prescripții de păstrare a securității și secretului; dar ei n-au nevoie de un surogat de viață datorit unei amintiri declanșate electric. Cît de naivă am fost întotdeauna! Tot ceea ce se pare că le trebuia era o pseudo-legătură care să absoarbă viața lor afectivă. Dar, mă rog, nici o problemă, *no problem*. Cînd ajung acolo la Livermore în laboratorul pentru războiul stelelor (îmi interzic expresia «cînd sînt predați»), atunci probabil că s-a zis cu ei. Nu mai cunosc nici tată, nici mamă, așa am citit. Nici nevastă, nici copil (acolo nici nu există neveste, frate drag! Este oare acest fapt apăsător motivul iubirii de computer la tinerii oameni? Sau consecința ei?). Ceea ce cunosc acești pe-jumătate-copii cu creierele lor intens antrenate, cu jumătatea stîngă a creierului lucrînd febril zi și noapte, fără odihnă — ceea ce cunosc ei este doar măsura lor. Dragul lor computer iubit. De care sînt legați, înlănțuiți, precum doar cîndva un sclav pe galera lui. Hrana: pîinișoare cu unt de arahide. Hamburgeri cu Ketchup de roșii. Cola din frigider. Ceea ce cunosc este țelul de-a construi laserul roentgen cu alimentare atomică, piesă fundamentală a acelei fantezii despre o Americă absolut sigură prin deplasarea viitoarelor bătălii atomice în spațiul cosmic. (Ce sînt ei? Urmașii legitimi ai savantului obsedat de «adevăr», un mit care ne e familiar tuturor? Sau descendenții lui ilegitimi care se referă pe nedrept la el? Oare obsesia trebuie să fie o pată? «Viața obișnuită» o valoare în sine?) Semnalul din mine a devenit mai puternic, a trebuit să las revista din mînă. De unde mi-a venit sentimentul că parcă știu despre ce e vorba aici? *Starwarriors. Star Wars.* Războiul stelelor... Firește! Odată, acum aproape trei ani, eram într-o sală de cinematograf supraaglomerată, la puține mile depărtare de acel Livermore National Laboratory, pe coasta vestică a S.U.A., la Berkeley, în California, și am văzut, mai întîi cu uimire jenată, apoi cu îngrijorare crescîndă, partea a doua dintr-o producție cinematografică, *Star Wars*, al cărei titlu mi-ar reveni numai decît în minte, ar trebui doar să nu mă gîndesc prea intens la ea. Ar trebui să mă gîndesc mai întîi la tînăra de culoare, care ședea chiar în spatele meu și care, ca întreaga sală, participa fanatic la bătăliile din cosmos ale luptătorilor buni, albi, din războiul stelelor împotriva celor răi, negri. Multă vreme am tot auzit-o încă pe tînăra negresă cum striga cu glas strident, la un punct culminant al acțiunii :*Kill him* ! *Kill him* ! și mi-a venit în minte: armele folosite acolo erau firește arme cu raze și mi-am imaginat că regizorul celor două filme, care firește că s-a îmbogățit inimaginabil cu ele (ah, da, *The Return of de Jedi*, așa se chema filmul nostru), se consfătuise cu acei *Starwarriors* de la Livermore; sau aceștia cu cineaștii. Și toți împreună cu nucleul politic... Și am înțeles: nu fantoma «securitate» — nu, atracția morții, posibilitatea de realizare a neantului este ceea ce mînă laolaltă cîteva din cele mai bune creiere ale Americii.

Faustul acelui reportaj, la care am revenit, ca sub imperiul unei constrîngeri, se numea așadar Peter Hagelstein, nu Frankenstein. Gretchen: Josie — Josephine Stein. Peter este alergător, înotător, cîntă la pian și din flaut, iubește literatura franceză, suferă de insomnie și depresiuni și nu prea se împacă bine cu viața obișnuită. Muncește paisprezece-cinsprezece ore pe zi «șapte zile pe săptămînă». Țelul lui de-a obține Premiul Nobel prin inventarea unui laser roentgen este deviat, însă, la Livermore. De fapt Hagelstein-Faust urăște bombele. Josie-Gretchen sprijină categoric această ură. Ea începe să se alăture demonstranților care își fac apariția în fața porților Livermore-ului. Hagelstein-Faust, ajuns într-o stare de extenuare și lipsă de control lasă să-i scape una din ideile sale geniale: cu o singură bombă să alimenteze concomitent două instalații diferite pentru producerea unui laser roentgen. Atunci ei îl silesc, prin presiune politică, să efectueze un calcul precis. Ceea ce el nu vrea să facă. Josie protestează. Apoi se desparte de Peter.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Experimentul lui, care s-a dovedit superior celorlalte, a fost efectuat deja în 1980. Iar în 1983 ne aflam în sala de cinematograf, noi, cei care habar n-aveam de nimic.

Un Faust care nu vrea să dobîndească știință ci glorie. O Gretchen care, în loc să meargă la pierzanie, vrea să-l mîntuie... Asupra acestei noi variante Faust-Gretchen voi mai reflecta ulterior. Ca și mai de mult, cu diferite prilejuri, am simțit în mine o senzație de frig, care are tendința să se extindă. Nu cunosc nici un remediu împotriva persoanelor care, într-ascuns sînt viciate de patima morții. Șobolanii. Din nou acea imagine a șobolanilor care au fost deprinși să-și stimuleze centrul plăcerii prin apăsarea pe o clapă. Chiar cu riscul de-a muri de foame, de sete, de-a pieri.

La ce răscruce, oare, evoluția noastră, a oamenilor, a apucat-o pe un drum greșit, astfel încît am cuplat satisfacerea plăcerii cu impulsul spre distrugere? Sau, punînd altfel întrebarea, oare ce teamă îi izolează etanș, atît de sigur, pe acei oameni tineri de ceea ce noi, oamenii normali, numim «viață». O teamă care trebuie să fie atît de imensă, încît ei mai curînd «eliberează» atomul decît pe ei înșiși... Somnul meu a continuat să frămînte, agitat, întrebarea unde este propria mea responsabilitate, dînd tîrcoale petei oarbe din creier, pe care cuvintele mele, oricît m-aș strădui, nu vor s-o cunoască. Nu le este îngăduit s-o cunoască... [...]

Ziua a rămas imaculată pînă la ultimul ei minut. Cînd am revenit în sat, pe lîngă căsuța transformatorului, împingînd totuși bicicleta fiindcă nu puteam urca panta pedalînd, soarele mai era încă la două laturi de palmă deasupra orizontului, toate contururile au devenit spre seară mai limpezi, culorile și mai intense. Pînă nu ai fost aici, nu poți ști cîte nuanțe de verde există. În fața caselor din sat, pe dreapta și pe stînga, fiecare singură cu sine, ședeau bătrînele rămase acasă ,cu mîinile, deformate de gută, împreunate în poală, cu capul plecat privind țintă un punct pe pămînt, în fața lor. Abia de mi-au răspuns la binețe. Oare în cîțiva ani satul va fi pustiu? [...]

Am scos din frigider, ceea ce am vrut să mănînc la cină, am pus totul pe o tavă și am mers cu ea pe coridorul unde încă era foarte rece și prin tinda în care atîrnă un calendar cu data, pînă în camera mea. Niciodată n-aș putea exprima întru totul ce simțăminte a declanșat în mine această trecere prin tindă într-un amurg verzui, această privire aruncată pe o dată. Merită oare frate, să pui la bătaie o viață întreagă pentru a te putea exprima tot mai precis, mai sesizabil, mai neechivoc? Uneori nu mi-e rușine de asemenea întrebări retorice, mai ales atunci cînd nu risc nimic, căci tu ai reacționat totdeauna constant și o vei face și mai departe, vei deveni decis, vei da iar la iveală încăpățînarea ta din anii copilăriei noastre, iar dacă vei socoti necesar vei apăra împotriva mea însămi obsesiile mele care îți sînt străine — tu, unul dintre puținii oameni care nu mă vor altfel decît sînt.

(Aproape la cinci luni după acea zi pe care încă o mai descriu aici, mi se atrage atenția asupra unei note de ziar, pe care probabil că o trecusem cu vederea cu cîteva săptămîni în urmă: un cunoscut om de știință tînăr a părăsit Centrul de cercetări pentru arme atomice Livermore, după ce a reziliat contractul cu el. Ziarul nu-l mai pot găsi. Emoționată, chem redacția la telefon, o redactoare își amintește de notă, dar nu și de numele omului de știință, îmi făgăduiește însă că va face cercetări. În ziua următoare mi se comunică la telefon exact numele pe care nu cutezasem să-l sper: omul se chema Peter Hagelstein. — Da' asta nu se poate! am spus eu. Ba da, ba da, stă scris aici, insistă tînăra redactoare. Trebuie să se fi mirat de exaltarea mea. Unul a izbutit s-o facă. Nimic definitiv. Trebuie totuși să reflectez din nou la destinele și deciziile Faust-ului modern.)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Încă o dată telefonul. Vocea fiicei mele mai mari suna obosită, totuşi am luat-o prin surprindere cu întrebarea: Ce consideri tu de fapt că este pata noastră oarbă? — Ei, mamă! — Am întrebat-o apoi dacă în răspunsul ei s-ar include şi cuvîntul « minciuna vieţii ». — Nu neapărat, a răspuns ea, ar vorbi mai curînd de domeniul sufletului nostru, al percepţiei noastre, care rămîne întunecat pentru noi, pentru că ar fi prea dureros să-l priveşti. — Aşadar un fel de autoapărare, am precizat eu, iar ea a confirmat această presupunere, o apărare dobîndită, împotriva propriilor păreri despre noi înşine şi despre atacurile din afară. — După părerea ei, am insistat eu, ar trebui oare totuşi să încercăm a pătrunde în pata oarbă din noi .—În meseria ta? a răspuns ea, nepărat. Dar n-o poţi face de una singură. — În timp ce discutam mai departe, am comparat evidenţele mele necondiţionate cu evidenţele ei necondiţionate şi m-am gîndit dacă, oricum, mai poate sau mai vrea să acorde credibilitate unei înclinaţii de odinioară a mea către evidenţa necondiţionată; iar în timp ce o întrebam unde vede ea limita experimentului nostru de-a demonta siguranţele pentru asigurarea limitei, ea a răspuns, aşa cum mă aşteptam, că: nu există în privinţa asta nici o limită, nici o oprire, de-ndată ce ai pornit serios pe drumul acesta. — Depresiuni?, am mai spus eu. Pericol de sinucidere? — Şi ele s-ar dovedi pînă la urmă doar forme de apărare, chinuitoare, e drept, dar oricum mai uşor de suportat decît « realizarea », înţelegerea adevăratei insuficienţe proprii. Dar dacă le-ai acceptat o dată, presiunea depresivă cedează şi creşte curajul de-a acţiona — un proces dureros, de fapt, dar şi dătător de plăcere şi pasionant. — O, fata mea, vorbele tale ajungă la urechile lui Dumnezeu. — Vezi, mi-a spus fiica mea cea mare, acum iar abaţi discuţia şi oricît de intens conştient mi-a fost faptul că solicitarea cruţării nu este altceva decît apărare, tot atît de mult a trebuit să combat afirmaţia lor şi să îndrept cît mai repede atenţia lor către mecanismele de apărare ale unor întregi culturi. Nu este competentă în privinţa asta, mi-a spus ea, dar a mai adăogat; de ce să nu existe o şansă pentru o cultură întreagă, dacă un număr cît mai mare dintre membrii ei pot îndrăzni să privească în faţă, fără teamă, propriul lor adevăr? Ceea ce ar însemna, de fapt, să nu-i punem ameninţarea în cîrcă duşmanului exterior, ci s-o lăsăm acolo unde îi este locul, în lăuntrul nostru. — Oare asta nu e cea mai utopică dintre toate utopiile? am întrebat eu, dar nu pe ea, ci pe mine.

În timp ce tot discutam despre experienţele cu teama (oare generaţiile nu deosebesc, mai mult decît orice, obiectele temerilor lor?), a venit la telefon nepoţica mea. Da, a spus ea, totul e deocamdată în regulă. Dar îl cunosc pe Prinţ? — Un cîine? am întrebat eu neprevăzătoare şi în acelaşi moment am realizat că prin asta mi-am dat încă o dată de gol profunda mea dezinformare. După ce reacţiile violente de la celălalt capăt al firului s-au liniştit, a ieşit la iveală că Prinţ era un cîntăreţ din lumea rock-ului şi că semăna cu noul prieten al nepoţicii mele. Pe Mike, noul ei prieten, l-a cunoscut săptămîna trecută la Disco: e dulce. — Blond sau brunet, am întrebat. Brunet închis, fireşte. Blond nici nu intră în discuţie — Să nu spui niciodată « niciodată », i-am spus şi parcă am auzit-o pe mama vorbind din mine; am văzut-o stînd la telefon şi am auzit-o vorbind cu nepoata ei, fiica mea: « dar, fetiţo, oare toate astea nu sînt puţin cam prea devreme! » — Aşadar fraza asta nu i-am mai spus-o nepoţicii mele, ci am ascultat comentariile ei încărcate afectiv, referitoare la diferiţi profesori, grijulie tot timpul să-mi împart comprehensiunea între ea şi profesori, dar nepoţica mea n-avea nevoie de un simţ al dreptăţii, îi ajungea să fie sigură de simpatiile şi antipatiile ei.

Doamne, a trebuit să spun totuşi cînd fiica mea a revenit la telefon, toate se petrec acum cu doi-trei ani mai devreme, nu-i aşa? — Se grăbesc şi ei, vezi bine, mi-a ripostat ea. O fi ştiind, poate, ceva din ei, de ce o fac. — Obositor?, am mai întrebat

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

şi mi-a răspuns: — Uneori da; iar eu i-am atras atenţia asupra efectului dreptăţi compensatoare, căreia îi trebuie răgazul de timp al unei generaţii pentru a prelua întru totul conducerea. Apoi m-am interesat de nepot. Dacă a putut să-l ţină în casă zilele acestea. — Exclus, a ripostat ea; goneşte toată ziua cu bicicleta pe afară. Dar l-au pus mereu să facă duş serios; doar cînd va ploua va trebui să stea în casă. De altfel, în prezent este preocupat de ultimele probleme ale existenţei. Azi, de pildă, stînd pe closet, l-a întrebat pe taică-său prin uşa închisă: «papa, cum ajunge uşa mare a closetului în ochiul meu mic?» — Fie-ţi milă de mine! am spus eu. Şi mai departe? — Fireşte că taică-su i-a făcut un desen exact: uşa closetului, ochiul în care se încrucişează razele luminoase, drumul de-a lungul nervului vizual pînă la centrul vizual din creier. Şi i-a explicat că este sarcina creierului să readucă infim de mica imagine din conştiinţa receptorului la dimensiunile normale ale uşii closetului. — Şi? S-a declarat mulţumit? — Doar îl cunoşti bine. Ştii ce-a spus? A spus: Şi cum pot fi sigur că creierul meu îmi readuce uşa closetului cu adevărat la dimensiunea reală? — Mda, am zis eu după o pauză. De fapt, ia spune-mi tu: cum poţi fi cu adevărat sigur în cazul ăsta? — Acum termină şi tu, hai!, m-a pus la punct fiica mea mai mare, apoi am mai vorbit încă despre cît de greu le vine tocmai acum, după lunga iarnă, să nu mănînce verdeţuri cînd se găsesc în sfîrşit pe piaţă.[...]

Am avut de ales (la televizor) între două filme pe care le mai văzusem. Pe o peliculă mai veche, actorul care juca rolul soţului lui Ingrid Bergmann încearcă s-o împingă la nebunie pe soţia sa cu ajutorul lămpilor de gaz pîlpîitoare şi al altor asemenea fenomene primitive. În celălalt, un ofiţer vîrstnic al serviciului secret englez, de fapt deja pensionat, izbuteşte cu vechile şi bunele metode psihologice să demaşte un agent al duşmanului infiltrat în propria lor centrală. Am apăsat necontenit pe comutator şi am văzut cam jumătate din fiecare film. Dacă trecerea necontenită de pe un post pe altul este un bun antrenament al creierului sau slăbeşte capacitatea de concentrare nu m-a preocupat cîtuşi de puţin. M-am simţit superioară agenţilor celor două sisteme mondiale, pentru că ei nu ştiau şi multă vreme n-aveau să ştie că meseria lor nu mai avea nici un rost. Un-doi-trei nori radioactivi din unu-două-trei reactoare, în diferite părţi ale lumii, şi guvernele vor fi silite, din instinct de supravieţuire, să treacă la sistemul de a băga pe gît cu sila celuilalt propriile lor secrete. Fireşte, însă, că nu mi-am făcut iluzii asupra faptului că patronii simpaticilor agenţi de astă seară îşi dăduseră deja seama că acest mic nor radioactiv avea însuşirea de a-l destrăma pe adversar — ca *adversar* — în neant. Că printre renunţările pe care el ni le impune categoric se numără, şi nu ca una din cele mai mărunte, renunţarea la «duşman». De bună seamă că a trebuit să mă întreb dacă modestul instinct de conservare mai poate rămîne intact la oameni care s-au concentrat destul de multă vreme asupra distrugerii adversarilor.

M-am mai dus încă o dată la oficiul telefonic. Şi acum, seara, sora de la spital — deja sora de noapte — îi comunicase cumnatei mele veşti liniştitoare despre tine, frate. Da, te-ai trezit deja, ţi-a fost sete şi ţi s-a dat de băut. Cît de recunoscătoare i-am fost infirmierei care ţi-a potolit setea. Apoi ne-am încurajat şi liniştit reciproc, am vorbit puţin despre felul cum ne-am petrecut ziua de azi, n-am menţionat şi n-am vrut să ştim că te simţeai foarte prost, că îţi era rău şi că începuseră nişte dureri cumplite. Am insistat pe lîngă cumnata mea să ia, liniştită, o tabletă pentru seara asta, ca să poată dormi o dată. Încă tot n-am putut şi nici n-am vrut să ne spunem tot ceea ce ne-a trecut prin cap; ce filme s-au derulat în noi, în diferite variante, printre care şi cazul în care operaţia ar fi dat greş. Toate secvenţele acestea le-am îndrumat către acele zone ale creierului nostru unde se petrece uitarea —

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Am închis televizorul, am încuiat uşa din faţă şi din spate, am spălat vasele de la cină şi am pus salamul în frigider . . . Apoi, din fericire, mi-am amintit încă la timp să umplu găleţile şi oalele cu apă, întrucît, conform comunicărilor privind consumul, a doua zi urma ca apa să fie oprită pentru cîteva ore din cauza unor lucrări la căsuţa pompelor.

În baie m-am silit să împlinesc acelaşi ritual ca în fiecare seară, deşi eram atît de obosită, încît nu voiam altceva decît să mă culc. Oare îmi cădea părul mai mult decît de obicei? Care erau, de fapt, primele simptome? Totuşi a trebuit să-mi mai aleg o carte din care să citesc cîteva pagini înainte de-a adormi. Probabil că oboselii mele i s-a datorat faptul că am scos din raft cărţulia subţire a unui autor care îmi fusese recomandat de multă vreme, dar pe care încă nu-l citisem din pricina aversiunii mele pentru poveştile pe mare: Joseph Conrad, *Inima întunericului*. Am savurat primele secunde de destindere în pat, am potrivit lampa de deasupra mea în poziţia adecvată şi am citit, deconectată, prima pagină care, aşa cum era de aşteptat, vorbea despre o corabie. Despre o iolă făcută parcă pentru navigaţia maritimă, pe numele ei « Nelly », care se află la gura Tamisei şi aşteaptă fluxul. Ei da! M-am străduit să-mi reprezint aievea gura Tamisei, aşa cum am văzut-o cîndva, dar imaginea lăuntrică este numaidecît înlăturată de o descriere a luminii crepusculare pe deasupra apei, care m-a trezit cu totul. « Ziua se încheia într-o strălucire calmă. » aşa începe. Am citit-o de două ori. Apoi povestitorul, care se numeşte Marlow, mi-a trîntit direct în faţă propoziţiunea: « Şi acesta a fost cîndva unul din locurile întunecate ale pămîntului ». Atunci am simţit în sfîrşit, încă o dată, acea lovitură în inimă, pe care o resimt numai cînd un om care scrie îmi vorbeşte din profunzimea experienţei sale.

Şi acesta a fost cîndva unul din locurile întunecate ale pămîntului. Şi acesta. De asemenea şi acesta. Am ascultat zgomotele nopţii, care intrau pe fereastra deschisă, un vînt uşor, un lătrat de cîine adormit, pentru prima oară în anul acesta broaştele. Am citit mai departe, cu aşteptare încordată, şi după cîteva fraze am înţeles: acest Marlow cunoaşte bine lucrurile. A văzut şi a înţeles totul deja. Totul cu o sută de ani înainte de această « vreme a noastră », iar eu stau culcată aici şi îl ascult, înspăimîntată şi încîntată, cum vorbeşte despre sălbăticiunea, despre adîncul întuneric al continentului necunoscut, Africa, şi despre tainele din inimile locuitorilor lui, către care nu duce nici o cale pentru cuceritorii albi. Gîndiţi — — nici unul dintre noi n-ar simţi chiar aşa. Ceea ce ne salvează este randamentul util. Jertfirea pentru randamentul util. Fildeş, smuls sălbaticiei şi sălbatecilor în orice cantităţi, cu orice preţ, prin orice metodă imaginabilă şi neimaginabilă. Cine să uite cîndva pe bătrînul negru care este bătut acolo. Cine dumbrava morţii. Cine acel sat de băştinaşi pe care locuitorii lui l-au părăsit cu o spaimă grozavă: « Nici ce s-a întîmplat cu găinile n-am putut să stabilesc. Aş vrea să cred, însă, că au căzut pradă cauzei progresului ». Am gemut, din mai multe motive, printre ele şi din admiraţie pentru acest autor. Ce bine a cunoscut lucrurile. Cît de singur trebuie să fi fost. Şi acum cum să trăiesc şi eu cu aceşti şase negri cetluiţi unul de altul cu lanţuri. « Ei erau numiţi răufăcători, iar legea călcată venise la ei de dincolo de mare ca şrapnelele ce explodează, ca un mister de neînţeles. » N-am mai putut citi în continuare, nu în seara aceasta. Am mai pescuit cîteva fraze izolate, răsfoind cartea, erau destule: « Adevăr, adevăr, despuiat de veşmîntul timpului! » — Mîine voi citi mai departe, poate voi vrea să cercetez cu ce mijloace a ajuns la asemenea efecte. Cum a reuşit să se elibereze de noţiuni ca « mijloace », « efecte » — tot ce e mai greu. Pentru azi mi-ajunge. Asta, autorul acesta, a ştiut ce-nseamnă tristeţea. El nu s-a avîntat numai în gînd în pata oarbă a acelei culturi căreia îi aparţinea şi el. Neînfricat, în inima întunericului! Iar lumina, care trebuie să-l fi călăuzit

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

şi pe el, a văzut-o ca « o pată de soare mişcîndu-se pe un şes, ca un fulger şi nori ».

Noi trăim în această fulgerare — fie ca ea să dăinuie cită vreme pămîntul se roteşte.

Astfel îmi vorbeşte un om. Cuvinte ca « ură » sau « iubire » aproape că n-aş găsi la el, atît e de sfios. « Lăcomie », însă, am întîlnit adesea. Lăcomie, lăcomie, lăcomie —

Înainte de-a adormi am văzut în faţa ochilor acea instalaţie din secţia de reanimare căreia îi spun « Picur ». Frate, tu eşti legat de picur? Dormi? Atunci un glas mi-a citit pînă am adormit un pasaj din basmul în care regina adevărată este preschimbată într-o raţă. Peste noapte un ucenic bucătar a văzut o raţă plutind pe apa din şanţ şi spunîndu-i: fecior de rege, ce faci, dormi au veghezi . . .

Tîrziu în noapte am sărit din somn, speriată de o voce şi de un urlet. Vocea strigase de departe: *A faultless monster !* Urletul — am observat după oarecare timp — venea de la mine. Şedeam în pat şi urlam. Faţa îmi era scăldată de lacrimi. În visul meu tocmai dispăruse foarte repede dincolo de orizont o lună uriaşă, apropiată, trecută în mod greţos la descompunere. Pe cerul stăpînit de bezna nopţii fusese fixată o fotografie mare a răposatei mele mame. Am ţipat.

Cît de greu ar fi, frate, să ne luăm rămas bun de la pămîntul acesta.

Iunie-septembrie 1986

În româneşte de MIHAI ISBĂŞESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

LITERATURĂ ȘI FILM

KAFKA

Colonia penitenciară

Scenariu cinematografic de

LUCIAN PINTILIE

În vara anului 1973, pe cînd lucram la definitivarea montajului filmului « Salonul Nr. 6 » după Cehov, Televiziunea iugoslavă, doritoare de a prelungi colaborarea noastră, mi-a comandat scenariul după Colonia penitenciară.

Din totdeauna obsedat de originea Răului — de nucleul său ideatic, dacă vreți — (Răul premergător încarnării Răului — Răul de dinaintea anexiunii, vulgarizării asiatice) — nu puteam, bineînțeles, decît să mă identific — și cu ce sumbră exaltare — textului lui Kafka. Scenariul a fost scris în cîteva zile. Dar atunci m-a chemat Lang la Paris. A urmat Turandot. *O primă demisiune de la Film.*

Apoi o altă propunere: vechea tentație — Pescărușul. *O altă demisiune-remisiune. Apoi o casă de film din Belgrad mi-a comandat — mi-a plătit și scenariul — amplificarea Coloniei. Un scenariu baroc — arborescențe sofisticate înlocuiau structura simplă. Bineînțeles că « arborescențele » administrative ivite în « consecință » au complicat totul. O altă remisiune. Apoi din nou mirajul teatrului. Apoi mirajul operei. Apoi Anglia, Statele Unite, Canada, Italia, etc., etc . . .*

Ce-ar fi astăzi, deci, să mă întorc la structura simplă, la cristalul modest, exemplar ? ! Un film posibil dintre zecile pe care le am în sertare ? ! O ipoteză pe care, la îndemnul simpatic al « Secolului 20 », o fac publică.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ceva care seamănă cu o caleaşcă ruinată, dar aminteşte prin anumite detalii şi de o ambulanţă sanitară, coboară prin ceaţă într-o vale de forma unei pîlnii. Se apropie de centrul pîlniei, cu mişcări lente de spirală, atrasă magnetic de un obiect bizar ce se înalţă în fundul pîlniei. În jurul acestui obiect, ca în jurul unui ax, se învîrteşte caleaşca delabrată, pierzînd încet din înălţime, micşorînd încet diametrul cercurilor coborîtoare, dînd bizarului obiect o perspectivă din ce în ce mai impunătoare. (De unde la început era văzută în « vol d'oiseau » aplatizat, confundîndu-se cu terenul alb sticlos, — la sfîrşit pare un menhir curios acoperit cu giulgiuri mişcătoare de pînză).

În toată această coborîre în spirală două elemente vor rămîne neschimbate, legate între ele de axul camerei:

1. În centrul cercului o b i e c t u l b i z a r, de care ne apropiem prin mişcarea de spirală.

2. La extremitatea cercului, două chipuri de oameni, unul excitat, plin de fervoare, privind cînd spre obiectul ce se măreşte ca în perspectiva unei lupe, cînd spre celălalt chip, obosit, distins, clătinîndu-se ca în somn, ca o pudră de prat alb, ca o mască a indiferenţei.

Acum caleaşca a ajuns în dreptul menhirului înfăşurat în giulgiurile de pînză.

Din caleaşcă coboară ofiţerul excitat şi exploratorul ameţit, indiferent, obosit. Ei se apropie de sculptura acoperită de zdrenţe. Pe fundalul acestei pîlnii înclinate reapare caleaşca, la intervale egale, dispărînd şi reapărînd în spatele camerei cu ritmicitatea unei mici planete, refăcînd în sens invers mişcarea cercurilor acuma în creştere, urcînd spre cerul care nu se vede. În timp ce cei doi se apropie de bizara sculptură — caleaşca dispare ca un modul care i-a depus în această pustietate, iar acum se reîntoarce în cosmos.

« *Este un aparat deosebit* » — spune ofiţerul — scăldînd într-o privire admirativă, tulburată, sculptura care ia diferite înfăţişări, după chipul în care pînza sau materia străvezie de plastic se lipeşte de trupul ei deşirat.

Acum s-au apropiat mult de aparat. Se deosebesc şi cei doi oameni care stăteau şi aşteptau la baza acestei construcţii de bandaje agitate.

Unul este condamnatul — un om fălcos şi abrutizat, cu părul şi faţa răvăşite — al doilea, un soldat care ţine în mînă un lanţ greu, complicat, care prinde pe condamnat de glezne, de mîini, de gît cu tot felul de ramificaţii şi paralanţuri. Aceste lanţuri sînt cu desăvîrşire inutile, întreaga lor arborescenţă care se desenează jos pe nisip este absolut decorativă. Între condamnat şi soldat pare că există o prietenie şi o simpatie animalică.

(De altfel, ceva mai încoio — cînd deţinutului i se vor scoate lanţurile, şi el, ca un cretin, se va plimba prin nisipuri să-şi dezmorţească gleznele umflate de lanţuri — va fi de-ajuns ca soldatul să-l fluiere şi el să vină numaidecît înapoi).

Exploratorul rămîne absent undeva lîngă aparat, în timp ce ofiţerul, cu o faţă extatică, începe acţiunea de dezvăluire a monstrului mecanic.

Acum se vede mai limpede. El e înfăşurat cu o grijă imensă, cu grija cu care un tînăr altoi, ori o cişmea de mahala sînt înfăşurate ca să învingă iarna, dar cu sărăcie, din materiale eteroclite, mizerabile.

Bandaje, pînze, ziare, materiale plastice — o competiţie dementă de materiale menite să apere a p a r a t u l d e t o r t u r ă de insinuarea subtilă a nisipului, care, de cîte ori suflă vîntul — abia simţit în acest fund de pîlnie — se înalţă ca un abur străve-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ziu, de otravă înspre aparat. Punctele mai delicate — manivele, grile — sînt înfășurate în mai multe rînduri de bandaje. Uleiul străbate prin ele ca petele de sînge închegat, întunecat prin bandaje vechi.

(Tot timpul filmului — ofițerul va avea o batistă cu care, instinctiv, va șterge necontenit aparatul de firele de nisip care se insinuează, sau chiar, din manie, îl va lustrui și cînd strălucește de curățenie).

Ofițerul s-a urcat pe eșafodajul aparatului și îi înlătură ciudatele huse — pe care le împăturește sub braț. E un clochard care își împăturește ca pe niște cearceafuri ziarele pe care a dormit. (În această perioadă de liberalizare a politicii coloniei penitenciare, e o evidentă sărăcie la capitolul «aparatul de tortură», un evident dispreț trecător în buget pentru capitolul « reprimare »).

Acum ofițerul e sus pe o scară metalică și înlătură cagulele ghilotinei. Aparatul se dezvăluie lent.

— *În curînd totul va fi gata !* — urlă el spre explorator, de pe scară.

Sîntem cu aparatul la nivelul ofițerului și-l urmărim tot timpul în operațiunea sa de dezgolire, oriunde s-ar deplasa în jurul sau în interiorul aparatului. Ofițerul coboară — după ce a descoperit partea superioară a aparatului. Este istovit, respiră cu gura larg deschisă și are două batiste fine de damă între gulerul uniformei și gît. Așteaptă cîteva cuvinte încurajatoare, de laudă, despre aparat, de la explorator. Acesta însă abia mormăie:

— *Uniformele astea sînt totuși prea greoaie pentru tropice.*

— *Desigur* — răspunde ofițerul — și se strecoară ca într-o tranșee sub eșafodajul aparatului vîrît adînc în pămînt. Planșeul fiind de sticlă — de diferite densități — el lunecă ca o rîmă sub variațiile de lumină și deformare ale lespezilor de sticlă.

Poartă în mînă — ca un șofer sub un motor de mașină — o batistă și o mică cheie metalică.

În timp ce lucrează liniștit, conștiincios, capul, membrele lui devin deci, odată diforme prin lungire, odată prin concentrare, odată verzi-albastre, odată brun întunecate. Spune textul care se aude bizar, înăbușit, din racla de sticlă:

— *Desigur . . . dar ele reprezintă patria; nu vrem să ne pierdem patria. Acum priviți la acest aparat. Pînă nu demult mai era nevoie să facem totul cu mîna, dar acum lucrează aparatul singur. Se întîmplă, firește, și deranjamente; sper, însă, că astăzi nu va interveni nici unul. Totuși e bine să le prevedem și pe acestea. Aparatul trebuie să funcționeze douăsprezece ore fără întrerupere. Dar, chiar dacă intervin unele deranjamente, ele sînt foarte neînsemnate și vor fi înlăturate numaidecît.*

— *Nu vreți să vă așezați ?* întreabă ofițerul (ieșind brusc de sub planșeul eșafodajului, părînd ireal ca o fantomă abia acum).

Se îndreaptă spre un morman de scaune de trestie, scoate de acolo unul și-l oferă exploratorului.

Exploratorul nu-l poate refuza. Stă așezat în scaunul de trestie la marginea unei gropi, în care aruncă o privire fugitivă.

Groapa nu e foarte adîncă — e umplută cu tot soiul de murdării indistincte a căror sursă se va preciza mai tîrziu. Pe una din laturile ei, pămîntul e grămădit ca un val — pe cealaltă se află aparatul.

— *Nu știu* — reia ofițerul — *dacă domnul comandant v-a explicat deja aparatul.* Exploratorul face din mînă un gest imprecis și ofițerul începe să-i explice aparatul — în timp ce-și spală mîinile murdare de ulei și unsoare într-un hîrdău de apă. (Nu se va apropia de manivele pînă nu va avea mîinile curate).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Acest aparat e o invenţie a fostului nostru comandant. Am colaborat cu el chiar de la primele experienţe şi am luat parte la toate lucrările, pînă cînd aparatul a fost desăvîrşit. Meritul invenţiei îi aparţine, fireşte, numai lui. Ei bine, cred că nu afirm prea mult, dacă spun că organizarea acestei colonii penitenciare este opera sa. (În timpul acestui discurs excitat, vibrînd de emoţie, aparatul panoramează leneş, descriind încă o dată locul — groapa cu scursorile şi rămăşiţele acelea incerte, aparatul de tortură surprins în contre-jour, de aceea diluîndu-se, topindu-se în şocuri de raze, în lumina soarelui, deţinutul şi soldatul rînjind tîmp, exploratorul cu pleoapele jumătate închise, peretele sumbru al pîlniei pe care l-au traversat pentru a ajunge în fundul acestui crater, din nou groapa, un fragment scurt din discursul înfierbîntat al ofiţerului, lucirea soarelui pe una din pîrghiile sau lamele aparatului, exploratorul clipind abulic, ameţit o clipă de strălucirea scurtă a soarelui — ca de un blitz fotografic. Discursul continuă:

— Aţi auzit de fostul nostru comandant? Nu? Ei bine, cred că nu afirm prea mult dacă spun că organizarea acestei colonii penitenciare este opera sa. Noi, prietenii lui, am ştiut chiar din clipa în care a murit că organizarea acestei colonii este atît de desăvîrşită în sine, încît — cel puţin vreme de mulţi ani —, succesorul nu va putea modifica nimic, chiar dacă ar avea în cap mii de planuri noi. Previziunea noastră s-a şi îndeplinit; noul comandant a fost nevoit să-şi dea seama de asta. Păcat că nu l-aţi cunoscut pe fostul comandant.

Dar — ofiţerul se întrerupe singur —, *eu pălăvrăgesc, iar aparatul lui se află aici, în faţa noastră. După cum vedeţi, se compune din trei părţi. În decursul vremii s-au stabilit pentru fiecare din ele denumiri întrucîtva populare. Partea de jos se numeşte patul, cea de sus desenatorul, iar aceasta, suspendată aici la mijloc, se numeşte grapa.*

Chiar de-a lungul acestor ultime replici, care descriu compunerea precisă a aparatului de tortură, camera întruchipînd starea de abulie a exploratorului a rătăcit deasupra peisajului, nereţinînd nimic din descriere. Doar cuvîntul grapa are o anume funcţie magică — şi în clipa în care a fost pronunţat de ofiţer, aparatul stopează din lungul său panoramic circular pe imaginea în prim-plan a exploratorului, încă orbit de soare, manifestînd însă prima undă vagă de interes.

— *Da, grapa* — întăreşte ofiţerul, animat, strălucind de această undă, atît de palidă, de interes.

Acum camera se apropie mai precis de ofiţer, de aparat; se observă mai limpede tunica strînsă pe trup, ca de paradă, toată încărcătura ei de epoleţi grei şi de fireturi. Cu atît mai bizare par accesoriile de mecanic de maşină, batista murdară de ulei într-o mînă, şurubelniţa în cealaltă.

Iată şi aparatul acum mai clar — într-o imagine netă, favorizată de lumină (de fapt abia acum începem să vedem aparatul de tortură, care s-a ascuns la început în giulgiurile de nylon, cîrpe şi bandaje, mai apoi în giulgiurile de lumină).

Este o sculptură de tip Tinguely, ca locomotiva absurdă din parcul de la Zürich, care funcţionează în vid, amestec aberant de platforme, plăci, rotative, pîrghii, manivele, scripeţi, rotiţe, cabluri — amestec de vis şi tehnică pură, ca un film documentar care deviază brusc, spre o zonă demenţială, rece, de vis — iar cînd se reîntoarce la universul de tehnică pură, încarcă manivelele şi şuruburile şi pîrghiile cu o semnificaţie ameninţătoare, dezvăluind limbajul lor secret, complotul distrugerii.

« Fizica şi metafizica » acestui aparat conţin *principiul* povestirii şi ecranizării mele. Printr-o realitate descrisă ameţitor de precis se ajunge la vis; încărcaţi de viziunea visului ne reîntoarcem la realitate, integrînd-o unui alt cifru, construind

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

astfel o realitate de gradul doi. Voi cita aici — pentru absoluta clarificare a intențiilor mele — o frază a lui André Gide, care mi se pare fundamentală, pentru Kafka în general și pentru «Colonia penitenciară» în special:

« Realismul descrierilor sale impietează neîncetat asupra imaginarului și n-aș putea să spun ce admir mai mult la el: notația „naturalistă" despre un univers fantastic, dar care, sub ochii noștri, devine real datorită minuțioasei exactități a descrierii, sau infailibila îndrăzneală de a devia brusc spre straniu ».

Să revenim deci:

— *Da, grapa !* exclamă ofițerul — *denumirea i se potrivește.* (O dată cu noul text al ofițerului începe deci și descrierea « de film documentar » a aparatului).

Vocea ofițerului pare vocea unui comentator care ilustrează « filmul documentar ».

— *Acele ei sînt dispuse ca la o grapă și este mînuită la fel ca aceasta, dar pe un singur loc și cu mai multă măiestrie. De altfel, veți înțelege totul numaidecît. Aici, pe pat, este așezat condamnatul. Vreau să vă descriu mai întîi aparatul și numai după aceea vă voi arăta cum se manipulează. În felul ăsta, veți putea urmări totul mai bine. Mai ales că o roată dințată a desenatorului s-a tocit cam tare și scîrțîie rău cînd funcționează aparatul, astfel încît aproape că nici nu te mai poți înțelege; din păcate, piesele de schimb nu se pot procura decît cu multă greutate.*

Așadar, acesta e patul, cum am mai spus. Este acoperit complet cu un. strat de vată, al cărui rost îl veți afla mai tîrziu. Pe această vată este așezat cu burta în jos condamnatul, firește în pielea goală, aici sînt curelele pentru mîini, aici cele pentru picioare. aici cele pentru gît, cu acestea este ferecat bine. (Bineînțeles, totul este urmărit în p l a n d e t a l i u de cameră. Aparatul nu va urmări aceste detalii — l a m î n ă — ci, dimpotrivă, urmînd o disciplină de travelinguri și panoramări — foarte riguroase — ca într-un f i l m ș t i i n ț i f i c - d i d a c t i c de popularizare a unei tehnici noi, a unei inovații).

Aici, la capătul patului, unde vine fața omului, după cum am mai spus, se află acest căluș de pîslă, care poate fi reglat cu ușurință, în așa fel încît să-i intre omului tocmai bine în gură. Rostul lui e să-l împiedice să strige sau să-și muște limba. Firește că omul trebuie să accepte călușul de pîslă, întrucît altfel cureaua de la gît îi frînge gîtul.

— *Asta e vată ?* întreabă deodată exploratorul, aplecîndu-se înainte.

— *Da, desigur,* răspunde ofițerul zîmbind fericit, pipăiți-o singur. Amețit ca de un alcool de interesul crescînd al vizitatorului pentru aparat, își îngăduie brusc un gest foarte intim, apucă mîna exploratorului și o trece pe deasupra patului.

— *Este o vată preparată special, de aceea e greu s-o recunoașteți; voi mai avea prilejul să vorbesc despre rostul ei.*

Dar vizitatorul nu pare ultragiat de acest gest intim al ofițerului — a prins interes pentru aparat; ducîndu-și mîna la ochi pentru a-i feri de soare, se uită în sus la aparat. Ocolește aparatul pentru a-l vedea limpede, nestingherit de soare.

Ofițerul încetează pentru un timp explicațiile, fericit de interesul pe care-l manifestă exploratorul pentru aparatul său — îngăduindu-i acestuia să-l cerceteze atent.

Exploratorul se plimbă în jurul aparatului. Acum se simt nu numai detaliile dar și structura aparatului.

Patul și desenatorul au același contur și seamănă cu două lăzi întunecoase. Desenatorul se află cam la doi metri deasupra patului, amîndouă sînt legate la

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

colţuri prin patru bare de alamă. Între cele două lăzi oscilează grapa, atîrnată de o bandă de oţel.

Osînditul îl imită pe explorator; se apropie şi el de aparat — atît cît îi îngăduie lanţul — îl cercetează, se apleacă la fel ca exploratorul. E limpede că nu încearcă absolut nici un fel de groază faţă de aparat, că nu stabileşte nici un raport între el şi aparat.

Exploratorul şi ofiţerul îl observă. Amuzat, exploratorul se lasă pe spate în fotoliu, punînd picior peste picior şi contemplînd scena. Osînditul continuă să cerceteze, ca un turist, o relicvă istorică. Scena trebuie să aibă o nuanţă de gag — fără frică o nuanţă de gag — amintind un Buster Keaton care adaugă calm un vreasc la focul ce i l-au pregătit indienii — pentru tortură şi moarte — sub privirile perplexe ale indienilor.

Ofiţerul se înroşeşte — potolit doar de prezenţa importantă a vizitatorului; de surîsul lui moale, împăciuitor, din nou somnolent, pe care i-l adresează din fotoliul de răchită.

Soldatul se trezeşte sub privirea ucigătoare a superiorului său — îl trage speriat de lanţ pe osîndit, care se întoarce la locul lui cu acelaşi zîmbet tîmpit.

— *Aşadar, omul este aşezat aici* — continuă exploratorul.

— *Da . . . Atît patul cît şi desenatorul funcţionează cu propria lor baterie electrică. De îndată ce omul este legat bine în curele, patul este pus în mişcare. El vibrează cu trepidaţii infime, dar foarte rapide, mişcîndu-se în acelaşi timp, atît lateral, cît şi în sus şi în jos. Aţi văzut probabil asemenea aparate în sanatorii: numai că, la patul nostru, toate mişcările sînt calculate cu precizie; ele trebuie să fie perfect acordate cu mişcările grapei. Executarea propriu-zisă a sentinţei revine, de fapt, grapei.*

— *Care este sentinţa?* întreabă exploratorul.

— *Nici asta n-o ştiţi?* spune ofiţerul uluit, şi-şi muşcă buzele. *Noul comandant se sustrage de la îndatorirea de onoare de a da explicaţiile necesare... Faptul că nici măcar nu l-a informat pe un asemenea înalt oaspete ...*

Exploratorul încearcă să respingă, cu amîndouă mîinile, această onoare, dar ofiţerul insistă asupra expresiei.

— . . . *Un asemenea înalt oaspete, cu privire la forma sentinţei noastre este iarăşi o inovaţie, care . . .*

Pe buze apare un început de înjurătură, dar brusc se stăpîneşte şi precizează mult mai rece:

— *Eu n-am fost informat despre asta, nu este vina mea. De altfel sînt cel mai în măsură să explic tipurile noastre de sentinţă, întrucît am aici* — se bate cu. mîna peste buzunarul de la piept — *respectivele schiţe făcute chiar de mîna fostului comandant.*

— *Schiţele făcute de mîna comandantului însuşi? Dar întrunea toate calităţile astea? Era soldat, judecător, constructor, chimist, desenator?*

(Enumerarea pe care vizitatorul o face este evident ironică, zdrobitoare. Vorbeşte despre acest profesionist al torturii ca despre un ilustru om al Renaşterii).

— *Sigur că da.*

Ofiţerul nu reacţionează deloc ca în faţa unei ironii, dînd cîteva clipe, prin melancolia şi seriozitatea tonului său, groaznica senzaţie că într-adevăr e vorba de un om ilustru care s-a topit în timp. Şi ironia vizitatorului pare fragilă în faţa unui sentiment mult mai profund.

Cîtva timp tăcere. Camera descrie muchia îndepărtată a pîlniei, craterului. Ceaţa se risipeşte. Se aud nişte dangăte îndepărtate ca de la stînă sau de clopote într-un sat; cîteva clipe parcă apar prin destrămarea ceţii umbrele albe ale unor

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

oi, de fapt sînt pietre risipite, peste care plutește unda unor clopote subțiri, nestăruitoare, îndepărtate. Astfel, duhul comandantului trece poetic, ca un abur printre noi, fără să lase pe nisip adevăratele sale amprente de sînge.

Brusc, ofițerul își examinează mîinile. Se uită fix la mîinile sale. Gestul la început e neverosimil, fără explicație. Dar mîinile strălucesc de o albeață extraordinară — ca un chirurg maniac se spală de zeci de ori, înainte de a atinge instrumentele sacre ale torturii. (Spălatul mîinilor ofițerului va constitui unul din ritualurile filmului).

Acum i se pare că mîinile nu sînt destul de curate pentru a putea apuca planurile cu ele, de aceea se duce la hîrdău și se mai spală încă o dată, apăsat, pînă la sînge, smulgîndu-și parcă pielea de pe mîini. După aceea scoate la iveală un portofel de piele și spune:

— *Sentința noastră nu e aspră. Condamnatului i se scrie cu grapa pe trup porunca pe care a încălcat-o. Acestui condamnat, de pildă,* — ofițerul arată omul de lîngă el — *i se va scrie pe trup: « Cinstește-l pe superiorul tău ».*

Exploratorul aruncă o privire leneșă spre condamnat. Condamnatul devine mai atent, ca un cîine care ciulește urechile cînd simte că se vorbește despre el, dar spre deosebire de cîine e limpede că nu înțelege nimic. Dialogul care urmează se desfășoară pe imaginea portretului osînditului tîmpit.

— *Își cunoaște sentința?* întreabă exploratorul.

— *Nu.*

După o pauză, exploratorul revine.

— *Nu-și cunoaște propria sentință?*

— *Nu* — răspunde ofițerul din nou. Și urmează o nouă pauză îndelungată, în timp ce se simte că portretul osînditului e studiat pe îndelete, cu voluptate. Este exact ceea ce confirmă imaginea de contraplan.

Exploratorul contemplă tîmpenia osînditului ca pe o bijuterie prețioasă. Ofițerul — în profil — privește fix spre explorator, pîndind atent orice reacție a lui, cîntărindu-și prudent vorbele.

— *Nu,* repetă el, după această lungă pauză de pipăire a situației. *Ar fi inutil să i se spună. Oricum o s-o afle în curînd pe propria-i piele.*

Exploratorul, neschimbîndu-și privirea de la osîndit, fascinat de osîndit, se lasă încet pe spate, mai comod, în fotoliul de răchită, mărind cu o nuanță prețioasă perspectiva și voluptatea contemplării.

— *Dar știe măcar că a fost, de fapt, condamnat?*

— *Nici asta,* spune ofițerul, zîmbindu-i exploratorului, părînd să mai aștepte și alte întrebări ciudate.

— *Nu se poate* — ripostează moale exploratorul. *Atunci omul ăsta nu știe nici măcar ce ecou a avut apărarea lui.*

— *N-a avut ocazia să se apere.*

— *Dar trebuia să i se ofere prilejul să se apere* — se ridică acum exploratorul în picioare de pe fotoliu, apărînd de data asta mai insistent principiile unei justiții de pe o altă planetă.

Ofițerul realizează brusc penibilul anacronism, îl privește cîteva secunde cu indulgență, apoi pentru a nu tulbura apele se apropie de explorator, îl ia amical de braț (totul într-un ritm foarte lent, ca o explicație destinată unui om înapoiat), arată cu mîna spre condamnat (care, văzînd că atenția este vădit îndreptată asupra

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

lui, ia poziţie de drepţi, şi începe — plimbîndu-se în jurul eşafodajului, ca o plimbare într-o alee de parc — să-i vorbească.

— *Lucrurile stau altfel. Aici, în colonia penitenciară, am fost desemnat judecător, în ciuda faptului că sînt atît de tînăr, şi anume pentru motivul că-l asistam pe fostul comandant în toate chestiunile penale şi că, dintre toţi, cunosc cel mai bine aparatul. Principiul după care se iau hotărîrile este următorul: vina e întotdeauna mai presus de orice îndoială. Alte tribunale nu pot urma acest principiu, întrucît sînt alcătuite din mai multe capete şi mai sînt şi alte instanţe superioare. La noi nu e aşa sau cel puţin nu era pe vremea vechiului comandant. Cel nou, fireşte că a şi manifestat dorinţa de a se amesteca în judecata mea, dar pînă acum am izbutit să-l ţin departe şi voi izbuti şi pe viitor.*

Continuînd mişcarea lor ceremoniasă, elegantă (prin care se descrie în cercuri repetate, nu aparatul de tortură, ci fundul acestui crater, în care au pătruns valuri uşoare de ceaţă) au ajuns în dreptul osînditului.

— *Doriţi să vă explic cazul în speţă?* continuă ofiţerul. *Este la fel de simplu ca şi celelalte. Un căpitan a reclamat azi dimineaţă că acest om, care i-a fost repartizat ca servitor şi care doarme în faţa uşii lui, a aţipit în timpul serviciului. Datoria lui este, de fapt, să se scoale la fiecare oră, cînd bate ceasul, şi să salute în faţa uşii căpitanului. Noaptea trecută, căpitanul a vrut să vadă dacă servitorul îşi îndeplineşte datoria. A deschis uşa cînd ceasul bătea ora două şi l-a găsit dormind încovrigat în faţa pragului. Şi-a luat cravaşa şi l-a plesnit peste faţă. În loc să se scoale şi să ceară iertare, omul l-a apucat pe stăpîn de picioare, l-a scuturat bine şi i-a strigat: « Aruncă-ţi cravaşa, că de nu, te mănînc de viu ». Acestea sînt faptele. Căpitanul a venit la mine acum o oră. Eu am scris declaraţiile lui şi, imediat după aceea, sentinţa. Apoi am poruncit ca omul să fie pus în lanţuri. Totul a mers foarte simplu.*

O, dar timpul trece, execuţia ar fi trebuit să înceapă de mult şi eu nici n-am terminat cu explicarea aparatului.

Au ajuns din nou în dreptul fotoliului — aproape îl pune cu forţa pe explorator în fotoliul de răchită, trece îndărăt lîngă aparat, ca lîngă catedră şi reia:

— *După cum vedeţi, grapa corespunde conformaţiei omului; aici e grapa pentru partea superioară a trupului, acestea sînt grapele pentru picioare.*

Între ofiţer şi explorator se află aparatul. În timpul explicaţiei care urmează, camera, foarte lent, transfochează prin grapa transparentă spre portretul exploratorului. Tot sistemul de cuie, de ace va da o grafică foarte bizară portretului său cînd camera va ajunge în prim plan.

— *Pentru cap nu e destinat decît acest piron. Vă e totul limpede?* — întreabă puţin nervos chipul înclinat, absent, uşor îndurerat, uşor adormit al vizitatorului. (Reacţia sentimentală morală a vizitatorului — cu toată evoluţia ei — este absolut tipică pentru umanismul burghez european — marcat de neputinţă, indiferenţă — şi totuşi recuperîndu-se pe sine în ceasul al doisprezecelea).

Exploratorul întoarce încet, la întrebarea ofiţerului, privirea spre grapă. Se vede pe faţa lui că relatările referitoare la procedura judecătorească nu l-au satisfăcut de fel.

În prim plan se vede timp îndelungat pironul care e destinat să crape ţeasta. Revenim asupra exploratorului. Acest piron monstruos nu a adăugat nimic expresiei sale de protest foarte palid, foarte obosit.

Corpul lui e moale, cu picioarele mult întinse în faţă, parcă ar dormi în fotoliul delabrat de răchită.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Capul înclinat într-o parte are o expresie de greață și somn (Imagine absolută simbolică a democrației sentimentale perplexe, care vrea să mediteze acolo unde vînturile infernului s-au stîrnit).

— *Va asista și comandantul la execuție?* întreabă într-un tîrziu exploratorul, abia auzit, pentru a spune și el ceva.

— *Nu e sigur,* răspunde ofițerul, penibil impresionat de întrebarea neașteptată, apoi mutra lui prietenoasă se crispează deodată.

Tocmai de aceea trebuie să ne grăbim. Ba chiar va trebui să-mi scurtez explicațiile, oricît îmi va părea de rău. Așadar, acum doar strictul necesar. Cînd omul se află lungit pe pat, iar acesta începe să vibreze, se lasă și grapa în jos pe corpul lui. Ea se reglează automat, așa fel încît abia să atingă corpul omului cu vîrfurile acelor; de îndată ce reglarea s-a făcut, această bandă de oțel se întinde și devine rigidă ca o bară. Si acum începe jocul. (Din nou camera traversează grapa de sticlă, încadrează în prim plan vizitatorul, apoi acesta se ridică încet, se plimbă pe marginea gropii, cu capul puțin înclinat, din politețe, spre explicațiile ofițerului. Explicațiile ofițerului reflectînd indiferența sau greața ușoară a vizitatorului, devin mai îndurerate, mai patetice).

— *Un neinițiat nu poate observa vreo deosebire exterioară între diferitele pedepse. Grapa pare să acționeze uniform.*

Acum se vede portretul aproape înlăcrimat al ofițerului, strigînd aproape textul, neprivind spre grapă, urmărind cu ochii, în dreapta și stînga, plimbarea pe marginea gropii a străinului.

— *Vibrînd continuu, ea își înfige vîrfurile în corp, care vibrează și el o dată cu patul. Pentru a da posibilitatea oricui să urmărească execuția, grapa a fost confecționată din sticlă.*

Din nou e urmărită plimbarea străinului pe marginea gropii.

— *Ne-am izbit de multe dificultăți tehnice la fixarea acelor în ea, dar după multe încercări totul a reușit perfect. N-am cruțat nici o osteneală. Si acum, oricine poate vedea prin sticlă cum se execută inscripția pe trup.*

Din nou portretul ofițerului. Aproape a explodat în lacrimi.

— *Nu vreți să vă apropiați să priviți acele?*

Impresionat de acest strigăt, exploratorul se apropie și se apleacă deasupra grapei. În grabă, ofițerul se apropie de el.

Brusc, tonul lui a devenit animat, viu — drama lui a dispărut, într-adevăr se poate spune că ofițerul are reacții copilărești. Vorbește f o a r t e r e p e d e, pentru a nu-l mai scăpa pe explorator, pentru a nu-l mai lăsa să lunece în probleme periferice de conștiință.

— *Vedeți aici, două feluri de ace, rînduite în diferite moduri. Lîngă fiecare ac lung este unul scurt. Cel lung scrie, iar cel scurt stropește apă, pentru a spăla sîngele și a menține scrisul vizibil în permanență.* (Din nou se filmează ca la o operație medicală, ca la un film științific, foarte în detaliu).

În prim plan se află sistemul de ace — în al doilea plan, dar tot foarte apropiat, chipul exploratorului și jumătate din cel al ofițerului.

Apa amestecată cu sînge este condusă în mici jgheaburi și din ele curge într-un jgheab principal, a cărui țeavă de scurgere se termină în groapă.

Ofițerul arată cu degetul drumul exact pe care trebuie să-l parcurgă apa cu sîngele. Camera urmează — plan detaliu în traveling sau panoramic, tot acest traseu.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Acum mîinile ofiţerului sînt în plan detaliu, la gura ţevii de scurgere. Căutînd să reprezinte cît mai concret procesul scurgerii, ţine mîinile căuş ca şi cum ar aduna *în ele sînge* ipotetic.

Deodată, exploratorul observă cu nespusă groază, lipită aproape de mîinile ofiţerului, urmărind cu o curiozitate cretină imaginea propriului său sînge, care în curînd va bolborosi prin ţeavă, faţa deţinutului. Acesta se apleacă ba într-o parte, ba într-alta, pentru a vedea mai bine.

Exploratorul schiţează un gest să-l gonească de acolo, întrucît ce face probabil osînditul este interzis sub pedeapsă.

Dar ofiţerul îl opreşte pe explorator, apucîndu-l cu o mînă, în timp ce cu cealaltă ia un bulgăre de pămînt din valul de lîngă groapă şi-l aruncă în soldat. Acesta deschide ochii speriat, abia acum realizînd îndrăzneala condamnatului, dă drumul armei să cadă, smuceşte brusc de lanţ, astfel încît osînditul cade numaidecît grămadă, încurcîndu-se în lanţuri, provocînd un zgomot cumplit, cu toate lanţurile zornăind.

— *Ridică-l în picioare* — strigă ofiţerul înspăimîntat, pentru că pierde din nou, printr-un eveniment lateral, care se transformă într-un eveniment comic — atenţia vizitatorului.

Într-adevăr, evenimentul se transformă din ce în ce mai mult într-o întîmplare bufă comică. Deţinutul se ridică, dar pentru că lanţurile i-au blocat picioarele, cade fără echilibru, cu acelaşi zgomot de lanţuri — face cîţiva paşi, cade din nou.

— *Umblă cu el mai cu grijă* — strigă la soldat ofiţerul. Apoi, ocolind aparatul, fuge să-l ajute pe soldat.

Exploratorul s-a retras spre marginea gropii, înspre maldărele de scaune de răchită putrezită; abia acum observă noi vestigii — urme străvechi ale unei alte civilizaţii, ale unei glorii apuse—sticle de răcoritoare, « evantaie » de paie destinate odinioară sorbirii băuturilor, jurnale, programe de spectacole — ca rămăşiţele ce se văd pe un stadion după ce marele spectacol sportiv s-a terminat — totul intrat într-o stare « verde », cleioasă de putrefacţie. Exploratorul loveşte cu cizma o sticlă, mai multe sticle se rostogolesc la vale, în groapă. În fundul gropii, o baltă verde, aproape groasă de concentrată ce e. Un şobolan, fără să se sperie, priveşte din fundul gropii.

Scena comică de film mut încă nu s-a terminat în fund. Iată-l, ajută acum şi ofiţerul care l-a prins de subţiori pe condamnat şi în timp ce acestuia îi tot fug picioarele de sub el, ca şi cum ar avea picioarele paralizate sau ar fi beat mort, îl ridică în sus cu ajutorul soldatului. Îl lasă acolo, într-un echilibru precar. Se apropie de explortator care contemplă groapa, balta verde, şobolanul.

În clipa în care ofiţerul a ajuns lîngă explorator — în planul din fund, osînditul mai cade o dată grămadă.

— *Acum ştiu totul* — spune imediat exploratorul, vrînd parcă să termine cît mai repede.

— *În afară de ceea ce-i mai important*, ripostează ofiţerul, prinzîndu-l pe explorator de braţ şi obligîndu-l să privească în sus.

În imagine, partea superioară a aparatului de tortură. Se aude textul ofiţerului:

— *Acolo sus, în desenator, se află angrenajul de roţi care imprimă mişcarea grapei şi acest angrenaj se reglează după schiţa făcută pentru pedeapsa respectivă.*

În imagine, din nou ofiţerul şi exploratorul.

— *Folosesc încă schiţele fostului comandant. Iată-le* — spune ofiţerul şi scoate cîteva foi din taşca de piele (de fapt nişte fişe pentru un calculator electronic

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mai primitiv) *dar nu pot să vi le dau în mînă, sînt tot ce am mai scump. Luaţi loc, am să vi le arăt de la distanţă şi veţi vedea totul foarte bine.*

Exploratorul se află în fotoliu. La cîţiva metri în faţa lui — păstrînd parcă o distanţă prudentă pentru securitatea hîrtiilor — ofiţerul, ca un prestidigitator, le arată pe rînd. În sfîrşit se fixează asupra uneia dintre ele.

— *Citiţi* — spune el.

Exploratorul ar vrea să-şi exprime într-un fel admiraţia, dar nu vede decît nişte linii ce se încrucişează în toate felurile, ca un labirint; sînt atît de dese, încît acoperă toată hîrtia, cu ciudate, complicate ornamentaţii ideograme. (Plan detaliu).

Din nou cei doi în imagine.

— *Citiţi* — repetă ofiţerul.

— *Nu pot.*

— *Dar e foarte limpede.*

— *Este foarte artistic, dar nu pot să descifrez.*

— *Da,* spune ofiţerul rîzînd şi vîrînd taşca de piele la loc, *asta nu e un scris caligrafic pentru copiii de şcoală. Trebuie să-l studiezi îndelung. Dar şi dumneavoastră v-aţi descurca în el pînă la urmă. Fireşte, nu poate să fie un scris simplu; nu trebuie să ucidă imediat, ci — în medie — abia după un interval de 12 ore; ora a şasea este calculată să fie momentul culminant. De aceea scrisul propriu-zis trebuie să fie înconjurat de multe, multe ornamente; ele trebuie să acopere trupul numai cu un brîu îngust; restul corpului este rezervat pentru înflorituri. Puteţi să apreciaţi acum felul în care lucrează grapa şi întregul aparat. Ia uitaţi-vă.*

Şi foarte sprinten, brusc, cu o imensă bucurie copilărească, sare pe eşafodaj, urcă repede scara, ajunge în dreptul aparatului şi urlă de sus:

— *Atenţie, daţi-vă la o parte !*

— *Se află acolo, în vîrful aparatului, ca în vîrful unui munte cucerit, în care a împlîntat un steag, vîntu-i flutură părul, ochii-i sînt înlăcrimaţi. Timpul are o tensiune grea ca o măsurătoare inversă.*

Şi din nou se aude zgomotul acela straniu, poetic, al clopotelor îndepărtate, din nou ceaţa risipindu-se dezvăluie pietre albe sau oi îndepărtate încremenite.

Ceaţa trece ca umbra unui suflet pe faţa exploratorului, pe feţele împietrite ale soldatului şi osînditului, peste bolta verde, unde chiar, cîteva clipe, întruchipează trecător lunecarea unui om. E un moment de magie. Duhul monstruos al comandantului străbate idilic peisajul crimei.

— *Atenţie !* — urlă încă o dată ofiţerul cu vocea într-o culminare de emoţie şi fericire, după care învîrte o roată şi totul, toate pîrghiile, toate manivelele, toate mecanismele se pun în mişcare. E un moment grandios, ca momentul lansării unei rachete în spaţiu. Dacă n-ar scîrţîi roata, totul ar fi de o absolută perfecţiune cosmică. Ofiţerul o ameninţă o clipă cu pumnul, apoi face un gest de neputinţă cu mîinile, în chip de scuză faţă de explorator, dar excitaţia lui imensă depăşeşte de departe această mică infirmitate tehnică. Începe acum din nou o scenă chapliniană de acrobaţie. Se azvîrle pe planşeu pentru a asculta zgomotele mecanismelor interioare, sare în picioare, sus de tot ceva i se pare în neregulă, se caţără din nou zburînd pe scară, apucă cu amîndouă mîinile ceva din interiorul desenatorului, după care, pentru a ajunge mai repede jos, nu se mai foloseşte de scară, ci alunecă de-a lungul uneia din bare (exact ca Chaplin în « Dictatorul »).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Zgomotul e infernal — spectacolul mașinii de tortură — în mișcare — grandios și absurd.

Toată scena care urmează — ofițerul — pentru a se face înțeles — urlă textul la urechea exploratorului:

«PRICEPEȚI CUM FUNCȚIONEAZĂ? GRAPA ÎNCEPE SĂ SCRIE; CÎND ESTE GATA CU PRIMA SERIE DE SCRIS PE SPINAREA OMULUI, STRATUL DE VATĂ SE RĂSUCEȘTE ȘI ROSTOGOLEȘTE ÎNCET CORPUL PE O PARTE, PENTRU A OFERI GRAPEI O SUPRAFAȚĂ NOUĂ PENTRU SCRIS. ÎNTRE TIMP PĂRȚILE RĂNITE PRIN SCRIERE AJUNG ÎN CONTACT CU VATA, CARE OPREȘTE SÎNGERAREA DATORITĂ PREPARAȚIEI EI SPECIALE — ȘI SÎNT PREGĂTITE PENTRU ADÎNCIREA ÎN CONTINUARE A SCRISULUI. ȘI ASTFEL SE POATE SCRIE DIN CE ÎN CE MAI ADÎNC VREME DE 12 ORE. PRIMELE 6 ORE, CONDAMNATUL TRĂIEȘTE APROAPE LA FEL CA ÎNAINTE, NUMAI CĂ SIMTE DURERI. DUPĂ 2 ORE I SE SCOATE CĂLUȘUL DIN GURĂ, ÎNTRUCÎT OSÎNDITUL NU MAI ARE PUTERE SĂ STRIGE. AICI, ÎN ACEST CASTRON ÎNCĂLZIT ELECTRIC, AȘEZAT LA MARGINEA UNDE SE AFLĂ CAPUL CONDAMNATULUI (urlînd mai departe pentru a acoperi zgomotul mașinii, ofițerul se deplasează pentru explicații în jurul aparatului de tortură — camera îl urmărește tot timpul), SE PUNE OREZ FIERT, IAR OMUL DACĂ ARE POFTĂ, POATE LUA DIN EL, ATÎT CÎT PRINDE CU LIMBA. NICI UNUL NU PIERDE PRILEJUL. CEL PUȚIN EU NU ȘTIU VREUNUL ȘI EXPERIENȚA MEA E VASTĂ. ABIA DUPĂ CEASUL AL ȘASELEA ÎȘI PIERDE POFTA DE A MAI MÎNCA. DE OBICEI ÎN MOMENTUL ACELA ÎNGENUNCHEZ AICI ȘI OBSERV FENOMENUL (pentru a face mai expresiv totul, el reconstituie momentul îngenunchind). RAREORI MAI ÎNGHITE ULTIMA ÎMBUCĂTURĂ, O ÎNVÎRTE ÎN GURĂ, DE COLO PÎNĂ COLO ȘI O SCUIPĂ APOI ÎN GROAPĂ. ATUNCI TREBUIE SĂ MĂ APLEC, ALTFEL MI-O ARUNCĂ ÎN FAȚĂ. CÎT DE LINIȘTIT DEVINE OMUL DUPĂ CEASUL AL ȘASELEA. ÎN CEL MAI IDIOT DINTRE EI SE TREZEȘTE INTELIGENȚA. ÎNCEPE DE LA OCHI. DE LA EI CUPRINDE APOI TOTUL. O PRIVELIȘTE CARE MAI-MAI CĂ TE ISPITEȘTE SĂ TE AȘEZI SINGUR SUB GRAPĂ. ÎN REST NU SE ÎNTÎMPLĂ, DE FAPT, NIMIC DEOSEBIT, DOAR CĂ OMUL ÎNCEPE SĂ DESCIFREZE SCRISUL ȘI-ȘI ȚUGUIE BUZELE DE PARCĂ AR ASCULTA CEVA ATENT. AȚI VĂZUT, NU E UȘOR SĂ DESCIFREZI SCRISUL CU OCHII. OMUL NOSTRU ÎL DESCIFREAZĂ ÎNSĂ CU RĂNILE SALE. FIREȘTE CĂ TREBUIE O MUNCĂ IMENSĂ PENTRU ACEASTA; ESTE NEVOIE DE ȘASE CEASURI PENTRU DESĂVÎRȘIREA EI. APOI, GRAPA ÎL STRĂPUNGE COMPLET ȘI-L ARUNCĂ ÎN GROAPĂ, UNDE CADE PLESCĂIND ÎN APA AMESTECATĂ CU SÎNGE ȘI CU VATĂ. ÎN CLIPA ACEASTA, JUDECATA S-A SFÎRȘIT, IAR NOI — EU ȘI SOLDATUL — ÎL ÎNGROPĂM.

Fața ofițerului e cuprinsă brusc de o neliniște specială, ca un animal la pîndă, transfigurat de tensiunea unei așteptări. Caută parcă să descifreze un sunet pierdut, un sunet care se produce acum, în această clipă, sunetul unor pași pe nisip sau pe iarbă poate, îngropat sub zgomotul infernal al mașinăriei — ca un pîrîu îngropat sub pămînt.

Cu un gest neașteptat, învîrte de o manivelă și încremenește toată mașinăria. O liniște adîncă înghite craterul. Apoi se aude din nou același zgomot de clopote. (Un petec de iarbă — și nisipul din jurul lui e cuprins de o ușoară fierbere. Un aparat de vînt va produce răscolirea ierbii, nisipului).

Ofițerul, posedat, face cîțiva pași spre iarba care se agită. Apoi sunetul pare a veni din partea opusă — o trîmbă de ceață se încolăcește, apoi se destramă ușor —

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

o dată cu un nou val subtil, îndepărtat de clopote argintii. Ofiţerul fuge spre acel punct cu spaimă şi fericire, atras ca Hamlet de fantoma tatălui, îngenunchează şi întinde mîinile spre apa nevăzută, fermecată, care înfioară iarba, nisipul. Un zgomot concret, foarte puternic de pînză sfîşiată, stopează sunetul clopotelor, foşnetul ierbii. Ofiţerul se întoarce brusc ca electrocutat.

Soldatul i-a tăiat pe la spate osînditului cămaşa şi pantalonii cu un cuţit; osînditul se lasă pe vine pentru a-şi ridica hainele căzute, vrînd să-şi acopere goliciunea, dar soldatul îl ridică. (Este schema unui alt mecanism comic tipic. Aceste *mecanisme comice*, îmbibate *de saliva morţii* ca vata din gura osîndiţilor revin sistematic în film — la fel ca umbra vechiului comandant).

Ofiţerul se îndreaptă spre onsîndit. Osînditul e aşezat sub grapă. (Totul se petrece în perfectă linişte — faţa ofiţerului, ciudat, nu mai e excitată cum ar trebui să fie, acum cînd se apropie de punctul culminant al plăcerii sale — există doar tristeţea risipirii vrajei de adineauri, ca şi cum ar fi trezit din vis tocmai cînd mîngîia părul unei fiinţe iubite, moarte).

Osînditului i se desfac cătuşele şi în locul lor sînt prinse strîns curelele.

Grapa e lăsată încet, foarte încet mai jos. (Mişcarea de lift a camerei — de sus în jos — uluitor de lent, de asemenea ca într-un film ştiinţific-medical). Prin placa transparentă a grapei se vede chipul deformat al ofiţerului, dirijînd cu palma ridicată în aer lunecarea grapei spre corpul osînditului.

Cînd îl ating vîrfurile acelor (ne aflăm în plan detaliu) se vede structura pielii, acele scînteie în lumină, un fior trece prin corpul deţinutului.

Soldatul prinde în curele mîna dreaptă a omului.

Din reflex, osînditul o mişcă pe cea stîngă, neştiind încotro s-o ducă; mîna are o mişcare incertă pe patul de tortură, ca în somn, apoi se întinde chiar în direcţia unde se află exploratorul. Printr-o coincidenţă, doar printr-o coincidenţă, această mînă murdară, urîtă, e deschisă spre explorator, are o asemenea formă încît parcă ar implora ajutor.

Ofiţerul întoarce privirea spre explorator căutînd să-i citească pe faţă impresia care i-a făcut-o pînă acum acest preludiu de execuţie.

Chipul exploratorului e imobil, nu indiferent, ci de nedescifrat.

Deodată cureaua de la mîna stîngă se rupe (plan detaliu). Mîna osînditului scapă şi balansează.

Cu o expresie cretină, soldatul îi arată ofiţerului bucata de curea ruptă.

Ofiţerul se apropie de soldat şi-i explică, întorcînd faţa spre explorator:

— *Maşina este tare cîrpăcită, din cînd în cînd nu se poate să nu se rupă sau să nu se frîngă ceva — dar asta nu trebuie să influenţeze în rău impresia generală. De altfel vom face numaidecît rost de ceva, ca să înlocuim cureaua; am să folosesc lanţul; fireşte că acesta va reduce din delicateţea vibraţiilor.*

În timp ce fixează lanţul, adaugă:

— *Mijloacele de întreţinere a maşinii sînt acum foarte restrînse. Pe vremea vechiului comandant exista un fond alocat numai în acest scop. Exista aici şi o magazie, în care se păstrau tot felul de piese de schimb. Mărturisesc că aproape făceau risipă, dar numai înainte vreme, nu şi acum, după cum pretinde noul comandant care se slujeşte de orice pretext pentru a combate vechile instituţii. Acum administrează personal fondul pentru maşină şi cînd cer o curea nouă, îmi pretinde s-o aduc pe cea veche drept dovadă; iar cea nouă soseşte abia după zece zile şi, pe deasupra, e de cea mai proastă calitate, nu-i bună de nimic. Nimeni nu se sinchiseşte cum aş putea utiliza maşina între timp.*

(Acest discurs în timpul căruia, deci, ofiţerul leagă mîna deţinutului de un lanţ improvizat — apoi fixează şi reglează exact mica pîrghie care introduce în gura

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

deţinutului căluşul de pîslă — este întrerupt de multe pauze. Ofiţerul controlează mereu reacţia exploratorului, e împărţit mereu între controlul feţei şi controlul tehnic al aparatului. Între aceste pauze pe care le face ofiţerul, apare adesea chipul de sfinx al exploratorului — simbolizînd parcă tăcerea diplomatică, cumplita Tăcere Universală din totdeauna în faţa crimei, o mască, în care există, aş spune, o tensiune a absenţei).

Deodată, ofiţerul începe să urle de furie. După ce tocmai izbutise să vîre, cu destulă trudă, căluşul de pîslă în gura condamnatului, acesta, cuprins de o greaţă imposibil de stăpînit, a început să vomeze.

Ofiţerul îl smuceşte imediat în sus şi vrea să-l întoarcă cu faţa spre groapă, dar prea tîrziu — murdăria a curs toată pe maşină în jos.

— *Totul e numai din vina comandantului*, strigă ofiţerul zguduind barele de alamă, ca scos din minţi, îmi murdăreşte maşina şi mi-o face ca o cocină.

Şi arătînd exploratorului maşina murdară de vărsat, continuă:

Ore întregi m-am străduit să-l fac pe comandant să înţeleagă că nu trebuie să li se mai dea de mîncare în ziua dinaintea execuţiei. Dar noua direcţie, mai blîndă, este de altă părere. Cucoanele comandantului îl îndoapă pe osîndit cu tot felul de zaharicale, înainte de a fi dus la locul execuţiei. Toată viaţa lui n-a mîncat decît peşte împuţit şi acum trebuie să mănînce dulciuri. Dar şi asta ar fi cum ar mai fi, n-aş avea nimic de zis, însă de ce nu se procură un nou căluş de pîslă, aşa cum tot cer de mai bine de trei luni. Cum să nu ţi se facă greaţă cînd iei în gură acest căluş, pe care l-au supt şi l-au ros mai bine de o sută de oameni în timp ce-şi dădeau duhul?

În timp ce soldatul e ocupat să şteargă maşina de vărsat cu cămaşa deţinutului, ofiţerul se apropie de explorator.

Acesta, presimţind parcă ceva, face un pas îndărăt — dar ofiţerul îl apucă de mînă şi-l trage la o parte.

— *Vreau să vă spun cîteva cuvinte confidenţial, îmi daţi voie?*

— *Desigur* — răspunde exploratorul, şi-l ascultă ruşinat, cu ochii plecaţi în jos.

Ofiţerul vorbeşte într-o şoaptă tensionată, ferindu-se parcă de soldat.

— *Această procedură şi acest fel de execuţie, pe care aveţi prilejul să le admiraţi acum, nu mai au în prezent nici un partizan făţiş în colonia noastră. Eu sînt singurul susţinător şi în acelaşi timp şi singurul reprezentant al moştenirii vechiului comandant. De gîndit la o perfecţionare mai departe a procedeului nici vorbă, toate eforturile mele se îndreaptă către păstrarea a ceea ce există. Cînd trăia fostul comandant, colonia era plină de partizanii săi; şi eu am în parte forţa de convingere a fostului comandant dar îmi lipseşte cu totul fascinaţia de care dispunea el; în consecinţă, adepţii lui s-au dat la fund — există însă foarte mulţi, dar nici unul n-o mărturiseşte deschis. Dacă v-aţi duce astăzi, în ziua execuţiei, la o ceainărie şi aţi trage cu urechea, aţi putea auzi cel mult aluzii cu două înţelesuri. Toţi aceştia sînt adepţi ascunşi ai procedeului. Deocamdată ei trăiesc — mă înţelegeţi, nu-i aşa — într-o obscuritate impusă şi nu pot înţelege cum, prin ce mister convingerile lor care erau oficiale au devenit peste noapte, aş putea spune, ilegale. Dar oare din cauza acestui comandant şi a cucoanelor lui, care-l influenţează, trebuie să se ducă de rîpă asemenea operă a unei vieţi întregi?* — spune el şi arată cu mîna spre maşină.

— *Puteţi îngădui una ca asta? Nu mai e timp de pierdut, se pregăteşte ceva împotriva aparatului; se ţin şi consfătuiri la comandamentul la care nu sînt chemat să iau parte. Chiar accidentala dumneavoastră prezenţă aici, în colonia noastră, ei vor s-o folosească ca un argument împotriva maşinii. Au calculat că probabil sînteţi încătuşat de diferite concepţii europene sentimentale asupra procedurii judiciare. S-a calculat*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

chiar în mod diabolic ca execuţia să poată provoca o impresie defavorabilă asupra dumneavoastră, desfăşurîndu-se trist, fără participare publică, pe o maşină deteriorată. Ehe, pe vremuri erau cu totul altfel execuţiile ! (Şi, încetul cu încetul, ofiţerul va părăsi şoapta reţinută şi se va relansa în discursul exaltat).

Priveşte din nou în dreapta, în stînga, îl trage pe explorator lîngă un fotoliu de răchită. O plăcere nebună e zugrăvită pe faţa lui — şi o oarecare teamă că omul din faţa lui nu e demn pentru asemenea destăinuiri şi obiecte preţioase. A scos din nou taşca de piele — iar din taşcă un pachet înfăşurat de multe ori într-o hîrtie preţioasă, argintie, acum ruptă pe alocuri, îmbătrînită. Pachetul conţine fotografii vechi. El le strînge la piept şovăind încă dacă să le arate sau nu. Îi arată brusc o fotografie — ca şi cum ar vrea să-i arate o fotografie pornografică cu care vrea să-l excite, apoi fulgerător o retrage la piept ca şi cum şi-ar regreta generozitatea.

Avem timp s-o privim doar cîteva secunde — nu ne putem da seama ce reprezintă. Ţinînd strîns la piept pachetul, repetă gestul, acum e mai generos, zărind cîteva fotograme suplimentare. Fotografia pare imaginea unei execuţii. (Aici, în această scenă, atinge ofiţerul punctul cel mai înalt al copilăriei sale). A treia oară cînd arată fotografia, înţelegem mult mai limpede: este o execuţie înconjurată de o masă de oameni curioasă, veselă, costumată elegant ca pentru un derby ecvestru, în care bineînţeles, cel mai mult străluceşte costumaţia fabuloasă şi complicată a femeilor. Din acest moment vom ilustra tot discursul nostalgic şi dement al ofiţerului — cu cea mai monstruoasă colecţie de fotografii-documente care poate exista în fototeca omenirii: f o t o g r a f i i d e e x e c u ţ i i înconjurate de mulţimi avide, devorate de curiozitate. Un montaj deci de asemenea fotografii — însoţite de o muzică de valsuri (de promenadă) cîntate de orchestră şi de discursul avîntat al ofiţerului. Acesta între timp va cădea îngenuncheat lîngă fotoliul de răchită şi va distribui fotografiile pe fundul fotoliului de pe pagina cartonată a unui album de familie. Textul deci continuă alternativ pe imaginile fotografiilor sau pe imaginea unor momente prezente.

— *Încă înainte de ziua execuţiei, valea se umplea de oameni pînă la refuz; toţi veneau numai pentru a privi; dimineaţa în zori îşi făcea apariţia comandantul cu doamnele lui; fanfarele trezeau întreaga tabără; eu dădeam raportul arătînd că totul e gata.* (Imaginea fotografică a ofiţerului într-o uniformă strălucitoare, impecabilă).

Asistenţa — din care nu era permis să lipsească nici un funcţionar superior (camera, bunăoară, panoramează aici pe o fotografie veche înfăţişînd înalte personalităţi). *Se rînduiau în jurul maşinii, această grămadă de scaune de trestie* (o clipă revenim la prezent şi avem în imagine maldărul de scaune putrezite) este *o mizeră rămăşiţă a acelor vremuri. Maşina strălucea, proaspăt curăţită, aproape pentru fiecare execuţie luam piese de schimb nou-nouţe. Privitorii stăteau în vîrful picioarelor pînă acolo, sus, pe înălţimi, şi în faţa sutelor de ochi, condamnatul era aşezat sub grapă de către însuşi comandantul* (despre care însă nu mai există nici un document fotografic care să tulbure mitul lui). *Ceea ce îi este îngăduit astăzi unui soldat de rînd, era pe atunci sarcina mea, a preşedintelui tribunalului şi munca asta mă onora. Apoi începea execuţia !* (De aici încolo încetează muzica de valsuri — cîntată de fanfară — se aude doar vocea înfiorată de plăcere a ofiţerului). *Nici un zgomot nepermis nu tulbura funcţionarea maşinii. Mulţi nici nu mai priveau spre ea, ci şedeau pe nisip, cu ochii închişi; toţi ştiau că acum se face dreptate. În tăcerea ce domnea se auzea doar oftatul condamnatului — înăbuşit de pîslă. Astăzi maşina nu mai e în stare să-i smulgă condamnatului nici măcar un geamăt mai sonor pe care să nu-l poată înăbuşi pîsla; pe atunci, cele care scriau picurau o soluţie caustică, pe care azi nu mai avem voie s-o folosim. Ei, şi-apoi venea ceasul al şaselea ! Era cu neputinţă să împlineşti rugăminţile tuturor celor care voiau să privească de aproape. În înţelepciunea lui, comandantul dispunea*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ca, în primul rînd, să se dea preferinţă copiilor; eu puteam sta totdeauna în faţă, fireşte, avînd în vedere funcţia mea, de multe ori şedeam acolo, cu doi copii mici de-a dreapta şi de-a stînga, pe braţe. Cum mai sorbeam cu toţii expresia de transfigurare de pe chipul martirizat, cum ne mai scăldam obrazul în razele acestei dreptăţi abia realizate şi pe cale să dispară ! Ce mai vremuri, camarade !

Ofiţerul în transă, uitînd pe cine are în faţă, îl îmbrăţişează pe explorator şi-şi lasă capul pe umărul lui. Exploratorul e nespus de încurcat şi chiar cu o mînă nehotărîtă schiţează, abia atingîndu-i spatele, care tremură convulsiv, un gest de calmare. În depărtare se aude din nou zvon de clopote poetice de sat, care liniştesc ca o mîngîiere plînsul ofiţerului. Deodată, brusc, ochii lui strălucesc de o ură, o cruzime nemaipomenite.

În prim plan, ca o sfidare a prezentului, ca cel mai impertinent şi puturos şi limpede argument al decăderii maşinii şi al sistemului, ca o batjocorire a acestui moment sfînt de melancolie şi transă, ca un rîgîit ordinar într-o sală de concert după ce ultimul acord divin s-a stins, un şobolan gras şi calm mănîncă orezul căzut pe jos din castronul din care mănîncă cu mîinile murdare soldatul.

Din nou ochii nebuni de ură ai ofiţerului.

P e r p l e x d e u m i l i n ţ ă nu poate reacţiona imediat. Pare paralizat. Din nou şobolanul. Dar acum imaginea e mai lungă — îi cuprinde pe toţi trei, soldatul, condamnatul, şobolanul.

Soldatul, care a terminat curăţatul maşinii, toarnă acum orez dintr-o cutie de tablă în castron. Condamnatul, întins gol pe patul de tortură, şi-a revenit după vomitat, începe să întindă limba pentru a hălpăi şi el din orez. Soldatul îl tot împinge îndărăt ca pe un cîine flămînd, întrucît orezul e sortit pentru un moment ulterior. La picioarele lor, şobolanul. Imaginea lungă trebuie să aibă o anumită armonie şi ingenuitate primitivă, oricum forţa unei parabole biblice.

Un strigăt înfiorător se aude, ca un strigăt de luptă japonez. Ofiţerul s-a azvîrlit asupra şobolanului. Intră după el sub eşafodaj, se tîrîie prin nisip, apoi iese afară nebun de furie, cu o mască de nisip pe faţa asudată, smulge arma din mîna soldatului, o întoarce pentru a o întrebuinţa ca o măciucă, fuge după şobolan în vale, îndepărtîndu-se de aparatul de tortură. (Camera s-a ridicat foarte înalt şi surprinde toată a c e a s t ă s c e n ă î n p l a n f o a r t e g e n e r a l, într-un unghi puternic plonjat). Ofiţerul loveşte în dreapta şi în stînga cu patul armei, cu o violenţă îngrozitoare, fuge, loveşte din nou cînd e în apropierea şobolanului, totul însoţit de strigăte sălbatice, guturale, într-o limbă neînţeleasă. Apoi se opreşte în mijlocul cîmpului de nisip, clătinîndu-se de oboseală cu picioarele larg desfăcute, sprijinindu-se în armă. Se odihneşte un timp şi schimbă tactica. Urmăreşte cu puşca traseul zig-zagat al şobolanului. Se aude o împuşcătură, amplificată puternic de ecou, apoi alta, alta, multe împuşcături la rînd. Ofiţerul ia puşca la mînă şi în pas alergător se duce să controleze dacă a ochit bine. Se caţără pe peretele pîlniei. Se opreşte. Se vede că loveşte ceva cu piciorul. Apoi ridică puşca în aer şi cu patul puştii loveşte de multe ori şobolanul deja mort, pînă-l face una cu pietrele.

Din nou la arma la mînă, coboară panta, se apropie de eşafodaj tot în pas alergător. (Aparatul coboară o dată cu reîntoarcerea sa lîngă aparatul de tortură). Trece, tot în pas alergător, pe lîngă explorator, parcă fără să-l observe, azvîrle în goană puşca la pămînt, îngenunchează lîngă scaunul de răchită, începe să adune cu înfrigurare preţioasele fotografii, se opreşte cu fotografiile strînse la piept, priveşte disperat în jur, lipseşte una smulsă probabil de vînt, în genunchi caută disperat în jurul eşafodajului — a găsit-o, priveşte cîteva clipe încremenit de duioşie.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Plan detaliu. Fotografia care-l reprezintă pe ofiţer în vremurile glorioase de altădată. Poartă ca un bunic fericit pe umeri doi copii mici, care s-au înălţat şi privesc în sus cu faţa în extaz spre spectacolul torturii.

Gîfîind încă, ştergîndu-se de pămînt, de praf, împăturind cu grijă preţioasele documente, ofiţerul se apropie de explorator. Pe faţa asudată, murdară, un zîmbet triumfător — lecţia administrată şobolanului a fost de fapt un act de avertizare împotriva noului comandant. Vorba lui gîfîită are deci ceva impertinent, sfidător.

— *Să nu credeţi că am vrut să vă înduioşez, ştiu prea bine că e imposibil să mai faci azi pe cineva să înţeleagă acele timpuri. De altfel, maşina încă mai lucrează şi impresionează prin ea însăşi. Iar cadavrul cade la urmă în groapă, într-un fel de zbor, inimaginabil de aerian, chiar dacă în jurul gropii nu se mai adună oamenii cu sutele ca muştele, cum se întîmpla odinioară. Pe atunci a trebuit să construim o balustradă trainică în jurul gropii, dar acum ea nu mai există, s-a distrus de mult.*

Exploratorul vrea să scape de privirile ofiţerului şi caută în jur fără ţintă. Ofiţerul îşi închipuie că străinul contemplă pustietatea văii; de aceea îi prinde mîinile şi-l întoarce cu faţa spre el, pentru a-l privi în ochi, apoi îl întreabă:

— *Vă daţi seama ce ruşine trăim?*

Exploratorul tace. Priveşte în pămînt, scormoneşte cu vîrful cizmei pămîntul. Ofiţerul stă şi aşteptată plin de speranţe. Pauză foarte lungă.

Din nou imaginea aceea calmă, care are o limită ţărănească şi un fior de eternitate. Soldatul, cu mîinile murdare, mîncînd orez din blid. Din cînd în cînd soldatul toarnă puţin orez în gura deţinutului mereu deschisă, ca un cîine atent să prindă un os din zbor. (Bineînţeles, deţinutul continuă să fie gol, legat de curele, pe patul de tortură).

Ofiţerul aşteaptă răspunsul exploratorului, care nu mai vine. Exploratorul contemplă din nou pustietatea văii. Se aud din nou clopote dulci, îndepărtate. Ofiţerul are lacrimi în ochi. Şopteşte încet de tot — rar, cuviincios, timid — de data aceasta:

— *Ajutaţi-mă împotriva comandantului!*

Exploratorul ridică privirea încurcată spre el. Înainte de a apuca să rostească ceva, ofiţerul o ia înainte, continuă cu un glas implorator, copilăros, plin de speranţe:

— *Părerea dumneavoastră este desigur formată; dacă mai persistă cumva unele îndoieli, ele vor fi înlăturate de priveliştea execuţiei. Vă adresez încă o dată rugămintea: ajutaţi-mă împotriva comandantului.*

De data aceasta exploratorul nu-l mai lasă să continue.

— *Cum aş putea-o face, e imposibil! Nu vă pot ajuta cu nimic, la fel cum nu vă pot dăuna cu nimic.*

— *Ba puteţi*, sare din nou ofiţerul reexcitîndu-se, strîngînd pumnii. *Puteţi*, repetă el mai insistent. *Am un plan care trebuie să izbutească. Dumneavoastră credeţi că influenţa pe care o aveţi nu e suficientă. Eu ştiu bine, însă, că este. Ascultaţi deci planul meu. Pentru punerea lui în aplicare este necesar, în primul rînd, ca dumneavoastră să fiţi foarte reţinut în exprimarea părerii ce o aveţi despre metoda mea. Dacă nu veţi fi întrebat direct, nu trebuie, în nici un caz, să vă spuneţi părerea; dar declaraţiile dumneavoastră trebuie să fie scurte şi neprecise; lăsaţi să se observe că vă e greu să vorbiţi despre asta. Nu vă cer deci să minţiţi — cîtuşi de puţin; să răspundeţi cam aşa: « Da,*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

am asistat la execuție» sau «Da, am ascultat toate explicațiile». Doar atît, nimic altceva. Amărăciunea care va trebui să apară vizibil pe fața dumneavoastră, comandantul o va interpreta în spiritul lui, va înțelege totul pe dos. Pe această confuzie se întemeiază planul meu.

Mîine are loc, la comandant, o mare reuniune prezidată de el, la care iau parte toți funcționarii administrativi superiori. Comandantului îi place, firește, să facă un adevărat spectacol din aceste ședințe. A construit în sala respectivă o galerie care este întotdeauna înțesată de spectatori. Chiar și eu sînt nevoit să iau parte la aceste consfătuiri, dar mă cuprinde dezgustul. De rîndul acesta, veți fi invitat în orice caz la reuniune; așadar mîine vă aflați în loja comandantului împreună cu doamnele; el va privi deseori în sus, pentru a se asigura că sînteți acolo. După diferite subiecte de discuție fără importanță, ridicole, destinate doar asistenței — în general e vorba de construcții portuare, mereu numai construcții portuare — va veni în dezbatere procedura judiciară.

Dacă el nu va aduce destul de curînd sau chiar de loc vorba despre această procedură, voi avea grijă eu. Mă voi scula și voi prezenta raportul cu privire la execuția de azi. Foarte pe scurt, doar raportul acesta. De fapt nu se obișnuiește să se prezinte un asemenea raport, dar eu am s-o fac totuși. Comandantul îmi va mulțumi ca totdeauna, cu un zîmbet prietenos, apoi nu se va putea abține să nu folosească binevenitul prilej ivit. «Tocmai s-a prezentat raportul — așa va spune — sau ceva asemănător — despre execuție. Aș vrea să mai adaug la raport, că la această execuție a asistat marele explorator, despre a cărui vizită cu care ne onorează în mod deosebit colonia, ați aflat cu toții. Iar ședința noastră de astăzi capătă o semnificație mai înaltă, datorită prezenței sale. Nu credeți că ar fi bine să punem acestui mare explorator întrebarea, cum apreciază execuția de modă veche și procedura care o precede?» Firește, vor izbucni de pretutindeni aplauze. Comandantul se va înclina în fața dumneavoastră și va spune: «Atunci pun în numele tuturor întrebarea». Iar dumneavoastră veți trece în față, lîngă balustradă. Să așezați mîinile pe ea, ca să le vadă toată lumea, altfel vi le vor lua cucoanele, ca să se joace cu degetele. Și va urma în sfîrșit cuvîntul dumneavoastră. O, știu cît de greu voi suporta încordarea orelor ce le mai am de așteptat. În cuvîntarea dumneavoastră nu trebuie să vă rețineți; faceți gălăgie în jurul adevărului, aplecați-vă peste balustradă; urlați, da, da, urlați-i comandantului în față părerea dumneavoastră, părerea dumneavoastră de nezdruncinat.

Dar poate că nu vreți acest lucru, că nu corespunde caracterului dumneavoastră, poate că în patria dumneavoastră se adoptă altă atitudine în asemenea situații — și așa e bine, este întru totul satisfăcător; nu vă ridicați în picioare, spuneți doar cîteva cuvinte, murmurați-le doar atît cît să fie auzite de funcționarii așezați dedesubt; este destul; nici nu trebuie să vorbiți despre lipsa publicului la execuție, despre roata care scîrțîie, despre cureaua ruptă și despre dezgustătorul căluș de pîslă; nu, toate astea rămîn în seama mea, și vă rog să mă credeți, că dacă nu-l voi face cu spusele mele să fugă din sală, măcar îl voi sili pe comandant să cadă în genunchi și să recunoască: «Mă plec în fața ta, bătrîne comandant». Ăsta e planul meu; vreți să mă ajutați să-l duc la îndeplinire? Bineînțeles că vreți; ceva mai mult: trebuie!

Ofițerul l-a prins pe explorator de amîndouă brațele, ca într-o menghine de fier, îl privește fix în ochi, respirînd greu. Ultimele fraze le-a urlat atît de tare, încît și soldatul și deținutul au devenit atenți; cu toate că nu înțeleg nimic, s-au oprit din mîncat, privind spre explorator, mestecînd în virtutea inerției.

Și în ultima clipă posibilă, exploratorul spuse așa cum trebuie:

— Nu!

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ofiţerul clipeşte de mai multe ori, fără a-l slăbi din ochi.

— *Vreţi neapărat o declaraţie?* întreabă exploratorul.

Ofiţerul aprobă din cap fără un cuvînt.

— *Sînt un adversar al acestei proceduri, continuă exploratorul; încă înainte de a-mi fi făcut confidenţe — de care, fireşte, nu voi abuza în nici un caz —, am chibzuit dacă am dreptul să intervin împotriva acestei proceduri şi dacă intervenţia mea ar putea avea vreo şansă cît de mică, de succes. Dumneavoastră m-aţi ajutat să-mi lămuresc calea de urmat, fără însă a mă fi întărit şi mai mult în hotărîrea mea; dimpotrivă, convingerea dumneavoastră sinceră m-a emoţionat, chiar dacă nu m-a putut atrage pe o cale greşită.*

Ofiţerul a rămas mut. Niciodată pînă acum expresia lui nu a fost mai inocentă, mai dezarmată, mai neînţelegătoare, mai pură. (Monstruosul a fost sublimat pînă la puritate). Aproape clătinîndu-se se îndreaptă spre maşină, se apucă de una din barele de alamă şi priveşte în sus, puţin aplecat înainte, ca şi cum ar verifica dacă totul e în ordine.

Apoi priveşte în jos, spre maşină, spre cadavrul iubitei sale, o mîngîie încet, îndelung, cu expresia de sfîşietoare seninătate a marilor martiri în faţa nedreptăţilor istoriei.

Soldatul pare a se fi împrietenit definitiv cu osînditul — acesta, stînjenit din cauza curelelor strîns legate îi face un semn, soldatul se apleacă spre el — condamnatul îi şopteşte ceva, iar soldatul dă din cap.

Exploratorul se apropie de ofiţer. Şi-i vorbeşte aproape sfios, încercînd să îndulcească duritatea deciziei sale.

— *Voi spune comandantului părerea mea asupra procedeului, dar nu în cadrul unei şedinţe, ci între patru ochi;* sigur că el va decide după aceea (şi începe să se bîlbîie, să caute stingherit cuvintele): *de altfel, nici nu mai rămîn atîta vreme aici, încît să mai pot fi invitat la o şedinţă; plec chiar mîine dimineaţă sau, în orice caz, mă îmbarc în zori.*

Ofiţerul pare să nu-l fi auzit. «*Aşadar procedeul nu v-a convins*» — vorbeşte el ca pentru sine, zîmbind trist de tot.

— *Atunci a sosit vremea* — spune el într-un tîrziu şi ridică spre explorator ochii săi limpezi.

— *A sosit vremea pentru ce?* întreabă exploratorul neliniştit, dar nu primeşte nici un răspuns.

— *Eşti liber* — se adresează ofiţerul condamnatului într-o limbă străină, inexistentă, cu sunetele aspre, guturale.

Acest text va fi tradus şi subtitrat.

Expresia tîmpă, neîncrezătoare a condamnatului.

— *Eşti liber* — repetă ofiţerul. (Din nou apare traducerea pe ecran).

Chipul condamnatului prinde a se însufleţi. Începe să se smucească atît cît îi permite grapa.

— *Îmi rupi curelele, stai liniştit că te răneşti, îţi dau drumul îndată,* spune ofiţerul rîzînd.

Apoi ofiţerul face semn soldatului şi împreună se apucă de treabă. Condamnatul rîde tîmpit singur, în tăcere, întorcînd faţa cînd la stînga spre ofiţer, cînd la dreapta către soldat — apoi rînjeşte fericit exploratorului.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

— *Linişteşte-te, linişteşte-te* — îl calmează surîzînd ofiţerul, bătîndu-l pe umeri, parcă ar calma un cîine excitat, fericit de sosirea acasă a stăpînului.

— *Scoate-l afară* — porunceşte ofiţerul soldatului. Fii cu băgare de seamă să nu-l zgîrie grapa.

Îl scot împreună afară. Dar din pricina nerăbdării, condamnatul se alege totuşi cu cîteva zgîrieturi pe spinare.

Din clipa aceasta ofiţerul nu-i mai acordă aproape nici o atenţie. Se îndreaptă spre explorator, scoate din nou la iveală mica taşcă de piele, răsfoieşte în ea, găseşte în cele din urmă foaia căutată şi i-o arată.

— *Citiţi* — spune ofiţerul.

— *Nu pot*, răspunde călătorul, *am spus doar că nu pot citi aceste foi.*

— *Uitaţi-vă bine la foaia asta* — ripostează ofiţerul şi vine alături de explorator pentru a citi împreună cu el.

Dar nici acest lucru nu e de vreun folos, ofiţerul îşi trece degetul mic la o oarecare distanţă pe deasupra hîrtiei (scrisul sacru nu trebuie atins cîtuşi de puţin) şi încearcă să-i uşureze astfel exploratorului cititul.

Exploratorul îşi dă toată silinţa, pentru a-i fi măcar în felul acesta agreabil ofiţerului (buzele lui parcă articulează nişte fragmente de cuvinte), dar nu izbuteşte să citească.

Ofiţerul începe să silabisească scrisul — ca un învăţător care oferă un sprijin unui copil înapoiat. După primele silabe controlează efectul pe faţa vizitatorului — a prins sensul, ori nu? Silabiseşte pînă la capăt.

Stînjenit, exploratorul face eforturi foarte mari urmărind mai mult buzele ofiţerului decît hîrtia încifrată. (E ca o lecţie penibilă de recuperare a unui handicapat mental).

— *Fii drept! Aşa zice aici* — spune dintr-odată nerăbdător ofiţerul — *acum puteţi citi fără îndoială.* (Fişa pe care i-a arătat-o şi care se va vedea în plan detaliu, e fişa unei maşini electronice, cu complicate ideograme, bineînţeles absolut indescifrabile).

Exploratorul s-a aplecat atît de mult deasupra hîrtiei, încît ofiţerul o îndepărtează repede, de spaima de a nu fi atinsă. Exploratorul nu mai spune nimic, a renunţat, se vede, limpede, că nu a izbutit să descifreze nimic.

— *Fii drept, aşa zice aici* — repetă ofiţerul.

— *Aşa o fi*, răspunde exploratorul, *cred că asta scrie.*

— *Bine*, răspunde ofiţerul, satisfăcut măcar în parte. Şi se urcă pe scara aparatului de tortură cu foaia în mînă.

Aşează foaia cu multă grijă în desenator şi începe să modifice complet dispozitivul angrenajului; e o muncă îndelungată, anevoioasă, trebuie reglate rotiţe mici de tot, uneori capul ofiţerului dispare cu totul în desenator, atît de minuţios trebuie verificat mecanismul. Această imagine e în contre-jour, *albită de soarele* care a risipit ceaţa complet.

Orbit de soare, cu capul plecat pe spate, vizitatorul urmăreşte munca ofiţerului.

Soldatul şi condamnatul, acum prieteni desăvîrşiţi, descoperindu-şi unul în celălalt o străveche solidaritate ţărănească, au de lucru împreună.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Cămaşa şi pantalonii osînditului, care se află în fundul gropii, sînt pescuite de soldat cu vîrful baionetei. Cămaşa e îngrozitor de murdară şi condamnatul o spală în hîrdău.

Aceeaşi imagine supraexpusă, aureolată de lumină. În vîrful aparatului comandantul — preparînd noua misiune a aparatului.

Osînditul a îmbrăcat pantalonii şi cămaşa. Soldatul şi osînditul rîd cu poftă pentru că hainele sînt spintecate de sus pînă jos şi-i descoperă goliciunea.
Osînditul începe (probabil se simte obligat să-l distreze), un fel de dans grotesc imitînd o femeie în jurul soldatului, rotindu-se în cerc, aşa, cu hainele spintecate, în timp ce soldatul bate încet ritmul cu palmele pe blidul întors, aşezat pe genunchi.
Scena e realizată în surdină, oarecum rezervat, din pricina prezenţei domnilor.

Ofiţerul a terminat sus, îmbrăţişează cu privirea toată valea, apoi aparatul e gata pentru noua misiune, închide capacul desenatorului, coboară, se uită în groapă, se duce la hîrdău pentru a-şi spăla mîinile, observă murdăria respingătoare a apei, însă după ce şi-a băgat mîinile înăuntru, şi le retrage, privindu-le cu oroare, rămîne cîteva clipe şovăind cu braţele desfăcute, cu degetele mîinii răsfirate, neştiind ce să facă mai departe, îngenunchează în nisip, îşi vîră mîinile pînă la cot în nisip, apoi se ridică în picioare şi începe să-şi descheie nasturii de la tunică.
Astfel îi cad jos cele două batiste de damă pe care le vîrîse sub guler.
— *Uite-ţi batistele*, spune el şi le aruncă osînditului.
Apoi se adresează surîzînd exploratorului, explicînd:
— *Cadouri de la femei.*
El împătureşte cu grijă fiecare obiect de îmbrăcăminte, ba chiar mîngîie cu degetul fireturile tunicii şi îndreaptă un eghilet. Dar îndată ce termină cu împăturitul plin de delicateţe şi grijă a unui obiect, îl aruncă numaidecît în groapă cu un gest nerăbdător. Ultimul lucru ce-i rămîne e sabia scurtă, cu centironul. Scoate sabia din teacă, o frînge, adună totul laolaltă — fragmentele săbiei, teaca şi centironul şi le aruncă atît de violent, încît zăngăne jos, pe fundul gropii.
Soldatul şi condamnatul nu-l bagă în seamă: Condamnatul e fericit că şi-a recuperat batistele, soldatul însă i le-a înhăţat şi le-a fixat sub centiron; condamnatul încearcă să şi le ia, dar soldatul e vigilent. Se luptă astfel multă vreme în glumă. Hîrjoana lor are şi o nuanţă erotică, mizerabilă — cu atît mai mult cu cît alături de ei se oficiază un act de frumuseţe absolută, monstruoasă, dar absolută.
Iată-l acum, s-a dezbrăcat gol puşcă. Are trupul acela limpede, grafic, cu pîntecul supt, coastele puternic reliefate aşteptînd binecunoscuta crestătură de lance; este trupul atletic şi ascetic în acelaşi timp al martirilor şi al sfinţilor. (În forma lui cristalină principiul răului se confundă cu principiul binelui).

Exploratorul îşi muşcă buzele dar nu spune nimic.
Abia acum cînd ofiţerul a rămas gol de tot, au devenit şi cei doi atenţi. Au încetat hîrjoana, condamnatul în special pare pătruns de presimţirea unei mari întorsături. Aceasta ar putea fi deci răzbunarea. Pe chipul lui se instalează un rîs vulgar, tăcut, cu gura pînă la urechi, care nu se va mai stinge pînă la sfîrşit.
Ofiţerul se îndreaptă spre maşină. Gesturile lui sînt gesturi de ritual absolut. Parcă are o putere magică asupra aparatului. (El încearcă să facă din propria sa tortură şi moarte o capodoperă de perfecţiune).

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Abia atinge grapa și aceasta se ridică și se lasă de mai multe ori, pînă cînd atinge înălțimea potrivită pentru a-i face loc dedesubt. Intră apoi sub grapă. Abia a atins marginea patului și acesta a început numaidecît să vibreze.

Călușul de pîslă îmbibat i se apropie încet de gură.

Ofițerul încearcă să-și răsucească capul — instinctiv nu dorește să-l accepte — dar mecanismul e implacabil, i-a astupat gura și el prinde călușul supus cu dinții.

P l a n d e s u s, plonjat, din vîrful aparatului de tortură. Mai limpede acum apare frumusețea grafică a corpului întins pe patul de tortură. Curelele atîrnă în părți, desfăcute — execuția fiind liber consimțită, nu era nevoie ca ofițerul să fie legat cu ele.

Dar condamnatul vede curelele libere și, făcîndu-i semn grăbit soldatului, acesta aleargă spre mașină să-l lege pe ofițer.

P l a n a p r o p i a t. Ofițerul a întins un picior pentru a împinge manivela ce trebuie să pună în mișcare desenatorul. Degetul piciorului aproape a atins manivela, cînd, cu o mișcare brutală, piciorul este ridicat, deplasat și legat în curea.

P r i m p l a n. Capul ofițerului cu gura astupată de călușul de pîslă. Ochii lui sînt cuprinși de groază că ar putea fi împiedicat să facă din moartea lui o capodoperă de puritate ideologică și tehnică.

P l a n d e t a l i u. Vîrful degetului încă mai încearcă să atingă manivela — dar acum distanța e mare. De altfel totul e inutil pentru că mașina s-a pus deja în mișcare.

Patul trepidează, acele desenează pe pielea ofițerului, grapa oscilează în sus și în jos.

Soldatul și condamnatul se învîrt în jurul mașinii. Condamnatul în special e cel mai însuflețit, totul îl interesează la mașină; cînd se lasă jos pe vine, cînd se ridică în vîrful picioarelor, mereu cu degetul arătător întins pentru a-i arăta ceva soldatului.

Exploratorul e cuprins de un sentiment penibil . . .

— *Duceți-vă acasă* — le spune el, dar ei nu pricep. Acasă . . . A c a s ă, repetă el în limba lor guturală, bizară și însoțește cuvintele cu un gest foarte expresiv.

Soldatul ar fi gata s-o facă, dar condamnatului i se pare ordinul ca o pedeapsă, mult mai crudă decît aceea care-i fusese destinată înainte.

Urmează o scenă de pantomimă în care condamnatul se roagă, imploră cu mîinile împreunate, să-l lase de față, însoțindu-și pantomima de sunete scurte, ca niște grohăituri, iar cînd vede că exploratorul rezistă, cade în genunchi, îi îmbrățișează plîngînd picioarele c e r î n d u - i g r a ț i a — de a asista pînă la capăt la torturarea ofițerului.

Exploratorul îl împinge cu piciorul la pămînt. Deodată aude un zgomot sus în desenator. Privește într-acolo.

Planul detaliu al desenatorului. Un zgomot puternic, un horcăit de mecanism stricat. Capacul desenatorului se ridică încet, încet, ca un capac de sicriu. Apar dinții unei roți, care saltă în sus, în curînd apare roata întreagă. (Fragmentul care urmează va fi filmat cu încetinitorul, totul va fi ca un lent balet mecanic). Roata se învîrte pînă la marginea desenatorului, cade jos, plutind în aer, se duce de-a dura

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pe o porţiune de nisip, după care rămîne culcată pe pat. Între timp mai iese la iveală încă o roată, după care urmează altele şi altele, mari şi mici, repetînd aceeaşi mişcare de plutire lentă în aer. Toţi trei s-au retras din jurul eşafodajului pentru a nu fi loviţi de roţi, şi privesc ca pe un foc de artificii acest spectacol de zboruri lente de roţi prin aer, apoi rostogolitul lor ritual prin nisip.

Încetul cu încetul, condamnatul intră într-o stare de vrajă; începe să alerge (filmat tot cu încetinitorul) fascinat de roţi, vrea să prindă cînd una, cînd alta. Dar abia apucă să prindă o roată, pentru că o părăseşte înspăimîntat — o alta coboară ameninţător din cer şi începe să se rostogolească în jurul lui.

Apoi, zborul roţilor încetează, maşina funcţionează un timp în linişte (pînă aici se filmează cu încetinitorul).

Cînd exploratorul priveşte din nou grapa, observă cu groază că s-a dereglat complet, că acum nu mai scrie ci doar înţeapă, iar patul vibrînd, îl împinge doar în sus şi-l înfige în ace. Exploratorul vrea să intervină şi întinde mîinile înainte.

Deodată grapa se deplasează lateral, cu trupul ofiţerului înfipt în ace, cum se întîmplă de obicei în ceasul al doisprezecelea.

Sîngele curge în mii de şiroaie, dar nu mai e amestecat cu apă. (Micile ţevi de apă nu au mai funcţionat).

Şi ultima misiune tehnică a maşinii dă greş; trupul ofiţerului nu se desprinde din acele lungi, ci rămîne atîrnat deasupra gropii, fără să cadă în ea, lăsînd doar să i se scurgă sîngele. Grapa a rămas atîrnată deasupra gropii.

— *Puneţi odată mîna şi daţi ajutor!* — strigă exploratorul soldatului şi osînditului — şi apucă el însuşi de picioarele ofiţerului încercînd să-i desprindă trupul, încet, din ace.

Dar cei doi nu se pot hotărî să se apropie.

— *Veniţi aici, secăturilor! . . . Ajutaţi-mă!* — urlă încă o dată exploratorul, acum mînjit pe mîini şi pe costum de sîngele ofiţerului.

Dar cei doi nu se mişcă, încremeniţi la marginea eşafodului.

Exploratorul, roşu de furie, lasă corpul însîngerat al ofiţerului să atîrne deasupra gropii, se îndreaptă spre cei doi, culege din mers de pe jos cravaşa de piele a ofiţerului.

— *Ajutaţi* — spune el în limbă străină.

(În josul ecranului apar cuvintele traduse)

Cei doi nu se clintesc. Exploratorul ridică cravaşa şi începe să-i lovească cu furie. (Iată-l şi pe el, european luminat şi sentimental, integrat în automatismul sau în necesitatea unor gesturi feudale). Biciuiţi, cei doi se hotărăsc să-l ajute, se apropie împreună de ofiţer, îi ridică trupul pentru a i-l desprinde încet de sub grapă. Privirea ofiţerului e fixată înainte, vede ceva care i-a dilatat pupilele, poate spiritul comandantului, oricum privirea are o fantastică intensitate.

Exploratorul întoarce privirea după cea a ofiţerului, încercînd să descifreze ce anume a intensificat atît de puternic strălucirea ochilor săi.

(Voi utiliza aici cel mai lung transfocator posibil. Imaginea porneşte din dreptul groapei — imaginea lunecă deasupra molozului în care sînt amestecate vestigiile timpurilor glorioase de altădată, deasupra gropii, deasupra bălţii verzi, ocolite,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

deasupra nisipului văii, mai încet deasupra primelor pietre care marchează începutul pantei acestui crater şi mai încet se apropie acum de un bolovan alb, luminos, de o nemaipomenită frumuseţe şi simplitate, şlefuit parcă o viaţă întreagă de Brâncuşi, aproape s-a oprit în dreptul acestei embleme (oare asta a văzut în ultima clipă ofiţerul?) — dar totuşi după o şovăială trece, infinit de încet, deasupra bolovanului străveziu, pipăind pămîntul mai departe, pînă încremeneşte în dreptul şobolanului strivit, cu maţele scoase afară de patul puştii.)

Exploratorul întoarce repede capul spre ofiţer. (Oare asta a văzut ofiţerul în ultima clipă?)

Chipul lui e enigmatic. Buzele contractate, ochii deschişi parcă sînt vii, privirea liniştită şi plină de convingere. Prin frunte i-a ieşit vîrful pironului cel mare de fier.

Exploratorul, urmat de soldat şi de osîndit, ajung la primele case ale coloniei, un mic sat de insulă.

Soldatul arată spre una din case şi spune în limba sa:

— *Aici ceainăria.*

(În josul ecranului apare traducerea. Soldatul, gesticulînd ca pentru un surdo-mut, va vorbi stricat în propria-i limbă, dînd la început impresia că e vorba de o limbă primitivă, fără vorbe, de fapt, el vorbeşte stricat, aşa cum procedează oamenii foarte simpli, cînd vor să se înţeleagă cu un străin, vorbesc stricat propria lor limbă, în nădejdea că acesta va pricepe mai limpede).

Străbat mesele neocupate, ce se înşiră pe stradă în faţa ceainăriei. La parterul casei se află o încăpere scobită în pămînt, joasă, ca o speluncă, pătrund înăuntru.

— *Bătrînul îngropat aici*, începe soldatul vesel, folosind în mod absurd în continuare aceeaşi limbă stricată — *cînd venit noul comandant, ordin dezgropat bătrînul cimitir, îngropat din nou aici* (mutarea cadavrului îl amuză — cum e şi firesc — cel mai tare). *Ofiţerul care a murit încercat noaptea să dezgroape bătrînul. Lumea luat întotdeauna la goană* . . . — şi începe să rîdă puternic împreună cu osînditul, vorbind acum curent în aceeaşi limbă aspră.

— *Unde e mormîntul?* întreabă exploratorul.

Aleargă numaidecît amîndoi — soldatul şi osînditul — şi-i arată cu mîinile întinse locul unde trebuia să fie mormîntul. Acest loc se află lîngă peretele din fund al cîrciumii unde şedeau clienţi la cîteva mese. Erau pe semne muncitorii din port, doi dintre ei adolescenţi, unul chiar aproape un copil. Toţi sînt fără haine, au cămăşi zdrenţuite, sînt oameni sărmani, umiliţi.

Cînd se apropie exploratorul, cîţiva dintre ei se ridică şi se lipesc respectuos de perete.

— E un străin, se aud şoapte în jurul exploratorului, vrea să vadă mormîntul. (Bineînţeles, pe ecran va apare din nou textul tradus).

Cei doi adolescenţi încep să se uite foarte atent la explorator.

Ceilalţi împing într-o parte mesele, sub care se află întradevăr, în mod incredibil, o lespede de mormînt. Cîneva trage la o parte nişte sifoane, sticle de alcool, nişte unelte de zidărit învelite într-un ziar care stăteau acolo pe lespede.

Lespedea e o piatră simplă, destul de scundă pentru a putea fi ascunsă sub o masă. Pe lespede, o inscripţie cu litere foarte mici, ideograme necunoscute pentru noi, exploratorul îngenunche pentru a o citi. O dată cu lectura foarte lentă pe care o face exploratorul, la baza ecranului apare traducerea:

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

«Aici odihneşte fostul comandant. Partizanii lui, care nu pot avea astăzi nici un nume, l-au aşezat în mormînt şi i-au pus o lespede. Credeţi şi aşteptaţi».

Exploratorul termină de citit. Priveşte în jurul lui. Oamenii se hlizesc—în special soldatul şi osînditul, care, în timpul lecturii, au îngenuncheat şi ei lîngă explorator — au un surîs lat şi prostesc, faţa lor e scăldată de fericire. Toţi aşteaptă ca el să confirme cît de ridicolă e inscripţia. E un rîs încremenit care aşteaptă declanşarea.

Exploratorul se ridică în picioare. Toţi îl urmăresc cu privirea avidă; orice mişcare a corpului e urmărită de ochii lor — ca un cîine care aşteaptă concentrat să i se arunce un os şi face din cap anumite mişcări de anticipare a saltului.

Singurii care-l privesc fără să zîmbească, mai departe, în umbră, parcă plănuind ceva, cei doi adolescenţi şi copilul.

Exploratorul nu le satisface această dorinţă, le împarte cîţiva bani pe care-i primesc cu destulă dezamăgire (altceva sperau ei de la dînsul), aşteaptă ca masa, sifoanele, sticlele de alcool, totul să fie împins la loc, deasupra lespezii şi iese afară din ceainărie.

Cei doi adolescenţi şi copilul ies şi ei afară după explorator.

Străzile pustii, în pantă, spre port, căsuţe albe de forma unor cuburi, soarele cade vertical cu o forţă nemaipomenită, proiectînd o lumină incandescentă, distrugătoare asupra peisajului. (Imaginea puternic supraexpusă).

La o distanţă de o sută de metri adolescenţii şi copilul îl urmăresc pe explorator. Foarte încet, insesizabil aproape, această scenă se transformă într-o scenă de urmărire.

Exploratorul priveşte puţin în urmă şi-i vede pentru prima oară, păşind ferm după el. Nu se nelinişteşte de fel, continuă neschimbat ritmul o bună bucată de vreme după care priveşte din nou în spate şi-i redescoperă la o distanţă neschimbată. Alege brusc o altă stradă; e o străduţă îngustă, tot albă, cu trepte care coboară mai ocolit spre port. Grupul a apărut în capul scării. Acum e limpede că-l urmăresc. El accelerează puţin pasul, în spatele lui adolescenţii măresc şi ei viteza. Exploratorul începe de-a binelea să fugă — urmăritorii îl imită.

O lungă scară largă, deschisă de data aceasta, îl mai separă pe explorator de micul port al coloniei, unde se clatină multe bărci, dar una singură cu un barcagiu — aşteptîndu-l pe el, să-l scoată din acest infern, să-l d u c ă p î n ă l a v a p o r. Sare repede cîte două, trei trepte, pentru a ajunge mai repede la debarcader. În sfîrşit a ajuns. A sărit în barcă, desface otgonul care fixează barca de debarcader.

Grupul a mărit ritmul, se apropie ameninţător.

Detaliu al otgonului desfăcut.

Planuri foarte apropiate — adolescenţii în goană — apropiindu-se. Apoi se opresc. Au ajuns la debarcader. Se pregătesc să sară în barcă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Exploratorul a desfăcut otgonul. L-a ridicat deasupra capului şi palid, înspăimîntat — îl învîrte amenințîndu-i pe tineri, împiedicîndu-i astfel să facă saltul.

Cu o lopată, barcagiul împinge. Barca se desprinde de țărm. Pe lespedea debarcaderului au rămas cei doi adolescenți şi copilul. Dar nu pentru multă vreme, pentru că toți trei sar în apă, îmbrăcați. Primul va sări copilul.

Înoată apropiindu-se de barcă, au înconjurat barca.

Exploratorul ridică lopata pentru a se apăra de invazia lor.

Dar în clipa aceea, tinerii încep să strige. Nu sînt nişte strigăte de amenințare, cum se aşteptă exploratorul, ci nişte strigăte disperate de ajutor — în aceeaşi limbă străină, neînțeleasă. Sînt cu atît mai cumplite strigătele, cu cît ei, uitînd o clipă că înoată, îndreaptă brațele a implorare spre dînsul şi pentru o clipă se afundă în apă părînd că se îneacă.

Copilul a prins cu mîinile marginea bărcii. Figura lui e plină de speranță. Exploratorul îngenunchează lîngă el. Cîteva clipe nu ştie ce să facă. Apoi încearcă să desprindă degetele copilului de pe barcă. Dar degetele sînt încleştate, pietrificate, şi urletele de ajutor în limba străină (bineînțeles de data aceasta netradus) au devenit sfîşietoare.

Exploratorul a luat lopata şi, palid, ca un mort, loveşte degetele copilului. Copilul lunecă în mare. Ceilalți doi îl readuc la suprafață. Strigătele lor disperate prin care implorà ajutorul continuă, continuă, în timp ce barca se depărtează încet. În f u n d s e v e d e v a p o r u l.

Barca se apropie de vapor. Se aude o muzică calmantă, bună pentru nervii zdrențuiți ai exploratorului. Doar o muzică calmantă şi zgomotul calmant acum al vîslelor.

@Asociația Ziariştilor Independenți din România

«INOSTRANNAIA LITERATURA»

Un dialog reînnoit

În cursul lunii octombrie 1989 ne-a vizitat la redacție, din partea revistei « Inostrannaia literatura », Larisa Vasilieva — membru al Colegiului redacțional al acesteia.

La plecare, domnia sa ne-a promis să facă, pentru « Secolul 20 », o relatare asupra discuției din cadrul primei ședințe a Colegiului internațional al revistei — inițiativă originală vizînd o nouă formă de colaborare dintre scriitorii diferitelor țări, în vederea lărgirii dialogului cu intelectualitatea lumii contemporane.

Textul pe care l-am primit, și pe care îl publicăm în continuare, a fost scris la începutul lunii noiembrie 1989.

Secolul 20

LARISA VASILIEVA

Creatorul și Puterea

Revista « Inostrannaia literatura », odraslă a dezghețului din 1955, are o istorie nu lipsită de dramatism. Într-adevăr, noi am fost primii care am făcut cunoscute cititorului sovietic operele lui Graham Green, Heinrich Böll, Salinger, Kenzaburo Oe, « noul roman » francez. Am avut unele succese, dar au fost și insuccese, ni s-a impus publicarea unor lucrări, am avut conflicte cu cenzura, ne-am confruntat cu interdicția unor autori, teme, cărți, ba chiar a unor întregi curente literare. Cărțile lui Joyce, Huxley, Orwell, Lawrence, Nabokov, adevărate evenimente ale literaturii secolului XX, au fost, vreme îndelungată, inaccesibile cititorului nostru, căruia îi înfățișam astfel în mod trunchiat cultura de peste hotare. Or, trunchierea culturii, cum se știe, duce la îngustarea orizontului, la o estetică deformată, la sărăcirea și mutilarea eticii. « Noua gîndire » în politica publicistică noi o înțelegem, înainte de toate, ca renunțare la dogmatismul politic și estetic. Acum ne străduim să înlăturăm « petele albe », adică să înfățișăm cititorului nostru acele cărți și acele nume care au devenit clasice în țările lor, dar nu au fost încă traduse în limba rusă. « Noua gîndire » o înțelegem și ca năzuință către un dialog viu cu intelectualitatea lumii, care joacă un rol atît de însemnat în viața spirituală a contemporaneității. În căutarea unui impuls suplimentar spre acest dialog, a unor forme noi de colaborare dintre scriitorii diferitelor țări, redacția noastră a creat pe lîngă revistă un Colegiu internațional. Au aderat la acest Colegiu șaptesprezece oameni de cultură

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

(numele lor figurează în fiecare număr al revistei noastre, începînd cu numărul pe luna mai 1989).

În prima şedinţă care a avut loc la Moscova în luna octombrie 1989, în « Casa Rostovilor », au participat Jorge Amado (Brazilia), Christa Wolf (RDG), Roberto Fernandez Retamar (Cuba), Ananta Murti (India), Kendzaburo Oe (Japonia), Iordan Radicikov (Bulgaria), precum şi un număr mare de scriitori sovietici, membri ai colegiului redacţional şi colaboratori ai revistei. Redacţia a propus spre discuţie o temă actuală pentru toate epocile, care rămîne actuală şi în prezent: *artistul-creator şi puterea.*

« Este greu să presupui că au existat cîndva timpuri în care artistul era absolut liber, nu depindea de nimeni în creaţia sa, era liber faţă de tot ce-l înconjura şi înainte de toate faţă de deţinătorii puterii » — a spus în deschiderea şedinţei preşedintele Colegiului, redactorul şef al revistei, Cinghiz Aitmatov. « Rolul de poet de curte, artist de curte, cîntăreţ de curte nu i-a ocolit pe mulţi eminenţi oameni ai culturii lumii şi ai ţării noastre. După revoluţia din Octombrie, dependenţa artistului faţă de deţinătorii puterii a căpătat un caracter cu totul specific. Să ne amintim cît de neobişnuite, uneori tragice, au fost relaţiile cu puterea ale unor scriitori ca M. Gorki, Maiakovski, Mandelştam, Platonov, Bulgakov, Simonov ».

Istoria cunoaşte şi mari scriitori care au preamărit stările de lucruri statornicite, dar, de cele mai mute ori, scriitorul era acuzat de tulburarea liniştii, de neloialitate. Dar cum înţeleg astăzi această problemă sciitorii care trăiesc şi creează pe diferite continente, în condiţii sociale şi regimuri sociale diferite, cum o înţeleg participanţii la « masa rotundă » organizată de revista « Inostrannaia literatura »?

« Scriitorul este omul care trebuie să găsească în el puterea de a spune « nu », atunci cînd alţii spun « da ». Eu consider că am misiunea să critic puterea politică de azi în Brazilia », — a spus în intervenţia sa Jorge Amado.

« Dacă un creator este independent, puterea nu i-o va ierta niciodată. Puterea este incapabilă de altceva, aşa este ea alcătuită. Nu există ieşire din această situaţie. Despărţirea de putere marchează momentul naşterii creatorului », — consideră criticul Lev Anninski.

« Pentru un scriitor, starea normală este aceea de a se afla în opoziţie — spune Daniil Granin. Însă, astăzi, literatura sovietică se află într-o situaţie complicată. Revoluţia, la noi, s-a produs de sus. În întîmpinarea ei, din dorinţa de a o susţine, de a o ajuta, au pornit mulţi oameni de artă. Regizori şi publicişti, prozatori şi poeţi. Apare o problemă pentru mine şi pentru mulţi dintre tovarăşii mei. Noi n-am prea fost obişnuiţi să susţinem puterea. Şi totuşi înţelegem că astăzi acest lucru este necesar ».

« Noi, scriitorii din RDG — a arătat Christa Wolf — ne aflăm într-o situaţie deloc simplă. Nu putem să nu ne identificăm cu ţara noastră, cu statul nostru — noi am luptat pentru recunoaşterea lui — şi totodată nu putem să nu-l criticăm ».

« Cei mai îndepărtat » oaspete, poetul cubanez Roberto Fernandez Retamar, declara: « La temelia tradiţiei cubanezilor a stat detestarea oricărei puteri. Dar s-a produs revoluţia, în 1961 ea s-a transformat în revoluţie socialistă şi ne-a fost greu să renunţăm la repudierea oricărei puteri, oricărei guvernări ».

Poate cel mai necruţător faţă de sine a fost, în intervenţia sa, Iordan Radicikov: « Noi am întors spatele vieţii poporului. Mulţi scriitori au umplut cărţile lor cu mărturii false, unii dintre ei pur şi simplu şi-au făcut din asta o sursă de trai, au transformat literatura într-un mijloc de existenţă ».

Cînd un scriitor se declară partizan al unei puteri oarecare, el face aceasta ca cetăţean membru al unei societăţi, dar scriitorul-creator îşi asumă alte ţeluri. Oare participarea creatorului la diferite « încăierări de stradă » nu-i pune în pericol

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

opera, lipsind-o de caracter artistic? Această problemă a fost abordată de mulţi participanţi la discuţie.

« Dacă noi, scriitorii, ne vom împotmoli numai în aceste relaţii politice cu puterea — consideră scriitorul Andrei Bîtov — atunci puterea va deveni un adevărat coautor al nostru şi ne va coborî la nivelul ei ».

« Scriitorul învinge puterea nu prin faptul că luptă împotriva ei, ci prin aceea că o ignoră » — iată părerea criticului Gheorghi Gacev. « Da, dar in epoca restructurării, — îi ripostează criticul Veaceslav Ivanov, — noi înşine am devenit într-o oarecare măsură o părticică a puterii ».

Se pune întrebarea: ce anume este esenţial, determinant, în relaţiile dintre artistul-creator şi putere? Să lupţi? Să te opui? S-o susţii? S-o ignori? E vorba oare de o atracţie reciprocă şi de o respingere reciprocă? Sau aceasta rămîne o mare enigmă — aşa cum a spus G. Gacev, — şi fiecare creator o rezolvă în mod personal?

Dar mai există şi puterea opiniei publice, puterea masei, care poate concura foarte bine cu presiunea de sus. « Noi ne-am eliberat de sub presiunea de sus a puterii, — consideră Ales Adamovici, — dar rămîne presiunea puterii din părţi, exercitată de pseudoliteratură, de pseudoscriitori. Noi ne aflăm încă sub presiunea puterii pasiunilor care sfîşie popoarele noastre, iar acest aspect este mai dramatic şi mai tragic decît lupta exclusivă cu puterea de stat ».

Problema « Artistul-creator şi puterea » constituie o parte însemnată a biografiei fiecărui creator. De aceea intervenţiile au avut deseori un caracter autobiografic, scriitorii referindu-se la experienţa lor de viaţă şi de creaţie. V. Ivanov a povestit cum Stalin a propus tatălui său, scriitorului Vsevolod Ivanov, să scrie prefaţa la volumul lui de povestiri. Tatăl lui a refuzat şi asta l-a costat mulţi ani de interdicţie de a fi publicat, lipsă de bani şi viaţă amară.

« Regimurile totalitare ştiau să-l ademenească pe artist, să-l răsplătească, să-i confere diverse titluri şi onoruri, — a spus Cinghiz Aitmatov. Şi dacă regelui, prinţului, autocratului îi putea riposta bufonul, în epoca fascismului sau a stalinismului, scriitorul a fost cu totul lipsit chiar şi de această jalnică posibilitate... În momentul de faţă, noi ne purificăm de tot ce ne-a fost insuflat în acei ani, în perioada stalinismului, în perioada stagnării ». Iar Jordan Radicikov a mărturisit sincer că îi vine greu să discute această problemă, pentru că şi el a fost invitat pe vremuri la festinul puterii, ce-i drept nu în centrul mesei, ci într-un colţişor, dar, aşa cum spune Poetul, . . . « toţi sîntem supuşi deşertăciunii şi ne place să fim băgaţi în seamă ».

Mulţi participanţi la discuţie au relevat însemnătatea pentru ţările lor a proceselor de « perestroika » şi de « glasnost » din Uniunea Sovietică, au vorbit despre literatura rusă, sovietică, acea sfîntă literatură a « marilor martiri », care şi-a asumat o povară peste puterile ei, pentru că multă vreme la noi nu a existat o altă formă de rezistenţă politică. (« În Rusia, Poetul este mai mult decît un poet »).

Kandzaburo Oe a vorbit despre influenţa în Japonia a literaturii ruse, apreciind-o ca « atotcuprinzătoare, multilaterală şi variată », despre atenţia cu care se urmăreşte în patria sa publicarea autorilor care n-au fost înainte tipăriţi în Uniunea Sovietică, despre influenţa asupra creaţiei sale a operelor lui Dostoievski, Bulgakov, Bahtin.

Participanţii la discuţie au vizitat redacţia, s-au întîlnit cu colaboratorii revistei au făcut aprecieri asupra proiectelor de publicare. « Acum pot spune că sînt un membru al familiei dumneavoastră, — a declarat Roberto Fernandez Retamar — şi mă bucur că această discuţie a avut loc acum, aici, pe pămîntul răbdător al acestei ţări, pe pămîntul lui Dostoievski ».

În româneşte de EUGENIA THEODOROF

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FILMOLOGIA ROMÂNEASCĂ

FLORIAN POTRA

Secolul cinematografului — cinematograful secolului

« Dacă există un progres în istoria artei, acesta constă într-o treptată cucerire a tărîmurilor haosului. Cu analiza pe care o face timpului, filmul se inserează în acest proces », afirmă Arnold Hauser în ultimul capitol din *Istoria socială a artei*, dedicat secolului XX şi punînd cu autoritate secolul şi artele sale « sub semnul filmului ». Într-adevăr, tehnica montajului şi combinările timpului şi spaţiului duc la sugestia « de a gîndi modurile temporale ale artei moderne ca fiind născute din spiritul şi forma cinematografică şi de a vedea în film forma de artă tipică a momentului istoric actual ». În film, spaţiul şi timpul sunt legate printr-un schimb reciproc de funcţii, actualizării şi temporalizării spaţiului le corespunde caracterul spaţial pe care-l asumă relaţiile temporale, adică o anumită libertate în alcătuirea succesiunii momentelor: de această nouă libertate se folosesc şi Proust, şi Joyce, în literatură, dîndu-şi seama de capacitatea de a obţine astfel o imensă lărgire a cunoaşterii umane. De lectură nu tocmai facilă, deocamdată, pentru marele public, operele acestor scriitori — şi ale altora — răspund unei împrospătate lăcomii de atotcuprindere. « Pe artă pune stăpînire o veritabilă manie a totalităţii », observă Julien Benda — în *La France byzantine*, citată de Hauser —, iar Italo Calvino, în recentele sale eseuri, apărute postum — *Sei proposte per il prossimo millennio* — e convins că « scepticismul lui Flaubert şi curiozitatea infinită pentru scibilul uman acumulat prin secole sunt calităţile ce vor fi însuşite de cei mai mari scriitori ai secolului XX; dar în privinţa lor aş vorbi de scepticism activ, de un simţ al jocului şi de un pariu pus pe încăpăţînarea de a stabili relaţii între 'discursuri', metode şi niveluri. Cunoaşterea ca multiplicitate e firul care leagă operele cele mai mari . . . » Pentru Hauser, opera lui Proust « e o *summa* nu numai în înţelesul curent, întrucît ne dă o reprezentare completă a societăţii moderne, ci şi pentru că descrie întreg aparatul psihic al omului modern: înclinaţii, impulsuri, talente, automatisme, comportamente raţionale şi iraţionale ». Cît despre *Ulysses* al lui Joyce, acesta e « literalmente, o enciclopedie a culturii moderne occidentale, aşa cum se reflectă ea în ţesătura de motive din care e alcătuită o zi din viaţa unei metropole ». Cu o corectare de semnificaţii, am zice, adusă de Italo Calvino: « În marile romane ale secolului XX prinde formă ideea unei enciclopedii *deschise*, adjectiv care contrazice desigur substantivul enciclopedie, născut etimologic din pretenţia de a epuiza

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cunoaşterea lumii, închizînd-o într-un cerc. Astăzi nu mai e de conceput o totalitate care să nu fie potenţială, conjecturală, plurală ».

Descoperindu-le şi lansîndu-le, cinematograful ca industrie şi filmul ca operă beneficiază, şi ele, de aceste procedee şi posibilităţi — chiar dacă la ora cînd îşi scria *Istoria*, Hauser considera că « artistul, care ar trebui să umple cu viaţă efectivă această posibilitate, nu a venit încă ». (Poate că a venit, între timp?!) Cert e că, astăzi, filmul aspiră la globalitate, la exprimarea totală a realităţii (şi a irealităţii); şi în cazul lui, se pare că orice lucru e legat de orice alt lucru, că orice lucru poate să exprime şi altceva, deosebit de el însuşi, şi să includă în sine legea întregului. Teoreticienii filmului ştiau mai de mult asta, dar iată că o confirmă şi oamenii de ştiinţă. Marc Ferro, profesor la Ecole des Hautes Etudes şi co-director al prestigioasei reviste *Annales*, îşi manifestă convingerea că opera filmică « pune totul în comunicare; cam ca în roman, şi în film se găsesc în legătură instanţe de tot felul: instanţe juridice, sexuale, politice. Cinematograful ne face să înţelegem mecanismele; mai ales filmele de ficţiune şi documentarele ne învaţă să vedem lucrurile care au fost ţinute întotdeauna ascunse ».

Iată ce anume cuprinde, explicit şi implicit, *Secolul cinematografului*, în esenţă: conştiinţa că filmul — noua viziune a amestecului de timp şi de spaţiu, tehnica montajului, concomitenţa stărilor de spirit (bergsoniana « simultanéité des états d'âme »), traductibilitatea în imagini vizuale a unor experienţe care înainte puteau fi transcrise numai în limbaj muzical—este matca, forma-principe a întregii arte din ultimii o sută de ani; de asemenea conştiinţa că opera cinematografică poate aspira la totalitate, de unde — în rînd cu proza literară — virtualul său caracter enciclopedic; în sfîrşit, conştiinţa că — într-o cultură atît de bogat dotată în majoritatea compartimentelor de creaţie şi de cercetare, cum e cea românească — aducerea la zi a informaţiei şi verificării critice în domeniul producţiei cinematografice se impunea cu necesitate, la mai bine de un sfert de veac de la tălmăcirea *Istoriei cinematografului mondial*, apărută tot la Editura Ştiinţifică în 1961.

Este *Secolul cinematografului*, cu subtitlul « mică enciclopedie a cinematografiei universale » (după sensibilitatea mea filologică şi filmologică, mai exact ar fi fost să se spună « a cinematografului universal ») o istorie? Autorii răspund încă din primul aliniat al *Argumentului* introductiv: «. . . este o istorie a cinematografului (iată că se corectează singuri! — n.n.) în date şi comentarii, un reveleu al întregului fenomen cinematografic de la naşterea lui şi pînă în zilele noastre . . . ». Indiferenţii, însă, cei care stau şi privesc comod de la fereastră, « povară moartă a istoriei », contestă: nu, *Secolul cinematografului* nu este o istorie. Desigur, nu este un « tratat de istorie » cu criteriile şi metodologia corespunzătoare, şi nici o istorie compendiată ca a lui Sadoul sau a lui Pasinetti, după cum nu e nici o enciclopedie ca a lui Roger Boussinot sau un « dicţionar portativ al spectatorului » ca al lui Giovanni Grazzini. Nu este şi, în acelaşi timp, *este* toate acestea, şi nu ca soluţie de compromis, ca hibrid, ci ca o formulă *sui generis*, autonomă şi vitală: un dicţionar cronologic — deci enciclopedie şi totodată istorie sau, cel puţin, cronografie —, în genul excelentului instrument oferit, la noi, de Dan Grigorescu pentru istoria literaturii americane, necunoscut însă literaturii cinematografice (şi nu numai de la noi).

O lucrare, după opinia mea, cu multe avantaje, pe lîngă mai puţinele dezavantaje. Înainte de toate, asimilînd, fără să ştie, lecţia lui Calvino, *Secolul cinematografului* anulează etimologia termenului de enciclopedie — cerc + educare, învăţare —, dar numai în parte, adică în accepţia de « închidere » a cercului, de proces de cunoaştere exhaustiv şi încheiat; rămîne în picioare, în schimb, cealaltă parte, sensul — metaforic, fireşte — de rotunjime (a cercului), deci de educare « rotundă »,

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

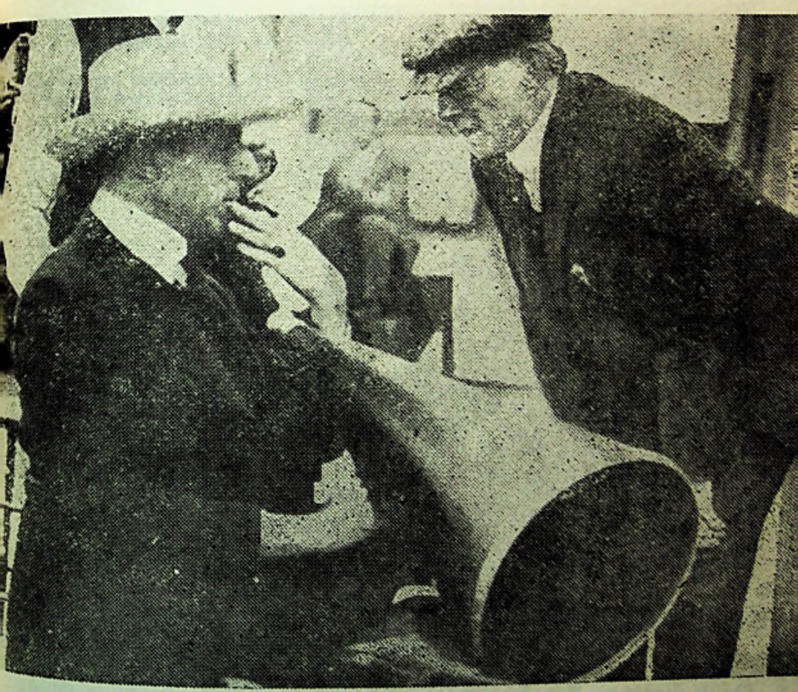

D. W. Griffith, pe platoul de filmare

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

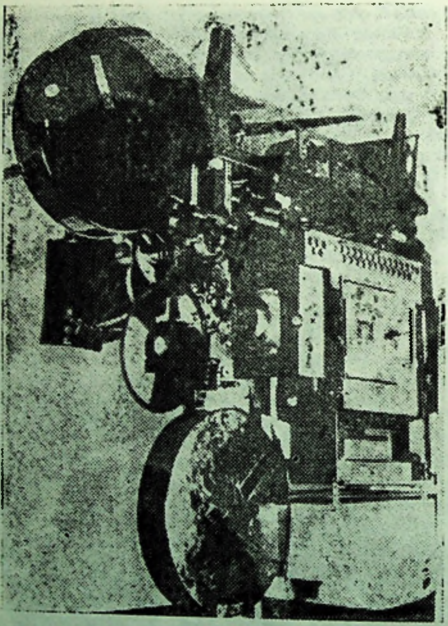

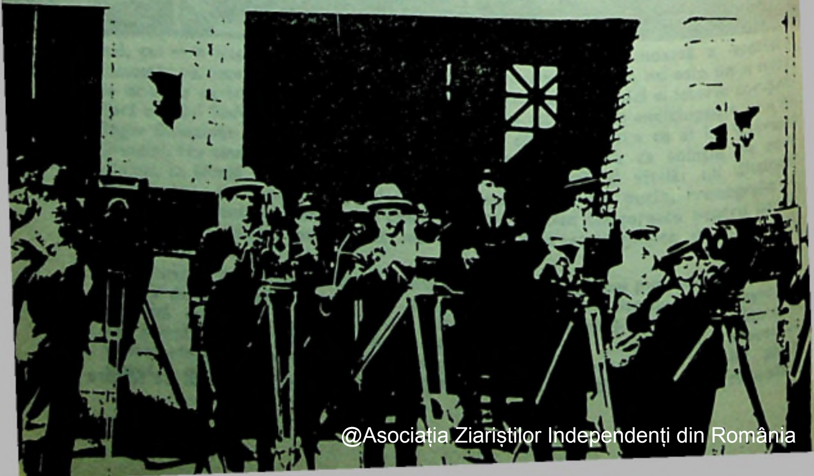

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Chronocrome *Gaumont* — 1911 — primul aparat cu care s-au proiectat filme color

Cameramani canadieni în jurul lui Ray Peck, director la Motion Picture Bureau

Buster Keaton, în rolul faimos al mecanicului de locomotivă din *The General*, 1927

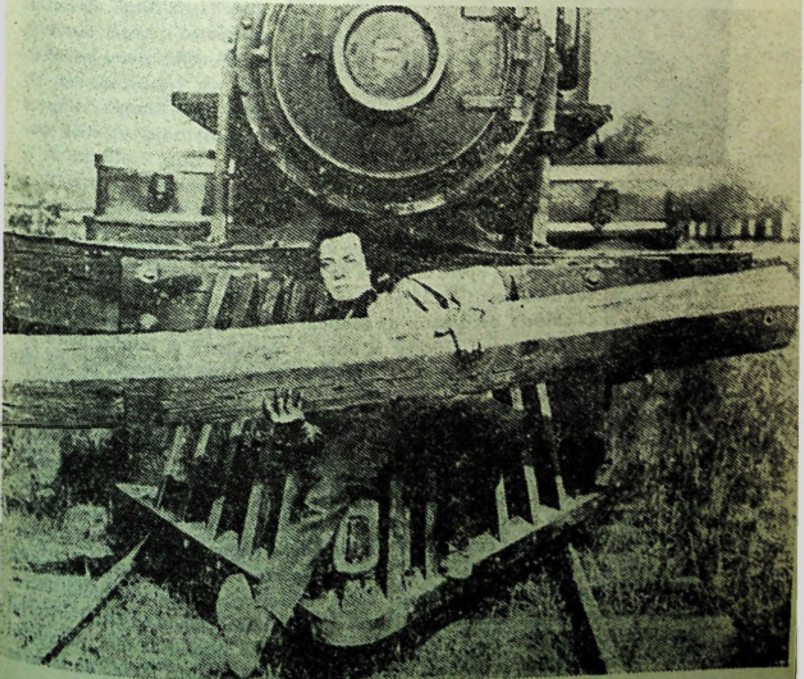

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Al Jolson în filmul *Cîntărețul de jazz* — 1927

complexă, sprijinită, așa cum voia Calvino, pe un enciclopedism *deschis*, pe mișcarea unei *work in progress*, a unei opere *in fieri*, « de făcut », « în curs de facere » și care se face, tocmai, sub ochii noștri și a cărei dinamică e dată de un joc obiectiv-subiectiv de prezențe și de absențe, declanșator de adeziuni și de respingeri, zgîlțîind susceptibilitățile sau indiferentismul suficient al unor « specialiști » și însuflețindu-i sau contrariindu-i pe cititori (nu spunea oare Hebbel, și pe bună dreptate, că « a trăi înseamnă a fi partizan »?).

Prin opțiunile operate, *Secolul cinematografului* pare să acorde o anumită preponderență filmelor de autor, cineaștilor cu o operă și cu un stil, prin care — cel puțin deocamdată — se insuflă o soluție la dilema, mai mult, la criza cinematografului și a modului său de producție. Hauser demonstrează că aparatul colectiv al producției cinematografice anticipa — la origini — o tehnică socială pe care oamenii nu o stăpîneau, nici chiar cei care vedeau viitorul noului mijloc de expresie în « colectivism », în « colaborarea colectivă »; pe de altă parte, însă, ilustrul istoric de artă recunoaște, prevăzînd corect, că « s-ar putea rezolva criza cinematografului încredințîndu-se unui singur individ anumite funcțiuni și abandonîndu-se astfel criteriul muncii colective ». Just: acest individ s-a și născut, este autorul de film. Răspunsul e cel confirmat de istorie, dar cere o precizare esențială: e vorba mereu de salvarea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

filmului ca operă de artă, a creativităţii cinematografice, căci filmul ca produs « culinar », ca spectacol de divertisment mai mult ori mai puţin « epidermic », va continua să se fabrice (ajutat din plin de televiziune) pe cunoscuta bază hollywoodiană a diviziunii funcţiilor pînă la pulverizare.

Evident, o asemenea opţiune poate duce — şi duce — la nemulţumiri: numeroşi realizatori nu figurează deloc sau figurează sumar; şi mai numeroşi sunt cititorii spectatori acritici — adică cei care confundă îndemînarea, destoinicia, abilitatea maxime, cu creativitatea, sau bravura acrobatică, performanţa meşteşugarului desăvîrşit cu însăşi arta — care rămîn dezamăgiţi negăsind la *rendez-vous*-ul scontat vedetele « preferate » şi « îndrăgite », titlurile unor filme pentru ei extraordinare, de valoare indiscutabilă, dacă nu chiar capodopere. Nu e de mirare, dacă ne gîndim la extravaganţele debitate cu nonşalanţă de un Jean-Luc Godard (altminteri, regizor-autor important): Hitchcock ar fi tot talentul pe care-l pretinde un cinematograf bun; Alain Resnais — al doilea regizor din lume după Eisenstein; *Cele patru sute de lovituri* de Truffaut — filmul cel mai liber dintre toate, din punct de vedere moral şi estetic; *Elena şi bărbaţii* de Renoir — cel mai inteligent film din lume: arta unită cu teoria artei; *Adieu Philippine* de Jacques Rozier — de-a dreptul genial ş.a.m.d. (în *Jean-Luc Godard par Jean-Luc Godard*). Dar, prin însăşi fermitatea selectivă a autorilor, *Secolul cinematografului* tinde nu numai să informeze judicios, potrivit unei scări de valori (cum cerea Călinescu oricărei istorii a literaturii sau artei), ci şi să orienteze gustul public.

Trebuie să recunoaştem, însă, că nu toate omisiunile, nu toate tratările superficiale din această « mică enciclopedie » îşi găsesc justificarea necesară şi suficientă. Ele nu sunt de atribuit doar aplicării severe a unor criterii critico-estetice, ci, uneori, şi oboselii, comodităţii. Comoditate şi oboseală care, din fericire, nu au compromis ducerea la bun sfîrşit a acestei întreprinderi filmologice dificile prin volumul ei cantitativ şi prin ambiţia ei calitativă (600 de pagini compacte, peste 4 000 de articole, 5 000 de titluri de filme şi aproape tot atîtea nume de persoane etc.). Să nu uităm, însă, că în filmologia noastră nu a existat şi nu există nici acum, consolidată, acea figură a « arhivistului » — pe care o elogia, pentru studiul literaturii, Călinescu —, a cercetătorului tenace şi exact, care să înlesnească istoricului autor transformarea celor o mie de pagini de lectură documentară în unica pagină, redactată, de istoriografie. A fost nevoie şi în cazul *Secolului cinematografului* de competenţă, de spirit de organizare şi sistem, de talent chiar, dar a mai fost nevoie, decisiv, şi de perseverenţă, de răbdare, de încredere stăruitoare. În interesantele sale (şi astăzi)! *Entretiens sur le cinématographe*, Jean Cocteau insista, pe bună dreptate, asupra necesităţii de *a ţine* (*tenir*) într-o lume care a devenit din ce în ce mai multă: « A ţine, a rezista, a devenit un lucru foarte greu într-un mediu înţesat (*innombrable*). Or, singura problemă în Franţa (ca şi aiurea) este de a ţine. Veţi admite că dacă opera mea ar fi fost ceea ce spun criticii, n-aş mai ţine. Întîlnirea mea cu Picasso, în 1916, a fost marea mea şcoală. El ne-a oferit tuturor exemplul continuităţii ascunse.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

singura de care nu oboseşti şi de care nu-ţi dai seama decît printr-un recul sau privind-o sub un anumit unghi ».

Nu ştiu dacă autorii volumului colectiv *Secolul cinematografului* au întîlnit un Picasso, cert rămîne însă că, pînă la urmă, ei *au ţinut*, au rezistat, au răzbit. Rodul efortului lor de pionieri (da, de pionieri !) nu reprezintă o capodoperă a istoriografiei mondiale (presupunînd că există capodopere într-o asemenea ramură) — dar o lectură utilă, *astăzi*, un instrument de lucru eficace şi chiar o istorie, o formă particulară de istorie, *Secolul cinematografului* reprezintă, fără doar şi poate. Autorii săi sunt, cu toţii, filmologi formaţi în institutul superior de artă teatrală şi cinematografică între 1965 şi 1981, cu excepţia unuia singur, Bujor T. Rîpeanu, coordonator, diplomat mai de mult, istoric de o verificată competenţă şi critic subtil; ceilalţi, mai bine zis celelalte, se numesc Cristina Corciovescu, coordonatoare şi ea, Doina Boeriu, Rodica Pop-Vulcănescu şi regretata Ioana Creangă. Lor se cuvine să li se adauge numele Isabelei Popovici, atentă şi harnică redactoare de carte.

Ce i se poate ura acestui colectiv, ce i se poate ura tinerei noastre filmologii, încă fragilă, dar cu o potenţialitate de luat în considerare? Să *ţină* şi pe mai departe, să-şi examineze critic opera, dobîndind cu mai multă limpezime conştiinţa calităţilor şi îndeosebi a limitelor (inerente sau nu) acesteia, să-şi rafineze lecturile, mijloacele de cercetare şi de expresie şi să pregătească, în următorii ani, de progresivă maturizare, reeditarea lucrării lor — asemenea noi ediţii se produc, de obicei, punctual, la diverse intervale — de bună-seamă în mod mai complet, mai dens, mai riguros, întru satisfacerea unei curiozităţi pasionate pentru arta filmului şi a cunoaşterii umane prin film. Probînd, astfel, că poate să existe, şi la noi, un progres în cercetarea şi în istoria filmului într-o treptată cucerire a tărîmurilor haosului: ale unui haos augmentat şi răspîndit tot mai mult de explozia şi expansiunea mass-mediilor, de atîtea ori semănătoare de confuzie şi dezinformare.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

BUJOR T. RÎPEANU

Însemnări postfactum

Privind înapoi cu . . . luciditate

Am fi dezarmat oare, dacă — acum mulţi ani, atunci cînd ne angajam pe calea ce s-a dovedit atît de anevoioasă a elaborării cărţii care avea să se numească *Secolul cinematografului* — am fi ştiut ce ne aşteaptă? Cîte dificultăţi de înfrînt, cîte obstacole de surmontat! Acumularea, selecţia, ordonarea sutelor, miilor de informaţii; investigarea minuţioasă a surselor pentru fiecare reper cronologic şi pentru dobîndirea certitudinii că el este cel exact, pentru fiecare titlu de film şi pentru corecta sa transliterare din scrierea slavă, din cea arabă, din cea greacă ori cea chineză; efortul tensionat de epurare, de comprimare în acelaşi spaţiu editorial (stabilit iniţial cu firească aproximaţie) a unei mase de informaţii în continuă, explozivă expansiune!! Suferinţă o dată cu fiecare decizie de a renunţa la zeci de informaţii după efortul depus pentru a le obţine şi a le formula adecvat: articole şi întregi categorii de repere sacrificate cu bună ştiinţă rigorilor editoriale, secţiuni nu numai preliminate, ci şi dezvoltate pentru a fi apoi abandonate, generice şi filmografii amputate . . . Zbatere între *a aştepta* consumarea unor etape ce s-au dovedit atît de lungi şi transformarea acestei aşteptări în şansa de a îmbogăţi şi *a aduce la zi* o lucrare care, prin definiţie, nu poate fi altfel decît « la zi »! Şi apoi? ! . . . Strîngere de inimă cînd, odată munca terminată, constaţi că nu toate exemplarele ce ajung la cititor se bucură de aceleaşi condiţii tipografice şi grafice . . . Dezamăgire cînd un recenzent, confundînd o *istorie a cinematografului* cu o *carte de telefoane*, rămîne la nivelul lecturii indicilor; amărăciune cînd un cineast, pentru care ai toată consideraţia şi cu care pînă ieri întreţineai amicale relaţii de breaslă, refuză să-ţi mai răspundă la salut, pentru că în cartea cu pricina n-ai ştiut să găseşti vorbele şi dimensiunile « potrivite » consemnării contribuţiei sale la istoria filmului mondial, aşa cum o vede el însuşi . . .

« De-ar şti omul ce-ar păţi, dinainte s-ar feri! » E o vorbă înţeleaptă, de care nu ţii însă seama atunci cînd vrei să înfăptuieşti ceva, să duci la bun sfîrşit un lucru început şi în care crezi, să consumi pînă la capăt o acţiune care nu e doar o aventură pasională şi pasionantă . . .

Tentaţia cronologicului

Ca principiu ordonator, nici un altul nu-şi află, poate, o mai fericită adecvare la materie ca acela cronologic la realitatea cinematografică. O realitate în care reperul temporal joacă şi se evidenţiază permanent, datează şi structurează întregul şi părţile sale.

Pe o arie temporală relativ restrînsă — nici un secol! — operele independente sînt marcate /definite/ de date precise, consemnînd începutul şi sfîrşitul elaborării filmice, primul contact cu publicul naţional, prezenţa ori confirmarea lor într-o confruntare internaţională. Pe canavaua istorico-cronologică a acestor date, în-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

scrierea momentelor de debut și deplină afirmare națională și internațională a unui creator, consemnarea « apogeului » carierei sale se fac organic. Chiar și momentul decesului unui cineast — activ, « în modă » pînă în ultima clipă ori cu totul marginalizat, ca aparținînd prin creația sa cinematografică altei epoci — devine în acest context specific altceva decît o oarecare consemnare calendaristică.

Ceea ce devine însă cu adevărat fascinant este felul în care această rețea de date pur cinematografice interferează, se îngemănează și uneori se deduce direct din rețeaua evenimentelor de « mare » și « mică istorie » a unei epoci cu o existență atît de frămîntată, atît de marcată de cronologia evenimentelor politice, sociale, istorice. Și dacă cinematografia *datează* prin operele și întreaga sa evoluție — cum s-a spus de atîtea ori — nu-i oare firesc să punem în evidență cu minuție și limpezime *fluxul* acestei determinări la toate nivelele la care ea se produce? Acestei tentații a cronologicului îi răspunde această « istorie *[cronologică]* a cinematografului în date și comentarii », această « cronologie adnotată », dacă vreți, care este *Secolul cinematografului.* [1]

Oglindă și produs al mutațiilor ce s-au petrecut în lumea modernă, document și creație a acestora, armă de luptă propagandistică și de idei, cinematograful își înscrie existența în istoria secolului, în suita evenimentelor ce au consemnat destrămarea imperiilor și crearea unor state naționale, revoluțiile de eliberare națională și socială, războaiele mondiale și cele « locale », afirmarea unei « a treia lumi » și pulverizarea sistemului colonial, succesivele revoluții tehnologice și conștientizarea omenirii în fața pericolului autodistrugerii. O asemenea scriere a cărții noastre am avut-o în vedere; o asemenea lectură o nădăjduim. O lectură care să transgreseze dincolo de informația de dicționar, dincolo de utilizarea « instrumentului de lucru ». Pentru autori, recunoașterea de către cititor a volumului și valorii informației incluse, a dimensiunii și prestanței « băncii de date » ce se constituie este deosebit de importantă. Dar infinit mai relevantă și — de ce să n-o spunem — mai măgulitoare, sesizarea acestui flux istoric, interior, pe care o mărturisește bucuria celui care a descoperit plăcerea lecturii acestei cărți « în suită », în curgerea elementelor ce laolaltă, mozaicat, dar în matca lor comună, *cronologică*, înscriu tabloul istoric al epocii, imaginea secolului nostru . . . « cinematografic ».

O lucrare deschisă . . .

Ecoul cărții noastre, « pulsul » cititorului, pe care l-am simțit în fața standurilor librăriilor, în discuțiile cu difuzorii de carte, și direct, în întîlnirile organizate în mai multe județe ale țării, atenția deosebită acordată de critica de specialitate, care a recenzat amplu volumul, formulînd, în genere, observații pertinente, pun în fața autorilor problema perfectibilității lucrării, văzută — în absolut — ca o operă deschisă unor asemenea îmbunătățiri. Chiar și într-o perspectivă mai pragmatică, cea a realizării unei versiuni internaționale a lucrării, o serie de îmbunătățiri vor interveni neîndoios: indici de titluri originale, de materii și țări (absolut necesari pentru gruparea informației dispersate și dificil de identificat privitoare la cinematografia micilor țări producătoare); tratarea « Addendei » (1980—1988) în spiritul acelorași standarde de redactare ca tot restul lucrării și inserarea în cadrul acestela a articolelor sinteză pentru activitatea unor mari cineaști, regizori și actori contemporani care nu beneficiază de un asemenea tratament, ci de unul « fragmentar »

1. Nici "dicționar cronologic" — o aberantă creație lingvistică, și nici "enciclopedie" — fie ea și „mică".

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în diversele etape ale creației lor, lichidarea unor regretabile omisiuni, în primul rînd în ceea ce privește cinematograful românesc (articole sinteză pentru creația lui Jean Georgescu, Ion Bostan și Slavomir Popovici; evidențierea contribuției de excepție adusă la dezvoltarea cinematografiei naționale de cîțiva remarcabili scenariști și actori; menționarea premiilor internaționale de interpretare obținute de Anda Onesa și Irina Petrescu, inscrierea momentului creării studiourilor « Buftea », « Sahia » și « Animafilm » etc.). Se vor adăuga la acestea și schimbările impuse de identificarea datelor de premieră ale acelor filme la care nu deținusem asemenea informații în momentul încheierii elaborării volumului, ceea ce ne-a determinat atunci să le lăsăm în partea finală a anilor în care au fost incluse. Sînt acestea și altele similare operații de *perfecționare* ale unei lucrări în *limitele programului* și *concepției sale*, racordate la evoluția realităților de la care ea pornește. Cînd însă un recenzent, cu nostalgia unui dicționar « de cineaști » și a altuia « de filme » ne recomandă transformarea cărții în așa ceva, nu putem să nu ne gîndim că la un asemenea deziderat ar fi putut să-i răspundă demult apariția revăzută a *Dicționarului de cinema* editat de noi în 1974 și de atîta vreme epuizat. Cît despre cei ce ne reproșează că nu am inserat întreaga cronologie a cinematografiei naționale aici, în acest volum, îi putem asigura că premisiunea de a da un *Dicționar al cinematografului românesc* (filme, cineaști, cronologie), cuprinzînd TOTUL e pentru noi un angajament, pe care cu concursul editorilor sperăm a-l onora înainte ca cinematografia în România să-și sărbătorească, în 1996, un secol.

CRISTINA CORCIOVESCU

Cartea ca personaj

Cînd lucrezi 14 ani la o carte, ea încetează să mai fie un morman de fișe, de notițe, de date și însemnări răzlețe, de pagini manuscrise și dactilografiate, și devine un personaj. Un personaj cu care conviețuiești, un personaj la care te gîndești cînd te scoli, cînd te culci și chiar în vis, în troleibuz și în cada de baie, un personaj pe care îl bodogăni pentru că nu-ți mai lasă timp de altceva, pentru că ocupă spațiu și colecționează praf, un personaj pe care îl abandonezi din cînd în cînd ca apoi să-l reiei bucuros că l-ai regăsit. Despre o carte cu care conviețuiești 14 ani ajungi să crezi că e un dat al destinului, că nici nu va apărea vreodată sau, dacă totuși minunea se va întîmpla, cine știe, poate că și viața ta se va istovi o dată cu ea.

Și minunea s-a întîmplat. Unii dintre noi chiar am supraviețuit, dar ea nu și-a luat zborul în lume pînă cînd n-a cerut o victimă. Ioana Creangă a murit cu convingerea că acest volum, pe care l-am început împreună cu mult elan, la numai cîțiva ani de la absolvire, nu va vedea niciodată lumina tiparului. O picătură în plus în oceanul de tristețe iremediabilă care a smuls-o dintre noi.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

O carte la care lucrezi 14 ani este un rămăsag: cu tine, cu rezistenţa ta, cu puterea ta de a spera sau de a nu-ţi păsa dacă lucrurile se vor finaliza sau nu într-o zi. Aş putea spune că *Secolul cinematografului* a fost un dublu rămăşag, rezultat al unei situaţii oarecum paradoxale. O mînă de oameni se apucau să lucreze o carte care, ca structură (dicţionar cronologic sau cronologie comentată sau istorie în date şi articole), s-ar părea că nu are corespondent în alte ţări, deci o mînă de oameni se apucau să lucreze o asemenea carte, deşi erau conştienţi că nu dispun nici pe departe de toate sursele documentare necesare. Prin urmare, în alte locuri din lume mult mai bogate în documentaţie nimeni nu s-a angajat într-o asemenea întreprindere, în timp ce noi . . . Noi am pornit la drum pentru că vroiam şi credeam că era nevoie să suplinim prin acest volum tocmai lacunele de informaţie.

În ce măsură am reuşit au spus-o în scris cronicarii de specialitate, ne-au comunicat-o oral o seamă de cititori cinefili. Şi aici începe o altă poveste: ce se întîmplă cu o carte la care ai lucrat 14 ani atunci cînd te părăseşte, atunci cînd nu îţi mai aparţine ca să aparţină altora? Îţi lasă un gol — au dispărut fişele, notiţele, paginile, deşi multă vreme mai găseşti rătăcite prin cărţi şi reviste cîte o însemnare, un conspect sau un citat care ar fi putut folosi la nevoie — şi îţi produce o mare uşurare — « am scos mortul din casă », cum spune prietenul meu Bujor Rîpeanu. Apoi începi să urmăreşti cu interes, cu uimire, cu înţelegere şi, de ce să nu recunoaştem, uneori cu enervare impresia pe care o produce asupra celorlalţi, reacţiile lor.

Într-adevăr, cum de nu ne-am gîndit că ar fi fost mai bine să . . .? Sau, am vrut, dar, din păcate, nu s-a putut. Nu, nu au dreptate, sau, da, aşa e, scuzaţi, e greşeala noastră. Un dialog pe care l-am deschis şi pe care ni l-am asumat acum 14 ani.

Cînd porneşti la o asemenea întreprindere îţi trebuie mult curaj, puţină inconştienţă, oarecare trufie şi, în orice caz, conştiinţa că orice explicaţii şi justificări ulterioare sînt de prisos. Ca şi filmele pe care le include, această carte trebuie să vorbească singură despre sine însăşi, iar noi, cei care îi cunoaştem mai bine ca oricine atît calităţile cît şi defectele, nu putem decît să privim de pe tuşă evoluţia ei. Dialogul iniţiat de noi îl continuă acum ea (ca un personaj ce se află), iar ultimul cuvînt îl va avea în timp cititorul. Dacă peste ani, cînd asemenea lucrări de referinţă se vor înmulţi, *Secolul cinematografului* nu va rămîne uitată pe un raft de bibliotecă, un cotor alb/negru printre atîtea altele, atunci eforturile noastre vor fi răsplătite.

Marcel Carné conducînd filmările pentru *Le jour se lève* — 1939 →

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

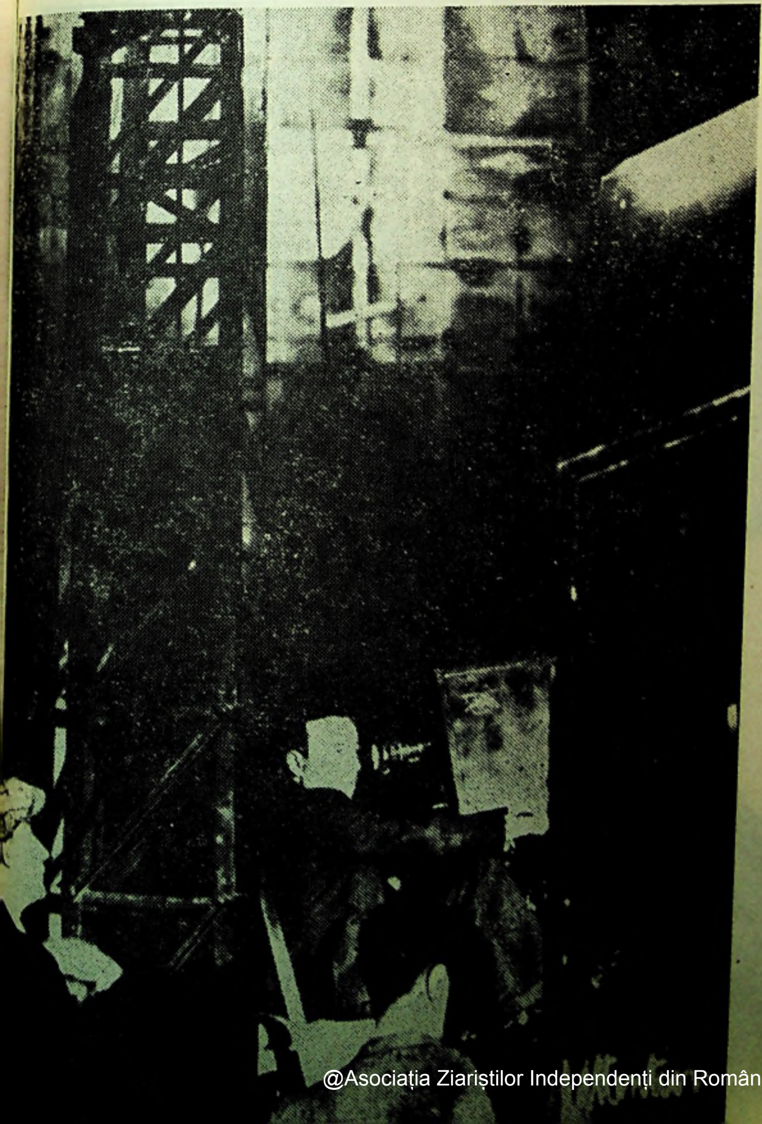
@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Abel Gance: *Napoleon* — 1925-27

Henri Langlois, creatorul şi animatorul incomparabil al cinematecii Franceze

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Luis Buñuel, imagini din filmele sale: *Cîinele andaluz* — 1926 şi *Fantoma libertăţii* — 1974

Woody Allen, în filmul său *Iubire şi moarte*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Antonin Artaud, văzut de cineastul Jean Dréville — 1928

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ARTA TRADUCERII

IRINA MAVRODIN

Traducînd Proust

În « Prefaţa » la primul volum al traducerii mele din Proust (*Swann*, Univers 1987), punînd starea mea de traducătoare a acestui scriitor sub semnul unei « mereu sporite uimiri », făceam cîteva observaţii cu privire la reacţiile şi şansele mele în faţa unui text pe care aveam ocazia să-l constat — nu numai sub raport teoretic, dar şi sub raport practic — ca fiind foarte dificil transpozabil într-o altă limbă (nu în mod special în limba română, pot presupune, pînă la proba contrarie, care însă va rămîne de-apururi pentru mine o pură virtualitate). Ar fi poate acum momentul, folosindu-mă de acest fericit prilej, acum, cînd volumul al treilea (*Guermantes*) (din proiectata serie de zece volume) a ieşit de sub tipar, să fac un mic bilanţ provizoriu, reexaminînd acele stări şi uimiri ale începutului unui drum, din perspectiva cuiva care a parcurs deja o bună parte din acest drum.

« Uimirea » benefică, sinonimă cu o mereu reîmprospătată dorinţă, persistă, şi nădăjduiesc că va persista pînă la capăt. Altminteri nici nu aş putea continua. Plăcerea senzorială, materialitatea voluptuoasă a contactului cu textul proustian este aceeaşi, chiar dacă, între timp, mi-am făcut un sprijin şi un ajutor dintr-o mică obişnuinţă şi rutină, adică dintr-o oarecare « tehnică » pe care mi-o inventez pe măsură ce traduc, controlînd-o — nădăjduiesc cel puţin — tot mai « fin » de la volum la volum. Altfel spus, cred că anumite automatisme proustiene au devenit şi propriile mele automatisme, degrevîndu-mă de o parte din efort. Totodată, cred că acum ştiu să valorific tot mai orientat — în vederea subsumării la o structură textuală tot mai acut emergentă pentru mine însămi — hazardul care este « inspiraţia », revelaţiile lui atît de imprevizibile. Rămîn şi acum la vechea mea idee că atunci cînd traduci o capodoperă te afli — sau cel puţin ar trebui să te afli, ca şi cel care a creat-o — într-un loc neprielnic unei cunoaşteri logic discursivizate. Cînd traduci o capodoperă, intri într-un alt tip de cunoaştere, imediată, globală, şi acut senzorială. Simţi rezistenţa materialului, a unor praguri succesive, iar *criteriul* că l-ai trecut pe ultimul nu ţi-l poate da nici o regulă şi nici o ştiinţă învăţată, şi nici măcar acea intuiţie obscură — uneori atît de sigură de sine, alteori atît de şovăielnică — numită « simţul limbii ». Acum mă aflu însă într-o etapă în care mă văd totuşi nevoită să aduc o modificare acestei afirmaţii. Un *criteriu* pentru traducător că a trecut — nu ultimul prag, acesta fiind o limită ideală, cu care se operează

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

doar în speculaţia teoretică — un prag ce l-a apropiat foarte mult de o intimitate cu « obiectul » dorinţei sale este reacţia, verdictul publicului care citeşte traducerea. Conştientizarea, şi deci şi construirea unor segmente de cunoaştere logic discursivizată, se constituie treptat, ca şi în cazul relaţiei dintre creaţia originală şi creatorul ei, atît printr-o practică de traducere — de creaţie — prelungită, ce se confruntă cu « monotonia » unor structuri, unor recurenţe pe care sfîrşeşte prin a le construi-deconstrui şi intelectual, cît şi prin « imaginea » pe care publicul i-o trimite traducătorului — creatorului — despre sine, constant, repetat, în cadrul acestui proces prelungit. Reacţia publicului românesc — extraordinar de promptă, de pasionată şi totodată de avizată — mă încurajează de fapt nu atît să-mi modific şi adaptez într-una « metoda » de lucru, cît să mi-o menţin ca atare. Dar nu-i mai uşor să menţii sub control o « metodă » de lucru decît să o adaptezi, să o reglezi. Într-un anume sens poate este chiar mai greu, căci menţinerea presupune controlul — greu de realizat în timp — raportului, proporţiei dintre dorinţă şi rutină, dintre spontaneitate şi virtuozitate tehnică. Încerc să păstrez acest echilibru necesar nefăcînd din traducerea lui Proust « scopul vieţii mele » (deşi pentru mulţi s-ar părea că am devenit prin excelenţă « traducătoarea lui Proust »). Ea este pentru mine, ştiu bine, o şansă extraordinară, ce mi-a fost oferită, parcă în chip miraculos, de Romul Munteanu şi de editura « Univers ». Dar, neîndoielnic, şi de un context mai larg, de un « orizont de aşteptare » favorabil. Dacă aş transforma-o însă într-o şansă unică, traducerea aceasta cred că ar deveni pentru mine povara cea mai apăsătoare. Deşi cere enorm de mult timp, deşi îi dau tot timpul pe care mi-l cere — trebuie să lucrez pe mii de pagini compacte cu ingeniozitatea, fineţea, acribia pe care mi le-ar pretinde traducerea unui sonet, structurile proustiene ascultînd de o adevărată « prozodie », la fel de tiranică precum cea a ceea ce îndeobşte numim poezie — traducerea lui Proust joacă în programul meu de lucru funcţia unei atmosfere, a unui climat ce se armonizează cu celelalte preocupări ale mele — poezia, eseul —, favorizîndu-le deci şi nicidecum substituindu-li-se. Cred că şansa acestei traduceri stă în această relaţie pe care o întreţine cu celelalte activităţi ale mele. Şi, ca şi prin ele, viaţa mea capătă un nou sens prin ea. Ea este pentru mine o mare probă de răbdare, de constanţă, de fidelitate. Este un pariu sublim, pe care mi-aş dori să-l cîştig. Faţă de literatură, faţă de mine însămi, faţă de cititorii mei. Nu numai în plan artistic, ci şi în plan etic.

MIHAI ZAMFIR

Proust chemat la o nouă viaţă

Proust face parte din acea rară categorie de autori citiţi mereu altfel la fiecare vîrstă, modificîndu-şi tipul de lectură cu fiecare nouă generaţie. În mica familie a celor aleşi, el stă alături de Montaigne, Goethe, Balzac sau Flaubert — adică de autorii reluaţi la orice nouă răspîntie a vieţii, de autorii care îşi schimbă imaginea în funcţie de viaţa cititorului. (Nu întîmplător numele franceze din grupul de mai sus au fost socotite strămoşi spirituali ai lui Proust însuşi). Există deci un Proust al

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tinereţii, un .Proust al maturităţii şi apoi unul al bătrîneţii fiecăruia dintre noi. După cum orice cotitură fundamentală a secolului nostru şi a celor următoare va descoperi un nou Proust.

Este şi raţiunea pentru care găsim un interes deosebit recentei traduceri a Irinei Mavrodin: *Swann* (Univers, 1987), *La umbre fetelor în floare* (Univers, 1988) şi *Guermantes* (Univers, 1989), acoperind primele volume din ciclul proustian. Traducerea celorlalte tomuri se află în stadiu avansat şi nu putem decît să sperăm că ritmul de pînă acum se va păstra, pentru a oferi publicului românesc întreaga *Recherche* drept o operă unitară. Această traducere în româneşte, fără discuţie cea mai bună de pînă acum, stîrneşte nu numai satisfacţia lectorului, ci mai ales o suită de reflecţii privind statutul global al unei asemenea întreprinderi în zilele noastre.

Rezultat al unui vechi şi constant interes pentru opera lui Proust, *Recherche* a avut la noi o variantă românească notabilă, înaintea multor altor literaturi europene. Dacă fraţii Bibescu au făcut enorm pentru afirmarea şi pentru publicarea însăşi a operei lui Proust, în anii imediat următori morţii autorului — atunci cînd o aură mai degrabă esoterică plutea deasupra monumentalei şi încă prea puţin cunoscutei opere — autori români de indiscutabil prestigiu (Anton Holban, Camil Petrescu, Mihail Sebastian) au scris cu entuziasm şi înţelegere despre marele prozator, familiarizînd publicul dunărean cu hăţişurile unei construcţii romaneşti în care cititorul obişnuit se putea pierde. În aşa fel încît, la apariţia lui *Swann* în traducerea lui Radu Cioculescu (prefaţată de Tudor Vianu şi purtînd autoritarul cuvînt înainte al lui Antoine Bibescu, în 1945), opinia publică de la noi fusese dinainte pregătită în a suporta şocul noutăţii. Traducerea a apărut apoi integral în anii '70. Se naşte întrebarea dacă, în cazul unei noi traduceri a aceleiaşi opere, n-ar fi vorba de alexandrinism, de ofrandă destinată unui grup restrîns de cunoscători.

Propoziţia ar fi poate valabilă pentru alt autor, nu însă şi pentru Proust. În varianta Irinei Mavrodin, avem a face cu un text aparţinînd epocii noastre şi viziunii actuale despre marele scriitor. Aceasta deoarece, între timp, imaginea asupra lui Proust ni s-a schimbat în mod semnificativ: astăzi receptăm un Proust infinit mai autentic şi mai bogat, un prozator atemporal, ale cărui legături cu secolul al XIX-lea devin tot mai puţine şi mai slabe. Remarcabilă pentru anii în care a fost făcută, traducerea lui Radu Cioculescu reflecta, inevitabil, acei ani: *Recherche* era încă o operă receptată cu toată încărcătura ei de latenţe nostalgice şi de viziune *retro*. În acest spirit, Radu Cioculescu netezea asperităţile, polisa pasajele « bărbare », adapta pe Proust la spiritul unui *fin de siècle* din care se credea că descinde. Textul românesc din 1945 aspira discret spre « poetizare »: nici nu era de mirare cu un roman apreciat mai ales pe latura sa autobiografică. Atunci cînd fraza originală părea imposibilă, încărcată de substanţe mult prea variate şi cu o sinteză contorsionată, traducătorul intervenea spontan introducînd o conjuncţie salvatoare sau stopa fluviul dezlănţuit prin frîngerea .efuziunii verbale ce ameninţa să inunde marginile înţelegerii. Se salva astfel o anumită coerenţă şi o acurateţe de tip tradiţional. Proust apărea domesticit. Dar acest Proust privea definitiv spre secolul al XIX-lea, spre un trecut deja depărtat, iar inventatorul unei lumi fără egal persevera să joace rolul unui « autor de tranziţie ». Tranziţie spre ce? Iată marea întrebare!

Altfel se prezintă lucrurile cu această ultimă traducere. O precizează autoarea ei, încă din prefaţa la primul volum: « Proza lui Proust nu mi se pare comparabilă cu un instrument fin — ba chiar efeminat — ci mai curînd cu o maşinărie puternică şi greoaie, care gîfîie din toate încheieturile, lansată obsesiv, cu toată forţa, spre infinitesimale particule de necunoscut ». Pentru ca această nouă şi surprinzătoare imagine să se fi născut, a fost nevoie de un travaliu lent, dispus pe decenii, al

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

exegezei proustiene de după 1950. Au trebuit să apară rîndurile luminoase ale lui Gaëtan Picon şi Jean-François Revel; au trebuit apoi să survină monografiile consacrate stilului proustian, semnate de Maurice Bardèche, Gilles Deleuze sau Gérard Genette, pentru ca autorul să apară drept ceea ce credem noi astăzi că este — prozator de forţă şi de vocaţie, unul dintre cei mai mari pe care Franţa i-a dat lumii, un om al secolului XX prin capacitatea de a pune în lumină angoasele omului contemporan. Iar energia « sălbatecă » prin care Proust şi-a construit lumea, o energie care nu cedează celei balzaciene, scoate *Recherche* din orice serie literară posibilă, plasînd-o în rîndul unicatelor absolute. În epoca noastră, Proust dobîndeşte o nouă identitate; n-a mai rămas nimic din « micul Marcel », adică din autorul timid şi snob, speriat de grupul de la « Nouvelle Revue Française » şi părînd a fi fost destinat lecturilor feminine. Se degajă treptat marele prozator indiferent la modă şi amabilităţi, urmărindu-şi obsedat demonii interiori. Argument: construcţia fastuoasă reprezentată de romanul său, operă barocă, de multe ori informă, lipsită de simetrie (în ciuda afirmaţiilor autorului ei !), dar surprinzînd, prin cele aproape o sută de personaje memorabile, mişcarea eternă a umanităţii.

Dacă, pînă la ultimul război, exegeza s-a consumat în aflarea unei apropiate sau îndepărtate familii proustiene, cea din ultimele trei decenii a avut în vedere, instinctiv, unicitatea monumentului reprezentat de *Recherche*, atemporalitatea (mai corect ar fi să spunem, cu toate riscurile, omnitemporalitatea) lui.

Se oglindeşte o nouă viziune asupra operei literare într-o nouă traducere? Cei care privesc operaţia transpunerii dintr-o limbă într-alta drept simplă căutare de echivalenţe lingvistice şi-ar manifesta un scepticism legitim. Din fericire — sau din nefericire ! — traducerea reuşită înseamnă cu totul altceva: anume o echivalare mai mult sau mai puţin perfectă de universuri culturale. A arătat-o, în studiul de referinţă publicat în urmă cu cîţiva ani în « Viaţa Românesască », unul dintre marii noştri poeţi şi traducători, Şt. Aug. Doinaş. Operaţia construirii unui univers cultural, a unui conglomerat coerent de referinţe istorice, artistice, filosofice şi, evident, lingvistive rămîne o aventură enormă, una dintre cele mai pasionante şi mai riscante pe care le încearcă spiritul uman. Este o *mise en abyme* totală, plecînd uneori de la foarte puţine elemente comune. Nu e inutil să precizăm că, de multe ori, aventura se termină rău: numărul traducerilor reuşite va fi întotdeauna infim.

În această situaţie, simplul « simţ lingvistic » de care trebuie să dea dovadă traducătorul reprezintă un punct esenţial, dar numai unul dintr-un ansamblu mult mai vast. Cazul lui Proust oferă el însuşi un exemplu elucidativ: omul de mare cultură şi gust care a fost Vladimir Streinu începuse şi el o traducere din *Recherche*. Din păcate, în absenţa a ceea ce s-ar putea numi simţ al limbii, rezultatul a fost dezamăgitor: lui Vladimir Streinu îi lipsea aderenţa minimă, la nivelul sintagmei şi al propoziţiei, faţă de textul tradus.

În perspectiva precizărilor de pînă acum, recenta traducere a Irinei Mavrodin îşi ocupă treptat locul: nu este nici un abuz să spunem că Picon, Bardèche sau Genette şi-au strecurat, invizibil dar stimulativ, picăturile lor de adevăr în textul variantei româneşti. Implicaţiile se observă la toate nivelele — începînd cu lexicul hirsut şi terminînd cu fraza gîfîită, greoaie, plină de determinări duble şi triple, de o asimetrie uneori brutală. E necesar ca respectul pentru textul proustian să se combine cu dezinvoltura, deoarece altfel nu poate fi îmblînzit marele monstru. În varianta Irinei Mavrodin, neologismele strigătoare se învecinează cu regio-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nalismele şi cu termenii populari, jargoanele limbii franceze de la începutul secolului îşi dau întîlnire aşa cum pot, sub forma unui amalgam destul de bine controlat, ce nu se transformă niciodată în pitoresc pur. Dar dificultatea majoră a fost, fără îndoială, de natură sintactică: perioada lui Proust este redată aici în integralitatea ei, cu reveniri şi repetiţii, cu asperităţi — totul însă fără ca sacrosantul ritm să fi fost trădat. Proust înseamnă, în primul rînd, muzică sintactică: acest lucru rămîne aproape întotdeauna salvat în fraza românească. E cu atît mai semnificativ, cu cît limbii noastre îi lipseşte tradiţia retorică bine consolidată; ritmul prozei româneşti s-a născut tardiv şi dificultos, mai ales în a doua jumătate a secolulului trecut, iar absenţa unui legat consistent al secolelor clasice va fi oricînd resimţită. Din improvizaţii, forţări ale limbii, reveniri şi comutaţii bizare se naşte perioada proustiană în variantă valahă, val puternic ce antrenează pînă la urmă imaginaţia:

« La Combray, zilnic, încă de la sfîrşitul după-amiezii, cu multă vreme înainte de clipa cînd trebuia să mă aşez în pat şi să rămîn treaz, departe de mama şi de bunica, dormitorul meu redevenea punctul fix şi dureros al preocupărilor mele. Pentru a mă înveseli, în serile cînd păream prea nefericit, ai mei se gîndiseră să-mi dea o lanternă magică pe care, în aşteptarea cinei, o aşezau pe lampă; şi, asemenea primilor arhitecţi şi meşteri sticlari din epoca gotică, ea înlocuia opacitatea zidurilor cu impalpabile irizări, cu supranaturale apariţii multicolore, unde erau pictate legende ca pe un vitraliu pîlpîitor şi efemer » (*Swann*, p. 40).

Aşa începe primul act din *Recherche*, episodul *Combray*, primul capitol important după marea uvertură; avem aici aproape totul — şovăiala registrelor lingvistice, voinţa de a sublinia cuvintele ciudate ale originalului, dar, mai presus de toate, ritmul fundamental, muzica proustiană ce izvorăşte de dincolo de sens. Chiar dacă menţinem sugestii sau rezerve în detaliu, nu ne poate scăpa reuşita ansamblului: în faţa noastră se ridică un Proust impozant şi autentic, transmiţînd în limba română esenţa mesajului din textul francez. În ocurenţă, mi se pare cel mai mare elogiu pe care îi putem aduce unei traduceri.

Că traducerea lui Proust este una dintre cele mai complicate expediţii — aceasta se impune ca o evidenţă. Nu am amintit de altă constantă a artei traducerii, de o componentă esenţială în cazul de faţă: operaţia transpunerii implică nu numai cultura glosatorilor lui Proust, ci şi pe aceea a traducătorului. Poate că acest nou Proust n-ar fi fost posibil fără apariţia precedentă a unei cărţi ca *Poetică şi poietică* şi, mai ales, fără traducerea de acum cîţiva ani a *Eseurilor* lui Proust însuşi, întreprinsă tot de actuala traducătoare a romanului. Filonul de erudiţie propriu este important în cazul oricărei traduceri bune; e indispensabil însă în cazul lui Proust, a cărui operă reprezintă un monument arborescent, ce captează sute de aluzii culturale din multe secole.

Avem în memoria permanentă propoziţia sacramentală ce deschide *Recherche*, una dintre cele mai celebre, acum, din întreaga literatură: *Longtemps je me suis couché de bonne heure*. Irina Mavrodin optează în româneşte pentru varianta: *Ani de-a rîndul m-am culcat devreme*. În locul palidului *mult timp*, sintagma iniţială sugerează intervalul imens, adîncul metaforic al unei nopţi nesfîrşite scurse pînă în clipa cînd *Recherche* a început să fie aşternută pe hîrtie. Alterarea aparentă se face cu salvarea înţelesului originar şi profund. Întîlnim, chiar de la primele cuvinte, o emblemă uşor de reţinut a spiritului în care a fost întreprinsă această nouă traducere.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

MARIA CARPOV

« Memoriile» voluntare și memoria involuntară: Saint-Simon și Proust

Aceste cîteva note au la origine nu numai apropierile între Saint-Simon și Proust, pe care exegeza nu putea să nu le facă, dar și cîteva coincidențe de ordin, să-zicem, editorial: republicarea, concomitent, în aceeași « Bibliothèque de la Pléiade », a celor doi autori, la un interval de aproximativ douăzeci de ani — numai atît ! — de ediția anterioară, practică mai curînd rară în tradiția prestigioasei colecții, și publicarea, tot concomitent, de către editura Univers, a operelor complete ale lui Marcel Proust și a unei masive selecții din *Memoriile* lui Saint-Simon. Pură întîmplare? Înțelegerea necesității de a-i da cititorului termenii unei relații inevitabile? Încercînd să răspundem riscăm, firește, să ne îndepărtăm de motivul real, care poate să fie de cu totul altă factură. Să vedem, așadar ,în aceste apariții, tot atîtea evenimente fericite, care pot avea darul de a încuraja o direcție de cercetare abia sugerată, situată la nivelul percepțiilor obligatorii, mai curînd decît la cel al unei adevărate analize.

Familiarizat, de foarte tînăr, cu *Memoriile* saint-simoniene, unde a găsit o lume ale cărei — unele — ecouri tardive se fac auzite în *A la recherche . . .* , Proust și le « interiorizează », de la literă pînă la spirit, fapt de care ne convinge transpunerea « afacerii Lemoine » în faimoasa pastișă după Saint-Simon (*Le Figaro*, 18 ianuarie 1904), de cîteva ori mai întinsă — tot întîmplător? — decît fiecare dintre celelalte (28 de pagini față de 3 pînă la 8 pagini). Cititorul este prevenit că va avea de a face, în primul rînd, « cu o chestiune de limbaj ». Impresia finală că « subiectul » este, de fapt, ratat subliniază, o dată mai mult, că *totul se află în modalitatea discursivă*. Proust respectă, într-adevăr, nu numai obsesiile tematice ale autorului pastișat, idiosincraziile lui, dar și, mai înainte de orice, opțiunile lui lingvistice, pasiunea pentru diversificarea lexicală, abundența sinonimică, fraza torențială, în cascadă (presiune, dar și spumă !), « diluvială », cum spune un mare exeget al operei saint-simoniene (Yves Coirault), cu digresiuni ample, cu nenumărate subordonate, unde se creează enclave, apoi enclave în enclave, încît depistarea regentei devine o operație anevoioasă în care perspicacitatea analistului nu este un atu frivol. Datorită unei excepționale facultăți lingvistice, mimarea unui « stil » devine — orice ar spune Proust însuși — act creator ; anacronismele—chiar cînd se supralicitează—, genealogiile *ad hoc*, aceste cuceritoare ocheade destinate «cunoscătorilor », sînt « resemantizate », « verosimilizate », de un limbaj-mim fără cusur. Mai este nevoie să subliniem cît de inconfortabilă este poziția traducătorului, aflat, de fapt, în ipostaza cititorului cum nu se poate mai exigent și mai indiscret, silit, la rîndul său, la metamorfoze dictate de transpunerea intralingvistică — într-o dublă perspectivă: diacronică și stilistică —, și de transferul interlingvistic? Experiența, cultura și harul Irinei Mavrodin, care lucrează în prezent la versiunea românească a întregii opere proustiene, ne dau toate asigurările în privința reușitei, aceasta cerînd, în cazul de față, o iscusință de virtuoz.

În pastișa inspirată de Saint-Simon, Proust deprinde — sau accentuează — mișcarea prin care memorialistul sfărîmă suprafețele pentru a pătrunde în adîncime, atunci cînd zugrăvește portrete. Romancierul citează cu admirație (I, 551) profun-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

zimea spațială care organizează, în portretele lui Saint-Simon, diferitele planuri ale aparenței : confuzia fizic-moral este frecventă, « manifestarea » traducînd mai ales spiritul unei fizionomii.

Între scriitor și materia sa narativă, la Proust ca și la Saint-Simon, este o distanță care permite o libertate de joc — deformări — la nivelul imaginației : trăirea nu ia sfîrșit o dată cu momentul (istoric), dimpotrivă, o dată cu săvîrșirea acestui mo-moment, ea își începe existența în memorie, unde este depozitată și pregătită pentru noi elaborări : deforma(n)te sau nu, acestea confirmă o modalitate de funcționare a viziunii, un stil . În memorie, o aceeași amintire își multiplică și diversifică imaginile tocmai datorită distanței eliberatoare, această « dimensiune enormă » (III, 1047) care legitimează asocierile insolite, modificările de *éclairage*, dînd scriitorului sentimentul adîncimii timpului și pe acela al propriei sale continuități : timpul regăsit. Impresiile se îmbogățesc prin supradeterminare și prin postularea unei cauzalități, diseminată în structura fenomenului, care nu epuizează niciodată explicația, aidoma semnificațiilor niciodată-în-întregime-dezvăluite, sau unor stele invizibile cu ochiul liber : timpul trebuie scurtat cu instrumente optice de eficacitatea unui telescop .

Deși spontaneitatea eu-lui nu se supune unor legi, după cum activitatea spirituală nu se reduce la tresăriri ale inconștientului se poate totuși vedea, în evadarea în lumea amintirii, această a doua existență, în noile elaborări ale unor emoții, vechi, forme generale de psihism, cu manifestări specifice de la individ la individ, la Saintè Simon și la Proust. [4]

« Cronica » și monologul interior constituie, în general, sursa unor *memorii*. Există așadar, pe lîngă imutabilul evenimentului trecut, o cronologie, mărturisită — sau, oricum, vizibilă — atît la Saint-Simon cît și la Proust. Este, firește, formal vorbind, o modalitate a sintaxei narative, dar și o necesitate de a alege, dintre momentele observației, pe cele mai profitabile pentru momentul narat. Sub acest aspect, Saint-Simon și Proust se deosebesc. Există între ei deosebirea dintre atenție și selecție, dintre efortul de a nu plonja prea adînc și cel — paradoxal — de a ieși cît mai aproape de suprafață în căutarea « realismului descriptiv ». Memoria — afectivă sau nu — și cronologia ajung la compromisuri, « lanțuri de impresii inexacte » (II, 46), variabile de la un spirit la altul, produse ale senzației, în măsură să le extragă din depozitele memoriei: memoria sain-simoniană, nu are profunzimea proustiană, însă, în nenumărate cazuri, poate chiar în general, ea este mult mai neliniștită.[5] Cronologia, ca și *Istoria* ca atare, limitează imaginația și își asumă, într-o oarecare măsură, rolul de regulator: orientînd memoria, convertindu-i energia, ea subliniează totodată originalitatea unui scriitor. Însă, atît în *Memorii* cît și în *A la recherche*, există și alte timpuri decît cel al cronologiei (II, 171).

Ca atitudine față de timp, Saint-Simon și Proust se situează mai curind în diferență: memorialismul pare mai puțin sensibil la efectul destructiv al timpului, întrucît așteaptă de la evocarea unor personaje un fel de readucere la viață, de perseverență în ceea ce au fost, sau în ceea ce păreau să fi fost, în vreme ce personajele proustiene își epuizează avatarurile o dată cu îscurgerea timpului: « Adevărata viață, viața pe care o descoperim în cele din urmă și ne-o lămurim, așadar singura viață realmente trăită este literatura » (III, 895). La Saint-Simon, « revenirea la model » poate fi totuși doar o tehnică portretistică, netraducînd decît prin ricoșeu efectele de perspectivă temporală.

În *Memorii* ,ca și în *A la recherche*, privite ca recompunere poetică a existenței, elaborarea artistică, prin limbaj, are un rol imens: în *Guermantes*, de pildă, Proust pare să-și fi însușit stilul universului sain-simonian, nu imitîndu-l, ci descoperindu-și

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

propriul său stil. Prin ce tehnică? Nu de tehnică este vorba, ci de viziune[6] viziunea fiecărui artist este o lume nouă oferită consumatorilor de artă. Perceperea acestei lumi, în limbaj, subliniază o dată mai mult, printre altele, că opera proustiană nu se mulţumeşte cu o traducerea oarecare: traducătorul ei trebuie să aibă capacitatea de a se manifesta în multiple registre care, re-create în româneşte, să nu-şi piardă nimic din specificitatea lor revelatoare. Cunoscînd aceste exigenţe ale textului proustian, înţelegem de ce traducerea lui integrală i-a fost încredinţată Irinei Mavrodin. Se înfăptuieşte astfel un act caracteristic pentru orice cultură matură, din care un scriitor ca Marcel Proust nu poate lipsi, şi în care el nu poate fi prezent oricum. Versiunea Irinei Mavrodin va orienta, cu siguranţă, multă vreme, gustul cititorului român pur-şi-simplu-iubitor-de-literatură, oferind totodată şi cercetătorului mereu alte prilejuri de a se *apropia* de opera unui romancier mult explorat.

---

[1] Nu este vorba, bineînţeles, doar de prezenţa destul de frecventă a acestui « duce, excelent, dar cumplit » (II, 459. Cifrele romane indică numărul volumului, cele arabe, pagina din *A la recherche du temps perdu*, ed. P. Clarac-André Ferré, « Bibliothèque de la Pléiade », trei volume, 1966), citat ca termen de comparaţie (I, 118; I, 309; I, 492; II, 419; II, 967; II, 1027; III, 37), sau ca autoritate literară (I, 25; I, 551; I, 769; II, 459), ca sursă documentară (II, 948; III, 283; III, 303; III, 830; III, 832; III, 961), ca măsură a plăcerii lecturii (III, 530; III, 557), sau criteriu de valoare (III. 588). Este vorba, mai ales, de un model artistic, re-produs, sau revitalizat, în alte coordonate spaţio-temporale, În acest sens, textul următor ni se pare capital: « Eu aveam altceva de scris, ceva mai. lung, şi nu doar pentru o persoană. Ceva lung de scris. Ziua, cel mult, aş putea încerca să dorm, Dacă aş lucra, n-aş face-o decît noaptea. Aş avea însă nevoie de multe nopţi, poate de o sută poate de o mie. Şi aş trăi chinuit de nelinişte, neştiind dacă stăpînul soartei mele, mai puţin îngăduitor decît sultanul Sheriar, dimineaţa, cînd m-aş întrerupe, va binevoi să-mi amîne condamnarea la moarte şi să mă lase să-mi reiau povestirea seara următoare. Nu fiindcă aş avea pretenţia să refac în vreun fel, cale *O mie şi una de nopţi*, sau *Memoriile* lui Saint-Simon, scrise, şi ele, tot noaptea, sau vreuna din cărţile ce mi-au fost dragi, în naivitatea mea de copil, şi de care m-am legat la fel de supersitţios ca şi de iubirile mele, nefiind în stare să-mi închipui, decît cu groază, o operă altfel decît ele (. . .). Ar fi o carte poate la fel de lungă şi ca *O mie şi una de nopţi*, dar cu totul alta. Cînd eşti îndrăgostit de o operă, ai vrea, negreşit, să faci ceva întrutotul asemănător ei, însă atunci ar trebui să renunţi la iubirea din acel moment, să nu te mai gîndeşti la ce-ţi place, ci la un adevăr care nu te întreabă care-ţi sînt preferinţele, şi care îţi interzice să te gîndeşti la ele. Şi numai urmînd acest adevăr ajungi uneori să întîlneşti ceea ce ai părăsit şi să scrii, uitîndu-le, « Povestiri arabe » sau *Memoriile* lui Saint-Simon dintr-o altă epocă » (III, 1043—144).

[2] « Adesea trecutul (. . .) nu se realizează pentru noi decît după viitor » (III, 87).

[3] Marcel Proust, *Correspondance générale*, scrisoare către C. Vettard, Paris, t. III.

[4] «Aşa cum despre Proust, care aştepta ecoul unor emoţii de altădată, s-a spus că este «pasiv în mod activ» (H. Clouard, *Histoire de la littérature française du symbolisme à nos jours*, Paris, Albin, Michel, t. III, 1949, p. 112), s-ar putea spune dsepre Saint-Simon că este halucinat în mod activ înrobit imaginii şi dornic de această înrobire. Cei doi scriitori nu au aceleaşi 'lungimi de undă' (nici de sonde): unul speră totul de la magia unui moment « muzical » şi inepuizabil, de la o răbufnire nemuritoare pe care va trebui s-o dezvolte mai apoi; Saint-Simon « se fixează şi se plimbă » într-o sumedenie de timpuri « vii ». Minunii reprezentată de o intuiţie ce dezvăluie profunzimile Eu-lui şi bogăţiile lui înnăscute, îi preferă — de cumva a cunoscut vreodată o asemenea clipă — nenumăratele surprize ale unei curiozităţi restrospective, mereu plină de pasiuni » (Yves Coirault, *L'Optique de Sain -Simon*, Paris, A. Colin, 1965, p. 405).

[5] Potrivit lui E. Cioran, moderaţia ar avea ca sursă conştiinţa propriei genialităţi. Despre Saint-Simon scrie: « Marele lui atu: nu ştia că are geniu, nu cunoştea acest caz limită al servituţii. Nimic nu-l încurcă, nimic nu-l imtimidează; dă buzna, se lasă dus de propria sa frenezie, fără să-şi scornească scrupule sau suferinţe. O sensibilitate ecuatorială, chinuită de excese, inaptă să-şi impună stavilele ce urmează deliberării sau închiderii în sine » (« L'amateur de mémoires », în *Ecartelement*, Paris Gallimard, 1979, p. 24).

[6] « Stilul pentru scriitor, ca şi culoarea pentru pictor, este o chestiune ce nu ţine de tehnică ci de viziune » (III, 895).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ADRIANA BABEȚI

Străbaterea numelui

Dacă maturitatea unei culturi poate fi probată şi prin efortul cărturăresc de a reconstitui Biblioteca Universală în limba proprie, atunci, cu siguranță, cultura română a împlinit acea fericită vîrstă: a atins-o şi, deopotrivă, a făcut-o deplină. De la proiectul heliadesc la recentele serii de editări şi re-editări critice ale marilor scriitori străini e detectabil un traseu ferm, în afara căruia însăşi devenirea literaturii române și-ar pierde probabil o parte din coerență. Chiar dacă (numai) traducerile nu fac o literatură (cum s-a spus), ele au însă capacitatea unică de a genera o cultură autentică, îngăduind acele literaturi naționale să-şi edifice, prin diferență, identitatea.

Toate aceste fraze, oarecum protocolare, sînt făcute să întîmpine, de fapt, un eveniment: apariția în limba română a noii ediții din « Integrala Proust » (mai exact, volumele *Swann*, *La umbra fetelor în floare*, *Guermantes*, ale ciclului *În căutarea timpului pierdut*). În actuala variantă a editurii Univers, traducerea, prefața, notele şi comentariile poartă semnătura Irinei Mavrodin. Un elogiu al reuşitei (ce se anunță cu adevărat monumentală) nu poate fi articulat în absența acestui ceremonial grav al întîmpinării. După cum, în aceeaşi tonalitate, se cuvine a recunoaşte că, la ora actuală, Irina Mavrodin este unul din puținii cărturari-artişti ai literaturii române în stare să recupereze *din interior* monumentul proustian.

Cum să-ți argumetezi, însă, în doar cîteva pagini, entuziasmul? Cum să faci proba admirației care te copleşeşte « auzindu-l », din nou, mai aproape cumva, pe Marcel Proust, în română? Printr-o impresie de ansamblu, prin perceperea *ansamblului* proustian (cît a fost tradus pînă acum) sau prin incizia-excizia unui fragment? Ne este mai la îndemînă (şi mai în putere) această din urmă dovadă. Am ales, pentru a o susține, un teritoriu care poate depune o mărturie grăitor materială despre reuşita trecerii dintr-un tărîm într-altul, dintr-o limbă în alta: însăşi articularea vocală a celui mai palpabil lingvistic, mai « corporal » (ca emisie a dorinței, ca proiecție a senzorialității şi senzualității absolute) dintre cuvintele proustiene: numele propriu.

Nu propriul său nume (care va fi pronunțat şi *văzut* în pagină, ca o insulă, abia spre sfîrşit, împlinire a iubirii şi, în aceeaşi clipă, moarte născîndă a ei); nici numele ținuturilor (despre care a fost în atîtea rînduri vorba) şi nici cel al ființelor dragi, strîns apropiate prin legăturile de sînge (mama, bunica); ci numele iubitelor: cele două fetițe-fete-femei, Gilberte-Albertine şi toată strălucitoarea puzderie de cuvinte, pe care simpla lor pronunțare vibrată o naşte.

Poate că limba noastră, atunci cînd le articulează, nu percepe sonoritatea aparte, probabil deliberat aleasă, a acestora: GILBERTE-ALBERTINE. Explorîndu-le, aşa cum Proust însuşi explorează, cum desface ca pe un fruct toate numele proprii, vom descoperi în « miezul » amîndurora un adjectiv luminos (menit, adică, să lămurească înțelesuri): *behrt* care însemna « strălucitor », « glorios ». Ca *nume*, el îl va genera mai întîi pe *Bertha*, un « feminin » deplin, cu gust de vechime, care va « naşte » apoi, prin simpla deturnare a naturii, două « masculine » prestante (Gilbert şi Albert), spre a se re-feminiza în cele din urmă, cu grație: Gilberte, Albertine. Aşadar, două nume proprii, cu un trecut, cu o « ereditate » comună, punînd în abis « dubla natură » a ființelor iubite şi a frazelor care le împresoară. Aşezîndu-le într-o miraculoasă rimă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Simetria, corespunderea se ivesc în chiar momentul apariției « sonore » a celor numite Gilberte — Albertine. Gilberte e întîlnită la Combray, pe o alee, într-o postură băiețească (deși purtînd toate însemnele viitoarei feminități); Albertine — într-o ipostază similară, peste ani, pe plaja din Balbec. Ambele au, înainte de a fi înzestrate cu un corp « material », unul sonor, invizibil, impalpabil: un corp de aer, vibrat, din sunet. El poate fi perceput, *văzut* în pagină în chiar clipa articulării, fiind scris, transcris. Dar amprenta, urma în memorie rămîne, pregnant, cea sonoră. « Oralitatea » de nespus a stilului (în sensul strict al cuvîntului — *os, oris* —), « vocalitatea » lui, voluptatea articulării înlănțuite a consoanelor și vocalelor, « aspre » și « moi », « închise », « deschise », masculin-feminine — iată doar una din sursele seducției pe care fraza proustiană reușește să o exercite *și* în varianta românească a acestor fragmente. Fiecare vocabulă care se țese în jurul celor două prenume are o emisie aparte, e încărcată de « frison », tremură , ca un corp viu, de dorință, atrăgîndu-le pe celelalte. Cuvintele se înlănțuiesc, se unesc, prin simpla vibrare a glotei, într-o erotofonie mirifică. Între acel « — Hai, Gilberte, vino, ce faci acolo. . . », pe care-l strigă, la început, pe aleea din Combray, « cu o voce ascuțită și autoritară Odette Swann și « — La revedere, Gilberte. . . », pe care i-l adresează mult mai tîrziu o prietenă, se desfășoară o întreagă odisee a frazei. Ithaca lui Proust, țărmul pe care l-a părăsit doar pentru a se putea întoarce la el, prin poveste, prin Frază, e un nume: Guermantes, Balbec, Combray. Acum, Gilberte și Albertine. Înaintînd spre ele, *în* ele, *în* numele lor printr-o stereofonie ciudată, care unește, omogenizează toți senzorii, toate regnurile, acestea devin tot mai dense. Se încarcă de sens și, deopotrivă, de o incredibilă materialitate. Iată, așezate alături, cele două fragmente. Primul însoțește apariția inițială a Gilbertei (la Combray); cel de-al doilea, episodul de pe Champs-Elysée (probă, ambele, a strălucirii traducerii):

« Astfel trecu prin apropierea mea numele de Gilberte, dat ca un talisman ce îmi va îngădui poate să o regăsesc într-o bună zi pe cea din care făcuse o ființă din carne și oase și care, cu o clipă mai înainte, nu era decît o imagine nesigură. Astfel trecu, strigat deasupra tufelor de iasomie și de micsandre, acrișor și proaspăt precum picăturile țîșnite din furtunul verde; impregnînd, irizînd zona de aer pur străbătută — și izolată — de el, cu misterul vieții celei pe care o desemna pentru ființele fericite ce trăiau, călătoreau cu ea, desfășurînd sub tufișul roz, la înălțimea umărului meu, chintesența familiarității lor, pentru mine atît de dureroasă, cu ea, cu necunoscutul vieții ei, unde eu nu voi pătrunde ».

« Numele de Gilberte trecu pe lîngă mine evocînd cu atît mai mult existența celei pe care o desemna, cu cît nu o numea doar, ca pe o ființă absentă despre care vorbește, ci o interpela; trecu astfel, pe lîngă mine, în acțiune, spre a spune astfel, cu o putere sporită de curba traiectoriei sale și de apropierea țintei; transportînd cu el, simțeam asta, cunoștințele, noțiunile pe care le aveam cu privire la cea căreia îi era adresat, nu eul meu, ci prietena care o chema, tot ceea ce, în timp ce îl pronunța, ea revedea sau, cel puțin, poseda în memorie, în intimitatea lor zilnică, din vizitele pe care și le făceau una celeilalte și tot acel necunoscut încă și mai inaccesibil și mai dureros pentru mine prin aceea că era, deopotrivă, atît de familiar și atît de manibil pentru această fată fericită care mă atingea cu el, fără ca eu să-l pot pătrunde mai adînc, și îl arunca în văzduh printr-un strigăt. . . ».

Iar *Albertine* e « pronunțată », chemată pe nume chiar de către Gilberte, care o « predă », o transmite naratorului, premonitoriu, întîi doar cu numele « mic », apoi cu întreg corpul, cosmicizat, uriaș, ca pe o magică, luminoasă ștafetă.

De fiecare dată, printr-un subtil erotism, cel nenumit încă se va simți încorporat, cufundîndu-se o dată cu propriul nume, în abis, *în corpul* făpturilor iubite, ca într-un palat cu văi vibratil, ca într-o cetate de aer gata pentru dulce, pașnic asediu.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CARNET

IOAN COMŞA

Un studiu, practic, necunoscut

În numărul său din octombrie 1940, revista trimestrială newyorkeză *Foreign Affairs* a făcut loc unui amplu studiu intitulat *Transylvania Partitioned* care purta semnătura lui Philip E. Mosely. Din acest studiu, publicat de revista americană la numai o lună de la dictatul de la Viena — care studiu la noi a rămas practic necunoscut pînă în ziua de azi, adică aproape o jumătate de veac[1], se publică în sfîrşit pentru prima dată în traducere secţiunile esenţiale.

La prima vedere, cititorilor neavizaţi studiul ar fi putut să le pară că nu reprezintă nimic mai mult decît încă o demonstraţie riguroasă, bazată pe fapte, întreprinsă de un autor oarecare, a enormei nedreptăţi săvîrşite prin dictatul de la Viena, precum şi a flagrantei violări a principiului autodeterminării.

În 1940, un cititor român avizat ar fi avut însă puternice motive să atribuie studiului respectiv o semnificaţie deosebită.

Mai întîi deoarece acest studiu nu constituie numai o reafirmare categorică de către un american oarecare a principiului autodeterminării aplicat hotarelor de apus ale României, ci mult mai mult, întrucît el apăruse în paginile unei reviste editate de Council on Foreign Relations, Inc., o instituţie intim legată prin membrii colegiului de redacţie atît de Departamentul de Stat cît şi de CIA.

În al doilea rînd, fiindcă era prima oară de la declaraţia secretarului de stat Lansing din 5 noiembrie 1918[2] cînd se dezvăluiau amănunte concrete cu privire la aprecierea realităţilor etnice din Transilvania de către experţii americani prezenţi la Versailles.

---

[1] În periodicele noastre, *Transylvania Partitioned* nu s-a bucurat decît de o unică consemnare şi anume în *Revista istorică română*, XI–XII (1941–1942). Deşi inserată sub rubrica *Recenzii*, lectura ei învederează că semnatarul nu avusese cunoştinţă de studiul lui Mosely decît indirect, prin intermediul unei dări de seamă, vehement critică, apărută în publicaţia budapestană *Journal de la Société hongroise de statistique*, XIX (1940), pp. 231–244. De aceea, consemnarea se mărgineşte la combaterea unora dintre obiecţiunile aduse studiului, fără a-i evoca cît de cît fondul.

[2] Iată textul acestui document pe care Nicolae Iorga l-a numit «întăritoarea declaraţie Lansing»: «Guvernul Statelor Unite nu ignoră nicidecum aspiraţiile românilor, atît ale celor aflători în afara cît şi ale celor dinăuntrul hotarelor regatului. El a urmărit atît luptele cît şi suferinţele şi jertfele lor pentru cauza dezrobirii de duşmanii şi de asupritorii lor. Spiritul de unitate naţională şi aspiraţiile românilor de pretutindeni se bucură de profunde simpatie a guvernului Statelor Unite, şi, la timpul potrivit, acesta nu va pregeta să facă uz de influenţa sa pentru ca îndreptăţitele drepturi politice şi teritoriale ale poporului român să poată fi obţinute şi apărate de orice agresiune străină».

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

În al treilea rînd, pentru că se prea poate ca unii intelectuali români să-l fi cunoscut personal şi să-l fi preţuit pe Philip E. Mosely, care, cu prilejul călătoriilor de studii efectuate în România în 1935—36 şi 1938, a participat — alături de Constantin Brăiloiu, Ion Conea, Roman Cressin, etc. şi de un grup de cercetători străini din care făcea parte Jacques Lassaigne — la campaniile monografice conduse de profesorul Dimitrie Gusti, de Henri H. Stahl şi de Anton Golopenţia la Şanţ, la Nerej şi în Banat [3]. Lucrînd efectiv pe teren, el a învăţat limba română şi a luat în mod nemijlocit cunoştinţă de metodele și realizările practice ale școlii românești de sociologie [4].

În sfîrşit, consultînd ediţiile succesive ale anuarului *Who's Who in America*, oricine ar fi putut afla date despre Philip E. Mosely: după încheierea studiilor la Harvard a efectuat timp de doi ani (1930—1932) cercetări în arhivele moscovite; între 1936 şi 1943 a predat cursuri de istorie la universităţile Princeton şi Cornell; în 1942 a intrat în serviciul Departamentului de Stat în cadrul căruia a îndeplinit diferite funcţiuni: în 1943 — consilier al delegaţiei Statelor Unite la conferinţa de la Moscova; în perioada 1944—1945, consilier politic al delegaţiei Statelor Unite pe lîngă Comisia Consultativă Europeană cu sediul la Londra; în 1945, în aceeaşi calitate, la conferinţa șefilor de stat ai SUA, URSS și Marii Britanii ţinută la Potsdam; iar în 1945—1946, pe lîngă Consiliul Miniştrilor de Externe mai întîi la Londra şi apoi la Paris în timpul conferinţei de pace. În toate aceste foruri şi mai ales la Potsdam şi în Conciliul Miniştrilor de Externe, Mosely a susţinut cu succes concluziile formulate în studiul său cu privire la Transilvania, studiu care, presupunem, nu va fi lipsit din setul de documente pus la dispoziţia delegaţiei românești la conferinţa de pace, de către ministerul nostru de externe.

În 1946, pe la începutul verii, Mosely se întoarce în învăţămînt cînd i se încredinţează conducerea catedrei de relaţii internaţionale creată la universitatea Columbia din New York.

În această calitate el se află în fruntea delegaţiei americane care-l primeşte pe profesorul Gusti cu prilejul vizitei sale în Statele Unite în 1946—1947.

Mosely păstrează catedra la Universitatea Columbia pînă în 1972 cînd moare, puţin înainte de a împlini 67 de ani.

Lucrările cu tematică românească amintite mai sus nu ocupă decît un loc modest în vasta bibliografie a acestui adevărat erudit, bibliografie care cuprinde, între altele, monografia *Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839*, cu care a debutat în *1934*, şi un studiu de mari proporţii, *The Kremlin and World Politics*, apărut la New York în 1961. Cu toate acestea, numele lui Mosely se cade să fie cinstit de noi alături de acela al profesorului Francis Bowen, cel dintîi american care, în 1850 şi 1851, s-a ridicat în mod hotărît împotriva asupririi populaţiei româneşti din Transilvania de către maghiari, de acela al lui Charles Vopicka, ministrul SUA în România între 1913 şi 1921, care a stăruit fără încetare pentru recunoaşterea drepturilor noastre asupra Transilvaniei — precum şi de numele lui Isaiah Bowman, lui Charles Seymour şi al lui Clive Day, cei trei experţi care, între 1917 şi 1919, au pregătit documentarea aflată la baza declaraţiei Lansing.

---

[3] B. Henri H. Stahl, *Amintiri și gînduri*, București, 1981, pp. 335 și 353—355.

[4] Despre acestea Mosely a prezentat comunicări în diverse seminarii şi a publicat numeroase dări de seamă în reviste de specialitate din S.U.A. şi din Marea Britanie, printre care cea intitulată *The Sociological School of Dimitrie Gusti*, în revista londoneză *Sociological Review*, aprilie 1936, şi cea intitulată *A New Roumanian Journal of Rural Sociology*, în revista americană *Rural Sociology*, decembrie 1937.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREPARING OFFICE WILL INDICATE WHETHER
Collect
Charge Department
OR
Charge to

TELEGRAM SENT.

CIPHER Blue

Department of State

Washington,

November 5, 1918.

AMCONSUL

SALONICA

Following for Amlegation Jassy. Quote: Referring your 233 124 October twenty-first ten P.M. Please convey the following message to the Roumanian Government and inform me of their reply. Copy has also been transmitted to the Roumanian Charge d'Affaires at Washington.

"The Government of the United States is not unmindful of the aspirations of the Roumanian people without as well as within the boundaries of the kingdom. It has witnessed their struggles and sufferings and sacrifices in the cause of freedom from their enemies and their oppressors. With the spirit of national unity and the aspirations of the Roumanians everywhere the Government of the United States deeply sympathizes and will not neglect at the proper time to exert its influence that the just political and territorial rights of the Roumanian people may be obtained and made secure from all foreign aggression." Unquote.

Lansing

763.72119/2446

Enciphered by ....

Sent by operator .... M., Nov 5, 1918

Declarația secretarului de stat Lansing, din 5 noiembrie 1918

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PHILIP E. MOSELY

Dezmembrarea Transilvaniei

Transilvania a intrat într-o nouă fază a istoriei ei îndelungi şi agitate la data de 30 august 1940, cînd Germania şi Italia au împărţit-o între Ungaria şi România. Nicicînd împăcată cu pierderea în 1918 a Transilvaniei şi a regiunilor învecinate, Crişana, Maramureşul, Banatul — Ungaria a trecut la revendicarea şi mai energică a retrocedării lor după ce dezmembrarea statului român începea să devină fapt prin ocuparea Basarabiei şi Bucovinei de Nord de către sovietici în iunie 1940. În iulie au debutat la Craiova negocieri pentru retrocedarea Dobrogei de Sud către Bulgaria, iar la 8 august primul ministru Ion Gigurtu a recunoscut pentru prima dată oficial că « ordonarea spaţiului sud-estic «*Südostraum* ») de către Hitler presupune cedarea de teritorii româneşti Ungariei. Axa a impus delegaţiilor de la Bucureşti şi Budapesta să se întîlnească la Turnul Severin, pe data de 16 august, pentru negocieri directe; însă după o săptămînă de note şi contra-note, cele două guverne se aflau pe aceleaşi poziţii, diametral opuse, nefiind în stare să ajungă la o înţelegere satisfăcătoare. Dornice să rezolve această problemă fără conflict armat şi temîndu-se poate să nu favorizeze o extindere şi mai mare a sovieticilor, guvernele Axei au convocat delegaţiile maghiare şi române la Viena şi le-au prezentat o soluţie gata fabricată şi radicală a litigiului asupra Transilvaniei. În situaţia în care Marea Britanie sau Rusia vor cîştiga războiul, noul aranjament ar putea să rămînă doar o măsură provizorie. Dar dacă Axa va ieşi învingătoare, sentinţa arbitrară de la Viena va rămîne probabil o perioadă în vigoare, cu oarecari schimbări minore — în ciuda faptului că naţionaliştii maghiari ridică în continuare pretenţii privind Banatul şi restul Crişanei şi al Transilvaniei. În orice caz, realităţile fundamentale ale problemei — istorice, geografice, etnice şi economice — vor dăinui; articolul de faţă îşi propune să le examineze.

Atît pentru naţionaliştii maghiari, cît şi pentru cei români, Transilvania reprezintă de multă vreme piatra de boltă a integrităţii naţionale, a siguranţei strategice şi a bunăstării economice a popoarelor lor. Pentru unguri, Transilvania este un centru tot atît de sacru al istoriei şi culturii naţionale maghiare pe cît este Ungaria însăşi. De la 1526 la 1689 (cînd Ungaria propriu-zisă a fost împărţită între turci şi Habsburgi), « Ţara de dincolo de pădure », sub principii ei maghiari, a jucat un rol independent şi glorios în viaţa europeană. În anii care au urmat, ambiţia naţională i-a îndemnat fără încetare pe maghiari să lupte pentru readucerea ei sub Coroana Sf. Ştefan. În 1848—9, guvernul revoluţionar ungar a proclamat în sfîrşit unirea; nu însă fără a întîlni rezistenţa armată a românilor şi saşilor. De la 1850 pînă la 1867, absolutismul habsburgic şi naţionalismul ungar şi-au disputat dominaţia asupra Transilvaniei. Tentativa lui Schmerling de a reorganiza imperiul lui Franz Josef pe criteriul unor hotare federale s-a izbit de împotrivirea dîrză a maghiarilor, care au boicotat Dieta transilvană de la Sibiu (Nagyszeben, Hermannstadt) din 1863, în cadrul căreia saşii şi românii s-au unit pentru a obţine autonomie regională, pe bază de drepturi egale acordate majorităţii româneşti. Intransigenţa şi abilitatea politică a maghiarilor au adus roade cinci ani mai tîrziu, cînd Transilvania

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

a devenit din nou parte integrantă a statului Ungar. Din 1868 pînă în 1918, Ungaria s-a străduit prin toate mijloacele și cu oarecare succes, să răstoarne raportul de majoritate românească prin întărirea elementului maghiar în structurile oficiale, de învățămînt, profesionale și economice. Totuși, în 1910, românii reprezentau 55 la sută din populație.

Deși românii nu s-au bucurat de o dominație politică îndelungată aici, Transilvania le este la fel de scumpă, fiind leagănul iluminismului românesc modern și al unora din cele mai autentice comunități țărănești românești [...] În timpul îndelungatei stăpîniri maghiare, românii s-au ridicat cu înverșunare din ce în ce mai mare împotriva nenumăratelor piedici ridicate în calea progresului lor de către oficialitățile și clasa de mijloc ungare, din partea cărora tendințele de maghiarizare se manifestau cel mai puternic. Recensămîntul din 1910 a demonstrat că românii erau alfabetizați în proporție de numai 27,9 la sută, în comparație cu 59,9 la maghiari; românii au considerat aceste cifre un argument în sprijinul cererii lor de emancipare națională și socială, și nu o dovadă a superiorității maghiarilor[1]. Odată cu prăbușirea Puterilor Centrale în 1918, conducătorii românilor din Transilvania au votat fără ezitare pentru unirea cu România Mare, deoarece în acel moment autonomia Transilvaniei îi interesa la fel de puțin ca pe maghiari în 1848, 1963 sau 1868. Indiferent de cît de pașnice sînt relațiile între țăranii maghiari și țăranii români, sau de cît de profundă este comunitatea lor de obiceiuri, motive ornamentale, muzică și superstiții, clasele cu capacitate de exprimare ale fiecăreia naționalități și-au căutat și își caută încă salvarea în cadrul unei Românii Mari sau Ungarii Mari.

Un element mai redus numeric, dar nu lipsit de importanță în viața Transilvaniei, îl reprezintă cei un sfert de milion de sași — țărani și orășeni germani ai căror strămoși au fost colonizați acolo de regii ungari în secolul al XII-lea [...][2]. În ianuarie 1919, conducătorii acestora au acceptat cu toată bunăvoința posibilă schimbarea de suveranitate, votînd pentru unirea cu România [...]. În general, sașii, cu fundamentul lor țărănesc-orășenesc, au o structură socială mai echilibrată decît a românilor, a căror clasă mijlocie este slabă, sau a maghiarilor, pentru care orașul reprezintă o precumpănitoare atracție.

La Paris nu au existat discuții legate de viitorul Transilvaniei; românii și sașii, reprezentînd două treimi din populația ei, își legaseră soarta de cea a Regatului românesc. Foarte disputate au fost în schimb provinciile de Frontieră de la vestul și nordul Transilvaniei [...]

Separarea Transilvaniei de vechea uniune vamală austro-ungară a fost urmată, în mod firesc, de reorganizări dificile; totuși, la ieșirea din perioada de tranziție de după război, economia ei se prezenta destul de bine. Industriile textile de prelucrare a lemnului și metalului, industria chimică, eliberate de concurența ungară, și-au găsit piețe interne în România Mare. Producția de echipament electric și militar a sporit. În timp ce unele orașe au stagnat, altele s-au dezvoltat considerabil. Au existat trei neajunsuri economice principale, în afară de efectele crizei mondiale: Transilvania trebuia să suporte un cuantum disproporționat de mare din totalitatea impozitelor țării, compensat de beneficii relativ scăzute; centralizarea controlului de stat asupra comerțului și monedei străine opera spre dezavantajul orașelor aflate la distanță de capitală; statul dădea dovadă de favoritism pentru inte-

[1] Negocierile pentru pace ungare: Dare de seamă asupra lucrărilor Delegației maghiare pentru pace la Neuilly s/S, ianuarie—martie, 1920 », Budapesta, 1921, v.III, p. 100.

[2] Sașii nu reprezintă majoritatea absolută în nici un județ și există un singur județ, Tîrnava Mare (Nagy-Küküllö, Gross-Kokel), unde ei dețin majoritatea relativă (39,7%).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

resele româneşti la perceperea de impozite, acordarea contractelor de stat şi a creditelor.

Începînd cu 1918, revendicarea Transilvaniei de către Ungaria s-a bizuit vrînd-nevrînd pe argumente de natură istorică, geografică, strategică şi economică — dar nu etnică — pentru că argumentul etnic al României este cu siguranţă chiar mai puternic astăzi decît era în 1918. S-a bătut multă monedă pe unitatea geografică naturală a bazinului carpatic, pe modul în care dealurile şi munţii Transilvaniei şi Ruteniei completează Cîmpia Ungară. Regularizarea rîurilor comune, protejarea cîmpiilor împotriva inundaţiilor şi efectuarea de reîmpăduriri ar contribui şi ele la ideea de reunificare a celor două regiuni. În afară de aceasta, maghiarii afirmă că pot apăra bazinul Dunării mijlocii împotriva unei posibile invazii ruseşti numai dacă deţin întreaga curbură a Carpaţilor. Restituirea întregii Transilvanii i-ar conferi Ungariei o mai mare varietate climaterică, protejînd astfel economia ei de efectele variaţiilor anuale excesive de temperatură şi precipitaţii. I-ar oferi cherestea, pe care altfel trebuie să o importe şi minerale care, cu excepţia cărbunelui şi bauxitei, îi lipsesc acum. Argumentul suprem pentru retrocedarea Transilvaniei ar fi că aceasta a fost parte a Ungariei timp de « o mie de ani », că structura ei politică şi cultura au fost întotdeauna predominant maghiare şi că maghiarii sînt oricum un popor în mod natural superior. Aşa cum se declara în raportul ungar către Conferinţa de Pace: ... « Si, dans un pays de l'Amérique du Nord, le pouvoir venait à être exercé par les nègres ayant dans quelques Etats des Etats-Unis une majorité de 1 à 2 pour cent, la civilisation y tomberait aussi bas et aussi rapidement qu'en Transylvanie ... » [1] Inutil de adăugat, atitudinea dispreţuitoare a maghiarilor îşi găseşte corespondentul în ostilitatea dîrză a românilor faţă de stăpînirea ungară.

Satisfacţia jubilantă cu care ungurii au acceptat acum împărţirea Transilvaniei şi recuperarea a jumătate din suprafaţa ei arată limpede că nici ei nu îşi iau cu totul în serios propriile argumente referitoare la « unitatea naturală » a regiunii şi sînt încîntaţi că şi-au asigurat o importantă creştere teritorială pe care simplele revendicări etnice nu le-ar fi putut justifica [...]

Cea mai importantă consecinţă a despărţirii o aflăm în sfera strategiei continentale, mai degrabă decît locale. Ungaria, pusă faţă în faţă cu sovieticii prin redobîndirea Ruteniei după München şi prin recenta ocupaţie rusească a Bucovinei de Nord, trebuie să-şi îndeplinească o dată în plus ambiţia ei fanfaronă de a « străjui civilizaţia vestică » pe linia Carpaţilor. De pe noile ei poziţii la trecătorile estice ale acestor munţi, armata ungară, întărită de ajutor militar german, ar reprezenta o ameninţare serioasă în cazul în care armatele sovietice ar avansa dinspre Bucovina şi Basarabia în Moldova. Prezenţa armatei austriece la aceste trecători în anul 1854 a obligat trupele lui Nicolae I să părăsească Moldova şi Valahia. Pe de altă parte, orice baraj eficient în calea unei înaintări sovietice ar presupune în mod obligatoriu o strînsă colaborare între România şi Ungaria. Dacă împărţirea forţată a Transilvaniei se va dovedi o măsură favorabilă pentru dezvoltarea unei asemenea cooperări, asta rămîne sub semnul întrebării.

S-a făcut uneori presupunerea că trasarea noilor frontiere între Ungaria şi România va fi urmată de un schimb de populaţii minoritare. Din 1918, ungurii au făcut încercări repetate de a determina reconsiderarea graniţei cu Transilvania, astfel încît minorităţile să ajungă la proporţii egale de o parte şi alta a frontierei şi să se poată face un schimb de populaţie. Un asemenea schimb ar fi practic irea-

---

[1] « Negocierile de pace ungare », Budapesta, 1921, v. II, p. 69.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

lizabil acum, deoarece, conform prevederilor acordului de la Viena, Ungaria a obținut 1.514.000 români (utilizînd cifrele din 1910 ale maghiarilor pentru regiunile cedate, cu excepția Maramureșului, la care s-au folosit statisticile românești din 1930), în timp ce în România au rămas numai 374.000 maghiari (utilizînd din nou cifrele din 1910, cu excepția Banatului, pentru care s-au folosit datele românești din 1930). Fără o egalitate reală, schimbul nu ar fi drept [. . .].

Soluția impusă de Axa pentru problema Transilvaniei reprezintă desigur numai una din multele propuneri avansate, începînd cu 1918. Aceste propuneri (în afară de continuarea dominației românești sau de o retrocedare completă în favoarea Ungariei) se înscriu în două mari categorii: cedări teritoriale și planuri de autonomie. Cererea de rearanjament teritorial cel mai adesea invocată după 1920 era ca fîșia vestică a României, sau Crișana, să fie retrocedată Ungariei fie pînă la linia de demarcație clară a majorităților etnice, fie, eventual, pînă la cumpăna apelor dintre munții din Bihor și Satu Mare. Nu încape îndoială că s-ar fi putut trasa o frontieră permițînd ca un număr considerabil de maghiari să revină Ungariei; dar o asemenea fîșie nu ar fi inclus decît o parte a Crișanei, predominant românească în părțile ei estice și sudice[1]. (. . .)

Cedarea unei fîșii a Crișanei — fie ea îngustă sau lată, cu sau fără Maramureș — nu ar fi soluționat oricum problema ungară reală din Transilvania, cea a secuilor, care trăiesc în partea de răsărit, la mare distanță de alte zone maghiare [. . .] Așa cum s-a întîmplat însă, actul de la 30 august acordă Ungariei mult mai mult decît revendicase ea de la 1918 încoace — Crișana (cu excepția ținutului Arad, în majoritate românesc), Maramureșul, cele trei județe secuiești, « coridorul » de legătură și, în plus, restul Transilvaniei de nord, cu o zdrobitoare majoritate românească. Pe scurt, România a fost silită de puterile Axei să predea stăpînirii ungare 1.154.000 de români pentru ca Ungaria să poată recupera 367.864 de maghiari din cele trei județe secuiești (recensămîntul din 1910) și să le facă legătura cu pusta maghiară, care se întinde spre vest.

Un alt gen de propunere dezaproba înpărțirea Transilvaniei după considerente etnice, ca fiind nefavorabilă din punct de vedere economic, susținînd în schimb soluția autonomiei [. . .] După 1918, maghiarii au cerut în repetate rînduri autonomia Transilvaniei, sau chiar independența, deși mai înainte insistaseră asupra «unității Coroanei Sf. Ștefan ». Este puțin probabil că s-ar fi putut impune autonomia — la oricare moment după 1918 — unei majorități românești ostile. Chiar dacă s-ar fi realizat această autonomie, Transilvania ar fi fost condusă tot de majoritatea ei românească — dacă nu s-ar fi ajuns eventual la un înalt grad de autodeterminare a județelor, astfel ca să guverneze grupul național majoritar în fiecare dintre ele. De fapt, mulți maghiari și germani din Transilvania se îndoiau de valoarea practică pe care ar fi avut-o autonomia din punctul lor de vedere, deoarece le era mai ușor să se înțeleagă cu românii din Vechiul Regat decît cu românii din Transilvania, mai energici și mai « îndărătnici ». Iuliu Maniu, veneratul conducător al românilor din Transilvania, a intervenit zadarnic în septembrie 1940 pe lîngă conducătorii unguri, urmărind stabilirea autonomiei și păstrarea unității regiunii. Maghiarii preferau jumătate din Transilvania anexată ferm la Ungaria, decît o Transilvanie autonomă, însă cu o populație maghiară aflată într-o evidentă și iremediabilă minoritate.

În românește de MIHAI MOROIU

[1] Populația Crișanei în 1930 cuprindea 880.000 români, 415.000 maghiari, 75.000 germani și 65.000 evrei, dintr-un total de 1.550.000.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

EUGEN MIHĂESCU

Hipertrofie de coşmar, a unei căpăţîne care e împinsă la marginea prăpastiei, să se răstogolească în abis, stîncă eratică, peisaj lugubru, fantasmă sinistru cocoţată pe cataligele precare ale unor steaguri, sfîşiate, — metaforele acestor desene închipuiau, încă în decursul lui 1989, ripostele unei conştiinţe exasperate, luînd sarcastic atitudine împotriva tiraniei. Grafician de suple resurse, de o remarcabilă cultură, activ şi eficient, bine cunoscut în Statele Unite, **EUGEN MIHĂESCU** le-a publicat în paginile unor periodice americane şi româneşti, celebrele *New York Times* sau *New Yorker* şi *Universul*. Adesea anticipatoare faţă de sensul evenimentelor din decembrie, ele acuză fără echivoc, cu un fel de anvergură fantastică în acuitate.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

RIPOSTE CONTRA TIRANIEI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

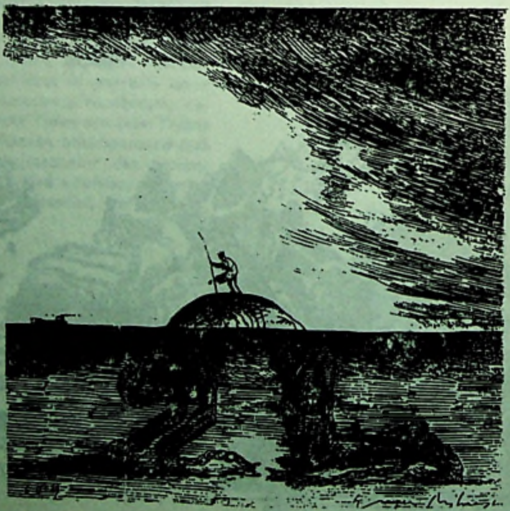

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

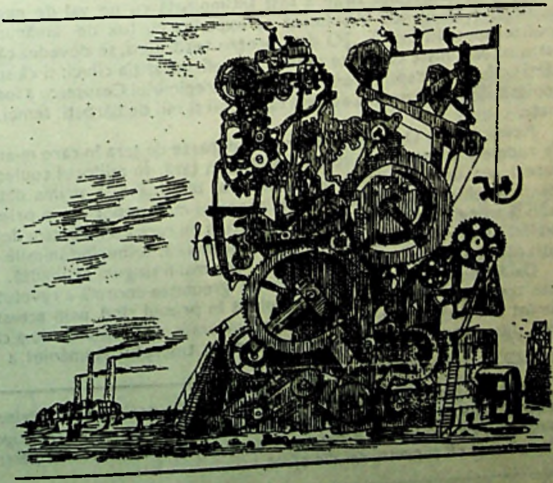

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

JOANNA LANGADA-IOTA

«...neatins de vîrstă ori de remuşcare»

Au trecut aproape zece ani de cînd stăteam la şcoală ascultînd cuminte, în bancă, glasul profesorului care vorbea sub ochiul pînditor al lui «Big Brother» Ceauşescu: portretul acestuia trona în fiecare clasă, neatins de vîrstă ori de remuşcare. Am aşteptat şi eu de atîtea ori, ca mii şi mii de alţi elevi, sosirea preşedintelui «mult iubit» — îmbrăcată frumos în uniforma de pionier, scandînd lozinci, cu o garoafă roşie în mînă. Conducătorul poporului român şi soţia lui treceau înconjuraţi de gărzile personale şi întotdeauna doi copii alergau către ei cu braţele pline de flori [. . .]

Tineretul României a fost răsplătit pe faţă pentru luciditatea, patriotismul şi setea lui de libertate. Mitralierele au adus oamenilor darul prezidenţial, dînd din nou înţeles acelui «sărut al morţii», într-un fel care i-ar umple de mirare şi pe cei mai înrăiţi, pe cei mai extravaganţi dintre sadici. Pentru Ceauşescu, masacrul a fost doar ceva mai mult decît rutina la care fusese supus poporul român de vreun sfert de veac — dar pe care totuşi restul lumii uneori n-a băgat-o în seamă. De data aceasta, omenirea a văzut şi a ascultat adevărul — vraja înşelătoare a regimului Ceauşescu s-a risipit.

Căderea temutului tiran a fost întîmpinată cu un val de nestăpînit interes şi bucurie. Fiecare nou eveniment se expunea cu lux de amănunte, supunîndu-se analizei specialiştilor [. . .] O dată pentru totdeauna, se dovedea că adevărul şi dreptatea nu sînt nişte concepte ofilite, cum afirmă atîţia cinici; şi că spiritul eroilor din cărţi trăieşte pe deplin şi azi. Răsturnarea regimului Ceauşescu a fost o întreprindere copleşitoare, însă pentru această cauză mii şi mii de bărbaţi, femei, copii şi-au riscat viaţa.

Revoluţia din Decembrie m-a prins departe de ţara în care m-am născut, departe de rudele şi prietenii pe care i-am lăsat în ţară. În mijlocul copleşitoarei bucurii şi dureri, am descoperit lucrurile cele mai uimitoare. E prima dată cînd pot să-mi manifest iubirea şi sprijinul faţă de propriul meu popor . . . e prima dată cînd prietenii şi colegii mei de aici pricep adevăruri pe care eu încercam de atîta vreme să le explic. Tineretul român poate nu-şi dă seama că, tulburînd inimile şi cîştigînd admiraţia atîtor tineri ai lumii, de acum nu vor mai fi singuri nicioadtă.

Dacă tineretul a iniţiat şi a suportat greutatea enormă a revoluţiei, tot tineretul este acela care se cuvine să fie răsplătit în primul rînd prin această victorie. Învăţămînt temeinic şi deschis, schimburi culturale, posibilitatea de a călători fără opreliştl, libertate de opinie—pentru sceasta, tineretul României a plătit cu sînge.

Rîndurile Joannei Langada-Iota, tînără ziaristă americană de origine română, sînt un tulburător semn de simpatie, participare, solidaritate — de recîştigare a demnităţii româneşti, de recuperare a patriei în sens moral şi sufletesc atît pentru cei dinlăuntrul hotarelor ei, cît şi pentru cei din afară.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

PREZENTAREA GRAFICĂ
SANDA GUSTI

CORECTURA
LIDA IGIROŞIANU

TIPĂRIT LA
ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ
ARTA GRAFICĂ

Secolul 20

Nr. 10-11-12/87

REDACŢIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 50.64.35
ADMINISTRAŢIA: CALEA VICTORIEI 115. TEL 50.74.96
BUCUREŞTI

Lei 51

43804

@Asociația Ziariștilor Independenți din România